

त्रिजगत्तारकतीर्थकरवचनपीथूपीनश्रीमत्तपागच्छीयमहोपाध्यायश्रीधर्मसागरोपाध्यायप्रणीता

तपोगच्छीयपरमशुद्धसामाचारीसुरसौधानुपमाव्याबाधस्तम्भाभा

श्रीप्रवचनपरीक्षा (श्रीहीरसूरीयाभिधा)

कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणः (ग्रन्थकृत्ताऽभिधा) (पूर्वभागः)

मुद्रायित्री-मालवदेशान्तर्गततनपुरीयश्रीऋषभदेवजीकेशरीमलजील्यभिधाना श्वेताम्बरसंस्था

मुद्रकः-मोहनलाल मगनलाल वदामी. "जैनानन्द" प्रिन्टींग प्रेस, दरिआ महेल, सुरत.

श्रीवीरसंवत् २४६३

विक्रमसंवत् १९९३

क्राइष्टसन् १९३७

प्रतयः ५००

पण्यं ६-०-०

Printed by—Mohanlal Maganlal Badami at the Jainanand P Press, Surat,

Published by—Shree Rushabhdevaji Kesharimalji Jain Pedhi Ratlam

---

पूर्वार्धे साध्यादिग्रन्थनामानि

अ	अगम्यमध्यात्मद्वान्त्रिशिका ११	आचारांगसूत्रं ४०, ४८, १६२, २१५,
	अनुत्तरोपपात्तिरांगं २१७	३३१, ३५४, ३८८, ३५
	अनुयोगद्वारसूत्रं ६, ४३, १८६, ४३४,	आचारांगदीपिका ३८६, ३१३
	४४२, ४५०	आर्यरक्षितकथानकं ४३१
	चूर्णिः ४३१-४५१	आवश्यकचूर्णिः १२, १२६, १४४,
	वृत्तिः ४३४, ४५०, ४५१	१७७, १७८, १७९
	अममतीर्थकृच्चरित्रं १८७	१८०, २१४, ४५३,
	अष्टकवृत्तिः २९१	४५०, ४५२, ३१८
	अष्टसप्ततिः २९६	३४०, ३३८, ३७६, ४२१
आ	आचारप्रदीपः २१९	आवश्यकनिर्युक्तिः १२, २१, २३, २५

८२, ९२, १२६, १३२, १३८, १४२,	आवश्यकनिर्युक्तिमूलभाष्यं ४०
१३३, १५५, १७९, १८०, २७०, ३६४,	ई
१७८, ४५१, ४५३, ४०४, ४१५,	ईर्यापथिकीषट्त्रिंशिका ४२१
४१३, १४, ६५, ६७, १००, १४०,	उ
१६७, ४५२, ३३८, ३७६, ३७२, ४२०	उत्तराध्ययनसूत्रं ३७, ११२, १२४, १६५,
	२१५, २९०, ३९१,
	२९७, ४४२, ४४६,

३१६, ३३९, ४२१
 उत्तराण्ययननियुक्तिः ३१०, ३१८
 " वृषिः १०४, ११३, २१९
 उपद्वन्द्वपदः १३१, १५२
 उपद्वन्द्वमाला ३१, ४०, ५३, ६१, १३४
 १४१, १४४, २१३, २२३,
 २७०, ४६०, ४७८, ४०१
 उपदेशसप्तवि ३१४, ३१८, ३१९, ३१५
 उपमितिमन्त्रप्रचा १६१, १६६
 उपासकदशार्ग ४३४ ४५३

क
 ऋषभदेवचरित्र २८६, २९०, २९१, ३२८

ओ
 ओयनिरुक्तिः ६७

ओ
 औपपातिकग्रन्थ ३५
 क

कयाकीपः १२९
 कर्मग्रन्थवृषिः २९६
 कल्पवृषिः ४३८, १२९, १६८
 " माष्य ३४३
 " वृषि ३३९, ३४३
 " विशेषचूणिः १६८
 " धृष्ट ४३६
 कल्पसामान्यचूणिः १६८

कल्प्याषकप्रकरणम् १२९
 कल्प्याषकसंस्तवः ३०४

कापोत्सर्गनिर्युः १७८, १८०

कालकाचार्यकथा १७६
 कुमारपालप्रबन्ध २७२
 कुलकसंग्रहः २७१
 " वृषि ३७१

ग
 गणनरसार्वभूतक ३१६, २३९, २४४,
 २५६, २६०, २६६,
 २६९, २८४, २८५,
 ३६७, ३७४, ३३२
 " वृषिः २३९, २४०, २४८,
 २५६, २९४, ३३२

गुह्यस्वप्रदीप १७६
 गुर्वावली १४, ३१५, ३१७

ख

चन्द्रप्रज्ञप्तिः १८७, १८९, १९१,

१९२, १९३

चन्द्रवेध्यकप्रकीर्णकं ६४

चैत्यवन्दनभाष्यं १६५

ज

जीवाजीवाभिगम० २०७

जंबूद्वीपप्रज्ञप्तिः ३२६

ज्योतिष्करण्डकः १८८, १९१, १९३,

३२१

ठ

ठाणाग्रकरणं १२९

ठाणाविवरणं १६६

” वृत्तिः ४३९, ४३८

त

तत्त्वतरंगिणी ३२०, ४१४

तत्त्वार्थसूत्रं ३७५

” भाष्यं ३७५

” वृत्तिः ३७५, ३७६, ३७७

तपाकृतप्रति० वृत्तिः ३२२

तपागणदूषणशतकं ३१६

तिलकमंजरी १६१

तीर्थोद्गारगाथा ३२१

द

दशवैकालिकं ९७, ९८, १०२, २८५,

३१६, ३४०, ४०३

” निर्युक्तिः १३९, १९५, २१२

” वृत्तिः ४१८

दशाश्रुतस्कंधसूत्रं १८३

” चूर्णिः १८३, ३३९

दिनचर्या ३५६

दीपालिकाकल्पः ५५, ३१९,

दर्शनसप्तिका २८४, ३०७

द्वात्रिंशिका ४४

ध

धर्मसंग्रहणी २३, ९२, ९३, ९४, ११७

धर्मोपदेशमालावृत्तिः ४१८, १७६

न

नन्दीसूत्रं ३७, ३८

नवपदप्रकरणं ३५६

नवपदवृत्तिः ३८१

नाममाला १७२

निर्वाणकलिका १३५

निन्दीपद्य ४३६

निन्दीपचूर्णिः ९५, १४१, १७०, १७६,
१७८, १९६, २१४, ३३४,
३४५, ३८३, ३८७, ३८९,
३९२, ४३८, ४४७, ४५२,
४५६

“ माप्य १४१, १७७, १७८, १९६,
३३४, ३४१, ३८३, ३८७,
३९२, ४३८

नूपुरपङ्क्तिताम्बानकं २२२

प

पयुपमाकन्याः ३१६, ४३६, ४३८, १०,
८५, ८७, १४४, ३२६,
३२७, ३२८, ३४१

पयुपमाचूर्णिः ३३१, ३३७

पयुपमादस्यतकं ४४३, ४६०, ४६
पाथिकचूर्णिः १७९

“ सप्तति १८७

पित्तविद्युति ३०८

पौषवविधिप्रकरण ३०८, ३३४, ३३३,
३७८, ३८२, ३८४,
४१३

पौर्णमीयकश्रेयसमासः २, १८७

पषकस्य ६७, २२४, ३७४

पचवस्तुकाः ४४२, ९४, १३५, १३७,
१३८, १३९, १९६, ३५०

पचामक ३१३, १३८, १३९, १५६,
१६१, १६२, ३२८, ३८४,

३७७, ३७९, ४०५

“ कवृषिः ४०५, ४३५, १४०, २९१,
३२१, ३३०, ३७१

प्रज्ञापनाद्यं २०७, २१९

प्रतिक्रमणमाप्य ३२०

प्रभावकचरित्रं २७३, २८३, ३०२, ३२४
प्रवचनमारोद्धार ६७, ३५६, ३५७, ३५८
“ वृषि ३५६, ३५७, ३५८

य

बृहत्कन्य १६७, २८६, ३९२, ३९३

बृहत्कन्यचूर्णिः ३९३, ३९५

“ भाप्य १८६, ४०१, ३३९, ३५२

“ वृषि ३५८

बृहत्सप्रहणी ४६०

अ

भक्तप्रकीर्णकं १२७

भगवती २२, ४२, ४३, १०५, १८५,

३७३, ३७४

म

महानिशीथं १२, १५, ५२, १४६,

१४७, १६१, १७९, १९४,

१९८, २०५, २०६, २०८,

२१०, २१२, २१४, २१७,

२१९, २२३, ४२०, ४१७,

९१८

महावीरचरित्रं १०, १२२, २४६,

२८८, २३३

मुनिसुवतचरित्रं २९२

य

यतिदिनचर्या ३३८, ३४७, ४२३

योगशास्त्रवृत्तिः २०, ४४६, ३५२,

३४२

र—रत्नमाला १८९

ल—ललितविस्तरा ४६१

व

वन्दनकनिर्युक्तिः १२, ३१८

वाग्भट्टालंकारः ४२२

विचारवल्लभा ३२०, ४५७ (x)

विचारामृतसंग्रहः १६७

विधिप्रपा ३८४, ४१२

विनयसमाध्यध्ययनं १३९

विपाकश्रुतं ३८०

विमलनाथचरित्रं १६६

विशेषणवती ५७

विशेषावश्यकभाष्यं १२, ७३, ७६, ७९,

९०, ९७, ९८,

११७, ४५४, ४६२

व्यवहारसूत्रं २७६, ४३६, ४५२

” चूर्णिः १७७, १७८

” भाष्यम् २१९

” वृत्तिः १७१, १७७, १८४, १९५,

४०१

का

शतपदी ४३६, ४३७, ४३८, ३७४,

१७३, २६९, २८५, ३५७

शत्रुंजयमाहात्म्यं १०, १२२, १३६, १७८

निन्दीयय ४३६

निन्दीयगुणि ९५, १४१, १७०, १७६,

१७८, १९६, २१४, ३३४,

३४५, ३८३, ३८७, ३८९,

३९२, ४३८, ४४७, ४५२,

४५६

" माप्य १४१, १७७, १७८, १९६,

३६४, ३४१, ३८३, ३८७,

३९२, ४३८

नपुंरपठिताक्यानक २२२

प

पयुपमाकल्प ३१६, ४३६, ४३८, १०,

८५, ८७, १३४, ३२६,

३२७, ३२८, ३४१

पयुपगार्पणि ३३१, ३३७

पयुपमादसस्रवक ४४४, ४६०, ४६

पाथिकचूणि १७९

" मसति १८७

पिढसिगुढि ३०८

पौषधविधिप्रकरणं ३०८, ३३६, ३३३,

३७८, ३८२, ३८४,

४१३

पौर्णमीयकश्रेत्रसमासर् २, १८७

पचकल्प ६७, २२४, ३७४

पचवस्तुका ४४२, ९४, १३५, १३७,

१३८, १३९, १९६, ३५०

पचाशक ३१३, १३८, १३९, १५६,

१६१, १६२, ३२८, ३८४,

३७७, ३७१, ४०५

" कश्चि ४०५, ४३५, १४०, २९१,

३२१, ३३०, ३७१

ग्रन्थापनास्र २०७, २१९

प्रतिक्रमममाप्य ३२०

प्रभावकचरित्र २७३, २८३, ३०२, ३२४

प्रवचनसारोद्धार ६७, ३५६, ३५७, ३५८

" वृत्ति ३५६, ३५७, ३५८

प

बृहत्कल्प १६७, १८६, ३९२, ३९३

प

बृहत्कल्पचूणि ३९३, ३९५

" माप्य १८६, ४०१, ३३०, ३५२

" वृत्ति ३५८

बृहत्सप्रहणी ४६०

भ

भक्तप्रकीर्णकं १२७
भगवती २२, ४२, ४३, १०५, १८५,
३७३, ३७४

म

महानिशीथं १२, १५, ५२, १४६,
१४७, १६१, १७९, १९४,
१९८, २०५, २०६, २०८,
२१०, २१२, २१४, २१७,
२१९, २२३, ४२०, ४१७,
९१८

महावीरचरित्रं १०, १२२, २४६,
२८८, २३३
मुनिसुव्रतचरित्रं २९२

य

यतिदिनचर्या ३३८, ३४७, ४२३
योगशास्त्रवृत्तिः २०, ४४६, ३५२,
३४२

र—रत्नमाला १८९
ल—ललितविस्तरा ४६१

व

वन्दनकनिर्युक्तिः १२, ३१८
वाग्भट्टालंकारः ४२२
विचारवल्लभा ३२०, ४५७ (x)

विचाराभूतसंग्रहः १६७
विधिप्रणा ३८४, ४१२
विनयसमाध्यध्ययनं १३९
विपाकश्रुतं ३८०

विमलनाथचरित्रं १६६

विशेषणवती ५७

विशेषावश्यकभाष्यं १२, ७३, ७६, ७९,
९०, ९७, ९८,
११७, ४५४, ४६२

व्यवहारसूत्रं २७६, ४३६, ४५२

” चूर्णिः १७७, १७८

” भाष्यम् २१९

” वृत्तिः १७१, १७७, १८४, १९५,

४०१

का

शतपदी ४३६, ४३७, ४३८, ३७४,
१७३, २६९, २८५, ३५७

शृंगुजयमाहात्म्यं १०, १२२, १३६, १७८

मासविधिविनिश्चय १३, ३१९

मासप्रतिक्रमणचूर्णि ३८२

" " २८७, २८८, ३८२,

३४३

भावक्रमतिष्ठमणावचूर्णि ३८२

व

कलसीतिचूर्णि ३०४

पठावश्यक्यालावयोष ३५८, ३२१

पटिशवकं १८५

" कवचि ३२१

स

समसायानं १८५, २०६, ४०७

" इचि ५७

सम्यक्त्वकौमुदी १३६

सिद्धान्तस्तथावचूर्णि ३१६

सुदर्शनकथानकं २२३

सूत्रकदगं ४४३, ३२०, १८५, २१८,

३२१, ३४२

" निर्युक्ति १३, १७६, १७७

" इति ३२०, १८४, १८५, ३८८

" चूर्णि ३८३

संपपस्क २४१

संथाचारवृत्ति १३, १४, ४२०

संवेद लावली ३२१, ३५५, ३२४

" इचि ३५१, ३५६, ३६०

संवेदविपौषी ३१३, ३३१, ३३८

स्वानकवृत्ति १२९, ४३९, ४४८

स्वानांगसूत्र ६५, ६९, ७०, ७३, १२४,

२०६, २१४, २५३, ३५३,

३८६, ४०२, ४२४, ४६३

" इचि ६५, १७६, २६३, ३१२,

३८६, ४०२

ह—हरिवंश १६६

साक्षिविशेषनामानि

अकञ्चरः ६१

अजयपालः २७२

अणहिल्लपाटकः २३३, २३८

अतिमुक्तकः २६६

अभयकुमारः २८३

अभयदेवस्वरिः २२३, २३५, २८३,

२३९, २४०, २४२,

२४२, २५०, २६१,

२६२, २५३, २५४,

२५६, २५९, २६१,

२६२, २६३, २६४,

२६५, २६६, २६९,

२८५, २९३, २९४, २९९, १९५,

२९६, २९८, ३००, ३०२-३-४-५-

६-७-३०८-१०-१२-१४-१८-३२१-

२२-२३-२४-२५ २७७

अर्जुनदेवः २७२

अर्बुदाचलः २९२

अल्लवदीनः २७२

अशोकचंद्राचार्यः २४६

अष्टापदः १२२

आ

आणंदविमलस्वरिः ६, ७, ८, ३००

आणंदस्वरिः ३६०, ३५७, ३६९

आरघट्टः ५

आर्यसुहस्ती २०२

आर्यसुरक्षितस्वरिः ४३१

आपाढाचार्यः २१०,

उ

आसिकदुर्गः २३१-२३३ २३४

उज्जयंतगिरिः ११४, ११६

उत्तरा ६८, ८२

उद्योतनस्वरिः ५, २८६, २८७, ३००-

२-८-९-१०, ४१२

उपकोशा २१७

उमास्वातिवाचकः २, १२२, ३५९, १२६,

१४०, ३०२

म

प्रपमनिन ७, ४९, १२७, ३४८, ४२४

प्रपमदमनिनदसो २१९

क

कचद्यरिः

कपिल ३४७

कपिलकेमली १२२, १६६

कसप्राम ४३०

कर्णः २७२

कन्वी ११

कलिमतमवत्र ३६८

कालिका २७७, ४३१

कालिस्त्यार्य ६, १५, १६, १७६,

१८८, ३६८, ४३६,

४३०, ४४२, ४४३

कुमारपाल २७२

कुमुदन्तडाचार्य १०४

कुलमतनद्यरि १४, ३३७, ३३८, ३१४

कूर्मपुर २३१, २४३, २४९, २२५

कुम्भनादण २८२

केशिकुमार १६

कौटिल्यकोष्ठीवीर ६८, ६९, ११४

क्षेमराजः २७

ग

गिरितार ११४

गुप्तचद्रद्यरिः २८८

गौतमस्वामी ५६, १२९, १३१, ३०१

चकेषरी ३१७

चन्द्रगच्छः २४८, २५५, ३०२, ३०८

” कुल २८६, २९४

चन्द्रप्रमाचार्यः ४, ५, ९, ४९, ११०,

१२०, १२१, १२२,

१२३, १३३, १५१,

१५८, १७४, १७५,

१७८, १८८, १८९,

१९१, १९२, १९४,

२०८, २०९, २५३

धमरेन्द्र १

धम्मकदुर्गः २६८

वासुपुत्रराज २७२

चामुण्डिका २६७, २६९

चारित्ररत्नः ३१४

चित्रकूटाचलः २३६, २३८, २४३,
२४७, २५६, २५७

चंदनगाला ८४

छ

छउणयग्रामः ४३०, ४३६

ज

जगचंद्रः ५

जगत्सूरिः १३६

जमाली ६५, २७०, ३०९

जयसिंहः २७२, १०४, २५२

जावालपुरः ३६८

जिनकुशलः ३७१

जिनचंद्रसूरिः २५१, २८५, ३०१

जिनदासः १८०

जिनदत्तः ४, २८६, २८७, २९०, २९२,

२९६, २९९, ३००, २४९,

२४३, २४८, २४८, २५४,

२६६, २६६, २६९, २६३,

२६४, २६५, २६६, २६७,

२६८, २६९, २८५, २८६,

२८९, २९०, ३३०, ३१०,

३२१, ३२२, ३३५, ३६१,

३६५, ३६४, ३६५, ३६६,

३६९, ३७१, ३७३, ३३६,

३५५, ४०२, ४०६

जिनेश्वरसूरिः २३१-३३-४०-५१-

५२-७०-८२-८३-
८४-८६-८७-८९-९०-
९१-९४-९६-९७,
३०१-६-७-१४-३०५-
३२३, २८७, २८५
जिनपतिस्वरिः २८४, २८५, २८७,
३०८, ३१०
जिनप्रभसूरिः ३१६, ३१७, ३१८,
३३१, ३३८
जिनभद्रगणिकुमाश्रमणः ३०२
जिनवल्लभः २३१-३२-३३-३४-३५
३६-३७-३८-३९-४०
४१-४२-४३-४४-४६
४७-४८-४९-५१-५३-५४

दुष्यसप्तमस्वरिः ४५-४२४-४४३
 देवमन्त्राचार्यः २३८-४९-४०-४४
 ४६-४७-४८ ४९ ५०
 ५३-५४-५६-५७

देवस्वरिः १०४-१२०-३३८

देवानदा ८४-३३३

देवेन्द्रस्वरि ४२०

द्रौणाचार्यः २८५

घ

घन्यरिपिः २२८

घारानगरी २८३

मषक २३६

घनेश्वरस्वरि १७८

चर्मदासः ३००

तत्त्वार्थशुचिकार ३७७

तिलकमजरी १२८

तिलकाचार्यः १२१-२९-४०-५२-

५७-५८ ५९ ६१-६३-

६४ ६५ ६६-६८ ६९-

७०-७१-७३

विदुष्यपाल २७०

विश्वला ३३३

ख

दण ११

दमयती १२८, १६२

दुर्बलिकपुष्पमित्र १०५

दुर्लभराव १६९-७१-७२-७३-८३

२८५

५५-५६-५७-६१-६१

६३-६५-६६-६९-८५

०३ ९४ ९५ ९६ ९८ ९९

३०१-२-४-५-६-७-८

१२-१४-२५-२६-२७

३०-३२ ३४ ३८-७८-८४

जिनशेखर २३३ ४८ ५७-५८ ३०६-

७८

जिनसुंदरस्वरिः २०३, ३१९

जिनशंकर २७१

जैमलमेकः २८६, २८८, ३१३, ३२१

जंबूस्वामी ६४-४४२

र-रदरः ४२०

र

धर्मदेवोपाध्यायः २४५

धर्मयोषः १३, १४, २९४

” स्त्रिः २९३, ४२

धर्मसागरः ६२

न

नरमिहः २५७, २६८, ४२९, ३०,

३१, ४४१

नागपुरः २३८

नागहस्ती ३०२

नाढा ४३०, ४३१

नाभस्त्रिः १२२, १३६, १६६

नाभेयः १२७

नीलादेवी २७२

नुपूरपण्डिता २३३

नेमिचंद्रः २८५

नर्मदासुंदरी १२८

प

पत्तनं २९१

पद्मचंद्रस्त्रिः ३०७

पद्मप्रभस्त्रिः २०१, २९२

पद्मावती १२०

पल्हकः २३६

पादलिप्तस्त्रिः १२२, १३५

पार्श्वनाथः ६०

पाशचंद्रः २५८, ३००

प्रभाचंद्रस्त्रिः २०२

प्रसनचंद्राचार्यः २३५, ३८, ३९, २५१,

५२, ३०१

व

बहुदेवश्रेष्ठी २३८

वालमूलराजः २७२

बुद्धिसागरः २८२

भ

भद्रबाहुस्वामी ३०२, ३०८, ३१५, २२८

भरतः ८४, ३४७

भाणकः ५

भाष्यकारः १२, ७९, ३६५, ३५२

भीमः २७२

भूयडराजः २७१

म

मडाहडगच्छः ३०१

मरीचिः ३४७, ३४८

मल्लोटाः २३३

मल्लेवी ८४

मलयगिरिः १४, ३०४

मलपारीद्विपक्षरिः ४२२

महावीरा १, ६४, ८५, २९६, ३०५,

३१८, ३४८

महेन्द्ररिः ४३६, ४३७

मार्गद्विपक्ष २३४

मानव २३६

मालदेव १२७

मुनिचक्ररि ४, १३, १८७, १९९, १२०

मुनिमुद्ररि ३१५, ३१६, ३१८,

३२४, ३२५

मूलावः २७२

मुगावती ८४

मेमल्लमारा ३०९

मेमली ६१, ३००

मेढपट्टदेवः २३६

मंखलीपुत्र ८४, २९६, ३००

य

योगमानः २७१

योचपुरः ३००

र

रत्नादित्यः २७१

रत्नशेखररिः २८७, २८८, ३१४

रथवीरनगरं ६४

रामदेवा ३०४

रुद्रपक्षः ३१२, ३०६, ३५८

रुद्रप्रभाचार्यः ३२१

ल

लघुकर्णः २७२

" मीमदेव २७२

लुम्पाकाः ५, ४३९, ४६०

लेपः २१८

ष

षष्ठसेन ३०१

षष्ठस्वामी १४७, २९९, ३०८, ३०९

षट्गण्डः २१९

षनराज २७१

षर्षमानश्रि ५९९, ५११, ५२, ६१,

६५, ८२, ८३, ८४, ८६,

८७, ९०, ९१, ९४, ९७,

३०१, ३०७, ३०९, ४००

बल्लभः २७२

वादिदेवस्वरिः १०४, ३६९

वावेला २७२

विक्रमः २७१

विच्छिन्नः २४४

विजयदानस्वरिः ८

विद्यासागरस्वरिः १३६

विमलदेवः २७२

विजामतः ३००

वीरः ६३, ८४, १०९, १३१, १४७,

४२४, ४१२, ३३३, १५१, १८८,

२९९, ३०१

वीरकः २३६

वीरदेवः २३६

वृद्ध०तप० भाण्डागारः २९१

वैरिर्मिहः २७१

अ

अतपदीकारः १७३, १८७, १८४, १३३

अतानीकराजा ८४

अष्टुजयः ११४, १२२

आक्यः ४७-३४७

आन्तिस्वरिः १०४, १२०

शिरोही ५

शिवभूतिः ३, ९, ४०, ६४, ६७, ६८,

६९, ८२, १०४, १०९, ११०,

१११, ३३१

शीलांकाचार्यः ३२१

श्रीधरः २८२

श्रीपतिः २८२

श्रीपतिगणी ३००

श्रुतमसुद्रः ३००

म

मसुद्राचार्यः १०२, १३५

सरस्वतीभांडागारः २८५

मर्वदेवगणी २४५

मर्वदेवस्वरिः ५, ३, १

सहस्रमलः ३, ६६

मामंतमिहः २७१

मारंगदेवः २७२

सिद्धपुरः ३१७

सिद्धसप्तविंशति ११८, १२६, १२७,

१३५, २०६, ४६४,

४२०, ३७२, ३७३

॥ हरि ३०९

सुषर्मम्यामी ५, ४४, ४७, ७७, ३०१,

३०७, ४४२

सुष्वितमुप्रतिबद्धी ५, ३०१, ३०२

मृगवार्ध २८

मोमचक्र २३८, ३४४, १४५, २४६,

१४७, १५०, १५४, १५५,

१५६, २६०, १६१, १६५, ३०४

सोमविलम्बसूरि ३१७, ३१८

सोमचर्मगामी ३१५, ३१७

सोमसुवरसूरिः ३२३, ३१४

सोमविलम्बः २३३

सौवर्मेन्द्र ३१८

संगमक ३१८

संघटिलकसूरिः २८४, ३०७

मंयूतविषयस्वामी २१७, ३०२

स्पृष्टमत्र १२८, २१७

॥

हरिभक्तसूरि ४४, ६५, १२२, १०६,

दर्पभूषण ३१९

हीरविजयसूरि ८, ९, ५

द्रुमचंद्रसूरि ११, १३६, ३६९, ३२४,

३२२, ३५२

१६१,

१४०,

१६६,

२०६,

२१०,

३३२,

३८४,

४५९, ४६०, ४६१, ४१८

माश्विपृष्ठांकाः

जन्मजरामरणभयैः	२	पयमक्खरं च इक्कं	१२	दाणन्नपंथनयणं	२३
छद्दाममयाइं	३	आयरियपरंपरए	१३	बालकताणुस्सरणं	"
सुक्कंवरया य समणा	४	हुंनेदेन्द्रियरुद्रकाल	"	तित्थपणामं काउं	२६-३१
वडगच्छओ पुण्णिम	"	आज्ञाभंगांतरायोत्था०	"	कडयावि जिणवरिंदा	"
तिविहे आगमे	६	उपधानप्रतिक्रान्ति०	"	अण थोवं वण थोवं	३३
तित्थं चाउवण्णो	"	यत्तत्प्रासुकमिष्टांबु०	"	चेइयदद्वविणासे	३४
जं रयणिं० भासरासी०	१०	एयं तु जं पंचमंगल०	१४	उस्सुत्तभासगाणं	"
सुनिश्चितं मत्सरिणः	११	जो कण्णाह धणेण य	१५	कालमणंतं च सुए	"
जाता हि शत्रवः	"	जे अजत्ताए समणा	१६	निव्वुइपहसामणयं	३७
जे भिक्खू० परपा० पसंसं०	"	जम्मं टिक्खा णाणं	२०	पुर्विं च इण्हि च	"
जे जिणवयणुत्तिण्णं	१२	तीर्थं नद्यादेरिव संमार०	"	पासगस्स नत्थि उय०	४०
सत्तेया दिट्ठीओ	"	तित्थं भंते ! तित्थं	"	संजोगसिद्धीड०	"
उम्मग्गदेसणाए	"	जाइस्सरो उ भयवं	२१	अपरिच्छियसुअनिह०	"

एगा सिद्धिं पत्ता मरु०
 मुच्छा परिगहो वुत्तो
 तम्हा किनत्थि वत्थुं गंधो०
 अत्तस्ययनविद्वांसः
 अण्णोमि मोहोदयेहेउभावो०
 ते हि भग० निरुपमधृत्तिसंह०
 माइस्स घडसहस्सा०
 निरतिशयिना० चरणस्य ग्रमा-
 धयितुमशक्यत्वात्
 दुर्गतिग चउक्क पणगं०
 किं संजमोवयारं करेह
 कंसेसु कंसपाएसु०
 संमत्तसत्तुगोरमपाणय०
 जंपि वत्थं न पायं वा०

८७ ८८ ९० ९२ " " ९३ ९४ " ९७ " ९८ "

मवत्थुवहिणा वुद्धा
 तिसु मायवंधु०
 एकविहवं० मजोगीभव०
 कइ परीमहा पं०
 वेयणिजे णं भंते ?
 जं च कामसुहं लो०
 काले विणए बट्टु०
 ओहोवहोवगगहिअं०
 उच्चार पामवणं
 हयं नाणं किआहीणं
 इक्कोवि नमुक्कारो०
 उज्जितसेलसिहरे
 मद्धर्मवीजवपनानघ०
 भृहदाण मंतनामो० १२२-१२३, १२७,

१०२ १०५ १०५ १०६ १०७ ११० ११२ " ११४ " ११५ ११८

रूपयकचोल्कस्थेन
 सदसेण धवलत्रत्थेण
 तो इहे संपत्ते०
 विहिवयणं च पमाणं
 अंगारमइओ दवायरि०
 धुम्मं द्रव्यमृक्कं
 गात्तथेहिं च मंवेहिं
 अहन्नं भंते ! तु० स० मिच्छ०
 षडिक्कमामि०
 स्वयंमि वट्टमाणम्म०
 नतो भगवं अणुण्णं भगसीकरेइ०
 (जाव) ठावेत्ताणं अणुजाणेनि
 निजदवमपुव्वजिणिंद०

१३५, १२२, " १३५, " " " " १२४ १२५ " १२६ १२७

सुगत्यो लुप्त पदमो
 स्वपुदीवे० तित्थं अणुस०
 आगमे तिविदे य०
 यथास्वितं वस्तु विद्वन्०
 न इ लब्धमा तारिमा दवर्तु०
 पच लुप्तु तित्थपरं०
 दुबलुमुष्पी अवापाम्
 गोपांगनासंगमि०
 पायात्मदा न पुरु०
 सावपचम्भो य बुद्धिभो
 जे त दवेहि कया
 होऊमहि दबकया
 एत य यदुन्यथाजपि०
 पुण्येहि बोदया पुरम्०

४८
 ४३
 " ४४
 " ४५
 ४८
 ५०
 " ५५
 ५७
 " ५७
 ५९

तेमही निसर्गमि अ०

इतुण सबमान

मत्त पवयमनिष्ठागारिया प० तं० ६५

समुद्घातादि विनामिद्विर्त

पवयमनीहृद्वाज वै तमि

नैत साधनो नापि गृह्यमा

जिबकपिआ य दुविदा०

पच पमावधो

मवेहि एगदूसण निगया ६८ ७८ ९२

तिहि ठामेहि वत्तं घरेजा त० ६९

अमममादमवतामस्माक

कारणसंभवी

छदि ठामेहि समये० आहारं०

से किं त रोक्क्याजे ?

६२

६४

६५

"

"

"

६७

६८-९४

९२

६९

७०

"

७३

अितायेलपरीसदो मुणि०

परिसुदसुण्णकुच्छिय०

जह अलमनगाइतो०

तह गोवमुण्णकुच्छिय०

ममपरमोहिपुला०

रण्णो आप्पाभंग इच्छुविय०

आणात्तवण्णकारी जइवि०

संघयण संटाण उवण०

रागो चा यदिया दप

सम० भ० म० मत्त ममणमयाइ

सिद्धाद

णताओ पावरासीओ

उद्धगामी रामा०

म० भ० वउत्तम अज्जियामयाइ सि० ,

७४

७५

७६

"

७९

८१

"

८२

८३

८५

,

८७

एगा सिद्धि पत्ता भरु०	८७	मध्वथुवहिणा युद्धा	१०२	रूपकचोलाकस्थेन	१३५,
मुच्छा परिगहो वुत्तो	८८	तिसु मायबंधु०	१०५	सदसेण धवलत्तथेण	१२२, "
तम्हा किन्त्थि वत्थुं गंथो०	९०	एकविहबं० सजोगीभव०		तो इहे संपत्ते०	१३५,
अनध्ययनविद्वांसः	९२	कइ परीसहा पं०	१०५	विहिवयणं च पमाणं	"
अणोमिं मोहोदयेहेउभावो०	"	वेयणिजे णं भंते ?	१०६	अंगारमइओ दवायरि०	"
तेहि भग० निरुपमधृतिसंह०	"	जं च कामसुहं लो९०	१०७	हुम्नं द्रव्यमृक्कथं	"
माइज्ज घडसहस्सा०	९३	काले विणए बहु०	११०	गात्थेहिं च मवेहिं	१२४
निरतिशयिना० चरणस्य प्रमा-		ओहोवहोवग्गहिअं०	११२	अहनं भंते ! तु० म० मिच्छ०	
धयितुमशक्यत्वात्	९४	उच्चार पामवणं	"	पडिक्कमामि०	१२५
दुग्गतिग चउक्क पणगं०	"	हयं नाणं किआहीणं	११४	खट्ठंमि वट्टमाणम्म०	"
कि संजभोवयार करेइ	९७	इक्कोवि नमुक्कारो०	"	ततो भगवं अणुणं मणसीकरेइ०	
कंसेसु कंसपाएसु०	"	उज्जितसेलसिहरे	११५	(जाय) ठावेत्ताणं अणुजाणेनि	१२६
संमत्तसत्तुगोरमपाणय०	९८	मद्धर्मबीजवपनानघ०	११८	निअदवमपुवजिणिंद०	१२७
जंपि वत्थं व पायं वा०	"	शुद्धाण भंतनामो० १२२-१२३, १२७,			

न पदहा तस्म कृया	१२८	केवस्थेय स्वपपुढः, ये०	१३६	पच विसया क्कमेइप्पि० (यावत्)	१४१
नमिविनमिक्कुलान्वयी०	"	प्रतिष्ठासईवा यो हि०	"	सर्बविरतो न भवति	१४२
कोइ माक्कगो जिणपडि०	१२९	सर्वतीर्योदके ०	"	सामाइम्मि उ क्कय०	१४४
धम्मिप्राइक्कप्रमावनात्त०	१३०	एव मिहनिपादास्य०	"	सो मइरो दुविहो०	"
आणाइ तवो आप्पाइ संजमो	१३१	दइत्तयमावत्तययरूव	१३७	क्कज्जमप्पिप्पेवाण	१४६
अप्पागमो किलिस्सइ०	"	ज्जणोवि इ दइत्तयमेओ०	"	मेइत्तुंगे मणिगणमइय० ५० तः	"
उप्पज्जए वा विगमए वा०	१३२	ततमि इदप्पाए०	१३८	५८ गाथा	१४७
सज्जोगमिदीइ फलं	"	ओमरप्पे वल्लिमाई	"	दाव्वाइवउक्केण०	"
महाओ पाम्माइराओ०	१३३	राया व रायमणो०	"	आजम्मनिरतिवार०	"
पूलाओ पाप्पाइ०	"	अं च चउदा मणिओ	१३९	पूअगयचिआए	"
चत्तारि तग्गा य०	१३४	तित्थयरसिक्कुलगण०	"	तवसंचमण वइभव०	"
इरि प्रतिष्ठां कुर्यन्त्	१३५	धूमसय माउआण०	१४	से मयव! ज म केइ साह०	१५१
निष्काइअ अयणाण०	"	सक्कुलाउ०	"	(जाव) वा जालविजा०	१५२
प्रतिष्ठाप्य जिनेन्द्राणां०	१३६	क्कामी मवंगणओ०	१४१	वेइअदइविणास	

अकमिणपवत्तगणं०	१५३	महुराए नयरीए०	१६४	इआणिं मन्नि वाइअ०	१६८
दुविहे धम्मे पं०	"	प्रतिष्ठां प्रापितः शिष्यः	"	मावगो कोइ जिणपडिमाए पइट्टवणं	"
पंचहिं ठाणेहिं० महापञ्चवमाणे० १५४	१५४	गुरुमने प्रतिष्ठाय	"	करेइ	१६८
चत्तारि पुरिसजाया० १५४-१७१	१५४-१७१	नामजिणा ठवणजिणा०	१६५	अइगमणंति पच्छदं	"
एएहिं कारणेहिं	१५५	नामठवणाणं को पइवि०	"	किंचि उस्मगसुत्तं० ११६, १७०	"
मवं सावजं जोगं	"	नामंठवणादविए०	"	सुत्तस्स मग्गेण चरिज्ज० १७१	"
जिणभवणविच० १६६, १६०,	१६६, १६०,	उम्मग्गनिवागणं	"	जं सुअमहिज्जइ वहुं०	"
मुक्खो ताव महग्घो	१५८	पतंगो द्योतयन् विश्वं०	"	जावइआ उस्सग्गा०	"
ॐ नमो भगवते०	१५९	ग्रदीपरूपमालोक्य०	"	कामं मववएसुवि०	"
न्हाय विलित्तउ चंदणिण० १६९-१६९,	१६९-१६९,	तदा नदीप्रवाहेण०	१६६	कंकणमुद्दममुद्दकर०	"
वयछक्क कायछक्क० १६०, १६९	१६०, १६९	रत्तचूडः विद्याधरः कथयति	"	मार्गजीपों वत्तरादि०	१७५
आयपमाणा कप्पा	१६०	इअ चित्तिउण तो मा गंतूण०	"	तवसेण य चउम्मासिआणि	१७६
जत्थ हिरणसुवणं	"	धावत२भो डिम्भाः! तरं गुह० १६७	"	तवसेण पक्खियाईणि०	"
तओ पुणो जच्चकणगं	१६४	चेइअपूआ गया निमंतणे०	"	अण्ह आगमुत्ताणि०	"

अप्यगोधमदन्त्य चवीसु० १८६
 अलिपमुवपायज्जनयं० ॥
 चाउदसङ्गमीपक्षस्त्रियसु० ॥
 दुर्वादिदिरदाकुम्भ० पुर्णिमा
 प्रापीकृयत् १८७
 यदगच्छाओ पुष्पिम० १८७
 कृषयरा स्तर० १८७
 पादिवद पिद्म तद्भा० १८८
 ता कदं तं दिवसाण० आदिताति १९०
 नंदा भद्रा जया रिक्ता० ॥
 कद ते तिद्दी आदिसेति० ॥
 अंतो पक्षत्वस्म० १९१
 उत्तमा मुपकृत्वा० ॥
 ता कद मामा आदिसेति० १९२

मोरेसु कालपक्षसु० इविअ पोसदिओ १८०
 फासुगचारी फिणिउम विक्खति० ॥
 तदसेन चउमामिआणि० १८०, १८१
 पुद्धानरेण परिमाविउय० ॥
 अप्पद आगमुवाणि० १८१
 उदरव्यपुद्धानया कन्तिस्स०
 रूपे सिपति० १८२
 पक्षिअपोमदमदिपसु० १८३
 पक्षसियं पक्षसियमेव० ॥
 मिआणं परिवादी पद० १८४
 पक्षस्स अङ्गमी खलु० ॥
 गहदि मीलवय० पोमद० ॥
 अणुपालेमाणा १८५
 से ण लेवण गाहावर्द० ॥

स ण लेवण गाहावर्द १७६
 फिडकम्मस्माकरणे० १७७
 चउग्गच्छदुद्दुमऽकरणे ॥
 णसु मव मेद्भा० १७८
 ओ पओमयणा इत्तरिअऽपादारे० ॥
 इत्तरिअपादारे पओम० ॥
 पडिक्कमण देमिअ० ॥
 अङ्गुम्मिचउरनीमु अदंता मा० १७९
 बंअअवा ॥
 संत बलवीरिअपूरिमकार० ॥
 मअ पोमदिअसि० ॥
 यावडीव विअयण ॥
 मागरवदो कमला० पडिम ठाति १८०
 चपाण मुदमयो० ० पडिमं पडियजति० ॥

उत्तमर्गादिपवादो० २२३
 आसे घडे निहचं० २२४
 अत्रोत्सवजनक्रमो न भ २३४
 भूतपूर्वकस्तुदुपचारः० २३५
 पंचहत्युत्तरे होन्था माङ्गा २३७
 परिनिवृद्धे० २३८
 जिनभवनं जिनविम्बं जिनपूजां २४०
 संघत्राकृतचैत्यकूटपतितः २४१
 करमि भंते ! मामाङ्कं० २४२
 पीऊण पाणिअं मग्गराण० २४८
 मरीरमाहु नावुत्ति० २४९
 स्वयं दरिद्रो न परमी० २५०
 पंचहिं ठाणेहि० गामाणुगामं २५१
 दृडजितए० २५४

२११ से भयवं महती एमा निअंतणा
 इमं (इच्छेइयमि) दृवालसंगं
 अणाणाए० २१२
 आसायण मिच्छत्तं० २१३
 मावगस्स जहक्केणं० २१४
 तित्तरिस्सपरिआगस्स० २१५
 आगमचलिआ ममणा० २१६
 तए णं धन्ने अणगारे० मवड्डु०
 उववण्णे २१७
 मामाङ्कअमाङ्काइं० २१९
 खंधाउ पच्छा ममुवन्ति २२०
 मम्मं धारिजाहि० २२२
 जावइआ उस्सग्गा० २२३
 तग्हा मवाणुणा० २२४

जया णं ते दुवे स्सरिआ० १९३
 उवाग्गाणं तवोवहाणाइं पडिमाओ १९५
 श्रुतग्रहणमभीप्सता उपधानं कार्यं १९५, २१९,
 वसे गुरुकुले निधं १९५, २१९,
 तवोवहाणमादाय० १९५, २१९,
 काले विणए बहु० १९५, २१९,
 दुग्गतिपडणुवधरणा १९५, २१९,
 इआणिं उवहाणेत्ति दां- १९५, २१९,
 उवहाणं पुण आयंविळाइं १९५, २१९,
 कालेण निक्खमे भिक्खू० १९५, २१९,
 मामाङ्कअंमि उ कए १९५, २१९,
 तत्थ एएमि अट्ठहंमि संपयाणं १९५, २१९,
 एत्थ जं पयं पएण १९५, २१९,
 मम्मदिद्धी जीवो उवइइं १९५, २१९,

२९४ २९५ " " २९६ ३०० ३०४ ३०७ " ३०८ " ३१० ३११

लोकार्थकूपपुरं
 कः सार्वभूषिकारिवापः
 तस्योपस्यवः
 र्वपाण पालिए मामा
 भीवीरस्तवपदे० यावत्
 जिनहंसधरिर्विद्यमान
 त्वोलङ्घिभो विनवस्तुभ
 मम नमिस्तुम जिये०
 तच्छ्रयो पितृशेखरो गण०
 जिनबल्लसुरिसो०
 ज्ञाता समथो मयं
 यो यथा भुषयत
 र्वषट्पुत्र होस्वा०
 ममविही जीवो सब०

२८६ " " २८८ " " " २९० २९१ २९२ " २०३

भूतपूर्वकस्तवदुपपत्ताः
 भीमहावीरतीर्थे० तप-
 पञ्चिका कारिता
 भीवर्धमानामिषयुरिराजो०
 भीवीरदासनं कुञ्जनाञ्जने०
 मयज्जलदिवायसंमये०
 निम्मला साहुसंतर्प अष्टा
 नंदसिद्धिस्तुसंखे०
 कृतप झीलविश्वमो०
 सुखो नाम नामन
 वदकुले र्वजस्तो०
 स्वलि धीनुप० १२९३ वर्षे०
 ईनन्त्त्रिय०
 न बल्लोत्तमपित्तमल०

२५४ २५७ २६५ २६९ २६० २७० " २७९ २८३ २८५ " "

आयुरियउयगता०
 अपरदिने निनअमन
 अपुअम्य गतिर्नामि
 औपिमा आनरणा० तवदममि० २६९
 दगस्यमउर्वीसेदि नयति २७१ २६०
 मावअमोरपरिपअमाह०
 ममआ दिव्दिओ
 उपरोधन ततो यूय १ धी ७७
 (अमपदन्तरिग्रप-प) सोक्ता २७९
 वया गन्ध्रा मयदिहपहणे० २८३
 पय पयमित्र सिग्गिरीरत्तिण्ण० २८५
 नदउ विदिममुदाउ०
 ई नन्त्त्रियम्ल०
 अमोन्नगन्तमो०

यथा यथा विचार्येत	३११	चउत्थमत्तियस्त०	३१६	तवसेण य पक्खिआणि०	३२१
श्रीविक्रमादित्यनरेन्द्रकालात्	३१२	पुरा श्रीजिनप्रभस्सरिभिः	३१७	इत्तो अ अहिगस्स य	"
पट्टे तदीयेऽभयदेव०	"	श्रीशत्रुञ्जययात्रायै ग०	"	छट्ठिसहिआ न अट्ठमी०	"
सरलगतिः सरलमतिः	३१३	वंदिय वीरं पडिनिअत्तो	३१८	तेरम्ममहिअं न पक्खियं०	३२२
गच्छः खरतरस्तेषु	"	तन्मध्यपतितस्तद्ग्रह०	"	पन्नरम्मि अ दिवसे	"
वारसवाससएसु विक्र०	"	उम्मगदेसणाए चरणं	"	हुं नन्देन्द्रियरुद्र०	३२३
णाणाओ वडगच्छो०	३१४	खलु सदा जड केड निच्छय०	"	आज्जामंगान्तरायोत्थ०	३२४-३२५
पुरा श्रीपत्तने राज्ञ्यं०	"	नहि नामानाभोगच्छन्न०	"	उसमेणं अरहता०	३२७
आज्जामंगान्तरायो०	३१५	चउरंगुलप्पमाणं ट०	३२०	उत्तगसाढाहि चुए०	"
म्लेच्छाधिपप्रतिबोधकं	"	तिहिपडणे कायवा०	"	तेणं कालेणं० अभीइपंचमे	३२८
वाह्यक्रियादर्शनेन	"	से णं लेवए गाहावई	"	होत्थत्ति०	"
मुद्राणाययणगया०	३१६	उदिट्ठमिचउदसी	३२१	पंच महाक्खलाणा मव्वंनि	३३०
सिमाणं अट्ठवा कक्कं	"	माहूणं गोअरओ बुच्चि०	"	सिअनवमि सुविहिमुक्खो०	"
आयामगं चैव जनीदणं च	"	कालगजेहि कारणिआ०	"	जो भगवया उमममामिणा	"

से किं च रसपरिष्ठापः ॥
 निष्ठावचणगमाई ३५२
 अगमोत्तरसंसृष्ट ॥
 अवि द्वायं वा युक्त वा ॥
 मक्तमर्गं कृतमर्थो ॥
 दृश्यद्वितीयातीतं ॥
 क्तारि गोरसविण ॥
 गोधालकस्तु उपनन्दः पर्युषिता ३५४
 अ मिश्रस्तु मषेले ॥
 सगरिगाश्मि अपदिष्ट ३५६
 जह फिर बललयचणया ॥
 फलिआदगे तह संगर ॥
 नय संगरबीआओ विस्तु ॥
 वरिण विगयगपाई घोस ३५८

उत्तिणोदग तत्तफासुअं ३४०--३४२
 पंचयद्वयचुणो अगतम ३४१
 अदुया वरस्येयण ॥
 कविअमायामाह ॥
 यवगतमभायण ॥
 उत्तिणोदगतवभोश्णो ३४२
 अमसंवेगनिर्वेदानु ॥
 मिच्छुचमसंचरण ३४३
 दमहि क्ख निस्सिद्धिदिम ३४६
 कथिता इत्यपि इत्यपि ३४८
 तत्तयवि मरीइनामा ॥
 ववहारो महु (अविइ) वलव ३५०
 अह जिणमअ पणअह ३५१
 पुअ धीणफल त्यजन्ति ॥

समतिर्यगरेहि ३३१
 नहि नामानामोगच्छ ॥
 अमहाएणावि चिरि पमाहिओ ३३२
 एण्ण मूलपट्ठिमपि माविआ ॥
 तओ राअअचरमआम मन्नाय ३३३
 क्कामी उपरगणओ ३३४
 अरर्भं भंते ॥ पुत्तगं पाणा ३३५
 नमुक्कायुधरिअ ३३६
 पोमहपुनि पडित्तेहिमीति ॥
 प्रणयरं वा महप्पगारं ३३८
 वण्णगंधरमाध्यामा जह ठह ३३९
 आयासग केस ऊवोदर्जं च ॥
 सुद्धाणाययणगया ३४०--३४६
 सज्जं पुण पाणगजापं ३४०

३५८	पूर्णमासु च त्रिसुष्यपि चतु०	३७६	जावदिवसं अहोरत्नं	३८५	दंमणवयसामाह०
३५९	महुपुगलरमयाणं०	३७७	दिवसं अहोरत्नं दुन्नि अहो०	३८६	जुत्तो पुण एम कम्मो०
३६४	कालमणंतं च सुए०	३७८	जो पुण आहारपोसही		तंतंतरेसुवि इमो०
३६५	जे जिणवयणुत्तिणं०	"	राहूण कप्पणिजं०		पंचहिं टाणेहिं णाडकमति
३६६	सामग्री हि कार्यमवश्यं	"	तुण्यतु दुज्ज०		तिविहं च होइ दुग्गं०
३६८	जिणपूआविघकरो०		तएणं से सुवाहुकुमारे० अट्टमभत्तियं	३८७	भूमीए असंपत्ते पत्तं वा
"	जिनदत्तक्रियाकोशच्छेदोऽयं	३८०	पोमहं० विहरति०		पंको खलु चिक्खल्लो०
३७१	संभवइ अकालेऽविदु कुसुमं	"	पहदिणं भत्तपाणेण०		रागेण वा भयेण वा०
"	समतिपविची सद्या	३८२	चाउदसहमुदिदुपुणि०		इति एस अममाणा०
३७३	आसायणवहुलाणं उक्कोसं०	३८२	तत्थ जइ देमओ०		पुव्वभववेरिएणं०
"	कह० समणा० कंखामोहणिजं०	३८३	अयमाउसो निगंथे०		उम्माओ खलु दुविहो०
३७४	असट्ठेण समाडणं	"	जे भिक्खू अमणादी दिज्जा०		तिविहे अ उवस्सगे०
"	जस्स जं परंपरागयं०	"	तं सत्तिओ करिज्जा०		अहिगरणंमि कयंमि
३७५	दिग्देशानर्थदण्ड०	३८४	तओ जइ पारणइत्तओ०	३८८	अट्ठं वा हेउं वा०

अद्वोति भीषे कस	३८८	मोक्षाय मामक्य	४०२	यात्राविवस्वमव्यनम०	४००
ते मिश्रस्व० संक्षयमेव० वाप		कालप्रदोसप्रो पुन प्र०	"	मधुवचयसुप्रपंचमीए०	४१०
रुतिजैअ वा	३८८	पचविहे उवषाण०	"	षडण्ड मामाण०	"
ये मिश्रस्व सगणितिआए ३८८, ३८९		परिहरणा आसवा०	"	बारमण्ड मामाण्ड०	"
विगयात्म गणधररुहाणा०		उडवाप्रसुमर्शना०	४०३	अमिषवद्विअवरिसे मावण०	"
१त १० गाया	३८८	संवच्छर वावि पर	"	ध्वे पूवा तिपि कार्या०	४१२
विप्रचम्मे गामेग०	३८९	अर दक्षिणाविमाए०	४०४	अया पक्खिआण०	"
से गार्मसि वा०	३०२	कालस्य य परिदानी०	"	अद तमि विये षडरसी	"
दुहवो वायाप्रो पुम०	"	इह पुण अद्धान्व०	४०५	अद फुल्ल कयिआरया०	४१५
दुहवो वा गादा०	"	ममये० इ० म० वासाण		से मयवे अहुत्तविणओवहायेण०	
पसव कुमो नियमा० (१त २४) ३०३		मवीमइराए०	४०६	अहा षं पंच मगलमहासुदुत्तवधति ४१८	
पत्तेन गारदा केटा इत्यग्निदि	"	पंचण्ड मामाण्ड दमण्ड		भामाण्डं ताम मावओगोपपरिवसनं	
सदरामण्य वमहि आहार०	४०१	पह्लुआण०	४०७-४१०	(आन) एमा विहि मामाण्डयम्य० ४२८	
पट्टिमपरो लहुअणव०	४०२	तेरमण्ड मायाण	" "	अह वेणवाहं अस्थि०	४२०

श्रुत्वेवमल्पमपि०

काळण य मामहं०

जो एतेसिं मात्रगो०

चउयीमन्थएणं भंते ! जीवे

किं जणेह०

एकदण्डानि मम स्युः०

एकत्रासत्यजं पापं०

कालमणंतं च सुए अद्दा०

पयमक्खर च इक्कंपि०

उस्सुत्तभासगाणं

सिज्झइ गिहिअन्नसलिंग०

मट्ठर्मधीजवपनानघ०

मामाहअंमिउकए०

करेभि भंते ! सामा०

४२०

”

”

४२१

४२२

४२३

”

४२४

”

४२६

४२७

४२३

”

किन्तं लोगोत्तरियं भावावसमयं ४३४

तस्माहणे जाणि सरीरओहरण० ४३४

४५१

४३५

नवि वंदणमाणणपूअणाए०

”

भो एमो जस्स गुणा०

४३६

जं जीअं सोहिक्ख०

”

जुगप्पहाणेहिं चउत्थी० पव०

४३८

अभिवड्ढिअंमि वीमा० ४४१, ४३८

४३९

एवं च कारणेण कालगा०

”

अज्जकालगेहिं० चउ० प०

”

तव्वसेण य पक्खिआणिवि० ४३९, ४४८

४४१

स्वाधिरूढशास्त्राभंगान्नहि०

”

प्रवचनं द्वादशांगी०

”

प्रवचनं वेत्त्यधीते०

४४२

अहवा आगमे निविहे०

४४२

पहान्तं निगिण्हामि०

”

परंपरागतं स्वरिः० स्वरिमंत्रं ददाति ४४३

४४६

विमोहअंते अणुकाहयंते०

४४७

एकत्रासत्यजं पापं०

”

चत्तारि परमंगाणि०

४४९

कालगज्जेहि कारणिआ०

४५०

मोहतिमिरोहस्सर०

”

से किं तं लोउत्तरियं भावा०

”

ममणेण सावएण य०

”

साविगा एगा मिच्छा०

”

अमइ साहुचेइआण० सा० करेइ०

”

पंचमहवयंजुत्तो अणलम० ४५१-४५२

४५२

अवमाणा दुन्नडाजायं

”

दुओणअं जाए वेलाए०

४६०
 ॥
 ॥
 ४६१
 ४६२
 ४६३
 ॥
 ॥

४६५
 ॥
 ॥
 ४६४
 ॥
 ४६८
 ॥

४५२
 ॥
 ॥
 ॥
 ४५३
 ॥
 ४५५
 ॥
 ॥

विपयाऽनुक्रम ।

गाथा । श्रीबीराजिनमैरलं	पृष्ठांक २	पगतापछाप निहवता, पौषिमीयकानाममिनिबेधिता,	१८
२-७ श्रीजानन्दविरलविक्षयदानविषयपरिनिमसत्कारा		उपकैयनिरास दीप्पनकआवकन्य	२०
(दिगम्भगनीनां नवीनत्वं जीषापिबोधितता) सत्स्यास		८-९ कृपादिक्कानामानि तीर्थबाह्यता	२१
त्वमाप्यसर्प्यमिष्यात्वं आनुकूल्ये परमायामिक्कता स्या		१० तीर्थस्य स्वक्यं जिनबन्धता	
त्वागपि अण्णयता अक्षराभदाने सिप्यात्वं, सीर्यास्यु		११ जिनस्य जीवमिधेयता	

१२-१५ केवलित्वे दंगकता, जातिस्मरणवचाहेतुः अश्रुत्वाके-

वल्यादि, श्रुतानादिता, गर्भजपरम्परा

२४

१६-३६ परंपरागमः, तीर्थतीर्थकृतोरन्योऽन्यनम्यता, साधु-
सूर्यकशाखाचन्द्रकुलानां तीर्थता, अविवादेऽव्यमांभो-

निकता, विनयादियुक्ता, महत्कारकल्पदृष्टान्तौ

३२

३६-३९ नग्नानां निर्भीकता, शेषवैलक्षण्यं, अकिंचित्करत्वधीः,
तपागणस्तीर्थं

३४

४०-४४ दुरागयता महामोहता च दशानां, कुपक्षनाशविचारे

धर्मः हरिकेशियक्षज्ञातं

३८

४५-५८ तीर्थस्वरूपोक्तौ हेतुः सूत्रपरंपराश्रयता योग्यताऽ-
योग्यते वज्रधेनुवत्, सार्थवाहधेनुः, कुपाक्षिका मृत-
गोसेवकाः छिन्नोद्गाविनः

५९-७० पुस्तकजातान्तीर्थवाह्याः, तेषां पंचपद्मेष्टिसामा-
चारीव्यवहाराचनछेदोपस्थापनीयादिज्ञानाधारायना-

दीनां चाभावः, पुस्तकवादिनो न स्वरिकुलाः, आगम-
त्रितयवाह्यता अव्यक्तता नामारोपाः

५०

७१-७८ दशानामपि भिन्नमतानि, अर्हदादीनां भिन्नता महद्विद्वान्ताऽ

७९-८७ सूत्राणां परोक्षेयता भिन्नाभिन्नत्वे सूत्रार्थसंकेत-
भिन्नता अर्हदादिभिन्नत्वसिद्धिः

५६

८८-९६ लुम्पकवर्जाः काचविन्दुयुताः लुम्पकांजनं च शलाकायुक्ताऽ
९७-१०१ तीर्थतीर्थाभासतीर्थस्वरूपविश्रामोपसंहारः ग्रंथ-
कृतेः कालः गुरुश्च कर्तृनामाशीश्च

६२

तीर्थस्वरूपविश्रामः १

१-२ दशापि प्रवचनद्विष्टतादिमन्तः अव्यक्ताश्च

६५

३-४ दिगंबरमन्तव्यं नग्नस्य प्रवर्तकः कालो निमित्तं च

६९

५-६ जिनकल्पस्वरूपं उपकरणानि सवस्त्वसिद्धिः दिगंबर-
विकल्पनवकनिरासः

७७

७-१७ अनुकारितानिरासः

८१

१८ उपकरणाभावे समित्याद्यभावः

८२

१९ १ स्त्रीमुक्तौ सहननमभ्यम्यत्तत्रपिरतिपरिणामदाना

टिप्रत्ययता जिनजननीत्वं ननुमीगमनाभावहेतुः ८६

२२ ६४ दुर्बलताममाधानं ऊर्जगतिभ्यमिचारं पीवरमा
यामोषाभाव इत्यस्य निराम प्रकरोहेतुता अभादिममा
नता वस्त्रगुणा लज्जाहेतुता संयमांग परिग्रहत्वाभाव
आवृत्तित्वनिमामं बाधाऽभावः दिगवरणा मोहं ज्ञा
ननामोजनान्यासि वेदनीयैतजसवस्त्रावो वृक्षरुष्टान्त
जुगुप्सार्था ज्ञान इ खरोह पर्यायग्रमावता पश्चान्नव
त्वं ज्ञानदर्शनधारित्रे उपकाराः विपक्षता नागपन ११४

६५ ७५ तीर्थरहिता नद्या पादमूल पल्लव उपसंहरादि ११८

दिगम्यरनिराकरणविश्राम २

१-३ त मतादिनामगणनिमित्तयथाणि १२०

४-६ द्रव्यस्तपहेतुनिराम भागासिद्धता १३०

७-३१ स्रग्ध्यायकृत्यविभागं, मुनिक्रये भाषाग्रथा, प्रतिष्ठा
मृगिप्रोक्ता कवलिकृता च, द्रव्यस्तवानुभोग्यता बलिभि

या उपधारविनय अन्योऽन्यसापेक्षता सामायेक्य
द्रव्यस्त्वधः रत्नगजस्त्राजननयनसम क्वाञ्चनमपीति न
च संयमापेक्षं चैत्यकार्यस्यागो मोह कनकगजरत्नेने
ग्रममो मुनी, वामैरपृञ्चाऽऽज्ञया

३२ ५३ सावधहेतुदोषा निरवयत्वेऽपि न मुनिक्रिया जिन
कन्तिर्वयापुण्यवदाद्याभाव अनुभोदना महाप्रते सं
क्रम प्रतिष्ठासिद्धि कल्पामास मृत्सिकामये न सूत्र-
विधिः प्रतिष्ठास्त्रन्दार्यमिदि कलकदानाविमय तिल
कयच दोषकत्रिकचवा ईर्याया अकृतिप्रसग १७४

५४ ८६ पृथिमापथः संघमासता पाथिकचतुर्दश्यमहचारिता
ठितीयोणे पृथिमासु चतुर्मासी सर्वचैत्यवन्दनादि पा
थिक तप पटुतप प्रसंगः पचदशदिनोक्तौ मावत्सरि
कप्रश्नं पौर्णिमीयकवदमावासीयरन चतुर्दशीपर्यायता
अष्टदश्याभाव पृथिमा चन्द्रप्रममूला ज्योतिष्क्रम
त्रिवमगात्रिपद्यान्तौ आपाद मानत्तरं कन्तसंक्रांतौ वा १९४

८७-१४ उपधानसिद्धिः महानिशीथे तत्प्रामाण्यं महाप्रभावता
 अनुपधानेऽनन्तसंसारिता आशायाऽध्ययनं अभ्यामाय
 आगमव्यवहारेऽनियमः ऋषभदत्तजिनदत्तौ महाश्रुत-
 म्कन्धता स्वकृते न योगाः, आलोचनावद्भावशुद्धिः,
 योग्याः, कुमते स्मरणेऽपि पापं, निर्युक्तिस्त्वभेदः २३०

इति पौर्णिमीयक्रमतनिराकरणविश्रामः ३
 ८०-८५ कूर्चपुरीयो जिनेश्वरः द्रव्यदानं जिनवल्लभः गण-
 धरमाधेशकोक्तं वृत्तं चित्रकूटचण्डिकामठेऽवकाशः
 पष्ठकल्याणकोपदेशः व्याघ्रोपमः संघः निगपत्यता वि-
 धिसंघः जिनदत्तात् खगतरः द्रव्यसुनिः मोमचन्द्रो
 जिनदत्तनामाधिष्ठितः जिनदत्तदेवभद्रजिनवल्लभममु-
 दायविचारः लम्बकणश्चुक्तिः जिनशेखरचर्चा रुद्रप-
 ह्नीयवर्णनं तीर्थानुक्रुतिः वर्षद्वये जिनदत्तः जारगर्भ-
 सीमन्तं दिग्वंधः शाखादिच्छेदः जिनवल्लभजिनदत्त-
 चेष्टाफलं चामुण्डिकौष्ठिकखरतगनामानि (१२०४) गू-

जैरभूपावली प्रभावकचरित्रान्तर्गतं वृत्तं तत्पिण्डार्थः दर्शनमसतिकावृत्तिगतं शतपद्यामौष्टिकः खरतरपट्टावली जेमलमेरुशिलालेखाऽऽचारांगद्वीपिकाविचारः महावीर-चरित्रार्थदीपिकापाठपरावृत्तिः वर्धमानसूरिकृतश्रीक्रमचरित्रप्रशस्तिः पद्मप्रभीयमुनिमुव्रतचरित्रमवुदाचललेखः जिनसुन्दरीयदीपालिकाकल्पः अष्टमसतिका- (११६४) प्रश्नेकपाटिशतकं प्रकरणाद्युपसंपत् पट्टावली-भेदाः वीजामतीयो धर्मदामः पागचन्द्रोक्तिः खरतर-पट्टावली मृपा तपागणपट्टावली रामदेवगुरुजिनवल्लभः कल्याणकस्तवनं दर्शनसप्ततिकापट्टावली जिनपतिर्म-र्याडाकागकः जइज्जाम्तवनं प्रायोऽनुवादः आचारां-गदापिकापट्टावली उपदेशसप्ततिकावचः तपोदनिंदा-गणधरगमार्थशतकोक्ता निंदा मलतन्दुलजलादिसिद्धिः भिद्वान्तस्तववचः अमन्ममतयः ज्योतिष्करण्डे प्र-क्षेपः अर्थदीपिकाप्रक्षेपः

८३-८८ अभयदशरिर्न स्वाय

८९ ९१ स्मरतन्मायता पूर्वविचार्योक्ता

१२ ९३ क्रियावचनोत्सवे त्रिदिनेद

९४ अयथास्थानं पशुपे

९५ १०३ पदकृत्यावकत्वंहन

१०४-१०८ रात्रिपौषाधिकृत्ययामसामायिकोबारत्वंहन

१०९ १३९ त्रि सामायिकोबारत्वंहन, साधूपधानत्वंहन,

कस्तुष्वप्रलम्बेवा, पर्युपितद्वित्वत्वंहन, मरीचिष

पशुपितम्भद्वार्य

१४० १५० संगरिकाया अद्वित्वता, दोलासमीभा

१५१ १७७उन्नोत्सवे पशुपे स्त्रीजिनपूजानिषेध प्रायश्चित्परी

तिः आचार्यवचोमानविधि सिद्धसेनविवाकरवचनविधि ३१४

१७८ १९० अर्पवपौषधनिषेधत्वंहन तत्पार्यमाप्यवच सवि

मागेऽतिग्रसंग प्रायश्चित्ताद्यन्तता प्रतिनियतम्भद्वार्य ३८०

१९१ १९३ पौषप भोजनमिदि

३८४

३२२

३२५

"

३२६

३३३

३३५

३५४

३६१

१९४ धावकप्रतिमा

१९५ १९७ भ्रमणीविहारः

१९८-२०२ मासकल्पविहार

२०३ गृहिया पानकाकारा

२०४ २२२ अयथास्थान सामवृद्धिचर्चा तिथिधपद्विचर्चा ४१६

२२३ २२७ पूर्व्यासिद्धि

२२८ पार्थसुपाभ्यफणा

२२९ २३९ उन्मागद्विज्ञनामार्गनामो लोकोत्तरमिध्यास्वपुष्टता ४२८

इति स्मरतरविभ्रामः ४

१-८ आश्लिषोत्पस्यादि

९ १६ सुत्ववस्त्रिकासिद्धि

१७-५९ पर्युपमाकृतिवचसोर्विरोच अभिवर्धितमासविचार

पुल्लकाग्रणता सुत्ववस्त्रिकप्रकरणोल्लेख पञ्चकान्य

मान भेदगणनं पूर्व्यमाविचारान्तिदश

इत्याश्लिषविभ्रामः ५

४३४

३८५

४०१

४०४

४०५

४३१

४३६

नमः श्रीबीतरागाय

महोपाध्यायश्रीमदुधर्मसागरगणिकृता स्वोपज्ञा

श्रीप्रवचनपरीक्षा ।

(कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणः)

प्रणम्य श्रीमहावीरं, विश्वविश्वार्थदीपकम् । कुपक्षकौशिकादित्यं, स्वोपज्ञं विवृणोम्यहम् ॥ १ ॥
इह हि तावत् प्रारिप्सितप्रकरणस्य निर्विघ्नपरिसमाप्त्यर्थमादौ मङ्गलं वक्तव्यं, तेन देवत्वेन सम्प्रतितीर्थस्याधिपतिं श्रीमहा-
वीरं नमस्कर्तुं गाथामाह—
पणमिअ णाणनिहाणं वीरजिणं असुररायकयसरणं । सुरवरसीसविभूसणचरणरयं चारुवयणवयं ॥ १ ॥
'वीरजिणं'ति विशेषेण ईरयति-प्रेरयति कर्मशत्रूनि विरः रागादिज्ञेयत्वाजिनः वीरश्चासौ जिनश्चेति (वीरजिनः) कर्मधारयः,

बर्चमन्तरीर्यदियसिः सान्वर्चनासा भीमहावीरोऽपयिभो जिनेन्द्रत्तमित्यर्थः, किं कृत्वा?—‘प्रणम्य’ मनोवाकायप्रह्वीभावेन त्रिषा
 नमस्कृत्येत्यर्थः, किं कृत्वा वीरजिन !—‘ज्ञाननिधान’ ज्ञान-समस्तवस्तुविययनसाक्षादवधार्यदिमासकं तस्य निधानमिव यः,
 यथा राज्ञातो निधानमाधयस्तथा भगवानपि केवलज्ञानात्मकत्वेनातीतानागतवर्चमानकालवर्षिसमस्तवस्तुप्रकाशरूपस्थाभय इति
 ज्ञानासिद्धयाः, पुनः किमुत?—‘असुरराजकृतधरणं’ असुरराजः—अमरेन्द्रस्तेन कृत धरण यस्य स तथा तम् । धरणकरणं स्वेवम्
 —एकदा सप्तकोट्यममरेन्द्र-लक्ष्मीर्षोपरिसिंहासनस्य शाक्त निरीक्ष्योत्प्रेमैर्भ्यः शाक्ताभ्यातनधिया कदाचित् शाक्तपराजितः
 भीषीरजिनधरात् मे मोक्षो भवत्विति भीषीरजिनं धरणीकृत्य शोषसं गतः, शाक्तपराजितो भीतः सन् रक्ष रक्ष कीरेति
 ससंक्रमदब्धतुलः भीषीरचरणयोरन्तराल एव प्रविष्टः, दशोपयोगेन शाक्तेण भीषीरधराणां विद्युक्त इत्यवायपगमायिष्यय-२,
 पुनरपि कीदृश वीरः?—‘सुरवरक्षीर्षविभूषणधराजसं’ सुरवरणां—शक्तेजानादीनामिन्द्राणां क्षीर्षाणि—मस्तकानि तेषां विभूषणम्—
 अलङ्करणशील धारणयोः—पादयोः रजो-रेणुर्यस्य स तथा तम्, प्रायो मर्त्यानाममर्त्यां पूज्याः, तेषामपि शक्तेजानादयो देवेन्द्रा,
 तेषामपि भगवान् पूज्य इति पूज्यपूज्यपूज्यत्वात् पूजातिशयः ३, पुनरपि कीदृशः?—‘वारुचयणवय’ति वारुचयनप्रज्ञं, वारु-
 प्रज्ञातः स्यात्पदलाञ्छितत्वेनान्यहीर्षिकैरवाप्यो वचनानां—षट्पटलसम्पदमाम्मोदगदिपदार्थोमिश्रपक्कनामपादीनां ब्रह्मः—सम्पदो
 भूत्वा स तथा तम्, यथा वाद्युर्गतिकानामपि प्राणिनां दुर्गलोपनिपातोपगतानां धराभूतत्वेन वारु-प्रधान वदने—दुले वयो-वचन
 यस्य स तथा तम्, दुर्गलापभमहेतुत्वेन जिनवरापचनादन्यत् किमपि धराभ नास्ति, यदुक्त वाचकस्य भीतमास्थासिंहायकैः—
 “बन्धजराभरणमयैर्यमुते व्याधिपीडिते लोके । जिनवरवचनस्तन्यत्र नास्ति धराभ क्वचिच्छोके ॥ १ ॥” इति वचनान्तिशयः ४ ।

इति मूलातिशयचतुष्टयविशिष्टो भगवान् भवत्येव विघ्नोपघातकः इति भावमङ्गलभूतं भगवन्तं श्रीवीरजिनं नमस्कृत्येति गाथार्थः
॥ १ ॥ अथ गाथाषट्केन ग्रन्थकर्तुलपकट्टन् भावमङ्गलभूतान् त्रीन् स्त्रीन् नमस्कर्तुमाद्यस्त्रिस्तुते गाथायुग्ममाह—

जेणं दूस्मसमए कुपक्वबहुले अ भारहे वासे । अच्छिन्नं पि अ तित्थं पभाविअं पुण्णचरिआए ॥ २ ॥

चंदुव्व सोमलेसो सयलविहारेण लोअणाणंदो ॥ आणंदविमलसूरी संविग्गो सबविक्खवाओ ॥ ३ ॥

येन भगवता भारते वर्षे अस्मिन् भरतक्षेत्रे 'कुपक्षबहुले' वक्ष्यमाणलक्षणैर्दिगम्बरादिपाशपर्यन्तैः कुमतैर्व्यति 'दुष्पमासमये' पञ्चमारकलक्षणे 'अच्छिन्नमपि' सततप्रवृत्तिमदपि तीर्थं 'चाउव्वणो संघो तित्थ'मिति वचनात् श्रमणादिसमुदायलक्षणं 'पुण्णचर्यया' पवित्रक्रियया 'प्रभावितं' प्रौढिमानं प्रापितम्, अयं भावः—यावज्जीवं षष्ठाष्टमतपोविधानेन तीर्थकृदाज्ञाप्रवर्त्तनपुरस्सरं सदुपदेशदानेनानेकेभ्यपुत्रशतप्रव्राजनेन च 'अहो एते जैनप्रवचने महानुभावाः विद्यमानामपि धनादिसम्पदं परित्यज्य दुष्करक्रियाकारिण' इत्यादिरूपेण सकलजनप्रशंसां प्रापितमिति । अत्राच्छिन्नमिति तीर्थविशेषणेन वक्ष्यमाणानां दिगम्बरादिपाशपर्यन्तानां स्वमतिविकल्पितोपदेशेनात्मसात्कृतस्य श्रमणाभासादिसमुदायस्य तीर्थत्वं निराकृतं, नहि कुपाक्षिकसमुदायस्तीर्थं भवितुमर्हति, तस्य स्वस्वमताकर्षकाशिवभूत्यादिमूलकत्वेन तीर्थकरादेव सततप्रवृत्तिमत्त्वाभावात्, तच्चैवं—दिगम्बरस्तावत् श्रीवीरनिर्वाणात् नवोत्तरषट्शत (६०९) वर्षातिक्रमे शिवभूत्यपरनाम्नः सहस्रमल्लतः संजातः, यदागमः—“छ्वाससयाइं नवुत्तराइं तइआ सिद्धिं गयस्स वीरस्स । तो बोडिआण दिट्ठी रहवीरपुरे समुप्पन्ना” १॥ इति, अत्र दिगम्बरस्तावदित्थं प्रष्टव्यः—भो दिगम्बर ! त्वदुत्पत्तेः पूर्वं श्रीवीरजिनप्रवर्तितं तीर्थमासीन्न वा ?, आसीच्चेत् तर्हि बोटिकानुत्पत्तावनन्यगत्या श्वेताम्बर एव तीर्थं सम्पन्नम्, अथ नासीत्

तदि म्युच्छिन्न तीर्थं शिवाभूतिना प्रादुष्टवमिति भोतुमप्यकल्प्य, न दि म्युच्छिन्नं तीर्थं तीर्थंकरमन्तरेण केनापि प्रादुष्टवत्
 द्रव्यते, तीर्थकृताधिक्यप्रसक्तदित्युमयाऽपि दिगम्बरस्तीर्थबाहः संपन्न, यत्तु दिगम्बरत्वं भेदान्मरुतोचिरिति त्ववीयं वचः,
 तस्य 'सुबंशरा य सयणा निरेवरा मन्त्रं पाउरणाई । होतु अ मे वत्पारा अरिहो मि कसायकस्तुसमई ॥१॥ " इत्यादिभीमद्र
 यादुत्त्वामिममृतिप्रणीतनिर्बुक्तयागमबाधितत्वेन देवानांप्रिय ! प्रलापकृत्यमेवेति दिगम्बरसद्वदत्यो नाच्छिन्न तीर्थमिति बोध्यम्
 ॥ एव यौगिमीयकोऽपि श्रीवीणत् १६२९ वर्षे विक्रमात् ११५९ वर्षे भीमनिबन्धघरिगुरुआधुमात्सर्पाचितुईक्षीयपथनिर्गतात्
 भन्त्रप्रमाचार्यात् प्रपूरो न तीर्थं, युक्तिस्तु प्रागुक्तैशान्नाप्यवतारणीया, चतुर्दक्षीयपक्षाभिर्गतत्वं च तवीर्यैरप्युक्तं, यदुक्तम्—
 'दुर्वादिदिरदादुष्ट' समयविच्छेद्विस्तीक्ष्णितोमण्डनं, भीमन्त्रप्रमघरिताद् स भगवान् प्राणीकण्डव् पूषिमाम् । तस्मात्सैनवचोऽमुत मुञ्चमधुः
 भीरुमैयोपाहय', भीमद्वेसरघरितस्त्वचकत्त्वं ज्ञात्वा द्वितीया प्रभाम् ॥१॥" इति यौगिमीयककृतसंस्कृतसैत्रसमासपुष्टिप्रशस्तौ ।
 तथा भीममदवीर्यकृधरित्रप्रशस्तापि तदीर्यैरेव चन्त्रप्रमाचार्यादिव पूषिमाप्रकटन मणितमिति, तथा—'चदगच्छाओ पुष्पिम
 पुष्पिमओ सद्गपुष्पिमचलया । दोहिवि आगमनामा कुषयरा खरयो जाओ ॥१॥" तथा सद्येन निरार्यमाणोऽपि चन्त्रप्रमाचार्यः
 पूषिमपादिकं प्रच्छन्नित्तवानित्यस्मदुद्धवच । किंच—यथा गुरुभ्रातृभीमनिबन्धघरिमात्सर्पात् ११५८ वर्षे चतुर्दक्षीयकाबन्त्र
 प्रभाचार्यात् पूषिमापक्षा समुत्पन्न इति प्रसिद्धिः न तथा अष्टकहेतुनाऽसुकाचार्योऽसृक्कसंवत्सरे पूषिमापक्षाचतुर्दक्षीयश्च इति प्रसिद्धिः
 कर्णकोटरययमवतीर्णा, अत एकाच्छिन्ने तीर्थे विद्यमाने वक्ष्येतः पूषिमापक्षस्तीर्थबाह एव २॥ तथा स्वतरोत्पत्तिरपि विक्रमसंवत्
 १२०४ वर्षे भी(स्त्री)जिनपूजोत्पापकजिनचूलाधायविव क्षाणा, तथापि स एव दामयितव्यं प्रष्टव्यः—यो स्वतरोत्पत्तिदिग्भोषरनचोगर्मा

शुक्तिः प्राग्वदवगन्तव्या, ये त्वाञ्चलिकसाद्धपौर्णिमीयकागमिकनामानः कुपाधिकास्ते पौर्णिमीयकमूलका एवेति निजनिजनाम्ना विश्रामे वक्ष्यामः, तेन पौर्णिमीयके तीर्थवाह्ये सिद्धे ते तु सुतरां तीर्थवाह्या एवेति 'षट् कुपाधिका जीर्णा' इति जनप्रसिद्धिः ६॥ अथाधुनिकानां चतुर्णां मध्ये लुम्पाकमतं वि० १५०८ वर्षे लुम्पकलेखकात् प्ररूपणामधिकृत्य प्रवृत्तं, तत्प्ररूपणा च जिन-प्रतिमानिषेधमूलिका, तन्मते वेषधराः पुनः वि० सं० १५३३ वर्षे सीरोहीप्रत्यासन्नारघट्टकवास्तव्यप्राग्वाटज्ञातीयभाणाख्यादेव प्रवृत्ताः, एतदुत्पत्तिर्विस्तरतस्तु एतन्नाम्नाऽष्टमविश्रामे वक्ष्यते, अयं च प्रवचनवाह्यतयाऽऽवालगोपालाङ्गनानामपि प्रतीतः ७॥ एवं कङ्कबीजापाशचन्द्राः स्वस्वनाम्ना मताकर्षका अपि नोभ्याः, उपलक्षणादन्येऽप्युपधानाद्यपलापिनस्तथाभूता एवावगन्तव्याः १०॥ एते दशाप्यतीर्थकरमूलकाः न तीर्थं, किंतु मरुमरीचिकायां जलाभास इव तीर्थाभासास्तीर्थवाह्या इति ॥

ननु तपागणोऽपि वि० १२८५ वर्षे श्रीजगच्चन्द्रस्वरितो जातः, सोप्युक्तयुक्त्या कथं तीर्थमिति चेद् उच्यते-न हि श्रीजगच्चन्द्रस्वरिर्वटगच्छात् कुतश्चिन्निमित्ताद् विपरीतप्ररूपणया चन्द्रप्रभाचार्यादिवत् पृथग्भूतः, किन्तु प्रमादवशेन क्रियाशिथिलं साधुसमुदायं परित्यज्य निजगुर्वाज्ञया श्रीआणन्दविमलस्वरिवत् श्रीसुधर्मस्वामिनोऽच्छिन्नपरिपाठ्या समागतां दशविधचक्रवालसामाचारीक्रियां कुर्वाणं यावज्जीवमाचामलतपोऽभिग्रहेण कुशाङ्गीभूतं श्रीजगच्चन्द्रस्वरिं दृष्ट्वा राज्ञा तपा इत्याख्या वक्तव्येत्युक्तं, ततः प्रभृति वटगणस्यैव तपा इत्याख्या प्रससार, न ह्येतावता प्रागुक्तशुक्तित्रावतरति, अन्यथा श्रीसुस्थितसुप्रतिबुद्धाभ्यामेव कौटिकनाम्ना गणः, ततोऽपि श्रीचन्द्रसूत्रेऽश्चन्द्रगच्छसंज्ञा, ततोऽपि चन्द्रगच्छीयेन श्रीउद्योतनस्वरिणा श्रीसर्वदेवसूत्रेणैव स्वरिपदकरणात् श्रीसर्वदेवस्वरितो वटगच्छ इतिरूढिरित्येवं कौटिकादिगणा अप्यच्छिन्नं तीर्थं न स्युः, तस्मान्नामान्तरप्रादुर्भावोऽप्याचारप्ररूपणयोरच्छि-

मत्ताऽभ्युपगन्तव्या, लोकेऽपि साधुभेष्टिमन्त्रिसङ्घस्यादिनामान्तरसंभवेऽपि न कुलाचारादेः किंचिद् बाधकं, प्रत्युपाचारयोश्चा
 च्छिन्नता नात्र बाधे केनापि पराकर्तुं शक्या, अतस्तपागणसंबन्धेव साध्यादिसमुदायस्तीर्थं संग्रति भरतक्षेत्रे, नान्य इति बोध्यम् ॥
 एतेन वयमागममनुसृत्य प्रवर्त्तामहे, किमस्माक परम्परया प्रयोजनमित्यादिकाचपिच्यक्त्वाध्यापि परास्ता, परम्परानङ्गीकारात्, पर-
 म्परामूलकत्वादायमस्य, यदागमः—“सिचिहे आगमे पं०, तं०—अष्टागमे अणतरागमे परंपरागमे”सि भीमजुयोग०, तत्रात्माग
 मानन्तरागमौ गणधरस्त्रिभ्यान्तावतो न्युच्छिन्नौ, दुतीयस्तु परम्परामन्तरेणासंभवीति क्व परम्परानङ्गीकारे
 आममानुसारेण प्रवृत्तिर्गोचरि !, न हि वटानङ्गीकारे वृक्षतरुपादीनामपि स्वीकारः सम्यक् स्यात्, किंच—स्वमतिविकल्पनयाऽ-
 प्यागमानुसारेण प्रवर्त्तने तीर्थमाप्ता त्वनिर्वायैव, नन्वागमानुसारेण प्रवर्त्तितस्य स्वसमुदायस्यैव तीर्थत्वाभ्युपगमात् कुतस्तीर्थमा
 ष्वेति चेत् मैवं, आगममूलकमपि तीर्थं स्यादित्येवं काव्यागमेऽनुपलभ्यात् महाभुषाभायित्वाद्, अय भावः—“तित्व वाउडण्यो, संघो
 सौ पद्मए समोसरथे । उष्यभो अ जिभाण वीरिचिज्जिदस्स वीर्यमिा १ ॥”सि प्रवचनवचनप्राप्ताप्यात्, तीर्थं हि समुत्पन्नमेव लभानात्
 तीर्थकण्ठदेव स्यात्, न पुन’ कुतश्चिदप्यपरस्मादेतोः, तेन वयमागमानुसारेण प्रवर्त्तामहे इति वचनं पिता मे कुमारजगन्नाथरीति
 वचनवदवगन्तव्यम्, आगमधिरुद्धप्रवृत्तिमतोऽप्यात्मन आगमानुसारेण प्रवृत्तेर्भजनात्, न हि काव्यागमे युतव्यवहारिणा व्यव-
 स्वापितोऽपि साध्यादिसमुदायस्तीर्थं स्यादित्यादि एष्ट भुतं वा, तेन तीर्थं तीर्थकर्ममूलकमेव, न पुनरागममूलकमितरपुनमूलकं वा
 स्यादित्यत्र बहु वक्तव्य, किंचिदेषैव तित्य वाउडण्यो इत्यादिदशमगाथात् आरभ्य तीर्थस्वरूपनिरूपणावसरे किंचित्केवलपुस्तकम्
 लब्धुपाक्रमतप्ररूपणावसरे च वक्ष्यते इति बोध्यम् ॥ ननु सुहृद्भावेन रुग्णमः—तीर्थीभ्युपगतमपि किञ्चिदागमासंगत इत्यते तत्र

किं कर्त्तव्यमिति चेद् उच्यते, न हि आगमासंगतमभ्युपगच्छत् तीर्थं स्यात्, न वा तीर्थमागमासंगतमभ्युपगच्छेत्, शीतोष्णस्पर्शयोरि-
वागमासंगततीर्थाभ्युपगमयोरन्योऽन्यं विरोधस्यानादिसिद्धत्वात्, तस्मात् सदोषदृशमेव मरुमरीचिकाजलज्ञानदृष्टान्तेन तीर्थाभ्युप-
गतमागमासंगतमिवाभाति, न पुनर्निर्दोषदृशमपि, अत एव तीर्थाभ्युपगतां पर्युषणाचतुर्थी परित्यज्य पञ्चमीं स्वीकुर्वाणस्तीर्थबाह्य
इत्यञ्चलमतनिराकरणविश्रामे वक्ष्यामः॥ ननु कालकक्षरेः पूर्वं तीर्थकृद्गणधरादिमहापुरुषैः पञ्चम्यामेव पर्युषणा कृतेति बुद्धिम-
वलम्ब्य तथा कुर्वतामस्माकं कथं तीर्थबाह्यतेति चेद्, उच्यते—चतुर्थीप्रवर्तककालकक्षरैरभ्याद्य यावत् चतुर्थीश्रितं तीर्थमच्छिन्नमिति
तवापि प्रतीतम्, एवंविधे तीर्थे विद्यमाने तत्प्रतिकूलचारी पञ्चम्याश्रितस्त्वं स्वत एव तीर्थबाह्यः संपन्नो, यो यतः प्रतिकूलाचारवती
स ततो बाह्य इति तु गोपालस्यापि प्रतीतम् ॥ किञ्च—श्रीऋषभजिनपरिणयनकालात् पूर्वभाविनां यौगलिकमनुष्याणामपरिणीत-
आतृभगिनीसंबन्धोऽपि दम्पतिमावाश्रितो यथा निर्दोषतया व्यवहियमाणोऽनिन्द्यो भवन्नपीदानीन्तनमनुष्याणां सदोषो यावदपाङ्के-
यहेतुश्च स्यात् तथाऽत्रापि बोध्यं, तेन सार्वजनीनप्रवृत्तौ सत्यां तद्विपरीतप्राचीनप्रवृत्तेः सत्पुरुषाचरिताया अपीदानीमनादरणीयत्व-
मेवेति बोध्यम्, चतुर्थीपर्युषणायाश्च सार्वजनीनत्वं प्रवचने प्रतीतमेव, नहि तदानीं पञ्चमीपर्युषणामाश्रितः कोऽपि पक्ष आसीद्,
अत एव चतुर्थीपर्युषणाश्रितस्य यतो बाह्यत्वं भण्यते तत्पक्षस्यैवाभावादनन्यगत्याऽपि चतुर्थीश्रितमेव तीर्थं, ततो बाह्यत्वं च
पञ्चमीपर्युषणाश्रितस्य समुदायस्य स्फुटमेव, तस्य बाह्यत्वव्यपदेशहेतोश्चतुर्थीतीर्थस्य विद्यमानत्वादिति सिद्धम्—‘अच्छिन्नंपि अ-
तित्थं पभाविजं पुण्णचरिआए’ति ॥ तथा ‘चंदुव’ति स श्रीआणंदविमलस्वरियुगप्रवरो—युगप्रधानः संविग्नः संविग्रत्वादि-
गुणैराद्वितीयोऽत एव सर्वविरुद्धातः—सर्वत्र ख्यातिभाक्, किंलक्षणः?, चन्द्रवत् सोमलेश्यः, सकलविहारेण लोचनानन्दः, सकले

मातृविशारदप्रस्सत्तिवाप्रतिबद्धविहारेण लोचनानन्दधरि, सकललोकानामिति गम्यम्, चन्द्रोऽपि सह कलाभिर्विर्षत इति सूक्तः—
 मयूरो, भावनिर्देशात् सकलत्वेन विशारो—गगनमण्डले चक्रमण तेन जननेत्राणामानन्वधरितीति चन्द्रसाम्य ॥ यावत्सीध विकृत्या
 दिपरित्यागादिना संविमत्त्वादिगुणैरद्वितीयपञ्चितद्विरोममपि० श्रीजीवधियगविवच'प्रमुदस्य मे प्रवज्याप्रतिपदिहेतुरुक्तः धरिः
 जतो मल्लनिमिष स्मृतिगोचरीकृत इति गायायुगमार्थः ॥२३॥ अथ ज्ञानसंपदेतुत्वेन परमोपकारिण धरिं स्मृतिगोचरीकुर्वन्माह—

तत्स पण पुण अदिणवसुरो वुरट्ठिआण यहुतावो । सिरिविअपदाणसुरी नामेणथि कुमयतममहणो ॥४॥

तत्स—श्रीआणवविमलधरोः पद—पङ्के श्रीविजयवानधरि, स च किञ्चलः!—'अभिनवधरिः' इत्यमानस्यपिषया विल-
 क्षणः धर्यः, अय वैलक्ष्ण्यमेव स्पष्टयति—'दूरद्विज'ति दूरस्मितनां बहु—भूयानसमत्वात्—प्रतापजन्यः परामवो यस्मात् स तथा,
 अन्यस्तु ब्रह्मजनानामुदयालसमय एव सूरौ मचति, तदानीं च न बहुतापः, किन्तुनताप इति वैलक्ष्ण्य, तथा 'नाम्नाऽपि' नाम
 मात्रेणापि 'कुमततमोमयन' कुमतावकारलक्षकम्, अन्यस्तु धर्यः स्त्रोदयेनैव तमो नाश्रयति, न पुनर्नाममात्रेणापीति वैलक्ष-
 ण्यमिति गायार्थः ॥४॥ अथ यदङ्गामवाप्येद प्रकरणमारम्यते तं धरिं नमस्कृत्यं गायायुगमाह—

तत्सवि पयमि विदिणा एगीकाऊण सोमसुरे अ । धखिओ उभयसहावो तेण सिरिहीरविजयगुरू ॥५॥

सपइ तं सुगपपर पणमिस्ता एणयमावमावण । सवमि अ जिअलोए लोअत मेहनयणेहि ॥६॥

तस्यापि—श्रीविजयवानधरोरपि 'पयमि'पदे धीहीरविजयधरि' विधिना—विधाया घटितो—निष्पादितः, किं कृत्वा?—सोमस-
 रौ—चन्द्रमास्कारावेकीकृत्योमयस्वभावो घटितः, अयं भावः—चन्द्रसूर्योपमितयोः प्रागुक्तसूर्योर्गुणान् सद्यदापीकृत्योमयस्वभावो घटित-

इत्यर्थः, तेनैव कारणेन श्रीहीरविजयगुरुरिति नामा, हीति दुःखहेतुर्विरहिजनस्य शोककारणं इः—कामो यस्मात् स हीः—चंद्रो रविः—सूर्यस्तयोर्जयो यस्य सः, तयोर्जेतेत्यर्थः, स चासौ गुरुश्चेति, श्रिया युक्तस्तथा श्रीहीरविजयगुरुः एवंविधं गुरुं प्रणम्य, किलक्षणं ?—प्रणयस्य भावः—उत्पत्तिर्यस्मात् स प्रणयभावो भावनिर्देशात् स्नेहेहेतुत्वमापन्नं—प्राप्तं, समस्तलोकवच्छभमित्यर्थः, किं कुर्वन्तं ?—स्नेहलोचनाभ्यां—सस्नेहनयनाभ्यां लोकान् पश्यन्तं, करुणैकरसार्द्रलोचनावलोकनशीलमिति गाथायुग्मार्थः ॥५-६॥ अथ श्रोतृजन-प्रवृत्तिनिमित्तमभिधेयं प्रयोजनं च दर्शयन् गाथामाह—

वीरजिणजम्मसङ्कन्तभासरासिप्पभावओ पउरा । पवयणपूआऽसहणा कुपक्खिआ ते म्मि दंसेमि ॥७॥

तान् कुपाक्षिकानहं दर्शयामि—वागोचरीकुर्वे इत्यन्वयः। ‘अस्मदो म्मि अम्मि अम्हि हं अहं अहं’ति प्राकृततद्वेत्रेण म्मि, अहमित्यर्थः, यत्तदोर्नित्यामिसम्बन्धात् तान् कान् ?, ये ‘कुपाक्षिकाः’ पक्षः—अङ्गीकारः प्रयोजनं येषां ते पाक्षिकाः उत्सन्नभाषणादिना कुत्सितास्तीर्थनिन्धाः ते च ते पाक्षिकाश्च कुपाक्षिका इति व्युत्पत्त्या उत्सन्नभाषिणोऽभिनिवेशमिथ्यात्विन इत्यर्थः, वर्तन्त इति वार्त्तमानिका क्रिया अध्याहार्या, तेन निस्सत्ताकीभूतसंताना जमाल्यादयो न वक्ष्यन्ते, किन्तु विद्यमानसन्तानाः दिगम्बरादि-पाशपर्यन्ता वक्ष्यन्त इत्यर्थः। अथोत्सन्नभाषिणां स्वरूपभाषणाय विशेषणमाह—‘पवयण’ति, किलक्षणास्ते ?—‘प्रवचनपूजाऽसहनाः’ प्रवचनस्य पूजाया—अभ्युदयस्यासहना—द्विषः, यतः शिवभूतिचन्द्रप्रभाचार्यादयोऽनन्तानुबन्धिकपायोदयिणः प्रवचनपूजा-मिभूतय एव नवीनमतप्रवर्त्तका अभूवन्, कथमन्यथा स्वयंसिद्धं सिद्धिसौधसौख्यास्वादकल्पं तीर्थं परित्यज्य नवीनमतकल्पना-क्लेशेनात्मानं अकदर्थयिष्यन् ?। ते च कुपाक्षिकाः कियन्तः ?—‘पउर’ति प्रचुराः—प्रचुरसंख्याकाः, प्रचुरस्त्वे हेतुमाह—‘वीरजिण’ति

वीरजिनजन्ममुन्नेन तदुपलक्षितं नयत्रमुपरफाल्गुनीरूपं प्राप, तत्र सद्धान्तो-भेषादिताश्चिचारतुक्रमेणागतो मत्सराक्षिः-मत्सरा-
 चिनाया यूग्रहः, एकस्मिन् नयत्रे द्विसहस्रपरम्पितिभाग, तस्य प्रभावो-महिमा तस्मात्, श्रीमहावीरस्य निर्वाणवसरे जन्मनक्षत्रे
 सन्नान्तमभरादिमाहात्म्यात् कुपाधिकषादुद्ब्यमित्यर्थं, ननु द्विसहस्रवर्षान्ते श्रीनीरजन्मनक्षत्रात् व्यतिक्रान्ते मत्सराक्षौ कुपाधिक-
 प्राप्सुर्यं भविष्यति उत नेति चेदुच्यते, प्रायो न भविष्यतीति संभाव्यते, यतस्तदानीं निर्घेयानां निर्घेयानां च पूजाजमिष्टदिरुक्ता,
 यदागमः-“ज रयणि च न समये मगध महावीरे कात्र सधदुहसप्यहीणे त रयणि च न सुहाए मासरासी नाम महम्महे दोषासस
 इस्सद्धिरे समप्पस्म मगधजो महावीरस्स जम्मनकुत्वर्चं संफुत्ते तप्यभिइ च न समणाण निग्गयाण निग्गयीण य नो उदिजोदिए
 पूजासकारे पवणं, जया न से सुहाए जाव जम्मनकुत्वर्चं संफुत्ते भविस्सइ तथा न समणाण निगंगयाणं निम्मायीण य उदिजो
 दिए पूजामकारे भविस्सइ”ति श्रीपर्युपपाताकस्ये, तादसी च पूजा कुट्टपकुपाधिकेपु बलवत्सु सत्सु न समवति, तेषां च प्रवचनपूजाया
 असद्विष्णुत्वात्, तत्र कुट्टपास्वायत् कल्किराजपुत्रस्य दधनाम्नो राक्ष आरम्य पञ्चमारक्षपर्यन्तमसंभविनं, यदुक्तं श्रीहेमाचार्यपादैः-
 “पितुं पापकृतं घोरं, मुक्कक्षिषीं च मत्सरात् । वस्तं करिष्यति मदीमर्षैस्त्यधिमृपिताम् ॥१॥ पञ्चमारक्षपर्यन्तं, यावदेवमसत् परम् ।
 प्रवृत्तिर्बिनचर्मस्य, भविष्यति निरन्तरम् । २॥” इति श्रीमहावीरचरित्रे श्रीरात्रुस्त्रयमाहात्म्ये च, एवं सर्वदेवशक्तिसवादिनो दिगम्ब
 रास्कारकादयः कुपाधिका अपि दधनाक्षो राक्ष आरम्य पञ्चमारक्षपर्यन्तमसंभविनोऽव्ययन्तन्व्या, त्रयोरेयि प्रवचनयीरापूजाभिभवकारि
 त्वेन तैरन्यत्, ननु कुट्टपा बलवन्तः प्रवचनपूजाया असद्विष्णवः सन्तः परामधिष्णवः समवन्ति, तत्कृतौ तेषां सामर्थ्यात्, कुपाधिकास्तु
 यथाप्य प्रायः प्रवचनाद्वीता एव वर्चमाना कश्च प्रवचनपूजां परामवन्तीति चेत् सत्यं, यद्यपि स्वातन्त्र्यात् किञ्चित्कर्तुमसमर्था एव,

तथाप्येकारिभैत्रीवशात् कुट्टपादिप्रेरणाद्वारा तथा संभवन्त्येव, यद्वा यथा कुट्टपेभ्यः संभावितशङ्कया प्रवचनप्रभावनाप्रभविष्णवोऽपि
 कालानुभावाच्चेतोदौर्बल्याच्च न प्रवचनं प्रभावयितुं प्रभवन्ति तथा कुपाक्षिकेभ्योऽपि भूयःसंपर्कवशाद्वाक्षिण्यात् तत्कृतोपहासनिन्दा-
 दिशङ्कया च प्रवचनप्रभावनाप्रभवोऽप्यप्रभवः स्युः, तथा कालानुभावात् । ननु कुपाक्षिकबाहुल्ये सत्यपीदानींतनपूजावत्तदानीमपि
 पूजासत्कारो भवतु किं बाधकमिति चेदुच्यते, यो हीदानींतनः पूजात्कारः स च भाविनः स्कीतपूजासत्कारस्य बीजभूतो, न पुनः स्वयं
 स्फीतः, यतः कुपाक्षिकबाहुल्ये सत्यास्तामन्यो जनः सुमार्गपतितोऽपि भूयान् जनः कुपक्षसुपक्षयोस्तुल्यधिया प्रवर्त्तमानः पूजासत्कारं
 कुर्वन्नपि वस्तुगत्या द्वेषिमुद्रां नातिक्रामति, यदाहुः श्रीहेमसूत्रयः—“सुनिश्चितं मत्सरिणो जनस्य, न नाथ ! मुद्रामतिशेते ते ।
 माध्यस्थ्यमास्थाय परीक्षका जे, मणौ च काचे च समानुबन्धाः ॥१॥ इत्यगम्यमध्यात्मेति द्वात्रिंशिकायाम्, अतस्तत्कृतः पूजासत्का-
 रोऽप्यकिञ्चित्कर एव, यस्त्वनन्यमनाः सुपक्षमेव कक्षीकृत्य प्रवर्त्तते स चाल्पीयान् स्वयमप्रभुश्चेति तत्कृतपूजासत्कारोऽपि न स्फीत
 इति बोध्यं, तस्मादुदितोदितपूजासिद्ध्यर्थं द्वयोरप्यनयोर्विशेष्यविशेषणभावेऽभ्युपगते न किञ्चिद्बाधकं, वैपरीत्ये तु बाधकमिति
 स्वयमेवालोच्यम् ॥ अत्राभिधेयं तावत् कुपाक्षिकान् दर्शयामीति साक्षादेवोक्तं, प्रयोजनं च द्वेधा—परमपरं च, तत्र परं प्रयोजनं मोक्षः,
 अपरं च मोक्षाङ्गं कुपाक्षिकपरिज्ञानं, यतो ‘ज्ञाता हि शत्रवो न पराभवन्ती’तिकृत्वा कुपाक्षिका अपि सम्यक् परिज्ञाय परित्यक्ताः सन्तो न
 मोक्षमार्गविघ्नकरा भवन्ति, इत्यतः कुपाक्षिकपरिज्ञानं मोक्षाङ्गम्, अज्ञातास्त्वनानादृता अप्यानुकूल्यादिभाषणादिना सुगतिहन्तारः संसार-
 हेतवश्च भवन्ति, यदागमः—“जे भिक्षू वार परपासंडाणं पसंसं करेज्जा जेआवि निण्हगणं पसंसं करेज्जा जे आवि निण्हगणं आय-
 यणं पविसिज्जा जे आवि निण्हगणं गंथं सत्थं पयं अक्खरं वा परूवेज्जा जे णं निण्हगणं संतिए कायकिलेसाइए तवेइ वा संजमे-

इ वा कालेऽ वा विष्णोर्वा वा सुए वा पंडितेऽ वा अभिष्टदृष्टदरिसामञ्जसाः सिलोद्वेष्टा सेऽविज ग परमाहीमशसु उचवखेऽवा, जश
 सुमती" वि भीमश्रान्तिशीपचतुर्थार्ययने, तथा "वे विणनभयुषिष यणे मासंति जे उ मण्णति । सम्मरिड्डीण सइसुवपि संसार-
 बुद्धिस्सं ॥१॥ इति आदयकारवचः । किंन्-संसारस्य मूल साधुत्वेपायुत्थप्रफापिण एव, यदागमाः-- "सचेऽवा विहीमो जाइजरास
 रणज" मवसहीयं । मूल संसारस उ इवति निगयरूवेण ॥१॥ ति श्रीआनंदयकनिर्मुक्तौ, सिद्धे दूरे इयादिकपधालुरक्तो जना, य
 कश्चित्प्रायिषदुनकर्मयरीणस्या भीसुबर्म्मस्वामिनोऽयिषप्रवृत्तिमानयं तपागण एव तीर्थ, पौष्मिमीयकाययो हि नियमादुत्सृज
 आपिणो महाभिप्याष्टय इत्येवरूपेण निवयनमानुसारेण सम्यग्दृष्टिगि व्यवहारतोऽह पौष्मिमीयकाः स्वरतर आश्रलिको वेत्यादि
 रूपेष्ठात्मान एयासयन् इयादिकमार्गपतितः सोऽपि 'व्यवहारनउच्छेए तित्पुच्छेओ इवइजवस्व' भित्यादिपञ्चवस्तुकापापमवयनाए
 सन्मार्गयतिष्ठानां सम्यग्दृशो द्रष्टुमप्यकृत्य', यदागमः-- "उम्मगदसणाए वरण नासंति जिणवरिदाणे । वावण्णदसणा स्सु नइ
 उच्चमा तारिसा दइदं ॥१॥" इति श्रीवन्दनकनिर्मुक्तौ, एतच्छूर्भिर्पथा--जे पुण उद्विच्छालन गहाय अण्येसिं सृषाण ससारे नित्त
 रितुफामार्ग उम्मगा वेसयति उत्तम गाहा, उम्मगदेसणाए वरण--अणुहाण नासंति जिणवरिदाण, सम्यत्त अण्ययो अण्येसिं व, से
 वावण्णदसणा वणा, ते वरण न सइहति, मोफुत्तो अ विआए करेये अ भणिओ, अण्येसिं व मिच्छुत्तुपाययेण, एवमाविपदि कारयेदि
 वावण्णदसणा, स्सुसरा जइवि केदं निच्छयविहीए अवावण्णदसणा तइवि वावण्णदसणा इव दइहा, ते अ वदइपि न लुम्मा, किम्म
 पुण संघासो संसुक्खा संववो वा, दुसरो अविसरूपो, सो अ ववद्विषसंघपो दयिसिओ वेव, न लुम्मा नम्म न कप्पति, पाणप्पिगय ॥
 इति श्रीआनं० चूर्णी एण्ड० ५४ संख्ये पुस्तके ३१८ पन्ने, तथा "पपमकलरेपि इवपि ओ न रोण्ण सुवनिदिह । सेत रोमं तोऽभिड्ड

प्रशुष्यादिसुलानां । वीक्ष्यन्तेऽन्यगणेष्वप्रापणालसुबोद्धिताः ॥३॥” इत्यत्रोपशाननिषेधको रक्तारक्तादिः प्रतीत एव, आद्यानां
 प्रतिश्रान्तिनिषेधक स्वनिःकः स्त्रीणां जिनपूजानिषेधकः सरस्वरत्वेतो कीदृशः ?—“आश्चम्ये” इत्यादि, तत्राश्चमस्तीर्थकुट्टकप्रतिषे-
 धेन अवस्ययश्च तस्मिन्पुण्यप्रकृतीनां शास्त्रादुक्ताः—आदुर्मेतो योऽन्तस्तत्सारस्तस्मात्त्रिर्मया—मयरादिता, इत्यनेन विद्वेषणेनाभिनिषेध-
 मिष्यात्वमात्र एवोक्ता इति गुर्वचिन्त्या, तथा श्रीकुलमण्डनद्यारिमिरपि विचारामृतसमये “युविमायाक्षिकमरुपकमन्त्रप्रमाचार्यः
 सचेन निवारितोऽप्यभिनिवेशमलब्धं सद्गुणं कुरु” इत्यादि, तथा होइ मंगलपाठिनोऽपि श्रीचर्मधोपद्यारिमिरभिनिवेशिन उक्ताः,
 तथा श्रीमच्छयमिरिवाऽप्यासन्नकद्विषिं कुर्वता इयिमन्त्रे ता माया इव इति पाठ एव लिखिता, एतद्विषयार्थिना तद्वृत्ति
 निरीक्षणीयेति । परमार्थं ह्यात्मा कदाप्रदत्ताभिनिवेशादिविलसितकल्पितशगभाजुक्तं होइति मुख्यं साक्षात्परम्परागतप्रधान्तर्गतं श्री
 परस्वस्मिन्प्रमृद्विददपूर्वधरादिषु सुतर्तविमसुविदितव्याख्यानसमादृत इव इति पञ्चतोऽष्टपदिवर्मप्रमाणं परिपूर्णं नवकारसूत्रमन्त्रे-
 तव्यं, तत्रैव—“नमो अरिहताय नमो सिद्धानं नमो आपरिआण नमो उबल्लयाण नमो लोए सबदाहूय । यत्तो एवमसुकारो, सबपा-
 वप्यणासुओ । भगलायं च सबेसि, फम इव इव मंगल ९ ॥१॥ अस्य च व्याख्यानं यदेव भीषञ्जस्वाम्यादिभिः छेयप्रन्थादिमन्त्रे लिखित
 तदेव भक्तिबहुमानातिष्ठयतो विद्वेषयतश्च मन्त्रसन्धोपकारकमिति वक्ष्यते तथार्थी” इत्यादि भीषर्मधोपद्यारिकृतायां सङ्ख्याचारवृत्तौ पत्रे
 २४९ संख्यं पुस्तके १२१ पत्रे, अत्र होइ मंगलमिति पठतां कदाप्रशामिनिवेशविलासः कथितः, ननु ‘इव इव मंगल’मिति पाठः श्रीवज्र
 स्वाभिना कृतः, पूर्व तु ‘होइ मंगल’मित्येव पाठ आसीदिति चेन्नैव, इव मंगलमिति पाठस्यानादिसिद्धत्वात्, नहि काप्यागवे
 भीषञ्जस्वामिना पाठः परावर्णित इति एतद्भुतं वा, किंतु भीषञ्जस्वामिना यत्रमन्त्रे लिखितः, यदुक्तं—“एअ तु त्वं पञ्चमगलमहा

सुअक्रवंधस्स वक्खवाणं तं महया पवंधेणं अणंतगमपज्जेवेहिं सुत्तस्स य पिहभूआहिं निजुत्तिभासचुणीहिं जहेव अणंतणाणदंसणधरे-
 हिं तित्थयेहिं वक्खवाणियं तहेव समासओ वक्खवाणिजंतं आसी, अहऽणया कालपरिहाणिदोसेण ताओ निज्जुत्तिभासचुणीओ बुच्छि-
 न्नाओ, इओ अ वचंतेण कालसमएणं महद्धिपत्ते पयाणुसारी वयरसामी दुवालसंगसुअहरे समुप्पण्णे, तेणेसो पंचमंगलमहासुअक्रवंध-
 धस्स उद्धारो मूलसुत्तस्स मज्जे लिहिओ, मूलसुत्तं पुण सुत्तत्ताए गणहरेहिं अत्थत्ताए अरिहंतेहिं भगवंतेहिं धम्मतित्थगरेहिं तिलो-
 अमहिएहिं वीरजिणिदेहिं पण्णविअंति बुद्धसंपयाउत्ति” ॥ श्रीमहानिशीथसूत्रेऽध्यने ४। किंच-श्रीवज्रस्वामिकृतत्वेन हेतुनाऽन-
 ड्डीकारवचनमपि महामोहहेतुः, सर्वेषामपि गर्हणीयस्य दोषद्वयस्य सद्भावात्, तथाहि-वज्रस्वाम्यकृतेऽपि तत्कृतमिति महापुरुषस्य
 कलङ्कदानमुभयलोकविरुद्धमित्येको दोषः, “जो कण्णाइ धणेण य निमंतिओ जुवणंमि गिहिवहणा । नयरंमि कुसुमनामे तं वयररिसिं
 नमंसांमि ॥१॥” इत्यादिस्तुतिवचनैः श्रीभद्रबाहुस्वामिप्रभृतिमहापुरुषैः स्तुतो युगप्रधानोऽप्यागमव्यवहारी श्रीवज्रस्वामी सर्व-
 जनप्रतीतः, आगमव्यवहारीणां चाज्ञा न तीर्थकृदाज्ञातो भिन्ना, अतस्तदाज्ञोहृद्वने तीर्थकृतमप्याज्ञाया उल्लंघनमावश्यकमिति
 द्वितीयोऽपि महादोषः, तस्मादास्तां तत्कृतनिश्चये, तत्कृतसंशयेऽपि ‘हवइ मंगल’मित्येवं भणनीयं स्यात्, कर्ता च श्रीवज्रस्वामी
 अम्युपगंव च श्रीमहावीरप्रवर्त्तितं तीर्थम्, एवं च सति यः कश्चिद्वराको नाभ्युपगच्छेत् तस्य महति संकटे पतनं, तथाहि-
 श्रीवज्रस्वामी तदाज्ञा चेत्युभयमप्याराध्यत्वेन तीर्थस्याभिमतमित्यविवादेन युष्माकमपि सिद्धं, तथा यदि ‘हवइ मंगल’मिति
 श्रीवज्रस्वामिकृतमिति यौष्माकीणोऽभिप्रायः स्यात् तथापि श्रीवज्रस्वामिकृतत्वेन तीर्थार्थिभिमतत्वेन च तत्तैर्वांगीकर्त्तव्यम्,
 अन्यथा तीर्थबाह्यता शक्यतैरपि पराकर्तुमशक्या, तस्मात् यथा श्रीकालकसूरिप्रवर्त्तिता पर्युषणाचतुर्थी तीर्थार्थिभिमता तीर्थवर्हिर्भ-

वनमीत्या अभ्युपगता, तस्मीत्यैव 'हवश्च मंगल'मित्यप्यभ्युपगन्तव्य, तीर्थाद्विर्भवनमीतेरुपपन्नपि तौन्यात् ॥ किंच चतुर्थी तावत्
 श्रीकालकक्षरिणा प्रवर्धितेति जगद्विश्रुतेति निबधेयमिति साऽभ्युपगता 'हवश्च मंगल'मिति युगप्रधानेनागमव्यवहारिणा 'श्रीवज्रस्वा-
 मिना कृतमित्यसदेव बुद्ध्या विकल्प्य नार्ह्यकृतमिति कः क्रीदशो भवतां गुरुमिलित इत्यङ्गुल्यग्रेण दर्शयन्तु, तदीय दर्शनं तु
 वयमपि समीक्षामहे । एतेन श्रीपार्श्वनाथसन्तानीयस्य केशिकुमारस्यापत्यानामस्माकं परम्परायातो 'होश्च मंगल'मिति पाठः श्रीवी-
 रतीर्यादपि पुरातनः केनापि पराकर्तुं न शक्यते इति सुधाभिमानोऽपि निरस्तः, "जे अक्षपाए समणा निगया विहरति ते
 सोहम्मावधिज"सि प्रवचनवचनावत्, केशिकुमातापत्यस्वपूत्करणे गौरवामावात्, श्रीकेशिकुमारेणापि श्रीगौतमपार्श्वे पञ्चमहाव्रतोष्वा-
 रादिना श्रीवीरतीर्यमेव प्रतिपन्नं, तीर्थं च श्रीवीरेण श्रीसुर्मस्वामिन एवानुज्ञातं, तस्मात् तीर्यातर्भवेच्छ्वः श्रीसुर्मस्वाम्यपत्यत्वमव-
 नमेवात्मनः स्यापयन्तु, श्रीपार्श्वनाथतीर्थिकभवने प्रयोजनमावात् । किंच-केशिकुमारापत्यानि यदि संविन्नाः स्वधिरा अभविष्यन्
 तर्हि श्रीमद्रत्नादुस्वाम्यादयः स्वधिरावस्यादौ तस्मान्नप्युदकीर्तयिष्यन्, तानि च लेखतोऽपि नोत्कीर्तितानि, तस्माच्छ्रीकेशि-
 कुमारसंतानन्यतिक्रमः श्रीगौतमवत्संज्ञाव इति संमाख्यते, ननु यदुक्तं 'हवश्च मंगल'मित्यनङ्गीकारे तीर्थं बाह्यता स्यात् तदयुक्तं, केशि-
 कुमारापत्यानां 'होश्च मंगलिकस्तीर्थ'मित्युच्यमाने साम्प्रतीनागमस्यैवामान्यता स्यादिति महद्वाचकं, तत्कथमिति चेच्छृणुत, तीर्थ-
 द्रयानुष्ठेतेरसंभवो भवतामपि सम्मतः, तथा च यदि होश्चमंगलिकस्तीर्थं तर्हि हवश्चमंगलिकनामतीर्थत्वापस्या श्रीवज्रस्वाम्यादी-
 नाममान्यता स्यात्, तदमान्यतायां च श्रीमद्रत्नादुस्वामिप्रभृतिप्रणीतानां श्रीआधश्यकनिर्धुष्यादीनामप्यमान्यता स्फुटैव, यतस्तत्र
 'त वयररिसिं नमसांमि'सि वचनेन श्रीवज्रस्वामी महानुभावतया वर्णितः सर्वसम्मतः, तस्मादनन्यगत्या होश्चमंगलिकानां

तीर्थवाह्यताभणने न किञ्चिद्वाधकं पश्यामः। क्वाप्यगमे केशिकुमारसंतानीयोऽयुक्कनामा स्थविरो होइमांगलिकत्वेन प्रतीतो महा-
 भाव इत्याद्यदर्शनात्, ननु-न हि वयं हवइमांगलिकानामतीर्थत्वं वदामः, किंतु वीरतीर्थं तदायत्तमेव जानीमः, परं यदा श्रीकेशि-
 कुमारेण श्रीगौतमसमीपे पञ्चमहाव्रतोच्चारनियतश्चेतवर्णाद्युपेतनेपथ्यमार्गोऽङ्गीकृतस्तदानीं प्रतिक्रमणादिसामाचार्या होइमंगल-
 मितिपाठे च सन्नपि किञ्चिद्भेदः श्रीगौतमस्याप्यभिमतः, अतो न केशिकुमारेण परित्यक्तः, स चास्माकं परम्परागत इति धीर-
 स्माकमिति चेत्, तदयुक्तं, नमस्कारादिषडावश्यकपाठस्य प्रतिक्रमणाधनुष्ठानस्य च चतुर्विंशतेरपि तीर्थकृतां तीर्थेषु भेदाभावाद्,
 अन्यथा श्रीरूपभतीर्थकानां कोटिशः श्रावकादीनां श्रीअजिततीर्थोत्पत्तिसमये नमस्कारादिषडावश्यकस्य पाठस्यान्यथासंभवे प्राची-
 नपाठविस्मरणपुरस्सरं पुनरन्यथा पाठनं युज्यते, एवं यावत् श्रीवीरतीर्थोत्पत्तिसमयेऽपि, तथा चाच्छिन्नश्रावककुलमर्यादा विलुप्येत,
 तस्मात् कुलक्रमायातनियतानुष्ठानातिरिक्ते कथंचिद्भेदोऽपि न दोषाय, तत्रापि नमस्कारपाठस्य नित्यत्वात् तीर्थवर्त्तिना केनापि
 पराकर्तुमशक्यत्वात्, किंच-पाठपरावृत्तिरपि किञ्चिन्निमित्तमासाद्यैव ज्यायसी, यथा चतुर्विंशतिस्तवाध्ययने प्रत्युत्सर्पिण्यादौ
 केवलज्ञान्यादिरूपभादिपद्धानाभादिरूपेण तीर्थकृन्नाम्नां पार्थक्यं पाठपरावृत्तिकल्पनायां कारणं, साऽपि कल्पना न तीर्थान्तरमाधि-
 कृत्यापि, तत्रोक्तकारणाभावाद्, एवमङ्गादिष्वपि यत्र कापि तथाविधकारणं तत्रैव पाठपरावृत्तिः कल्पनीया, न पुनः सामायिकादि-
 द्वादशङ्गीपर्यन्तस्य सकलस्यापि श्रुतस्य प्रतितीर्थं पाठपरावृत्तिरेव कल्पनीया, निमित्ताभावे नैमित्तिकस्याप्यभावात्, वस्तुतस्तु
 गणधराणां ज्ञानावरणीयादिकर्मक्षयोपशमवैचित्र्यमेव पाठरचनायां हेतुः, तदपि पाठभेदमधिकृत्य नियतानुष्ठानोपयोगिश्रुताति-
 रिक्तस्थले बोध्यम्, अन्यथा द्वयोर्बहूनां वा गणधराणां परस्परमावश्यकदिमण्डलीव्यवहारो न स्यात्, श्रावकाणामपि साधु-

वनमीत्या भयमुपगता, तद्वत्स्यैव 'इषष्ट मंगल'मित्युच्यते। तीर्थद्विहिर्मवनमीतेरुमयत्रापि तौल्यात् ॥ किंच चतुर्थी तौषत्
 श्रीकास्तकचरिणा प्रवर्धितेति समद्विद्युतेति निबधेजपि साऽप्युपगता 'इषष्ट मंगल'मिति युगप्रधानेनागमव्यवहारिणा 'श्रीवज्रस्वा-
 मिना कृतमित्यसदेव शुद्ध्या विस्मय्य नाङ्गीकृतमिति काः कीदृशो भवतां गुरुर्मिलित इत्यनुस्यप्रेष दर्शयन्तु, तवीय दर्शने तु
 वयमपि समीहामहे । एतेन श्रीपार्श्वनाथसन्तानीयस्य केशिकुमारस्यापत्नानामस्माक परम्परायातो 'होष्ट मंगल'मिति पाठः धीवी
 गतीर्बन्धपि पुताहनः केनापि परकृष्टे न कथ्यते इति गुणमिमानोऽपि निरस्तः, " जे अजणए समथा निगथा विहरति ते
 सोहस्मानवबिज्ज"पि अमचनवचनत्, केशिकुमारापत्यत्वपूत्करणे गौरवाभावात्, श्रीकेशिकुमारेणापि श्रीगौतमपार्श्वे यज्जमहाव्रतोषा
 रादिना श्रीवीरवीरमिष प्रतिपक्षं, तीर्थं च श्रीवीरेण भीष्टुर्मस्वामिन एवानुज्ञाते, तस्मात् तीर्थावर्तमवनेच्छः श्रीसुषर्मस्वाम्यपत्यत्वमच-
 नमेनात्मनः स्थापयन्तु, श्रीपार्श्वनाथतीर्थिकमचने प्रयोजनमात्वात् । किंच-केशिकुमारापत्यानि यदि संविग्नाः स्वविरा अभविष्यन्
 तर्हि श्रीसुष्टादुस्वाम्यादयः स्वविरास्वत्यादौ तन्मामान्यप्युदकीर्तयिष्यन्, तानि च लेखतोऽपि नोत्कीर्तितानि, तस्माच्छ्रीकेसि
 कुमारसंतानव्यतिक्तः श्रीगौतमवर्तजात इति संभाव्यते, ननु यदुक्त 'इषष्ट मंगल'मित्यनङ्गीकारे तीर्थपाषाटा स्यात् तदयुक्त, केसि
 कुमारापत्यानां 'होष्ट मंगलिकास्तीर्थ'मित्युच्यमाने साम्प्रतीनागमस्यैवामान्यता स्यादिति महाप्रश्नः, तत्कथमिति चेच्छ्रुत, तीर्थं
 द्रप्यानुपेक्षसंभवो भवतामपि सम्मतः, तथा च यदि होष्टमांगलिकास्तीर्थं तर्हि इषष्टमांगलिकानामतीर्थत्वापस्या श्रीवज्रस्वाम्यादी-
 नाममान्यता स्यात्, तदसान्यतायां च श्रीमद्राहुस्वामिप्रभृतिप्रणीतानां श्रीआवश्यकनिर्णयवीनानामप्यमान्यता स्फुटेव, यतस्तत्र
 'त वयररिसिं नमसांमि'पि वचनेन श्रीवज्रस्वामी मन्त्रानामान्यता श्रुतिः सर्वसम्मतः, तस्मादनन्यगत्या होष्टमांगलिकानां

तीर्थवाह्यताभणने न किञ्चिद्वाधकं पश्यामः। काप्यागमे केशिकुमारसंतानीयोऽसुकनामा स्थविरो होइमांगलिकत्वेन प्रतीतो महः। उ-
 भाव इत्याद्यदर्शनात्, ननु-न हि वयं हवइमांगलिकानामतीर्थत्वं वदामः, किंतु वीरतीर्थं तदायत्तमेव जानीमः, परं यदा श्रीकेशि-
 कुमारेण श्रीगौतमसमीपे पञ्चमहाव्रतोच्चारनियतश्चेतवर्णध्रुपेतनेपथ्यमार्गोऽङ्गीकृतस्तदानीं प्रतिक्रमणादिसामाचार्या होइसंमल-
 मितिपाठे च सन्नपि किञ्चिद्भेदः श्रीगौतमस्याप्यभिमतः, अतो न केशिकुमारेण परित्यक्तः, स चास्माकं परस्परगत इति धीर-
 स्माकमिति चेत्, तदयुक्तं, नमस्कारादिषडावश्यकपाठस्य प्रतिक्रमणाद्यनुष्ठानस्य च चतुर्विंशतेरपि तीर्थकृतां तीर्थेषु भेदाभावाद्,
 अन्यथा श्रीरूपभतीर्थिकानां कोटिशः श्रावकादीनां श्रीअजिततीर्थोत्पत्तिसमये नमस्कारादिषडावश्यकस्य पाठस्यान्यथासंभवे प्राची-
 नपाठविस्मरणपुरस्सरं पुनरन्यथा पाठनं युज्यते, एवं यावत् श्रीवीरतीर्थोत्पत्तिसमयेऽपि, तथा चाच्छिन्नश्रावककुलमर्यादा विलुप्येत,
 तस्मात् कुलक्रमायातनियतानुष्ठानातिरिक्ते कथंचिद्भेदोऽपि न दोषाय, तत्रापि नमस्कारपाठस्य नित्यत्वात् तीर्थवर्त्तिना केनापि
 पराकर्तुमशक्यत्वात्, किंच-पाठपरावृत्तिरपि किञ्चिन्निमित्तमासाधैव ज्यायसी, यथा चतुर्विंशतिस्तवाध्ययने प्रत्युत्सर्पिण्यादौ
 केवलज्ञान्यादिक्रमभादिपद्मनाभादिरूपेण तीर्थकृन्नाम्नां पार्थक्यं पाठपरावृत्तिकल्पनायां कारणं, साऽपि कल्पना न तीर्थान्तरमधि-
 कृत्यापि, तत्रोक्तकारणाभावाद्, एवमङ्गादिष्वपि यत्र कापि तथाविधकारणं तत्रैव पाठपरावृत्तिः कल्पनीया, न पुनः सामायिकादि-
 द्वादशाङ्गीपर्यन्तस्य सकलस्यापि श्रुतस्य प्रतीतीर्थं पाठपरावृत्तिरेव कल्पनीया, निमित्ताभावे नैमित्तिकस्याप्यभावात्, वस्तुतस्तु
 गणधराणां ज्ञानावरणीयादिकर्मक्षयोपशमवैचित्र्यमेव पाठरचनायां हेतुः, तदपि पाठभेदमधिकृत्य नियतानुष्ठानोपयोगिश्रुताति-
 रिक्तस्थले बोध्यम्, अन्यथा द्वयोर्बहूनां वा गणधराणां परस्परमावश्यकदिमण्डलीव्यवहारो न स्यात्, श्रावकाणामपि साधु-

समीपे प्रतिक्रमणावसरे व्यासोहस्यानुपरतिरेष स्यादित्येव पयालोचनया यथा श्रीधर्मघोषद्वयिभिः सदाचारसौ कथित तत्तथैव
पथ्यमिति श्रद्धाविषयीकार्यमिति ॥ नन्वत्र प्रकरणे देशविसर्गादिनो राकारकादयो दिगम्बरव्यतिरिक्ता नवैवोद्दिष्टास्तथा दशमो
होश्मांगलिकोऽपि कथं नोद्दिष्ट इति चेदुच्यते, पूर्वाचार्यैषा राक्षोद्विकादयोऽनभिमतत्वेन तिरस्कृता न तथा होश्मांगलिका अपि,
तत्र किं निदानमिति चेदुच्यते, राक्षोद्विकादयो हि तीर्थमयरादितास्तीर्थानिमितप्ररूपणया तीर्थस्य प्रातिकूल्यमाचरन्तस्तीर्थैक
देशं साध्वाविसमुदाय विप्रतार्य प्रयमत एव तीर्थान्निर्दिष्टास्तीर्थादूर्वाचिनो ब्रह्मप्यकल्प्यतया तीर्थेन परिहृता, होश्मानलि
कास्तु न तथा, किंतु तीर्थमपशङ्कां मन्यमाना विधादिषमत्कारेणान्यतीर्थिकमक्तान् क्षत्रियादीन् अतिबोध्य भाषकीकृतवन्ति,
अत एव तेषां टिप्पनकभावका इति स्मृतिः, ते च तीर्थप्रत्यासम्भा प्रायो न तीर्थप्रतिकूलप्रवृत्तिमन्तः, संप्रत्यपि तथैवोपलभ्यमानाः
प्रायो दृश्यन्ते, अत एव तत्कृतानां ग्रन्थानामपि प्रायोऽङ्गीकृतिरेव तीर्थस्य, यतस्ते तीर्थमीत्या प्रायो नोत्स्वप्नरचनारसिका इति
हेतुना सर्वथा तीर्थेन न तिरस्कृता इति संभाव्यते, तच्च तु बहुभुवगम्यम्, अतोऽत्र प्रकरणे तदनुरेधोऽपि नो दोषावहो, राकादयस्तु
जातिदोषेणैव स्वस्वोत्पत्तेरारम्य स्वस्वबीजावसायिनः तीर्थं प्रति प्रतिपद्यभूता निरन्तरं दुराश्रया एवेति कृत्वा तेषामेवोद्देशं फलवान्,
चे तु तत्कृत्या संप्रत्ययविका अपि कश्चिदुच्यन्ते तेऽक्षिप्तिक्तरा उत्सृष्टमधिकृत्योद्दिष्टतुल्या अत्रैवान्तर्भावनीयाः, तथा च सति
सिद्धं-कृपाधिकृपश्चिदानमपरं प्रयोजनं, तच्च परप्रयोजनहेतुरिति कृत्वा, परं प्रयोजनं मोक्ष इति स्वत एव सिद्ध्यति, सत्यधिकूलकारणे
कार्यस्य स्वत एव भवनादिति द्वेषापि प्रयोजनमभिधेयकत्वेन सूचितमिति बोध्यमिति गाथार्थः ॥ ७ ॥ अथ दशानामप्युद्दिष्टानां
कृपाधिकर्मा यथामुपवनक्रमेण नामान्याह—

खवणयः^१ पुण्णिम^२ खरयर^३ पल्लविआ^४ सङ्खट्ठपुण्णिमा^५ ऽऽगमिआ^६ ।

पडिमा^७ मुणिअरि^८ बीजा^९, पासो पुण^{१०} संपई दसमो ॥ ८ ॥

क्षपणको-दिगम्बरः^१ पूर्णिमाशब्देन पाक्षिकत्वेन पूर्णिमामभ्युपगच्छन् पौर्णिमीयकः^२ 'खरहर'त्ति खरतर औष्ट्रिकापरनामा,^३ 'पल्लवो' वस्त्रांचलः तमेव सामायिकादौ श्रावकाणामुपदिशतीति पाल्लविकः-आञ्चलिकः^४ सार्द्धपौर्णिमीयकः-पौर्णिमीयकमेद्विविशेषः^५ 'आगमिकः'-त्रिस्तुतिकः^६ 'पडिमासुणिअरि'त्ति प्रतिमा च मुनिश्च प्रतिमासुनी, जिनविम्बसाधू इत्यर्थः, तयोररिः-वैरी, 'द्वन्द्वान्ते श्रूयमाणं पदं प्रत्येकमभिसंबध्यते' इति प्रतिमारिडुम्पाकः^७, मुन्यरिः-कडुकः^८, यद्यपि मुनिवैरिणो दिगम्बरादयो दशापि भवन्ति, तथापि साधवाभासं स्वकीयं स्वकीयं गुरुं साधुत्वेन प्रतिपन्नाः, कडुकस्तु नास्मदृक्पथमायान्ति मुनय इति नाममात्रेणापि तत्स्वीकारश्चन्य इति कडुक एव मुनिवैरित्वेन प्रसिद्धः, एवं प्रतिमावैरित्वमपि लुम्पाकमते रूढम्, अन्यथा सर्वेऽपि कुपाक्षिकाः प्रतिमावैरिण एव सन्ति, तत्कथमिति चेच्छृणुत, तीर्थकृतप्रवर्तितं तीर्थं परित्यज्य तीर्थाभिभूतये नवीनमार्गाविष्करणेन तीर्थं कृद्धारित्वे सिद्धे कथं तत्प्रतिमामंदं सिद्ध्यतीति स्वयमेवालोच्यं, बंध्यो-लुंपाकमतानिर्गतो बीजारुयनामा वेषधरस्तस्मात्प्रवृत्तस्य मतस्य लोके बीजामतीति रूढिः^९, 'पाशः' पाशचन्द्रो नागपुरीयतपागणानिर्गत्य प्ररूपणया प्रायो लुम्पाकमतसदृशः^{१०}, स च पुनः समग्रति वर्तमानो दशमोऽवगन्तव्यः, संप्रतिशब्देनैतत्प्रकरणकाले दशानामपि विद्यमानत्वमस्त्वचि, अत एव सूत्रोक्तानामपि जमाल्यादीनामग्रहणेऽपि न व्यामोहः, संप्रति तदीयसंतानस्य निस्सत्ताकीभूतत्वेनाकिञ्चित्करत्वादिति गाथार्थः॥८॥ अथ दशानामपि तीर्थात् पार्थक्ये स्वरूपमाह—
ततोवि केऽवि निगया केऽवि । ततोवि केऽवि मुञ्चिमकप्पा पावाण पावयर॥९॥

मर्मीये प्रतिक्रमणासुरे न्यामोहस्यानुपरतिरेव स्यादित्यव पयालोचनया यथा श्रीधमधोपस्थरिभिः सङ्गाचारवृष्टौ कथित तत्तथैव
 पथ्यमिति श्रद्धाविषयीच्छयमिति ॥ नन्यत्र प्रवरणे दशविसयादिनो राकारकादयो विगम्बरव्यतिरिक्ता नवैवोद्दिष्टास्तथा दशमो
 होइमांगालिकोऽपि कथं नोरिष्ट इति चेदुच्यते, पूर्वाचार्य्यया राकौष्ट्रिकादयोऽनभिमतत्वेन तिरस्कृता न तथा होइमांगालिका अपि,
 तत्र किं निदानमिति चेदुच्यत, राकौष्ट्रिकादयो हि तीर्थमयरहितस्तीर्थानिमितप्ररूपणया तीर्थस्य प्रातिकूल्यभाचरन्तस्तीर्थैक-
 दश माग्गादिममुदाय विप्रतार्यं प्रथमत एव तीर्थाद्विर्भूतास्तीर्थाश्चरन्ति नो द्रष्टुमप्यकल्प्यतया तीर्थेन परिहृता, होइमानलि-
 कास्तु न तथा, किंतु तीर्थमयशङ्कां मन्यमाना विद्यादिचमत्कारेणान्यतीर्थिकमक्तान् क्षत्रियादीन् प्रतिषेध्य धामकीकृतवन्तः,
 अत एव तेषां टिप्पनरूपावकाश इति रुढि, ते च तीर्थप्रत्यासक्ताः प्रायो न तीर्थप्रतिकूलप्रवृत्तिमन्तः, संप्रत्यपि तथैवोपलभ्यमानाः
 प्रायो रण्यन्ते, अत एव तत्त्वानां ग्रधानामपि प्रायोक्तीकृतिरेव तीर्थस्य, यवस्ते तीर्थमीत्या प्रायो नोत्तररचनारसिका इति
 हेतुना सर्वथा तीर्थेन न तिरस्कृता इति संभाव्यते, तच्च तु बहुश्रुतगम्यम्, अतोऽत्र प्रकरणे तदनुद्देशोऽपि नो दोषावहो, राकादयस्तु
 जातिदोषणैव स्वस्रोतपचैरारम्य स्वस्वधीजावसायिनः तीर्थं प्रति प्रतिपद्यभूता निरन्तरं दुराश्रया एवेतिकृत्वा तेषामेवोद्देशः फलवान्,
 ए तु तत्त्वस्याः संप्रत्यधिक्रा अपि केचिदुच्यन्ते तेऽकिञ्चित्करा उत्तममधिकृत्योद्दिष्टतुरया अत्रैवान्तर्भावनीयाः, तथा च सति
 मिद-रुपाधिकपरिहानमपरं प्रयोजन, तच्च परप्रयोजनहेतुरितिकृत्वा, परं प्रयोजनं मोक्ष इति स्वत एव सिद्ध्यति, सत्यधिकलकारणे
 कार्यस्य स्वत एव भवनादिति द्रष्टव्यं प्रयोजनमभिधेयकथनेन व्युत्तिमिति बोध्यमिति गार्थः ॥ ७ ॥ अथ दशानामप्युद्दिष्टानां
 रुपाधिकानां यथाभवनक्रमेण नामान्याह—

स्ववर्णय^१ पुण्ड्रिणम^२ खरयर^३ पल्लविआ^४ सङ्कटपुण्ड्रिणमा^५ ऽऽगमिआ^६ ।
 पडिमा^७ मुण्णिअरि^८ बीजा^९, पासो पुण^{१०} संपई दसमो ॥ ८ ॥

क्षपणको-दिगम्बरः^१ पूर्णिमाशब्देन पाक्षिकत्वेन पूर्णिमामभ्युपगच्छन् पौर्णिमीयकः^२ 'खरहर'त्ति खरतर औष्ट्रिकापरनामा,^३
 'पल्लवो' वस्त्रांचलः तमेव सामायिकादौ श्रावकाणामुपदिशतीति पाह्यविकः-आञ्चलिकः^४ सार्द्धपौर्णिमीयकः-पौर्णिमीयकमेव विशेषः^५
 आगमिकः-त्रिस्तुतिकः^६ 'पडिमासुण्णिअरि'त्ति प्रतिमा च मुनिश्च प्रतिमासुनी, जिनविम्बसाधू इत्यर्थः, तयोररिः-वैरी, 'द्वन्द्वान्ते श्रूयमाणं
 पदं प्रत्येकमभिसंबध्यते' इति प्रतिमारिर्लुम्पाकः^७, मुन्यरिः-कडुकः^८, यद्यपि मुनिवैरिणो दिगम्बरादयो दशापि भवन्ति, तथापि
 साध्वाभासं स्वकीयं स्वकीयं गुरुं साधुत्वेन प्रतिपन्नाः, कडुकस्तु नास्मद्वृक्षप्रथमायान्ति मुनय इति नाममात्रेणापि तत्स्वीकारशून्य इति
 कडुक एव मुनिवैरित्वेन प्रसिद्धः, एवं प्रतिमावैरित्वमपि लुम्पाकमते रूढम्, अन्यथा सर्वेऽपि कुपाक्षिकाः प्रतिमावैरिण एव सन्ति,
 तत्कथमिति चेच्छृणुत, तीर्थकृत्प्रवर्तितं तीर्थं परित्यज्य तीर्थाभिभूतये नवीनमार्गाविष्करणेन तीर्थकृद्वैरित्वे सिद्धे कथं तत्प्रतिमामंतु
 सिद्ध्यतीति स्वयमेवालोच्यं, बंध्यो-लुम्पाकमतान्निर्गतो बीजाख्यनामा वेषधरस्तस्मात्प्रवृत्तस्य मतस्य लोके बीजामतीति रूढिः^९,
 'पाशः' पाशचन्द्रो नागपुरीयतपागणान्निर्गत्य प्ररूपणया प्रायो लुम्पाकमतसदृशः^{१०}, स च पुनः सम्प्रति वर्तमानो दशमोऽवगन्तव्यः,
 संप्रतिशब्देनैतत्प्रकरणकाले दशानामपि विद्यमानत्वमस्त्वचि, अत एव सूत्रोक्तानामपि जमालयादीनामग्रहणेऽपि न व्यामोहः, संप्रति
 तदीयसंतानस्य निस्सत्ताकीभूतत्वेनाकिञ्चित्करत्वादिति गाथार्थः॥८॥ अथ दशानामपि तीर्थात् पार्थक्ये स्वरूपमाह—
 पडमिल्लुआण उदए तित्थाओ केऽवि निग्गया केऽवि । तत्तोवि केऽवि सुच्छिमकप्पा पावाण पावयरा॥९॥

प्रथमानाम्-अनन्तानुबन्धिनां श्लोधादीनामुदये, तीर्थप्रदोषिणामुत्पन्नमायिषामनन्तानुबन्धिन एव श्लोधादय उदिता भवन्त्य,
अन्यथा चातीर्थं तीर्थतया तीर्थं चातीर्थतया वितथमणनासंभवात्, 'सीर्यात्' श्रीसुषर्मस्वामिनोऽञ्चिषसाध्याविसमुदायात् केचित्
दिगम्बरपौष्पिमीयकौष्ठिकपादुचन्द्रनामानमत्वारोजनन्तरं तीर्थोभिर्गताः, केचित्-स्वानिकमादौपौष्पिमीयकगमिकलक्षणास्त्रयः
'तत्तो'पि तस्मात्त्रिगतात् पौष्पिमीयकात् निर्गताः, केऽपि 'मृच्छिमकल्याः' संमृच्छिमद्वीद्वियादिजन्तुकल्या,
न तीर्यात् न वा तीर्थनिर्गतात्, किंतु स्वत एवाकस्मिन्निमित्तका इत्यर्थः, ते के?-लुम्पाकफटुबन्धनानामानक्षयः, तत्र लुम्पाक-
फटुको गृहस्थो, बध्यस्तु लुम्पाकात् निर्गताः, एते दद्यापि 'पापानां' पापात्मनां सिध्यादृक्षां पापतराः-महामिथ्यात्विन इ
त्यर्थः, इति गायार्थः॥९॥ अथ तीर्थस्वरूपवति तीर्थे सिद्ध एव तीर्थवशाः कुर्यादिका इति वक्तुं शक्यते, अतः प्रथमं तीर्थस्वरूपमाह

तिस्य चाउवण्णो संघो तक्करओ अ सित्थयरो । तेण त तुच्छिअ तित्थयराणणओ होइ ॥१०॥
तीर्थं तावत्तुर्वर्णः सङ्घ-साधुसाम्बन्धीभावकभाविकालक्षणावत्तारो वर्णा यथैवविषः संघस्तीर्थं मण्यते, प्रथममणवरो वा,
यदुक्तं-"तीर्थं नद्यादेरिव संसारस्य तरणे सुल्लावणारो मार्ग, तत्र द्वेषा-द्रव्यतीर्थं भावतीर्थं च, द्रव्यतीर्थं तीर्थकृतां जन्मदीक्षा-
ज्ञाननिर्वाणस्यान, यदाह-"जम्म दिक्खत्ता णाण तित्थयराअ मद्दानुमावाण । जत्थ य किर निवाण आगाढ दंसण होइ॥१॥" भावतीर्थं तु
चतुर्वर्णः भ्रमणसंघः प्रथममणवरो वा, यदाह "तित्थं मते! तिरथा! तित्थयरे तित्था! गोअमा! अरिहा ताव नियमा तित्थं करे, तित्थ पुण
चाउवण्णो समणसंघो, पढममणहरे वा" इति योगशास्त्राद्वितीयप्रकाशश्रुतौ, 'तत्कारक' तद्वत्प्रवस्थापकस्तीर्थकरो, यतस्तीर्थं करोतीति
तीर्थक इति शब्दव्युत्पत्त्येव सिद्धस्तीर्थकरोऽहमेव, तेन कारणेन व्युच्छिन्नं तीर्थं तीर्थकानन्यवो भवेत्, नान्योऽनन्यस्तीर्थकराद

नन्यस्तीर्थकरानन्यः—तीर्थकर एव ततो भवेत्, व्युच्छिन्नं तीर्थं तीर्थकर एव व्यवस्थापयति, नान्य इति गाथार्थः ॥१०॥ अथ तीर्थकरोऽपि पूर्वभवायातो यः कश्चिज्जीवो भवति उत जीवविशेषो वेत्याह—

तित्थयरो पुण तित्थंकरआणाराहणेण पुव्वभवे । अज्झिअजिणनामजुओ उप्पज्झइ सोहिजाइसरो ॥११॥

तीर्थकरः पुनस्तीर्थकराज्ञाराधनेन पूर्वभवेऽर्जितजिननामकर्मयुत उत्पद्यते, प्राग्भवे तीर्थकराराधनजन्यतीर्थकरनामसत्ताकस्तीर्थंकरत्वेनोत्पद्यते, सोऽपि सावधिजातिस्मरः—जातिस्मरणावधिज्ञानयुतः, उक्तं च—“जाईसरो अ भयवं अप्परिवडिंहिं तीहि णाणे-
थंकरत्वेनोत्पद्यते, सोऽपि सावधिजातिस्मरः—जातिस्मरणावधिज्ञानयुतः, उक्तं च—“जाईसरो अ भयवं अप्परिवडिंहिं तीहि णाणे-
हि”ति श्रीआ० नि०, एवंविधजीवविशेषस्तीर्थकरतयोत्पद्यते, न पुनर्यः कश्चिदिति गाथार्थः ॥१॥ अथोक्तस्वरूपोऽपि जीवः किंपर्याय-

मापन्नस्तीर्थं प्रवर्त्तयतीत्याह—

सोऽवि अ केवलणाणीं देवत्तं पाविज्जण पुण्णजसो । पढमाए देसणाए ठविज्ज तित्थंति तित्थयरो ॥१२॥

सोऽपि—पूर्वभवाजिततीर्थकरनामसत्ताकोऽपि च पुनः केवलज्ञानी सन्—उत्पन्नकेवलज्ञानः सन् देवत्वं प्राप्य—स्वयं देवस्वरूपयुक्तो, न पुनर्गुरुत्वं, तच्च परायत्तं, यतो गुरुत्वं गणधराणां देवायत्तं जंबूस्वाम्यादीनां च गुर्वार्यात्तमित्युभयथापि परायत्तमेव गुरुत्वम्, अत एव तीर्थकृतो हि चरणप्रतिपत्त्यवसरे ‘करेमि सामाइअ’मित्याद्युच्चरन्ति, शेषास्तु करेमि भंते ! सामाइअमित्यादि, सोऽपि किंलक्षणः ? —पुण्ययशः, त्रैलोक्यं व्याप्याद्वितीययशस्वीत्यर्थः, प्रथमायां देशनायां—केवलज्ञानोत्पत्त्यनन्तरं या प्रथमा देशना तस्यामेव तीर्थं स्थापयति, यत्तु श्रीमहावीरस्य द्वितीयदेशनायां तीर्थव्यवस्थितिस्तदाश्चर्यमिति न दोष इति, अमुना प्रकारेण तीर्थकरः स्यादिति गाथार्थः ॥१२॥ अथ यदि केवलज्ञानी तर्हि जातिस्मरणादिना किं प्रयोजनमित्याह—

सुखा धम्मुवाणस नासुचाकेयलीसि दिज्जन्ति । धम्मुवाणससावण जिणस्सवि अणाइपरिवादी ॥१३॥

युत्वेति पदैकदेशे पदममुदायोपचारात् भुत्वाकेवली-चीर्यकरादिसमीये धर्मं श्रुत्वा यः केवली आतः स भुत्वाकेवली भण्यते, स धर्मोपदेश दद्यात्, यदागमः-“मुत्तारं मते ! इत्यादि यावत् से न मते ! केवली केवलपिण्णच धम्म आपवेखा वा पण्यवेखा वा परुविखा वा, इवा, गो०, पषाविज्ज वा मुठावित्त वा !, तस्स मं मते ! सीमावि पषावेखा वा मुठावेखा वा?, इता गो० ! पषाविज्ज वा मुठावेज्ज वा, से न मते ! सिज्जइ इत्यादि ” भी मगवती सु० ९ उ० ३१ ‘नामुत्वाकेवल्ययि’ धर्ममभुत्वा य’ केवली आतः स धर्मोपदेश न ददावीत्यर्थः, यदागमः-“अमुषा न मते ! इत्यादि यावत् केवलवरणाभदसणे समुप्यज्जति, से य मते ! केवलपि षात्तं धम्ममायवेज्ज वा पण्यवेज्ज वा परुवेज्ज वा?, गो० ! जो इण्ठे समण्डे, नअत्थ एगणाएण वा एगवागारेण वा, से यं पषावेज्ज वा मुठावेज्ज वा?, जो इण्ठे समण्डे, उवएसं पुण करिखा, से नं मते ! सिज्जति जाव अत करेवि’ मगवती सु० ९-उ० ३१, एतद्वृत्त्यैकदेशो यथा ‘आचयिज्ज’चि आप्ताइयेत् शिष्यान्, अर्षापियेत् वा-अतिपादनतः पूर्वां प्रापयेत्, ‘पण्यवेज्ज’चि प्रद्यापयेत् मेव मणनतो बोधयेद्वा ‘परुवेज्ज’चि उपपत्तिकपनतः, ‘नअत्थ एगनाएण व’चि नेति योज्य निषेधः सोऽन्यत्रैकज्ञातात्, एकस्तु दाइरण वज्जीरिवेत्यर्थः, तथाविधकल्पत्वादस्वेति, ‘एगवागारेण व’ति एकव्याकरणादेकोचरादित्यर्थः, ‘पषाविज्ज’चि प्रव्राजनेत् रजोहरणादिद्रव्यलिङ्गदानतः ‘मुठावेज्ज’चि मुठनेत् शिरोलोचनतः, ‘उवएसं पुण करेज्ज’चि अमुष्य पार्श्वे प्रव्रजेत्यादि स्मृपदेश कुर्यादित्यादि म० सु० ९ ३०-३१ । एवं केवल्यपि अमुतधर्मा धर्मं न कथयति, अत भ्रमणथावणयो परम्परानिमित्त जातिस्मरणानुपयोगः, नातिभरणेन च प्राग्भवे भुतधर्मस्य स्मरणात् भ्रावणमपि मध्यजनेभ्यो युक्तमेवेति दर्शयति-‘धम्ममुवाणस’चि

धर्मोपदेशे जिनस्यापि-तीर्थकृतोऽपि श्रवणमनादिपरिपाटी, जिनस्यापि धर्मश्रवणमनादिप्रवाहतः समागतम्, अत एवान्येभ्यो भव्येभ्यः
 श्रावयति जिनेन्द्र इति, एतेन 'स्यंसंबुद्धाण' मिति वचनात् श्रुतधर्मस्यानादितोऽच्छिन्नपरम्परागतत्वमेव स्यादित्येवं नियमो नास्तीति
 पराशंकाऽपि व्युदस्ता, एतत्पदमिह जन्मनि परोपदेशनिरपेक्षत्वसूचकं, प्रागभवसंबन्धिनोऽच्छिन्नस्य श्रुतस्य विद्यमानत्वात्, तथा
 प्रथमबोधिकालेऽपि तीर्थकृज्जीवाः गुरुपदेशेन धर्मप्राप्तिभाजोऽपि सुखबोधिभाक्त्वात् स्वयंसंबुद्धा इत्युपचर्यन्ते, यथा पच्यते ओदनः
 स्वयमेवेति वचनं, न पुनः प्रागजन्मन्यपि सर्वथा परोपदेशाभाव एव, नयसारजन्मनि श्रीमहावीरजीवस्य गुरुपदेशेनैव बोधिलाभात्,
 यदागमः—“दाणन्न पंथणयणं अणुकं प गुरुण कहण सम्मत्तं । सोहस्मे उववणो पलिआउ सुरो महिड्ढीउ ॥१॥ त्ति श्रीआव०
 नि० । ननु श्रुतधर्मस्यानादिमन्त्रमवधिज्ञानेनापि संभवति किं जातिस्मरणेनेति चेत्, उच्यते, नरकादुत्पन्नस्य तीर्थकृतस्तथाविधा-
 वधिज्ञानानुभूतपदार्थाभावाद् अवधिज्ञानापेक्षया जातिस्मरणस्य भूयःकालगोचरत्वाच्च जातिस्मरणेनैव श्रुतधर्मस्याच्छिन्नपरम्परेति ।
 अत एवागमोऽपि 'जाईसरो अ भवयं अप्परिवडिण्हिं तीहि णाणेहि' न्ति प्रागुक्तः, एतच्चूर्णौ च जातिस्मरणमेव हेतुः, तस्य
 बाल्यावस्थानुभूतवस्तुपरिज्ञानवज्जन्मान्तरानुभूतवस्तुपरिज्ञानरूपत्वाद्, यदुक्तम्—“बालकताणुस्सरणं तिक्खस्वओवसमभावजुत्तस्स ।
 जह कस्सइ बुड्हस्सवि जाइस्सरणं तहा किं न? ॥१॥ इति धर्मसंग्र० तद्वृत्तिर्यथा—कस्यापि पुंसो वृद्धस्यापि तीव्रक्षयोपशमयुक्तस्य
 बाल्यावस्थायामपि यत्कृतं तस्यानुस्मरणं भवति, तथा जातिस्मरणमपि, यदुक्तम्—इह लोके जातिस्मरणमपि अनेकभवम्—अनेक-
 भवविषयकमपि केषांचिदसुमतामवितथार्थं दृश्यते इति धर्मसंग्र० ४६ पत्रे इति गाथार्थः ॥१३॥ अथ धर्मस्य श्रवणश्रावणयोरन्ता-
 दच्छिन्नपरम्परां दृष्टान्तैः समर्थयन् गाथामाह—

गन्धे जाया गरभ धरिष्व इत्थीषि नित्थिरूचघरी । जणणीसीर जीप पीअ पाई व सा चेव ॥१४॥

स्त्री अपि गर्भे जाता गर्भं घरेत्, या स्त्री गर्भोत्पन्ना स्यात् सैव गर्भं धरति, पुनः शब्दोऽप्याहार्यः, तथा न पुनः स्त्रीवेपघरी-
स्त्रयाकारमात्रवती स्त्रीनेपथ्यघरी वा गर्भं घरेत्, यतः आकारवती असंश्लितिरप्यपि स्यात्, असंश्लितिरां केचिजीवाः स्त्रीपिहपुष्काः
केचित्पुरुषचिह्नपुष्काः केचिन्मनुष्यकुक्कुटाश्च स्युः, न च सा स्त्री गर्भं घरेत्, तस्याः स्वयं गर्मानुत्पन्नत्वात्, तथा स्त्रीनेपथ्यघरी
नटरूपा क्कष्टादिमयी पुत्तलिका वा स्यात् साऽपि न गर्भघरी, तस्मा अपि अगर्भवत्वात्, तथा यया जननीसीरं—मातृदुग्ध पीत सा
चैव—सैव पाययेत् स्वापत्य प्रति निज्वसीरं दुग्ध, तत्रान्वये मानुषी व्यतिरेके पक्षिणी इष्टान्तो बोध्यः, दाष्टातिक्कपोचना स्वैव—येन
गुरो समीपे वर्मं श्रुतः स एवान्यान् भाषयति, नान्य इतिगाथार्यः ॥१४॥ अथ इष्टान्तेन कार्यकारणभावमपि इदयति—

क्कञ्ज कारणनिअय न समत्था इत्थिणीषि गोपसवा । तमत्तित्थ तित्थयरा नभाउ महाणु मावाधि ॥१५॥

क्कार्यं कारणनियत, प्रतिकार्यनियतान्येव कारणानि, न पुनर्यत्किंचित्कारणजात यस्किंचिदनियत कार्यं जनयति, जगद्यवस्था-
विश्ववस्य प्रसक्तं, तत्र इष्टान्तमाह—न समर्था—न पद्वी इस्तिनी—करिषी गोप्रसवा, गां—वेनु प्रसृते इति गोप्रसवा—वेनुजननी
स्यात्, तथा तीर्थं तीर्थकण्ठदेव, नान्यसात् महानुमावादिपि, अथ भावः—अगति यद्यत्कार्यं तत् तत्कारणनियत, न पुनरन्यस्मान्महतोऽपि
विकल्पितकारणात्कार्यं स्यात्, तथा तीर्थं तीर्थकण्ठदेव, न पुनर्महानुमावादिपि इतरकेवलिनः सम्प्रदात् तीर्थं जायते इतिगाथार्यः ॥१५॥
अथोक्तमर्थं सिद्धान्तसम्मत्या समर्थयितुं गाथायुग्ममाह—

सिद्धतोऽपि पमाण तेसि जेसिपि स्वरिपरिवादी । इड्ड पमाण नियमा ज सेऽपि परपरामूलो ॥१६॥

एवंविहसिद्धं ते स्वयभावे बहुमाणओ तित्थं । न खओवसमे भावे तित्थंपि हविज्ज जिणभणिअं ॥१७॥
 येषां सिद्धान्तोऽपि प्रमाणं तेषां स्वरिपरिपाटी-आचार्यपरम्परा नियमात् प्रमाणं भवेत्, तत्र विशेषणद्वारा हेतुमाह-‘जं सोऽवि-
 त्ति यद्-यस्मात् सोऽपि-सिद्धान्तोऽपि ‘परम्परासूलः’ परम्परा-आचार्यपरिपाटी मूलं यस्य स तथा, आत्मागमानन्तरागमपरम्परा-
 गमलक्षणानामागमानां मध्ये आद्ययोग्यधरशिष्यान्तत्वात् संग्रति परम्परागमस्यैव विद्यमानत्वाद्, एवंविधसिद्धान्ते परम्परागमे
 ‘क्षयभावे’ ‘क्षायिकभावे’ वर्तमानान्पुरुषात् तीर्थं भवेत् केवलज्ञानवतस्तीर्थकराचीर्थं भवेत्, यदागमः-“खइअंमि वट्टमाणस्स
 निगयं भगवओ जिणवरस्स । भावे खओवसमिए वट्टमाणेहिं तं गहिअं ॥१॥”ति श्री आ० नि० । नेति पुनरध्याहारात्, न पुनः
 क्षयोपशमभावे, वर्तमानादिति प्रागुक्तमत्रापि ग्राह्यं, तीर्थं भवेदिति जिनभणितं-तीर्थकरणोक्तलक्षणे सिद्धान्ते निगदितम्, एते-
 नास्माभिः सिद्धान्तमनुसृत्य तीर्थमुद्भूतमिति कुपाक्षिककदाशाऽपि परास्ता, तेषां परम्पराया अभावात् सिद्धान्तस्यैवासंभवात्, प्रामाण्य-
 संभवे च स्वमतोच्छेदापत्तेः, तत्र युक्तिरुक्ता वक्ष्यते चेति गाथार्थः ॥ १६-१७ ॥ अथास्मद्विकल्पितसाध्यादिसमुदायोऽपि तीर्थं
 भविष्यतीति कुपाक्षिककदाशावह्नीविनाशाय हिमानीकल्पामन्तर्युक्तिं सूचयन्नेव तीर्थतीर्थकरयोरन्योऽन्यं संबन्धस्वरूपमाह—

तित्थं खलु तित्थंकरनमंसिअं तेण तित्थकरपुज्जं । सक्काइदेवसक्खं तेणं सव्वेसिमवि पुज्जं ॥१८॥

खलुरवधारणे, तीर्थं तीर्थकरनमस्यितमेव तेन तीर्थकरपूज्यं, तच्च कथं नमस्यितं?, ‘नमो तित्थस्से’त्यादिवचनेन, शक्रादि-
 देवसमक्षं-देवेन्द्रादिसकलजनसमक्षमित्यर्थः, यदागमः-“तित्थपणामं काउं कहेइ साधारणेण सदेण । सव्वेसिं सत्ताणं जोअणी-
 हारिणा भयवं ॥१॥” श्री आ० नि० । येन कारणेन तीर्थकरपूज्यं तीर्थं तेन कारणेन सर्वेषामपि पूज्यं, पूज्यपूज्यत्वाद्, अत्र

तीर्थतीर्थकरयोरन्योऽन्य यथाह नमस्करणीयनमस्कर्तुमावलम्ब्यः संबन्धोऽप्यपि, तन्नास्तर्पुक्तिस्त्येव-कुपाधिकविकल्पितः समु-
दायतीर्थकृत्तमस्करणीयो न स्यात्, तीर्थकृतो हि स्वास्वस्वापितमेव तीर्थं नमस्कुरुष्वन्ति, नान्यद्, तच्च तीर्थं यावचीर्यस्थिति
स्वावत्काल विष्टयेव, तद्युच्छेदे पुनः तीर्थं तस्य तीर्थकृतो न स्यात् किन्तु यः कश्चित् तीर्थं व्यवस्थापयति तत्तस्यैव संबन्धि,
नमस्करणीय च तस्यैव स्यात्, एव च सति यदि कुपाधिकत्वां समुदायस्तीर्थं तर्हि तृतीयैकराः सिद्धमृतिचन्द्रप्रमञ्जिनदत्तादय
एव सिद्ध्यन्ति, तदीयसमुदायानां सिद्धभूत्यादिमूलकत्वात्, अचिन्मणीयाभिर्गत्य स्वमतिविकल्पितप्ररूपण्या तीर्थविलक्षणसमु-
दायस्य करणात् तीर्थानिमित्तत्वात्तेति युक्तिः कुपाधिकत्वावच्छेदविनाशे हिमान्येवेति गाभार्यः॥१८॥ अप तीर्थकृत्प्रवर्तितमपि तीर्थं
किमायचमित्याह—

त त्विज समणापत्त पणत्त जिणवरेण वीरेण । न विणा तित्तं निग्गंवेद्धिप्ति पवयणवयणाओ ॥१९॥

चिअपि एवकारार्थे, तदेव यत् भीवीरेण स्वापित तदेव भ्रमणायच जिनवरेण-भीवीरेण प्रसूत, चतुर्थं साध्यादिवर्णेण
प्रथमः साधुरित्यर्थ, तत्र हेतुमाह-‘न विण’पि ‘न विणा तित्तं निग्गंवेद्धि’ति प्रवचनचरणात् निर्मन्यैर्विना-साधुभिर्विना तीर्थं
न स्यात्, यद्यपि धतुर्णां वर्णानामन्योऽन्यानुविद्धत्वादेककी धर्माः कोऽपि तीर्थं न स्यात्, एकस्याप्यभावेऽपि तीर्थव्यपदेशासमवात्
तत्रापि साधोर्भूत्स्यत्वादिति गाभार्यः ॥१९॥ अप साधुष्वपि स्मरिष्यस्यः, स च कीदृशः कथं च सादित्याह—

तत्थपि राया सुरी सो सुदिपरपराह अहिस्सिधो । सोहम्मामो जन् जन्ओ पभव इवाह ॥२०॥

तत्रापि-साधुः सुखा अरिः-आचार्यः, स च अरिः स्मरिपरस्परपाजविषिक्तः-आचार्यपरिपात्रागतेनाचार्येण पदे स्वापित स्यात्,

न पुनः स्वयमेव स्वरिः स्यात्, यदागमः—“राया न होइ सयमेव धारंतो चामराडोवि”ति श्रीउपदे० । स्वरिपरम्परादृष्टान्माह—
 “सोहम्ममाउ”ति श्रीसुधर्मतो जम्बूः, श्रीसुधर्मस्वामिना निजपट्टे श्रीजम्बूस्वामी स्थापितः, जम्बूतः प्रभवः, श्रीजम्बूस्वामिनाऽपि
 श्रीप्रभवः स्वपट्टे स्थापित इत्यादि यावत्सम्प्रति श्रीविजयदानस्वरिस्थापिताः श्रीहीरविजयस्वरयः, एवं परिपाट्या स्थापितः स्वरिः
 स्वरिरुच्यते, न पुनर्लुम्पाकादिषु कुपाक्षिकेषु विकल्पिता अपीति गाथार्थः ॥ २० ॥ अथ स्वरिसंततयोऽपि बह्वचो भवन्ति, तत्र
 सर्वा अप्यच्छिन्नं तीर्थं न वेति शङ्कायां तीर्थव्यवस्थापनायां गतिमाह—

सूरीण संतर्हओ साहाकुलसन्निआउ णेगविहा । तासुवि एगा तित्थं सेसा पुण्डणाइसंताओ ॥ २१ ॥
 सूरीणां शाखाकुलानि ‘चत्तारि साहाउ चत्तारि कुलइ’ इत्यागमवचनात् संज्ञा—नाम जाता यासां ताः शाखाकुलसंज्ञिताः अने-
 कविधाः-अनेकप्रकाराः संततयः संभवन्तीति गम्यं, तास्वप्येका संततिस्तीर्थं, श्रीसुधर्मस्वामितो दुष्प्रसहं यावदच्छिन्ना संततिरेकैव तीर्थं
 भवतीत्यर्थः, शेषाः पुनरनादिसान्ताः, तीर्थकरशिष्यादारम्याच्छिन्नं प्रवृत्तिमन्वेनानादित्वं, विवक्षितं कालमधिकृत्य तथाविधाचारवतां
 समुदायस्थानादिसिद्धत्वं वा, सान्तत्वं च यावत्तीर्थवर्तित्वाभावात्, अवर्गिणः पर्यवसानादिति गाथार्थः ॥ २१ ॥ अथ यत एवं तत आह—
 तं थेरावलिभणिअं साहापमुहं तु संपई सव्वं । नागिंदचंदनिबुइविज्जाहरएसु चंदकुलं ॥ २२ ॥

यतः शेषाः संततयोऽनादिसान्तास्त एव स्थविरावलीभणितं—पर्युषणाकल्पस्थविरावल्यां भणितं ‘शाखाप्रमुखं’ शाखाकुलादिकं
 सर्वं संप्रति नास्ति, तेषां च शाखादीनामनादित्वे सान्तत्वमेव सिद्धं, ननु ‘नागभूतं सोमभूत’मित्यादिनाम्ना सादित्वे सिद्धे कथ-
 मनादित्वमिति चेद्, उच्यते, अत्राचारमधिकृत्यानादित्वमुक्तलक्षणमभ्युपगतं, तस्य च तीर्थच्छिष्यात्प्रवृत्तस्य नागकुलादावप्य-

विरहात्, किंस्त्रिदेकसंततिस्वीर्यमित्याह—‘नार्गिदे’त्यादि, नागेन्द्रचन्द्रनिवृत्तिविषयापराकुलेषु यथा चन्द्रकुलं सीर्यत्वेनाभिमत
संप्रत्यपि प्रत्यक्ष, श्रेयाणां त्रयाणां मध्ये निवृत्तिकुलं तु तदानीमेव निवृत्तं, नागेन्द्रविषयापराकुले अपि छिन्नप्राये एव, कश्चित्कश्चित्कुलजं
भूयमाणोऽपि धारित्रिक्रियाया अभावात् केवललिङ्गधारित्वेनाकिंचित्कर एव, ये तु चन्द्रकुलादपि राक्षरकादयः पृथग्भूतामन्त्र-
कुलत्वमात्मन’ ल्यापयन्ति तदयुक्तमेव, नवीनमार्गप्रकाशकत्वेनामिनिवेशमार्गपतित्वापेयमिति गार्थः॥२२॥ अथ दृष्टांतमाह—

जह मणुभाण एगा अणायणता य संतर्ई लोए । सेसा अणाइसंता पचक्ख वेव दीसति ॥२३॥

यथेत्युदाहरणोपन्यासे, यथा मनुजानामेका संततिरनाद्यनन्ता भवति—आद्यन्तरहिता स्यात्, श्रेया संततयोऽज्ञादिसान्ताः—आ-
दिरहिता अपि सपर्यवसानाः, गर्मजानां हि संततिमपेक्ष्यानादित्वमेव स्याद्, एव सत्यपि क्लमन संततयः सपर्यवसाना एव स्युः,
एतच्च लोके प्रत्यक्ष इत्यते, यथा कस्यचिदेवदचस्य चतुर्णां पुत्राणामेकस्य संततिं प्रवर्द्धमाना इत्यते, श्रेयाणां मध्ये कस्यचिदेका
पत्यपर्यवसायिनी, कस्यचिद् द्वित्र्याद्यपत्यान्ताऽपि स्यादिति गार्थः॥२३॥ अथ स्वविरावल्यां या क्षात्वा यानि च कुलानि तेषां
परस्परमदूपकत्वेनाविवाद एवासीत् तत्कथमित्याह—

वसयिहसामायारीकरणे तह निबक्खिक्किरिमासु । सवेसिं सामभ तेसिं तेणेव अविवाओ ॥२४॥

दशविषयसामाचारी “इच्छा मिच्छा तद्वक्तरो” इत्यादिरूपा तस्या क्लृप्ता तस्मिन्, तथा नित्यकृत्यानि—प्रतिक्रमणप्रविलेख-
नादिसाध्वनुष्ठानरूपाणि वदुयायाः क्रियाच्छासु, सर्वेषां क्षात्वादीनां सामान्यं—समानता अवैषम्यमासीत्, तेनैव हेतुना तेषामविवादः—
अविप्रतिपक्षिरिति ॥ अथ तेषामविप्रतिपक्षौ सामोगिकत्वमेव कथं न स्यादित्याह—

बहुआयुरिअपरंपरअंतरिआणं न होइ संभोगो । विणयाइअकम्मं पुण अणुणणं होइ अविरुद्धं ॥२५॥

बह्वाचार्यपरम्परान्तरितानां—बहूनामाचार्याणां परम्परया अन्तरितानां—व्यवहितानामन्योऽन्यं संभोगो न भवति, अर्थादनन्तरितानां संभोगो भवत्येव, अयं भावः—एकस्मिन् गणे भूयांसोऽप्याचार्याः संभवन्ति, ते च परस्परं संभोगिन एव स्युः, यथा श्रीमहागिरिसुहस्तिनौ सांभोगिकौ, एवं च कथंचिद्देशादिव्यवधानेन तत्तदपत्यानां भिन्नाभिन्नाचार्यान्तरितानां संभोगो न भवति, न निग्रहानुग्रहादवैकस्याधिकाराभावाद्, विनयादिकर्म—परस्परवन्दनासनदानादिकृत्यं अविरुद्धं भवति—तथा करणे विरोधो न भवति, अन्नादिदाने तु जिनाज्ञाभङ्गः, अत एव विसंभोगिकानां श्राद्धकुलादिदर्शनेमेव चागमे भणितमिति गाथार्थः ॥२५॥ अथ संभोगादिस्वरूपे लौकिकदृष्टांतमाह—

लोए पुण संभोगो सहोअराणंपि एगआणाए । वावाराइयाणं तवसलाहाइकंत्वाणं ॥ २६ ॥

लोके पुनः ‘संभोगो’ नित्यं भोजनादिक्रियासु समतया सम्मत्या प्रवृत्तिः ‘सहोदराणां’ भ्रातृणामेकाज्ञया—एकस्य पित्रादे-राज्ञया ‘व्यापारादिरतानां’ तदुपदिष्टकार्यकारिणां ‘तद्वशलाभाकाङ्क्षाणां’ पित्राधायत्तलाभाधामिलापुकाणां भवति, अयं भावः—यः कश्चित् पित्रादिः कुलादौ ज्येष्ठस्तदायत्तानां पुत्रादीनामेकस्मिन् गृहे निवासः, तत्र प्रवेशनिर्गमादिर्निरन्तरभोजनादिविधिश्व परस्परं सापेक्षः, व्यापारादिविचारणापूर्वकलाभादिसमीहा चेत्यादि सर्वमपि सर्वसम्मतमेव दृश्यते, एवमेव विवक्षिताचार्यादिशायत्तानां बहूनामप्याचार्यादीनां संभोगो युज्यत इति गाथार्थः ॥२६॥ अथ विपरीतानां किं स्यादित्याह—

विचरीआ अणुणणं जह अण्णो णाहसंभवो तेसिं । आयारो पुण एगो कुलवडिओ निचकिचेसु ॥२७॥

‘विपरीताः’ पित्रादेः सक्ताश्चात्सुयग्भूताः पुत्रादयोऽन्मोऽन्य यथाऽन्यस्तेषां पित्रादीनां द्वातिसंभव-स्वगोत्रीयो भवति तत्स-
दृशः पुत्रादिः, तस्यापि च पित्रादिस्त्वैव, अयं मात्रः-यथा निबजातीयास्तदृशे प्रवेष्टुं तदृशसंश्लेष वस्तुजात भोक्तुं दान्तु
या न समर्था भवन्ति, तथा पित्रादेः सक्ताश्चात्सुयग्भूताः पुत्रादयोऽपीति, आचारः पुनः-नित्यकृत्येषु ‘कुलपतिवः’ कुलक्रमायातः
एकः, एषकारो गम्यः, एक एव, न तु निवः, एवं विनम्रवचनेऽपि भिन्नश्चास्वादपितोऽपि न नित्यक्रियायां भेदमागू नया
प्रक्रमयामधिकृत्यापि तस्य भेद इति गाथार्थः ॥२७॥ अथ प्रक्षारतरेण इष्टान्तमाह-

अइवेगे सइगारे साइपसाहाइसमवाणापि । पत्तार्दण वण्णायारासायामिहाइ सस ॥२८॥

अइवैकस्मिन् सइकारे शास्त्राग्रशास्त्रादिसंभवानामपि पत्रादीनां-पत्रपुष्पफलानां वर्णाकारास्वादाभिधानादि समं भवति, यथै
कस्यां शास्त्रायां पत्रपुष्पफलानां वर्ण आकारः आस्वादोऽभिधानं च यादृशं भवति तादृशमेवापरस्यामपि शास्त्रायां पत्रादीनां स्यात्,
न पुनर्भिन्नस्वभावः, एव तीर्थेऽपि पुष्पकुशास्त्रादिगतानां द्विनिप्रवृत्तीनामेक एवाचारे, न भिन्न इति गाथार्थः ॥२८॥ अथ तीर्थे
कृत्यदुर्मेयोपमयितु गाथाप्रिक्रमाह-

भजरि दुवाळसगी फलसरित्तो सोइणो अ आयारो । मधुररसासायसुमं केवलणाण सुणेअव ॥३०॥
तित्थनमुक्कारसल्लिसित्त तित्थकरेण त पढम । तप्पलसायमिलासी अण्णोऽच्च तइव त्सिच्चिआ ॥३१॥
सम्यक्त्वपृथ्वीपीठे तीर्थं कृत्यदुमः, चः पुनरर्थे, शास्त्रादिषु सरिप्रभुत्वाः भवन्त्या, भावकर्तृणां पत्राणि, मञ्जरी तावत् द्वाव
शास्त्रादिः, क्षोभन आचारस्य फलसदृशः, मधुररसास्वात्सम केवलज्ञानं, क्षोभनाचारपरिपालनात् केवलावासिः स्वात्, स च मधुर

रसास्वादकल्प एव, तीर्थनमस्कारः 'नमो तित्थस्से'त्यादिरूपो यस्तीर्थनमस्कारस्तद्रूपं यत्सलिलं तेन सिक्तं तत् तीर्थं प्रथमं तीर्थकरेण, यदागमः—“तित्थपणामं काउं कहेइ साहारणेण सदेणं”ति” आ० नि० (प६६) तत्फलं—तीर्थफलं, तीर्थारिघनेन केवलज्ञानहेतुः सदाचारः परिपालितो भवतीतिकृत्वा सदाचार एव तत्फलं, तस्यास्वादः केवलज्ञानं तस्याभिलाषी अन्योऽपि तथैव सिञ्चेत्—नमस्कारादि यावदाराधनविधिना सम्यगाराधयेदितिकल्पद्रुमेण सादृश्यं तीर्थस्येति गाथात्रयार्थः ॥२९-३०-३१॥ अथ तीर्थस्योत्पत्तिः स्थितिश्च यथा भवति तथैव दर्शयितुं दृष्टान्तमाह—

जह पढमं उप्पत्ती मेहविसेसाउ कप्परुक्खस्स । बीअपरंपरसंठिइ बीउच्छेए पुणो मेहा ॥३२॥

तह तित्थं तित्थयरा पढमं उप्पज्जए न अण्णाओ । सूरिपरंपरसंठिइ सूरिच्छेए पुणो अरहा ॥३३॥

यथा कल्पवृक्षस्य प्रथममुत्पत्तिर्मेघविशेषात् कल्पद्रुमहेतुभूतात् मेघात्, तत्स्थितिः पुनर्बीजपरम्परा, बीजपरम्परा भवतीतिकृत्वा, बीजोच्छेदे पुनर्मेघात् प्रागुक्तमेघविशेषादुत्पत्तिरिति दृष्टान्त इति गाथार्थः ॥३२॥ अथ दार्ष्टान्तिकमाह—तथा तीर्थं तीर्थकरात् प्रथममुत्पद्यते, नान्यस्मादपि, तस्य स्थितिः सूरिपरम्परैव, यदुक्तं—“कइआवि जिणवरिंदा पत्ता अयरामरं पंहं दाउं । आयरिएहिं पवयणं धारिज्जइ संपयं सयलं ॥१॥ ति श्रीउप० (१२) यथा स्वयमतथाभूतेनापि बीजमेघकल्पेनार्हता श्रीवीरेण श्रीसुधर्मस्वामी सूरीकृतस्तेन च जम्बूस्वामी तेनापि श्रीप्रभव इत्यादिबीजपरम्परा ज्ञेया, तस्या उच्छेदे पुनस्तीर्थमर्हत एव, न पुनः केवलिनोऽप्यपरस्मात्, कल्पवृक्षस्यापि बीजोच्छेदे हि न यत्किञ्चिन्मेघात्, नवा महतोऽपि सहकारादिविजातीयवृक्षादिति दार्ष्टान्तिकयोजने-तिगाथार्थः ॥३३॥ अथैवं नियमः कथमित्याह—

तित्थ खलु तित्थपरा भणाइजगत्सठिई न इहराधि । किं मन्त्रिआपसूआ इसी एगावि केण सुआ? ॥३४॥
यद्यपि “तित्थ चाउरणो संघो” इत्यादिब्रह्मगणारां तीर्थस्नानादेव तीर्थोत्पत्तिरिति दक्षित तथापि जगत्सित्था ब्रह्मयितु द्विर्ब्रह्म
सुपद भवतीतिन्यायाभाह—‘तित्थं कस्मिं’त्यादि, तीर्थं तीर्थस्नानादेवेत्यनादिजगत्संस्मितिः, स्नायणीय मयदित्यर्थः, नापीतरयेति,
इत्यन्तमाह—“किं मन्त्रिअ’पि मधिकप्रवृत्ता एकापि इंसी, अपिर्गम्या, केनापि शुवा?, अपितु नेति जगत्सित्ति, यथा पक्षि
त्वेन साम्येऽपि इत्सा ज्वनी मक्षिका न भवति, तथा तीर्थं तीर्थंस्नातु, अन्यस्मान्न भवतीतिगार्थः ॥३४॥ अय सामान्यतोऽपि
कार्यकारणनियममाह—

एव ज ज कत्त निमय निअकारणेहि अह जाय । त त तदेव आपइ अन्नइ जगत्सठिईलोवो ॥३५॥
‘एव’ प्रागुक्तपुत्था यद्यत्कार्यं निजकारणेनियतं तच्चत्कार्यं तथैव जायते, अन्यथा जगत्सत्सित्तिलोपः स्याद्, गोस्वित्त्वादेरपि
इपमादीनामुत्पत्तिः प्रसज्येतेतिगार्थः ॥३५॥ अय तीर्थस्य सकलजनप्रसिद्ध लक्ष्यमाह—

जम्हा कुवक्खपक्खो वीहेई अह निवाउ तेणगणो । त खलु तित्थं तित्थकरकरठविअ मुणेअव ॥३६॥
यस्मात् ‘कुवक्खपक्ख’उत्त्वप्रभापिसमुदायो विभेति—माज्झाभिग्रह क्षपीदित्येवरूपेण नित्य मीत एवास्ते, यथा नृपात् स्तेनगणः—
औरसमूहः, वचीर्यं तीर्थद्वारकरत्नापितं स्नातव्यमितिगार्थः ॥३६॥ अय दिगम्बरः प्रायस्तीर्थाभि विभेति तत्र हेतुमाह—
ज पुण पायं तित्था स्मरणो न बिहेइ तत्थ तित्थेण । परिणतो पढमविणमि सवहा सवसंखधा ॥३७॥
यत्पुना प्रायः क्षपक्खो—दिगम्बरस्तीर्थाभि विभेति तत्र तीर्थेन प्रथमदिने—नवीनमार्गप्ररूप्यभावसरे प्रथम एव दिवसे तीर्थेन

परित्यक्तः, कुतः ?—‘सर्वथा’ सर्वप्रकारेण, सर्वसंबन्धाद्, अयं भावः—अयं च तीर्थबाह्यः, अतो नालापाद्यापि विधेयमित्येवंरूपेण सर्व-
प्रकारेण सर्वसंबन्धात्परित्यक्तस्तेन स तीर्थान्न विभेति, ‘नहि मृतः पुनर्जियते’ इतिन्यायात् सर्वसंबन्धाभावे कुतो भयमिति बोध्य-
मितिगाथार्थः ॥३७॥ अथ शेषाणां दिगम्बरापेक्षया वैलक्षण्यं दर्शयन्नाह—

मेसा अकिंचिगणिआ पढमं तित्थेण कालबलजोगा । पच्छा पसइसुवगया जह वणलेसोवि सुप्पसरो ॥३८॥
शेषाः—पौर्णिमीयकादयो नवापि तीर्थेन प्रथममुत्पत्तिसमये अकिञ्चिद्गुणिताः, किमनेन वराकेण तीर्थस्य स्यादित्येवंरूपे-
णाकिञ्चित्तया चिन्तिताः, एवं चिन्तनं कुतः ?—‘कालबलयोगाद्’, अवश्यं भाविनी प्रवचनपीडति हेतुना, कश्चित्कालस्तथा परि-
णतो यस्य बलयोगात्कुपाक्षिकेषूपैक्ष्व जाता तीर्थस्येति, अथ साम्प्रतमपि दिगम्बरादिवत् कथं न क्रियते ? तत्र हेतुमाह—‘पच्छे’-
त्यादि, पश्चाद् अनुक्रमेण प्रसृति—प्रसारसुपगताः, तीर्थसमीपस्था एव वृद्धिं प्राप्ता इत्यर्थः, तत्र दृष्टान्तमाह—‘जह वणे’ त्यादि,
यथा ‘व्रणलेशोऽपि’ सूक्ष्मव्रणोऽपि सुप्रसरः—अतिप्रसरवान् भवति, अत एव सूक्ष्मोऽपि व्रणो न विश्वसनीयः, यदागमः—“अण
शेवं वणथेवं अग्गी शेवं कसाय शेवं च । न ह मे वीससिअवं थेवंपिहु तं बहुं होह ॥१॥” इति गाथार्थः
॥३८॥ अथानन्तरं यदुक्तं ‘जम्हा कुक्खपक्खो’ इत्यादि तत्समर्थनपुरस्सरं व्यक्त्या तीर्थं दर्शयति—

ते पुण जम्हा निअमा ससंकिआ तंपि संपयं भरहे । तवगणतित्थं णेअं कणगं व परिक्खपक्खवं ॥३९॥
ते पुनः—पौर्णिमीयकादयः सशङ्किताः—समया भवन्ति यस्मात् ‘तंपि’ति अपिरेवार्थे तदेव ‘साम्प्रतं’ वर्तमानकाले ‘तपाग-
णतीर्थं’ तपागण एव तीर्थं तपागणतीर्थं, ‘भरते’ इह भरतक्षेत्रे ‘ज्ञेयं’ बोध्यं, किलक्षणं ? केन कमिव ?—सुवर्णमिव परीक्षा-

प्रत्यक्ष, शुद्धरूपयाग्राह्यत्वादिना इह भरतध्वनेऽच्छिन्नपरम्परागतमिदमेव दृश्यते, दुष्करक्रियाकारित्वे, स्यान्निषस्यापरस्याहत्मस्य
नत्वात्, तथा कुपाधिकपथोऽप्यस्मादेव विमेति, यत् 'कुपादिकसंसर्गोऽपि महापापैर्हतः, आत्मासन्यत्, कुपाधिकनामाद्भितो ब्रह्म-
मप्यकल्प इत्येवंप्रकारेण तपागणसाधव एव सदस्युपदिशन्ति, तथाविधसम्यक्त्वाद्विगुणालङ्घनादुपदेशभोसारोऽपि केचित्-आत्मक-
स्तथा कुर्वन्त्यपि, अत एव श्रीपत्तने म० समर्थेन तुम्भाका अपाह्नया एव कृता आसमिति सर्वजनप्रतीतमेव, न चैव कश्चिदपर-
स्तथोपदेष्टा द्रूयते इत्येव परीक्षया प्रत्यक्षम्—अप्यक्षमेवेद तीर्थं, न चैतत् अस्माभिरेवोच्यते, किन्तु श्रीहरिसूत्रधारिप्रभृतिवचोभि-
रष्टमिभ्रान्नान्ते ग्रन्थसंतत्वा न्यवस्थापयिष्यमाणत्वादिति बोध्यमिति गाभार्थः ॥ ३९ ॥ अवैवविधे तीर्थे कुपादिकाः कीदृक्-

वेष्टामात्र इत्याह—

एव तित्थविचारे कसचद्दि परिहृस्तिममि तित्थमि । ससमइधिगप्पिअमए राएण धुरासया वससि ॥४०॥

'एव' प्राणुक्तप्रकारेण तीर्थविचारे 'कपपठे' तीर्थविचारलक्षणे कपपठे कनकमिव परीक्षिते तीर्थे यस्यापि कुपादिकाः 'स्वस्म-
तिहन्तिरतमते' स्वस्ममत्या—मिजमिउरुत्ता विहन्तिरत यन्मत पाधिकं तु पक्षस्तान्ते मरतीति पूर्णिमायाधिकं युक्त तथा क्षियोऽप्यवित्राः
कय तीर्थकुत्राविमा पूजयन्तीति स्त्रीणां जिनपूजा न युक्ता मुखवस्त्रिकादिभरणे श्राद्धानां साधुधर्मोपेदि श्राद्धानां सामाधिकादौ मुख-
वस्त्रिका न युक्तेत्यादिद्विविक्त्वाकल्पनलक्षणया विहन्तिरत यन्मत तत्र रागेण—अभिनिवेशनिबद्धत्वेनेनास्मदीय मतमेव सर्वोऽपि जन
आश्रयतु नान्यदितिरूपेण 'दुराश्रयाः' दुराश्रयवसायिना, स च दुराश्रयसायोऽनन्तरयाश्रयमेव वक्ष्यते इतिगाभार्थः ॥४१॥ अत्र
तेषां दुराश्रयमाह—

तेषां पद्मसमं मुनिघायमहापावरुद्रपरिणामा । पंतभवभोगकम्मा तित्थमतित्थंति महमोहा ॥४१॥
येन कारणेन ते कुपाक्षिका निजमतोदयमिच्छति तेन कारणेन 'प्रतिसमं' समयं प्रति तत्तन्मतानां तिरस्कारकारिणस्तीर्थस्यो-
च्छेदमेवेच्छन्ति, आत्मीयपक्षस्य पराभविष्णोरुच्छेदं सर्वोऽपि जनः समीहित एवेति जगत्स्थितिः, पराभविष्यतः कस्याचित् किञ्चित् स्यात्,
कुपाक्षिकाणां तु तथाविधग्राजन्मोपाजिताशुभक्लिष्टकर्मपरिपाकजन्यतथाविधभवितव्यतावशेन तीर्थमेव पराभविष्णुतया संपन्नं,
तस्य चोच्छेदे समीहमाने भावतः साध्वादीनां विनाश एव समीहितः, सोऽपि न कादाचित्कः, किंतु प्रतिसामयिकः, तेन
मुनिघातः, उपलक्षणात् साध्वादीनामपि, तेन हेतुभूतेन यन्महत्पापं, यदुक्तं—“चेइयदवविणासे इसिघाए पवयणस्स उड्डाहे ।
संजइवउत्थमंगे मूलगंगी बोहिलाभस्सा ॥१॥” चि (४१५) तेन पापेन रुद्रः परिणामो येषां ते मुनिघातमहापापरुद्रपरिणामाः, पुनः
कीदृशाः?—‘महामोहाः’ महा—महान् अनन्तभवसंबन्धहेतुर्मोहो—मिथ्यात्वं एषां ते महामोहाः, तत् कथमित्युल्लेखमाह—‘तित्थम-
तित्थं’ तीर्थं—साध्वादिसमुदायमतीर्थमिति, अतीर्थं च—स्वस्वसमुदायलक्षणं साध्वाभासादिरूपं तीर्थमिति मन्यमाना इति गम्यम्,
अयं भावः—ते कुपाक्षिकास्तीर्थमतीर्थतयोपदिशन्ति, अतीर्थं च निजमतिविकल्पितं तीर्थतयेति महामोहविवृम्भितं, नातः परं
पातकमिति बोध्यं, तथाभूतास्ते कीदृशाः संपन्ना इत्याह—‘अणंते’त्यादि, अनन्तभवभोगकर्माणः—अनन्तैर्भवेर्भोग्यानि कर्माणि येषां
ते तथा, अनन्तसंसारभाज इत्यर्थः, उत्सृज्यमाणोऽनुपस्ताः मृताः सन्तो नियमादनन्तसंसारिण एव स्युः, यदुक्तं—“उस्सुत्तभासगाणं
बोहीनासो अणंतसंसारो” चि, तथा ‘कालमणंतं च सुए अट्ठापरिअट्ठाओ अ देसुणो । आसायणवहुलाणं उक्कोसं अंतरं होइ ॥१॥” चि
श्रीआ० नि० (८५३) अत्राशातनाबहुल उत्सृज्यमाणेषु बोध्यः, प्रतिसमं तीर्थघातपातकभाजनत्वाद्, अत एव घोरानुष्ठानं

दुर्बलमपि कामाख्यादिवस्त्रादिसमयमनन्तसंसारमेव निर्बलमिति, असंस्मयातसमयात्मके तन्मित्राद्युया अन्तर्द्वारेण वा प्रद्वितसमयमनन्तसंसारद्वयमावेज्जन्तसंसारसंयवादिविगाथायैः ॥४१॥ अथ तीर्थप्रवेष्टात् यथा कुपाधिकारं स्तुः यथा कुपाधिकारं प्रवेष्टापीर्यान्तर्गमिनो भवन्तोऽपि कथं न स्युरिति पराशर्येन्द्रावनामाह—

गणु तुम्हाणां विदोसो कृपकृष्णपक्ष्ममि दीप्ता पयदो । सो मे रुद्रलक्षाण हारिणि भण्णेस्समाणाणा ॥४२॥

नन्विति परममे, ननु मो तीर्थपशपातिना ! युष्माकमपि, अपिद्वयदात् यथा तीर्थे देवा कुपाधिकारो तथा युष्माकमपि, कृपकृष्णपक्ष्ममे यथा तीर्थोन्नेवमिच्छता कुपाधिकारो रुद्रप्याने तथा भवतामपि हानिम्—अर्थात्कुपाधिकारान्न त्वेययता—कुपाधिकोन्नेवमिच्छता रौद्रप्याल भवत्वेव, विनाशान्निप्रायसोभयत्रापि तौल्यादिविपराशर्येति गाथायैः ॥४२॥ अथ

पराशर्यामेव पणक्योति—

नेव बोत्तु शुच ज सो नित्यस्स परमरोयुति । तस्सवि हानिविगप्पो जयजघम्मो केरिसो घम्मो ? ॥४३॥

‘एव’ प्रत्युक्तं ‘ननु तुम्हाण’मिथादि तद्वक्तुम्—अपिमप्यस्तस्य वक्तुमपि न युक्तं, यत्—यस्मात्कारणात् ‘स’ कुपाधिकपक्ष स्त्रीर्यस परमरोया—उत्कृष्टतत्त्व इव, यतोत्कृष्टयोगोऽस्य भवेदनया रुचिरमासादिसोपयेन वृष्टमपि पुरुष कृशीकरोति बलवन्तमपि दुर्बलं तथा कुपाधिकपक्षोऽप्युत्कृष्टप्रत्यक्षरूपमाऽस्तस्यैदनया तीर्थान्तरत्तमात्कादिसत्सुदारपमादाय तीर्थमेव कृशीकरोति, एवाव्यवसिद्धमेव, यतो यावन्तो वक्ष्यमाणाः कुपादिकास्तैस्तीर्थैर्बलपन्थिन एव भावकादीन् व्युद्ग्राह आस्तां तीर्थेत्याद्यन प्रत्युतानायतोक्तात् तीर्थमयिच्छन्वर्तिन एव विहिताः, ‘तस्मापि’ कुपाधिकपक्षस्यापि तीर्थमहारोगस हानिविघ्नयो यद्यधर्मस्तर्हि धर्मः कीदृशः स्यात् ?

नारस्मादन्यो धर्म इत्यर्थः, अनेन रौद्रध्यानं दूरे, प्रत्युत परधर्म एव तदीयमताहानिविकल्प इति दर्शितम् । अत एव “निवृद्धपहसा-
सणयं जयइ सया सबभावदेसणयं । कुसमयमयनासणयं जिणिदवलीरसासणयं” १। (नन्दी-२२५) इत्यादिवचोभिः प्रवचन-
विषयकाऽऽशीरपीतिगार्थः ॥४३॥ अथ तीर्थहानिं कुपाक्षिकहानिं चेच्छतोः परस्परं नहदन्तरं, तदेव दृष्टान्तेनाह—

किं धिज्जाइज्झाणं सरिसं हरिएसिज्जक्खझाणेण । असुईलित्तो पाओ चंदणलित्तेण किं सरिसो ? ॥४४॥
‘धिगजातिध्यानं’ ब्राह्मणकुमाराणां ध्यानं ‘हरिकेशियक्षध्यानेन’ हरिकेशिसाधोवैयावृत्त्यकरस्य तिन्दुकनाम्नो यक्षस्य ध्यानेन सदृशं
किं भवेइ ? अपितु न भवेत्, यतः कुमारध्यानं मुनिहननविषयं, यक्षस्य तु कुमारहननेऽपि मुनिरक्षणेन वैयावृत्यविषयकं, न
पुनः रागद्वेषप्रभवं, यदागमः—“पुबिं च इण्हि च अणागयं च, मणप्पदोसो न मे अत्थि कोई। जक्खा हु वेआवडिअं करिति,
तम्हा उ एए निहया कुमारो” ॥१॥ इति श्री उ० (३९-५) वैयावृत्यं हि महानिर्जराहेतुरित्यग्रे वक्ष्यते, तस्माद्धननाभिप्रायसाम्येऽपि
द्वयोध्यनियोर्महदन्तरम्, एवं कुपाक्षिकाणां तीर्थोच्छेदविषयकध्यानमस्माकं च तीर्थरोगकल्पस्य कुपाक्षिकपक्षस्योच्छेदविषयक-
मिति उच्छेदध्यानसाम्येऽपि एकस्य धर्मध्यानमपरस्य रौद्रध्यानमिति, तत्रापि दृष्टान्तमाह—‘असुईलित्तो’ति अशुचिना-पुरी-
पादिरुव्येण लिप्तः पादः किं चन्दमलिसेन पादेन समः स्याद् ? अपितु न स्यात्, एवं लिप्तत्वेन साम्येऽपि अशुचिलिप्तः पादो
जलेन धौत एव श्रुभानुष्ठानप्रवृत्तिहेतुः स्यात्, चन्दनलिप्तस्तु स्वत एव विशेषतः स्याद्, एवं तीर्थोच्छेदध्यानं पुरीषकल्पं कुपा-
क्षिकोच्छेदध्यानं च चन्दनकल्पम्, एवं विमलवाहनध्यानं विदकल्पं सुमङ्गलसाधोश्च ध्यानं चन्दनकल्पमित्यादि स्वयमेवालोच्यम्,
एवं च ध्यानं जीवयोग्यतयैव समापतितं, यथा आहारविषयकध्यानसाम्येऽपि हंसस्य कर्मलपत्राण्येव संपन्नानि, काकादीनां तु विई-

मांसदीप्ति, तथा तीर्थकुपाधिकयोरपीतिगाथार्थः ॥४४॥ अथोपसंहरन्नेव प्रथम तीर्थस्वरूपप्रकरणे हेतुमाह—

एय सित्यसस्त्व परूविअं त पसगओ पढम। ज जउ भगिउ सका कुवक्खिआ बाहिरा समुहं ॥४५॥

‘तत्’ तस्मात्कारणात्प्रसङ्गतः “पढमिन्नुअण उदये” इत्यादिनवमगाथायां कुपाधिकाः केचिव् तीर्थाभिर्गता इति तीर्थस्वरूप निरूपणं प्रसङ्गव आगतमतः प्रथमम्—आदौ तीर्थस्वरूपं ‘प्ररूपित’ निदर्शित, यद्—यस्मात्कारणाद्यसत्तीर्थीयत्वं कुपाधिकाः ‘स्ववर्णये’—स्वादिगाथोदिष्टाः समुहं वक्ष्या मभितुं क्षण्या मवन्तीति, तीर्थस्वरूपापरिष्ठाने च कुपाधिकाणां; बाह्यत्व कुतो भव्यते इति प्रथम तीर्थस्वरूपनिरूपण समुपयोगनमितिगाथार्थः ॥४५॥ अथ प्रक्रमान्तरेणापि तीर्थस्वरूप निरूपयितुमुपक्रम्यते—

इहमह कुपक्खपक्ख अन्मासवसेण मुणिअ परिचयती। तह तित्यासयणपि अ कुज्जा विण्णुत्ति बुदीपि ॥४६॥

सुत्तिपयार किञ्ची वसेमो जेण दीवस्सेण । तित्यातित्यसस्त्व कुट सिआ थूलमइणोडवि ॥४७॥

तेण कत्थवि असे पुणोवि भणर्णपि वीसए इहय । न य पुणरुत्तवोसो चित्तेअवो जमन्मासो ॥४८॥

‘इह’ इयदस्त्रैश्चिक्खइत्सकिरणान्नि प्रक्रमे ‘अये’तिपूर्वापिषया प्रकारान्तराद्योचने, कुपक्षपथमभ्यासवक्षेन—‘पुन पुन’ कर जमभ्यास’ इति वचनात् पुनः पुनस्तत्स्वरूपप्रवर्णनेन ‘मात्वा’ सम्यक् पर्यालोच्य ‘परित्यजतु,’ एकस्मः श्रवणेन सहसा तस्यागासंभवात्, संभवे वा कदाचिच्चदमिमुखीभवनस्यापि संभवे अविमुक्त्य त्यक्तमिति पक्षाचापस्यापि कस्यापि संभवो दुर्निवारोऽतः पुनः पुनः भवन्नेनाभ्यस त्यागे स्वमेऽपि प्रागुक्तदोषार्थंभवः, तथा तीर्थाभयणमपि चाभ्यासवक्षेन कृत् सत् सुरसमूहेनापि तदभालयितुमशक्यम्, अतस्तत्राप्यभ्यासः भेयानेवेति, तीर्थाभयणमभ्यस्यासवक्षेन चिद्दुर्क्यादितिइत्या हेतुभूतया युक्तिप्रकारं विधिर्वर्ध-

यामः, येन शुक्तिप्रकारेण दीपरूपेण-प्रदीपकल्पेन तीर्थातीर्थस्वरूपं स्फुटं स्यात्, कस्य?—आस्तां स्रक्ष्मदृग्, स्थूलमतेरपि, तेन कारणेन कुत्रचिदंशे पुनरपि भणनमपि-वारं वारं कथनमपि दृश्यते 'इह' अधिकारे अस्मिन् प्रकरणे वा, न पुनरुक्तदोषश्चिन्तनीयः, चोऽप्यर्थे, न चिन्तनीयोऽपि, भाषणं तु दूरे इत्यपिशब्दार्थः, एवं कुतो?, यतः सोऽभ्यासः, स च पुनः पुनर्भाषणेनैव स्यादिति गाथात्रयार्थः ॥४६-४७-४८॥ त्रिभिर्विशेषकं। अथ प्रथमं कुपक्षमात्रस्वरूपमाह—

प्रायं कुपक्षपक्षौ उ सुत्तसरणो हविज्ज वयणेणं। सुत्तं पुत्थयसरणं नणु किंच परंपरासरणं ॥४९॥

'प्रायो' बाहुल्येन कुपक्षपक्षस्तु वचनेन-वचोमात्रेण, नतु मनसाऽपि, स्रत्रशरणो भवेत्, अस्माकं स्रत्रमेव प्रमाणं, न वृत्त्यादिक-मपीत्यादिवचोमात्रेण स्रत्रशरण इत्यर्थः, तत्रैवं प्रष्टव्यं-ननु भोः स्रत्रं पुस्तकशरणं किं वा परम्पराशरणमिति विकल्पद्वयी, तत्र पुस्तकमेव शरणम्-आश्रयो यस्य तत्पुस्तकशरणं, परम्परा-अच्छिन्नपुरुषप्रवाहः सैव शरणं यस्येति परम्पराशरणमिति, कुपाक्षिका-कूतमेव प्रश्नद्वारा विकल्पितमिति गाथार्थः ॥४९॥ अथ प्रथमविकल्पाकूतं दूष्णयितुमाह—

पुत्थयसरणं सुत्तं फलवं न हु होइ केवलं किंतु। पुरिसायत्तं पुरिसो पयत्तवंतोऽवि विहिचिण्णू ॥५०॥
केवलं पुस्तकशरणं स्रत्रं फलवन्न भवेत्, किंतु?—'पुरुषायत्तं' पुरुषपरतन्त्रं, पुरुषोऽपि न यः कश्चित्, किंतु?, प्रयत्नवानपि विधिज्ञः, स्रत्रस्य ग्रहणे दाने च विधिं जानातीति विधिज्ञ इति गाथार्थः ॥५०॥ अथ विधिज्ञोऽपि कीदृक् स्यादित्याह—

सोऽवि अ दायगगाहगभावापन्नोवि जुगगयाजुत्तो। तेणं तिपईमिन्ता दुवालसंगीह रयणावि ॥५१॥

'सोऽपि च' विधिज्ञोऽपि च दायकग्राहकभावापन्नः, श्रुतज्ञानं हि द्वाभ्यामेव साध्यं, तत्रैको दायकोऽपरो ग्राहकश्चेति, एवंरूपेण

स्वरूपमापन्नः पुरुषोऽपि 'योग्यतायुक्तं' दायकयोग्यतायुक्तो ददाति, दायकयोग्यतायुक्तं गृह्णातीति, पुरुष इत्यत्रैकवचनं दायकेन युक्तो प्राहको प्राहकेण युक्तो दायको धेत्येवं विग्रहेण बोध्यम्, अत एव "पासगस्त नरिय उवयत्तो"सि (आषा ८-८२) प्रवचनं, तस्य योग्यताया अमाषाद्, अयोमयोर्योग्यतार्या दृष्टान्तमाह— 'सिने' स्यादि, तेन कारणेन येन योग्यतामापन्नस्तेनैव त्रिपदीमात्राद् 'उ पञ्चे' वा विगमेद् वा ध्रुवेद् वे'ति मातृकापदमात्राद् द्वादशाब्दस्या रचना, तीर्थकृद्द्वयपरयोर्द्वयोरपि दायकद्वादशगणमुदतिरिक्तेषु आस्तां द्वयो, पृष्ठरस्त्राप्यमावे त्रिपदी न फलवती, त्रिपदीदाने योग्यतामापन्नोऽपि मगवान् धीराः श्रीगौतमाद्येकदशगणमुदतिरिक्तेषु न द्वादशाब्दीरचनाहेतुः, न च प्राहकयोग्यतामापन्ना अपि गणमृतो मगनन्तमन्तरेण त्रिपद्यवाप्तावपि तयासासर्ष्यमाजः, अत एव 'संजोगसिद्धी' फल वयति' (आष १०२) प्रवचनवचनम्, अत एव च विद्यमानापि त्रिपदी नेदानीं फलवती, द्वयोरपि दायकद्वादश- योग्योग्यताया अमावात्, किंच-त्रिपदीदृष्टान्तेन केवलं दृष्टं न फलवदित्यपि कुपाधिकस्तिरस्करणीयः, केवलद्वयवादी प्रवचने सिध्य- इगपि मणितः, यदागम— "अपरिच्छिजप्रभुअनिहसस्व केवलमभिमतुणचारिस्त। सन्धुलमेणवि कयं अण्णाणसवे वडु पठइ ॥१॥ (४१५) इति धीतपदेऽनुमालायामिति गाथार्थः॥५१॥ अथ योग्यतायामयोम्यतार्या बोधाहरणमाह—

यस्मपि कञ्जजणयं सङ्कपयसेण जुगगयासुत्ते। आगासस्वङ्करणे असमस्य सङ्कवलसुत्त ॥५२॥

यस्मपि कार्यजनकं दृक्प्रयत्नेन योग्यतायुक्ते वस्तुनि स्यात्, आकाशतलङ्घकरणे दृक्प्रेम निजबलमुक्तमप्यसमर्थम्, आकाशस्य तलङ्घो भवतायोग्यत्वाद्, एव पुरुषायस्मपि दृक् दायकद्वादकयोग्यतायामेव फलवत्, नान्यथेति वञ्चदृष्टान्त इति गाथार्थः ॥५२॥ अप पुनरपि सर्वप्रतीवं दृष्टान्तएतन्तरमाह—

धेणू वाचि सदुद्धा दोहणकिरिआइकुसलमायत्ता । दुद्धपया विवरीआ विवरीअपया उदाहरणं ॥५३॥

‘वा’ अथवा ‘धेनुरपि’ गौरपि ‘दोहनक्रियादिकुशलायत्ता’ दोहनस्य क्रिया, आदिशब्दात् पिण्डपयोदानसुस्थानरक्षणार्थादिकं ग्राह्यं, तत्र कुशलो-निपुणः मकारोऽलाक्षणिकस्तस्यायत्ता-चशगा ‘दुग्धप्रदा’ दुग्धदायिनी स्याद्, विपरीता दोहनक्रियाद्यकुशलायत्ता ‘विपरीतप्रदा’ दुग्धदानापेक्षया विपरीतं फलं प्रददातीत्यत्रोदाहरणमित्यक्षरार्थः॥ भावार्थस्त्वयं-यस्तु पिण्डदानादिकुशलो दोह-नक्रियादिकुशलश्च स गोः सकाशाद् दुग्धमवाप्नोति, तत्राकुशलश्च गोः शरीरे दुग्धमस्तीति सामान्येन दुग्धज्ञानवान् दुग्धवावासिमिच्छन् यत्र काप्यङ्गे करस्पर्शनकरणेन लकुटादिना हननेन यत्र काप्यङ्गे अस्त्रादिना छिद्रकरणेन वा केवलं मूत्ररुधिरादिकमेवावाप्नोति, सर्वथा क्रियारहितश्च गोघातपातकभाग् स्याद्, पिण्डादिदानक्रियायुक्तोऽपि दोहनादिक्रियाशून्यः स्वभावसिद्धच्छगणमूत्रादि-लाभभाग् । अत्र सार्थवाहराज्ञोर्दृष्टान्तः प्रतीत एव, तथापि दिग्दर्शनं त्वेमिह-कश्चित्सार्थवाहोऽनेकपण्यभृद् धेनुविरहिते द्वीपे वाणिज्यनिमित्तं जिगमिषुः सधेनुकः समुद्रमुत्तीर्य जिगमिषिते द्वीपे प्राप्तः, तत्र संतुष्टयर्थं राज्ञे रूप्यकचोलके पायसं प्रक्षिप्य प्रत्यहं प्राभृतीकरोति, अस्मदीयदेशवृक्षरस इति राज्ञा पृष्टो भणति, एकदा च कुतकृत्यो राज्ञो मुत्कलवचनेच्छया राजानं भणि-तवान्-स्वदेशं राजाज्ञया जिगमिषुरित्युक्ते राजोवाच-पायसरसमस्मभ्यं को दास्यति?, तदनु राज्ञोऽनुरोधेन तेन सा गौर्दत्ता, उक्तं च-एतदीयो रसो मया दीयमान आसीदित्युत्त्वा स सार्थवाहः स्वदेशं प्रस्थितः, राज्ञा च सा गौश्चित्रशालायामनेकविधखर्जूर-द्राक्षेक्षुरसादिबाद्यपानादिविधिना पोष्यमाणा गोमयमूत्रादिकरणावसरे यदा पुच्छमूर्ध्वीकरोति तदानीं राजपुरुषाः रूप्यकचोल-कादिकं पात्रं विभ्रति, तदानीं वर्णास्वादिना गोमयादैवैपरीत्यं दृष्ट्वा वञ्चितः खलु तेन पापात्मनाऽहमपीति रुष्टः सन् समुद्र-

मय्यात् पद्मदानायितः, सस्त्रेप मणिवो- मो ! मामपि त्वं यच्चित्तवानित्यादि मणित्वा प्राक्तनव्यतिकरं श्रोक्तवान्, तत् श्रुत्वा सार्थवादेन मणित-मो राजन् ! नहि किमपि वस्तुवात स्वरूपेण सदेव फलमवहति, किं तु ययोचितक्रियादिभिरेव, क्रियाश्च सम्यगात्मनायगम्याः, आत्मनोऽपि वक्षिष्युष्युस्मादेव लभ्यो, नान्येवेति मणित्वा तेषां शिष्यामिति स्वयमेव दोहनक्रियायां प्रवृत्तः, मणित्वाश्च-अनेनैव विधिनाऽस्माद् वृथाऽसौ प्राप्नो नान्ययेति, यस्माद् यावत्पायसनिष्पत्तिश्चावत्सर्वमपि विहितवान्, तदुष्मा च ते राजपुस्मास्तवैव कृतवन्तोऽजातवन्तश्च समीहितं पायसमिति दृष्टान्तः । इति गार्ग्यः ॥५३॥ अथोक्तं दृष्टान्तं वार्थान्वित्केन योवयितुमाह-

धेणू सुत वच्छा निजुत्ती वित्तिपशुहमणुजोगी । दोहणकिरिआकुसलो उवहाण पिण्डपयवाण ॥५४॥

ध्वं तावदेतुः, तस्य निर्युक्तिर्वत्सा, यथा वत्सा दुग्धदानामिदृश्यां गां करोति तथाऽर्यदानामिदृशं ध्वं निर्युक्तिः करोति, तत्र दोहनक्रियाकुशलः इतिप्रहृल्लानुयोगी, तत्रानुयोगः-ध्वेण सार्थस्यानुकूलयोजनलक्षणं स विद्यते यस्य सोऽनुयोगी, वृत्तिप्र-मुक्तैः-इतिमाष्यधूर्ध्विग्रमुत्तिमित्तुयोगी, इत्यादिना गुल्लमीपेऽधिगतसम्यगात्मनाय इत्यर्थः, यदागमाः-“सुतयो खलु पदमो वीजो निन्वृत्तिमीसिवो मणिवो । तद्वजो अ निरवसेसो एव विहीरोऽ वणुभोगो ॥१॥पि” अग० अ० ५ उ० (९४५) तत्रोपधान-श्रुतारा-धनतपोविशेषः तत्पिण्डपयोदान, यौरपि पिण्डपयोदानादिना प्रशुषीकृतैव दुग्धवाध्रीति गोपालस्यापि प्रतीत, न पुनरधारिताऽ-पीति, एतेन मे केचिपयोगोपधानादिकमन्तरेणापि पठनपाठनादिकं कुर्वन्ति ते दृणादिदानमावेन वक्ष्यमानशरीरश्लेषमात्रां गां दुर-न्तीति गोभ्या इत्यपि वार्थमिति वार्थान्वितकयोजनेति गार्ग्यः ॥५४॥ अथोक्तं ध्वं कोपलम्यते इति दर्शयति-

एवं फलचं सुत्तं तित्थयरपवट्ठिमि तित्थंमि । तित्थं पुण अच्छिन्नं वीरस्स य जावहुप्पसहो ॥५५॥

‘एवम्’ उक्तदृष्टान्तेन तीर्थसूत्रं फलवद्, दृश्यते इति गम्यं, तत्रोक्तसामग्र्या विद्यमानत्वात्, तीर्थं च कियत्कालं भवतीत्याह-तीर्थं पुनरच्छिन्नं यावदुष्प्रसभस्ररिस्तावदनवरतं वर्त्तते, कस्य ?-वीरस्य, यदागमः-“जंबूदीवे णं भंते ! दीवे भारहे वासे इमीसे ओसप्पिणीए देवाणुप्पिआणं केवइअं कालं तित्थं अणुसजिस्सइ ? गोअमा ! जंबूदीवे दीवे भारहे वासे इमीसे ओसप्पिणीए इमीसे ओसप्पिणीए मम इक्कीसं वाससहस्साइं तित्थं अणुसजिस्सइ”ति श्रीमग० श० २० उ० ८ (सू० ६८०) इति गाथार्थः ॥५५॥ अथ परम्पराशरणं सूत्रमिति द्वितीयं विकल्पं सम्यगिति कृत्वा समर्थयन्नाह—

तेण परंपरसरणं सुत्तं तित्थस्स सम्मयं णेअं । सेसा मयगोपासे भमंति पयपाणआसाए ॥५६॥

‘तेन’ प्रागुक्तयुक्तिप्रकारेण परम्पराशरणं सूत्रं भवति, परम्परा च तीर्थं, तच्च पुरुषपरिपाट्याऽच्छिन्नमिति कृत्वा पुस्तकशरणं न भवति, पुस्तकलिखनकालात् पूर्वं सूत्रस्याभावापस्या लिखनमप्युच्छिन्नसंकथं कथं पुस्तकशरणता सूत्रस्येति कुपाक्षिकाणामनिष्टं, यतः परम्पराशरणं तत एव सम्प्रत्यागमः परम्पराविशिष्टस्तृतीय एव, यदागमः-“आगमे तिविहे पंतं०-अत्तागमे अणंतरागमे परंपरागमे”ति श्री अनु० (सू० १४४ व. २१९) तत्राद्यौ गणधरशिष्यान्तौ, तृतीयस्तु तीर्थपर्यवसायोति, तदेव सूत्रं तीर्थसम्मतं होयं, शेषाः-तीर्थबाह्या वक्ष्यमाणाः कुपाक्षिकाः पयःपानाशया मृतगोः पार्श्वे भ्रमन्ति, उक्तलक्षणयोग्यताया अभावाद्, आस्तां पयःपानाशाशून्तिः दूरे, लोकनिंदास्पदमेव भवन्तीति गाथार्थः ॥५६॥ अथ वक्ष्यमाणयुक्त्या कुपाक्षिकाऽप्युपगतं सूत्रमेव न भवति, किंतु सूत्राभास एव, स च तन्मूलस्याभासत्वे सति सिद्ध्यतीति तन्मूलस्याभासत्वमाह—

चिन्तुन्मात्रातित्या तित्थाभासाद्वठवणमग्निपुणा । पासंता पासंता पासेमवा पयसेण ॥५७॥

छिन्नं-वुटितमिति बुद्धिपूर्वकमिति-आदुष्कृतं तीर्थं यैस्ते छिन्नोद्गादितवीर्याः, न च दिगम्बरस्य छिन्नत्वबुद्धिर्नासीदिति अङ्गनी
यं, गुल्फोर्कं-सम्प्रति विनक्त्यो व्युच्छिन्नः, तत् शुल्का मयि विद्यमाने कथं व्युच्छिन्नो भव्यते इति मथित्वा निर्गतः, अहं व्युच्छिन्नमपि
विनक्त्यं प्रकटीकरोमीति शुल्का विनक्त्यात्मकमेव तीर्थं विकल्पितमिति शिवभूतेरपि तथास्वभावानपायात्, किञ्च वास्ते ?-
'तीर्थमासस्यापनमति निपुणाः' तीर्थमासस्वाप्तने या मतिस्तया निपुणाः, असतोऽपि वस्तुनः सङ्गतवस्तुसमवायुद्धिजननसामर्थ्यं
निपुणत्वमन्तरेण न स्यतीति, यदुक्तं- 'यथास्वितं वस्तु विषमशीला, न तादृशं कौशुलमाभितोऽसि। तुल्यश्रुत्याप्युपपादयद्भूयो, नमः
परेभ्यो नय(नव)पण्डितेभ्यः ॥१॥ इति द्वात्रिंशच्छ्रिया । न चैतद्वर्णनं साधयिष्यमिति वाच्यम्, अत्रापि तथैवाभ्युपगमत्, ते च के ?-पाशा-
न्ताः-दिगम्बरादिषाष्ठपर्यन्ताः, प्रतिविभामं व्यक्त्या वक्ष्यमाणाः, किञ्च यथाः ?- 'प्रास्वन्तः' प्रकर्षेणाह्वानं-प्राप्तानां प्रकृते ज्ञानादिमात्र
प्राणानामन्तो-विनाशो येषां ते तथा, उन्मार्गदेवनादिना छिद्यकर्मोपाखेनेनानन्तकालम्ययोधैः समवात्, यदा प्रकर्षेणाह्वानं
मात्रप्राप्तानां तदुपदेववर्तिनां तदनुकूलप्रवृत्तिमतां वा अन्तो वेभ्यस्ते तथा, अन्येषामपि दुर्लभमोचिरेतदा, स्वयं नष्टाः पराजना-
दयन्तीत्यर्थः, अत एव किञ्च यथाः ?-प्रयत्नेन इत्या- दर्शनीयाः, यथादिमहात्मनो योजनविशेषे हे- सदा वचनप्रवृत्तिः कर्षेभ्यः,
नान्यथा, प्रवचने 'न इ लम्मा कारिसा ददद्'मित्यादिना तदर्थनस्य पातकदेवतत्वेन मथितत्वात्, तत्र प्राप्तश्चितमिति गाथायाः
॥५७॥ अब पुनरपि युक्तिवार्येतेषु प्राप्तिक्रमाद्-

तेषुचि पुणिमपसुहा पुत्थयसरणा परंपरासुजा । साधारण सरुब तेसि पासंगिअं भणिमो ॥५८॥

‘तेष्वपि’ दिगम्बरादिष्वपि पूर्णिमाग्रमुखाः ‘पुस्तकशरणाः’ पुस्तकमेव शरणं येषां ते तथा, परम्पराशून्याः, किमस्माक पर-
म्परया प्रयोजनं?, पुस्तकलिखितसिद्धान्तं शरणीकृत्य प्रवर्त्तामहे इत्यसमीक्ष्यभाषिणः, तेषां प्रासङ्गिकं—साधारणस्वरूपं भणाम इति
गाथार्थः ॥५८॥ अथ ते तीर्थमध्यवर्त्तिनो न भवन्तीत्याह—

सोहम्मावचिञ्जा अच्छिन्ना जाव दुप्पसहसूरी । तेहिंतो से भिन्ना जं ते पुत्थाउ नो जाया ॥५९॥
सौधर्मापत्त्यान्यच्छिन्नानि यावदुप्पसहसूरीः, व्युच्छिन्ने च तीर्थे तीर्थकरमन्तरेण केवलानाऽपि तीर्थं प्रकटीकर्तुमशक्यमिति प्राक्
प्रपञ्चितं, पूर्णिमादयस्तु श्रीसुधर्मापत्येभ्यो भिन्ना एव, तत्र हेतुमाह—‘जं ते’ त्ति यस्मात् ते श्रीसुधर्मापत्यानि न पुस्तकाज्जाताः,
यो यथोत्पद्यते तज्जातीयस्तैव विधिना, यथा गर्भजाद्र्भजोत्पत्तिर्न पुनः संसृच्छिमादपि, या तु गर्भजात् संसृच्छिमोत्पत्तिः सा च
न तदपत्यव्यवहारहेतुः, अपत्योत्पत्तिप्रकाराद्भिन्नप्रकारेणैवोत्पत्तेः, न हि मातृशरीरोत्पन्नाऽपि षट्पदी भगिनीव्यवहारविषयः,
भगिन्युत्पत्तिप्रकाराद्भिन्नप्रकारेणैवोत्पत्तेः, एवं पूर्णिमादिष्वपि योज्यं, तदेवं तीर्थे समुत्पन्ना अपि पौर्णिमीयकादयो न साधुव-
त्समुत्पन्नाः, किंतु पुस्तकमूलकत्वेन भिन्नप्रकारेणोत्पन्नाः, यथा मातुः शरीरे षट्पदीति गाथार्थः ॥५९॥ अथ पुस्तकशरणानां

यन्न संभवति तद्दर्शनाय गाथाद्वयेन दिशमाह—

पंच परमेहि दसविह सामायारी अ पंच ववहारा । वायणजुग्गाजुग्गा जुग्गाणवि वायणंमि विही ॥६०॥
छेओवट्टावणिअप्पमुहुचाराह णाणमाईणं । आराहणाइविहओ पुत्थयदिट्ठीण नहु हुंति ॥६१॥
पुस्तकवादिनां पञ्च परमेष्ठिनस्तीर्थाभिमतता न संभवन्ति, तन्मते चार्हदादीनां भिन्नत्वादिति, ‘पंच खलु तित्थयर’मित्यादि-

गाथासु वक्ष्यते, तथा 'दृढविषयमाचारी' 'इन्द्रासिञ्छे'त्यादिदशप्रकारा गुल्लिख्यसंयन्त्रे सत्येव संभवति, तथा पञ्च व्यवहाराः—
 आगममुतासाधारणस्त्रीतलक्षणा न संभवन्ति, तथापि शुभकीर्तौ केवलमुर्गपणवेव, कथं पुस्तकायत्ताविति, तथाऽय वाचना-
 योग्योऽय च नेति वाचनायोग्यायोग्यविचारो न संभवति, पुस्तकस्य तत्रासामर्थादिव, न हि पुस्तक योग्यमयोग्य च विवेचयितु
 शक्नोति, तथा वाचनायां विधिः—उद्वेगसमुद्भादिलक्षणे गुरुक्रमायातो न पुस्तकसाध्यः, तथा छेदोपस्थापनीय चारित्र गुरुमन्तरेण
 न संभवत्येव, गुरुणैव सामाधिक्येच्छेदपूर्वकं तस्यारोप्यमाणत्वाद्, आदिशब्दात् सामायिक्यदीनामपि यथासमवमायोज्यं, तथा
 ज्ञानदीनामात्रावनविषयोऽपि योगापलुप्तानपूर्वक्रमन्यापनादिलक्षणा पुस्तकदृष्टीनां 'न दु'नैव, संभवन्तीति क्रिया
 सर्वत्रापि संबन्धनीया, विस्तरविज्ञासुता तु मत्तवपर्युषणावशात्तकटीकाऽवलोकनीयेति गाथायुग्मार्थः ॥६०-६१॥ अथ
 पुस्तकवादिनो यदेव पुस्तके लिखितं तदेव प्रमाण, न पुनः परम्परायातमपीति वदन्ति, तदसम्यक्, यतः क्वपि पुस्तकेऽपीत्यं
 लिखित नास्ति यत्पुस्तकलिखितादन्यदसम्यग्, यद्वा पुस्तक द्वा मे धर्म प्ररूपयिष्यति ते सम्यक्तयाऽवगन्तव्या इत्यपि क्वपि
 पुस्तके लिखितं, यद्वीच्छिन्न तीर्थमसुकादाचार्यादिव प्रकृतीमविष्यतीत्यपि क्वपि नास्ति, कथमेते घाट्यमवलम्ब्य पुस्तक शरण
 प्रपद्यन्ते ? एव 'पिता मे कुमारव्रजचारी'ति न्यायमापन्नानामभ्युदिसिद्धयेष मुपमापित्वा, यतो वय पुस्तकलिखितप्रमाणवादिन
 इत्येवं वाचादा अपि पुस्तकलिखितमप्यनन्तरोक्त स्वीकुर्वन्ति, परिहरन्ति च पुस्तकलिखितमपि दशविषयमाचारीपञ्चव्यवहार

विक्रमच्छिन्नतीर्थं दुष्यसमं यावदित्यादि च ॥ एव सत्यपि पुस्तकवादित्वे लौकिकदृष्टान्तमाह—

धवहारिअकुलषड्विजो आयारो घरउवकळरो सयलो । किं छेइल्लगमि लिखिजो ? ता कह सरीण कुलवडिजो ? ॥६२॥

व्यावहारिककुलपतिर्गो-व्यावहारिककुलक्रमायातः, उपलक्षणात् राजकुलक्रमायातोऽपि ग्राह्यः, आचारः-प्रवृत्तिनिवृत्तिरूपः गृहोपस्करः-स्त्रीप्रमुखानां नानाभरणवस्त्रादीनि शयनासनभोजनभाजनादीनि च यावत् स्त्रीपुत्रपुत्र्यादयश्च गोमहिष्यादयश्च सकलोऽपि किं लेख्यके लिखितो लभ्यते?, अपितु न लभ्यते, तर्हि स्वरिकुलपतित आचारः कथं पुस्तके लिखितः संभवेत्?, न च राजकुले लेख्यकं न संभवतीति शङ्कनीयमिष्टपत्तेः, नहि राजकुलाचारादि लिखितानुसारेणैव प्रवर्तते, किं तु परम्परायातमेव, एवं प्रवचनेऽपि बोध्यं, यत्तु किञ्चिदलिखितं दृश्यते तदपि परम्परागताचारस्यैकदेशो बोध्यः, तेन केवललिखनानुसारेण प्रवृत्ति-भाषणमभाषणमेव, एवं सत्यपि यः कश्चिदिम्यपुत्रो लेख्यकं दृष्ट्वा यदेव लेख्यके लिखितं तदेव स्वकीयं, शेषं तु नात्मीयमिति बुद्ध्या गृहान्निष्काश्य परित्यजन् केन कीदृशो भण्यते?, तथा पुस्तकवादिनोऽपि केवलद्वत्रवादिनो वा बोध्या इति गाथार्थः ॥६२॥

अथ सिद्धान्तवादिनमात्मानं ख्यापयन् महाभूषामाभ्येवेति ज्ञापनाय प्रथमं सिद्धान्तस्वरूपमाह—

अन्तागमपासाओ सुणिओ बीओ अणंतरागमओ । तत्तो सवणपरंपरसमागओ तइअ आगमओ ॥६३॥

आत्मागमपार्श्वात् 'तात्स्थयात् तद्व्यपदेश' इति न्यायादात्मागमवतः सकाशात् श्रुतो द्वितीयोऽनन्तरागमो भवति, 'ततो' द्वितीयागमपार्श्वात् श्रवणपरम्परासमागतस्तृतीय आगमकः, परम्परागमक इत्यर्थः, स च द्वितीयागमसकाशात् श्रवणसमुत्थोऽपि तृतीयपरम्पर्येण तीर्थपर्यवसायीति सिद्धान्तक्रमः, न पुनः प्रथमाभावे द्वितीयो द्वितीयाभावे च तृतीयो भवतीति गाथार्थः ॥६३॥

अथैवं क्रमसिद्धे सिद्धान्ते सिद्धान्तवादी कथं प्रश्नविषयीकार्य इति दर्शयति—

सूरिपरंपररहिओ पुत्थयलिहिओ अ जो उ सिद्धंतो । तिण्ह खलु आगमाणं केरिसओ केण नामेणं? ॥६४॥

स्वरिपरम्परारहितं पुस्तकलिखितं सिद्धान्तः त्रयाणामागमानां केन नाम्ना कीदृशः?, किमात्मागम उत्तानन्तरागमः परम्परागमो वेति परस्योदीरोवेति गाथार्थः ॥६४॥ अथैव पृष्टः परः कीदृग् स्यादित्याह—

एव खलु पुच्छिओ सो वेसातणउच्च जणयममुणत्तो । कोऽयि अ होहि अचसं सणेई एलमूडव ॥६५॥

एवमनन्तरोक्तप्रकारेण, खलुखधारणे, पृष्टं सन् स कुपाधिको जनकमजानन् 'वेस्यातनुज इव' पण्याङ्गनापुत्रवत् कोऽपि च 'होही'ति मविष्यतीत्यन्यक्तं सिद्धान्तं संक्षयति, किंनृ?—एहमूकवद्, अयं भाषः— यथा एहमूकः केनचित् कथञ्चित् संज्ञाविज्ञेयेण पृष्टः सन् वक्तुमशक्तः सन् कदादिना संज्ञां करोति, परं तथा संज्ञां करोति यथाऽन्येषां सम्पन्न्वस्तुपरिष्ठानं भवति, अयं तु सिद्धान्तमन्यक्तमेव संक्षयति, यथा वेस्यापुत्रो जनकं हुवाणो हि कोऽपीत्यव्यक्तं मापते, इष्टान्तद्वयेन एहमूकवेद्यातनुजकल्पं कुपाधिकः सिद्धान्तवादी प्रदर्शित, आत्मा कुपाधिकस्तथा आचारहीनोऽपि हुवाणस्तथैव भवति, यदागम — 'दुवसुमुणी अयाणाए तुन्हुए गिलायइ वणए'ति भीष्माचार्यागे लोकवि० (उ० ६ सू-१०१) एतद्भीष्मादेशो यथा—कथितसंज्ञीतिविषये केनचित्पृष्टोऽपरिष्ठानात् स्लायति वक्तुं, ज्ञानसमन्वितो वा चारित्रिकः पूजासत्त्वरमयात् शुद्धमार्गप्ररूपणावसरे ग्लायति यथावस्थित प्रज्ञापयितुं'मित्यादि आ०, इति गाथार्थः ॥६५॥ अथैवमागममध्यक्तं हुवाणस्य किं स्यादित्याह—

अह आगमो भवत्तो विगप्पिमत्थो तदेव तम्मूल । तित्थयरोवि अवत्तो त तयववाइ अवत्ता ॥ ६६ ॥

कुपाधिकार्या विकल्पितार्थः—निजनिजमतानुसारेण विकल्पितोऽर्थो यस्यैवविष आगमो यथाऽव्यक्तः, विकल्पितार्थो हि सिद्धान्तो चारगम इव सत्तनपर्यव्यक्त एव स्यादित्यर्थः, तथा तन्मूल तीर्थकोऽप्यव्यक्त एव, यथा केनचित्पृष्टं ननु भोः एता-

दृगर्थवान् सिद्धान्तस्तव केन गुरुणा पाठित इत्युक्ते विकल्पितार्थग्रूपकं देवदत्तादिना कल्पितं निजगुरुं वक्तुमक्षम एव स्यादिति जगत्थितिः, एवं तन्मूले चाव्यक्ते तदपत्यान्यप्यव्यक्तान्येव, अत एवागमे निह्नुवा अव्यक्ता इति भणितं प्राक् प्रदर्शितमिति गाथार्थः ॥६६॥ अथ पुस्तकवादिनां कस्तीर्थकर इत्याह—

उसभाईजिणणामारोवेणानेगहावि एगज्जणो । निअनिअमयाइभूओ पुत्थयसिद्धंततित्थयरो ॥६७॥

पुस्तकसिद्धान्तस्य तीर्थकरो निजनिजमतार्कषकः शिवभूतिचन्द्रप्रभादिरेकजनः—एक एव जन एकजनाः अनेकधा—अनेकस्वरूपः, केन ?—ऋषभादिजिननाम्ना समारोपेण ‘अतस्सिस्तदध्यवसाय आरोप’ इति वचनात् शिवभूत्यादावेकसिन्नेवानेकेषां तीर्थ-कृतामुपलक्षणाद् गणधरादीनां च नाम्नामारोपः कृतः तेन हेतुभूतेनेति गाथार्थः ॥६७॥ अथ नाम्नामारोपस्तेन किं जातमित्याह—तेषां तित्थाभासे तित्थयरो तित्थतित्थकरनामा । सबप्पयारपावो भिन्नो भिन्नुत्ति विण्णेओ ॥६८॥

येन कारणेन ऋषभादिजिननाम्नामारोपस्तेनैव कारणेन तीर्थाभासे—कुपाक्षिकवर्गे तीर्थकरस्तीर्थतीर्थकरनामा भवति, तीर्थे यस्तीर्थकरस्तस्यैव नाम यस्य स तीर्थतीर्थकरनामेत्यर्थः, यत एव नाम्नामारोपः कृतः अत एव पृष्टाः सन्तो देवोऽहंनित्यादि भाषते, तथा चारोपितनाम्ना कुपाक्षिकामिमततीर्थकृत्कीदृशः ?—‘सर्वप्रकारपापः’ सर्वात्मना पापभूत इत्यर्थः, स च प्रति कुपाक्षिकं भिन्न एवेतिकृत्वा भिन्नो भिन्नो बोध्यः, यथा दिगम्बराणां शिवभूतिः पौर्णिमीयकानां चन्द्रप्रभाचार्य इत्यादिरिति गाथार्थः ॥६८॥ नन्वेवमारोपः कथं भवतीति पराशङ्कामपाकरोति—

सवेहिं सवेहिं सबपयत्थावि हुंति अहिलप्पा । आरोवेण जहिच्छिअसंकेओ जेणमणिवारो ॥६९॥

आरोपेण सर्वेऽपि पदार्थाः सर्वैः सृन्दैरमिताया मवन्ति, येन कारणेन यथेप्सितसंकेतो—यथारुचि विकल्पितः संकेतो सनिवार्य इति गायार्थः ॥६९॥ अथ यथेप्सितसंकेते उदाहरणमाह—

जह चेइअसरेण पाण साहू अ साधिपमुहाइ । सुपगखिगप्पिआइ तेण ते तम्मए अत्था ॥७०॥

यथेत्युदाहरणोपन्यासे, चैत्यशब्देन ज्ञानं साधुष्व आसिप्रसूताणि—इक्ष्वाहीनि 'लुम्पकविकल्पितानि' लुम्पकेन संकेतविपरीकृतानि, तेन कारणेन तन्मते चैत्यशब्देन तेषां बोध्या, यथा वर्द्धमानादिनाम्ना लोके निबन्धिषुप्रावीनामभिसंधारण भवति तथा लुम्पकमतीयानां चैत्यशब्देन ज्ञानादीनामभिसंधारणं भवति, अत एव तेषां सिद्धान्तो न जैनसिद्धान्तः, किंतु लुम्पकमतसिद्धान्त एव, वस्तुगत्या तु अर्थ एव सिद्धान्तः, स च निम्न एवेति गायार्थः ॥७०॥ अथ प्रस्तुतं कृपाधिकेषु योजयितुं गायापञ्चक्रमाह—
एव खलु तित्थयर इत्थीमुत्तिनिसेइग खमणा । पुण्णिमिआ पुण पुण्णिमपक्खिअवक्ख जिण यिसि ॥७१॥

इत्थीणा जिणपूआणहिसेइपरायणपि खरयरया । अचलिआ अचलय परुवयतपि सइहाण ॥७२॥

फलपूआइनिसेइ कुणमाण सइइपुण्णिमो अरिइ । सुअवेधीयुरपमुइ पविसेइत तु आगमिआ ॥७३॥

जिणपठिमाइनिसेइोवएसकुसल लवसि खुपागा । तित्थइपि पमाण वयतमरिइतमवि कइओ ॥७४॥

धीजो वण्णखिहीणो पठिम मोत्तूण लुपग सव । अणुमित्तकम्मवव वम्ममभासंतमवि पासो ॥७५॥

एव प्रागुक्तसंकेतादिप्रकारेणारोपे सति, स्फुरवधारणे, वपणका' स्त्रीशृङ्गिकनिषेधक दीर्घकरं भजन्ति, पौष्पिभीयकाः पुनः 'पूर्णिमस्याधिक्यं' पूर्णिमायां पाधिक्यवत्सापने यो दधस्त जिनं भुवन्ति, तथा पर्वातिरिक्तदिने पौषव(स्य स्त्रीणां जिनपूजायाश्च)निषेधपरायण

खरतराः, आञ्चलिकाः श्राद्धानां सामायिकादावञ्चलं—पृष्ठवं प्ररूपयन्तं तीर्थकरं, फलपूजादिनिषेधं कुर्वन्तमहन्तं सार्द्धपौर्णिमीयकाः, श्रुतदेवतास्तुतिप्रमुखं प्रतिषेधयन्तमागमिकाः, जिनप्रतिमानिषेधोपदेशकुशलं लुम्पाका जिनं लपन्ति, तीर्थाद्धि—श्रावकश्राविकालक्षणमपि प्रमाणं वदन्तमहन्तं कडुकाः, 'बीजो' बीजाख्यो वर्णैरकारादिभिर्द्रव्यश्रुतहेतुभिरपि हीनः प्रायोऽतिमूर्खः प्रतिमां मुक्त्वा लुम्पाकं सत्यं—लुम्पाकमते प्रतिमानङ्गीकारस्तदसत्यं, शेषं तु सत्यमेवेति वदन्तमहन्तम्, अणुमात्रमपि कर्मबन्धो यत्रैवंविधं धर्ममाषमाणं पाशोऽहन्तं वदतीति दशानामपि निजनिजविकल्पारूढास्तीर्थकृतो भिन्नभिन्ना एवेति गाथापञ्चकार्थः ॥ ७१-७२-७३-७४-७५ ॥ अथ गाथापञ्चकोपसंहारमाह—

एवं सबकुवक्खा पडिवण्णा भिण्णा भिण्णा तित्थयरं । परमतथा सिवभूइप्पमुहे ते तारिसे नऽन्ने ॥७६॥

सिद्धवि य तम्मगगाराहणपुष्पा य एवमवि सेसा । तित्थभिहाणाभासा भासाभासा य किरियासु ॥७७॥

एवं प्रागुक्ताः सर्वे कुपाशिकाः भिन्नभिन्नतीर्थकरं प्रतिपन्नाः, ते च तीर्थकराः 'परमार्थात्' वस्तुगत्या शिवभूतिप्रमुखा एव, नान्ये, तथाविधप्ररूपणाविशिष्टा न तीर्थसम्मता ऋषमादयः, विशेषणभेदे च विशिष्टस्यावश्यं भेदाद्, एकनामवाच्याश्चानेकेऽपि पदार्था भवन्ति, अतो नाम्नामनेकार्थताऽपि, तत्र विशेषप्रतिपत्तिविशेषणैरेव स्यात्, यथा 'गोपाङ्गनासङ्गनिवद्धरङ्गो, गीर्वाणगेयाङ्गगुणो जिनोऽव्यादि'त्यत्राद्यपदवाच्यार्थविशेषणेन जिनशब्देन नारायण एवावगम्यते, न तु जैनाभिमतोऽहन्, तथा 'पायात्सदा नः पुरुषोत्तमो यो, जितेन्द्रियोऽनङ्गकुङ्गहेतु'रित्यत्रोत्तरपदे वाच्यार्थविशेषणान्वितेन पुरुषोत्तमशब्देनार्हन्नेव, न तु नारायणः, एवं सर्वत्रापि नाम्नामभेदेऽपि विशेषणभेदाद्भेदः, अन्यथा जगद्व्यवस्थाभङ्गः स्यात्, न हि भूपतिनामा रोरः कश्चित् तन्नामवतो राज्ञो राज्य-

संभोगी स्यादिति गार्थः ॥७६॥ अर्थाद्वत्सिद्धादयोऽपि कृपाधिकारणां मित्रा एवेति दर्शयति—सिद्धा अपि तन्मार्गाराधनपूर्वा ये ते तेषां सिद्धत्वेनामिमताः, ते च मित्रा एव, न हि तैर्नये सिद्धा अमुपगतास्ते तथाभूताः, किं तु कृपाधिकविकल्पितक्रियातो विपरीता या त्वेनक्रिया तदाराधनयेति, 'एवमपि' अपिरेवार्थे एवमेव, शेषाः—आचार्यद्वयोऽपि मित्राः, ते चाभ्यवसिद्धा एव, किं तद्युगास्ते ?—तीर्थोभिधानाभासाः—तीर्थे यान्यभिधानानि—साधुसाध्वीभाषकभाविकारूपाणि तथा देवोर्जन्तु सुसाधुर्गुरुः केवलं मापितो भवं इत्यादिना, एतैनाभिमितुसूत्रैराभासो तेषां ते तथा, नाम्ना साम्येनैव तीर्थसाम्यं विप्रतीत्यर्थः, तथा मापया इदं सामा यिकमर्थं च पौपच इदं च श्रुतिकमणमित्यादि यावत्पञ्च महाप्रदानि द्वादशाधुवतानीत्यादिरूपया आभासो येषां ते तथा, क्वास्तु ?—क्रियास्तु, तीर्थप्रवर्तितनाम्ना साम्यमाजोऽत्र एव तद्वदभासन्ते इति क्रियास्तु मापामासाः, ननु कृपाधिकारणां क्रिया किमकामनि अरादेतुत्वादानकष्टं वेति चेष्ट, उच्यते, सा क्रिया नञ्ज्ञानकष्ट, नाप्यकामनिर्भरा, किं तु क्रियामाश्रयवेष्वनोस्थानादिरूपमुच्यते, तदपि प्रतिसमयमनन्तसंसारहेतुरिति त्रयुक्तमिति गार्थः ॥७७॥ अयोक्तृप्रकारेण सिद्धान्तस्यापि भिन्नत्वे सिद्धेऽपि विधेयतो दृष्टा न्तेनैव भिन्नत्व दर्शयितुमाह—

निअनिअमयठिइहेऊ अत्थो सवेसि सम्मओ नओओ । सिद्धतस्सवि सुद्धो पादो वससुद्ध परत्ततो ॥७८॥
 सवेषामपि मते सिद्धान्तस्यार्थो निजनिजमतस्थितिहेतुः, एवमर्थकल्पनेनास्माकं मतस्थितिर्नान्येति विकल्पः तदनुसारेणार्थो विकल्पितः, यथा वैयर्थ्यभेदेन साधुरित्यादि, जिनप्रतिमाया अर्थकल्पेन लुम्पकमतमुच्छिन्नं स्याद्, अतः स्वमतस्थितिहेतुरेवार्थो विकल्पितः, यत्र तु व्यक्त्यभेदेन चित्तप्रतिमा सत्त्वार्थस्यान्यथाकर्तुमशक्यत्वेन धृत्वाभामेव त्यागः कृतो, यथा श्रीमद्भानिशी

श्रोपदेशमालादिकं, शुद्धपाठस्तु वृषभवत्परतन्त्र इत्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयं—प्रथमस्तावत्कुपाक्षिकैर्नवीनविपरीतप्ररूपणादिकं विहितं, पश्चात्सिद्धान्तपाठस्तु यथास्थित एवाभ्युपगतः, तत्परावृत्तिकरणे शक्त्यभावात्, यस्य शक्तिरासीत् तैः पाठपरावृत्तिरपि विहिता, यथा दिगम्बरेण, अर्थस्य तु परावृत्तिः सर्वैरपि कर्तुं शक्यते, यथा चैत्यशब्देनास्माभिर्ज्ञानमुच्यते, नतु जिनप्रतिमा, वृत्त्यादावेवमर्थो नास्ति, किंतु जिनप्रतिमैव, ततः टीकादिकमस्माभिर्नाङ्गीक्रियते इत्याद्यसमञ्जसवादे समुत्सुकीभवन्ति, सिद्धान्तस्तु सूत्रार्थोभयात्मकः, स च तैर्नाभ्युपगतः, यस्तु केवलपाठः स च वृषभवत् परतन्त्रो, यत्र नीयते तत्र यातीतिगाथार्थः ॥७८॥ अथ पाठो वृषभवत् परतन्त्रस्तेन प्रकृते किं संपन्नमित्याह—

तेन विवरीअअत्थं भासिज्जंतं विअत्तभासाए । न य पुक्करेइ सुत्तं आगरिसपुरिसगयणुगइ ॥७९॥

येन कारणेन पाठः परतन्त्रस्तेन कारणेन विपरीतार्थतया भाष्यमाणं सूत्रं व्यक्तभाषया न च पूत्कुरुते, तत्र विशेषणद्वारा हेतुमाह—किंभूतं सूत्रं ?—‘आगरिस्से’त्यादि आकर्षकपुरुषगत्यनुगति, रज्ज्वादिना गृहीत्वा पुरो गन्ता आकर्षकस्तस्य या गतिस्तस्या अनु—पश्चाद् गतिर्यस्य तदाकर्षकपुरुषगत्यनुगति सूत्रम्, आकर्षको यत्र यत्र नयति तत्र यातीति वृषभोपमं सूत्रं, यो यथा विकल्पार्थं करोति तदेवार्थमनुगच्छति, अतः केवलसूत्रपाठस्तु सिद्धान्त एव न भवति, किंतु सूत्रार्थोभयात्मक इति गाथार्थः ॥७९॥

अथ केवलपाठः कीदृक् स्यादित्याह—

तेणेवागमपाढो न य ववहारप्पवायगो समए । भिन्नो वाऽभिन्नो वा भिन्नो निअमेण भिन्नत्थो ॥८०॥

येन कारणेनागमपाठो वृषभकल्पस्तेन कारणेनागमपाठो ‘न च’ नैव ‘व्यवहारप्रवादकः’ प्रवृत्तिनिवृत्तिरूपं व्यवहारं प्रवद-

तीति व्यवहारप्रवादकः, स न भवति, क ?-समये-जिनश्चासने, पाठः किल्लसुणो ?-मिओ वा अभिओ वा, उमययापि 'मिआयो' मिअ एव, सम्यग्यवहारप्रवर्चको न भवतीत्यर्थः, अत एवागमपुरस्कारेण प्रवृत्ता अप्यमी मिअमिअमार्गप्रादुष्कृतिरिति, येन कारणेनार्थमेदे सिद्धान्तो मिअ एव, अर्थ माव-पाठमेदेऽपि यदर्थस्यामेदस्ति हि नियमाव्यवहारप्रवृत्तिरमेवेनैव स्यात्, वस्तुगत्या सिद्धान्तार्थमेद एव निदानम्, अत एव पाठो मिआन्यप्यर्थो मेदाभावाच्चि प्रकरणान्यपि सूत्राणीव प्रमाणानि सम्यग्दर्शानां, उभयोरपि व्यवहारप्रवादे मेदाभावात्, अर्थमेदे हि सर्वत्रापि मेद एवेत्यर्थः, इति गाथार्थः॥ ८०॥ अब किंत्वरूपं सिद्धान्त इत्याह-

सुत्तत्योमयरुवो सिद्धतो सुअहराण निअमेण । सुत्त पुण संकेअनिनायरयणामयं सुमय ॥ ८१॥

नियमेन 'शुतधराणां' बहुश्रुतानां 'सिद्धान्त' सूत्रार्थोमयरूपः, न पुनः केवल सूत्रपाठः सिद्धान्तः, यतः सूत्र संकेतितनिना दरचनामयम्-अमुकशब्देनामुक वाच्यमित्येव संकेतिता ये निनादा-शब्दास्तेर्या रचना गद्यपद्यात्मिका तन्मय, सुमतम्-अतिश्रयेन सम्मत, पूर्वमर्थेन सह शब्दानां संकेतमवगम्य पत्रात्प्रचनेतिकृत्या शब्दो यो यत्र संकेतित स तद्वाचकतया स्वीकर्तव्य इति गाथार्थः॥ ८१॥ अब संकेत कतिविध इत्याह-

संकेओ पुण सुविओ अणाइसिद्धो अ शुत्तसुत्तो अ । पवमो जिणिवमणिओ वीओ मणिओ कुबद्धसेहि ॥ ८२॥
संकेत्त पुनर्द्विविध-अनादिसिद्धो वर्षशुद्धम, प्रथमो जिनेन्द्रमणितः, द्वितीय कुपाधिकैरिति गाथार्थः ॥ ८२॥ अथ दृष्टान्तमाह-
आह पक्षपिअपि सपो वत्तवसिसंकेअओ जिणिदुत्तो । पुण्णिमतिणिसंकेओ निम्मविओ कुमयवगगेण ॥ ८३॥
यथा पाषाणमिति शब्द- 'तुर्द्विसंकेतितो जिनेन्द्रपोक', अत्र जिनेन्द्रमण्येनानादिसिद्धोऽपि संकेतः केवलद्वानवता मगवता

श्रीवीरेण ज्ञापित इत्यर्थः स्मृतः, पूर्णिमातिथौ च कुपाक्षिकवर्गेण संकेतो निर्मापितः, मुग्धजनविप्रतारणबुद्ध्या नवीनः संकेतो विहितः, यथाऽऽधुनिकैर्वर्णिजैरेकादश गणनीया इतिशब्दे पलायनं संकेतितं, कचिदेकत्रिंशच्छब्देनानुचितं, पञ्चत्रिंशच्छब्देनोचितं, तथा नवनवतिपाटकशब्देनैकसंख्या संकेतिता, एवमष्टनवतिशब्देन द्विसंख्या, यावत्पञ्चानुपूर्व्याऽङ्कानां न्यूनत्वे संख्याधिक्यं संकेतितं, तथा कुपाक्षिकैः स्वमतव्यवस्थापनाय पाक्षिकशब्देन पूर्णिमा यावत् खरतरेण “सावयधम्मो अ बुच्छिन्नो” (दीपा०) इत्यत्र श्रावकधर्मः—प्रतिमास्वरूपो ग्राह्य इति विकल्पितं, तच्च तदीयानां प्रमाणं, न पुनस्तीर्थस्य, ततो विलक्षणत्वादिति गाथार्थः॥८३॥ अथात्मीयः शङ्कते—

ननु वेसिं आयरियप्पमुहा पच्चक्खतित्थआभासा । तित्थाउ हुंति भिन्ना कहण्णु अरिहंतसिद्धावि ? ॥८४॥
इअ चे बुच्चइ निअगा आयरिआ तेसि वंदणिज्जत्तं । जो पण्णवेइ पुरओ भव्वाणं तेसि सो अरिहा ॥८५॥
सिद्धंतोवि समत्थो पुत्थयलिहिओऽवि तित्थठवणाए । पुरिसपरतंतरहिओ जो भासइ तेसि सो अरिहा ॥८६॥
सिद्धावि तदुवएसा उचलद्धा हुंति तेसि सद्धेज्जा । एवं गोअममाई गणहरवगोऽवि चिण्णेओ ॥८७॥

ननु भो अमीषामाचार्यादयो हि तीर्थाद्भिन्नास्तद्वदाभासरूपा अव्यक्षसिद्धाः, नु वितर्के, अहंतिस्मिन्नावपि कथं भिन्ना इति पूर्वपक्षाशङ्केति गाथार्थः ॥८४॥ अथोत्तरमाह—इति चेदुच्यते, ये निजका—आत्मीयाः कुपाक्षिकसंख्या मताकर्पकाः तेषां वन्दनीयत्वं वन्दनादियोग्यत्वं भव्यानां पुरस्तात् (यः) प्रज्ञापयति स तेषां—कुपाक्षिकाणामर्हन्, तीर्थसम्मतस्त्वहन् कुपाक्षिका द्रष्टुमप्यकल्प्या इति श्रुवाण इत्यनयोर्भेद इति गाथार्थः ॥८५॥ अथवा प्रकारान्तरेणोत्तरमाह—पुस्तकलिखितोऽपि पुरुषपरतन्त्ररहितः सिद्धान्त-

स्तीर्यस्वापनाय समर्थ इति यो मापते तेषां सोऽर्जुन, न चैतादृशस्तीर्याभ्युपगमोऽर्हमिति मित्र इति गाथार्थः ॥ ८६ ॥ अथ सिद्धविषये उत्तरमाह—तेषां-कृपाधिकानां सिद्धा अपि तदुपदेक्षाद्-विकल्पितवीर्यकरोपदेक्षादुपलब्धा भवेया भवन्ति, ते च तदुपदिष्टमार्गाराधनासम्भवा मित्रा एव, तीर्थे तथाविवसिद्धानामभद्रानां देव, गौतमादिगणधरवर्गोऽपि निजमतिविकल्पितस्तीर्य-
क्रिम एवेति गाथार्थः ॥ ८७ ॥ अयोक्तृकृपाधिकेषु विवेकमाह—

तेसुचि लुपकनयणा पर्यं स्वलु कायपिदुषुअनयणा । निम्मलनयणसमाणा वीरसंति सुविज्जपरिवज्जा ॥ ८८ ॥
तेष्वपि-गौर्जनीयकादिष्वपि लुम्पकवर्जा प्रायः कायधित्नुदुतनयनाः निर्मलनयनसमाना-निर्मललोचनैः सह समाना दृश्यन्ते, परं सुवैद्यपरित्याज्या, तादृशरोगस्यासाध्यत्वाद्, तथा लुम्पकवर्जा अमी अपि, यतस्ते प्रतिमां तु वयमप्यस्मीकुर्मः, श्रेयमेवस्तु सामाचारीविज्ञेयादकिञ्चित्कर एव, तथा च यथाऽय उपगणस्तथा वयमपीति वार्धूर्यमाश्रिताः साधूपदेक्षमपि न समीहन्ते, कथं तेषां तत्प्रतीकारः, तेन काचनिन्दुरोगकृत्य तथा वार्धूर्यं तदीयमद्भुतनष्टावसाध्यं, नचैव लुम्पकस्यापीत्यनन्तरं बह्व्यमायमिति गाथार्थः ॥ ८८ ॥ अथ पृथक्कृतस्य लुम्पकस्य स्वरूपमाह—

लुपकनयणातकापेगविहा तेण केह सज्जसावि । तेसुचि कोह सुरजणसज्जो से भज्जण एय ॥ ८९ ॥
लुम्पकनयनादङ्गा अनेकविधा-नानाप्रकारास्तेन केऽपि रोगविशेषाः साध्या अपि, तेष्वपि कोऽप्यङ्गुनसाध्यः, 'से' तस्या अन्नमेवद्-बह्व्यमायमिति गाथार्थः ॥ ८९ ॥ अथ गाथार्थचक्रेनाञ्जनमाह—
समुसरणे बउरुवो तित्थयरो तत्थ तिणिण रूयाह । जइ सम्मयाह पडिमा निअमेण सम्मया होह ॥ ९० ॥

तित्थयरजीवरहिआ पडिमा पडिरूवगाइ तह चेव । तित्थयरागारवसा बुद्धी तित्थयरविसयत्ति ॥९१॥
 पडिमाएवि समाणं गंधोदयपुण्णबुद्धिमाईहिं । जह देवा तह मणुया दंसणसुद्धिं उवलहंति ॥ ९२ ॥
 पडिमाएवि समाणं गंधोदयपुण्णबुद्धिमाईहिं । जह देवा तह मणुया दंसणसुद्धिं उवलहंति ॥ ९३ ॥
 जलथलयकुसुमरासिं अब्भयरूवं विउवणं काउं । जाणुप्पमाणबुद्धिं करंति देवा संगंधुदयं ॥९४॥

एवं जहसत्तीए सावयवगोऽवि पुण्णमाईहिं । पूएइ अ पुण्णहा तित्थयरागारबिंबाई ॥९४॥
 समवसरणे चतूरूपस्तीर्थकरो, धर्मोपदेशनां करोतीति गम्यं, यदागमः—“जे ते देवेहिं कया तिदिमिं पडिरूवगा जिणवरस्स । तेसिंमिं तप्पभावा तयाणुरूवं हवइ रूवं” १॥ श्रीआव० नि० (५५७) तथा “दानशीलतपोभावभेदाद्धर्मं चतुर्विधम् । मन्ये युग-
 पदाख्यातुं, चतुर्वक्त्रोऽभवद्भवान् ॥१॥” इति वीतरागस्तोत्रे, तथा “वप्रत्रयं चारु चतुर्मुखांगते” त्यादिनाऽतिशयोऽपि देवकृतो नाममा-
 लायां भणितः, ननु समवायाङ्गे येऽतिशयाः प्रोक्तास्तेषु चतुर्मुखाङ्गता नोक्ता अतः कथं श्रद्धेयेति चेत्, मैवं, यतस्ते नियताः, अनियता-
 स्त्वन्येऽपि, यदुक्तम्—“होऽङ्गावि देवकया चउतीसाइसयबाहिरा कीस । पागारंबुरुहाई अण्णसरिसावि भोगम्मि १॥१॥ चउतीसं कि-
 रणिअया ते गहिया सेसया अणिअयत्ति । सुत्तम्मि न संगहिया जह लद्धीओ अणिययाओ ॥२॥” इति श्रीविशेषणवन्त्याम् । अत
 एवातिशयानां चतुर्स्त्रिंशत्वेन सङ्ख्यानियमेऽपि वैचित्र्यादेव समवायाङ्गवृत्तौ “एते च यदन्यथाऽपि दृश्यन्ते तन्मतान्तरमवगन्तव्य”-
 मिति भणितं, अत एव प्रवचनसारोद्धाराद्धौ चतुर्मुखांगतान्तर्भावैर्नवातिशया भणिताः । तत्र यदि लुम्पाकस्य तीर्थकरसंबन्धीनि
 त्रीणि रूपाणि सम्मतानि तर्हि नियमेन प्रतिमा सम्मता, यथा तीर्थकरजीवरहिता प्रतिमा तथैव त्रीणि प्रतिरूपकाण्यपि तीर्थकर-
 जीवरहितानीत्यर्थः, अथ तीर्थकराकारवशात्तेभ्यस्तीर्थकरविषया बुद्धिरिति चेच्चिरं जीव, प्रतिमायामपि समानं, तथा समवसरणे

गन्धोदकपुष्पदृष्ट्यादिभिर्देवाः-शुक्रादयो दर्शनशुद्धि-सम्पत्त्वेनैर्मन्यतुलमन्ते तथा मनुष्या अपि-भावकधाविकाविरूपा जिनमवने
तथा कुर्वाणा दर्शनशुद्धिं लभन्ते, देवकृत्यं किमित्याह-‘जलपलय’मित्यादि, जलसलज्जकुसुमराशि-खले स्वेले च जातानि यानि
कुसुमानि तेषां राशिम् अग्रकरूपां-वार्दलाकारां विस्फूर्वाणां कृत्वा आनुप्रमाणां दृष्टिं कुर्वन्ति देवाः, अत्रात्राकारेण विस्फूर्वाणां, न पुन
कुसुमानि विस्फूर्विणानि, आगमे ‘जलज्जसलज्जे’ति पाठप्रवणात्, दृष्टिं किलधना ?-‘सगन्धोदकां’ प्रथम गन्धोदकदृष्टिं कृत्वा
यथात् कुसुमशुद्धिमित्येवम्-अहना प्रकारेण यथाशक्त्या भावकवर्गोऽपि तीर्थकराकारविधानि पुण्यार्थं पुण्यादिभिः पूजयतीति सुम्पक
चसुपोञ्जनमिति गावापञ्चकार्यः ॥ ९०-९१-९२-९३-९४ ॥ अयाञ्जनप्रक्षेपनिमित्तं शलाकाभार-

तेऽसि वदणपशुह जिणवदणसमफलति णो भिम् । तह जिणपठिमावदणमजणखेवे सिलागेसा ॥९५॥
‘तेषां’ त्रयाणां जिनप्रतिरूपकराणां वन्दनप्रभुत्वं जिनवन्दनसमफलं जिनवन्दनायमिभ्रह्मनिस्तारक चेति प्रवचने प्रवीत, नो भिम्-
फल, तथा जिनप्रतिमावन्दनम्, अञ्जनप्रक्षेपे एषा शलाकेति गाथार्थः ॥९५॥ अथ किं संपन्नमित्याह-

एएणमसण्णेण नीरोअ वक्खु अस्स नो जाय । से काययिपुच्चक्खु उक्खिक्खणिज्जं व पुत्तसज्ज ॥९६॥
एतेनाञ्जनेन यत्तं तुम्पकविशेषस्य चसुनीरिगं न जातं ‘से’तस्य काचविन्दुचसुल्लेखणीयमसाध्यत्वात्, अथवा तु ‘साज्य-बहु
प्रयाससाध्य, तद्विषयि तुम्पकमवनिराकरणविभागे वक्ष्यते इति गाथार्थः ॥९६॥ अथ तीर्थवीर्यामासयोरुपसंहारमाह-

एव सुत्तिविसाए सम्म अग्गमसिअ तित्थवामास । सुणिअण तित्थसरण कुणतु भवा हु भवद्दा ॥९७॥
एवमुक्तप्रकारया युक्तिद्वया सम्यग्-अभ्यस्य तीर्थीमासं-कृपाधिकवर्गं ज्ञात्वा, परिहृत्येत्थर्पावुं श्रेय, भव्यास्तीर्थभरणं कुर्वन्त,

किमर्थं ?—मद्रार्थ—मङ्गलायेति गाथार्थः ॥९७॥ अथ तीर्थस्वरूपोपसंहारमाह—

एवं तित्थसरूवं सम्मं मुणिज्जण सुकयअभासो । विण्णू कुवक्खकोसिअसहनिरोहं सुहं कुणई ॥९८॥
'एवं' प्रागुक्तप्रकारेण तीर्थस्वरूपं सम्यग् ज्ञात्वा सुकृताभ्यासो विज्ञः—पण्डितः कुपक्षकौशिकशब्दनिरोधं सुखं यथा स्यात्तथा करोति, कौशिकशब्दो हि जनानामशुभहेतुरतस्तन्निरोध एव श्रेयान्, तेन कुपक्षकौशिकोऽपि तीर्थस्वरूपे निरूपिते निरुद्धशब्द-

प्रसरो भवतीति गाथार्थः ॥९८॥ अथ विश्रामोपसंहारमाह—

एवं कुपक्खकोसिअसहस्सकिरणंमि उदयभावण्णे । दसवि कुवक्ख्हा विस्सरा विगयप्पसरा मुणेयव्वा ॥९९॥
'एवं' प्रागुक्तप्रकारेण कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणे उदयं प्राप्ते दशापि कुपक्षाः विस्सरा—उत्सन्नभाषकत्वेन विरुद्धः—अश्राव्यः स्वरो—निनादो येषां ते विस्सराः, अर्थात्कौशिका इत्यर्थः, 'विगतप्रसराः' विगतः प्रसरो—गमनागमनादिक्रियारूपो येषां ते तथा ज्ञेयाः—पण्डितैर्बोद्ध्या इति गाथार्थः ॥९९॥ अथेदं तीर्थस्वरूपं कस्मिन् संवत्सरे कस्मिंश्च गुरौ विद्यमाने सति कथितमिति प्रदर्शनाय गाथामाह—

नवहत्थकायरायंकिअसममहिमंमि चित्तसिअपक्खे । गुरुदेवयपुण्णुदए सिरिहीरविजयसुगुरुवारै ॥१००॥
संवत्सरपक्षे त्वेवं—नवहस्तशब्दौ क्रमेण नवकद्विकसंख्यामिधायकौ, कायाः—शृथिव्यादयः समयभाषया षडिति षट्सङ्ख्यावाची संवत्सरपक्षे त्वेवं—नवहस्तशब्दौ क्रमेण नवकद्विकसंख्यामिधायकौ, कायाः—शृथिव्यादयः समयभाषया षडिति षट्सङ्ख्यावाची कायशब्दः, राजा—चन्द्रः स चैकत्वसङ्ख्यावाची ज्योतिर्विदां प्रतीतः, एतैः शब्दैः 'अङ्कानां वामतो गति'रिति वचनात् क्रमेण येऽङ्काः १६२९ ते जाता यासु ता नवहस्तकायराजाङ्किता एवंविधाः समाः—संवत्सरास्तासां महिमा—नामग्रहणादिना ख्यातिर्यस्मिन्नेवंविधे चैत्रसितपक्षे—मधुमासस्य शुक्लपक्षे, तत्रापि श्रीहित् रविजयसुगुरुवारै—श्रिया—शोभया हिनोति—वर्द्धते सुगुरुत्वात् यः स श्रीहित् रवेः—

सूर्यस्य क्षयो यस्मात् स रविजयः, सूर्यग्रहस्तयोः परस्परं मैत्रीसन्नाथात् बृहस्पतेः सकाशात्प्रवेर्ज्यो मयत्सेष, ततो विक्षेपणसमाप्तः, एतेष्विषो यः सु-श्लोमनो गुरुः-बृहस्पतिस्त्वाम्ना वातस्त्वस्मिन् भीतिवृत्तविजयसुगुल्वारे, किंलक्षणे ?-‘गुरुदैवतपूर्णदिये’ गुरुदैवतः-पुष्य पूर्णा च अर्धावृद्धमी, चैत्रशुक्लपक्षे पञ्चमीदशमीपूर्णातिथ्योः पुष्यनक्षत्रयोगात्, तयोर्द्वयो यत्र स गुरुदैवतपूर्णदिये यस्त्वस्मिन्, सं० १६२९ वरे चैत्रसितवदशमी ?० त्रियो बृहस्पतिवारे पुष्यनक्षत्रे चन्द्रे धरति सतीति भाषार्यः, गुरुपक्षे पुनर्भ्यां कथान यथा-भीहीरविजयसुगुल्वारे-सुविहिताग्रभीभीहीरविजयद्वारीश्वरान्ये प्रवर्षमाने, किंलक्षणे ?-‘नवहृत्ये’त्यादि, नव हस्ताः प्रमाण यस्यैवविष काय-द्वरीरं यस्य स वासौ राजा न नवहस्तकायराजः-भीपार्थनायस्तेनाद्वित -अवच्छिन्नोऽर्वात् यः क्लृप्तस्तेन सम-सदृशो महिमा यत्र स तथा तस्मिन्, अस्तमासन्तेन नवहस्तकायराजाद्वितसममहिमे, यद्वा नव हस्ताः प्रमाणं यस्यैवविषो राजते इत्येवक्षीलो राजी-श्लोमनक्षीलः काय-द्वरीरं यस्य स प्राकृतत्वाद्विक्षेपणस्य परिपातस्तेनाद्वित - निहीकृतोऽर्वात् भीपार्थनायस्त्वस्य महिम्ना समो महिमा यत्र स तथा तस्मिन्, भीपार्थनायराज्यसदृशमहिम्नि भीहीरविजय धरिरान्ये इत्यर्थः, अयं मावाः-भीक्षपमाद्यपेक्षया हीनकालसमृत्त्यभोजपि भीपार्थनायः सर्वजनेष्वादेयनामा यथाऽभूत् न तथा अप्रमादयः, एवं वज्रस्वाम्याद्यपेक्षया भीवीरजन्मनश्चन्द्रसंक्रान्तमक्षरादिमाहात्म्यात् कुतपकुपाधिक्रमादुल्लेखेनातथाविषकालो त्वभोजपि भीहीरविजयधरिर्यथा माहात्म्यमागृ न तथा वज्रस्वाम्यादयः, न चैतद्वर्णनमात्रं, किंतु पारमार्थिकमिति प्रदर्शनाय विक्षेपणद्वारा हेतुमाह, किंलक्षणे भीहीरविजयसुगुल्वारे ?-‘चित्रसितपक्षे’ चित्रम्-आभयं यथा स्वाचथा कुपाधिक्रमस्य नामापि निबन्धपक्षपरित्यागपुरस्सरं सित -श्वेतः शुद्ध इदियावत् पद्म-अङ्गीकरो यत्र वारकं स तथा तस्मिन्, अयं मावाः-कुपाधिक्रम

ख्याः सपरिकरा ऋ० मेघजीप्रभृतयो नगरमुख्ये अहम्मदावादे म्लेच्छमुख्यमुद्रलाधिपतिपातिसाहीश्रीअकब्बरसाक्षिकमहामहः
पुरस्सरं यथा प्रत्रज्यादिकं प्रतिपेदिरे न तथा प्राचीनाचार्यराज्येषु, यद्यपि कश्चित् कदाचित्प्रत्रज्यादिकं स्वीकुर्वाणो दृष्टः श्रुतोऽपि
परं तन्मुख्यास्तूक्तयुक्त्या श्रीहीरवियस्वरिराज्ये इति चित्रम्, एवमपि कुत इति विशेषणद्वारा हेतुमाह, यतः किंलक्षणे श्रीपूज्यवारके?—
‘गुरुदेवतपूर्णोदये’ गुरु-महत् तच्च तदैवं-भाग्यं गुरुदेवं, तदेव गुरुदेवकमिति स्वार्थे कः, तस्य पूर्णः-अन्यून उदयः तीर्थकुन्नाम-
कर्मोदयवत् प्रागजन्मोपाजितशुभप्रकृतिविपाकानुभवं यत्र स तथा तस्मिन् गुरुदेवकपूर्णोदये, तत्र न केवलं गुरोरेव पुण्यप्रकु-
त्तुदयः, किंतु तद्भक्तानामपि, तथाहि-गुरुपक्षे तावत् नहि गुरूणां तथाविधपुण्यविपाकानुदये कुपाक्षिककुतृपव्याकुलेऽपि काले
श्रीस्तम्भतीर्थे प्रभावनामुखेनैव कोटिसंख्याद्रव्यव्ययः संभवति, नवा चरणविन्यासे प्रतिपदं रौप्यकसौवर्णिकमोचनं मौक्तिक-
स्वस्तिकादिरचनमित्यादिना तीर्थकृतप्रतिमः पूजोदयः संभवति, तद्भक्तपक्षे तु तथाविधेऽपि काले तद्भक्तानां धात्रा ज्ञानदर्श-
नचारित्र्याणि पिण्डीकृत्य निर्मितैकमूर्त्तीनां श्रीगुरूणां ये भक्ताः श्रावकास्तेषां प्रागजन्मोपाजितशुभकर्मप्रेरणया भाविन्या च तथा-
विधभवितव्यतयैव तथा भक्त्युल्लासः संभवति, यदागमः-पुण्योहिं चोइआ पुरक्खडेहिं सिरिभायेणं भविअसत्ता । गुरुमागमेसिभद्दा
देवयमिव पज्जुवासंति॥१॥त्ति (उपदे १०१) गाथार्थः॥१००॥ अथैतत्प्रकरणकर्तृनामगर्भितामाशीरभिधायिकां गाथामाह—

इअ सासणउदयगिरिं जिणभासिअधम्मसायराणुगयं । पाविअ पभासयंतो सहस्सकिरणो जयउ एसो ॥१०१॥

इति-अमुना प्रकारेणैपः-अध्यक्षसिद्धः सहस्रकिरणः ‘पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात्’ कुपक्षकौशिकेसहस्रकिरणो जयतु-जीयादि-
त्याशीरुपदर्शितेति संबन्धः, आशीरापि तत्कृत्योद्भावनपुरस्सरमेव भवतीत्याह, किं कुर्वन् जयतु ?—‘प्रभासयन्’ प्रकाशं कुर्वन्, अर्थात्

जीवलोकम्, अन्योऽपि द्यौर् लोके प्रकाशयन्नेवाशीर्माग् भवति तथाऽयमपि, प्रकाशमपि किं कृत्वा करोतीत्याह—‘सासने’ स्यादि,
 सासन-जैनवीर्यं तद्रूपो यः उदयगिरि-उदयाचलो निपत्र इति यावत् त प्राप्य-सचिस्वरमासाद्य, अन्योऽपि द्यौर् निपचक्षित्व
 रमासाद्य प्रकाश कुरुते तथाऽयमपि जैनवीर्यं प्राप्यैव प्रकाशयति, नान्यथा, किलक्षण सासनोदयगिरि ?—‘चिनमापितधर्मसाग
 रादुगत’ ज्विनेन-अर्हता मापितो यो दानादिलक्षणो धर्मस्तद्रूपो यः सागरः-समुद्रस्त्वं प्रत्यनुगतः-प्राप्तः संघद्वोऽनुकारी येत्यर्थः,
 निपचोऽपि समुद्रसंघद्वो भवति, उभयतोऽपि समुद्रस्पृक्षीत्यर्थः, अथवा समनुकारी-समुद्रतटस्थः, यथा द्यौः समुद्रे मण्डलानि कुरुते
 तथैव निपचोऽपि, यदुक्त—‘तुलसी नितम्बमि अ दुमि अबाहा दुजोअणवरिआ । एगुणवीर्यं च सयं सरस्स य महला लवण्ये ॥१॥’ इति,
 अयं निपचापेक्षया समुद्रे द्यौस्तस्य भूयांसि मण्डलान्यतः समुद्रोपमयोपमितो निपचः । अत्र धर्मसागर इति प्रकरणकर्तुर्नीमापि छपित
 पोच्यमिति गाथार्थः ॥१०१॥

इह कुचक्षुःकोसिअसइस्सकिरणमि पवयणपरिक्खत्ताधरनाममि तिस्यसस्सचनिसुवणनामा पदमो विस्सामो समत्थो ॥

इति श्रीमत्पागणनमोनमोनमणिश्रीरीरविजयसूरीश्वरशिष्योपाध्यायश्रीधर्मसागरगणि

विरचिते कुपक्षफौशिकसहस्रकिरणे श्रीश्रीरविजयसूरिदत्तप्रबन्धनपरीक्षापरनाम्नि

प्रकरणे तीर्थस्थस्वरूपनिरूपणनामा प्रथमो विभागो व्याख्यातः

अथ प्रकृतं विवक्षुराह—

अहं पण्यं दंसेमो चित्थरओ किंचि जं च सामन्ना । भणिअं तित्थसरूवे दसस्सरूवं पसंगेणं ॥१॥

अथ ‘प्रकृतं’ कुपाक्षिकास्तीर्थाद्भिन्ना इति भव्या जानंत्विति कुपाक्षिकस्वरूपनिरूपणं प्रकृतं—प्रारब्धं तत् किंचिद्विस्तरतो दर्शयामः, तत्किं?—यत् प्रसङ्गेन दशस्वरूपं सामान्यात् तीर्थस्वरूपे—तीर्थस्वरूपनिरूपणविश्रामे भणितं, प्रसङ्गस्त्वेवं—तीर्थस्वरूपनिरूपणमन्तरेण ततो बाह्याः कुपाक्षिका इति वक्तुमशक्यमिति तत्स्वरूपनिरूपणं प्रासङ्गिकमिति गाथार्थः ॥१॥ अथ ‘तित्थं चाउव्वण्णो’ इत्यादिदशमगाथात् आरभ्य ‘एवं जुत्तिदिसाए’ इत्यादिसप्तनवतितमगाथापर्यन्तं तीर्थस्वरूपं निरूपितम्, एवंविधे तीर्थे सिद्धे तत्प्रत्यनीकानां दशानामपि तीर्थान्तर्वर्तिनां सर्वथा हेयत्वे सिद्धेऽपि व्यक्त्या तत्स्वरूपं विवक्षुः प्रथमं साधारणस्वरूपमाह—

दसवि अ एए पवयणपओसभावा पवयणओ भट्टा । गुरुपरतंतविरहिआ उम्मगगपरूवणारसिआ ॥२॥

दशापि चैते—प्रागुद्दिष्टाः ‘खवणये’त्यादिना दिगम्बरादिपाशपर्यन्ताः प्रवचनतो भ्रष्टाः—जैनप्रवचनतो भ्रष्टाः, जैनप्रवचनाच्छब्दुतास्तीर्थाद्पूर्ववर्तिन इत्यर्थः, कुत इति हेतुमाह—‘पवयण’ इति प्रवचनग्रद्वेषभावात्—जिनशासनविषयकद्वेषोदयात्, एतत्प्रवचनमस्मत्पराभवकारि माऽस्मद्वृक्षपथमवतरतु, किंतु निस्सत्ताकीभवत्वित्येवंरूपेणानन्तानुबन्धिद्वेषजन्यरुद्रपरिणामसद्भावादिति तात्पर्यं, तत्रापि विशेषणद्वारा हेतुमाह, यतस्ते कीदृशाः?—‘उन्मार्गप्ररूपणारसिका’ उन्मार्गः—स्त्रीमुख्यनिषेधः चतुर्दशीपाक्षिकनिषेधः पर्वातिरिक्तदिनपौषधनिषेधः सामायिकादौ श्राद्धमुखवस्त्रिकानिषेधः जिनबिम्बानां पुरः फलादिपूजानिषेधः श्रुतदेवतास्तुतिनिषेधः जिनप्रतिमानिषेधः संप्रति गुरुदृग्पथावतारनिषेधः परम्परागतप्रायोबहुविधनिषेधः जिनपूजादिषु साधूपदेशनिषेधः १० प्रमुखल-

वनः यस्य प्ररूपणा-सद्व्यथवस्वापनाय कुतुहलमुद्गाढना तत्र रसिका-अहोरात्रं सदेकन्यानपरायणाः अहमहमिकया व्यसनिनः, एव
 विधा अपि कुत इत्याह-यस्मादुपरतन्त्रविरहिताः-परतन्त्रशब्देनात्र भावनिर्देष्टात् परतन्त्र्य तेन शून्या इत्यर्थः, न हि स्त्रीमुक्ति
 निषेधादिप्ररूपणां शिवभूत्वादयः स्वकीयस्वकीयगुरुन्योऽवाप्य कृतवन्तः, किंतु गुरुपदेऽनन्तरेणैव निजमतिविकल्पनया प्रादु
 कृतवन्तः, स्वस्वमतप्ररूपणामधिकृत्य न कस्यापि शिष्या इत्यर्थः, अत एव तेषां स्वस्वशिष्यापेक्षयापि गुरुत्वव्यपदेशः केवल
 कलङ्क एव, शिष्यत्वाविनामाविन एव गुरुत्वस्य सदुभावात्, अयं भावः-यो यो गुरुः स स कस्यापि शिष्यत्वेनासीदेवेत्येव
 रूपेण शिष्यत्वाविनाभाव्येव गुरुः, यदागमः-“इतूण सबमाण सीसो होऊण ताव सिद्धत्ताहि । सीसस्व दुति सीसा न दुति सीसा
 असीसस्स ॥१॥”पि श्रीष्यन्त्रवेद्यकप्रकीर्णके, अत्र दृष्टान्तः श्रीसुधर्मस्वाम्येव, स च श्रीमहावीरस्य शिष्यः समेव श्रीजम्बू
 स्वाम्यादीनां गुरुपि, ननु यथा मगवान् महावीरः स्वयं कस्याप्यशिष्याः समेव श्रीसुधर्मस्वाम्यादीनां गुरुत्वाऽमी अपि मयन्तु को दोष
 इति चेन्मैव, शिवभूत्वादीनां देवत्वापत्तेः, यो यो देवः स च न कस्यापि शिष्य इत्येवरूपेण शिष्यत्वाभावाविनामाविन एव देवत्वमित्येव
 देवलक्षणोपेतत्वात्, नन्वमीयां देवत्वमेवास्त्वामिति चेत् पिर जीव, यतो जैनग्रवचने प्रत्युत्सर्पिण्यादौ चतुर्विंशतिरेव देवत्वेन प्रती
 तास्तीर्थकृतो भवन्ति, ते चास्याभवसर्पिण्यां ऋषमादिवीरावसानां समूहा एव, अमी च तेभ्योऽधिकाः, अतः प्रवचनबाह्याः स्वत
 एव मत्साध्यकोटिमाख्याः किंच-मादृक्शुद्धचसा श्रीसुधर्मस्वामिनोऽपत्यत्वमात्मनः स्यापयन्त्वस्ते निवारणीयाः, यतस्तथा मुब
 पानां तेषां स्वरूपस्यैव ज्ञाने, मन्मातृत्वर्धन्यत्वयोरिव सुषर्मापत्यत्वस्वतन्त्रप्रणेतृत्वयोर्विरोधात्, तथा च दृष्टान्तासिद्धिः, न हि
 श्रीवीराः कस्यापि देवस्य गुरोर्वा स्वात्मनोऽपत्यत्वमाम्नापयतिस्मेत्यादियत्किमिति चार्थमाप्नानां शिवभूत्वादीनां गुरुत्व सदप

त्यानां च कौण्डिन्यादीनां शिष्यत्वं विशीर्यत एव, यतस्ते स्वात्मनः श्रीसुधर्मस्वाम्यपत्यत्वं रव्यापयन्तो न तीर्थकृतो नापि गुरवो, गुरुपारतन्त्र्याभावेनैव नवीनमताविष्करणात् कस्यापि शिष्यत्वाभावादिति भावार्थः, यत्तु तेषां परस्परं गुरुशिष्यत्वव्यवहारस्तन्मरुमरीचिकायां जलव्यवहारवत्तदाभासत्वेनैव बोध्यः, अत एवागमेऽपि—“सत्त पवयणनिण्हगायरिआ पं०, तं०—जमाली” त्यादि (एएसि पं सत्तणं पवयणनिण्हगाणं सत्त धम्मायरिया हुत्था, तं०—जमाली० इति पाठः स्थानाङ्गे ५८७ सूत्रे ४१० पत्रे) तन्मतोदि-मूलकर्तृत्वाद्, वस्तुगत्या देवाभासत्वेऽपि गुर्वाभासत्वेन लोके गुरुशिष्यव्यवहारात्, नन्वेवं बोटिकादिपाशपर्यन्ताः किं स्वतीर्थिका उत्तान्यतीर्थिका बोच्यन्ते ? अथवाऽन्यथैवेति चेद्, उच्यते, नैते स्वतीर्थिका उत्सन्नप्ररूपणायास्तीर्थबाह्यत्वात्, यदुक्तं “समुद्वा-तादि जिनाभिहितं वस्त्वन्यथा प्ररूपयन् प्रवचनबाह्यो भवती”ति श्रीस्थानाङ्गवृत्तौ (५८७ सू. उपक्रमे) सप्तनिह्वाधिकारे, न वा परतीर्थिकाः, शाक्यादिपरतीर्थिकक्रियानभ्युपगमात्, किं त्वमी अव्यक्तशब्देनान्यथैव वाच्याः एतेऽव्यक्ता इति, यदाहुः श्री-हरिभद्रसूरिपादाः—“पवयणनीहूआणं जं तेसिं कारिअं जहिं जत्थ । भजं परिहरणाए मूले तह उत्तरगुणे आ॥१॥”ति निर्युक्ति-गाथा (७८७) व्याख्यायां “नैते साधवो न्नापि गृहस्थाः नापि अन्यतीर्थिकाः यतस्तदर्थाय कृतं कल्प्यमेव भवत्यतोऽव्यक्ता एते” इति गाथार्थः इति श्रीआ० नि० ह० (३२६ पत्रे) इति गाथार्थः ॥२॥ अथ केऽमीषामादिकर्तारः १ कोऽमीषामुत्पत्तिकालः २ का वाऽमीषां प्ररूपणा ३ को वाऽस्याः प्रतीकारः ४ किं निमित्तं चामीषां तीर्थबाह्यभवनं ५मित्यादि यथाऽऽम्नायं विभणिषुः ‘यथोद्देशं निर्देश’मिति न्यायात् प्रथममुद्दिष्टस्य दिगम्बरस्य वक्तव्यतामाह—

तत्थ य खमणो रमणो दुग्गहवणिआह जेण वणिआए । न मुणह मुत्तिं मुत्तिं केवलिणो कवलभोइस्स ॥३॥

तत्र च-तेपूरिष्टेषु च 'क्षयलको' षोडशो 'रमणो' भर्वा, कस्या' दुर्गतिः-नारक्यादिकुगतिस्तद्व्याया वा व
 निता-सी तस्या इत्यर्थः, चक्ररोज्येषामपि कुपाक्षिकाणां दुर्गतिवनितामर्तृत्वध्वक्कः, अथ दिगम्बरस्य दुर्गतिवनितामर्तृत्वे हेतु
 माह-'जेण'ति देन कारणेन षोडशो धनिताया मुक्तिं न मन्यते, सकलकर्मष्वलक्षणं मुक्तिं क्षिपो न प्राप्नुवन्तीत्युपदेशेन
 रीशुक्तिनिषेधकः, तथा कवलमोजिनः-तथाविषयेदनीयकर्मोदयात् सुद्रेदनोपश्रमनाय क्वलाहार गृह्णानस्य केवलिनः, चक्र
 रमण्यद्वत्य मुक्तिं च-भोजनं, केवलिनो क्वलाहारो न भवतीत्युपदेशेन प्रतिषेधयति, अत्र यद्यपि सिद्धावस्य केवलिनमादाय तीर्थं
 स्यात्पपसिद्धान्त स्यात् तन्निराकरणाय दिगम्बरस्य चादिनः कवलमोजित्वमसिद्धमिति तद्वाराण्यप च कवलमोजित्व
 विद्वत्पत्त्यागेन 'क्षयजोगिस्म'चि कापयोगिन इति विशेषण वक्तुं युक्तं, तथापि जैनस्य नियमेन केवलिनः कवलमोजित्व सिद्ध
 मेवास्तीति घ्रापनार्यमेव विशेषण न दोषहेतुरिति गायार्थः ॥३॥ अथ नगनाटमवस्थादिकर्चारं तदुत्पत्तिकाल तीर्थाद्विर्भवनिमित्त
 च श्रवद्वययितु गायामाह—

तस्तुप्पत्ती नचहिअउहाससयहिं वीरनिवाणा । रथवीरपुरे कवलकोहाओं सहस्समल्लाओ ॥४॥

'तस्य' षोडशस्योत्पत्तिः-आदुर्भावः श्रीवीरनिर्वाणात् नवाक्षिपदश्रवणै ६०९ व्यतीतै रथवीरनगरे जावेत्युत्पत्तिकालः
 प्रदर्शितः, कस्माजातेत्याह-'सहस्स'चि सहस्रमल्लात्-राजमान्यसहस्रमल्लमिधानञ्चिन्मूल्यपरनाम्नः पुर्यादिति, अनेन दिगम्बर
 मवस्थादिकर्चो प्रदर्शितः, सहस्रमल्लात् किलधयात्?-'कवलकोपात्' कवलो-रत्नकम्वलस्तमिमिषः क्रोवो यस्य स तथा तस्मात्,
 अनेन विशेषणं तीर्थवर्हिर्मवननिमित्तं कवलकोषः प्रदर्शितः, तथातिकरस्त्वेषम्-शैव मतवयेत्र रथवीरपुरं नाम नगरं, तद्विषय

दीपकाभिधानमुद्यानं, तत्रार्यकृष्णनामानः सूरयः समागताः, तस्मिंश्च नगरे सहस्रमल्लो राजसेवकः, स च राजप्रसादाद्विलासान्
कुर्वन्नगरमध्ये पर्यटति, रात्रेश्च प्रहरद्वयेऽतिक्रान्ते गृहमागच्छति, तदैतदीयभार्या तन्मातरं भणति—निर्वेदिताऽहं त्वत्पुत्रेण, न
खल्वेव रात्रौ वेलायां कदाचिदप्यागच्छति, तत उज्जागरकेण बुभुक्षया च बाध्यमाना प्रत्यहं तिष्ठामि, ततस्तया प्रोक्तं—वत्से !
यद्येवं तर्हि त्वमद्य स्वापिहि, स्वयमेवाहं जागरिष्यामि, ततो वध्वा तथैव कृतम्, इतरस्यास्तु जाग्रत्या रात्रिप्रहरद्वयेऽतिक्रान्ते
शिवभूतिना समागत्य प्रोक्तं—द्वारमुद्घाटयत, ततः प्रकुपितया मात्रा प्रोक्तं—दुर्णयनिधे ! यत्रैतस्यां वेलायां द्वाराण्युद्घाटितानि
भवन्ति तत्र गच्छ, न पुनरेवं त्वत्पृष्ठलग्नः कोऽप्यत्र मरिष्यति, ततः कोपाहङ्काराभ्यां प्रेर्यमाणोऽसौ निर्गतः, पर्यटता चोद्घाटि-
तद्वारः साधूपाश्रयो दृष्टः, तत्र साधवः कालग्रहणं कुर्वन्ति, तेषां च पार्श्वे तेन वंदित्वा व्रतं याचितं, तैश्च राजवल्लभो मात्रादि-
भिरमुत्कलितश्चेति व्रतं न दत्तं, ततः खेलमल्लकाद्रक्षां गृहीत्वा स्वयमेव लोचः कृतः, साधुभिरिलिङ्गं समर्पितं, विहृताश्च सर्वेऽप्यन्यत्र,
कालान्तरेण पुनरपि तत्रागताः, ततो राज्ञा शिवभूतये बद्धमूल्यं कम्बलरत्नं दत्तं, तत आचार्यैः शिवभूतिरुक्तः—किं तवानेन साधूनां
मार्गादिष्वनेकानर्थहेतुना गृहीतेन ? ततस्तेन गुर्वप्रतिभासेनापि संगोप्य मूर्छया तद्विद्वृतं, गोचरचर्यादिभ्यश्चागतः प्रत्यहं तदसौ
संभालयति, नतु किञ्चिदपि व्यापारति, ततो गुरुभिर्मूर्च्छितोऽयमत्रेति ज्ञात्वा अन्यत्र दिने तमनापृच्छथैव बहिर्गतस्य परोक्षे
कम्बलरत्नं पाठयित्वा साधूनां पादग्रीच्छनकानि कृतानि, ततो ज्ञातव्यतिकरः कथयितोऽसौ तिष्ठति, अन्यदा च सूरयो जिनक-
ल्पिकान् वर्णयन्ति, तद्यथा—“जिणकप्पिआ य दुविहा पाणीपायां पडिग्गहधरा य । पाउरणसपावरणां इक्किक्का ते भवे दुविहा ॥१॥
दुग्ग १ तिग २ चउक्क ३ पणगं ४ नव ५ दस ६ इक्कारसेव ७ बारसगं ८ । एए अट्टविगण्णा जिणकप्पे हुंति उवहिस्स ॥२॥त्ति”

(आव० पृथौ प्रथ० ४९३-४९४ पचकृत्ये) अनयोः रश्मिस्त्वेषम्-इह केषाञ्चिन्निकल्पकानां रजोहरणं मुखवस्त्रिका चेति त्रिविधं उपधिः? अन्येषां तु कृत्येन सह त्रिविधं २ कृत्यत्रयेण सह चतुर्विधाः ३ कृत्यत्रयेण सह पञ्चविधाः ४ केषाञ्चित्पु रजोहरणं मुखवस्त्रिका चेति द्वयं “पच पचावधौ पायद्ववर्णं च पायकेत्सरिआ । पबलाहं रयत्ताभं गोच्छगो पायनिस्त्रोगु ॥१॥” चि (ओषनि० ६६९) सप्तविधं पात्रनिर्योग इत्येष नवविधाः ५ कृत्येन तु सह दसविधाः ६ कृत्यद्वयेन सहैकादशविधाः ७ कृत्यत्रयेण सह केयाञ्चित् द्वादशविधं उपधिर्जिनकल्पिकानामिति, तदेतच्छ्रुत्वा शिवमूर्तिना प्रोक्त-यथेवं तर्हि किमिदानीमौषिक ओपग्रहिक्त्रैतावानुपधिः परिगृह्यते? स एव जिनकृत्यः किं न क्रियते? ततो गुरुभिरुक्तं-जम्बूस्वामिनि व्यवच्छिन्नोऽसौ, संहननायमात्रात् साम्प्रत न शक्यो कर्तुं, ततः शिवमूर्तिना प्रोक्तं-मयि जीवति स किं व्यवच्छिद्यते? नन्वहमेव त करोमि, परलोकाधिना हि स एव निष्परिग्रहो जिनकृत्यः कर्षभ्यः, किं पुनरनेन कषायमूर्च्छादिदोषनिधिना परिग्रहानयेन? अत एव श्रुते निष्परिग्रहत्वमुक्तम्, अवैलकाश्च जिनेन्द्राः, अतोऽवैलैव सुन्दरेति, ततो गुरुणा प्रोक्तं-इत्थं यथेष तर्हि देहेऽपि कषायमयमूर्च्छादयोः दोषाः कस्यापि संभवन्तीति सोऽपि अत्रग्रहणानन्तरमेव त्यक्तव्यं प्राप्नोति, यच्च श्रुते निष्परिग्रहत्वमुक्तं तदपि धर्मोपकरणेष्वपि मूर्च्छां न कर्षन्वेति मूर्च्छाया अमाव एव निष्परिग्रहत्वमवसेय, न पुनः सर्वथा धर्मोपकरणस्यापि त्यागः, जिनेन्द्रा अपि न सर्वथैवावैलका, ‘सर्वेऽपि एगदूसेण निगया जि गवरा चतुर्वीच’ मित्यागमवचनात् (आव० २२७) तदेव गुरुणा स्वविरैष यथोक्ताभिर्वक्ष्यमाणाभिश्च युक्तिमि’ प्रस्थाप्यमानोऽपि तथाविधकषायमोहादिकर्मोदयात् न स्वाग्रहाभिप्रायोऽसौ, किन्तु वीचराणि परित्यज्य निर्गताः, ततश्च बहिरुद्याने स्थितस्योत्तरानाम मणिनी वन्दनार्थं गता, सा च त्यक्त्ववीचरं च आतरमालोक्य स्वयमपि वीचराणि त्यक्त्वती, ततो मिथार्यं नगरमध्ये प्रविष्टा

गणिकया दृष्टा, तत इत्थं विवक्षां वीभत्सामिमां दृष्ट्वा मा लोकोऽस्मासु विराङ्गीदित्यनिच्छन्त्यपि तया परिधापिताऽसौ, स एव व्यतिकरोऽनया शिवभूतये निवेदितः, ततोऽनेन विवक्षा योषिन्नितरां वीभत्साऽतिलज्जनीया च भवतीति विचिन्त्य प्रोक्ताऽसौ— तिष्ठ त्वमित्थमपि, न त्यक्तव्यं त्वयैतद्वस्त्रं, देवतया हि तवेदं ग्रदत्तमिति, ततः शिवभूतिना कौण्डिन्यकोट्टवीरौ शिष्यौ दीक्षितौ, ताभ्यामाचार्यशिष्यलक्षणा परम्परा प्रवृत्तेति नोटिकदृष्टेरुत्पत्तिरिति गाथार्थः ॥४॥ अथ दिगम्बरमतप्ररूपणामधिकृत्य मूलप्ररूपणामाह—

तम्मयमूलप्ररूपणमुवगरणं धम्मसाहणं जं च । तंपिअ परिगगहो खलु मुच्छाभयदोसहेउत्ति ॥५॥

तस्य—दिगम्बरस्य मते मूलप्ररूपणं—ग्रथम एव भाषणं ‘जं च’त्ति चोऽप्यर्थे व्यवहितः संबध्यते, यद्धर्मसाधनमप्युपकरणं—रजोहरणादिचतुर्दशोपकरणलक्षणं तदपि परिग्रहः, खलुरवधारणे, परिग्रह एव, तत्र विशेषणद्वारा हेतुमाह—‘मुच्छ’त्ति, तत्परिग्रहः कुतो ? यतस्तदुपकरणं मूच्छाभयद्वेषहेतुरिति, ममेदमित्येवंरूपेण रागानुषङ्गो मूच्छा, चौरादेरुपहरणसमुत्थं भयं, तदनुपकारिणि च द्वेषः, तेषां हेतुरुपकरणमित्यर्थः, यस्मादेवं तस्मादुत्सर्गतो वस्त्रधारणं साधूनां न युक्तं, ‘जिताचेलपरिसहो मुणि’त्ति वचनाद् वस्त्राभावे सत्येवाचेलतापरीपहो जितो भवेत्, यच्चागमे—“तिहि ठाणेहि वत्थं धरेज्जा, तं०—हिरिपत्तिअं ? दुगुंछावत्तिअं ? परीसहवत्तिअं ?” (स्या० १७१ सू०) इति वस्त्रधारणमुक्तं, तच्च लज्जादिरक्षार्थं कारणिकमेव, कारणं चासदृशसाहसवतामस्मादृशमसंभवीति दिगम्बराभिप्रायमाहः पूर्वपक्ष इति गाथार्थः ॥५॥ अथ दिगम्बरविकल्पितं पूर्वपक्षं प्रतिबन्धैव दूषयितुमाह—

देहाहारप्पमुहं परिहरणिज्जं हविज्ज तस्समए । अहवा गाणाइ जओ पुरिस्सचिस्से सदोसंति ॥६॥

देहः—शरीरमाहारः—अशनानादिलक्षणश्चतुर्विधस्तत्प्रमुखं—तदादि, आदिशब्दात् शय्याऽऽसनवसत्यादिपरिग्रहः, तदपि तन्मते—दिगम्बरमते

परिहरणीयं स्थातु, तत्राप्युक्तदोषाणां सुतरां संभवाद्, आत्मा मन्यद्, अथवा ज्ञानदर्शनचरित्राभ्यस्यपि त्याज्यानि भवेयुः, यतः पुरुषविशेषे
 ज्ञानाद्यपि सदोष-त्वद्विकल्पितदोषमाग, सत्त्वव्यमितिवेच्छुषु, सो नष्टाट! त्वया वक्षं नाम्युपगम्यते तत्र कारण किं?, विनाशु
 पविष्टत्व वा? उत मूच्छहि तुल्यं वा? मयोऽस्तु वा? क्रोधादिहेतुत्वं वा? दुर्भ्यानिहेतुत्वं वा? परीपहसहनायं वा? प्रवचनगौरव
 वा? बर्हदन्म्युपगतत्वं वा? विनक्त्यिच्छान्म्युपगतत्वं वा? इति नव विकल्पाः, आद्यो विकल्पो नात्यदोषावह, लज्जादिरक्षानिमिष
 वस्त्रधारणस्य विनैरनुज्ञातत्वाद्, यदागमः-“तिहि व्योमहि वत्य घारेष्ठा, त-द्विरिवचिअं? दुगुछावचिअं? परीसहवचिअं? इति
 श्रीस्थानागे (बृ. १.७.१) एतद्वृक्षचिर्यया-द्रीः-लक्षा सयमो वा प्रत्ययो-निमिष यस्य घारणस्य तत्तथा, जुगुप्सा-लोफविहिता निन्दा
 सा प्रयोजन यस्य तत्तथा, एवं परीपहाः-क्षीवोष्मदंश्चमश्चक्षयः प्रत्ययो यत्र तत्तथे”ति, एतच्च त्वयाऽपि प्रागम्युपगत, परं
 कारणिकमित्यादि यदुद्गाधितं तत् क्षून्याहृदयत्वात्सम्यक् नोपलब्धित, तथाहि-वयमपीत्यमेव ब्रूम-त्रिभिरेव कारणैः साधुर्वक्ष
 घरेत्, परं यानि कारणान्युक्तानि तानि कारणानि विनक्त्याद्ययोग्यानां निरतिशयिनां च साधूनां सततं समवत्येव, ततो घार
 मीयमेव वक्षं, यदिवा कृत्सापरीपहार्यं न तत् ध्रियते तथापि संयमनिमित्तमवश्यं घरणीयमेव, अन्यथा क्षीतकालेऽग्निज्वालानादिना
 महाअसंयमापचे, यथोक्तम् ‘वसमसाहसवसामस्माकं क्षरणमसंमधी’ति तर्हि मवाहशमाहाग्रहणमपि न युक्त, तस्यापि कारधिकत्वाद्,
 यदागम-“छहि व्योमहि समये निम्मावे आहारमाहारेमाये नाक्कमह, त-वेअण? वेयावचे? इरिअट्ठाए अ? संजमट्ठाए?। तह
 पाणवपिआए? छहं पुण वम्मचिंताए? ॥४१॥ चि (बृ. ५.०.०) भीस्थानाग्रे, अस्य व्याख्या-‘छहि’न्ति कण्ठ्य, नवरमाहारम्
 -अश्वनादिकमाहारयन्-अम्यवहरन् नातिश्रामत्याश्री, पुष्टालम्बनत्वाद्, अन्यथा त्वतिक्रामत्येव, रागादिमावात्, तद्यथा-

'वेअण' गाहा, वेदना च-क्षुद्वेदना? वैयावृत्यम्-आचार्यादिकृत्यकरणं? वेदनोपशमनार्थं वैयावृत्यकरणार्थं चेति भावः, ईर्या-गमनं तस्या विशुद्धिः-युगमात्रनिहितदृष्टित्वमीर्याविशुद्धिस्तस्यै च ईर्याविशुद्ध्यर्थमिम्, इह च विशुद्धिशब्दलोपादीर्यापथमित्युक्तं, बुभुक्षितो हीर्याशुद्धावशक्तः स्यादिति तदर्थमिति, चः समुच्चये, संयमः-प्रेक्षोत्प्रेक्षाप्रमार्जनादिलक्षणस्तदर्थं, तथेति कारणान्तरसमुच्चये, प्राणाः-उच्छ्वासादयो बलं वा तेषां तस्य वा वृत्तिः-पालनं तदर्थं, प्राणसंधारणार्थमित्यर्थः, पष्ठं पुनः कारणधर्मचिन्तायै, गुणनानुप्रेक्षार्थमित्यर्थः, इत्येतानि षट् कारणानीति । किंच-आहारकारणापेक्षया वस्त्रकारणं बलवत्तरमेव, यतो वस्त्रपरित्यागे लज्जादिमनुष्यधर्मरहितो लोके देवत्तायत्तोऽयमनालाप्यो द्रष्टुमप्यकल्प्य इत्याद्युपेक्षैव परिह्रियते, आहारपरित्यागे चाहो महानुभावोऽयं तपस्वी यावत्पर्युपासनाहं इत्यादिख्यातिमान् प्रवचनगौरवहेतुर्भवेत्, तस्माद्बुद्ध्यावयवाद्याच्छादनेन मनुष्यधर्मसत्यापनहेतुं वस्त्रमुपादाय परिहर परिणामानुचितमाहारविधिमिति सुहृदचः सत्यमेवेति बोध्यम्? अथ मूर्च्छानिमित्तं हि वस्त्रमितिकृत्वा वस्त्रोपादानं नाभिमतमिति द्वितीयविकल्पश्चेत् तर्हि वयं पृच्छामः-भो नम्राट्! निजशरीरे तव मूर्च्छाऽस्ति नवा?, अस्ति चेत्तर्हि शरीरवद्वस्त्रमपि तवास्तां, न्यायस्य समानत्वात्, नास्ति चेत्सुतरां वस्त्रे मूर्च्छा न स्यात्, न ह्यवाप्ते कल्पतरावमूर्च्छितः कल्पतरूपकारिण्यां तृणादिवृत्तौ मूर्च्छितः कोऽपि संभवेद्, अयं भावः-प्रायोऽनन्तकालेनापि दुर्लभं रत्नकोटिशतैरपि क्रयेणालभ्यमनेककोटिद्रव्यव्ययेनापि परिपालनाहं तत्परिपालननिमित्तं बहुमूल्यबहुवस्तुविनाशेऽपि प्रमोदास्पदं वस्त्राद्यनेकवाह्यवस्त्वपेक्षयाऽन्तरङ्गं चिरकालस्थायि च अहिकण्टककर्करगर्त्ताग्निवातातपशीताद्युपद्रवेभ्यः परित्रायमाणं लक्षपाकादितैलौदृत्तं नजलधावनादिना परिशील्यमानं शर्करापानपुरस्सरमिष्टान्नपानादिभव्यभोजनविधिना परिपाल्यमानं, किं बहुना?, स्वर्गापवर्गाद्यनेकाभीष्टार्थसाधक-

पुनर्वाची ३ सारकृतवर्णानुवर्णी ४" ति० श्रीसानाङ्गे (८०४ घ०) तत्र संरक्षण-सर्वभारिणानुपायैस्तस्माद्विभ्यो निजविषयस्य संगोपन-
 तस्यानुबन्ध-सावत्वेन चिन्तन यत्र रौद्रभ्याने तत्तथा, एव संरक्षणानुबन्धो रौद्रभ्यानेत्य चतुर्थो मेव, स च वक्ष्यतामवश्यमा-
 वाद् दुर्गतिहेतु, अतः वक्ष्यादिवद्वस्त्राद्यपि साधुना न ग्राह्यमिति दिगम्बराभिप्रायः, सोऽप्युक्तः, देहादिष्वपि जलज्वलज्वलनम-
 लिन्मुचश्चापदारिकण्टकविपादिभ्यः संरक्षणानुबन्धस्य तुल्यत्वाद्, अतो देहादयोऽपि त्याज्या भवेयुः, अथेह देहादेर्मोक्षसाधनाङ्ग-
 त्वाद् यतनया तत्संरक्षणानुबन्धविधानं प्रसक्तं न दोषमेति चेत् तर्हि प्रवचनप्रसिद्धेन यतनाप्रकारेणेहापि वक्ष्यादौ संरक्षणानुबन्ध-
 विधानं कथं न प्रसक्तम् !, अथ वक्ष्यादिमूर्च्छावतो लोकस्य मरणमरणकारणं वक्ष्यादि प्रतीत, तच्च साधूनां नोचितमिति चेत् मैव,
 यतो लोके मृत्युनासनपानमोक्षणगमनत्वत्सानमनोवाक्कायधेष्टादयोऽप्यसंयतानामप्रसक्तान्यवसायहेतुत्वेन संसारहेतवः, त एव सय-
 तानां प्रसक्तान्यवसायहेतुत्वेन मोक्षायैव संयन्ते, तस्माद्वक्ष्यादिस्वीकारेऽपि नेतरजनवत्साधूनां त्वदुक्तावितदोषलेखोऽप्यनुयुज्यते ५॥
 अथ परीपरसहकार्यं वक्ष्यामावोऽस्माकमिति यथो विस्तारः सोऽप्यस्तिष्ठः, तथाहि- 'जिताचेलपरीसहो मुनि' विषयवनाद्वक्ष्यामावे सत्ये-
 वाचेलपरीसहो जितो भवतीति दिगम्बरश्रवणं, तत्र दिगम्बरस्वावधित्वं प्रष्टव्यं- 'भो नम्राट् ! किं चेलमोगमात्रेणाप्यजिताचेलपरीसहो
 मुनिर्भवति? येन भवता सर्वथा वक्ष्यपरित्यागं क्रियते, आहो भिदनेपणीयदोषदृष्टवक्ष्यपरिमोगेण !, आद्यपक्षे यदि चेलपरिमोगमात्रेणापि
 साधुना आचेलस्यपरिसहो जितो न स्यात् तर्हि मक्तादिपरिमोगमात्रादपि जितस्तुत्पिपासादिपरिसहो मुनिर्न स्यात्, ततश्च यदि पृथगी-
 यादिगुणसंपन्ना आदिकं मुञ्जानोऽपि क्षुत्पिपासादिपरीपरहेतवा जगति न कश्चिदपि सिञ्चेद्, आसतामन्त्रे, निरुपमश्रुतिसंहननाः सत्स-
 कनिधयो जिनेन्द्रा अपि भगवन्तः सम्पन्नेष्वपि दिगुणसंपन्ना आदिकं मुञ्जानास्तत्त्वमिप्रायेण न क्षुत्पिपासादिपरीपरहेतवाः संभवन्ति,

अथोद्गमादिदोषविग्रमुक्तं विशुद्धमेषणीयं भक्तपानादिकं रागादिदोषरहितः सन् सेवमानोऽपि जितपिपासादिपरीपहो मुनिर्भण्यते तर्हि
 योऽयं विधिर्मक्तादिषु यतेः स विधिर्विद्वेऽपि मण्यमानः क्वापि नष्टो ? येन तथाविधवस्त्रपरिभोगाजिताचेलपरीपहो मुनिर्न स्यात्,
 यत्तु साधूनामाचेलव्यमुक्तं तच्च वस्त्रे सत्यसति चागमे लोके च रूढं, तथाहि-इहाचेलक्यं द्विधा-मुख्यमौपचारिकं च, तत्र मुख्यं
 तीर्थकृतां कस्यचिजिनकल्पिकस्य च, तत्र तीर्थकृतां प्रव्रज्याग्रतिपत्तिसमये वामस्कन्धस्योपरि देवेन्द्रोपनीतदेवदूष्यवस्त्रापगमे स-
 र्वथा वस्त्राभावात् मुख्यवृत्त्यैवाचेलकत्वं, जिनकल्पिकस्य तु कस्यचित्तथाविधलब्धिमतो जिनकल्पप्रतिपत्तेः रजोहरणमुखवस्त्रिकाति-
 रिक्तोपकरणाभावात् सर्वथा वस्त्राभावादेवाचेलकत्वं मुख्यमेव, उक्तशेषसाधूनां तूपचरितं, यतस्ते परिशुद्धजीर्णोदिवस्त्रं मूच्छोदिरा-
 हित्येन परिशुद्धानाः सत्यपि वस्त्रेऽचेल एव भण्यन्ते, यदागमः-“परिशुद्धजुण्णकुच्छिअथोवानियण्णभोगभोगेहिं । मुणिणो मुच्छा-
 रहिआ संतेहिं अचेलया हुंति ॥९॥ (वि० २५९९) अस्या व्याख्या-मुनयः-साधवो मूच्छरिहिताः सद्भिरपि चैलरुपचारतोऽचेलका
 भवन्ति, कथंभूतैश्चैलरित्याह-‘परिशुद्ध’त्ति लुप्तविभक्तिदर्शनात् परिशुद्धैः-एषणीयैः तथा जीर्णैः-बहुदिवसैः कुत्तिसैः-असारैः स्तो-
 कैः-गणनाप्रमाणतो हीनैस्तुच्छैर्वा अनियतैः-कादाचित्कासेवनैः अन्यभोगभोगैः-लोकरूढप्रकारादन्यप्रकारेण भोगः-आसेवनं,
 प्रकारलक्षणस्य मध्यपदस्य लोपाद् अन्यभोगस्तेनान्यभोगेन भोगः-परिभोगो येषां तानि तथा, तैरित्येवंभूतैश्चैलैः सद्भिरप्युपचा-
 रतोऽचेलका मुनयो भण्यन्ते, एवंभूतं चाचेलकत्वं लोकेऽपि प्रसिद्धमेव, यथा कटीवस्त्रेण वेष्टिताशिरसो जलावगाढपुरुषस्याचेलकत्वव्यप-
 देशः एवं साधोरपि कच्छाबन्धाभावात् कूर्पराम्यामग्रभाव एव चोलपट्टकस्य धारणात् मस्तकस्योपरि प्रावरणाद्यभावाच्च लोकरूढ-
 (प्रकारादन्य)प्रकारेण चेलभोगो द्रष्टव्यः, तदेवं ‘परिशुद्धजुण्णकुच्छिअ’ इत्यादिविशेषणविशिष्टैः सद्भिरपि चैलैस्तथाविधवस्त्रकार्याकर-

गान् ननु मूच्छाधमात्राच्च मुनयोऽपेला व्यपदिश्यन्त इतीह तात्पर्यं, न चान्यथा परिभोगेणाचेलकत्वव्यवहारोऽप्रतीतो भविष्यतीति श्रु-
 र्नीय, “अह जलमवगाहतो बहुयेलोऽवि सिरयेद्विअकडिछो । मण्णइ नरो अचेलो सह मुणओ संतयेलावि ॥१॥” (वि० २६००) पित्त-
 विप्रपावप्यकमाप्यवचनाल्लोकव्यवहारेऽपि प्रतीतत्वात्, तथा जीर्णादिभिरपि वस्त्रैरेलत्वव्यवहारो यथा—“तह योवजुण्णकुच्छिअ
 जलदिवि मण्णइ अयेलुवि । अह तू सल्लिअ लहु दिहु पोत्ति नग्गिआ मो ॥१॥” (वि० २६०१) विशेषावश्यकमाप्ये, अस्या अर्थः,
 पूराद् मुगम, ‘अह तूरे’त्यादि दृष्टान्त यथा इह काऽपि योपित् कटिवेष्टितजीर्णवहुच्छिद्रैकआटिका कञ्चित्कोलिक वदति—त्वरस्व
 मो आलिक!—शीघ्रो भूत्वा मदीयपोतीआटिकां निर्माप्य ‘वदस्व’ समर्पय, नञ्चिका वर्तेऽह, तदिह सवस्त्रायामपि योपिति नाग्न्य
 वाचकमुद्ग्रहणं; तस्मादुपचरितमेवाचेलक्य संयमोपकारी, न पुन सर्वथा वस्त्राभावः, तेनावेलतापरीपरीहोऽपि वदवेति बोध्य ६।
 नापि प्रवचनगौरवार्यमित्यपि विकल्पं धेयान्, वस्त्राभावे प्रवचनस्त्रिसाया एवाभ्यस्तिसृत्वाद्गौरव तु दूरापास्तमिति ७। अथ
 तीयकृदनभ्युपगन्तृत्वमिति विकल्पः सोऽप्यभाष्य, यतस्तीर्थंकरा सर्वेऽपि निरुपमश्रुतिसंहरनाः छग्रस्यावस्थायामपि ज्ञानचतु-
 ष्ठयोपेता अतिशयसत्त्वसंपन्नाः अच्छिद्रपाणयो जितसमस्तपरीपरा भवन्ति, तस्माच्चेयां वस्त्राधभावेऽपि संयमविरावनादयो दोषा
 न भवन्ति, अतस्तीर्थंकरा वस्त्रादिकं संयमोपकार्यपि न स्याद्, अकिञ्चित्करत्वात्, यथैक देवदूष्यवस्त्रमादाय तीर्थंकरः प्रव्र-
 जन्ति तत् स्वस्वो धर्मो मया प्रज्ञापनीय इति द्वापनार्यम्, एतेन तीर्थंकरता सर्वथा वस्त्राभाव एवेति दिगम्बरमिप्रायोऽपि तिरस्कृतः,
 यावन् तदेवदूष्यवस्त्रसाधारण तावत्कालं सचेला अपि भगवन्तो भवन्तीति, किञ्च—तीर्थंकरदुःकृतौ छापस्थ्ये वर्मोपदेक्षश्चिष्यप्रव्राजनाङ्गा-
 वरपयनादिकमपि घृच्छिद्येत्, तीर्थंकरा तदभावात् ८। अथ जिनकल्पिकानभ्युपगन्तृत्वमित्यपि न चारु, यतो जिनकल्पिक

अपि ये तथाविधलब्धिमन्तस्त एव वस्त्रं न विभ्रति, शेषास्तु वस्त्रधारिण एव, अत एव जिनकल्पिकानामुत्कर्षतो द्वादशविध उपधिः प्राग्दर्शितः ९। इति वस्त्राभावप्रसाधनाय दिगम्बरोद्भावितविकल्पनवकं निरस्तमिति गाथार्थः ॥६॥ अथ दिगम्बरः शङ्कते—सीसो गुरुअणुहारी स्ववेणावि अण्णहा कह णु सीसो ?। तेण वयं जिणसीसा गुरूवि अम्हाण जिणणाहो ॥७॥ नेवं जुत्तं जत्तो सीसो गुरूवयणसंठिओ निच्चं। सुगुरूवि हिउवएसी अहिअस्स निवारगो सीसे ॥८॥

शिष्यस्तावद्रूपेणापि, आचारेण तु भवत्येवेत्यपिशब्दाद्धोध्यं, 'गुर्वनुहारी' गुरुसदृशो भवेत्, नु इति वितर्के, अन्यथा कथं शिष्यः ?, गुर्वनुरूपः शिष्यो भवेदित्यर्थः, तेन कारणेन वयमेव जिनशिष्याः, अस्माकमपि जिननाथो गुरुरिति दिगम्बराशय इति गाथार्थः ॥७॥ अथ दिगम्बराशयं निराकरोति—गुर्वनुकारी शिष्य इति वक्तुं न युक्तं, शिष्यत्वमेव तव व्याह्रन्येत, न ह्यहन् शिष्यत्वमात्मनः ख्यापयति, त्वं तु तीर्थकृच्छिष्यत्वमिति कथं तदनुरूपतेति दूषणं माता मे वन्द्येति न्यायकल्पमुपेक्षयापि गुरुशिष्ययोः स्वरूपमाह—'सीसो'ति शिष्यो नित्यं गुरुवचनस्थितो गुर्वज्ञातत्परः स्यात्, गुरुरपि हितोपदेशी अहितनिवारकश्च स्यात्, यदुक्तं—“हिताहितप्राप्तिपरिहारोपदेश गुरु”रिति गाथार्थः ॥८॥ अथ गुरोरपि स्वरूपेण द्वैविध्यमाह—

सोऽवि दुहा जिणणाहेअरभेआ आइमो अ देवगुरू। बीओ खल्ल सीसगुरू वीरसुहम्ममाइणाएण ॥९॥

'सोऽपि' गुरुरपि द्विधा, जिननाथेतरभेदाद्—अहत्साधुभेदात्, तत्रादिमो 'देवगुरू' देवः सन् हिताद्युपदेशको देवगुरुः, परोपदेशमन्तरेणैव स्वयं संबुद्धः सन्, अमुकस्य तीर्थकरादेः शिष्य इत्येवंरूपः सन् पारन्त्येण हिताद्युपदेशकः शिष्यगुरुः, 'वीरसुधर्मादिज्ञातेन' श्रीवीरसुधर्मस्वामिदृष्टान्तेनेति गाथार्थः ॥९॥ अथ श्रीवीरश्रीसुधर्मस्वामिनोः सर्वथा सादृश्याभावे हेतुमाह—

अरिहत्तस्तुवयारी संजमजोपसु नेव वत्थाई । इअरेसिं ववयारी तेण णो सरिसया वुण्ह ॥१०॥
 अईत संयमयोगेपूणकारी ववयारादिनें भवति, इतरेणां-सुवर्मादितापूनां भवति, तेन तीर्थकृता साह साम्यं न साधेरिति
 गाथार्थः ॥१०॥ अथार्हान् कीदृश कीदृशाश्च साधय इत्याह—

तेण अरिहर रविओ सल्लिगपरल्लिगजगारल्लिगेहिं । तस्सज्जुल्लुव सुव परित्ठ सम्म न साहूण ॥११॥
 येन कारणेन तीर्थकृता वव्यापनपयोगं तेन कारणेनार्हान् स्वलिङ्गपरलिङ्गगृहस्यलिङ्गे रहित स्यात्, तत्र स्वलिङ्ग रजोहर
 नादि परलिङ्गमन्यतीथिकलिङ्ग पिच्छिच्छादिकं गृहस्यलिङ्गं तु प्रतीतमेव, एभिधिप्रमुक्ततीर्थकृद्भवति, यदागमः—“सर्वेऽपि एगद्
 सेण निगया जिणवरा वउवीसं । न य नाम अण्णल्लिमे यो मिहिल्लिगे हुल्लिमे वा ॥१॥ (आ० २२७) इति, तस्याहोतुल्लुव-सदृश
 रूपमर्हं न सम्यग्-सत्य युक्तमिति गार्थः ॥११॥ अय तीर्थकरानुकरणे हितविद्यामाह—

अइ जिणवरअणुकरणे वीसासो हुज्ज ता इमं सब । परिहर वम्मुवपस छउमस्ये सीसकरणाइ ॥१२॥
 यदि तीर्थकरानुकरणे विद्यासस्ताहि एतद्-वस्त्यमाणं सर्वं परिहरेत्यन्वयः, परत्किमित्याह—छात्रस्थे—छात्रस्यावस्थायो
 कस्य वय शिष्या अस्माकं चार्यं गुरुस्त्वादिष्वप्यवहारोऽपि परिहर्चष्य, तीर्थकृतां तयाव्यवहारमावात्, तथा आचार्यपदप्रज्ञं
 वत्राप्यपनाध्यापनादि पुन पुनर्लोचकरण चेत्याद्यपि त्याज्यं, तेषां तदमात्रादिति गार्थः ॥१२॥ अय प्रकारान्तरणायपि तीर्थ-
 करानुक्तिं दूषयितुमाह—

जइ जिणवरअणुकरणे वीसासो हुज्ज भावओ नियमा । ता किं तस्सुवएसे विसासो ? न उण निउणमए ! ॥१३॥
 पूर्वाद्धिं सुगमं, यदि जिनवरानुकरणे विश्वासः ता-तर्हि तस्य-जिनस्योपदेशे पुनर्न किं विश्वासः?, तत्रावश्यं विश्वासः कर्त्तव्यः,
 हे निपुणमते ! इति संबोधनं, यद्वा जिनस्योपदेशे किंलक्षणे?—निपुणानां—दक्षाणां मतः—सम्मतो विध्याद्यपेक्षया बल्लभो निपुणमत-
 स्तस्मिन्निति गाथार्थः ॥१३॥ अथाहदुपदेशमाह—

उवएसो पुण एवं जिणकप्पो संपयं समुच्छिन्नो । जेणं सो नवपुब्बी पडिवज्जइ पढमसंघयणी ॥१४॥

उपदेशः पुनरेवं यत्साम्प्रतं जिनकल्पः समुच्छिन्नः—सम्यक् प्रकारेणोच्छिन्नः, तत्र हेतुमाह—येन कारणेन तत्प्रतिपत्ता श्रुतमधिकृत्य
 नवपूर्वी—नवपूर्वधरः, अर्थार्त्तिकश्चिद्रूपान्यपि नव पूर्वाणि यस्येति, प्रथमसंहननी—वज्रर्षभनाराचसंहननी, एतद्वद्वयं चाधुना
 नास्तीति कारणाभावात्कार्यस्याप्यभावः प्रदर्शित इति गाथार्थः ॥ १४ ॥ अथ यत्सामग्र्यभावे यन्नास्ति यत्सामग्रीसद्भावे च
 यदस्ति तद्वशयितुमाह—

तत्सामग्गिअभावा जिणकप्पो नत्थि अत्थि थेराणं । कप्पो तित्थपवित्तीहेऊ उवगरणपरिकलिओ ॥१५॥

तस्य—जिनकल्पस्य सामग्र्या उक्तलक्षणाया अभावाज्जिनकल्पो नास्ति, सम्प्रतीति गम्यं, श्रुतसंहननादिसामग्र्यभावात्, तन्निमित्तस्य
 जिनकल्पस्योच्छेद इत्यर्थः, ननु कस्मिन्काले व्युच्छिन्न इति चेद्, उच्यते, जम्बूस्वामिनि निर्वृत्ते जिनकल्पो व्युच्छिन्नः, यदुक्तं
 भाष्यकारेण—“मण१ परमोहि२ पुल्लाए३ आहारग४ खवग५ उवसमे६ कप्पे७। संजमतिग८ केवल्लि९ सिज्झणा य१० जंबुमि
 बुच्छिन्ना” ॥१॥ (वि० २५९३) अस्या अर्थः—मनःपर्यायज्ञानं? परमावधिः२ पुलाकलब्धिः३ आहारकशरीरं४ क्षपकश्रेणिः५

उपशमभेगि ६ जिनकल्प ७ परिहारविशुद्धिद्वयसंपराययाख्यातलक्षणं संयमत्रिक ८ केवली ९ मोक्षगमनलक्षणं सिद्धि १०, सर्वोऽप्यत
 पदार्था जम्बूस्वामिनि श्रुच्छिन्ना, जम्बूस्वामिन यावत्प्रवृत्ता, न तत्तरेति भीविशेषावश्यकमाप्यवृत्तौ ३६३ पत्रे । अथ क्करणसम्प्रापे
 किमस्तीत्याह—‘अरिष’पि चकारोऽप्यार्या अस्ति च स्वविराणा कल्प स्वविरकल्प, कीदृशः ?—तीर्थप्रवृत्तिरेतु, सर्वेष्वपि
 तीर्थेषु अच्छिन्नप्रवृत्तिरेतवः स्वविरकल्पिक एव साधवो भवन्ति, तेपामेव धर्मोपदेशप्रवृत्त्यादानादावविरकल्प, न पुनर्जिनकल्पिका
 अपि, तेषां धर्मोपदेशदानादावनविरकल्पात्, स्वविरकल्पः पुनः कीदृशो भवति ?—उपकरणपरिकल्पित, तत्रोपकरणानि रजोहरण ?
 मुखवस्त्रिक २ कल्पत्रिक ५ बोलपट्टक ६ साधारणपात्रं—मात्रापरपर्याय ७ सप्त च पात्रसप्तन्धीनि ‘पचं पचाबंधो’ इत्यादिप्राणुकानि १४
 इति चतुर्दशोपकरणानि जयन्यपदेशपि स्वविरकल्पे भवन्ति, ते परिकल्पित—सहित स्थविरकल्पो भवतीति जिनोपदेश इति गार्थार्थ
 ॥१५॥ अयोपदेशकल्पे इष्टान्तमाह—

विज्जुयपसं रोगी कुणमाणो लहइ इच्छिअं लप्पिउ । जइ तइ तस्सवि चरिआपसुइ णो अणुहरतोऽसि ॥१६॥
 यथा वैद्योपदेश कुर्वाणो रोगी रोगादिमुक्तः इप्सिता—वाञ्छितां लक्ष्मीं लभते, न तथा तस्यापि—वैद्यस्यापि चर्याप्रसुप्तमनु
 हरन्—वैद्यानुष्करं कुर्वन् रोगादिमुच्यते, प्रत्युत वैद्योपदेशमकुर्वन् वेपादिना तदनुष्करं कुर्वन् मण्डिक इत्यभिधीयते, वैद्योऽप्ययम
 बुधित इतिकृत्वा परिहरतीति गार्थार्थः ॥१६॥ अयोपनयमाह—

एव सिण्णिदआण कुणमाणो लहइ निव्वुइइटाण । आसिइमणणुहरतो विचरीपडगतसंतारं ॥१७॥
 एव—प्रागुक्तदृष्टान्तेन द्रव्यवैद्येन भाववैद्यस्य जिनेन्द्रस्याङ्गमेव कुर्वाणो निर्बुद्धिस्थानं—मोक्षास्पदं लभते—प्राप्नोति, किं कुर्वन् ?—

आकृतिमननुहरन्, आकारानुकारं परित्यजन्, अपिर्गम्यः, तीर्थकृदनुकारमकुर्वन्नपीत्यर्थः, गुरुशिष्यसंबन्धे आज्ञाया एव प्राधान्याद्, अयं भावः—यथा द्रव्यवैद्योपदेशेनैव प्रवर्त्तमानो रोगी नीरोगतां भजते तथा जिनाज्ञया प्रवर्त्तमानो हि तदनुकाररहितो मोक्षमासति, अन्यथा विपरीतो—वैपरीत्यं कुर्वन्नाज्ञामतिक्रम्य नटवत्तदनुकारं कुर्वन्नपि अनन्तसंतापम्—अनन्तकालं यावत् क्लेशं नरकदौ लभते, यतः—“एणो आणाभंगे इक्कुच्चिअ होइ निग्गहो लोए । सव्वणुआणभंगे अणंतसो निग्गहं लहइ ॥१॥” इति, अत एवास्तामन्याद्, जिनेन्द्राज्ञापराङ्मुखो जिनेन्द्रमेव महाविभूत्या पूजयन्नपि तिरस्करणीयः, यदुक्तम्—“आणाखंडणकारी जइवि तिकालं महाविभूर्इए । पूएइ वीअरायं सव्वपि नित्थयं तस्स ॥१॥” चि अत एव हे नगनाट ! तव च तीर्थकरशिष्यत्वात् तदाकारादिकं प्रमाणं तर्हि तदुपदेशोऽपि प्रमाणमास्तां, तथा किं नाभ्यव्रतस्वीकारेणात्मानं विगोपयसि?, नहि नाभ्यादिव्रतरूपं कष्टमेवात्मनां कर्मक्षयकारणं, किंतु जिनाज्ञैव, यदुक्तं—“विशिष्टकष्टस्य कर्मक्षयं प्रत्यकारणत्वाजिनाज्ञाया एव कर्मक्षयं प्रति कारणत्वात्,” तस्माच्चतुर्दशोपकरणविशिष्टं तीर्थकृदुपदिष्टमस्माकमप्यमीष्टं स्थविरकल्पिकमार्गमेव स्वीकुर्विति गाथार्थः ॥१७॥ अथोपकरणाभावे दोषदिशं दर्शयन्नाह—उवगरणाणमभावे न ह्रति समिईउ संजसो कत्तो ? । तयभावा उ नराणं तुअ मए नेव निव्वाणं ॥१८॥

वस्त्रपात्राद्युपकरणाभावे समितयः—ईर्याभौषपणादानपारिष्ठापनिकालक्षणाः पञ्च समितयो न भवन्ति, तदभावाच्च कुतः संयमः ?, संयमाभावाच्च तव मते नराणां—पुरुषाणाम्, अपिर्गम्यः, स्त्रीणामिव पुरुषाणामपि निर्वाणं नैव संभवेदित्यक्षरार्थः, भावार्थस्तु संक्षेपेण त्वेवं—वस्त्राभावे शीतातपत्रातवारिग्रभृत्युपद्रवे तथाविधधृतिसंहननादिवलरहितः साधुर्दुतं? गच्छन्नागच्छंश्च नेर्यासमितः स्यात्, पात्राभावे च संसक्तसकुदध्यादिकं गलनादिभयात् त्वरितं? गृह्णानो भुञ्जानोऽप्यनेपणासमितः स्यात्, भाजनाभावे च केवलमूमौ

प्रभवणसिद्धानादि दुर्बन् वर्णकाले विधेयतोऽनेकजन्तुपञ्चातकः कथं पारिप्लापनिकासमितः १, एवं कुर्वाणः केनाप्युदीरितः सम्यग्
 यच्छुभशक्तो भाषासमितो न स्यादेव, आशाननिधेषणासमितस्तु वक्ष्याथादिसङ्काये सत्त्वेव संभवतीति पञ्चानामपि समितीनामभावः
 प्रदर्शितः, उपलक्षणात् मनोवाक्यायगुप्तयोऽपि सुतरां न संभवन्ति, 'यदभाषात्' समित्याद्यभावात् संयमाभाव इत्यादि, वक्ष्याद्युप
 करणसङ्काये च ये गुणास्ते स्त्रीनिर्वाणव्यवस्थापनावसरे वक्ष्यामः इति गाथार्थः ॥१८॥ अथ यदा शिवभूतिना नम्रभावोऽभ्युपगतस्त
 दानीमुत्तरानाम्ना स्वमिग्न्या वक्ष्यपरिधानमनुज्ञातम्, एव च सति यदि स्त्रीणां मुक्तिं प्ररूपयति तदा सवस्त्रनिर्वस्त्रयोरविविधेषापरस्या
 स्वस्त्रीयतप्रभावस्य केवलं क्लृप्तवैषापेतेति विचिन्त्य स्त्रीणां मुक्तिनिर्दिष्टा, अतो वक्ष्यामावविषयकमूलप्ररूपणानन्तरं स्त्रीमुक्त्यमावप्र-
 रूपयेति कृत्वा षट्पूर्विकत्वा गाथामिः स्त्रीणां मुक्त्यभावे युक्तिं तत्प्रतीकारं च विमणिषुः प्रथमगाथामाह—

इत्थीमुत्तिभभावे मुत्तिं जपेह बुन्यला अबला । तसो जुस्त जम्हा दुग्ग्यलया केण घम्ममेण १ ॥१९॥

अबला—स्त्रियो दुर्बला—बलरहिता मुक्तिसाधनबलशून्या, अतः स्त्रियो न मुक्तिमाजः, अत्र प्रयोगः—स्त्रियो न मुक्तिमाजः पुरुषा
 पेयया दुर्बलत्वात्, न पुनमकथयदिति स्त्रीमुक्त्यभावे युक्तिं 'जपेह' पित कथयतीति दिगम्बरेण पूर्वयस्त्रितम्, अत्र तत्प्रतीकारं सिद्धान्तमाह—
 'तसो' पित तत्प्रागुक्तं न युक्तं, यस्मात् केन घर्मेण दुर्बलता १, न कनापीत्यर्थ इति गाथार्थः ॥१९॥ अथ केनापि घर्मेण दुर्बलता
 न भवतीति समर्थयति—

सथयणा पुण पढम सत्त सम्म च चिरइपरिणामो । अण्णपि घम्मकम्म वीस्इ तीस्सेडवि दाणाई ॥२०॥

संहरनं पुन प्रयम—च सर्वमनसाराण मोक्षाह, तच्च तासामपि भवत्वेव, यदागमः—'संघयनं सुठाण उच्च च वेव कुलगरेदि स

मं ।”ति श्रीआवश्यकनि०(१६०) तथा सत्त्वं—साहसवत्त्वं, परीषहसहनादौ स्वप्राणव्यपरोपणं यावद्द्वैर्यं, तदपि तासाममदृशं लोकेऽपि प्रतीतं,—“रागो वा यदिवा द्वेषः, कोऽपि लोकोत्तरः स्त्रियाः । ददाति रागिणी प्राणानादत्ते द्वेषिणी च सा ॥१॥” इति, अत एव काश्चन स्त्रियः पत्यौ मृते तदनुरागेण सतीत्वख्यातिहेतुकाभिमानेन वा बह्वावपि निशङ्कं प्रविशन्तीति तवापि प्रतीतं, तथा सम्यक्तत्वं—यथार्थवस्तुश्रद्धानं, तच्च तासां नास्तीति चेत्, मैवं, प्रथमसंहननादिसमन्वितायाः मनुजगतेरेव क्षायिकसम्यक्तत्वनिमित्तत्वेनोक्तत्वात्, चकारः समुच्चयार्थः, तथा विरतिः—सर्वविरतिस्तस्याः परिणामः—अध्यवसायः, सोऽपि तासां युक्त एव, अन्यथा त्रिविधसङ्गापच्या तीर्थतीर्थकरयोः स्वरूपस्यैव हान्यापत्तिः, यतस्तीर्थं चतुर्वर्णः श्रमणसङ्घस्तत्कर्त्ता तीर्थङ्करश्चेति स्वरूपस्याभिमतत्वात्, न चाव्यवधानेन यथाख्यातचारित्र्यमेव मोक्षाङ्गं, तच्च स्त्रीणां न संभवतीति वाच्यं, क्षायिकसम्यक्तवद्यथाख्यातचारित्रस्याप्यविरुद्धत्वात्, सामग्रयास्तौल्यात्, तथा ‘अत्रापि’ति अन्यदपि दानादिकं, दानशीलतपोभावनालक्षणं ‘धर्मकर्म’ धर्मकृत्यं ‘तस्याः’ स्त्रिया दृश्यते, इत्येवंविचारणया धर्मकृत्यमाश्रित्य न पुरुषेभ्यो दुर्बलता, किंतु पुरुषसमतेवेतिगाथार्थः ॥२०॥ अथ पुरुषापेक्षया धर्मे दाढ्यमपि स्त्रीणां संभवतीति दर्शयति—

तित्थयराणं जणणी इत्थीवगंगमि तेण जिणधम्ममे । थीणं तिव्वो रागो तेणेव न सत्तमीगमणं ॥२१॥

तीर्थकृतां जननी तावत्स्त्रीवर्गे—स्त्रीजातौ वर्त्तते, स्त्रीजनान्तर्वर्त्तिनी तीर्थकरमाता, तेन कारणेन पुरुषापेक्षया स्त्रीणां जिनधर्मे तीव्रो रागः, पुरुषापेक्षया विशेषतर इत्यर्थः, यत एवं तेनैव कारणेन, अथवा इवोत्प्रेक्ष्यते, तेन कारणेन स्त्रीणां सप्तमीगमनं—सप्तमनरकपथिव्यामुत्पत्तिर्नास्तीत्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयं—ज्ञानादिलक्षणस्य धर्मस्याधारस्तावत्तीर्थं, तद्व्यवस्थापकस्तु तीर्थकरः, तीर्थ-

स्याच्छिन्नप्रद्वन्द्विहेतुमस्तु गणधरादिसाधनं, तन्मातरं स्त्रिय एव भवन्ति, मातृणां च निजापत्येष्वच्छिन्न स्नेहः स्यात्, तेन पि
प्राघपेक्षया मातरं स्वापत्यानि सातिस्नेहं परिपालयतीति जगतस्त्रितिः, अत एव श्रीकृष्णभजिने प्रव्रजिते पुत्रस्नेहे श्लोकाशुचिमो
चनान् धामलोचना मरुन्धी प्रत्यहं भरत प्रति-हे भरत ! मत्पुत्र श्रपभो निरशनो निर्वसनो निर्यानो वनवासी वने एकाग्र्येव परिश्रमसि,
त्वत्तु राज्यमुत्पन्नमग्नस्तद्वापामपि न करोषि, इत्याद्युपालम्भपरायणा वर्षसहस्रं यावत् क्षणमाश्रमपि स्वास्थ्यं न प्राप न चैव नामिच्छुल
करो-पि आस्तां जन्ममाता, कृक्षिधरमाश्रेष्ठापि देवानन्दा ब्राह्मणी श्रीवीरवन्दनार्थमागता श्रीवीरं निरीक्ष्य निनिमेषतया पश्यन्ती
रोम श्रिताऽतिस्नेहेन स्तन्यपयः भावेणार्द्रकञ्जुकी संजघ्ने इति प्रवचने प्रतीतम्, एव तीर्थंकरमातृणां तस्मादीयानामन्यासामपि स्त्रीणां
तीर्थंकर तीर्थंकरपत्न्यपु मायुष्य तीर्थंकरमापिते च युतधारित्रादिधर्मे तीव्रो रागो युज्यते, एतच्च संप्रति प्रत्यक्षमपि लक्ष्यते, क्वासांश्चित्
स्त्रीणां पुरुषापधयाऽधिकतरस्यापि धर्मरागस्योपलभ्यमानत्वात्, प्रत्यक्षापलापस्य केनापि कर्तुमशक्यत्वात्, न चैव संप्रत्युपलभ्यते
परं पूर्वं नामीदिति नन्दनीय, तीर्थंकरवारकेऽपि तथैवोपलभ्यमात्, तथाहि-छाग्रस्थे भगवता श्रीवीरेण द्रव्यतः कुट्टमायाः क्षेत्रतो
देहस्या एक पादमारत एक पाद च परत कृत्वा क्वालतो भिक्षाचरेषु निष्ठतेषु भावतो राजसुता दासत्वमापन्ना मुष्टितस्त्रिरोजाऽष्ट
मोपवासिका धर्मक्षेत्रेणस्थितान् कुट्टमायान् रुदती दास्यति तदा मम पारणकमिति घोरामिग्रहे कृते चतुर्षु मासेषु गतेषु कौशाम्या
ननानीकराप्रस्य भुगापती नाम राक्षी कदा भगवत पारणक माधीति मगधति तीव्ररागेण प्रत्यह चिन्तापरा तथ्यवादिनं निमिषाच्च
पृथयती, न पुन कोटिद्यः सन्ध्येष्वपि भावकेषु विद्यमानेषु कोऽपि भावकः पृष्ठवान्, तत्र कारण किं रागोऽन्येदेति स्वयमव विधा
रणीयं, तथा भिक्षामलात्वा चलमाने भगवति वीर चन्दननालैश्चारुत्, न चैव कोऽपि भावकः श्रूयते, तथा मङ्गलिपुत्रश्रुतेजो

लेश्याजन्यरक्तातिसारवतो वीरस्य बाधा सर्वजनप्रतीता, तद्धाधोपशमनाय श्राविका रेवत्येवौषधचिन्तां कृतवती, श्राद्धास्तु कोटिशः—
 संख्याका अपि निर्धिता एवासन्, तत्रापि धर्मरागतातम्यमेव कारणं संभावनीयमिति सिद्धं कासांचित्स्त्रीणां पुरुषापेक्षया धर्मरा-
 गेणाधिक्यमपि, अत एव श्रीमहावीरस्य साध्व्यः साधुभ्यो द्विगुणा एव मोक्षं गताः, यदागमः—“समणस्स भगवओ महावीरस्स
 सत्त समणसयाइं सिद्धाइं, चउइस्स अज्झिआसयाइं सिद्धाइं”ति, श्रीपर्युषणाकल्पे, एवं श्रीऋषभादीनामपि बोध्यं, ननु स्त्रियोऽनन्तो-
 दितपापात्ता भवन्ति, यदागमः—“णंताओ पावरासीओ, जया उदयमागया । तया इत्थित्तणं पत्तं, सम्मं जाणाहि गोअम ॥१॥”ति
 श्वेतवाससामपि सम्मतं, एवंविधाः स्त्रियः कथं मुक्तियोग्या इति चेत्, मैवम्, अत एव पुरुषेभ्यस्तत्तासां धर्मे दाढ्यकल्पनायाः प्रामा-
 ण्यात्, लोकेऽप्येकः सुभटः द्वाभ्यां वैरिभ्यां समाक्रान्तस्तयोर्जयी बलवान् भण्यते, तदपेक्षया पञ्चजयी तु महाबलवान् एवमनन्ता
 अपि पापप्रकृतीर्निजित्य-मुक्तिभाजः स्त्रियः पुरुषेभ्यो धर्मेऽतिदाढ्यभाज इति सिद्धं, न चैवं पापेन तासां सप्तमीगमनं, यद्वा उत्प्रे-
 क्ष्यते—हे पुत्र ! मत्कुक्षौ समुत्पन्नो मज्जातीयानां स्त्रीणां सप्तमनरकगमनं निवारयेति जननीयाचित इव भगवान् मातृभक्त्यैव स्त्रीणां
 सप्तमीगमनं निवारितवानिति, अथ क्षणकः शङ्कते—ननु भोः पुरुषापेक्षया स्त्रीणां बलवच्चमुक्तं तत्किं सर्वेभ्यः पुरुषेभ्यः सर्वासां
 स्त्रीणां अथवा कतिपयपुरुषेभ्यः सर्वासां स्त्रीणां उत सर्वेभ्यः पुरुषेभ्यः कतिपयस्त्रीणां किंवा कतिपयपुरुषेभ्यः कतिपयस्त्रीणामिति चे-
 त्, सत्यं, भो नग्राट ! त्वामपि वयमपि पृच्छामः, त्वयाऽपि स्त्रीणां या दुर्बलता प्रोक्ता सा किं सर्वेभ्यः पुरुषेभ्यः सर्वासां स्त्रीणा-
 मित्यादित्वदुक्तविलल्पचतुष्टये कस्मिन् विकल्पे विश्राम्यति ? आद्यविकल्पत्रये प्रत्यक्षबाधसंभवेन चतुर्थविकल्प एवास्माकमभिमत
 इति चेत् तर्हि अस्माकमप्ययमेव पक्षोऽभिमतः, आस्तां कतिचित्पुरुषेभ्यः कतिचित्स्त्रीणां बलवत्त्वमिति, ननु स्त्रीणामेवावला इ-

स्यभिधान क्वभित्ति चेद् मो नम्राट् ! तवामिप्राय कथय, पद्माद्वयमपि मपिप्याम, मुक्तिगमनयोग्यशुभाप्यवसायाभावादूर्ध्वगमन सामर्थ्याभावादबला इत्यभिधीयन्ते इति चेद्वयमपि सप्तमनरकगमनयोग्यद्विष्टपरिणामाभावादधोगमनशक्त्यभावादबला इत्यस्माकं श्रेतवातसप्तममिप्राय, अत एव लोके पापकृतरां द्वियो न संभ्रामाणुपयोगिन्य इति प्रतीतमेव, न च पापकृतरा धर्मेऽपि तथैवेति शङ्कनीय, तीर्थक्षरादिषु व्यभिचाराद्, तेषां पापकृतस्त्वेऽपि धर्मे शौर्यवर्धनादित्यल प्रपञ्चेनेतिगार्थः ॥२१॥ अय प्रागुक्तं विस्तृतमिव नम्राट् शङ्कते—

अह दुन्यलया मणसा जेण न गच्छति सत्तमिं पुढरिं । ता कह म्वगस्सेणिं पडिबज्जिअ मुत्तिमुवइति ? ॥२२॥

अथ स्त्रीणां मनसा—मनोवीर्येण दुर्बलता येन कारणेन ताः—स्त्रियः सप्तमीं नरकपृथिवीं न यान्ति, ता—तस्मात् क्षपकभेणिं प्रतिपद्य मुक्तिं कथमुपयान्ति—, न कथमपीति दिगम्बरपूर्वधोद्गावनेविगार्थः ॥२२॥ अथ येषां सप्तम्यां गमनशक्तिस्तेषामेव मुक्तावपीति दिगम्बरमिप्रायाह्वां व्याप्तिं व्यभिचारेण दूषयितुमाह—

आइगमणे जस्स सत्ती उद्ध सत्तीवि तस्स चेवत्ति । नेव नियमो यल्लदेववासुदेवेसु वमिभारो ॥२३॥

यस्य जीवविशेषस्याधोगमने शक्तिस्तस्योर्ध्वगमनेऽपीति व्याप्तिः श्रुतीष्वप्यस्यैवोपरिव नाधग्रस्ता, यथा ब्रह्मदत्तस्याधोगमने शक्तिर्नोर्ध्वगमने मनागपि, चित्रसाधूपदेक्षसद्वेष्टेणापि मोक्षहेतुचारिणानु चेः, अथ यस्य जातिविशेषस्याधोगमने शक्तिस्तज्जाती यस्यैवोर्ध्वगमनेऽपि शक्तिरित्यपि व्याप्तिं कथञ्चिद्दार्थमिचारव्रस्तेति नैव नियमः, दृष्टान्तमाह—‘बलदेवे’त्यादि, बलदेवजातिविशेषस्याधोगमनशक्त्यभावेऽप्यूर्ध्वगमनशक्तिः, वासुदेवजातिविशेषस्याधोगमनशक्तिसङ्गावेऽपि न मनागप्युद्भग

मनशक्तिः, यदागमः—“उद्धंगामी रामा केसव सध्वे अहोगामी”ति (४१५) श्रीआ०नि०, एवमधोगमनशक्तिशून्या अपि स्त्रियो वलदेववद्ध्वर्गगतिगामिन्यो भवन्त्येव, ननु यद्यपि नाधोगतिगमनशक्त्युपेता बलदेवादयो भवन्ति तथापि ते पुरुषा एव भवन्ति, वलदेववद्ध्वर्गगतिगामिन्यो भवन्त्येव, ननु यद्यपि नाधोगतिगमनशक्त्युपेता अतो बलदेवा अप्युपचारात्तत्सामर्थ्यभाज उपचर्यन्ते पुरुषत्वजात्या च बलदेवसमानजातीया इतरे पुरुषा अधोगतिशक्त्युपेताः, अतो बलदेवा अप्युपचारात्तत्सामर्थ्यभाज उपचर्यन्ते एवेति चेद्, उपचर्यतां नाम मनुजत्वजात्या स्त्रीसमानजातीया इतरे मनुजास्तथाशक्त्युपेता अतः स्त्रियोऽप्युपचारात्तथाशक्तिभाज इति, युक्तेस्तौल्यात्, तस्माद्बलदेववत् स्त्रीणामपि मुक्तियुक्तिसिद्धा, सिद्धान्तसिद्धापि ‘समणस्स भगवओ महावीरस्स चउद्दस अज्जिआसयाहं सिद्धाहं’ति (पर्यु०) तथा “एगा सिद्धि पत्ता मरुदेवी नाभिणो पत्ती”ति (आव० १६६) तथा मत्स्यानामधोगमने यावत्सप्तम्यामपि शक्तिः ऊर्ध्वं तु सहस्रारदेवलोकादवर्गिवेति मत्स्येव्यपि व्यभिचारः, एवमधोगमनशक्त्यभावेऽपि ऊर्ध्वगमनशक्तिभाजो जिनेन्द्रगणधरादिचरमशरीरिणो बोध्याः, तेषां तथास्वभावाद्, अतस्तेष्वपि व्यभिचारः स्फुट एव, अयं भावः—वासुदेवानामधोगमने शक्तिर्नोर्ध्वं मनागपि, बलदेवानामूर्ध्वं, नाधो मनागपि, मत्स्यानामधो महती लघीयसी चोर्ध्वं, स्त्रीणामूर्ध्वं महती लघीयसी चाधो गतिरिति सम्यक् पर्यालोच्य नाधोगमनशक्तिरूर्ध्वगतिनियामिका, बलदेववासुदेवयोर्व्यभिचारात् इति गाथार्थः ॥२३॥ अथाधोगतौ तुल्यसामर्थ्ये सत्येवोर्ध्वगतौ तुल्यसामर्थ्यमिति दिग्गम्बरेणोपदर्शिता व्याप्तिः सर्वथा प्रशिक्षितयितुमाह—

सरिसव^१सउणि^२चउप्पय^३सप्पि^४त्थी^५जलयराण^६सन्नीणं^७। बीआहनिरयगमणं कमेण उड्डुं तु समगमणं ॥२४॥
 सरीसृपाः—भुजपरिसर्प्याः शकुनयः—पक्षिणः चतुष्पदाः—सिंहादयः सर्प्याः—उरःपरिसर्प्याः स्त्रियः—स्त्रीरत्नादयः जलचरा—मत्स्यादयस्तेषां संज्ञिनाम्, असंज्ञिनां तु रत्नप्रभायाः परत उत्पादासंभवात्, द्वितीयादिनरकगमनं क्रमेण भवति, यथा सरीसृपाः

उत्कर्षतोऽपि द्वितीयार्थां शलुक्प्रभायामुत्पद्यन्ते, नाथः, सुकुनयः पङ्कप्रमायां यावदुत्पद्यन्ते नाथ इत्यादि, यावद् मत्स्याः सप्तम्या मपीति, ऊर्ध्वं तु सर्वेषामपि समं गमन, सारस्वतं यावत्सर्वेषामप्युत्पादत्, अतः सरीसृपादीनामपोगमने वैषम्येऽपि ऊर्ध्वगमने नृक्तिसाम्यमेवेति दिगम्बरोद्भाविता व्याप्तिर्निर्मूलमुन्मूलिवैवेतिगाथार्थः ॥२४॥ अथोक्तं प्रकृते योजयति—

एष धीसुरिस्साण मेळमि अहोगइ च अहिगिच । उद्धंगमणे मेळो नरिष त्थिस्तेण थीसुत्ती ॥२५॥

‘एष’ प्रसुक्तसरीसृपादिदृष्टान्तेनापोगतिमधिकृत्य स्त्रीपुरुषयोर्भेदेऽपि—वैषम्येऽपि ऊर्ध्वगमने भेदो नास्ति, तेन कारणेन स्त्रीणां सुफिरस्तीवियुक्तिप्लुतस्य कुरुक्षौपपानकल्याडनिष्कृतोऽपि दिगम्बरस्य गलधिलग्नेति गाथार्थः ॥२५॥ अथ स्त्रीणां चारित्रानङ्गी सरे त्रिविधसङ्गापण्या पादोन तीर्थं संपद्येतेति विचारयाम्मो दिगम्बरः छद्मते—

अयसा बीवरवरिआ बीवरवरिआण होइ ममकारो । ममयापरिगगहो म्बलु तेणं नो थीण चारिस्त ॥२६॥

अवलः—सुष्ठुसत्त्वाः स्त्रियः ‘बीवरवरिअ’ति बीवराभि—नस्त्राणि रैर्वृता—आच्छादिता भवन्ति, बीवरावृतानां च ममकारो, ममता च परिग्रहः, येनागमः—“मुञ्च परिगहो बुधो”ति, तेन कारणेन परिग्रहवत्त्वेन स्त्रीणां चारित्रं न भवतीति, गाथार्थः ॥२६॥ अथ धरणामादे किं स्यादित्याह—

धरणाभावा मोहूवो इत्थीण नत्थि तत्थ को दोसो । नहि सामग्गिअभावा कज्ज उप्पज्जए किंत्थि ॥२७॥

धरणाभावात् स्त्रीणां मोहो नास्ति तत्र को दोषः, नहि सामग्गिअभावात्—अधिकलक्षणभावाभावा किञ्चिद् पटादिकं कार्यमुत्पद्यत, तथा चारित्रामत्वात् स्त्रीणां मोहाभावा इति गाथार्थः ॥२७॥ अथ दिगम्बरसूर्यपर्वं दृश्यितुमाह—

जइ इत्थीणं नत्थं सहजायं ता तउव नो दोसो । अह बंभवयहेऊ तोऽणुणुणं सबविरईए ॥२८॥
 यदुक्तं वस्त्रावृता हि नार्यः, तत्र वस्त्रं किं स्त्रीणां सहजातं ब्रह्मव्रतहेतुर्वा ? आद्यः पक्षः प्रत्यक्षबाधितः, नहि स्त्रीणां वस्त्रं त्व-
 ग्गत् सहजातं दृष्टं श्रुतं वा, तथात्वेऽपि त्वगिव वस्त्रं परिग्रहो न भवेत्, द्वितीयपक्षे चारित्रस्यानुगुणम्—अनुकूलं वस्त्रं, न हि यद्
 ब्रह्मव्रतहेतुस्तच्चारित्राभावेऽतः, शीतोष्णस्पर्शयोरेव विरोधात्, तथा च सिद्धं—चीवरधारणमेव चारित्रहेतुः, किंच—भो नगनाट !
 अबलानामम्बरपरिमोगः किं तीर्थकृदुपदिष्ट उत तव मताकर्षकशिवभूतिना प्ररूपितः अशक्यपरित्यागकृतो वा ? आद्ये तावद्-
 स्त्रावृतानामेव मुक्तिः सिद्धा, यतः “प्रेक्षावतां हि प्रवृत्तिः स्वार्थकारुण्याभ्यां व्याप्ते” तिवचनात् परमप्रेक्षावन्नेन परमकारुण्यभाजो
 भगवन्तो नावलानां मुक्त्युपधातकमुपदिशन्ति, तथात्वे ह्यास्तां तावदन्यत्, लोकनिन्द्या अप्यहन्तो भवेयुः, द्वितीये तु स्त्रीभिः
 शिवभूतेः किमपराद्धं ? येन पापात्मना वस्त्रदानेनावलानां मुक्त्युपधातो विहितः, न ह्यान्तरैरमन्तरेण कश्चित्थाविधोत्कृष्टसंपद्धि-
 घातको भवेत्, अथ शिवभूतिर्नैव वस्त्रदानं स्त्रीणां ब्रह्मचर्यपालननिमित्तमेव विहितमिति चेद् आयातोऽसि स्वयमेव अस्मदुक्तमार्गेण,
 यतो यद् ब्रह्मचर्योदिपालनहेतुस्तत्संयमं प्रति हेतुरेवेतिसिद्धं निष्परिग्रहताहेतुर्वस्त्रपात्रादिरिति, अशक्यपरित्यागकृत इति तृतीयोऽपि
 विकल्पः तुच्छः, प्रत्यक्षबाधात्, बाल्यावस्थायामिवान्यास्वप्यवस्थासु वस्त्राहित्यस्य सार्वजनीनत्वात्, अथ कादाचित्कमेव वस्त्रसा-
 हित्यमुच्यते तर्हि पुरुषाणामपि गार्हस्थ्ये वस्त्रसाहित्यस्य सद्भावात् पुरुषाणामपि मुक्त्यभावप्रसक्तेः, अथ कादाचित्कमपि प्रव्रज्या-
 प्रतिपद्यनन्तरमेवोच्यते इति चेत् तर्हि अशोभगङ्गदरादिषु तद्ब्रणमात्रोपयोगिनि वस्त्रे मूर्च्छाया अभावाच्च दोष इति चेत् चिरं जीवि,
 तर्हि शीतातपवातदंशमशकादिबाधितस्य शरीरस्य तच्चिकित्सामात्रोपयोगिनि वस्त्रे कुतो मूर्च्छेति विचार्य मोक्षसाधनस्य शरीरस्यो-

पटम्भक वत्त घर्मोपकरणं, न मृदुर्जीविपय पस्त्रिह, किंतु तदतिरिक्तस्यासंयमनिमित्तस्य मृच्छाविपयत्वमागमे प्रतीतं, तदेव परि
 ग्रहः, नहि प्रासादनिष्पन्नानामिप्रायवता भावकेण तदर्थमेव स्वायचीकृतं कनकादिकं स्वगृहकरणोद्यतेन स्वायचीकृतस्थापतेयेन
 समानं त्वयाप्रीणीयते, यतस्तयोरेकं घर्मोपट्ममकृत्वेन मोद्याङ्गमपरं धाभवहेतुत्वेन संसारकारणम्, एवं वक्षमपि संयमार्यमसंयमार्यं
 च गृहीति न समस्वमार्यं भवति, नन्वेवं कनकादिकस्यापस्त्रिहत्वापत्त्या अगति किमपि पस्त्रिहो न स्यात् !, तथात्वे च दक्षाञ्जलिरेव
 पस्त्रिहपस्त्रिहविचारायेति चेद् अहो वैदग्ध्यं भवतः, नहि वयं स्वरूपेण सत् कनकादिकं किमपि वस्तुज्ञात पस्त्रिहमपस्त्रिहं वा भूमा,
 किंतु यन्मृच्छाविपय संयमोपधाति तत्पस्त्रिह, यदागमः-तम्हा किमस्ति वस्तुं गंयोऽगयो व सदा लोपः। गयोऽगयो व मज्जो
 मुच्यममुच्छाहिं निच्छयजो ॥१॥ वत्याइ तेण जं जं संजमसाहयमरागदोसस्त । त तमपरिगहो विअ परिगहो जं तदुवघाई ॥२॥”
 (२५७३-४) इति श्रीविदेशोपावदयकमाट्ये, एतद्भूकैकदेशो यथा-तस्मात् किं नाम तदस्त्वस्ति लोके यद् आत्मस्वरूपेण सर्वथा
 प्रयोऽग्रयो वा ? नास्त्येवैतदित्यर्थः, ततश्च ‘मुच्छा परिगहो बुधो, इअ बुचं महेसिणे’ति वचनात् यत्र वस्त्रवेहाहारफनकादौ मृच्छा
 समुत्पद्यते तन्निधयतः-परमार्यतो ग्रयः, यत्र तु सा नोपजायते तदग्रन्य इति। एतदेव व्यक्तीकरोति-‘वत्याइ तेणे’त्यादि,
 तेन-तस्मात्, अत्र सुगममिति भीवि० टीका। तथा च वस्त्रपात्रादिकं संयमोपकरणक, तथाऽत्रैवाज्रे वस्यते इति, गाथार्यः ॥२८॥
 अथानन्तरायायां भीष्मां वस्त्रपरिमोगं किं तीर्थं बुधुपदिष्टो वेत्यादिविक्लपत्रयीञ्चिन्त्याहो व्याकुलीभूतः पलायनदिशमलम
 मानो दिगम्बर स्त्रीणां वस्त्रवधरणाय वस्त्रभरणमित्युक्तवान्, तत्र सर्वविधैरनुकूलमेवेत्यस्मदीय वचः भुत्वा विगम्बरेण किं
 कर्तव्यमित्युपदशमाह—

ता जह देहं संजमभारुहणत्थमन्नमाईहिं । पोसिज्जा तह नियमा पालेहि वि चीवराईहिं ॥२९॥

यस्मात्प्रागुक्तं तव प्रमाणं 'ता' तस्मात् यथा देहं-शरीरं संयमभारोद्वहनार्थमन्नादिभिः-अशनपानखादिमस्वादिभैः पुष्णीयाः तथा 'चीवराईहिं' न्ति चीवरादिभिः, आदिशब्दात् यावच्छरीरोपष्टम्भकं वसतिपात्रादिकं तस्यापि ग्रहः, वस्त्रपात्रवसत्यादिभिः संयमं पालयेत्यर्थः, अन्यथा अशनादिकमपि शरीररक्षानिमित्तं न ग्राह्यम्, अयं भावः-यथा तवेष्टसंयमहेतुशरीरस्य स्थितिहेतवे अशनादिकं गृह्यते तर्हि तादृक्शरीरपरिपालननिमित्तेन वस्त्रादिना किमपराद्धं ? तस्माद्यथा क्षुधादिपीडितं शरीरं न संयमहेतुस्तथा शीतातपदंशमशकादिपीडितमपीति बोध्यमिति गाथार्थः ॥२९॥ अथ वस्त्रपात्रधरणे ये गुणास्तान् दर्शयितुमाह-

लोआणुवत्तिधम्मो लज्जा तह बंभचेररक्खा य । सीआतवदंसमसगपीडारहिअस्स सज्झाणं ॥३०॥

वस्त्रधरणे लोकानुवृत्तिधर्मः प्रथमो गुणो लोकप्रतीतः, तत्र लोको-मर्त्यलक्षणो, नतु तिर्यगादिः, तस्य लज्जादिनिमित्तं वस्त्रधारणासंभवात्, तस्यानुवृत्तिः-अनादिसिद्ध आचारस्तल्लक्षणो धर्मः सत्यापितः स्यादित्यर्थः, तथा 'लज्जा' ति लज्जा-व्रीडा संयमो वा, अर्थात्सा रक्षिता भवेद्, वस्त्राभावे च रासभादिवदविशेषेण लज्जाराहित्यं स्यात्, लज्जारहितस्य च कुतश्चारित्रपालनं ?, चकारः समुच्चयार्थः, ब्रह्मव्रतरक्षा च-वस्त्रावृतस्य लज्जया ब्रह्मचर्यं स्याद्, अन्यथा वडवादर्शनात् वाडवस्येव स्त्रीदर्शनाल्लिङ्गादिविकृत्या प्रवचनोद्वाहाब्रह्मसेवादयो बहवो दोषाः सर्वजनविदिता भवेयुः, तथा वस्त्रैः शीतोष्णकालादिषु शीतातपदंशमशकैर्या पीडा तथा रहितस्य सद्बुद्धानं-धर्मशुक्लक्षणं स्याद्, वस्त्राभावे च क्षुधाद्यनाकुलस्यापि दुर्ध्यानम्-अग्निवृणादिसेवाभिप्रायेण दुर्ध्यानं, तत्सेवने चासंयमः स्यादिति गाथार्थः ॥३०॥ अथ पुनरपि गुणानाह-

पवयणस्त्रिसा परवग्गमोद्बुदयधारण च वत्थेहि । तसथाधारण जयणा पत्तेहि तथेव विण्णेआ ॥३१॥

प्रवचनखिमा-अहो एते सुब्बा ! पापात्मान् अस्मदीयपुत्रीवध्वादीन् स्वप्नान् प्रत्यवाच्यं दृश्यन्तोऽपि न लज्जन्ते, अतो मा स्मद्गृहादौ प्रविद्वन्त्विविधोमि प्रवचनहीला, तथा 'परवर्गस्य' पुरुषापेक्षया परवर्गः-स्त्रीवर्गस्तस्य मोक्षोदय', प्रायः स्त्रीपुरुषयोरप्यमेव स्वभावः यद्वस्त्रानाहत परवर्ग इष्ट मोक्षोदयो मवत्येव, ततः प्रवचनखिसा च परवर्गविदोदयश्चेति द्वन्द्वस्त्वयोरनिवारण च सैषैव स्यात्, अन्येऽपि वस्त्रादिसाधुनेपप्यखन्या' पर्यदर्मप्राप्तिरेतवो रूपवस्त्रादय आचार्यगुणाः स्वधिया योज्याः, ननु चिनेन्द्र चिन्मन्त्रिपद्मदयो वस्त्रादिरहिता एव भवन्ति, तेषां च कथमेते गुणा इति चेत् मैव, चिनेन्द्रादीनामपि लोकानुबुस्यादिकारणसद्भावे वस्त्रस्तद्भाषत्यैवासाक सम्मतत्वात्, तत्कथमिति चेत् शृणु जिनेन्द्रा अपि गृहस्थावस्थायां बालभावे तदतिक्रमे च यथोचित वस्त्रा लङ्कारविधूयिता एव भवन्ति, प्रव्रज्याप्रतिप्रत्यवमरे तु देवेन्द्रोपनीतदेवदूष्यवस्त्रं सवस्त्रप्राप्तौ धर्मो मया प्रज्ञापनीय इति वामस्क धोपरि धरन्ति, यदागमः-“सर्वेऽपि एगदूसेम निगया जिणवरा वज्जीसं”ति भीष्माव० नि० (२२७) परिचानभावस्तु तेषां सत्यपि नागये पुण्योत्कर्षेदयात् कुत्सनीयत्वाभावात् प्रत्युत सुमगत्वाच, उक्तं च-“अनभ्ययनविद्रासो, निर्द्रस्यपरमेधराः । अनलङ्कार सुमगा", पान्तु युष्मान् जिनेधरा ॥१॥” इति, किंच-जिनेन्द्राणां गुह्यप्रदेशो वस्त्रेनैव शुभप्रमामण्डलेनाच्छादितो न चर्मचक्षुषा दृग्गोचरीभवति, यदुक्तं-“अण्येसिं मोक्षोदयहेतुजमाधो सुहायुर्बधाओ । गुप्तिदिजया य गुणा अपभतुक्का सुमेववा ॥१॥ (१११६) इति श्री धर्मसंग्रहणीमूत्रे, तद्बुधचिर्यया-अन्येषां च-स्त्रयादीनां तद्गुणदर्शनानन्तरं मोक्षोदयहेतुत्वाभावात्, गुप्तेन्द्रियेति गुप्तलिङ्गता, वक्त्रारोऽनुक्तसम्बन्धे, तेनान्येऽपि निश्चिच्छ्रपाणिपात्रादयो प्रष्टव्या, तथा चोक्तं-“ते हि भगवन्तो निरुपमप्रतिषेहनना' गूढेन्द्रियाः

स्वप्नमण्डलाच्छादितदेहाः ज्ञानातिशयसंपत्समन्विताः निश्छिद्रपाणिपात्राः जितपरिपहा” इत्यादि, एवरूपादिगुणा अनन्यतुल्या
 ज्ञातव्याः । इति श्रीधर्मसंग्रहणीवृत्तौ । तस्माद्वस्त्रपरिधानादिनिमित्तं जुगुप्सनीयावाच्यावयवादिदर्शनं, तच्च तीर्थकृतां न संभवति,
 अतः ‘कारणामावात्कार्यस्याप्यभाव’ इति न्यायात् वस्त्रपरिधानेऽपि तीर्थकृतां न लोकानुवृत्त्यादिगुणविलोपः, लोकैरपि वस्त्रपरिधानं
 मुख्यवृत्त्या असम्भवावयवगोपननिमित्तमेव क्रियते, मर्त्यामर्त्यलोकस्य लज्जया लज्जनीयावयवगोपनस्वभावाद्, अत एव लोका-
 भाणकोऽपि—‘अहो अधो नयस्य मस्तके मौलिक’मिति, शरीरादिशोभा तु क्षुधाद्युपशमनाय क्रियमाणे भोजने अशनाद्यनुसारेण
 माधुर्याद्यास्वादशरीरगुष्ट्यादिरिव गुह्यावयवेवाच्छादितेषु स्वत एव सिद्ध्यति, न पुनः प्रथमतस्तदर्थमेव प्रवृत्तिः, पात्रभोगस्तु तीर्थ-
 कृतां सर्वथा न स्यात्, यतस्ते ह्यच्छिद्रपाणयस्तीर्थकराः तेषां भोजनावसरे चन्द्रादित्यौ यावच्छिखा गच्छति, न विन्दुरप्यधः पतति,
 चतुर्विधज्ञानबलाच्च संसृक्तांसंस्कृतमन्नं सत्रसमग्रसं च जलादिकं ज्ञात्वा निर्दोषमेवोपाददते इति तीर्थकृतां पात्रधारणे न कश्चिद् गुणः,
 ये तु जिनकल्पिकास्ते द्विविधा—लब्धिमन्तोऽलब्धिमन्तश्च, तत्र लब्धिरपि कर्मणां क्षयोपशमवैचित्र्यवशात् केषांचित्पात्रविषया
 केषांचिद्वस्त्रविषया केषांचिदुभयविषयाऽपि, तत्रापि येषां पात्रविषया तैः पाणिपात्रतयैव भवितव्यं, पाणिनैवाशनादावाद्दीयमाणे न
 कापि संयमविराधना, नापि प्रवचनजुगुप्सा, ग्रत्युत प्रवचनप्रभावना, सा च लब्धिरिव “माइज्ज घडसहस्सा अहवा मायंति सागरा
 सवे । एआरिसलद्धीओ सो पाणिपडिग्गही होइ॥१॥” इति, ते च वस्त्राणि विभ्रति, तद्विषयकलब्ध्यभावात्, तत्रापि सामर्थ्यानुसारेण
 कश्चिदेकं कल्पं कश्चिद् द्वौ कश्चिन्नीन् कल्पान् विभर्ति, तेषां च क्रमेण रजोहरणमुखवस्त्रिकोपेतानि त्रीणि चत्वारि पञ्च वोपकरणानि
 भवन्ति, एवं वस्त्रानावृता अपि ये नग्ना न दृश्यन्ते ते वस्त्रविषयकलब्धिमन्तः, वस्त्रजन्यकार्यविषयकलब्धिभाज इत्यर्थः, तेषां

वक्ष्यकार्यस्य लब्धयेव कृतत्वाद्वाभावात्, नहि कश्चिदप्यादित्योद्योतितं वस्तुनि प्रदीपमपेक्षते, प्रदीपकार्यस्य शून्यत्वेन कृतत्वाद्,
 तथापि स्तीतादिसहनसामर्थ्यमपेक्षणीयं, पात्राणि च विभ्रति, तद्विषयकलङ्घ्यमावाद्, तेषां चोपकरणानि नैवैव भवन्ति, नियत
 समस्तस्याकेषु पात्रनियोगोपकरणेषु विकल्प्यमाभावाद्, ये तु वक्ष्यपात्रोभयविषयकलङ्घिमन्तो न ते पात्रं न वा वक्ष्याणि विभ्रति,
 इत्योपपि प्रयोजनाभावात्, उभयजन्यस्यापि कार्यस्य लब्धयेव कृतत्वाद्, तेषामुपकरणे रजोहरणमुत्सवस्त्रिकालक्षणे भवता, ये
 त्वलङ्घिमाजस्तैरवश्यं वक्ष्यपात्राण्युपकरणं वर्तव्यमेव, यदुक्तं—“निरतिशयिना वक्ष्यापात्रादिकमन्तरेण चरणस्य प्रसाधयितुमश
 क्यत्वा” इति श्रीचर्मसंग्रहणीवृत्तौ २२६ पत्रात्मके पुस्तके १९२ पत्रे, तेषां च मध्ये सामर्थ्यानुसारेण कश्चिदेक कल्प्य धरति
 तस्य दक्षोपकरणानि, यस्तु द्वौ कल्पौ निर्माचि तस्यैकमदश, यस्य कल्पत्रय तस्य द्वादशोपकरणानि भवन्ति, यदुक्तं—“पत्रं पचा
 न्वोदपायदुवर्णं चर्द पायकेमरिया । ४ फल्लह ५ रयचार्ण ६ गुच्छगजो ७ पायनिकोगो ९ ॥१॥ ‘पायनिकोगु’पि यात्रयस्त्रिकः “तिमेव
 य पच्छागा १० रयहरण ११ वेव होद सहरप्ती १२ । एसो दुवालसविहो उवही जिनकप्यिआण तु ॥२॥” ‘पच्छागा’पि प्रच्छदकाः
 कल्प्याः, द्वौ सौशौ एकस्त्वौर्णिक इति धयाः कल्प्या, एवमुपकरणमेदैरष्टौ विकल्प्या जिनकल्पे भवन्ति, यदुक्तं—“दुगर तिग ३ ष
 उच्छ ४ पणग ५ नव ९ दस १० इकारसेव ११ वारसगं १२ । एए अट्ट विगण्णा ज्जिणकप्ये इति उचदिस्स ॥१॥ पुत्तीरयहरपेहिं दुविहो २
 सिविहो अ एककप्पट्टुओ ३ । वट्ठा कप्पट्टुगेण ४ कप्पतिगेण तु पचविहो ५ ॥२॥ दुविहो तिविहो चउहा पंचविहोविहो सपायनिकोगो ।
 आपइ नवहा दसहा इकारसहा दुवालसहा ॥३॥ इति (पञ्चवस्तु ० ७७२-३-४) एवंविधो हि जिनकल्प्य संग्रति व्युत्पिभ, यत्का
 मोत्पभ सिट्थति तत्कालोत्पभ एव जिनकल्प्य प्रतिपद्यन्ते, नान्य, संग्रति तथास्वरूपामावाद्, संग्रत्येक स्वविरक्त्य एव, तत्रान

पुनर्जन्यतोऽपि चतुर्दशोपकरणवानेव, तानि चोपकरणानि द्वादश जिनकल्पोक्तान्येव, मात्रकं १३ चोलपट्टकश्चेति १४ चतुर्दश, य-
 द्दुक्तं—“ए ए चैव दुवालस मत्तग अइदेग चोलपट्टो उ। एसो चउदसरूवो उवही पुण थेरकप्पंमि ॥ १ ॥ इति (पं० ७७९) तत्र
 मात्रकं सर्वयतिसाधारणवस्तुग्रहणयोग्यः, स्थविरकल्पे उत्कृष्टपदिकोपकरणचिन्तायां तु शीताद्यसहिष्णून् तपस्विबालगला-
 नादीन् प्रतीत्य यावत्संयमनिर्वाहेतुर्द्विगुणोऽप्यधिको वा उपधिः श्रीनिशीथचूण्यध्यागमोक्तोऽवगन्तव्यः, एवमुक्तप्रकारेण
 जिनकल्पिकाः स्थविरकल्पिकाश्चेत्युभयेऽपि प्रागुक्तगुणहेतवे वस्त्राणि विभ्रति, अन्यथा प्रवचनखिसादयः स्त्रीजनस्यात्मनश्च मोहो-
 दयादयो बहवो दोषाः स्युः, ननु परित्यक्तसर्वसङ्गानां साधूनां लोकानुवृत्त्या लज्जया वा किं प्रयोजनं?, प्रत्युत तयोः परिहरणी-
 यत्वादिति चेत्, मैवं, पापोपादानहेतूनामेव लोकानुवृत्त्यादीनां परिहर्तव्यत्वात्, न पुनः संयमहेतूनामपि, प्रत्युत तेषामुपादेयत्वाद्,
 अन्यथा कथं त्वयाऽपि नग्राटेन जलशौचमुखविवरकवलप्रक्षेपादिकं विधीयते, तस्यापि लोकानुवृत्त्यन्तःपातित्वात्, ननु भवतु यत्कि-
 ञ्चिद् वस्त्रपरित्यागे, निःस्पृहता तु भवत्येव, सा च चारित्रानुगुणा कथं भवतां नाभिमत इति चेत्, सत्यं, धर्मोपकरणातिरिक्तपरि-
 त्यागेनैव निःस्पृहताऽस्माकं संमता, न पुनर्धर्मोपकरणपरित्यागेऽपि, अन्यथा तवापि कमण्डलुपिच्छिकादि परिहरणीयं स्यात्, अथ
 शीतादिसहनार्थं वस्त्रं परिद्वियते इति चेत् परिद्वियतां नाम तदर्थं, परमवाच्यावयवगोपननिमित्तं तु धर्तव्यमेव, न हि तावन्मा-
 त्रोपयोगिवस्त्रधरणे शीतादिसहनान्तरायः स्यात्, नन्वास्माकीनब्रह्मव्रतार्थैर्यज्ञापनाय नाग्न्यव्रतमस्माकमिति चेत्, सत्यं, तर्हि ला-
 वण्यादिगुणोपेताभिः सुन्दरीभिः सह संवासासनशयनादिकमपि युज्येत, तस्यापि ब्रह्मचर्यधैर्यज्ञापनाय विशेषतो हेतुत्वात्, किंच-
 नग्नस्य ते वेश्यादिजनोपान्त एवोपवेशनादिकं युक्तं, भण्डिकचेष्टायाः तत्रैव युक्तत्वात्, न पुनः कुलस्त्रीमध्येऽवाव्यं दर्शयतस्त-

धारम्भान् युक्तं, लोके तत्र तासां चातिनिन्दनीयत्वाद्, यदि देशराजतोपात्तोपवेशने ब्रह्मव्रतगुप्तिमद् इति चेत् तर्हि नवमगुण
 स्थानकं यावत्साधूनामपि वेदोदयो नियतः, तीर्थं तावत् पदसप्तमगुणस्थानकवर्षिसाध्यायत्वं, तेषां च साधूनां नम्रमाये तथाविध
 स्त्रीदर्शनादिना सागारिकाधिकृतिर्समेवे कथं ब्रह्मचर्यगुप्तिस्त्विति !, कथं वा न प्रवचनोद्गाह इत्यादिकं नेत्रनिमीलनपुरःसरं रहसि
 विचार्य हे आर्य ! परिहरानार्थं पिब, किंच-लोकमापया यदमाभ्य सागारिकादिकं तमीषज्वातीयोऽपि क्वचित्कोषाविधोऽपि क्लृप्तादौ
 प्रयोजनविशेषे प्रतिपद्य प्रत्यग्रीतिहेतवे वागगोचरीकुर्वन् इष्टं, परमुक्तफरणाभावेऽपि कुलस्त्रीजनस्यापि इमोषरीक्षरयस्तु त्वमेव
 शृष्टो इष्ट इत्यलं त्वं कुविकल्पनया । एव सत्यपि यदि तव वस्त्रं क्वचित्तिर्हि पिच्छिकावत् मयुरपिच्छग्रथिततथाविधरचनया सदरिकया
 वा तथाविधकृष्णकौपीनेन वा सागारिकं तु संगोपनीयमेवेतिमावः॥

अयं वीवरक्षाहेतुत्वेन यथा संयमोपकारकं वस्त्रं तथाऽऽह-‘तसयाचराण’ति ब्रह्मस्थाचराणां यतना-रथा वस्त्रैरेव स्याद्, वस्त्रप
 दमुपलक्ष्यपरं तेन वस्त्रनिष्पन्नजोहरमादिपरिग्रहः, रजोहरणादिभिस्तस्यान्वजन्तुयतना स्यादित्यर्थः, तथाहि-सूयनोपवेशनादि-
 क्रियां पिकीर्षुणा शय्यासनादिगतकुट्टन्युपिपीलिकादिप्रमार्जनं तत्पदवश्यं कर्तव्यम्, अन्यथा तद्वृगतानेकत्रसथातस्त्वपि सम्मतं,
 तत्रमार्जनं च रजोहरणेनैव कर्तुं शक्यते, यद्यपि प्रमार्जनमिति पिच्छिका त्वयाऽप्यभ्युपगता परममयकालं विरलीकृत्य प्रतिले
 खयितुमशक्यत्वेन तद्वृत्तपनकादिविराचनासंभवात् सैवायतनाहेतुः, तथाज्जातुतद्वस्त्रेण मापमाणस्य मूलविवरे सहसा मथिकादिप्र-
 वेशस्तथाप्यभ्यक्षसिद्धः, सर्ववचनग्रामाभ्यां च मूलनिर्गतनिष्ठासादिना असंख्यातजीवात्मकनादरवायुकायिकविराचना मूलनक्षि
 क्तामन्वरेण निवारयितुं न शक्यते, दंष्ट्रमशकादिभिरभिवृत्तमापणस्य सहसा कण्टकपनादि कुर्वतो दंष्ट्रमशकादिविराचना, शीतादिना

ऽभिद्रूपमाणस्याश्रिकायादिसेवा, अतोऽनेकत्रसंस्थावरविराधना, महिकाधूम्रिकादिपातेऽपूकाधविराधना चेत्यादिदोषाः अनावृतश-
 रीरस्य संभवन्ति, तन्निवारणं च न वक्ष्येति वा कर्तुं शक्यं, तथा ज्वरादिबाधिततनोस्तव वस्त्राभावे गुप्तदवरकसदृशिकादिगृहस्थोप-
 करणग्रतिपेवणया गृहस्थतुल्यतैव, प्रतिलेखनानर्हे गुप्तदवरकसदृशिकादौ त्रसाद्यनेकजन्तुविराधना प्रवचनमालिन्यं चेत्यादिदोषप्रति-
 हतिनिमित्तं कल्पयित्वा, यदागमः—“किं संजमोवयारं करेइ वत्थाइ जइ मई सुणसु । सीअत्ताणं ताणं जलणतणगयाण सत्ताणो ॥ १ ॥”
 (२५७५) इत्यादि श्रीविशेषावश्यकभाष्ये तद्वृत्तौ च सविस्तरमिति बोध्यम् । अथ पात्रैः संयमोपकारमाह—“पत्तेहि” न्ति पात्रैः—
 पतद्गद्वादिभिः तथैत्र—वस्त्रवदेव त्रसंस्थावरयतना विज्ञेया, तथाहि पात्राभावेन भोजने क्रियमाणे सस्निग्धा दुग्धादिविन्दवोऽवः पत-
 न्ति, तत्र च पृथिव्यां विद्यमानानां पिपीलिकादीनां सद्य एवोपघातः अविद्यमानानां च तद्गन्धाद्याकृष्टानां पिपीलिकादीनां समागमनं,
 समुदिताश्च जन्तवः कथंचित् कस्यापि पादादिन्यासेन सद्य एव युगपद्विपद्यन्ते, माक्षिकाद्यर्थमागतेभ्यो गृहगोधादिभ्यश्च सकाशात्
 महानसंयमः, कुण्डिकादिमण्डापनेऽपि गृहस्थभाजनव्यापारणमसंयम एव, यतस्तदप्रतिलेखितं सत् पनककुन्ध्वादिसंसक्तं सचित्त-
 जलादिसंसक्तं वा भवेत्, कदाचिदेवं दोषाभावे न मनसः शुद्धिः, तद्व्यापारानन्तरं च पतितचिन्दूनां गृहस्थकृतायां परिष्ठापनायां
 प्रागुक्तप्रकारेण जन्तूनामुपघातः, सचित्तजलादिना पात्रधावनादौ बहवो दोषा इति कुण्डिकादिकं नासंयसन्निवारकं, प्रत्युत केवल-
 मसंयमहेतुरिति, अत एव गृहस्थपात्रभोगोऽनगाराणामयोग्य एव, यदागमः—“कंसेसु कंसपाएसु, कुडमोएसु वा पुणो । भुंजंतो
 असणपाणाइं, आयारा परिमस्सइ ॥ १ ॥” इत्यादि श्रीदशैकालिके (२५९) तथा पाणिभ्यां भुञ्जानस्य द्राक्षादिगतत्रसजन्तु-
 यतना न स्यात्, तथा गलनादिभयेन दध्यादिद्रववस्तुनि त्वरितं भुज्यमाने तद्गतजन्तुविपत्तिः स्यात्, तथा पात्राभावेऽशना-

धानयनेन बालगलानादीनां वैयाधृत्यासंभवात् तेऽनुकम्पिता न भवेयुः, यदागमः—“संसप्तसप्तगोरसपाणयपापीअपाणरक्खसत्थं । परिगलमपाणघोयणपच्छक्कम्मअआणं च ॥ १ ॥ परिहारत्थं पत्त गिलाणबालादुधम्माइत्थ च । दायमयधम्मसाहण समयया वेव परोप्परओ ॥२॥”(२५७८-९) मीक्षितोपाधः इतिगाथार्थः ॥३१॥ अथ वस्त्रपात्रादिक साधूनां परिग्रहो न भवतीति

दृष्टान्तद्वारा पराश्रद्धामपाकर्तुं भाषामाह—

संजमनिमित्तमित्त उवगरण त परिग्गहो न भवे । जइ रयणामयजिणवरपडिमा तवसणमईण ॥३२॥

संयमनिमित्तमेव—संयमनिमित्तमात्र चारित्रपरिपालनार्थं यदिति गम्यं यदुपकरणं—रजोहरणादि पात्रनिर्योगपर्यन्त परिग्रहो न भवेत्, यदागमः—“अपि वरय व पायं वा, कंमल पायपुंछुणं । तपि संजमलअहो, वरिति परिहरंति अ ॥१॥ न सो परिग्गहो बुवो, नायपुणेण वाअण”चि मीदअवै० (२४७)। यथेति दृष्टान्तोपन्यासे, यथा रत्नमयजिनप्रतिमा परिग्रहो न भवति, केयां?—‘वार्धनमवीना’ प्रतिमायामारभ्यत्वेन जिनेन्द्र इव दर्शनं—यद्दानं तत्पूर्विका मति—मतिज्ञानं येषां ते तथा तेषामेवेत्यर्थः, न पुनर्लुप्त्याकल्पानामनार्थबनानामपि, यवस्त्रे वारध्वीं प्रतिमां विन्दीयाजीविकामपि कुर्वन्ति ततस्तेषां परिग्रह एवेतिगाथार्थः ॥३२॥ अथ संयमपरिपालननिमित्तदतिरिक्तं किं स्यादित्याह—

सेसं पुण अइगरण मुष्कादिसओ परिग्गहो होइ । जइ पिच्छिआफमबलुपेइण्णमुइ तुइ भगिअं ॥३३॥

क्षेप—धर्मोपकरणव्यतिरिक्तं पुनरविकरणमव, तत्र परिग्रहो भवति, कुतः?—यतो मूर्ध्निविषयः, यदागमः—“दुब्बा परिग्गहो बुवो, इअ बुवं मोसिण”ति यथेति दृष्टान्तोपन्यासे, यथा ‘तुह’तत्र नष्टाटस पिच्छिकाफमबलुदेहप्रसूत मथित, तीर्थछत्रिः

परिग्रहतयेतिगम्यं, ननु पिच्छिकादिकमस्माकं धर्मोपकरणमेव कथं परिग्रह इति चेत् चिरं जीव, धर्मोपकरणं परिग्रहो न भवतीति
ब्रुवाणस्त्वमपि स्वयमेव तदादर्शिशकुन्तपोतन्यायेनासत्पक्षमेवाश्रितः, शकुन्तपोतन्यायस्त्वेवं-महासमुद्रमध्यगतपोतकूपस्तम्भात्
कश्चित् शकुनिपोत उड्डीनः सन् अन्यत्तटादिकमुपवेशनस्थानमनुपलभमानः पुनः तत्रैवागत्योपविशति, एवं त्वमपि पिच्छिकाक-
मण्डलदेहप्रभृतिकं विआणः श्वेताम्बरेण ध्रियमाणचतुर्दशोपकरणवत् तवापि परिग्रहो नवेति केनचिदुदीरितः अन्यत्प्रत्युत्तरदाना-
समर्थो धर्मोपकरणं परिग्रहो न स्यादिति ब्रूये, परमस्माकं यान्युपकरणानि तानि शुभध्यानादिविघातकानां शीतातपादीनां निवा-
रकत्वेनासंयमहेतुधूमकेतुप्रभृतिसेवापराकर्तृत्वेन प्रागुक्तप्रकारेण त्रसादिजन्तुरक्षाहेतुत्वेन च तीर्थकृदुपदिष्टत्वात् संयमपरिपालनहेत-
वोऽसंयमनिवारकाणि च, तत्र तु पिच्छिकाकमण्डलप्रभृतीनि न संयमहेतवो नाप्यसंयमनिवारकाणि, प्रत्युत तीर्थकृदनुपदिष्टत्वेना-
धिकरणरूपत्वादसंयमहेतव एव, तीर्थकृदनुपदिष्टत्वं तु तवापि सम्मतं, न हि पिच्छिकादिकं तीर्थकृद्भिरुपदिष्टं धृतं वा, न चास्तामन्य-
द्यात्किञ्चित् परं पिच्छिका तावत् प्रमार्जनाहेतुतयैव ध्रियते, सा कथमधिकरणमिति चेद्, उच्यते, न हि पिच्छिका तावत्केवलप्रमार्ज-
नहेतव एव ध्रियते, किंतु साधुलिङ्गधिया, न च पिच्छिका साधुलिङ्गम्, अन्यतीर्थिकानामपि पिच्छिकाया दृश्यमानत्वात्, तस्मा-
त्तीर्थकृदनुपदिष्टत्वेनाधिकरणमेव पिच्छिका, किंच-पिच्छिका यदि साधुलिङ्गं स्यात्तर्हि दिगम्बरमात्रस्यापि युज्यते, यथा श्वेता-
म्बरनाममात्रस्यापि रजोहरणमुखवाक्षिके, न चैवं दिगम्बरमते, यतो दिगम्बराणां चत्वारो भेदाः, तथाहि-काष्ठासङ्घो मूलसङ्घो
गोप्यसङ्घो माथुरसङ्घश्चेति, तत्र मूलसङ्घे मयूरपिच्छिका काष्ठासङ्घे च चमरीगोवालपिच्छिका गोप्यसङ्घे च पिच्छिका गोप्या, माथु-
रसङ्घेन च मूलतो पिच्छिका नादतेति तेन दिगम्बरस्य पिच्छिकाकमण्डलदेहादिकं परिग्रह एवेतिगाथार्थः ॥३३॥ अथ वस्त्राद्यतानां

रीणां केवलज्ञान न स्यादिति दिगम्बराकृतकदल्या कृपाणकल्यां गाथाभाह—

अइ बीबरवरिआण न केवल स इवे तथावरण । उप्पण्णंपि कयाइ बीवरजोगे विलिङ्गजा ॥ ३४ ॥

यदि बीवरवराणां—नदान्नादितद्वरीणां केवलज्ञानं न भवेत्, तर्हि तत्—चक्षुं परितितवस्व ‘तथावरणं’ति त-
यदि बीवरवराणां—नदान्नादितद्वरीणां केवलज्ञानं संपद्येत, केवलज्ञानावरणीयकर्मतया परिणतं, यद्यदावृणोति तच्चस्यावरणं, यथा श्रुतज्ञान-
स्य—केवलज्ञानस्यावरणम्—आच्छादनकारणं संपद्येत, केवलज्ञानावरणीयकर्मतया परिणतं, यद्यदावृणोति तच्चस्यावरणं, यथा श्रुतज्ञान-
मावृण्वन् श्रुतज्ञानावरणीयकर्मप्रकृतिरिति ‘यद् विद्यमानं सत् यस्योत्पत्तिं प्रतिषध्नाति तच्चयामूत सचदुत्पन्नमपि विनाशयती’ति
कृत्वा उत्पन्नमपि केवलज्ञानं कदाचिबीवरयोगे—चक्षुसम्यन्धे विलीयेत—विनाशं प्राप्नुयात्, तच्च न संभवति, अतो दिगम्बराकृत
मातृजालमिति गाथार्थः ॥ ३४ ॥ अयं प्रागुक्तमनित्यमपीष्टापस्या स्वीकुर्वन्त क्षणभङ्गं दूषयितुमाह—

एव चिअ कप्पिअइ बीयरयारिआण जइ न सुअणाण । घोसिअत्तं इज्जा दुप्पिज्जा अहव मणिअंमपि ॥ ३५ ॥

विअद्वन्द्वोऽप्यर्थे, एवमपि कल्प्येत यदि सत्तद्वत्स परितितवस्वस्य घोष्यमाणमपि श्रुतज्ञानं न भवेत्, अथवा मणितमपि वस्त्रवतो
वितुष्येत, श्रुतज्ञानस्यापि ज्ञानत्वेन केवलज्ञानसाम्यात्, केवलज्ञानस्यैव श्रुतज्ञानस्याप्युत्पत्तिविनाशयोरविशेषात्, ननु श्रुतज्ञान
तावत् क्षायोपशमिकं, तस्य सत्तद्वत्स्यापि समबो न विरुध्यते, केवलज्ञानं तु क्षायिकं, तच्च वस्त्रादौ समतावतः कथं स्यादिति चेत्,
मैवं, तद्देऽपि तद्यत्संभवात् देहिमात्रस्यापि तदभावापत्तेः, तस्मात् ज्ञानस्य स्वस्वावरणापगमे स्वस्योत्पत्तेर्वर्षलीयसाजपि पराकर्तुमशक्यः
श्रुतज्ञानादिवत् केवलज्ञानमपि सत्तद्वत्स्य भवत्येव, वस्त्रस्य च ज्ञानावरणात्मकत्वाभावादिति गाथार्थः ॥ ३५ ॥ अथ वस्त्रादिवर्ग-
पकरणं न केवलं केवलज्ञानावरणमेव न भवति, अपितु केवलज्ञानोत्पत्तावृण्वन्मरकमपीति गाथात्रयेण विदर्शयितुं प्रथमगाथाभाह—

तम्हा केवलपाणं पाणावरणक्खयंमि सो अ पुणो । सुहक्षाणा सुहक्षाणं पायं बाहाविरहिअस्स ॥३६॥
 बाहा पुण नेगविहा तयभावोऽणेगकारणेहिं भवे । कथवि असणार्हिं कथवि वत्थाइवत्थूहिं ॥३७॥
 इअ विण्णेयं धम्मोवगरणअहरितु परिगहो होइ । अण्ह असणार्हिं सरिरोसो तुमं दोसो ॥३८॥

यस्मात्प्रागुक्तयुक्तिसमूहात् न वत्त्रं केवलज्ञानावरणं तस्मात् केवलज्ञानावरणस्य—ज्ञानावरणीयमूलप्रकृतिविशेषस्य
 क्षये—सर्वथाऽपगमे सति संभवति, 'सोऽपि' ज्ञानावरणीयकर्मक्षयोऽपि 'शुभध्यानात्' शुक्लध्यानविशेषात्, शुक्लध्यानमपि 'प्रायो'
 बाहुल्येन 'बाधाविरहितस्य' शरीरादिपीडाशून्यस्य मनुजस्य संभवति, प्रायोग्रहणात् स्कन्दलाचार्यशिष्यगजसुकुमारादीनामन्यथा
 दर्शनेऽपि न दोष इति गाथार्थः ॥ ३६ ॥ अथ द्वितीयगाथामाह—

बाधा पुनरनेकधा—अनेकप्रकाराः स्युः, तदभावोऽपि—अनेकविधबाधानामभावोऽपि अनेककारणैर्भवेत्, प्रति कार्यं कारणानामपि
 भिन्नत्वात्, तदेव स्पष्टयति—'कथवि'त्ति कुत्रचित् क्षुधादिपीडिते पुरुषविशेषे क्षुधाजन्यपीडाया अभावोऽशनादिभिरेव स्याद्, ओ-
 दनादीनामेव तत्कारणत्वात्, एवं पिपासाजन्यबाधा पानीयेनैवोपशाम्यति, न पुनरोदनादिना, तथा शीतातपदंशमशकादिजन्यायाः
 बाधाया वत्त्रादिभिरेवोपशमः, ननु शीतातपादिपीडानिवारणं वत्त्रादिप्रावरणं तावद्युक्तं, कथं पुनः पात्रमपीति चेद्, उच्यते, भिक्षा-
 चर्या गतः साधुरुष्णमन्नं पानं वाऽवाप्य पाणिना भुञ्जानः पिबंश्च पाणिसुखहृदादिना बाध्यते, तन्निवारणं तु पात्रेणैव भवेत्,
 यतस्तथाविधमन्नं पानं वा पात्रेणैवोपादाय संयमाबाधया भुङ्क्ते पिबति च, पात्रमन्तरेण तादृशमन्नादिकं ग्रहीतुमक्षमस्तत्परित्य-
 ज्यान्यदन्नादिकमन्वेषयतोऽलामे संयमबाधा स्याद्, भूयसा कालेन लामेऽपि स्वाध्यायध्यानादिः उपहन्येत, असंयमनिवारणं तु

पात्रञ्चन्य प्रागेव न्यगादि, विचारभूम्यादिगमने तु नियमात् पात्रोपयोग इति गायार्थः ॥३७॥ अथ तृतीयगाथामाह—

‘इति’ अमुना प्रकारेण प्रागुक्तयुक्त्या धर्मोपकरणव्यतिरिक्त एव परिग्रहो भवति, न पुनर्धर्मोपकरणमपीति श्रेय-बोध्यम्, अन्यथाऽऽनादिभिः ‘तुम्’ति तव नमाटस्य शरीरपोषोऽपि-शरीरपोषणमपि दोषो, समताविषयत्वेन केवलज्ञानांतरायभूतत्वात्संसार-परिभ्रमणहेतुत्वाद्वाविवत्, न च शरीरं समताविषयो न भविष्यतीति शङ्कनीयं, स्वसंवेदनवेद्यत्वात्, तन्मूल एवान्यत्रापि ममकार इति प्रागुक्तम्, अत एव शरीरममकारोऽपि साधूनां निषिद्धः, यदागमः—“सब्रत्युषहिणा बुद्ध्या संरक्षस्वपरिम्पदे । अवि अप्यणोवि ददमि, नायरति ममादर्थ ॥१॥”ति भीदश्चै०, अथ शरीरमन्तरेण संयम एव न स्यात्, अतः कथं तत्सोषोऽस्माकं दोष इति चेत् सत्यं, तर्हि संयमहेतोः शरीरस्य परिपालननिमित्तं वस्त्राद्यपि किं न स्वीकरोमि ?, अक्षनादिवदत्रापि युक्तेः साम्यादिति गाथार्थः ॥३८॥ (त्रिमिविधोपार्क) अथ नमाटनाटके स्त्रीणां मुक्त्यभावमिष्टापस्यैव प्रसाधयन् गाथामाह—

मुस्त ज निषाण तुह सासणि कहवि नत्थि इत्थीण । त खलु मोहाभावा सो तासि नेव संमबइ ॥३९॥
‘तुह सासणि’पि तव दर्शने कथमपि स्त्रीणां निर्वाणं-मुक्तिर्नास्ति, यच्चदिविगम्य, यद्युक्तं, घटत इत्यर्थः, यस्मात् तत्-निर्वाणं तत्सुखधारणे मोहाभावात्-मोहनीयकर्मक्षयादेव, ‘सो’पि स मोहनीयकर्मक्षयः ‘तासि’ तासां स्त्रीणां न संभवति, गाथार्थः ॥३९॥ अथ मोहक्षयामावे हेतुमाह—

देवगुक्खुहपलोभणइच्छाप आगयाण इत्थीण । परम मिहनिरिक्खणमिह दुज्जा त मइमोहो ॥४०॥
‘देवगुक्खुसप्रलोभन’ देवगुर्वैश्वस्य निरीक्षणं तस्येच्छया, वयं देवगुक्खुसं इदं निष्पापा मयाम इति देवगुक्खुसनिरीक्षणो

तकण्ठया, आगतानां स्त्रीणां 'प्रथमम्' आदितः 'इह' त्वदीयमठादौ 'मेण्डू' मेहनं पुरुषलिङ्गं तस्य निरीक्षणं भवति, द्वयोरपि नम्र-
त्वात्, मेण्डूदर्शनं महामोहो, महामोहनीयोदयहेतुत्वाद्, अयं भावः—जगत्त्वाभाव्यादनादिकालाभ्यासाच्च नाग्नये सति स्त्रीपुरुषयोः
प्रायो गुह्यप्रदेश एव दृष्टिपातो भवति, नान्यत्रेति प्रतीतिः सर्वजनानामनुभवसिद्धैव, पुरुषलिङ्गदर्शने च स्त्रीणां वेदोदयान्महामोहः
अतः स्त्रीणां मुक्त्यभावस्त्वदर्शने युक्त एवेति गाथार्थः ॥४०॥ अथ वस्त्रधरणे अधरणे च द्वयोरपि लाभमलाभं च दर्शयन्नुपसंहारमाह—

तम्हा तुमं पि वत्थं इत्थी अणुकंपयाइ जइ धरसि । ता दुण्हवि निव्वाणं अन्नह दुण्हं पि दुग्गइओ ॥४१॥
'तस्मात्' प्रागुक्तयुक्तिनिचयात् यदि 'स्त्रीष्वनुकम्पया' मल्लिङ्गदर्शनतो मा स्त्रीजनस्य मोहोदयो भवत्विति स्त्रीजनविषयक-
कृपया त्वं वस्त्रम्, अपिशब्दाद्यथा स्त्रियो वस्त्राणि विभ्रति तथा त्वमपि वस्त्रं धरिष्यसि 'ता' तर्हि 'दुण्हं' द्वयोरपि स्त्रियास्तव
च 'निर्वाणं' मुक्तिः स्यादेव, अन्यथा—वस्त्राधरणे द्वयोरपि 'दुर्गतयो' नारकादि कुत्सितगतयो, बहुवचनमनन्तशस्तत्र गमनद्वच-
कम्, अत एव भवभ्रमणमित्यर्थः, स्त्रीणां दुर्गतयस्तु त्वल्लिङ्गदर्शनेन वेदोदयाद् दुर्भ्यानात्, तव तु स्त्रीदुर्गतिहेतुमार्गप्ररूपकत्वेनेति
गाथार्थः ॥४१॥ अथ नम्राटनाटकमाश्रितानां मूढत्वमाविष्कुर्वन्नाह—

न मुणइ मूढो लोओ धम्मं पुच्छंतमेव जो गुज्झं । दंसेइ तस्स पासे धम्मो ता कहिमहम्मो अ ? ॥४२॥
'मूढः' अज्ञानावृतो लोकः, हे नम्राट ! त्वन्मार्गाश्रितो लोको न जानाति यत् को धर्मो मुक्तिसाधक इति, 'धर्म' धर्ममार्गं च
'पृच्छन्तमेव' प्रश्नं कुर्वन्तमेव यः प्रष्टव्यपुरुषो गुरुलक्षणो 'गुह्यं' गोपनीयलिङ्गोपस्थादिकं दर्शयति तस्य पार्श्वे यदि 'धर्मः'
धर्मप्राप्तिः स्यात् 'ता' तर्हि 'कहिं' ति कुत्रान्यत्राधर्मः?, न कापि, किंतु त्वत्समीप एवाधर्मः, हे नम्राट ! त्वमेव पापात्मा मूर्तिमा-

नयमं पथेतिपार्यायः ॥४२॥ ॥इति श्रीमुक्तिरूपस्यपञ्चापज्ञा ॥ इति षट्पर्विधस्या गाथाभिः श्रीमुक्तिरूपस्यपञ्चापज्ञा । श्रीमदप
दिष्टमपचने श्रीवयसिहदेवराजसमायामनेकविप्रज्ञानसमर्थं श्रीवादिदेवद्वारयभतुरक्षीतिवादवृत्तयामिमानि दिगम्बरचक्रवर्तिनं
कुमुदचन्द्राचार्यं निर्दिष्ट्य पचने दिगम्बरप्रवेशं निवारितवन्तः, तत्र वादे श्रीमुक्तिरूपस्यपञ्चापज्ञा श्रीवेदसूरिभिश्चतुरक्षीति
विकल्पा उन्नाविवाः, ते चासी-इह स्तु यस्य यत्रासंभवो न तस्य तत्र कारणवैकल्यं, यथा ह्युद्विष्टायां प्रात्यङ्गस्य, अस्ति च
तत्रादिप्रसङ्गो दुष्टोः कारणवैकल्यं, न चावसिद्धो हेतुः, यतोऽस्यतिसिद्धत्वं किं त्रीणां दुर्लभेभ्योऽप्युक्त्यभावात्वेनाहोश्चिभिर्बलित्वाना-
पप्रसिद्धत्वेन निर्वाणसाधकप्रमाणामावेन वेत्यादि भीशान्तिद्वारायां भीउत्तराख्यपनप्रवौ लिखिताः सन्ति ततो बोध्याः,
इह तु ग्रन्थगौरवमयात्र लिखिता इति ॥ मयोत्पन्नमदिव्यप्राना अहन्तो न मिथार्थं प्रजन्ति साम्यानीतामादिवृक्तौ च सप्तविधा यात्र
नियोगोज्ज्वल्यमस्युपगन्तव्यः स्यात्, तथा च नाम्यदत्तं श्रीमुक्तिनिषेधमेतुभयमपि वद्याद्वल्येव स्यादिति किञ्चित्त्व शिवभूतिना
केवलिनो मुक्तिनिषिद्धा, अत एकद्वयभिरर्गायाभिः केवलिसुक्तिं व्यवस्थापयन् प्रथमगाथायाह—

ज केवली न मुञ्चइ किं कारणमित्य केवल पाण । अइ केवलिमाभापाः परमविगप्यो न मुक्तिपुञ्जो ॥४३॥
यत्केवली न मुञ्चइ इत्यपि अत्र किं कारणः, किं केवलज्ञानं अथवा वेदनीयामात्रो वेदनीयकर्मनिर्दयो वा?, तत्र प्रथमविकल्प
केवलज्ञानं च न युक्तिपुञ्जः, विचार्यमाणो युक्तिविरुद्ध इति गाथायाः ॥४३॥ अथ युक्तिरिक्तत्व दर्शयति—
पतिञ्चइ सुभगणाणी ज्ञो ज्ञो जम्हा उ होइ अविअयरो । सो अप्य अप्यतर मुञ्चइ नियमेण भावेण ॥४४॥

केवली केवलज्ञानमाहात्म्याम मुञ्चइ इति तदा प्रतीयते यदि यो यस्मात् सुवर्णानेनाविषेजयिष्यतरोऽविकल्पतो वा मयेत् सोऽ-

ल्पमल्पतरमल्पतमं च शुद्धं, केन स्वरूपेण ?—नियतभावेन—व्याप्तिस्वरूपेण, अव्यभिचारेणेत्यर्थः ॥४४॥ अथ प्रागुक्तमिष्टापस्या स्वीकुर्वन्तं नग्राटं दूषयितुमाह—

दीसइ बहु भुंजंतो बहुस्सुओ कोऽवि अप्पमण्णाणी । दुण्णिणवि बहु अप्पं वा भुंजंता केइ दीसंति ॥४५॥
कोऽपि बहुश्रुतो बहु—प्रभूतं भुञ्जानो दृश्यते, श्रूयतेऽपि च दुर्बलिकापुष्पमित्रः बहुतरघृतभोजीति, कोऽपिशब्दो लालाघण्टान्यायेनात्रापि सम्बन्धात् कोऽप्यज्ञानी अल्पं—तुच्छं भुञ्जानः, ‘द्वावपि’ बहुश्रुतालपश्रुतौ बहू भुञ्जानौ अल्पं वा भुञ्जानौ दृश्येते ‘केइ’ति केचिदित्यध्यक्षसिद्ध एव व्यभिचार इति गार्थार्थः ॥४५॥ अथ वेदनीयाभावं दूषयितुमाह—

वीए आगमवाहा अरिहंताणंवि वेअणिज्जदुगं । संतुदयं पुण सायाबंधो भणिओ जिणंदिहिं ॥४६॥
द्वितीयविकल्पे आगमवाधा, यतः ‘अर्हतामपि’ पुण्योत्कर्षोदयवतामपि तीर्थकृतां सत्ता चोदयश्च सत्तोदयमिति ममाहारः, तदधिकृत्येत्यध्याहार्यं, ‘वेदनीयद्विकं’ सातासातलक्षणं भवति, बन्धमाश्रित्य पुनः सातबन्धः जिनेन्द्रैर्भणितः, यदाह—“तिसु सायबंधु”ति एकादशादित्रिषु गुणस्थानकेषु सातस्यैव बन्ध इति गार्थार्थः ॥४६॥ अथ सति कारणे कार्यस्यावश्यंभावादिति केव-

लिनोऽपि भुधायाः कारणमाह—

केवलिणोऽविअ वेअणितेअसउदया छुहाइआ हंति । अण्णह भवत्थसिद्धाणमंतरं सवहा न हवे ॥४७॥
केवलिनोऽपि वेदनीयसहकृततैजसशरीरोदयात् भुधापिपासे भवतः, अन्येऽपि शीतोष्णादयः परीपहा वेदनीयोदये भवन्ति, यदागमः—“एगविहबंधगस्स णं भंते ! सजोगिभवत्थकेवलिस्स कइ परीमहा पं० ? गोअमा ! एकारम परीसहा पं०, नव पुण वेदंति”

श्रीभगवान् ८-३०८। एकादश परीषदास्त्वेव—“वेअणिजे ण भते !” कम्मे कति परीसदा समोअरति ! गो०! एकास परीसदा समोअरति, १०—“एव आणपुर्वा चरिआ सेआ वदे अ रोगे अ। तणफसे जल्लमेव य इकास वेअणिजमि ॥ १ (१२-५८६) ॥”

इति श्रीभगवत्प्रीति ३०८ उ० ८। ‘अण्णत्ति अन्यथा वेदनीयकर्मनुदयात् कुवाद्यमावाच भवस्यैकैवल्लिनां सिद्धानां च परस्परं मया अन्तरं भदो न स्यात्, तव तवाप्यनिष्ट इति गायार्थः ॥ ४७॥ अथ दधान्तगारेण केवलिनो मुक्तिप्रसाधनाय गायामाह—

नट जलसित्ता नान्ना मयेअणा जाय आउअ सृति । अहवा लहति धुईद तयमावे नेव उमयपि ॥ ४८॥

एव कयल्लिजोअ मरीरिणो मुत्तिविरहिआ देहे । थिरमाच धुईद वा लहति नेवस्ति धिण्णेअ ॥ ४९॥

यथा जलमिक्ता दृष्ट्या महश्चारादयः यात्रदायुस्तावत्प्रेतानां—सजीवास्तद्वृक्षजीवा वृक्षसम्पदा भवन्ति, अथवा पुनर्वृद्धि लभन्ते, प्राग्वाग्रश्रागापुष्पफलादिनि ममृदिमाजो भवन्ति, ‘तदमावे’ जलसेचनायमावे तदुचिताहारायमावे ‘उमयमपि’ सयेतनत्व इदिमप्य गति न स्यात्, उपनयनमाह—एव कवल्लिनोअपि च मरीरिणो मुक्तिविरहिता ‘देहे’ मरीरे स्थितिमावं स्यैर्यं नैव लभन्ते, मरीरगण्यरु भवन्तीत्यर्थः, तथा इदि मायिकमर्षाष्टकं कथितं जातकाल तदवस्य एव भवेत्, नैश्ववावस्यमेव स्यात्, ‘पुद्गलैरेव पुद्गलैरेव’ इति रचनान्, आहारभाव (मयेतनस्य) तनो’ मरीरस्य पुद्गलैरेव स्यात् इति गायार्थः ॥ ४८-४९॥ अथ नप्राटविकल्पित दूय पितु मयम तद्विकल्पितमाह—

धुईजे अणनजीये पासतो वेयली कइ मुजे ? । अण्ण तण्णतखुत्तो असुई माव समाअण्ण ॥ ५०॥

अनन्तजीवान् निगोन्नाक्तादिगतान् छेत्तमेदनाद्यनन्तवेत्तनापन्नान् ‘पश्यन्’ मासान् निरीक्षमाण कवली कथं पश्ये ? , तथा

विधानपि जीनान् पश्यन् केवली यद्याहारव्यापारवान् स्यात्तर्हि तज्जीवविषयक्रानुकम्पा कथं स्यात् ? न कथमपीतिकृत्वा तज्जीव-
दुःखार्त्तः सन् केवली कवलान् मुखे न प्रक्षिपतीत्यर्थः, तथा 'अण्णं त' ति अन्नपदमुपलक्षणपरं तेनान्नपानादिकं पुनः 'अण्णं त' ति-
ति अनन्तकृत्यः-अनन्तशो वारान्, अशुचिभावं' निन्द्यपर्यायं समापन्नं-सम्यक्प्रकारेण निश्चयेनापन्नं, तादृशमशनादिकं पश्यन्
कथं केवली तान् कवलान् भुङ्क्ते ? न कथमपीत्यर्थः, इति केवलियुक्त्यभावे विकल्पद्वयी दिग्गम्बराशयारूढेति गाथार्थः ॥५०॥
अथ प्रथमं विकल्पं दूषयितुमाह—

तन्नो जुत्तं जेणं अण्णंतदुहकारणं भवे पाणं । पुर्विं निअदुहदुहिओ पच्छा जगदुहदुही जुगवं ॥ ५१ ॥
अनन्तदुःखविह्वलान् जीवान् प्रत्यक्षं पश्यन् केवली कथं भुङ्क्ते इति यदुक्तं तन्नो युक्तं, येन कारणेन 'ज्ञानं' केवलज्ञानमनन्त-
दुःखकारणमापद्येत, तत्कथमित्याह—'पुर्विं' ति केवलज्ञानोत्पत्तेः पूर्वकाले 'निजदुःखदुःखितः' निजेन-आत्मीयेन दुःखेनार्थात्म-
माविना छेदनभेदनाद्युद्भूतेनासातवेदनीयेन दुःखित आसीत्, 'पश्चात्' केवलज्ञानोत्पत्त्यनन्तरं 'जुगवं' ति युगपत्-समकालं
'जगदुःखदुःखी' जगतां-चतुर्दशरज्ज्वात्मकलोकवर्त्तिनां प्राणिनां यानि दुःखानि तैर्दुःखी-दुःखभाग् जातः, तन्निदानं तु केवल-
ज्ञानमेव संपन्नं. तच्च न कस्याप्यभिमतं, केवलज्ञानस्यानन्तानन्दहेतुत्वाद्, आस्तां केवली वीतरागः, छद्वास्थवीतरागोऽप्यनन्त-
सुखभाग् भवति, यदुक्तं—'जं च कामसुहं लोए, जं च दिव्वं महासुहं । वीअरायसुहस्सेयं, णंतभाणं पि नग्घइ ॥ १॥" ति । किंच-
केवली वीतरागः दुःखार्त्तं जीवं पश्यन् तदनुकम्पया स्वयमपि दुःखार्त्तः स्यात् तत्र निदानं किं रागो वा भयं वा? नाद्यो, वीत-
रागत्वस्यैव हानेः, नापि भयं, मोहनीयस्य समूलमुन्मूलितत्वात् तत्प्रकृतिभूतस्य भयस्याभावाद्, तस्मान्ननाटरटितमकिञ्चित्कर-

मिनि गाथार्थ ॥ ५१ ॥ अथ केवलिनः स्वरूपमाह—

नन्द्या मोहविमुक्तो सफट कम्म फल्लेपि तयणुहर । पइपाणि पासंतो तमुत्तोऽणतसुह गाणी ॥ ५० ॥
तस्मात्कारणात् मोहविमुक्तः—सुखया क्षीणमोहनीय ‘घ्राणी’ केवलवानी, ‘प्रतिप्राप्ति’ प्राणिन प्राणिन प्रति प्रतिप्राप्ति ‘स्वकृत कर्म’ शुभमशुभ वा स्वयं २ कृत घ्राणादवश्यादिकर्म ‘फलपि’ फलमपि तत्कर्मजन्यविपाकोऽपि ‘तदनुहर’ तत्कर्मनिहारि, ‘कारणानुरूपं कार्य’मिति वचनत्, शुभ वा अशुभं वा कर्मजन्य फलमपि स्वस्वकृतकर्मनुरूपमित्यर्थः, तथास्वरूप पश्यन् ‘तद्विमुक्त’ ताभ्यां कर्मतद्विपाकाम्यां विप्रमुक्तः—स्वयं तत पृथग्युत ‘अर्जतसुह’पि अनन्त सुख यस्य स अनन्तसुखो, सुखविभक्तिकमिदं विधे पणमिति गाथार्थः ॥ ५२ ॥ अथानन्तद्वोऽष्टुषिमाक्षमापममादिकं कथं केवली मुहुरे इति द्वितीय विकल्पं दूषयितुमाह—

पञ्चाओऽवि पमाण पवइमाणो हु न उण इअरोषि । सिंहासणे निसण्णो घम्मकइ कइइ जइ अरिहा ॥ ५३ ॥
‘पयायोऽपि’ प्रतिषण्णमाविषसुखभावः सोऽपि ‘प्रवर्तमानो’ वर्तमानकालवर्धो ‘प्रमाणं’ व्यवहारविषयो भवति, न पुनरि

तर—अतीतानागत रूपः, तस्य विनष्टानुत्पत्त्यर्थेन प्रकृतकार्यानुपयोगित्वात्, न हि भूतमावीन्द्रपर्यायोऽपि गोपालक इन्द्रतया व्य
वहियते, तत्कार्याकिरणत्वाद्, अन्यथा देवादिभ्य आगतानां मनुष्याणां चारित्रानुपपत्तेः, देवादीनां विरतिपरिणामस्याप्यसंभ
वाद्, वचमानपर्याय एव व्यवहारविषयो भवतीत्यत्र दृष्टान्तमाह—‘जइ’त्यादि, यथा ‘सिंहासने निपण्ण’ स्वर्मर्तनमयसिंहासनो
परिणोऽर्जुन धर्मकथां कथयति, अयं भावः—यथा पार्श्वमानिकपयापमपेक्ष्य स्वगादिसिंहासनस्यो भगवान् धर्मकथां कुरुते, तथा वार्च
मानिकपयापमधिकृत्य दान्यादिभोजनमपि क्रियतां, युक्तेरुभयत्रापि माम्भ्यात्, ननु मनुष्योऽपि तद्वत्प्रकृतकथलभोजित्वे केवलिनोऽपी

रजनमाम्यं स्यात्, तन्न मचेतसि प्रतिभासते इति चेत्, तर्हि तीर्थकृताभितरजनवज्जन्मादिविधिरपि स्वीकर्तव्यो न स्याद्, भोज-
नापेक्षया स्त्रीकुक्षिसंभवादेरत्यन्तकुत्सनीयत्वात्, अतस्त्वाद्विकल्पितमनल्पपापीय इत्यलं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥५३॥ इति केव-

रजनमाम्यं स्यात्—
नापेक्षया स्त्रीकुक्षिसंभवादेरत्यन्तकुत्सनीयत्वात्, अतस्त्वाद्विकल्पितमनल्पपापीय इत्यलं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥५३॥

लिमुचित्यवस्थापना ॥ अथ नग्राटमत्तं कथमेतावद्वृद्धिमुपागतमित्याकाङ्क्षायां गाथामाह—
सिवभूइप्पभवमयं एअं कालाणुभावओ बुड्ढं । मूढाण पुराणंतिअ भंतिकरं णंतभवहेऊ ॥५४॥

एतादिदानीमेवानन्तरं लेशतो दर्शितं शिवभूतिप्रभवं मतं 'कालानुभावतः' श्रीवीरजन्मनक्षत्रसंक्रान्तभस्मग्रहकुपितकलिकाला-
नुभावतो भूयसां जनानां निमज्जनस्वभावत्वाच्च वृद्धिं गतं, मूढानां तन्मतवासिनां 'पुरातन'मिति जीर्णं—क्षेताम्बरेभ्यः पूर्वं प्रवृत्त-
मिति भ्रान्तिकरं—भ्रमजनकमनन्तभवहेतुः—घातुर्गतिकानन्तसंसारपरिभ्रमणकारणं स्वस्य परेषां च तदभिमुखानामिति गाथार्थः ॥५४॥

मिति भ्रान्तिकरं—भ्रमजनकमनन्तभवहेतुः—घातुर्गतिकानन्तसंसारपरिभ्रमणकारणं स्वस्य परेषां च तदभिमुखानामिति गाथार्थः ॥५४॥

अथ पुरातनभ्रान्तिरपि नग्राटवचनादेव जायते अतस्तद्वचनपद्धतिमाविष्करोति—

नगिणो पभणइ पढमं अम्हे अम्हेहिं निग्गया तुम्हे । तेणं तित्थं अम्हे तुम्हे तित्थाउ बाहिरिआ ॥५५॥
'नग्नो' दिगम्बरः 'प्रभणति' पूत्कुरुते प्रथमं—तीर्थप्रवृत्तिकाले आदिभूता 'अम्हे'ति वयं 'तुम्हे'ति ययं, 'अम्हेहि'न्ति अस्मत्
'निग्गय'ति निर्गताः, प्रथमे वयं ययं चास्मन्निर्गता इत्यर्थः, तेन कारणेन श्रीवीरप्रवृत्तितं तीर्थमस्मदीयसमुदाय एव, ययं तु
तीर्थवाह्या इति दिगम्बराभिप्राय इति गाथार्थः ॥५५॥ अथ प्रागुक्तप्रकारेण दिगम्बरस्य मुधागर्वविध्वंसनाय गाथाष्टकेन तस्यैव

तीर्थवाह्या इति दिगम्बराभिप्राय इति गाथार्थः ॥५५॥ अथ प्रागुक्तप्रकारेण दिगम्बरस्य मुधागर्वविध्वंसनाय गाथाष्टकेन तस्यैव
सं मिच्छा जं पच्छा सिअंबरा दिअंबरेहि उत्पण्णा । जण्णं किरिआजुत्तं तित्थं तित्थंकरा विंति ॥५६॥

परिणामरेभ्यः येताम्बरा पद्मादुत्पन्नास्त्वन्मिच्छन्-अस्तस्य, यद्-यस्मात् तीर्थं हि तीर्थकृत्यवर्षित "तित्त्वं चासङ्गमो संजो सो
 पदमप ममोमरमे"पि (१-२६५) यन्नान् साध्यादिलक्षणं, तत्र क्रिया तावत् ज्ञानाधाराधनरूपा, तथा
 पुक्त-महिर्न तीर्थंकरा भावन्ते इतिगार्थः ॥५६॥ अथ जिज्ञोक्तो क्रियामाह-

सा पुन किरिआ त्रिविदा गानुबयारो अ दसपुबयारो । भरणुबयारो अ तथा उबयारो राइणा तेसि ॥५७॥
 सा पुन क्रिया त्रिविदा भवति, तस्याग्निविध्यमाह-ज्ञानोपचार, च समुच्चये, दक्षनोपचारः चारिओपचारमेति त्रैविध्यं,
 तत्रोपचारमुद्रस्य कोऽर्थ इत्यास्मत्क्षतयामाह-उपचारस्तेषां-ज्ञानादीनामाराधना-तीर्थंकटपटेन्द्रेण तदनुकूलप्रवृत्तिरित्यर्थ इति गा
 र्थः ॥५७॥ अथ ज्ञानस्योपचारमाह-

तस्य च गानुबयारो परपम्बद्वाणजोगपमुदेहि । तुह सासणि सो न सुओ नामेणणि सुभिणपत्तेण ॥५८॥
 तत्र ज्ञानादिषु ज्ञानोपचारो यथा-"कलेः १ विष्णुः २ ब्रह्मणो ३ उपशान्त्ये ४ तद् देव अनिष्टवर्षे ५ । वंशेण ६ अत्य ७ तदुमपट
 अद्विदो गाममायो ॥१॥त्वि" तत्र वसुधैवकुतस्तत्तपोलक्षणमधिकस्य श्रुताराधन परम्परोपधानयोगानुष्ठानप्रवृत्तिर्भवति, तत्र
 परम्परा तत्तत् भीसुबमस्वामिनोऽध्यापनदन्तिष्ठन्नपरिपाटी, न पुन स्वच्छन्दप्रवृत्तिभाग्य्य शिष्यभूत्यादिभ्यः प्रवृत्त्या, वत्संतान
 प्रवृत्त्याहस्येत्यर्थः, तथा परिपाट्या वर्षादागता ये उपधानयोगा-श्रुताराधनतपोविश्रया, तत्रोपधानानि श्रीआवश्यकश्रुताराधनहेतवे
 भारकभाविक्त्रजामय, योगास्तु कालिकोक्त्यालिकश्रुतागपनवपेनिश्रयाः माधुमाध्वीनामिति, तत्र भावकोपधानविशेषेर्विस्मर्दनं त्वेषं
 -पञ्चवन्तारिन्द्रावाभस्तपः-पुरस्मर्गुदेआनुज्राविक्रियया कृतमहानिशीययोगानुष्ठानस्य माचोः ममीप भद्रावाण् भावको नन्विदि

धिपूर्वकद्वादशोपयामैः श्रीपञ्चमङ्गलमहाश्रुतस्कन्धस्याराधनं करोति, तत्रापि प्रतिदिनक्रिया तावदच्छिन्नाचार्यपरिपाठ्या [समागता-
 अवगन्तव्या, एवं द्वितीयोपधानादिषु श्रीमहानिशीथोक्तविधिनाऽऽराधनविधिरवगन्तव्यः, साधुवर्गस्य तु श्रीआवश्यकश्रुतस्कन्ध-
 स्याचाम्लादितपोविशिष्टैरभिर्दिनैराराधनं, श्रीदशवैकालिकश्रुतस्कन्धस्य पञ्चदशभिर्दिनैः, श्रीउत्तराख्ययनस्याष्टाविंशत्या दिनैः
 श्रीआचाराङ्गस्य पञ्चशता दिनैः श्रीसप्तत्रयद्वयस्य त्रिंशता दिनैः श्रीस्थानाङ्गस्याष्टादशभिर्दिनैः श्रीसमवायाङ्गस्य त्रिभिर्दिनैः श्रीभग-
 वत्यङ्गस्य पद्दतिनाधिकैः षड्भिर्मसैः श्रीज्ञाताधर्मकथाङ्गस्य त्रिंशता दिनैः श्रीउपासकदशाङ्गस्य चतुर्दशभिर्दिनैः अन्तकृद्दशाङ्गस्य
 द्वादशभिर्दिनैः अनुत्तरोपपातिकस्य सप्तभिर्दिनैः श्रीप्रश्रव्याकरणस्य चतुर्दशभिर्दिनैः श्रीविपाकश्रुताङ्गस्य चतुर्विंशत्या दिनैश्च
 यथोक्तक्रियाविशिष्टैरेवाराधनं स्यात्, एवमुपाङ्गच्छेदग्रन्थप्रकीर्णकादिष्वपि स्वस्वाराधननियतपःक्रियाविशिष्टैर्बोध्यं, एवं श्रुता-
 राधनविधिस्तव दिगम्बरस्य शासने-त्वदीयदर्शने, आस्तां साक्षात्, स्वप्नगतेनापि नाम्ना न श्रुतो-न श्रवणपथमागतः, गग-
 नभक्षणादिकमसंभन्यपि स्वप्ने संभवतीतिज्ञापनायेदं दक्षितमितिगाथार्थः ॥५८॥ अथ दर्शनोपचारमाह—

दंसणुवयारऽरिहंतासायणाचायओ न सो तुम्हं । जेणं जिणपडिमाहिं सह वासो सायणामूलं ॥५९॥
 दर्शनं-सम्यक्त्वं तस्याराधनं तीर्थकृदाशतनात्यागतो भवति, स च त्यागस्तव कथमपि न संभवति, अयं भावः-सम्यक्त्वं
 तावत् सर्वविदुषदिष्टपदार्थसार्थस्य यथावच्छद्धानं, तच्च तव दुरापं, यत आस्तामन्यत्, पदार्थसार्थान्तर्गता तीर्थकराशतना परिहार्यत्वेन
 श्रद्धाय परिहर्त्तव्या, सा च त्वया तथा श्रद्धानविषयीकृत्य न परिद्वियते, प्रत्युतोदीर्य विधीयते, तत्कथमित्याशङ्कयामाह—‘जेणं’ति
 येन कारणेन तव जिनप्रतिमामिः सहवास आशतनामूलं वर्त्तते; कुतः सम्यक्त्वाराधनमितिगाथार्थः ॥५९॥ अथ चरणोपचारमाह—

धरणुवयारो पंचविं समिर्हि रोह तीर्हि गुप्तीर्हि । सो पुण तुह भमरीप भट्टो विट्टो मए सफलं ॥ ६० ॥
 धरणोपधारः-धारित्राराधना ईर्यसमित्यादिभिः पञ्चमिः समिविभिः मनोगुह्यादिभित्तिमुभिर्गुप्तिभिः भवति, स च तत्र
 मते 'अमर्या' मिधात्वर्थां सट्टो-अंशमापन्नो मया साक्षात्प्रत्यक्षं दृष्टः, प्रत्यक्षाफ्लापस्य केनापि कर्तुमशक्यत्वादिति गायार्थः ॥ ६० ॥
 अयं समित्यापमाव दर्शयन्नाह—

जह आमाह अपमुह पाहुप्पया अपणउत्थिआ अहवा । उचिह्ठमोअणाई सुजति तथेय तुम्हपि ॥ ६१ ॥
 यथा जामातृप्रमुखा प्रापूर्णका अथवा अन्यतीर्थिकाः 'अथास्मद्गुरो मोक्तव्य'मित्यापादवधनरञ्जिता 'उदिष्ट'तमिमिषमेवो
 पस्कृत यदोदनादि यावन्नोअनोपयोगि शान्त्यादि सकलवस्तुजात तद्गुह्यं तथैव स्वमपि, अस्मद्गुरो एव गोपरी कर्षन्वेति निमन्त्र
 णरञ्जित प्रापूर्णक इव एकत्र सुआन' कथं समितिगुप्तिमाहः, न कथमपीत्यर्थः, समितीनामभावत्त्वेयं-सदोपमाहारं सुआन
 स्थानेयपीयमोजित्वात् कथं तद्विर्येयिनी एषणाममितिः, अनेयणीयं सुत्वा च निर्दोषमोजित्वमात्मनः स्थापयन् असत्यमापित्वात्
 न मायासमितिमान्, आदाननिक्षेपणात्समितिस्तु संयमोपकारिवस्त्रपात्रादिषमोपक्रममुपदधत एव भवति, यदागम - 'ओहोवहो
 वगदिअं, भंडग दुविहं मुणी । गिण्ठतो निक्षसिषंठो वा, पउजिअ इमं चिहि ॥ १ ॥ चक्रस्तुसा पठिलेहिणा, पमञ्जित अयं जही आए
 निम्नलिखितविज्ञापा, दुइओवि ममिए सया ॥ २ ॥ (७। ९३३-४)चि' तथा पञ्चमीसमितिठ्ठाराधाहारपर्यन्तं परिष्ठापयत एव भवन्ति,
 यदागम - "उच्चारं पासवणं, खेले म्पिपाम्मज्झिअ । आहारं उचहिं दह, अण्णा वावि तदाविह ॥ १ ॥ विच्छिन्न दूरमोगादे, नासन्ने बिल
 वञ्जिए । तमपाणवीअरदिए, उच्चारदंणि बोमिरे ॥ २ ॥"चि (७। ९३५-६) श्रीउत्तरा० २४ । भोजनपावसरे घृतादिसंपृक्तभक्ष्य

द्यादिसिद्धयधृतये गृहस्थः कुण्डिकादिकं मण्डयित्वा भुक्त्यनन्तरं गृहस्थैरेव उच्छिष्टसिक्थादिकं परिष्ठापयतस्तत्र परिष्ठापयनिका-
 समितिर्दुरुत्तरैव, तथा ईर्यासमितिस्तु गृहस्थाचारवतस्तत्र न संभवत्येव, एवं समितिपञ्चकाभावे कुतो मनोवाक्कायगुप्तयोऽपि?, ननु
 तद्वि तीर्थकृतमपि समित्यादीनामभावः संपद्यते, तेषामपि वस्त्रपात्राद्यभावेन समितिपञ्चकासंभवादिति चेत्, मैवं, तेषां तथाक-
 ल्पत्वेन प्रागुक्तयुक्त्या वस्त्रपात्राद्यभावेऽप्यसमितीनामभावात्, तत्रतिपक्षभूतानां समितीनामेव सद्भावात्, यथा सिद्धानां प्रत्या-
 ख्यानाभावेऽप्यनाश्रित्वात्तत्रतिपक्षभूतः संवर एव सिद्ध्यति, वस्तुतस्तु उक्तलक्षणाः समितयः साधूनुद्दिश्योपदिष्टास्तीर्थकृद्भिः,
 तीर्थकरवर्णने तु कथाञ्चित्साधुमाम्यात्तीर्थकृतामप्युक्ता द्रष्टव्या इतिगार्थः ॥६१॥ अथ न केवलं प्रवचनगम्येनैव ज्ञानाद्युपचारेण

हीना नम्राटाः प्रवचनवाह्याः, किंतु प्रकारान्तरेणापीति दर्शयति—

भोअणनेचत्थेहि अ पच्चक्खं अण्णउत्थिआ नगिणा । नगिणा णाणाईहि णाणीहि ते सुणेयवा ॥६२॥

भोजनं तावदेकत्र गृहे उद्दिष्टौदनादीनां भक्षणं, नेपथ्यं पिच्छिकाकमण्डलुग्रभृतिभिर्यतिरूपधरणं, ताभ्यां चिह्नीभूताभ्यां साक्षा-
 दन्यतीर्थिका एव दृश्यन्ते, यस्मादेवं तस्माद् 'ज्ञानिभिः' पंडितैर्नशाः—नम्राटाः ज्ञानदर्शनचारित्रै रहिताः—शून्या एव ज्ञातव्याः
 इति गार्थार्थः ॥६२॥ अथ कीदृशा नम्राटाः किमायत्तं च तीर्थमित्युपसंहारमाह—

एवं किरिआहीणा नगिणा णाणेण तित्थवाहिरिआ । सेअंबरेहि तित्थं जुत्तेहि णाणकिरिआहि ॥६३॥

'एवम्' अमुना प्रकारेण क्रियाहीनो—ज्ञानाद्युपचाररहितो नेपथ्यादिरहितश्च ज्ञानेन शून्यो यथावस्थितवस्तुपरिज्ञानविकलः सन्
 जैनप्रवचनवाहो नम्राटः स्फुट एव, ननु उक्तलक्षणो ज्ञानाद्युपचारो हि श्वेताम्बराभ्युपगतागमे वर्तते, न पुनरस्मदभ्युपगतागमे-

मणसहपार्थादुद्दालयितुमारब्धं तदा सङ्घस्य कार्योत्सर्गानुभावेन कम्पितासना शासनदेवता नृपपर्यदि दूरादानीतकन्यकासुखेन
 “ङोञ्चि नमुकरो जिणवरवमहस्स वद्धमाणस्स । संसारसागराओ तारेह नरं व नारिं वा ॥१॥” इति गाथानन्तरं—“उञ्जितसेलसिहरे
 दिक्खत्ता णाणं निस्सीहिआ जस्स । तं धम्म चक्कवड्ढिं, अरिहनेमिं नमंसामि ॥१॥”ति गाथां चैत्थवन्दनान्तर्गतां कृत्वा समार्षयत्, तत्प्र-
 भृत्येवं सकलसंवेन पठ्यमानेयमागादिति गाथार्थः ॥६५॥ अथ विवादे शासनसुरीकथनानन्तरं नग्नाटाः कीदृशा जाता इत्याह—

तत्तो विसन्नचित्ता खमणा पासंडिआ विगयआसा । निअनिअठाणं पत्ता पब्भट्ठा दाणमाणेहिं ॥६६॥

‘ततो’ विवादानन्तरं विगता-नष्टा संज्ञा-जिज्ञासितवस्तुविषयज्ञानलक्षणा यस्मात्तद्विसंज्ञमेवंभूतं चित्तं येषां ते विसंज्ञचित्ताः,
 कांदिशीका इत्यर्थः, ‘क्षपणका’ इति नाम पाखंडम्-अज्ञानिप्रणीतमार्गमाश्रिता ये ते पाषण्डिकाः, विगता-नष्टा इदमस्मदीयं
 तीर्थं भविष्यतीतिरूपा आशा-कदाशा येषां ते विगताशाः, पुनः ?-दानमानाभ्यां प्रप्रष्टाः, नैते पात्रबुद्ध्या दानार्हाः, नवा गुण-
 वचनेनाभ्युत्थानार्हा इत्येवं जनोक्तिविषया जाताः सन्तो ‘निजनिजस्थानं’ मठादिलक्षणं प्राप्ता इति गाथार्थः ॥६६॥ अथ दिगम्बरैः
 सह संभावितभावविवादभञ्जनाय सङ्घेन यत्कृतं तदाह—

मा पडिमाण विवाओ होहिति विच्चित्तिऊण सिरिसंघो । कासी पल्लवच्चिंध नवीणपडिमाण पयमूले ॥६७॥

प्रतिमासंवन्धी कलहो मा भूदित्यमुना प्रकारेण ‘विचिन्त्य’ पर्यालोच्य श्रीसङ्घो ‘नवीनप्रतिमानां’ अद्यप्रभृतिनिर्मयमाणानां
 जिनप्रतिमानां ‘पदमूले’ पादसमीपे ‘पल्लवचिह्नं’ वस्त्रपट्टलिकालक्षणं लाञ्छनमकार्षीत्, कृतवानिति गाथार्थः ॥६७॥ अथ श्रीस-
 ङ्गकुल्यमधिगत्य दिगम्बरो यद्वधात्तदाह—

त सोऽग्न इदो बुद्धो स्वमणोऽवि क्वासि नगिगण । निअपडिमाणं जिणवरविगोवण सोऽवि गयसस्मा ॥६८॥
तद्-भ्रीजेनेन्द्रप्रतिमानां पद्ममूले श्रीसङ्कट पङ्कजचिह्नं ब्रह्मा द्रुष्टुः क्षपणको 'रुष्टः' क्रोधाविष्टः सन् सर्वं प्रति किञ्चित्कर्तुं म
नुष्यो जिनवरविगोपनमर्षाचक्षुः - 'निबानां' स्वायत्तानां जिनप्रतिमानां नगनत्वं दृश्यमानलिङ्गाद्यवयवत्वमकार्षीत्, स 'विग
वसस्रो' नगनाकारकरणेन जिनेन्द्रविगोपनं मविष्यति नवेति विचारणाशून्यः, अयं माया-अदोऽस्माभिश्चितप्रतिमाकारतो मिषाक
रकरणाय यदि श्रीसत्त्वेन पङ्कजचिह्नमकारि, करिण्यामस्ताहि वयमपि श्वेताम्बरप्रतिमातो मिमत्त्वकरणाय किञ्चित्चिद्विदुनमितिविचिन्त्य
मत्सरभावेन जिनप्रतिमानां नगनत्वं विहितं, श्वेताम्बरेण स्वयं वस्त्रधारित्वात् वस्त्रं चिह्नं कुरुं, विगम्बरेण स्वयं नगनत्वात् नगनत्वं
मेवेति गायार्थः ॥६८॥ अथ सुगन्धवनप्रत्यायनाय तद्विदुनमाह--

तेण संपइप्पमुहप्पडिमाणां पङ्कजकण नत्थि । अत्थि पुण संपईणत्पडिमाण विबायकालाओ ॥६९॥
येन कारणेन विवादे समुत्पन्ने पङ्कजचिह्नं प्रतिमासु संक्षेपे तेनैव कारणेन 'सम्प्रतिप्रसूयप्रतिमानां' विवादात् पूर्वकालमाभिनीनां
त्रिखण्डाधिपतिसप्रतिनृपप्रभृतिनिर्मापितानां सीर्णप्रतिमानां 'पङ्कजाह्वनम्' अञ्जलचिह्नं 'नास्ति' न विद्यते, 'अस्ति' विद्यते पुन
साग्रहीनप्रतिमानां-आधुनिकजिनप्रतिमानां पङ्कजचिह्नमिति, साम्प्रतीनत्वं कुरु इत्याह-'विबायकालाउ'पि उच्यन्तगिरिमा
धित्य (दिगम्बरे) सह विवादकालादिति गायार्थः ॥६९॥ अथ विप्रदक्षलात्पूर्वं किमासीत्तदाह--

पुदि जिणयडिन्नाण नगिगणस नेव नधिअ पङ्कजओ । तेण नागारेण मेओ उअप्पसि संमूओ ॥७०॥
'पूर्वं' विवादात्पूर्वकालं जिनप्रतिमानां नैव नयत्, नापि च पङ्कजकः-अञ्जलचिह्नं, तेन कारणेन आकारेण जिनप्रतिमानासु

भयेयां-श्वेताम्बरदिगम्बराणां भेदो-भिन्नत्वं 'न संभूतो' नासीत्, मद्दश आकार आसीदितिगाथार्थः ॥७०॥ अथ बोटिकमत-

स्वरूपं तत्परूपणापूर्वकनिराकरणे हेतुं च दर्शयन् गाथाद्वयेनोपसंहारमाह—

एअं बोडिअकुमयं पडिअं तित्थाउ दूरतरदेसे । णो तित्थं बाहेई वणगिरिअग्गी जहा नयरं ॥७१॥
तहविअ पवड्डमाणं विवायहेउत्ति सुणिअ भणिअंति । धूलमईणं एसा जुत्तिदिसा दंसिआ णेआ ॥७२॥
यद्यप्येतद्बोटिककुमतं प्रवचनलिङ्गाभ्यां सर्वथा साधर्म्याभावेन शाक्यादिवचीथार्हतरदेशे पतितं, न बाधते तीर्थं, यथा राकौ-
ष्टिकादयस्तीर्थान्तवर्तिनां श्रद्धादीनां शङ्कोत्पादकत्वेन तीर्थबाधाकारिणो न तथाऽयं दिगम्बर इति, तत्र दृष्टान्तमाह-यथा 'घन-
निर्यग्निः' अरण्यपर्वतवर्त्तिवद्निर्नगरं बाधते, दूरतरवर्त्तित्वात्, प्रत्यासन्नस्तु ग्राकृतजनतृणकुटीं ज्वालयन् बाधते, तर्हि किम-
र्थमेतन्मतग्रूपणं कृतमित्याशङ्कामपाकरोति-'तहविअ'ति तथापि च अवर्त्तमानं-विद्यमानमेतत्, न पुनर्जमालयादिवन्निःसत्ता-
कीभूतम्, अत एव कदाचिद्विवादहेतुर्भवतीतिज्ञात्वा भणितमिति न दोषः, अथ विवादे समुत्पन्ने एतावद्भूतनेन किं स्यादित्याह-
'धूलमईणं'ति स्थूलमतीनां-मत्तोऽप्यल्पमतीनां न पुनर्धर्मसंग्रहणीविशेषावश्यकादिद्वृत्तिनिष्णातमतीनां विदुषामपि 'एस'ति
एषा युक्तिदिशा दर्शिता ज्ञेया-ज्ञातव्या, स्थूलमतिभिरनया युक्तिदिशा नशाटास्तिरस्करणीया इति गाथायुग्मार्थः ॥७१-७२॥

अथाधिकारोपसंहारमाह—

एवं कुवक्खकोसिअसहस्सकिरणंमि उदयमावण्णे । चक्खुप्पहावरहिओ कहिओ अ. दिअंबरो पढमो ॥७३॥
'एवं' प्रागुक्तप्रकारेण कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणे उदयं प्राप्ते 'चक्खु'ति चक्षुः-स्वकीयं लोचनं तस्य यः प्रभावो-महिमा नीला-

दिरूपप्रदक्षिणस्तेन रहितो-विकल-प्रथमो दिगम्बरः कथितः, अयं प्राच-उदिते हि सहस्रकिरणे यथा कौशिको निजचक्षुः-
प्रभावरहितो भवति, अयं हि जगत्स्यभावो यथासुखमनिलस्य सूर्यकिरणा अतिश्यामवया मासन्ते, यदाह भीसिद्धसेनदिवा
कर-“सदृर्मभीजयपनानवक्षौदलस्य, यक्षोकमन्धव ! त्वमपि खिलान्यभूवन् । तन्माहृत स्वगङ्गलेखिह ताम्रसेषु, प्रयाग्वो मधुक-
रीषराजावदाता ॥१॥” इति, तथा कुपयक्षौशिकमहस्रकिण्णसंमिदोऽस्मिन् प्रकरणे कुपधाणां पुरस्तादुक्ताविते कुपायिकविशेषो दि-
गम्बरः निजचक्षु-कुम्भदाचरुपा कुम्भटिस्तत्प्रभावराहितो भवति, तस्य स्वमतिकल्पिता कुपुक्तयो न स्फुरन्ति, अथवा कुम्भटिरेव
सुम्भटिर्भवति, एवमिषो दिगम्बरः कथित इति गाथा ॥ ७३ ॥ तथाय दिगम्बरः कस्मिन् संवत्सरे कस्मिन् गुरौ विद्यमाने
मति कथित इति प्रदर्शनाय गाथाहा-

नवद्वत्यकायरायकिजसममहिममि चित्तसिअपक्खे । शुब्देवयपुण्णुक्खं सिरिहीरविजयसुगुरुकारे ॥७४॥

इअ सासणउवयगिरिं जिणभासिअधम्मसायराणुगय । पाविस पभासयतो सइस्सकिरणो जयउ एसो ॥७५॥

इअ कुक्खकोसिमसइस्सकिरणमि पवयणपरिक्ख्वाधरनाममि दिगवरनिराकरणनामो बीओ बीसामो सम्मत्तो

इति श्रीमत्तपागजनमोनमोगणिश्रीहीरविजयसुरीश्वरशिष्योपाध्यायश्रीधर्मसागरगणि-

विरचितस्वोपसङ्गपक्षकौशिकसहस्रकिरणे श्रीहीरविजयसूरिदत्तप्रवचनपरीक्षापरनाम्नि

प्रकरणे दिगम्बरनिराकरणनामा द्वितीयो विभागो विरच्यतः (प्रप १०००)

अथ पौर्णिमीयमतनिरसनस्तृतीयो विश्रामः

अथ पौर्णिमीयकमतं विभिण्डुः किनामा पौर्णिमीयकमताकर्षकः कस्मात् गणात् कस्मिन् संवत्सरे किंनिमित्ताभिर्गतं इति-
ज्ञापनाय गाथामाह—

अहं चंदप्पहसूरिप्पभवं पुण्णिममयं वडगणाओ । एगारइगुणसट्टीवरिसे गुरुबंधुऽमरिसेणं ॥१॥

‘अथे’ ति बोटिकवक्तव्यतानन्तरं क्रमप्राप्तं बोटिकोत्पत्तेर्भूयसा कालेनापि विद्यमानापत्यकमिदमेव जातमिति गम्यं, किलक्षणम्—
‘चन्द्रप्रमस्वरिप्रभवं’ चन्द्रप्रभाचार्यात्समुत्थम्, अनेन विशेषणेन तन्मताकर्षकश्चन्द्रप्रभस्वरिः प्रदर्शितः, ‘वटगच्छात्’ बृहद्रच्छान्नि-
र्गत इति निर्गमगणोऽपि दर्शितः, कस्मिन् संवत्सरे ?—‘एकादशैकोनषष्टिवर्षे’ एकोनषष्ट्यधिकैकादशशतवर्षातिक्रमेऽर्थाद्विक्रमसं-
त्सरतः, अनेनोत्पत्तिसंवत्सरः प्रदर्शितः, केन हेतुना ?—‘गुरुबन्धुः—श्रीसुनिचन्द्रस्वरिस्तस्याभर्षेण—मत्सरेणेति
गणाभिर्गमहेतुः स्त्वचित इतिगाथार्थः ॥१॥ अथामर्षकारणप्रदर्शनाय गाथाद्वयमाह—

गुरुभाया मुणिचंदो संविग्गो आसि सूरिपयपत्तो । कस्सइ तेण पइट्ठं करिज्जमाणं सुणिअ रुसिओ ॥२॥

तम्महविद्धंसमई भणइ पइडा न साहुणो किच्चं । दवत्थओत्तिजुत्ति जंपंत महंतसहेण ॥३॥ युग्गं
चंद्रप्रभाचार्यस्य गुरुभ्राता—सतीर्थ्यः आचाम्लादितपोऽनुष्ठानकष्टेन संविग्नो बहुश्रुतो गणनायकतां प्राप्तः श्रीसुनिचन्द्रस्वरिरासीत्,
तेन कस्यचिन्महद्विकस्य श्राद्धस्य प्रतिष्ठां क्रियमाणां श्रुत्वा रुष्टः—क्रोधाविष्टश्चन्द्रप्रभाचार्यः तस्याः प्रतिष्ठाया महोत्सवविध्वंस-

नमति मन् प्रतिष्ठा माधोः कृत्यं न भवति, किन्तु भावककृत्यमिति भणति, किं कुर्वन् ?-भो लोका ! प्रतिष्ठा द्रव्यस्त्वव इति युक्तिं
उत्पन्न महाराजन्, चास्वरम्यत्यध्वरायः ॥

भावायस्त्वय-तदानीं किल राजधीकर्णधारक श्रीचन्द्रप्रभधरि श्रीमन्निचन्द्रधरि श्रीमान् देवधरि श्रीमान्विद्यारिभेसि
चत्वारोऽप्यङ्गुलिप्याधारिधिगोऽध्वन्, तेषां मध्ये समधिकभानादिगुणै र्वजनपदविख्यातः श्रीमन्निचन्द्रधरिः, अन्यथा
धीधन्तामा कधि-महद्विक भावको बहुविचल्ययेन महामह-पूर्वं भीजिनेन्द्रप्रतिमां प्रतिष्ठिष्ठापयिषुर्बृहत्वात् श्रीचन्द्रप्रभाधार्य
प्रति द्योक्तवान्-मोः पूज्या ! मर्दायमनोरथमफलीकरण्याय प्रतिष्ठाकृते श्रीमन्निचन्द्रधरीनाम्नापयतेति, महान्तमुपरोध च कृतवान्,
चन्द्रप्रभाचार्यधिल्लितवान्-मयि बृद्ध मत्यपि कथं श्रीमन्निचन्द्रधरि' प्रतिष्ठां करोतीत्यभिमानत्यागाद्यम्-तन्महोत्सवविष्वसनाय
भो चतुरधारक ! विधिना प्रतिष्ठां कुरु, न सागमे साधो प्रतिष्ठाकृत्यमुक्त, किन्तु द्रव्यस्त्ववत्वेन भावकस्यैव युक्तमित्यादियुक्त्या
वि० सं० ११४९ वर्षे भावकप्रतिष्ठा प्ररूपिषा, महानाप्सुपस्य तिरस्कृता, तत एककीत्यसौ कारणेऽपि पततीति विचिन्त्य
श्रीमन्निचन्द्रधरिमत्वरण मतमेदद्वरणाय सं० ११५९ वर्षे अद्य रात्रौ मम पद्यावत्या आगत्योक्त-भावकप्रतिष्ठा पूर्णिमापाक्षिकं
पेत्यनादिमिदं स्व प्ररूपयति वचना मया पूर्णिमापाक्षिकं करिष्यते, द्वितीया पूर्णिमा प्रकाशिता, ततः श्रीसङ्केत प्रवचनोपघातक
वचन मा मूहीत्याक्रोशितोऽपि प्रत्युक्तवान्-यदि पद्यावत्योक्तं न प्रमाणीक्रियते तर्हि सा मयि कुप्यतीति वधसा सङ्कोक्तमप्रति
पद्यमानोऽमात्रमभिनवशीतिकृत्वा सद्वराह' कृत इति व्यतिक्रयान् चन्द्रप्रभाधार्यो मत्सरेण प्रथम भावकप्रतिष्ठां प्ररूपितवानिति
गापादप्रायः ॥ २-३ ॥ अयं चन्द्रप्रभाधार्योद्गाधितानुमानग्रयोगवदितां गायामाह-

जिणपडिमाण पइट्ठा न साहुकज्जं तु दवथयभावा । अहवा सावज्जत्ता कुसुमेहि जिणिंदपूयव्व ॥४॥
 निनप्रतिमाप्रतिष्ठेतिपक्षः, न साधुकार्यमिति साध्यं, तुशब्दात् श्रावकेणैव कार्यमिति द्वितीयमपि साध्यं बोध्यं, द्रव्यस्त्व-
 भावात्-द्रव्यस्त्वत्वात् सावद्यत्वाच्चेति हेतुद्वयम्, अत्र सावद्यत्वादितिहेतुर्न चन्द्रप्रभाचार्योद्भावितः, किंतु तिलकाचार्योद्भावितः,
 तिलकाचार्यस्तु तदन्यरीतिकृत्वा प्रसङ्गतोऽत्र लिखितोऽपि हेतुः 'तिलगो कुक्कुबतिलगो'चि त्रयस्त्रिंशत्तगाथात आरभ्य निरा-

करिष्यते, कुसुमैजिनेन्द्रपूजेवेति दृष्टान्त इतिगाथार्थः ॥ ४ ॥

दधमपहाण दविणं थओवि जिणभत्ति धम्ममिच्चं वा । दूसइ न किंचि मुणिउचिअपइडकिंचेसु ॥५॥

अथ स एव तावदित्थं प्रष्टव्यः-भो चन्द्रप्रभाचार्य ! अद्य यावदच्छिन्नं तीर्थभासीत् न वा ?, नेति वक्तुमशक्यत्वेनासीदित्येव
 वक्तव्यं, तच्च तीर्थं साधुप्रतिष्ठामाश्रितमुत श्रावकप्रतिष्ठां वा ?, यदि साधुप्रतिष्ठामिति ब्रूये तर्हि किं त्वं तीर्थवाह्यभवनेनात्मानं
 क्लेशयसि ?, अथ पूर्वमविधिरेवासीदितिचेत् तर्हि विधिं कुर्वाणोऽपि त्वमच्छिन्नपरम्परायात्तीर्थवाह्यः संपन्न इति विधेरिहैवतत्फलं
 प्राप्तं, परत्रासाद्विधेः किं फलं भावीति स्वयमेव किमिति न पर्यालोचयसि ?, अथ पूर्वं श्रावकप्रतिष्ठेवासीत्, परं कियता कालेन चैत्य-
 वासिभिः साधुप्रतिष्ठा व्यवस्थापितेति चेत् तर्हि एतद्वचनं त्वयैवासेनोक्तमस्माभिः श्रद्धेयं उत तद्वज्रकमन्यत्किमप्यस्ति ?, आद्य-
 पक्षे दिव्यकरणमन्तरेण त्वय्याप्तत्वमेव को गर्दभीक्षीरपायी श्रद्धधातीति पल्लवमादाय दर्शयतां, द्वितीये तद्वज्रकं त्वदुत्पत्तेः पूर्वं
 प्रतिष्ठितासु प्रतिमासु अश्रुकेन श्रावकेणैव प्रतिमा प्रतिष्ठितेत्यादिवर्णावली उतागमो वा आप्तजनप्रवादो वा ?, नाद्यः, कस्यामपि
 प्रतिमायां तथावर्णावल्या अनुपलब्धेः, परं यत्र कापि जीर्णप्रतिमासु वर्णावली तत्रासुकक्षरिभिः प्रतिष्ठितमश्रुकविम्बमित्यादिरूपेण

तद्राधिकेन वर्णान्वित्युपलभ्यत, नापि द्वितीयः, काव्यागमे अष्टकभावेकं प्रतिष्ठा कुतेत्यनुपलब्धे, प्रत्युत "पुराणः मंतनासोऽर
विणआहवर्षः तदेव दिसिधयोऽ। नेमुन्मीलनं देसबद्धं गुरुअहिगारा इहं कथ्ये ॥१॥" इति श्रीपादलिखितस्वरिवच, तथा—रूप्यक
घोलकस्थन, शुचिना मधुमर्षिणा । स नेत्रोन्मीलनं कुर्यात्स्वरिः स्वर्णशलाकये ॥१॥ इति श्रीउमास्वातिवाचकवचः, तथा "सदसेष
घवल्ययण धेद्विद्यं वामधूषवत्थेहि । अभिमतिउ तिवारं स्वरिणा स्वरिमतेष ॥२॥ इत्यार्येभीसमुद्राचार्यवच, तथा 'सो इहं संपचे
हमसितागाइमवविहिपुष । जिपनेमुन्मीलनय करेअ वण्ये निसंवत्सरो ॥१॥ अन्धीनिलाहसंचिसु हिअएविअ सिरपयाइ एवण्ये ।
रपयस्स षडिआए गदिअमह थिरमणो स्सरी ॥२॥ इति श्रीहरिमद्रस्वरिवच, तथा—विदिवयण च पमाणं सुमुच जेण ठवणागु
रुणो । कजा बिषविबाण दे च मविसय इवइ करणे ॥१॥ इति श्रीहरिमद्रस्वरिवच, इत्यादिप्रवचनप्रमाणपुण्यविरचितस्वस्वप्र-
तिष्ठाचन्पादिवर्नासि त्वदुक्तवचोवाचकान्येवोपलभ्यन्ते, नापि तृतीयः, पूर्वं भावकप्रतिष्ठाऽऽसीत् कियसा कालेन चैत्यवासिमि' साधु-
प्रतिष्ठा व्यवस्थापितेति तीयप्रवादानुपलब्धे, प्रत्युत श्रीशत्रुस्रयमाहात्म्यश्रीमहावीरशरित्रादौ श्रीमत्रञ्जयाष्टादशिवु श्री
नामसूरिकपिलकैवल्यश्रमृतिसाधुभि' प्रतिष्ठा कुतेत्येवं प्रवाद उपलभ्यते, इत्यादिप्राञ्जल्युक्तिलेखेनापि तिरस्कर्तव्यार्हं चन्द्र-
प्रमाणार्थे सत्यपि यावत्तदुद्गावितानुमानाभासादिरचना तत्र्यतिपक्षमूर्तेरनुमानादिभिर्न निराक्रियते तावत्केवात्रि मुग्धानां दुर्विद-
ग्यानां च अद्भ्यापिआधीपराभूतिर्नादेतीति विचिन्त्य तत्पराकणायोपक्रम्यते, तथाहि—अविद्या न साधुकृत्य, द्रव्यस्त्वज्ज्ञात्, इमुमादिना
जिनपूजावदितिप्रपमानुमाने द्रव्यस्त्वत्वादिति पदप्रयात्मकस्य हेतोर्द्वयोरपि शब्दयोर्वैकल्पिकपर्यायानुक्राम्य दूषयितुं गाढामाह—
'अंगारमदो दबायरिओ सयाऽमबो'पि चक्वनात्, 'धुम्ने द्रव्यमुक्थ' मित्यादिवचनाच्च द्रव्य किमप्रधानमव त्रविष्य वेति

विकल्पद्वयी द्रव्यशब्दविषयिणी, स्तवोऽपि किं जिनभक्तिः ? प्राकृतत्वाद्विभक्तिलोपः धर्ममात्रं वेति विकल्पद्वयी स्तवविषयिणी, तथा च द्रव्यस्तवत्वं नाम किमप्रधानजिनभक्तित्वं वा अप्रधानधर्मत्वं वा द्रविणजिनभक्तित्वं वा ? उपलक्षणाद् 'द्रव्यं हि भावकारण' मिति वचनाद्भावस्तवकारणत्वं वेत्यादिविकल्पजालपतितश्चन्द्रप्रभाचार्यविकल्पितोऽनुमानमीनो मरणातिथिः संपन्नः सन् 'मुनीनां' साधूनामुचितानि-जिनोपदिष्टत्वेन योग्यानि प्रतिष्ठाकृत्यानि "शुद्धाण१ मंतनासो२ जिणआहवणं३ तहेव दिसिबंधो४ । नेतुम्मीलण"५ देसण६ गुरुअहिगारा इहं कप्पे ॥१॥" इत्यादि षट् कृत्यानि तेषु किञ्चिदपि कृत्यं न दूषयति, अर्थान्दूषयतीत्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयं-जिनप्रतिष्ठा न साधुकृत्यं, द्रव्यस्तवत्वादिति कोऽर्थः ? अप्रधानजिनभक्तित्वात्, तत्र जिनभक्तौ तावदप्राधान्यं किं जिनानुपदिष्टत्वात् उतोपदिष्टेऽप्यापवादिकत्वात् सारम्भत्वात् श्रावकधर्मान्तर्भूतत्वाद् वा ? आद्ये श्रावकेणापि कथं कर्तव्या स्यात् ? जिनानुपदिष्टस्य धर्मानुष्ठानस्य श्रावकाणामप्यनुचितत्वाद्, अथ जिनोपदिष्टत्वेऽप्यापवादिकत्वादप्राधान्यमिति द्वितीयो विकल्पश्चेत् तर्हि 'कारणणि कोऽपचाद' इति वचनात् तत्र कारणं किं प्रतिष्ठाकृतिमन्तरेण स्थातुं गन्तुं वक्तुं भोक्तुं वा न शक्यते ? ऐहिकार्थसिद्ध्यभावो वा स्वर्गाद्यनवासिर्वा श्रावकधर्मन्यूनता वा ? नाद्यौ पक्षौ, प्रत्यक्षवाधात्, प्रतिष्ठाकृतिमन्तरेणापि स्थित्यादिक्रियैहिकार्थसिद्ध्योरुपलम्भात्, न तृतीयः, आगमवाधात्, प्रतिष्ठास्वर्गावाप्तेः श्रवणात्, चतुर्थे त्वशेषकृत्यसंपन्नोऽपि यदि प्रातिष्ठां न करोति तर्हि श्रावकधर्मन्यूनता, तत्कृतौ च पूर्णतैति प्रतिष्ठायाः श्रावकधर्मपरिपूर्णाहेतुत्वं संपन्नं, तस्या अप्यप्रधानभक्तित्वं स्यात्तर्हि प्राधान्यं कस्योच्यते इति पर्यालोच्य नापवादिकत्वेन हेतुना जिनभक्तेरप्राधान्यं सिद्ध्यति, अथ सारम्भत्वादिति तृतीयोऽपि विकल्पश्चेत्तर्हि प्रतिष्ठा किं चतुर्विधाहारोपवासप्रत्याख्यानवदेक-

स्वभावरूपक्रियात्मिका उतानेकस्वभावक्रियाकलापात्मिका वा !, नायं पक्षोऽप्यध्यासात्, द्वितीये किं सर्वा अपि क्रिया प्रतिष्ठाया-
 मारम्भा मन्त्रित्वलक्षणादनुमादिषाभ्या उत काश्चन !, नायोऽप्यध्यासात्, नेत्रोन्मीलनादिक्रियाणां निरारम्भत्वेन सर्वजनप्रतीव-
 न्त्वाः, अप काश्चन मारम्भा काश्चन निरारम्भावेति चेत्तर्हि यासु क्रियासु सारम्भत्वं ता क्रिया अधिकृत्य तत्र मते जिनमत्तेरप्रा-
 प्त्यं भिद्यतु पर यासु निरारम्भत्वं वा अधिकृत्य प्राधान्ये सिद्धे अग्रजजिनमत्तेरिति त्वदुपन्यस्तो हेतुमार्गासिद्धिग्रस्तो बोध्यः,
 बाषोपि तदन्ते मापृकृत्यत्वम्यानपायादिति सारम्भत्वमप्यप्राधान्यहेतुर्न स्यात्, अय साधुधर्मापेक्षया भावकधर्मो न प्रयान्,
 यदागमः—“मात्तर्हि न मर्हि, माद्वेो सचमुत्तर” चि ॥ श्रीउत्तरा० (१०८७) भावकधर्मान्तर्युता च जिनविम्बप्रतिष्ठा, अत इय
 जिनमन्त्रिप्रधानभूतैवेतिपद् तर्हि भावकधर्मान्तर्युतापि जिनविम्बप्रतिष्ठा मायुसापेक्षा निरपेक्षा वा !, साधुनिरपेक्षैवेति चेदहो
 इरातुमिय ! भावकधर्ममात्रस्यापि मायुसापेक्षत्वे प्रतिष्ठया किमपराद ! यतः सा साधुनिरपेक्षैवेत्येते, तत्कथमितिचेत् मृशु, कश्चि-
 दिरकी धारकः साधुधर्म प्रत्यममयः सम्यक्समूलद्रादन्नवत्तरूप भावकधर्मं प्रतिपद्यते, तत्र साधोरपेक्षाअवश्यं वक्तव्या, सा चैव-स
 भावयो निधिना भावकधर्म प्रतिपद्यमानः प्रवृत्तमुद्गरे चन्द्रवले च सति शुचीभूतो मय्यवस्थापलङ्घनरीरोजनेच्छाचमिकसमवाय
 मर्दिनः धर्ममीपमृणागत्य निपोवितकरकुरमलो विनयाननतोत्तमाङ्गः धरिं प्रवक्षिणयति, सुगन्धाविना पूजयति नमसति वन्दते
 मीति च, पथान्यकन्नामपि नन्दिमामग्री प्रगुर्णाकृत्य गुवाञ्चया गुरुमिषुमातप्रदेन स्थित्वा गुरुबहुमानपरायणो गुर्वाञ्चया इर्या
 पायिती प्रतिक्रम्य क्षमाधमपूर्य द्रव्यवन्निर्घां प्रतिलिम्प्य च क्षमा० इच्छकारि भगवन् ! तुम्हे अम्ह भीसम्यक्सत्तसामायिकमुत्तसामा-
 यिकद्वयविगतिनामापिकजातोरावर्धी न्ये वदावहेस्यादिगुर्वाञ्चो प्रतीच्छन् गुरुभिः मद् दधानमिषन्दते, ततो द्वादशवर्षवन्दनकरार्थक

नन्दिद्वयत्रयवर्णनमिति मत्तविशतुच्छ्वाममानं कायोत्सर्गं विधाय नन्दिद्वयत्रयं नमस्कारत्रयं गुरुमुखवाच्छृणोति, श्रुत्वा च गुरु-
मुखेन मम्यत्तयं द्वादश व्रतानि चोचरति, गुरुरपि श्रावकमस्तके वर्द्धमानाभिमुखिभिर्वासिनिक्षेपं कुर्वन् 'अहन्नं भते ! तुम्हाण समीवे
मिच्छताओ पडिक्कमामी' त्याद्यालापकादिश्रावणेनोच्चारयति, तदनु सप्त क्षमाश्रमणानि, नन्दिं प्रदक्षिणयतश्च श्रावकस्य मस्तके
सूरिर्वर्द्धमानाभिमुखिभिर्वासिनिक्षेपं करोति, श्रावकोऽप्यात्मानं कृतार्थं धन्यं च मन्यमानस्तं वासं प्रतीच्छति, ततो गुरुमुखेन यथा-
शक्त्युपवासादितपः करोति, स्मरिष्यतं पुरस्कृत्य श्रावकधर्मोपबृंहणानिमित्तं तदुत्साहपरां धर्मदेशनां विदधाति, ततः श्रावकस्तीर्णोऽहं
संसारसमुद्रमित्याद्यात्मानं मन्यमानो यथाशक्ति सङ्ग्रहपूजामातोद्यादि श्रावकश्रावकश्राविकादीनां यथोचितद्रविणदानं च सङ्ग्रहमे-
तश्चैत्यपरिपाटिमपि विदधाति, किं बहुना ? यथा यथा प्रवचनप्रभावना भवति तथा तथा प्रवर्तते, एवमेकादशोपासकप्रतिमाप्रति-
पत्तिरपि भावनीया, आस्तामन्यत्, नमस्कारसहितप्रत्याख्यानघटिकाद्वयमानसामाविकाद्युचरन्नापि गुरुसाक्षिकं गुरुमुखेनैवोचरति,
किमङ्ग पुनः प्रतिष्ठा साधुनिरपेक्षेति, ननु कुसुमादिभिर्जिनपूजा साधुनिरपेक्षैव दृश्यते, तथा प्रतिष्ठाऽप्यास्तामिति चेत् तर्हि पाक्षि-
कादिकर्पोपधकरणं नन्दिवासादिनिरपेक्षं दृश्यते तद्वत्सम्यक्तत्त्वपूर्वकद्वादशव्रतोच्चारोऽप्यास्तां, युक्तेस्तौल्यात्, तस्माद्वर्माष्ठानमात्रे
सदृश एव कारणादिविधिनिन्वेपणीयः, किंतु परम्परागमानुसारेण यथाऽऽम्नायं कस्यचित् कश्चित् कश्चिदपेक्षाऽनपेक्षा वाऽभ्युपगन्त-
व्या, तेन कुसुमादिद्रव्यपूजाविधौ गुरुपदेशपूर्वकत्वेनैव गुरुसापेक्षत्वमभ्युपेयम्, एवमन्यत्रापि यथासंभवमायोज्यं, किंच-तवा-
मिप्रायेण द्रवस्तवसाम्येऽपि श्रावकेण कियुपकृतं यत्सम्यक्तत्वाद्युच्चारसमये श्रावकमस्तके वासक्षेपं तत्कर्णयोः सूत्रालापकश्रावणं
स्मरिरेव करोति, तीर्थकृता च किमपराद्धं यत्रैलोक्यपूज्यायामपि तत्प्रतिमायां वासक्षेपमन्त्रन्यासं श्रावक एव करोति, न पुनः

मरि, परं ज्ञापने न्यया मगधतः कोऽप्यपराधस्तथा कृतो येन मगधता सर्वथा दूरीकृत, किंच-भो चन्द्रप्रमाचार्य ! यदि तुभ्य-
 मवे रोचते तर्हि स्थापनाचार्यप्रतिष्ठायां त्रिप्यग्रवाचने स्वरिपदाने च वासक्षेप श्रावक एव करोतु, अन्यथाऽर्द्धज्वरतीयन्यायमनु-
 मत्तमन्त्र मरति संकट पतन स्यात्, अथ श्रावकप्रतिष्ठितस्यापनाचार्यस्य पुरस्तात् साधूनां प्रतिक्रमणादिकाः क्रिया न क्षुब्धन्ति
 श्रावकनामक्षपण च त्रिप्य' साधु मरिष न स्यात्, तर्हि श्रावकप्रतिष्ठितायां प्रतिमायां पुरस्तात्कवमीर्याप्रतिक्रान्तिपुरस्सरं देव
 वन्दनादिका क्रिया माधव' इर्यु ? कर्ष वा श्रावकप्रतिष्ठिता प्रतिमा तीर्यक्करस्या मवेदित्याद्यपि किं न पर्यालोचयसि !, ननु
 त्रिप्यमन्त्रक चामनिर्युप' सिद्धान्त मणित, यदागमः-“स्वइमि बहुमाणस्म निगय मगवओ जिगवरिदस्स । मावे सजोवसमिए
 बहुमाप्पहि तो गदिन ॥१॥” श्रीआच० नि० (३-७३५) एतन्वृत्तिर्यथा-ततो मगव अणुष्य मगसीकरेह, ताहे सको वयरामए
 पान दिवगंधगधिकानि पुज्याणि छोटूण सामि उवगतो, ताहे मामी सीहासपाओ उट्टिण पढिपुण्णं मुहि केस्सराण नेण्वति, ताहे
 गोअममामिप्यमुहा इणारमवि गणहरा इसीओणया परिचाट्टिए ठति, ताहे देवा आउसगीअसरं नि मति, पुव सित्य
 गोअममामिस्म दवहि गुणहि पज्जवेहि अणुज्जाणामिचि पुण्णाणि सीसे छुमति, सतो देवताणिचि पुण्णवासं च पुण्णवासं
 च वासति, गण च सुहम्ममामिस्म पुरे ठावेत्ताणं अणुज्जाणेति'चि श्रीआचर्यकचूर्णो ४६४ संख्ये पुत्तके' ८० पन्ने इति-
 पेत्तु तर्हि प्रतिष्ठायामपि समानं, श्रीसिद्धसेनभीहरि-भद्रोमास्थातिवाचकप्रमृतिमहापुरुषप्रकृतप्रतिष्ठाकल्यादिपु स्वरिकृत्यत्वेनैव वा-
 मनिधयादकृत्वाद्, अथाप्याक चूर्णितेव ग्रमाणं, न पुन प्रतिष्ठाकल्यादिप्रतिष्ठाकारस्य प्रविष्टाकल्यादिकारः सम्मता अम
 म्मता वा !, नान्यो-मन्मन्त्रत्वाद्, आद्य सुमगं प्रतिष्ठाकल्यानां प्रामाण्यं सिद्धन्ति, अन्यथा माता ये वन्त्येति न्यायः संपद्यते,

न हि चूर्णिकारं प्रमाणतयाऽभ्युपगम्य चूर्णिकारेण प्रमाणीकृते पुरुषे प्रामाण्याभावं वक्तुं शक्यते, अथ श्रीसिद्धसेनश्रीहरिभद्र-
स्वरिप्रभृतिभिरेव कृता अमी प्रतिष्ठाकल्पा इति नास्माकं सम्यगास्थेति चेत्तर्हि संप्रत्यङ्गोपाङ्गनिर्युक्त्यादिकमपि श्रीसुधर्मस्वाम्यादि-
कृतमिति कथमास्थेति, युक्तेः समानत्वाद्, अथ प्रतिष्ठाकल्पोक्तो विधिः क्वापि नोपलभ्यतेऽतो नास्थेति चेत्तर्हि प्रतिष्ठैव नाङ्गीक-
र्त्तव्या, अनुपलब्धस्याप्यङ्गीकारे शशविषाणस्याप्यङ्गीकारापत्तेः, अथ नाममात्रेण प्रतिष्ठा सिद्धान्ते ममुपलभ्यते, यदुक्तं—“निअदव-
मपुब्बजिण्हभवणाजिणविबवरपहङ्कासु। विअरइ य पत्थपुत्थय सुत्तिथत्तिथयरपूआसु ॥१॥” (२७-३०६) इति श्रीभक्तप्रकीर्णके
इति चेत्तर्हि नाममात्रेणैव प्रतिष्ठा श्रद्धया तथैवोपलम्भात्, न पुनर्वैदिकाय वारकाष्टादशस्नात्रादिविधिरपि, तस्य काप्यनुपलम्भाद्, अथ
प्रतिष्ठाकल्पे स विधिरुपलभ्यते इति चेदलं विवादेन, तेषु स्मरेरेव पद कृत्यानुक्तानि, एवमुक्तयुक्त्या श्रावकधर्मान्तर्भूताया अपि
प्रतिष्ठायाः साधुसापेक्षत्वे सिद्धे न किञ्चिदनुपपन्नं, यतो यथा श्रावकधर्मेऽपि सम्यक्तत्त्वमूलद्वादशत्रतोच्चारं प्रतिमाधुच्चारं च अह-
ण्णं भंते ! इत्यादिर्यावद्वासनिक्षेपादिकं साधुकृत्यं सङ्गभक्त्यादिकं च श्रावककृत्यं तथा प्रतिष्ठायामपि ‘युद्दहाण १ मन्तनासो २’ इ-
त्यादीनि पद कृत्यानि स्मरिसंबन्धीनि शेषमशेषं तु द्रव्यव्ययादिसाध्यं सचित्तजलफलपुष्पादिसाध्यं च श्रावककृत्यमेव, तथा चैकस्या
अपि प्रतिष्ठायः क्वचिदंशे साधुकृत्यत्वेन साधुधर्मान्तर्भूतत्वं क्वचिदंशे श्रावककृत्यत्वेन श्रावकधर्मान्तर्भूतत्वं चेत्युभयमपि न विरु-
ध्यते, तथा चानुमाने बाधः स्फुट एव, साधुकृत्यत्वेन सिद्धेऽपि प्रतिष्ठाकृत्ये तदभावसाधनात्, न चैकस्य कार्यस्योभयस्वभावत्वं
कथं संभवतीति शङ्कनीयम्—एकस्मिन्नेव पुत्रे मातृपुत्रीत्वपितृपुत्रत्वयोरिवाध्यक्षसिद्धत्वाद्, अत एव ऋषभदेवस्य नाभेयो मारुदे-
वश्चेत्यभिधानद्वयमप्यविरुद्धं, ननु यदि कदाचिदाचार्यादिसामग्र्यभावे तीर्थकृदभिमुखीभूय तीर्थकृत्यप्रतिमां वा पुरस्कृत्य किञ्चि-

द्रतादिक भवकः प्रतिपद्ये यत्र वा शासनदेशतापितलिङ्गं प्रत्येकनुदाविधारिप्र प्रतिपद्यते कथं तत्र वासन्धिषोपाविद्यारिकुल्यमिति
 नेत्यस्यम्, आधाराधमावे कारवधत्वात् स्वयमेव व्रतादिक प्रतिपद्यमान परलोकाराधको भवति, न पुनस्तथा भासनप्रवृत्तिः, त
 स्याभागमोकयिरिसापेक्षत्वात्, अत एव कारयिक्तयाविषयचरितानुपतिष्ठवमयन्तीतिलकमसुरीनर्मदासुन्दरीदृष्टान्तेनाग
 मोक्तविधिं परिहरन् मूर्खसंखरा भण्यते, न हि चरितानुवादमनुसृत्य विधिवादः प्रवर्तते, तथा प्रवर्तने च श्रीवीरदृष्टान्तेन बीव
 तोर्मतापिप्रो' पुत्रस्य प्रवज्या अग्रहणा स्यात्, श्रीगौतमदृष्टान्तं कर्तुं कविलोकननिमित्तमेकाकिनाऽप्याचार्येण राजान्तःपुरे ग-
 मनमेकाकिन्या च राश्या सह विजयनप्रदेशे च सचरण कर्तव्यं स्यात्, श्रीस्यूलमद्रदृष्टान्तेन वेश्यागृहे चतुर्मासककरणं न दोष
 माग्न मयेत्, अलिप्तकदृष्टान्तेन मृत्पिकाणालिप्तजले पतद्ग्रहप्लावनं धुल्लुके कर्त्तव्यं स्यात्, तथा च प्रवचनमर्यादा दत्ताञ्जलि-
 वामागपयेत्, तस्माच्चरितानुवादेन न विधिः प्रवर्त्तनीयः, किंच-यदिदं दमयन्त्यादिचरितानुवादमचिकृत्य प्रवर्त्तते तदा प्रतिष्ठा
 कृत्य भाविकाया एवोपपद्यते, न पुन' भावकस्यापि, तत्रापि लग्नुभ्यायन्वेयग धेविकायधारकादिकरणमप्युच्छिन्नसंकथं भवेत्,
 ननु भावकस्यापि कापि प्रतिष्ठाकृत्यमुक्तमस्ति, यदुक्त-“न पदद्वा तस्स कया दाष टाळण सयलसयस्स । तेजेव दुक्खमारो भवे
 मवे हेय अशुरुओ ॥१॥” इति स्तवने इति चेत्तस्य, प्रतिष्ठार्थां प्रागुक्तपुरुषा कथंचिन् भावकस्यापि तत्कर्तव्यवहारस्याविरुद्धत्वाद्,
 यथा मम्यत्त्वमूलदादश्वत्थानि भावकेभ्यो धरितानीति, एव सत्यपि यदि स्ववचनचोभाप्रमवलम्ब्य भावकप्रतिष्ठाव्यवस्थापनसमीक्षा
 स्यात् तर्हि “नमिदिनमिहुलान्वयिभिर्धिधावरनामकाल् काल्पार्थ्य । काल्पदास्ये नगरं प्रतिष्ठितो जयति जिनवृषम ॥१॥” इति स्त
 वनवचनात्परिप्रतिष्ठाऽपि कथं न समीक्षते ? तस्मात् कथयिन्नावकृत्यत्वमपि प्रमिच्छाया न विरुद्धम्, एतेन ‘कोऽ सावगो

जिणपडिमाणं पढमपह्णणं करेड' इत्यादीनि कल्पचूर्ण्यादिवचनानि तथाऽन्यान्यपि च स्थानककथाकोशकल्याणकप्रकरणोपमिति भवप्रपञ्चादिसंबन्धीनि कुपाक्षिकतिलकतिलकाचार्येण स्वमतिविकल्पितप्रतिष्ठाकल्पे मुग्धजनभ्रान्तिजनकान्युद्धावितानि तानि निरस्तानीति बोध्यम्, उक्तयुक्तैः सर्वत्राप्यवतारात्, क्वचिच्चान्यथाभिप्रायेण चूर्ण्यादिषु विद्यमानस्यान्यथाभिप्रायवता तिलकाचार्येण विलल्पितस्य द्रव्यस्तवत्वादिति हेतोरग्रधानभक्तित्वादिति प्रथमो विकल्पश्चन्द्रप्रभाचार्यस्य पाशकल्पः संपन्न इति प्रदर्शितं, अथ जिनप्रतिष्ठा न साधुकृत्यमग्रधानधर्मत्वादिति द्वितीयो विकल्पश्चेत्तत्रापि धर्मेऽप्राधान्यं किं जिनानुपदिष्टत्वमित्यादिप्रथमविकल्पोद्धावितविकल्पजालकवलितत्वादकिंचित्कर एव २, अथ जिनप्रतिष्ठा न साधुकृत्यं द्रविणजिनभक्तित्वादितितृतीयो विकल्पश्चेत्सोऽप्ययुक्तः, तथाहि—द्रविणेन—सौवर्णिकादिधनेनार्थान् द्रविणलभ्येन स्रक्चन्दनादिषूजोपयोगिवस्तुजातेन जिनभक्तिः सा द्रविणजिनभक्तिस्तस्या भावो द्रविणजिनभक्तित्वं तस्मात् द्रविणजिनभक्तित्वादिति हेतुः संपन्नः, स हेतुः प्रतिष्ठा लक्षणे पक्षे वर्त्तमानः किं श्रावकोचितकृत्यमात्रवर्त्ती निगद्यते उताचार्योचितकृत्यमात्रवर्त्ती वा १, नाद्यः, सिद्धसाधनात्, प्रतिष्ठायां देशेन श्रावकोचितकृत्येषु स्मरिक्त्यत्वानभ्युपगमात्, द्वितीये स्तुतिदानादिषु षट्सु स्मरिक्त्यत्वेन सिद्धान्तसिद्धेषु स्मरिक्त्यत्वाभावसाधने स्फुट एव बाधः, हेतुश्च तदंशे शब्दे चाक्षुषमिव स्वरूपासिद्धः, स्तुतिदानादिषु स्मरिक्त्येषु द्रविणजिनभक्तित्वाभावात्, तृतीये हेतोर्भागासिद्धिरंशतो बाधश्च, यतः प्रतिष्ठोपयोगिकृत्यमात्रवर्त्तीति हेतुरुच्यमानः स्मरिक्त्येष्ववर्त्ती भागेनासिद्धः, तदंशे स्मरिक्त्यत्वाभावोऽपि साधयितुं शक्यते, तदभावस्य साधुकृत्यत्वस्य सिद्धान्तसिद्धत्वात्, सिद्धान्तसिद्धे वस्तुनि तदभावसाधनायानुमानस्याप्रवृत्तेरिति द्रविणजिनभक्तित्वादितितृतीयोऽपि विकल्पोऽकिञ्चित्कर एवेति ३, एवं द्रविणधर्मत्वादिति चतुर्थोऽपि

विरूपस्वयन्गान्धावलीपल्लवनहेतुर्न स्यात्, तस्यापि स हेतुः किं भावकोचितकृत्यवर्तीत्यादिविकल्पत्रिककवलितोऽसमर्थ एव, एतेन चतुर्यगायायां 'अहवा सावस्त्र'पि
 त्वाद्, एवमुपलक्षणवृत्तिव मायस्त्वहेतुत्वादित्यपि पूर्वोक्तत्रिककवलितोऽसमर्थ एव, एतेन चतुर्यगायायां 'अहवा सावस्त्र'पि
 यन् न या द्वितीयो हेतुः सावयत्वादिति सोऽपि निरस्तो बोध्यः, हरिकृत्यांश्चे सावयत्वाभावेन स्वरूपासिद्धेरिति गाथार्यः ॥५॥ अथ
 'दशमपराण स्यापनन्तरोक्तगाथाहेतुचतुर्भङ्गी निगादिता, तस्यां यानि दूषणानि तानि स्रजत एव दर्शयन्माह—

भगोस्तु षडसु नागाऽसिद्धो हेतुः अ सज्जयमोऽवि । अ देसेणं दुणहवि अहिगारो इह पइट्ठाए ॥६॥

चतुर्दशैकलक्षणेषु हेतुमागासिद्धः, चः पुन साध्यवध्यभ—भावित, अयिस्त्वद्विवक्षया क्वचिदन्तरो बाधो हेतुस्य स्वरू
 पासिद्ध इत्याद्यपि बोध्यं, कुत एवं?—'यत्' यस्मादिह—प्रतिष्ठायामप्यसिद्धे प्रतिष्ठाकृत्ये देशेन, न पुन सर्वथा, द्वयोरपि—हरि-
 भावकयोग्यधिकार इ गौतम ! प्रतिष्ठाविधौ वैतावच्च भावकफलप्राप्तिरिति चेत्—सारम्भविनमक्तिस्वाच्छावकवर्मान्तर्यवत्त्वाद्, उभ
 ययाऽपि भावकोचितकृत्यमात्रवर्तित्वेन परैकदेशे वर्तमानान्नागासिद्धः, यथा पक्षाप्रफल सधियपरिहारिणा न मोक्तव्य, सर्वात्मना
 नीचप्रदं न्यस्तत्वाद्, जलानी मीवाचने सेव्यौ उप्यस्पर्शोधिक्यत्वादेत्याद्यो भागासिद्धा हेतवः, तथा प्रतिष्ठायां भावकवर्तित्वतः
 मायोरप्यधिकाराद् माधुकृत्यन्तमपि सिद्धान्तसिद्धः, तथा च मति तदभावसाधने बाध एव, 'धर्मिमात्रादप्रमायेनावहते साध्ये
 तदभावमाधने बाध एवं' तिवचनाद्, यदा च द्रव्यस्त्वत्वं नाम द्रव्यपूजात्वमिति विवक्ष्यते तदा स्वरूपासिद्धो हेतुः स्यात्, नहि
 प्रतिष्ठा द्रव्यपूजोच्यते, प्रतिष्ठामहसि विनपूजाऽपि क्रियते इति लोकम्यवहारस्याप्यभावाद्, प्रतिष्ठितानां पूजायिप्रायेण कष्टमा-

दिमिः क्रियाविशेषः पूजोच्यते, अन्यथा प्रतिष्ठाया वैयर्थ्यमापद्येत, अप्रतिष्ठिताया अपि प्रतिमाया द्रव्यपूजार्हत्वात्, यदंशे स्वरिकृत्यत्वं तदंशे सूर्यकृत्यत्वसाधने बाधः, क्रियामात्रे च साधनेऽंशतो बाध इत्याद्यनुमानप्रयोगनिपुणैः स्वयमेव भाव्यमिति गाथार्थः ॥६॥ अथ प्रतिष्ठायां किं स्वरिकृत्यं किं च श्रावककृत्यमिति स्पष्टयितुं गाथामाह—

तत्प्रवि जमणारंभं जिणभणिअं तंमि सूरिअहिगारो । सेसेसु अ अहिगारो गुरूवएसा गिहीणंपि ॥७॥
‘तत्रापि’ प्रतिष्ठायामपि ‘अणारंभं’ निरारम्भं क्रियाकाले सचित्तानुपयोगि तदपि यद् जिनभणितम्, अनेन विशेषणेन निगम्भमपि जिनानुपदिष्टं न मोक्षाङ्गमिति ज्ञापितं, हितवचने जिनाज्ञाया एव प्राधान्याद्, यदुक्तं—“आणाइ तवो आणाइ संजमो तहय दाणमाणाए । आणारहिओ धम्मो पलालपूख पडिहाइ ॥१॥” इति जिनाज्ञामन्तरेण स्वबुद्ध्या सुन्दरमप्यसुन्दरमेव, यदागमः—“अप्पागमो किलिस्सइ जइवि करेइ अड्डुकरं तु तवं सुंदरबुद्धीइ कयं बहुयंपि न सुंदरं होइ ॥१॥” इति श्रीउपदे० (४१४) “तंमि” चि तस्मिन्निरारम्भे जिनभणिते सूरिः-आचार्यस्योपलक्षणादुपाध्यादेरपि परिग्रहः, तस्याधिकारो जिनाज्ञा, शेषेषु च गुरूपदेशाद् ‘गृहिणामपि’ श्रावकाणामपि, उपलक्षणात् श्राविकाणामपि, स्वस्वकृत्येषु अधिकारः, प्रतिष्ठाकल्पोक्तविधिना क्वचित्कृत्येषु श्रावकाणां क्वचिच्च श्राविकाणामप्यधिकार इत्यर्थः, गुरूपदेशादित्यनेन यादृच्छिकप्रवृत्तिः श्रावकश्राविकाणामपि नोचितेति ज्ञापितं, अन्यथा काणकुण्यदयः श्रावकाः श्राविकाश्च वन्ध्याविधवाद्योऽप्यधिकारिण्यो भवेयुः, न च तेषामधिकारः, प्रतिष्ठाकल्पादौ निषिद्धत्वादिति गाथार्थः ॥७॥ अथ स्वरिश्रावकयोरुक्तकृत्यं सव्यक्तं सदृष्टान्तं च विभणिषुर्गाथायुग्ममाह—

थुडदाणं मननासो^२ जिणआहवणं^३ तहेव दिसिचंधो^४ । नेत्तुमीलण^५ देसण^६ गुरुअहिगारा जिणुवइट्टा ॥८॥

रहजत्तणइवणपमुह सावयकिव सचिसमाईहि । जइ गणहरपयठवणा मिणिवदेविदवावारा ॥९॥ युग्म-
 स्तुतिदानादयः पद गुरोरधिकरा जिनोपदिष्टाः । 'रहजत्ते'त्यादि, रमयात्रास्नपनप्रमुखमशेषं शेषं भावककृत्यं, तत्र हेतुमाह-
 'सचिन्ते'त्यादि प्रायः भावककृत्यं सचिवादिभिर्द्रव्यैः स्यात्, तानि च साधूनां न स्वर्गक्षिप्योऽपि, तथैव जिनामेति बोध्यं,
 अथोपरादेन दृष्टान्तमाह- 'जइ'त्यादि, यथा गणधरस्य पदस्थापना 'जिनेन्द्रदेवेन्द्रव्यापारात्' तीर्थकदेवेन्द्रक्रियाभ्यां भवति, न
 पुन' केवलं तीर्थकृता, न वा अक्रण, किंतु !, उभाम्यामेव, तत्र जिनेन्द्रकृत्य निरवधं, शेषं तु देवेन्द्रादिसुरकृत्यं सचिवादिद्रव्य
 माभ्यमपि, तथाहि-प्रथमसमवसरणे चन्दनकर्पूरादिसर्वोत्तमसुगन्धद्रव्यनिष्पन्नेन दिव्यवासेन वस्त्रमयं स्थाल मृत्वा कराम्यामा
 दाय देवेन्द्र' ममायाति, मगवान् भीवीरस्तु रत्नसिंहासनादुत्थाय अक्रइस्तमस्तस्यालावृ धनतरनिविडां वासमुष्टिं मृत्वा र क्रमस्मि
 तगौतमादिमस्तकपु "उपञ्जए वा विगमए वा धुवए वा" इत्यनुज्ञात्रिकं कुर्वन् प्रत्येकं वासमुष्टिकं प्रक्षिपति, अन्ये च बहवो देवा
 दभ्यश्च भक्तिमरोच्छसितमानसा विस्मयोत्फुल्लमयना तीर्थकद्रणपरादिदग्धेनारत्नान घन्यं मन्यमाना दिव्यचन्दनादिसुगन्धवास-
 मुष्टिं जलस्पृक्षस्तमभूतदिव्यकुसुममुष्टिं च गौतमादीनामुपरि कुर्वन्ति, न चैतत्कृत्य जिनेन्द्रदेवेन्द्रयोरन्यतरेण कर्तुं शक्यते,
 त्रैलोक्यपूज्योऽपि भीवीरजिनेन्द्रो गौतमादीनां मस्तके अक्रानीतवासमन्तरेण किं प्रक्षिपति !, आनीतमपि वासं निजपट्टधर
 तथा व्यवस्थापनीयानां गणधराणां गणधरपदस्थापनानिमित्तं भीवीरमन्तरण कः करोति !, मगवद्वासक्षेपानन्तरं देवानामपि
 पूज्यो भवति गणधरादिसाधुवर्ग इति स्थापनाय देवदेवीभिर्विना कुसुमादिमुष्टिं के कुर्वन्तीत्यादिव्यक्तिकरेण संयोग एव फलवान्,
 यदागम"- "सर्वो गसिद्धीह फल वयसि, न इ एगचक्रेष्वहो पयात्र" इति (आव० नि० १०२) एतद्वृष्टान्तेन वार्तान्तिकयोऽब्जना स्वेव

कार्या, प्रतिष्ठाकृत्यमपि स्मृतिश्रावकयोरन्यतरेण कर्तुमशक्यं, जघन्यविधावपि श्रावकानीतवासमन्तरेण प्रतिमानां मस्तके मन्त्रन्यासं च कुर्वन् दक्षिणकर्णे च किं प्राक्षिपति ? आनीतमपि वासं स्मरीणामपि जिनेन्द्रबुद्ध्याराधनीयानां जिनप्रतिमानां मस्तके कः प्राक्षिपति ? न चैवं सामान्यसाधुकृता प्रतिष्ठा स्मरेरप्रमाणं भविष्यतीति शङ्कनीयं, स्वहस्तदीक्षितसाधुरिव सामान्यसाधुदीक्षितसाधुरिविशेषेण प्रमाणीभवन्निव स्वप्रतिष्ठितप्रतिमेव साधुप्रतिष्ठिताप्यविशेषेण प्रमाणमेवेति प्रसिद्धे, न पुनर्महर्षिकेनापि श्रावकेण दीक्षितः साधुः स्यात्, एवं श्रावकप्रतिष्ठिताप्रतिमाऽपि प्राज्ञशेखरं चन्द्रप्रभाचार्यं विहाय नान्यस्य कस्यापि प्रमाणं भवेदित्यादि नेत्रे निमील्य पर्यालोच्यमिति गाथायुगमार्थः ॥ ८-९ ॥ अथ सिंहावलोकनन्यायेन चन्द्रप्रभाचार्यस्याशङ्कामाह—

अहं भावत्थयहेऊ दद्वथओ न य सुणीण सो जुत्तो । जणं सुणीण मगो सिद्धफलो भावत्थयरूवो ॥ १० ॥

अथ भावस्तवहेतुर्द्रव्यस्तवः, स च सुनीनां न युक्तः, यद्-यस्मात्, नमित्यलङ्कारे, सुनीनां मार्गो भावस्तवरूपः 'सिद्धफलः' सिद्धं फलं द्रव्यस्तवस्य भावस्तवलक्षणं यस्य स तथेति गाथार्थः ॥ १० ॥ अथ सुनीनां मार्गो भावस्तवरूपः कुत इत्याह—

आरंभकल्लस भावो कत्थवि नत्थित्थ पुण्ण जिणआणा । देसाणो सारंभो सावयधम्मो अ दव्वथओ ॥ ११ ॥

अत्र-सुनिमार्गे कुत्रापि आरम्भेण-पृथिव्यादिविराधनया कलुषभावो नास्ति, तत्कुतो ? यतो सुनिमार्गे जिनाज्ञा पूर्णा वर्तते, 'सर्वाओ पाणाइवायाओ वेरमण'मित्यादिरूपेण जिनोपदिष्टमार्गः, सर्वात्मना सुनिभिरङ्गीकरणात्, चः पुनः, 'श्रावकमार्गो द्रव्यस्तवः', कुतो ? यतः स 'देशाज्ञो' देशेन-अंशेनाज्ञा यत्र स तथा, तत्कुतो ? यतः सारम्भः पृथिव्याधारम्भा-व्यवसायकलुषित इत्यर्थः, अयं भावः-जिनेन्द्रैरुत्सर्गतः साधुमार्ग एवोपदिश्यते, तत्राशक्तस्य 'धूलाओ पाणाइवायाओ वेरमण'

रहजत्तयहयणपमुह साधयकिष सचित्तमार्गिदि । जइ गणहरपयठवणा जिणिववेविणवावारा ॥९॥ पुग्ग

स्तुतिदानादय पद गुरोरधिकारा जिनोपदिष्टा । 'रहजत्ते'त्यादि, रययाप्रास्तपनप्रमुखमक्षेपं क्षेपं भावककृत्यं, तत्र हेतुमाह-
सचिन्त'स्यादि प्राय भावककृत्यं सचिचादिभिर्भिन्नैः स्यात्, तानि च साधूनां न स्पर्शविषयोऽपि, तथैव जिनामेति बोध्य,
अथोपरार्द्धेन दृष्टान्तमाह- 'जइ'त्यादि, यथा गणधरस्य पदस्थापना 'जिनेन्द्रदेवेन्द्रव्यापारात्' तीर्थकृदेवेन्द्रक्रियाभ्यां भवति, न
पुनः परत्वेन तीर्थकृत्वा, न वा शक्यं, किंतु !, उभाभ्यामेव, तत्र जिनेन्द्रकृत्यं निरवयं, क्षेपं तु देवेन्द्रादिसुरकृत्य सचिचादिद्रव्य
माध्यमपि, तथाहि-प्रथममवसरणे चन्दनकर्पूरादिसर्वोत्तमसुगन्धद्रव्यनिष्पन्नेन दिव्यवासेन वस्त्रमयं स्थालं मृत्वा कराम्यामा
द्राव दवन्तः ममायाति, भगवान् श्रीवीरस्तु त्वसिंहासनादुत्थाय शक्रहस्तगवस्यालावृ घनवरनिविष्टां वासमुष्टिं मृत्वार क्रमस्त्रि-
तगौतमादिमन्त्रायु 'उपजाए वा विगमए वा पुषए वा' इत्यनुप्राप्तिकं कुर्वन् प्रत्येकं वासमुष्टिकं प्रक्षिपति, अन्ये च बहवो देवा
तस्यैव भक्तिभरोहसितमानमा विस्मयोत्फुल्लनयनाः तीर्थकृद्गणधरादिदर्शनेनात्मानं वन्यं मन्यमाना दिव्यचन्दनादिसुगन्धवास-
मुष्टिं जलस्थलममृदतदिव्यद्रुममुष्टिं च गौतमादीनामुपरि कुर्वन्ति, न चैतत्कृत्य जिनेन्द्रदेवेन्द्रयोरन्यतरेण कर्तुं शक्यते,
त्रैलोक्यपूज्योऽपि श्रीवीरजिनेन्द्रो गौतमादीनां मत्सक शक्यनीतवासमन्तरेण किं प्रक्षिपति !, आनीतमपि वासं निजपट्टधर
तथा व्यवस्थापनीयानां गणधराणां गणधरपदस्थापनानिमित्तं श्रीवीरमन्तरणं कं करोति !, भगवद्रासक्षेपानन्तरं देवानामपि
पूज्यो भवति गणधरादिमाधुवर्ग इति प्रापनाय देवद्वीमिधिना कुसुमादिद्रुष्टिं कं कुर्वन्तीत्यादिदिव्यतिकरेण संयोग एव फलवान्,
यदागमः- "संजोगसिद्धीह फलवयति, न द्रुग्गण्यक्षेपरहो पयाइ" इति (आश० नि० १०२) एतद्वदृष्टान्तेन दार्ष्टान्तिकयोजना स्वैवं

कार्या, प्रतिष्ठाकृत्यमपि स्वरिश्रावकयोरन्यतरेण कर्तुमशक्यं, जघन्यविधावपि श्रावकानीतवासमन्तरेण प्रतिमानां मस्तके मन्त्रन्यासे च कुर्वन् दक्षिणकर्णे च किं प्राक्षिपति ?, आनीतमपि वासं स्मरीणामपि जिनेन्द्रबुद्ध्याराधनीयानां जिनप्रतिमानां मस्तके कः प्राक्षिपति ?, न चैवं सामान्यसाधुकृता प्रतिष्ठा स्मरेप्रमाणं भविष्यतीति शङ्कनीयं, स्वहस्तदीक्षितसाधुरिव सामान्यसाधुदीक्षितसाधुरिविशेषेण प्रमाणीभवन्निव स्वप्रतिष्ठितप्रतिमेव साधुप्रतिष्ठिताप्यविशेषेण प्रमाणमेवेतिप्रसिद्धे; न पुनर्महर्दिकेनापि श्रावकेण दीक्षितः साधुः स्यात्, एवं श्रावकप्रतिष्ठिताप्रतिमाऽपि प्राज्ञशेखर चन्द्रप्रभाचार्यं विहाय नान्यस्य कस्यापि प्रमाणं भवेदित्यादि नेत्रे निमील्य पर्यलोच्यमिति गाथायुग्मार्थः ॥ ८-९ ॥ अथ सिंहावलोकनन्यायेन चन्द्रप्रभाचार्यस्याशङ्कामाह—

अहं भावतथ्यहेतुं दद्वथओ न य सुणीण सो जुत्तो । जणं सुणीण मग्गे सिद्धफलो भावतथ्यरूवो ॥ १० ॥

अथ भावस्तवहेतुर्द्रव्यस्तव; स च मुनीनां न युक्तः, यद्-यस्मात्, णमित्यलङ्कारे, मुनीनां मार्गो भावस्तवरूपः 'सिद्धफलः' सिद्धं फलं द्रव्यस्तवस्य भावस्तवलक्षणं यस्य स तथेति गाथार्थः ॥ १० ॥ अथ मुनीनां मार्गो भावस्तवरूपः कुत इत्याह—

आरंभकल्लसभावो कत्थवि नत्थित्थ पुण्ण जिणआणा । देसाणो सारंभो सावयधम्मो अ दव्वथओ ॥ ११ ॥

अत्र-मुनिमार्गे कुत्रापि आरम्भेण-पृथिव्यादिविराधनया कल्लुभावः-आविलस्वभावो नास्ति, तत्कुतो ?, यतो मुनिमार्गे जिनाज्ञा पूर्णा वर्तते, 'सत्ताओ पाणाइवायाओ वेरमण'मित्यादिरूपेण जिनोपदिष्टमार्गः, सर्वात्मना मुनिभिरङ्गीकरणात्, चः पुनः, 'श्रावकमार्गो द्रव्यस्तवः', कुतो ?, यतः स 'देशाज्ञो' देशेन-अंशेनाज्ञा यत्र स तथा, तत्कुतो ?, यतः सारम्भः पृथिव्याधारम्भाव्यवसायकल्लुषित इत्यर्थः, अयं भावः-जिनेन्द्ररुत्सर्गतः साधुमार्ग एवोपदिश्यते, तत्राशक्तस्य 'धूलाओ पाणाइवायाओ वेरमण'

इत्यादि यथाश्रुचिप्रतिपन्नप्रतमागः भावकधर्मो निगद्यते, अयं च मार्गः सर्वविरतिसमुद्रापेक्षया गोपदकल्पः, यदागमः—वृत्तारि-
तरणा पं०, तं०—समुद्रं तरामिच्छेने गोपतितं तरती”त्यादि,(स्थान० १०-३५९) अत्र समुद्रप्राया सर्वविरतिः, गोपदप्राया च वेद-
विरतिरुक्ता, आद्या च विरतिमात्रविषयियेनेति देखाद्—अव्याप्तः भावकः, तथा च कथं साधुद्रव्यस्तथाचिकारी स्यादिति गार्थार्थ-
॥१॥ अयं द्रव्यस्त्वये साधोरचिकारो न युक्त इत्यत्र सम्मतिमाह—

यतः—भावबणमुगगविहारया य वरबण तु जिणपूआ । भावबणउ भट्टो इविअ वरबणुज्जुत्तो ॥१२॥
‘भावार्चनं’ भगवतां पारमार्थिकपूजनमुग्रविहारिता, वरबणवतर्णार्थत्वात् उच्यते विहारितेव, द्रव्यार्चनं तु, तुल्यवदो भावार्चना-
येष्वया गौणत्वसाधकः, तर्त्तिक !—‘जिनपूजा’ मान्यादिभिर्मिर्गवदर्चना, भावार्चनान्नाह—सर्वसङ्ख्याग कर्तुमशक्तो भवेत् द्रव्यार्थ-
नोपुक्तः, तत्परम्परपुण्यानुबन्धिषुष्यैकमिबन्धनतया तस्यापि भावार्चनामूलबीजभूतत्वादिति, सर्वसङ्गपरित्यागलक्षणं (भावार्चनं),
तच्च साधुमार्ग एव, तद्विलक्षणस्तु भावकमार्गो द्रव्यार्चनमिति श्रीउपदेशमालायामप्युक्तमिति गार्थार्थः ॥ १२ ॥ अयोक्तं
मिथ्यापस्या दूययितुमाह—

एव ते जहं बुद्धीं सिद्धं अमहाण सम्मयं सर्वं । मुणिकज्जसे भाववत्थओ अ होउत्ति तुह वयणा ॥१३॥
हे चन्द्रप्रभाचार्य ! यदेवं—प्राणुक्तप्रश्नारेण ‘ते’ तव बुद्धि—मति—स्यात् तर्हि अस्माकं सर्वं सम्मतमेव—स्वदुक्तमस्माकमपीष्टमेव,
तत्कथमिति—‘मुणिकज्जसे’चि प्रतिष्ठायामपि धुनिकार्याश्चि स्तुतिदानमन्त्रन्यासादिसाधुकर्षध्वार्होऽप्ये भावस्तथा, चक्रोरोज्जवा-
रमे, भावन्तव एव, ‘होउ’पि भवतु, तव वचनात्, त्वयैवोक्त—सर्वोऽपि धुनिमार्गो भावस्तव एव, मन्त्रन्यासादौ धुनिमार्गमेवं तु

इदानीमेव किञ्चिद्वर्णयिष्यते, अत्र तव वचनादिति भणनेनास्माकं तु जिनाज्ञया द्रव्यस्तवत्वेऽपि साधुकर्तव्यताया अनपायादि-
त्यग्रे दर्शयिष्यते इति ज्ञापनार्थमिति गाथार्थः ॥१३॥ अत्र नेत्रोन्मीलनादिकं तु मुनिकृत्यमेवेति दर्शयति—

मुणिकज्जं पुण हरिभदओमासाईपइट्ठकप्पेसु । विहिवाए चरिए पुण केवलिकविलाइनिम्मविअं ॥१४॥

मुनिकार्यं पुनः श्रीहरिभद्रोमास्वातिवाचकप्रतिष्ठाकल्पेषु, उपलक्षणाद्बहुवचनाच्च श्रीसिद्धसेनदिवाकरश्रीपादलिस-
मुनिकार्यं पुनः श्रीहरिभद्रोमास्वातिवाचकप्रतिष्ठाकल्पेषु, उपलक्षणाद्बहुवचनाच्च श्रीसिद्धसेनदिवाकरश्रीपादलिस-
समुद्रस्वरिकृतप्रतिष्ठाकल्पेष्वपि, मन्त्रन्यासेनेत्रोन्मीलनादिकं स्वरिः कुर्यादित्येवंरूपेण विधेरुक्तत्वात्, तथाहि—“तो इहं संपन्ने
हेमसिलागाइमंतविहिपुवं । जिणनेतुम्मीलणयं करेज्ज वण्णं निसंतित्था ॥१॥ अच्छीनिलाडसंधिसु हिअएवि अ सिरपयाइए वण्णे ।
रययस्स वड्डिआए गहिअमहू थिरमणो स्सरी ॥२॥ इति श्रीहरिभद्रस्वरिकृतप्रतिष्ठाकल्पे, तथा “रूप्यकञ्चोलकस्थेन, शुचिना मधुसर्पिषा ।
(तन्) नेत्रोन्मीलनं कुर्यात्, स्वरिः स्वर्णशिलाकये ॥१॥”ति श्रीउमास्वातिवाचकप्र०, तथा “थुइदण१ मंतनासो२, इति श्रीपा-
दलिससुत्तरिप्र० तथा ‘सदसेण धवलवत्थेण वेढिअं वासधूववत्थेहि । अहिमंतिउं तिवारं स्वरिणा स्वरिमंतेणं ॥१॥” इति श्रीसमुद्र-
स्वरिः, तथा ‘स्वरिः प्रतिष्ठां कुर्यादि’ति निर्वाणकलिकायामित्यादिप्रतिष्ठाकल्पवचनात्साधुकृत्यं विधिवादेनव सिद्धं, तथा
“निष्फाइअ जयणाए जिणभवणं सुंदरं तहिं विवं । विहिकारिअमह विहिणा पइवज्जा असंभंतो ॥१॥ (११२९) इति पञ्चवतुक-
सूत्रे, अस्या वृत्तिः—निष्पाद्य यतनया—परिणतोदकादिग्रहणरूपया ‘जिनभवनं’ जिनायतनं सुन्दरं ‘तत्र’ भवने विम्बं भगवतो
विधिकारितं सद् अथच विधिना वक्ष्यमाणेन प्रतिष्ठाणयेद् असंभ्रान्तः—अनाकुलः सन्निति गाथार्थः” इति श्रीहरिभद्रस्वरिकृतसूत्रौ पत्रे
१०४, अत्रापि विधिवादेन श्रावकस्य प्रतिष्ठापनमुक्तं, तथा चरितानुवादेनापि यथा ‘चरिए पुणे’त्यादि, चरितानुवादे कपिल-

पवन्यादिनिर्मित, तथाहि 'केवल्येय स्वययुद्ध', अतस्मरश्चिरोमणिः । कर्त्ता प्रतिष्ठा कोऽप्येष, पुण्यानामुदयस्त्व ॥ १ ॥ सस-
 धानन्तिनायेन, प्राथित कपिलो घृनि । प्रत्यष्टात्यतिमां मन्त्रपूर्व पूर्णं विनिश्चिपन् ॥ २ ॥" इति श्रीदेमाचार्यकृतभीमहारीरच-
 रिप्र ११ मर्गे, तथा "प्रतिष्ठाप्य जिनेन्द्राणां प्रतिमा निर्मिता नवाः । विधिना हरिमन्त्रेण, गुरुणा ब्रह्मचारिणा ॥ १ ॥ इति सम्यक्तत्त्वकौ-
 मुद्यां तृतीयप्रश्नादे तृतीयकथार्या, तथा "प्रतिष्ठापदतां यो हि, हारयेत्स्वरिभन्त्रत । सोऽर्हत्प्रतिष्ठां लभते, यथा वापस्तथा फलम् ॥ १ ॥
 इति धृष्टद्युम्नप्रश्नात्तन्त्रे, तथा "सर्वतीर्थोदकैः सर्वोपवीभिर्देवतादैः । ब्राह्मोक्तविधिना भूप", प्रतिष्ठाप्यकारयत् ॥ १ ॥
 वापायताः हरिमन्त्रेण विमन्त्र्य पवित्रिताः । द्दिता प्वजेषु दण्डेषु, चैत्यविम्बेषु हरिभिः ॥ २ ॥ इति वि० सं० ४७७ क्वे निष्पन्ने
 श्रीमद्युजययादात्म्य लघुनि, तथा तत्रैव-तत्र "एव सिद्धनिपादात्म्य, प्रासाद भरताविषः कारयित्वा प्रतिष्ठय्य, जिनीभापूजय-
 पठः ॥ १ ॥ इति भीम० अष्टापदयासादप्रतिष्ठाधिकारे, एवमनेकम्वपि हरिग्रेषु मरतादीनां भीनामहरिभीविद्यासागरहरिप्रमृष्टि
 मि प्रतिष्ठा कारयितृत्वेन प्रयोगा दृश्यते, न पुनः स्वयं प्रतिष्ठाकर्तृत्वेनेति । तथा जीर्णप्रतिमास्वपि 'धीजगत्स्वरिभिः प्रतिष्ठित
 धीमदावीर विम्ब'मित्यादिरूपेण घृतीणां विम्बानां च नामपराङ्मुखायपि हरिरेषोपलभ्यते, न पुनः कल्प्यमुक्तभावेकमेव विम्ब प्रति-
 ष्ठितमित्यापुपलभ्यत, एव ग्रामादग्रगस्त्यादावपि योच्यम्, एव चिविवाहचरित्वादाभ्यां प्रतिष्ठा ह्यनिकार्यत्वेनैव सिद्धा, न चेव
 एव कथञ्चिदप्रावक्तृत्वत्वेनाप्युक्ता तथा चासरातिरिति शङ्कनीय, वस्तुगत्याऽन्त्यक्रियैव फलवतीति कृत्वा हरिकृतनेत्रोन्मीलनादि-
 क्रियैव प्रतिष्ठेन्यत, सा चोक्तप्रकरणेन हरिकृत्यत्वेनैवागमसिद्धा, सा च तवाभिप्रायेण भाष्यस्तत्रैवाविवादेन साधुकर्तव्यतया
 प्रतिष्ठा विदेतीहपरस्परस्माकमिति गामार्थः ॥ २ ॥ अथ द्रव्यस्तवत्वेन हेतुना प्रतिष्ठाकृत्य साधोर्नोचितमिति रचनं क्रीदगित्याह—

द्वत्थउत्तिकाउं पइडकिच्चं न साहुणो सम्मं । अण्णाणमूलमूलं वयणमिणं भणइ मूढमणो ॥१५॥
 द्रव्यस्तत्र इतिकृत्वा साधूनां प्रतिष्ठाकृत्यं न सम्यग्-न युक्तमिति, इदं वचनं मूढमनाश्चन्द्रभाचार्यो भणति, तद्वचनं कीदृग्-
 -‘अज्ञानमूलमूलम्’ अज्ञानमूलं-ज्ञानावरणीयं कर्म तस्यापि मूलं-मोहनीय, तदप्यभिनिवेशरूपं मिथ्यात्वमोहनीयं बोध्यं, सर्वे-
 षामपि कर्मणां मोहनीयमूलकत्वाद्, अज्ञानमूलमूलमिति अभिनिवेशमिथ्यात्वमूलकमित्यर्थ इति गाथार्थः ॥ १५ ॥ अथ तथा
 वक्तुर्भूतत्वं कुत इत्याह—

द्वत्थओऽवि समए पडिसिद्धो सबहा न साहूणं । अणुमोअणाइरूवो काउस्सग्गे सुणीणंयि ॥१६॥

‘समये’ जिनशासने साधूनां द्रव्यस्तवः सर्वथा न प्रतिषिद्धः, यतोऽनुमोदनादिरूपः कायोत्सर्गे सुनीनामपि भणितः-चंदन-
 वत्तिआए पूअणवत्तिआए सक्कारवत्तिआए इति वचनैरनुमोदनालक्षणो द्रव्यस्तवः साधूनामप्यागमे भणितः, स च तेनाज्ञेन न ज्ञातः,
 न च द्रव्यस्तवोऽनुमोदनारूपो भावस्तवो भविष्यतीति शङ्कनीयं, द्रव्यस्तवोऽपि कृतकारितानुमतिभिर्विभजनीयः, तथा चानुमो-
 दनारूपोऽपि द्रव्यस्तवो भवत्येव, अयं भावः-केवलो द्रव्यस्तवः कस्यापि न संभवति, न वा केवलो भावस्तवोऽपि, किंत्वन्योऽन्या-
 नुसमनुविद्ध एव, यदुक्तं-“द्वत्थयभावत्थयरूवं एअंयि होइ दइद्वं । अण्णुणसमणुविद्धं निच्छयओ भणिअविसयं तु ॥१॥ (१२०९)
 इति पञ्चवस्तुके, तेन भव्यविधिना पुष्पादिकृतां जिनेन्द्रपूजामालोक्य तत्कर्तुं रुत्साहप्रवर्द्धनार्थं पूजाजन्यफलप्राप्त्यर्थं च धन्योऽयं
 जिनेन्द्रपूजाकर्त्तव्योऽभितो द्रव्यस्तवः साधूनामपि, यदुक्तं-“जइणोवि हु दव्वत्थयमेओ अणुमोअणेण
 अत्थित्ति । एअं च इत्थ णेअं इअ सुद्धं तंतजुत्तीए ॥१॥ (१२१०) इति ‘तंतजुत्तीए’त्ति तंत्रयुत्त्या-सिद्धान्तयुत्त्या, तन्त्रयुक्ति-

मन्त्र-ध्यायोत्पन्नं मूर्तानामपि 'वदणवचिआए' इत्यादिसिद्धान्तं, यदुक्तं—“तवमि वदणाए पूआसच्चादेउमुस्सणे । अणोऽविदु निरिहो मो पुन दवययन्नब्बो ॥१॥” इति गायार्थः ॥१६॥ अथाऽऽस्तां साधु, जिनेन्द्रस्साम्यनुमोदनालक्षणो द्रव्यस्तबोऽस्तीति दर्शयति—
किंरुण्णजणो दूरे बलिपमुद जिणवराणमोसरणे । अणिसिद्धा भणुमोअणमाइअविसओ अ दवयओ ॥१७॥

‘अन्यजनो’ निनेन्द्रापेक्षयाऽन्यः साधुजनो दूरे आस्तां, साधुजनस्यानुमोदना तु भवत्येव, परं जिनेन्द्रस्यापीत्यर्थः, तत्कब-
मित्याह—‘बली’ त्यादि, समवमरणे बलिप्रभुत्वमनिपेक्षानुमोदनाविषयो भवति, स च द्रव्यस्तव एव, यदुक्तं—“ओसरमे बलिमाई
णवेइ अ भगययावि पठिसिद्धं । तो एस अणुणाओ उचिआणं गम्मई तेणी ॥१॥ ण य मगवं अणुजाणइ जोग मोक्खलविगुण कयार्थिवि ।
नप तपणुणोवि तओ बट्टमेओ होइ अप्पेसि ॥२॥ इति पञ्चान्नक (२७५-२७६) (पंच १२१३-१४) ‘ओसरणे’पि सम
वमरण-द्वयसंस्कृतमगवयमास्पानभूमौ बल्यादि-उपहारयमृति, आदिशब्दाद्द्रव्यमास्यादि (ल्यगीत) बाधपरिग्रहः, ‘न’ नैव, बट्टब्बो
द्रव्यमन्वादन्यस्य समर्थनकारणान्तरस्य समुच्चयार्थः ‘इह’ आगमे लोके वा ‘यद्’ यस्मात्कारणान्तरगततापि-जिनेनापि, तेन हि किल नि
गतिगारधारितया निपेक्षणीय स्यादित्यपिदृष्टार्थः, [न] प्रविष्टिद्व-[न] निषारित ‘सा’ इति ता-तस्मात्कारणादेव-द्रव्यस्तबो,
बल्यादिविधानस्य द्रव्यस्तवत्वाद्, प्रतुमातोऽनुमत इति गम्यते अवसीयत, ‘अप्रतिपिद्धमनुमत’ मितिवचनत्वाद्, उचितानां-तद्योग्यानां
गुरुस्थानां, राजादीनामित्यर्थः, तत्र भगवता-जिनेनेति, आह च—“राया व रायसबो तस्सासइ पठरअणवओ बाणि । दुब्बलिसंदिअ
पठिछदिअवदून्नापादय फलमा ॥१॥ माइअणुणाणिआणं अत्तवडुडिआण फलगसरिआण । कीए बली सुराविअ तत्तेव छुवेति
गंपाई ॥३॥ (आ१०-नि-५८ ४-५) इत्यादीतिगणार्थः ॥१७॥ अथ कथिस्कर्तव्यरूपोऽपि द्रव्यस्तबो जिनाच्चेति दर्शयति—

णाणाइविणयविहिणो चउहा उवयारविणयख्वो जो। सो दव्वथयाणणो कायव्वो सव्वसाहूणं ॥१८॥
 ‘ज्ञानादीनां’ ज्ञानदर्शनचारित्रोपचाररूपाणां विनयविधयश्चतुर्द्धा, तत्रोपचारो—लोकव्यवहारः पूजा वा प्रयोजनमस्येत्यौपचारिको
 —भक्तिरूपो यः स ‘द्रव्यस्तवानन्यः’ द्रव्यस्तवादन्व्यो न भवति, द्रव्यस्तव एवेत्यर्थः, स च साधूनां कर्तव्यः—कर्तव्यतया जिनैरु-
 पदिष्टः, यदुक्तं—“जं च चउद्धा भणिओ विणओ उवयारिओ अ जो तत्थ। सो तित्थयेरे नियमा न होइ दव्वथया अण्णो॥१॥ एअस्स
 उ संपाडणहेऊ तह हंदि वंदणाएवि। पूअणमाउच्चारणमुववणं होइ जइणोऽवि॥२॥ इति पञ्चाशके (२८१-२८२) (पंच० १२१९-२०)
 एतद्वृत्तिर्यथा ‘जं च च०’ व्याख्या—यद्—यस्मात्कारणात्, चशब्द उपपत्त्यन्तरसमुच्चयार्थः, चतुर्द्धा—चतुर्भिः प्रकारैः ज्ञानदर्शन-
 चारित्रोपचारलक्षणैर्भणितः—साधूनां विधेयतया वर्णितो विनयसमाध्यध्ययनादौ विनयः—कर्मविनयनसमर्थोऽनुष्ठानविशेषः,
 ‘तत्थ’ चि तत्र—तेषु चतुर्षु विनयेषु मध्ये उपचारो—लोकव्यवहारः पूजा वा प्रयोजनमस्येति औपचारिको—भक्तिरूपः, तुशब्दः पुनरर्थे,
 य इति विनयः स—इत्यसौ तीर्थकरे—अर्हद्विषये नियमाद्—अवश्यंभावेन न भवति—न वर्तते द्रव्यस्तवात्—पूजादेः अन्यः—अपरो, द्रव्य-
 स्तव एवासाविति भावः, तस्माद्द्रव्यस्तवानुविद्धो भावस्तव इति प्रकृतम् ॥ औपचारिकविनयस्वरूपं चेदं—“तित्थयरसिद्धकुलगणसंय-
 किरिअधम्मणणाणीणं। आयरियथेरुवज्झायगणीणं तेरस पयाणि ॥१॥ अणसायणा य१ भत्ती२ बहुमाणो३ तहय वणसंज-
 लणा४। तित्थयरई तेरस चउग्गुणा हुंति चावण्णा॥२॥ (दश० नि० ३२७-८) इति गाथार्थः॥ यदि द्रव्यस्तवादन्व्यो नासौ ततः
 किमित्याह—‘एअस्स द०’ व्याख्या—एतस्य तु—एतस्यैव द्रव्यस्तवरूपौपचारिकविनयस्य ‘संपादनहेतुः’ संपादनार्थं ‘तह चैव’ इति
 तथैव—तैनेव प्रकारेण कायोत्सर्गकरणलक्षणेन वन्दनायां—चैत्यवन्दनायां, तुशब्दः पूरणे, ‘पूजनाद्युच्चारणं’ पूजाप्रभृतिपदामिधानम्,

भावस्तवः, इतरः—अमुमादिभिर्बिजपूजा 'वञ्चु'चि परैकदेशे पदसमुदायोपचाराद्रभ्यस्तव इति व्यवहारो बहुत्वमविकृत्यैव, यतः सामायिकवान् भावको बाह्यस्य भूयोभिरनुष्ठानैः साधुसमानो दृश्यते, अत एव कृतसामायिकः भावकः साधूपभामभि लभते, यदागमः—“सामाद्यंमि त कप् समजो इव सावजो इव जम्हा। एषहिं कारयोहिं बहुसो सामाद्यं कुञ्ज ॥१॥ चि” (आष सू० २० ति ८०१) श्रीआवश्यकनि०, न चैव वस्तुगत्या भावकधर्मस्यारम्भच्छ्रुयित्वेन केवल द्रव्यस्तवत्वमेव भविष्यतीति शङ्कनीयं, द्रव्यस्तवभावस्तवयोरन्योन्यानुविबलत्वेन प्रागेव भवित्वात्, किंच सामायिकदौ क्रियामधिकृत्य साध्यनुकृतिमात्रेण व्यवहार-विषयो भावस्तवः, सर्वधिरतिमाधुपष्टम्भकत्वेन स्मरितानुमतिरूपो वस्तुगत्या भावस्तवः भावकाणामित्यत्यस्व, बहुत्वं च 'निबद्ध-वपयो' इत्यादिगायामिर्गजघ्णान्तेन वक्ष्यत इतिगायार्थः ॥२०॥ अथ भावकाणां द्रव्यस्तव एवेत्यत्र व्यवहारे पुन्यन्तरमाह— वपयभो स्बलु राया तयणुथरो सावयाण भावयभो । समणाण खिवरीआ पहाणभावेण बजहारो ॥२१॥

भावकाणां स्बलु—अवधारणे द्रव्यस्तव एव राज्ञा—भूयतिस्तदनुचरो—द्रव्यस्तवलक्षणास्य राज्ञोऽनुचरः—सेवको भावस्तवः, भम-पानो, तु गम्य, साधूनां तु विपरीतो—राज्ञा भावस्तव वदनुचरो द्रव्यस्तव इति, व्यवहारस्थावत् प्रधानभावेनेतिकृत्वा भावक-धर्मो द्रव्यस्तव एव, साधुधर्मो भवस्तव एवेति व्यवहारो न दोषावहो, लोकेऽपि राजा मञ्छतीत्यादिर्यवहारः स्फुट एवेति गाथाार्थः ॥२१॥ अथ भावकमार्गे भूयान् द्रव्यस्तवोऽप्यपीपाय भावस्तव इति प्रदर्शनाय सद्यन्तो गाथामाह— नियदवपया अप्यो सदावसिद्धो मरुत्वबहुकलो । रपयामयगयकषणनयण च गिहीण भावयभो ॥२२॥

गृहिर्ना—भावकानां स्वकीयद्रव्यस्तवप्राप्तवस्तुबोध्यः—स्तोत्रः, किंलक्ष्यः १—स्वभावमिदं, भावकधर्मस्य तादृक् स्वभाव एव,

न पुनरौपाधिकः, अल्पोऽपि भावस्तवः पुनः कीदृशः ?—‘स्वरूपबहुकान्तः’ स्वरूपेण—वस्तुस्वभावेन बहुकान्तः—अतिशयेन मनो-
हरः, द्रव्यस्तवापेक्षयाऽतिसुन्दर इत्यर्थः, अथ द्रव्यस्तवभावस्तवयोरल्पानल्पत्वज्ञापनाय दृष्टान्तमाह—‘रययामए’त्यादि, रजतं—रूप्यं
तन्मयः—तन्निष्पन्नो यो गजो—हस्ती तस्य काञ्चननयनं—सुवर्णमयलोचनं तद्रत्नं, रूप्यमयहस्तिनो हेममयलोचनकल्पो भावस्तवः
श्रावकाणामित्यर्थः, अयं भावः—देशविरतिलक्षणो धर्मस्तावद्गजतुल्यः, स च द्रव्यस्तवभावस्तवाभ्यां विभज्यमानो रजतशरीरतुल्यो
द्रव्यस्तवः, भावस्तवः पुनः काञ्चनलोचनसदृशः, काञ्चनलोचनमपि न सर्वात्मना, किंतु काञ्चनरसरसितत्वेन, काञ्चनलोचनमि-
वावभासमानं ब्राह्मम्, अन्यथा साधुश्रावकधर्मयोरल्पतरमेवान्तरं स्याद्, विद्यते च महद्, एवं च सति यद्यपि स्वभावतः
सुवर्णमतिसुन्दरं भवति तथाप्युक्तदृष्टान्तरीत्या नयनग्रमाणं सुवर्णं गजशरीरतुल्यस्य रजतपुञ्जस्य मूल्यं न लभते, तस्मात्स्व-
भावत उत्तमत्वेऽपि मूल्यमाश्रित्यानुत्तमत्वमेव, स्वल्पत्वाद्, एवं श्रावकधर्मे बहुवित्तव्ययायाससाध्यप्रासादप्रतिमाप्रतिष्ठायात्रा-
साधर्मिकवात्सल्यादिलक्षणो द्रव्यस्तवो भूयस्त्वात् प्रवचनोत्सर्पणादिहेतुत्वादन्येषां चाभिन्नग्रन्थिकानामनुमोदनादिना ग्रन्थिभेद-
हेतुत्वाद्भिन्नग्रन्थिनां चोत्साहप्रवर्द्धनेन बोधेनैर्मल्यहेतुत्वात्पूज्यपूजाप्रवृत्तिहेतुत्वाद्भर्मानिभुखीभूतानामपि धर्माभिमुखीकरणहेतुत्वा-
दित्याद्यनेकेहेतुभिर्यथा सुगतिसाधको भवति न तथा सामायिकादि, यतः सामायिकेऽपि साध्वनुकृतिमात्रेणैव भावस्तवत्वात् स्वभा-
वत उत्तमत्वेऽप्यल्पत्वादल्पप्रयाससाध्यत्वादल्पद्विक्कप्रभृतिभिरपि कर्तुं शक्यत्वाच्च, नचैवं सामायिकादिकरणे निरुत्साहता भवि-
ष्यतीति शङ्कनीयं, यतो महति प्रासादादिद्रव्यस्तवे सामर्थ्याभावाद्यदि सामायिकादिकमपि न करोति तर्हि तेनापि वञ्चितः सन्नुभ-
यभ्रष्टो भवति, किंच—यदि सामायिकादाबुत्साहप्रवृद्ध्यर्थं प्रासादाद्यपेक्षया सामायिकादौ भूयान् लाभ उपदिश्यते तर्हि प्रासादादि-

क तु मूलतः णोच्छिद्यसंक्षय भवेद्, आत्मानमन्यत्, मायुदानादिकमपि विलीयेत्, वस्त्रादिदानाद्यपेक्षया सामायिकमेकं सुखसाध्यं
 महारक्तं गेति विमुच्य को भृशत्मा दानादौ प्रवेक्षेत !, न च सायुदानाद्यपेक्षया सामायिक बहुफलं न भविष्यतीति श्रद्धापि विधेया,
 यतो देवा अपि तीर्थक्षरमायुदानादिरक्षिता 'अहो दानमहो दान' मित्यादिहर्यप्रादुर्भूतवशोभिर्दानमभिप्लुषन्तः कोटिधाः कनककूटि-
 प्रमुक्तापि पञ्च दिव्यानि कृतवन्तः, न तथा कापि कदाचिद्व्येकस्यापि सौवर्गिकस्य मोक्षनं सामायिकादौ कृतवन्त इति स्वयमेव
 पर्याप्तोच्यं, किञ्च-श्रामादप्रतिमादयो हि साध्यादीनां मोक्षाध्यगानामप्यनि धर्मप्राप्तः, तासां च व्युच्छेदे कोटिभ्यो जनानां धर्मपिपा-
 सितानामनुपस्थितया महापातकमिति तदनुत्साहोऽपि न कर्तव्यः, तस्मात् यथाशक्ति यथोचित यथावसरं च परस्परत्वाद्यया
 मयमपि धर्मानुष्ठानमनुष्ठेय, नच सामायिकाद्यपेक्षया प्रवचनप्रभावना गरीयसी न भविष्यतीति श्रद्धनीय, प्रवचनप्रभावनाहेतवे
 सामायिकद्वयगणमावस्याप्यनुज्ञातत्वाद्, यदागम - "मो सद्वदो दुर्विदो-इदद्विपक्षो अ, जो सो अपिदद्विपक्षो सो
 पश्यरे सादुर्मनीवे धर पोमहमालाय वा जत्य या धीममद् अच्छति वा निवावरो सवत्य करेह सव, वडसु ठाणेषु नियमा कायव,
 नज्जहा-पैइययर सादुमूले पोमहमालाय वा धर वा, आवस्सय करेवो' चि इत्यादि यावत् 'सादुसक्खिअं सामानित करेति-करेभि मंते !
 मामाअअं माअअ जोग पप्पस्सवासि दुविह ति विहमं जाव माह पण्डुवासाभिप्पिक्काऊण, जइ वेइआइ अत्थि हो परमं वदति, सादुव
 मगामाओ रयरत्वं नितिसिअ ग मग्गति, अइ धरे सो से उग्गदिअ रयहरण अत्थि, तस्म असति पोपस्स अन्तेण, पण्णा इरिआवहिआय,
 पदिसमए, पण्णा आलोइसा वदनि आयरिआदी अहारायणिआपुत्ति, पुणोऽवि गुरुं वदिवा पडिलेहिवा निविहो पुच्छति पडइ वा,
 णय पैइणमुवि अमइ सादुपइआणं पोमहमालाय मग्गिह वा, णव मामाअअं आवस्सय वा करेति, तस्य नवरि गमण नरिय, मणइ आ-

वनिअमेणं समणेमि । जो सो इड्हिपत्तो सो किर एंतो सविड्ढीए एति तो जणस्स अचायरो होति, आढिआ य साहुणो सप्पुरिसपग्गिगहेण, जइ सो कयसामाइओ एति ताहे आसहत्थिमादिजणेण य अहिगरणं पवट्ठति, ताहे ण करेति”न्ति श्रीआचर्यकचूर्णौ, अत्र महार्द्रिकस्य राज्ञः सर्वर्द्ध्याऽऽगमने जनास्था साधुजनादरश्च सामायिकापेक्षया बहुलामहेतुः, तेनैव तदकरणानुज्ञा ‘न करेइ’त्तिपदेन बोध्येतिगार्थः ॥२२॥ अथ ‘कञ्चणमणिसोवाण’ मित्याद्युपदेशमालावचनात् प्रासादाद्यपेक्षया तपःसंयमो महान् भणितः, स च सामायिकादिरूप एवेति पराशङ्कामपाकरोति—

जं पुण कंचणमणिसोवाणंति अ वयणमागमे भणिअं । तत्थऽहिओ मुणिधम्मो तवसंजम न उण इअरोऽवि ॥२३॥

यत्पुनः ‘कंचणमणिसोवाण’ मित्यादि चागमे भणितं अत्राधिको-विशिष्टतरो मुनिधर्मः—सर्वविरतिरूपस्तपःसंयमो, न पुनरितरोऽपि-देशविरतिसंबन्ध्यपीतिशब्दार्थः, भावार्थस्त्वयं-कंचणमणिसोवाणं थंभसहस्त्वसिअं सुवण्णतलं । जो कारिअ जिणहरं तओऽवि तवसंजमो अहिओ ॥१॥ (४९४) इतिगाथां शरणीकृत्य प्रासादप्रतिमाप्रतिष्ठापूजाद्यपेक्षया निराश्रमसामायिकादिधर्मनुष्ठानं महाफलमिति कस्यचिदपरमार्थज्ञस्य संकल्पः संपद्यते अतस्तन्निराकर्तुं प्रथमतोऽस्या एव व्याख्यानमाह—“ननु द्रव्यार्चनभावाच्च नयोः किमभ्यधिकतरमिति, अत्रोच्यते—‘कंचण०’ व्याख्या—काञ्चनं सुवर्णं मणयः-चन्द्रकान्ताद्यास्तत्प्राधानानि सोपानानि यस्मिन् तत्तथा, स्तम्भशतसहस्रोच्छ्रितमनेन विस्तीर्णतामुद्भावायति, सुवर्णप्रधानं तलं यस्य तत्तथा, सर्वसौवर्णिकमित्यर्थः, यः कारयेत्-निर्मपयेत् जिनगृहं-भगवद्भवनं ‘ततोऽपि’ तथाविधजिनगृहकारापणादपि, आस्तामन्यस्मात्, किं?, तपःसंयमोऽधिकः—समर्गलतरः, तत एव मोक्षावाप्तेरिति, यत एवं तस्मात्सति सामर्थ्ये भावाच्चने यतितव्यं, केवलमङ्गीकृते तस्मिन् प्रमादो न विधेयः, अन्यथा

महानर्पाय स्यादित्यादि यदागममणितं तत्सर्वं सर्वधिरतिमधिकृत्य बोध्यं, न चाणुधिरतिमयि, यतश्चास्यान एव तयोपलम्भाद्, तापनिश्चयामपि द्रव्यान्वर्चनमाशान्वर्चनयोः पूर्वाक्योरेवाधिकृत्वात्, तथा द्रव्यान्वर्चनापरस्मोत्कर्षतोऽप्यन्युतोपपात्तः, भावार्चना परस्य तु यावन्मोधावाप्तिः, यदागम - “तज्जहा-मेरुतुगे मयिगणमहि ए कषणमए परमरम्भे । नयणमप्पावदयरे पभूअविभाजसाति सण ॥५०॥ सुसिलिद्धविसिद्धसुलङ्घद्वसुविमयसधि(मभिसुधि)वेसे । बहुसिद्धपषट्ठावयाउले पवरतोरणसणाहे ॥५१॥ सुविसाल-सुनिच्छिण्ये पए पए परियअवयरिसी(सिरी)ए । मधमवमपंवतवल्कतअगळकणूरचंदप्पामोए ॥५२॥ बहुविहविचिचपडुपुष्कमप्पय्याल्ले सुएए अ । निबयणधिरमादयसयाउले मधुरमुरवसदले ॥ ५३ ॥ कुट्टतरासयजणसयसमाउले जिणक्कासिचविचे । पक्खंतक्कागव-ज्वतछवगवधतूरनिग्घोसे ॥५४॥ एसादिगुणोवेए पए पए सवमइणीवडु । निअसुअविहवपुण्णज्जएअ नायागएअ अत्येण ॥५५॥ कंच पमणिमोचान पूमसइस्यसिए सुवण्वतले । ओ क्खरिअ जिणहरे तज्जोवि तवसंजमो अणंसगुणो ॥१॥५६॥ तवसंजमेण बहुमवसमअिवं पावक्कम्ममल्लेव । निहविट्ठण अइरा अणतसेक्कल नए मोक्कल ॥२॥ ॥५७॥ काउंपि जिणाययेवेहि मरिअं सवमेअणीयडुं । दाप्पा इचउक्कं सुददुवि गन्धेअ अन्नुयगं ॥५८॥ न मज्जो गोयम । मेहि”चि, परंपरओ० इत्यादि श्रीमहाजिणीये तृतीयाध्ययने, अत्र मेरुगिरिवृक्षानित्यादिविशेषणविशिष्टान् सुवर्णमयप्रासादान् कारयित्वाऽपि दानक्षीलतपोमावनाचतुष्कण्णपि अच्युतकृत्यादूर्जं ह पपातो निषिद्धः, तपःसंयमेन तु याव मोक्षप्राप्तिः, अतस्ततोऽपि तपःसंयमोऽधिकः, सच साधुमाग एव बोध्यो, न पुनः भावक-मार्गान्त्वर्धतः सामायिकयौपधादिरूपः, यतः भावकसंबन्धी तपःसंयम दाप्पाइचउक्केपेतिपदेन श्रीमहाजिणीये भणितः, ‘कवणमम-निमोवाण’मिति गाथाभ्याभ्यायाम् आस्तामन्यक्कादित्सुयेवावबनेनैव प्रासादापेक्षया सामायिकधर्मस्वापकर्षत्वेनैव स्थितस्य, अन्यथा

‘कंचणमणिसोवणे’ मित्यादिगाथास्थाने ‘आजम्मनिरतिचारं पोसहधम्मं गुरुण पयमूले । जो कुणइ सुद्धभावो तओवि तवसंजमो अहिउ ॥ १ ॥’ ति गाथामकथयिष्यन्, तच्च नोक्तं, कुत इतिपर्यालोचनया व्यवहारतः श्रावकधर्मे प्रासादप्रतिमादिकं तथा तथाविधपूजादिकृत्यं च प्रवचनगौरवहेतुर्महाफलं, न तथा सामायिकादि, अत एव श्रीवज्रस्वाम्यपि कुसुमादिद्रव्यपूजानिमित्तं विद्याप्रयोगेण श्रीदेवताप्रभृतिसमीपे गत्वा कुसुमान्यानीय श्रावकेभ्यो दत्तवान्, साधवोऽपि कायोत्सर्गे “पूअणवत्तिआए” ति पाठोच्चारेण पूजाप्रत्ययिकफलमभिलषितवन्तो, न पुनः ‘पोसहवत्तिआए’ ति वचसा पौषधादिप्रत्ययकं फलं, किंच-साधुकायोत्सर्गप्रत्ययिकफलापेक्षया कुसुमादिनाऽहत्पूजाप्रत्ययकं फलं महत्संभाव्यते, अन्यथा साधोरपि “पूअणवत्तिआए” इत्यादिवाक्पद्धत्या तथाप्रार्थनाया असंभवात्, नचैवं सारम्भोऽपि धर्मो निरारम्भधर्मापेक्षया शोभनः संपद्येत, तच्च न युक्तमिति शङ्कनीयं, प्रागुक्त-गजदृष्टान्तेन कथञ्चिच्छोभनतया अपीष्टत्वादित्यलं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥ २३ ॥ अथ प्रासादापेक्षयाऽधिको यस्तपःसंयमो भणितः स च साधुसंबन्धेवेत्यत्र युक्तिमाह—

जं तेण संजमेणं मुत्ति सुहसंपयावि इअरेणं । अच्चुअकप्पो भणिओ महानिसीहंमि फुडमेअं ॥ २४ ॥

यद्-यस्मात्कारणात्तेन-संयमेन मुक्तिसुखसंपदपि भणिता श्रीमहानिशीथे ‘कंचणमणिसोवणे’ मित्यादिगाथायां, “तओवि तवसंजमो अणंतगुणो” ति भणितं, तेन तपःसंयमेन “तवसंजमेण बहुभव” इत्यादिगाथायां मुक्तिसुखप्राप्तिर्भणिता इत्यनन्तरगाथा-व्याख्यायां प्रदर्शितं, तच्च साधुतपःसंयममन्तरेणासंभवि, इतरेण-तद्व्यतिरिक्तेन प्रासादादिधर्मकृत्येनाच्युतदेवलोकं यावद्गतिरुक्ता, एतच्च श्रीमहानिशीथे स्फुटमित्यत्र विचारणया येन तपःसंयमेनाच्युताद्भवं गतिर्भवति स एव ग्राह्य इतिगाथार्थः ॥ २४ ॥

अथ भावकर्मणो भावस्त्ववापेक्षया द्रव्यस्त्ववस्य प्राधान्यमपीति दर्शयति—

ज साययदधधधो यहुमुहो अप्पमुहो भावयओ । स्वमणुण्णोऽधि तओ गेगत मणइ वीरणिणो ॥२५॥
यद्—यस्मात् भावकद्रव्यस्त्ववो बहुमूल्यः, अल्पमूल्यो भावस्त्ववः, स च भावस्त्ववो रूपेण मनोहोऽपि द्रव्यस्त्ववमूल्यवापेक्षयाऽप्यमूल्यः
ततोऽनेकान्त मणति वीरजिन इत्यवधारय, भावकधर्मे द्रव्यस्त्ववो रूप्यस्वरूपोऽपि गजध्वरीरुतुल्यो, महापुण्यप्रकृतिजनकत्वेन
स्वर्गरमरसितलोचनकल्पभावस्त्ववापेक्षया महानित्यर्यः, (भावस्त्ववस्तु) रूपमनोहोऽपि स्वर्गतुल्योऽपि मूल्येनाल्पो, न हि
लोचनप्रमाण स्वर्णं गजकल्पेन रत्नपुञ्जेन सह सममूल्यं भवति, तेन मूल्यमपेक्ष्य स्वर्णपेक्षयाऽपि रत्नतुल्यम स्वर्णं चानुचम, स्वर्गं
च धात्वपेक्षयोक्तमत्वेऽपि मूल्यवापेक्षयाऽनुचममिति, अत एवैकमपि वस्तु, कथञ्चिदुत्तम कथञ्चिदानुचममपीति नैकान्त मयवान्
श्रीमहावीरो भवति—मृते इति गायार्यः ॥२५॥ अयोक्तयुक्त्या किं संपन्नमित्याह—

तेण सह सामत्थे वेअपमुह महत्तकअपि । बइऊण य सामइअ जुत्त भत्तिन्ति संतसिआ ॥२५॥

यन कारणेन प्रासादादिविधानादिद्रव्यस्त्ववापेक्षया सर्वविरतिरूपमावस्त्ववोऽनन्तगुणो भवित' तेन कारणेन सति सामर्थ्ये प्रा
मादिनिष्पादनमामर्ष्यां सत्यां वैत्यप्रमुल महदपि कार्यं त्यज्वा सामायिकमेव पुक्त भावस्त्ववत्वादिति कस्यपिञ्चान्ति' साऽपि 'स
प्रासिता' सम्यक् प्रकारेण प्राप्त नीता, विज्वस्तेत्यर्थः, प्रत्याख्यानोऽपि 'महत्तरागारेण' मित्याकारस्य वैत्यादिप्रयोजननिमित्तमेवोक्त
त्वाद्, न पुन सामायिक्यदिक्कार्यनिमित्तमपि, किञ्च—प्रतिष्ठादिनिमित्तं यथा ध्वनिप्रसृतयो महापुरुषा अपि देवान्तरतोऽप्यायाता-
प्रायान्ति च न तथा सामायिक्यादिनिमित्तमपि, तथा प्रायश्चित्तप्र-क्षेऽपि प्रमादतः प्रतिमादिविनाशे यथा प्रायश्चित्तविविक्तको

न तथा सामायिकादिविराधनेऽपि, तथा साधुचैत्यादिवन्दननिमित्तं साधुसाध्वीश्रावकश्राविकाः समुदायीभूय राञ्छन्त्यागञ्छन्ति च न तथा कञ्चनापि पौषधिकं प्रतिमाधरं श्रावकमुद्दिश्यापि, अतो ज्ञायते श्रावकधर्मे चैत्यादिविधापनं महत्कार्यमिति पर्यालोच्य न स्थूलधिया भवितव्यं, न चैवं चैत्यादिविषयकः सर्वोऽपि विधिः पौषधाद्यपेक्षया महानितिशङ्कनीयं, सत्यपि गृहचैत्यचिन्तादिकारके पुत्रादौ प्रतिदेवसिकाचारमात्रभृतजिनपूजादिनिमित्तमपि पौषधपरित्यागे पाक्षिकादिनियतपौषधमात्रस्याप्युच्छेदापत्तेः, तस्माद्यो द्रव्यस्तवः प्रवचनप्रभावनाहेतुः बहुद्रव्यबहुकालसाध्यः तदर्थं सामायिकादिपरित्यागो युक्तः, न पुनस्तदितरद्रव्यस्तवार्थमपि, लोकेऽपि स्वभावतोऽनुत्तममपि मूल्यत उत्तमं गद्याणकसहस्रप्रमाणं यद्रजतं तन्निमित्तं स्वभावत उत्तममपि मूल्यतोऽनुत्तमं माषप्रमाणं सुवर्णं परित्यजन्तो दृश्यन्ते, न पुनः सार्द्धमाषप्रमाणरजतनिमित्तं माषप्रमाणं सुवर्णमपि कोऽपि त्यजति, स्वरूपमूल्याभ्यामभ्युत्तमत्वात्, परम्पराया अपि तथैव दृश्यमानत्वादित्यलं प्रपञ्चेनेति गाथार्थः ॥ २६॥ अथ साधूनां द्रव्यस्तवोऽल्पो भूयांश्च भावस्तव इति प्रदर्शयन् दृष्टान्तमाह—

भावथया दवथओ सहावसिद्धो सरूवलहृकन्तो । कणगगयययलोअणकप्पो अप्पोऽवि सुणिधम्मै ॥२७॥

साधुधर्मे—साधुमार्गे भावस्तवात् द्रव्यस्तवः स्वभावसिद्धो, न पुनरौपाधिकः, स्वस्वरूपेणाल्पतरो वा, अल्पोऽपि, किं दृष्टान्तगम्य इत्याह—‘कणगगये’त्यादि, कनकमयगजस्य सर्वात्मना सौवर्णमयहस्तिनो रजतलोचनकल्पः, साधोः सर्वविरतिलक्षणो धर्मो द्रव्यस्तवभावस्तवाभ्यां विभज्यमानो भावस्तवस्तावत् गजोपमया सुवर्णदेहप्रमाणः, द्रव्यस्तवस्तु रजतलोचनप्रमाण इति गाथार्थः ॥ २७॥ अथ श्रावकधर्मे द्रव्यस्तवो महानल्पीयांश्च साधुधर्मे कथमिति गाथाद्वयेन दर्शयितुं प्रथमगाथामाह—

सचित्तचित्तजगिओ वषपओ को इधिज्ज जावतो । सो सङ्गणमणुमओ सङ्गपयारेण सबोडमि ॥१८॥

वेइअवेयावव उवएसणुमोअणेहिं साङ्गण । पाप जिगिअमणिअं न सयफारेण सङ्गदुव ॥२९॥

सचिव—श्रुयिष्यादिवनस्सतिपर्यन्त सुवर्णचन्दनविक प्राप्ताप्रतिमादिनिर्माणहेतुभूते भस्तुवात विष्टं—इविष सौवर्णिकादि
पनं ताभ्यां अनितो यावान्—यो द्रव्यस्त्वो भवेत् स भद्रानां सर्वोऽपि, वस्तुको द्रव्यस्त्वः आदजातीयानां नोचित इत्येवंचन-
साप्यसंभवात् तैक्लोऽपि 'सर्वप्रकारेण' मनोकायकृतकारितैः अनुमतः—अनुज्ञात' भावकभर्मे युक्त इत्येवरूपेण तीर्यकुतोपदिष्टः, तस्मा-
च्छ्रावकभर्मे द्रव्यस्त्वो महानिति गाथार्य ॥२८॥ अथ साधुभर्मे द्रव्यस्त्वोऽप्यः कुत इत्याह—'वेइव०' व्याख्या—वैस्ववेयावृत्त्य
मुपदेद्यानुमोदनाभ्यां साधूनां प्रायो—वाहुत्येन, प्रायोप्रहणात्कारविक्षेपे कश्चिदौचित्येन कृतिरूपेणपि विनेन्द्रमणितम्, औपचारि-
कविनपठणो द्रव्यस्त्वस्तु ग्रामुक एव, न पुनः आदवत् सर्वं सर्वप्रकारेणेति स्वस्यत्वं द्रव्यस्त्ववसेति गाथार्यः ॥२९॥ अथ परः पङ्क्ते-
णणु निरवज्जो वासो पूआ तेणेव किं न साङ्गण ! । तपि अ पमाणमग्ग जइ जिअआणायइदुव ॥३०॥

पूआ पइडिआण पडिमाण पूअभंति पुब्बीण । सा वीरेण निसिद्धा लिगीण महानिसीइमि ॥३१॥

वास—'पत्वनचूर्ण निरवयस्तेन वासेन हेतुभूतेन साधूनां पूआ किं न ? , कर्षं न भवतीत्यर्थ इति पूर्वपक्ष', यथालिखितमेवोपर-
माह—'तपि'स्यादि तपि अस्माक प्रमाण—सम्मतमेव, यदि प्रतिष्ठावज्जिनप्राडयधिष्यत्, यथा अतिष्ठ साधुना कर्षयेत्यादिरूपेण जि-
नाया शण् दक्षिंता तथाऽचिपवासेन जिनप्रतिमामपि साधुः पूजयेदिति जिनाया सत्त्वं, सा च नास्तीति नाकाभिधिपीयते, जिनाया
एवास्माकं प्रामाण्यादिति गाथार्थः ॥३०॥ अथ निरवयेनापि वासेन जिनपूजनं नोचितं तदि कर्षं जिनप्रतिष्ठाऽपीति पराङ्मयपाङ्क्येव

जिनाज्ञामाह—प्रतिष्ठितानां प्रतिमानां पूजनमिति बुद्ध्या—अहं जिनेन्द्रं पूजयामीति धिया पूजा भवति, न पुनरप्रतिष्ठितानां प्रतिमानामपि, प्रतिष्ठाया वैयर्थ्यापत्तेः तादृशी च पूजा वीरेण—श्रीवीरजिनेन्द्रेण लिङ्गिनां—साधुलिङ्गधारिणां निषिद्धा, कुत्र ?—श्रीमहानिशीथे, तथाहि—“से भयवं ! जे णं केड साहू वा साहुणी वा निग्गंथे अणगारे दवत्थयं कुज्जा से णं किमालविज्जा ?, गोअमा ! जे णं केड साहू वा जाव दवत्थयं कुज्जा से णं अजण्ह वा असंजण्ह वा देवभोण्ह वा देवच्चणेह वा जाव णं उम्मग्गपइट्ठिएह वा दूरुज्जिअसीलेह वा कुसीलेह वा सच्छंदायरिएह वा आलविज्जा” (सू. ३८) इति श्रीमहानिशीथे पञ्चमाध्ययने, ननु पूर्वमौपचारिकविनयरूपो द्रव्यस्त्वः साधूनामप्युक्तः, इदानीं च श्रीमहानिशीथोक्तसम्मत्या सर्वथा द्रव्यस्त्वो निषिद्धः, तथा च कथमन्योऽन्यं संगतिरिति चेत् सत्यं, श्रीमहानिशीथोक्तोत्सर्गवचनस्यापवादिकविशेषवचनादन्यविषयकत्वात् दोषः, तेन स्नानादिपूर्वकपुष्पादिभिः पूजा-भिप्रायेण द्रव्यस्त्वस्य साधूनां निषिद्धत्वमिति बोध्यमिति गार्थाः ॥३१॥ अथ चन्द्रप्रभाचार्योक्तमुपसंहरन्नाह—

इय चंदप्पहभणिओ दवत्थयहेउ दूसिओ किंची । अह तस्स पक्खवाइतिलगविगप्पंपि दूसेमि ॥३२॥

इति—प्रागुक्तप्रकारेण चन्द्रप्रभाचार्यभणितो द्रव्यस्त्वहेतुदूषितः, अथ तस्य—चन्द्रप्रभाचार्यस्य पक्षपातितिलकाचार्यविकल्पमपि दूषयाम इति गार्थाः, भावार्थस्तु जिनप्रतिमाप्रतिष्ठा न साधुकृत्यं, द्रव्यस्त्वत्वादित्यादिरचनादिरूपेण प्राग् प्रदर्शित इति गार्थाः ॥३२॥ अथ तिलकाचार्यविकल्पमाह—

तिलगो कुवक्खतिलगो सावज्जेण सइढक्किच्चमिणं । इअ साहंतो साहइ अप्पस्सव मूढक्किच्चं ॥३३॥

तिलकः—तिलकाचार्यः किलक्षणः ?—‘कुपक्षतिलकः’ कुपाक्षिकाणां—स्तनिकागमिकादीनां तिलक इव, तत्पक्षपातित्वेन तल्ललाटे

वितककृत्या, एवं विद्यादापनं प्रतिष्ठाकृत्य सावयत्वेन हेतुना भावककृत्य, प्रयोगस्त्वेवम्—प्रतिष्ठा भावककृत्य सावयत्वाग्निनष्ट-
जागर्दिति साधयन् आत्मनो, वा एवार्थः, आत्मन एव मूढचकित्व-मूढचक्रवर्तित्वं, एवाभ्याहार्यः, मूर्खचक्रवर्तित्वमेव साधयतीति गार्-
थार्थः ॥३३॥ अथ विलकस्य मूढचक्रित्वमेव दृश्ययितुमतिप्रसङ्गमाह—

अ जं सायज्ज तं जइ सइवेण ऋविज्ज कायय । ता मुणिघायप्पमुद्धा महासवा तस्स जिणआणा ॥३४॥

सावयत्वेन हेतुना भावककृत्यत्वे माध्यमाने, व्याप्तिप्रवृत्तत्वे—प्रतिष्ठा भावककृत्य कर्षण्या, यद्यत् साधयं तद्यदि
भारक्षेयं कर्षण्यं भवेत् 'ता' तर्हि मुनियातप्रमुखा महाथवाः—सायजा भावकस्यैव जिनाम्ना भवेत्, यतो मुनिषातोत्पन्नद्रव्यकृत्य
देवद्रव्यापदासंपत्यभ्रदसेवाप्रवचनोद्गाहदयो महाथवाः, इतराथवापेक्षया महापापहेतुत्वाद्, यदागम—'चिद्वद्वद्विनासे इति-
पाए पवयजस्स उद्वहाह । सज्जइउत्थमग मूलंगी मोहिलामस्स ॥३१॥' चि (उपदेशपद ४१५) तेषु सावयत्त्वस्य हेतोः सम्भवाद्,
भावकस्यैवैतत्त्वत्वेन नियमान्नावककर्षण्यतापचौ जिनाम्ना भवेत्, तथा च तत्र मदेज्जार्थकर्षण्यताया दृष्टान्तिरैव, अथ महा
मत्ता भावककृत्य न भवतीति चेत्तर्हि तत्र इतो मत्तात्साध्याभावाच्च व्यभिचारातिसारोभयस्त्वो हेतुरपवित्र इति गार्थार्थः ॥३४॥
अथ इमुमादिजिनपूजा पृथान्तया तनोपन्यस्ता, तत्र सावयत्वादिति हेतुर्नास्तीति प्रदग्धनाय प्रथमं जिनपूजाया अभिलाषः
कीरयः कल्प्य इत्याह—

तत्तत्विजारे एआ मावज्जसि अ निददुर कयण । मारभो निदिचम्मोऽणारभो समणचम्मो अ ॥३५॥

तत्तत्विचार-वस्तुगत्या विचार इमुमादिजिनपूजायां सावयतया निषेधनं तच्चिच्छेदं यवनम्, अद्विषितकाममित्यर्थः, यत्ते

यद्यपि किञ्चिदारंभो द्रव्यतो दृश्यते तथाऽपि शुभाध्यवसायान्महती निर्जरा महान्श्च पुण्यप्रकृतिबन्धो भवति, यस्तु द्रव्यतः । अ-
 श्विदारम्भजन्योऽल्पीयानशुभबन्धः स चाल्पतरत्वाच्चक्षया तज्जन्यफलानुदयात् तत्कर्मवर्गणानामतिरूक्षत्वेन तत्क्षणादेव विलयाच्च
 न विवक्ष्यते, अत एव किञ्चित्सारम्भोऽपि जिनपूजालक्षणो द्रव्यस्तवो जिनैः श्रावकाणामनुज्ञातः, यदागमः—“अकसिणपवत्त-
 गाणं विरयाविरयाण एस खलु जुत्तो । संसारपयणुकरणे दद्वथए कूवदिहुंतो ॥१॥”ति श्रीआव० नि० (आ० भा० १९६) ननु तर्हि
 द्रव्यस्तवे कूपदृष्टान्तो न युक्तः, तत्र कूपखननानन्तरमेव जलनिर्गमि मलापगमः, अत्र पूजां कुर्वत एवारम्भसंभवमालिन्यापगम इति
 चेत्, मैवं, कूपखननजनितं मालिन्यं कूपजलेनैवापनीयते इत्येवंरूपेण देशत एव दृष्टान्तात्, नहि दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोः सर्वधर्मसाधर्म्ये
 केनापि दृष्टं श्रुतं वा, तथा जगद्व्यवहाराभावाद्, अन्यथा द्वयोरेकत्वापत्त्या उपमानोपमेययोरेव हान्यापत्तेः, तस्मान्च्छ्रावकधर्मः सा-
 वद्य इति निष्ठुरवचनं न वक्तव्यं, किंतु सारम्भः श्रावकधर्म इति वक्तव्यं, निरारम्भश्च श्रवणधर्म इति, अत एवागमे “दुविहे धम्ममे
 पणत्ते, तं०—अगारधम्ममे अणगारधम्ममे”ति, न पुनः ‘सावज्जधम्ममे निरवज्जधम्ममे’ति पाठः, यत्तु क्वचिद्रव्यस्तवे सावद्यत्वव्यपदेशः स
 द्रव्यतः किञ्चिदारम्भजन्यरूक्षालपरजः स्पर्शलक्षणमालिन्यनिर्देशपरो, न तु नरकादिगतिभोग्ययातकनिर्देशपरोऽपि, ननु त्रिविधत्रि-
 विधग्रत्याख्यानवतां साधूनां सारम्भो द्रव्यस्तवः कथमनुमोदनीयः, तद्गतारम्भस्याप्यनुमोदनापत्तेरिति चेत्, मैवं, सामायिकादि-
 श्रावकधर्ममात्रस्याप्यनुमोदनीयत्वापत्तेः, कृतसामायिकादीनामप्युद्दिष्टभोजित्वेनारम्भकलुपितत्वात्, तस्मात्साधूनां तद्गतारम्भो
 नानुमोदनाविषयः, किंतु तज्जन्यः श्रावकधर्म एवेति गार्थः ॥३५॥ अथ कुसुमादिपूजायाः वस्तुगत्या सावद्यत्वाभावेन साधुक-
 र्त्तव्यतया कथं नानुज्ञेति पराशङ्कामुद्भाव्य त्रिरस्कुर्वन्वाह—

पूमा साबज्जात्तं अ वपण जइ होइ निइदुर वपण । ता साह्णवि सुत्ता सयपि एयपि दुधयण ॥३६॥

पूजा-इसुप्रार्थिना विनार्थन सावयेति यदि निन्दुरवर्षन मर्वत् 'ता' तर्हि साधूनां स्वयमपि पुक्ता कर्षुमिति गम्यमिति परा-
अद्वयचर्चने, एतदपि दुर्वचनम्-अवल्यनार्हमिति गार्थः ॥३६॥ अथ कथं परोक्तं वचनं दुर्वचनमिति दर्शयसाह-

नेय ज निरवज्ज तं समणेहिं सयपि करणिज्ज । पारसवयसामाहममुपारो ज न साह्ण ॥३७॥

यथभिरवर्षं वषत्साधुमि' स्वयमपि करणीयमित्येव नियमो नास्ति, हेतुमाह-'ज'ति यद्-यस्मादात्तां सारम्मो, निरम्मव
पोषणमिवोऽपि दादअद्वयसामायिकषोपध्वआदप्रतिमापुधारः साधूनां नास्तीति व्यभिचार इति गार्थः ॥३७॥ अथ महाव्रतिनाम
शुब्रदापुपारो न पुक्त इति कृत्वा प्रकारान्तरमाह-

अहवा अण्णुण्णपिय वेआवसपि किं न जिणकप्पे । तम्हा जिणिक्वाणा पमायमिह केवलं तत्त ॥३८॥

अथवा 'जिनकल्प' जिनकल्पमार्गे 'मन्योऽन्यमपि' जिनकल्पिकानां परस्परमपि 'वैयाकरण्यम्' अश्वनादिदानसंवाहनादिरूपं
'किं ने' ति केन हेतुना विनैर्निषिद्धं? , तत्र मात्रघसंभावनाया अप्यसंभवात्, तस्मात्कारणादिदेहि-जिनकल्पेऽन्यत्र वा 'विनाज्ञा'
एवकारोऽध्याहार्यो विनामैव प्रमाण केवल, नान्यत्स्वमतिर्विकल्पनादि किंचिदपि सुदरमपीत्यधरार्थः, मानार्थत्वयम्-श्रोमनमप्य
शुश्रानुषदिष्टमपि पुरुषविशेषं प्रतीत्य प्रविषिद्धं इत्येते, सर्वैर्ब- 'पंचरि ठामेहिं समये निगंधे महात्मिकरे महापत्न्यसाये भवति,
३०-अगिलाए आपरियवेआवर्ष करेमाये' (१०-३९७) इत्यादि मामान्योक्तमपि पुरुषविशेषं प्रतीत्य निषिद्ध, यथा जिनकल्प
कथनो परम्परं वैयाकर्यादि, पदरागमः-'वल्गारि पुरिगजाया पं०, ३०-फ्रोति नाममेने वेपाकथं ने। पडिच्छति इत्यादि २ (१०-३३०)

इति स्थानाङ्गे चतुर्थस्थानके तृतीयोद्देशके, अत्र चतुर्थे भङ्गे जिनकल्पिकः, म च वैयावृत्त्यं न करोति न वा प्रतीच्छतीति, तथा द्वितीयभंगे स्थविरकल्पिका अप्याचार्यगलानादयो, वैयावृत्त्यं प्रतीच्छन्ति न कुर्वन्तीति, अत एवावश्यकनिर्धुक्तावपि, व्याख्येयव्याख्यानयोरभेदात् निर्युक्तिशब्देन तद्वृत्तिग्राह्या, अस्ति च तत्रेच्छाकारसामाचारीवर्णने इयं गाथा “एएहिं कारणेहिं तुंवीभूओ अ होइ आय-रिओ । वैयावर्च न करे कायबं तस्स सेसेहिं ॥१॥ति, एवमभ्युत्थानवन्दनसत्कारसन्मानपृच्छाप्रतिपृच्छाव्याकरणादिष्वपि योज्यं, तस्माज्जिनाञ्चैव केवलं प्रमाणं, नान्यत्किमपि, परस्परं वैयावृत्त्यादेरपि सावद्यत्वापचैरिति गार्थाः ॥३८॥ अथ पूजायाः सावद्यत्वस्वीकारेऽतिप्रसङ्गरूपदोषमाह—

अणह सा साहणं पूआ अणुमोअणोवएसेहिं । णो जुत्ता जं तेसिं सावज्जं सबहा हेयं ॥३९॥

अन्यथा पूजायाः सावद्यत्वस्वीकारे श्रावकैः पुण्यादिना विहिता सा पूजा साधूनामुपदेशानुमोदनाविषयो न स्याद्, यतः कारणात्तेषां—साधूनां सावद्यं—सपापमनुष्ठानं सर्वथा—सर्वप्रकारेण “सर्वं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि” इत्यादिवचोभिः मनोवाक्कायकृतकारितानुमतिभिर्हेयं—त्याज्यं वर्तते, नहि साधवः सावद्यमुपदिशन्ति, न वाऽनुमोदन्ते, अब्रह्मसेवादेरप्युपदेशादिविषयत्वापत्तेः, न चायं दोषः सारम्भपक्षेऽपि भविष्यतीति शङ्कनीयम्, आरम्भस्थानन्यगत्या पूजाकारणत्वाद् अवद्यस्य च तथा स्वभावाभावात्, तस्मात् सत्यप्यारम्भे तज्जन्यफलाभावात् पूजाया निरवद्यतैव, साधोः स्वयं कर्तव्यतानिषेधे तु युक्तिरुक्ता, वक्ष्यतेऽनन्तरमिति गार्थाः ॥३९॥ अथोपसंहरन्नेव साधुकर्तव्यतानिषेधे युक्तिमाह—

तम्हा महव्वएणुं संकतोऽणुव्वयाइगिहिं धम्मो । जइ संकंता पंचममहव्वए किं न ता पूआ? ॥४०॥

तस्माद् यदि यथेत्यप्याहार्यं यथा महाव्रतेषु अनुव्रतादिगृहिधर्मः संक्रान्तस्तर्हि तथेत्यप्याहार्यं तथा पञ्चममहाव्रते पूजा किं न संप्रान्ताः, अपितु संक्रान्तेत्यर्थं इतिगाथार्थं ॥४०॥ अथ द्रव्यपूजा यथा पञ्चममहाव्रते संक्रान्ता तथा दर्शयन्माह—

आणाइ दब्बपूजा दब्बचाएण देसस्त्वेण । सो मरुवदब्बचाए जिणआणाए समोअरई ॥४१॥

द्रव्यपूजा हि दिव्यकुसुमचन्दनादिद्रव्यसमुदायसाध्या, सा चाक्षया देशरूपेण द्रव्यत्यागेन भवति, देशतो द्रव्यव्ययेनैव स्यादित्यर्थं, आणाइपि तीर्थं कुपुपदेशरूपा, न पुनः कुसुमादिद्रव्यव्ययमात्रेण, उत्सृष्टमापिणामपि तीर्थं कुत्पूजाकृतिप्रसक्ते, नचैवं, यतो द्रव्यपूजा हि भावपूजाकारणं—भावस्तवहेतुः, भावस्तवो हि चारित्र्यं, यदुक्तं—“जिणमवणविठवण्ण अणा पूआ य सुवओ विहिणा । दवत्यजपि णेअं मावत्ययकारणणेणं ॥१॥ इतिपञ्चाशके (२४७) तथोत्सृष्टमापिणामनन्तेनापि कालेन दुरापम्, अनन्त कालस्थितिहेतुस्तु कृपायिष्काणां पूजापि भगवति उत्सृष्टसंप्रुक्ता, आस्तो कुसुमादिपूजा, प्रसृज्याऽप्यनन्तसंसारहेतुस्तथावस्तुस्वभावाद्, युक्तयस्तु प्रथमविभागे तीर्थस्वरूपव्यवस्थापनावसरे दक्षिणा, एतच्च जमाल्यादीनामेवेति प्रवचने प्रतीतमेतद्, कुमव हि क्रिया-पलेन षडते इति पूजादिक्रियैव चैषामन्येषां बाजुमोदनादिविषयत्वेनानर्थहेतुपि, तस्मात्कुमवं यथाऽ क्रियाश्लिषिलं तथाऽ प्रवच नस तस्य च हितमेवेति मतिमता मन्तव्य, स देशतो द्रव्यत्यागः, सर्वद्रव्यत्यागे “सत्ताओ परिग्गाहाओ धेरमण”मितिजिनाइवैव भवपरिग्रहत्यागात्मके पञ्चममहाव्रते समवतरति, अयं भाव—यदि साधूनां कुसुमादिद्रव्यस्तवो निर्जराङ्गमभविष्यत्तर्हि सर्वज्ञा सर्वं परिग्रहत्यागं साधूनां नाकारयिष्यन्, कारितवन्तश्च सर्वपरिग्रहत्याग साधूनामतः सर्वपरिग्रहत्यागान्तर्भूतोऽपि द्रव्यस्त्ववः पृथक् क्रि यमाणस्तीवकदाशतनैवात्रावाप्तत्वादितिगाथार्थं ॥४१॥ अथ प्रतिमाप्रतिष्ठा भावकेमेव कर्तव्या साधयत्वाद्द्रव्यस्तथापूजादिबहिर्वि

तिलकाचार्योद्भावितानुमानस्य तद्विपरीतसाधकं तत्प्रतिपक्षभूतमनुमानमाह—

जिणपडिमाण पइठ्ठा कायद्या मुनिगुरूहिं जगसक्खं । तेलुक्कपूअकारणभावा गणहरपइठ्ठव्व ॥४२॥

जिनप्रतिमानां प्रतिष्ठा जगत्समक्षं मुनिगुरुभिः कर्तव्या, अनापवादिकत्वे सति त्रैलोक्यपूजाकारणभावात्—त्रैलोक्यपूजाहेतुत्वाद्गणधरप्रतिष्ठावद्—गणधरपदस्थापनावदित्यनुमानग्रयोगः, व्याप्तिग्रहस्त्वेवं—यद्यत्रैलोक्यपूजाकारणं तत्तन्मुनिगुरुणैव विधेयं, यथा गणधरपदप्रतिष्ठा, तत्र हेतुसाध्ययोर्द्वयोरपि सत्त्वात्, प्रकृतसाध्यसिद्ध्यर्थं मुनिगुरुः—स्वरिः दृष्टान्ते तीर्थकृदिति, न पुनर्गृहीकृत्यं त्रैलोक्यपूज्यत्वहेतुर्भवति, यत्तु क्वचिच्चरितानुवादे तथा दृश्यते तद्विव्यानुभावाद्यात्मकमौपाधिकमेवावगन्तव्यं, दिव्यानुभावस्तु विधिवादे विचारक्षोदक्षमो न भवति, यथा अविरतदेवतापिप्तलिङ्गः साधुलिङ्गधारी कश्चित् साधुत्रैलोक्यस्याप्याराध्यो भवति, न तथा द्वादशव्रतधारकश्रावकापिप्तलिङ्गात्साधुः स्यात्, तथाऽनादिसिद्धजगत्स्वभावात्, जगत्साक्षिकमितिपदेन प्रतिष्ठाकृत्यं न रहोवृत्त्या विधेयं, किंतु राजामात्यादिसमस्तमहर्द्धिकजनसमक्षं, यतः समस्तजनसाक्षिकं प्रतिष्ठाकृत्यं समस्तस्यापि लोकस्याराध्यत्वेनाभिमतं स्यात्, तत्रापि साधुना कृतमविवादेनैव समस्तानामपि सम्मतं, साधोः समस्ताभिमततत्वादितिगाथार्थः ॥४२॥ अथ सत्प्रतिपक्षितं तिलकाचार्योद्भावितानुमानं कीदृशं जातमित्याह—

पडिक्खणुमाणसरप्पहओ तुह हेउसउणि गयपक्खो । सिद्धंतपक्खजुत्तो हेउसरो जयउ अम्हाणं ॥४३॥
प्रतिपक्षानुमानं—परोद्भावितानुमानसाध्याद्विपरीतसाधकानुमानं तदेव शरो—बाणस्तेन प्रहतः—आहतः—‘तुहे’ति—हे तिलकाचार्य ! व त्वदीयो हेतुः सावद्यत्वादितिरूपस्तद्रूपः शकुनिः—पक्षी, किलक्षणो ?—गतपक्षः—छिन्नपक्षो जातः, अन्योऽपि पक्षी परप्रयोगप्रे-

रितराप्रहतो विगणपदोऽममर्थं ह्युत्तग्राणो वा भवति, तथा त्वदनुमानपथी तीर्थप्रेरितानुमानश्रप्रहतो बोध्यः, यत् एवं ततो
 'माकम्-अम-सं-पथी' त्रैलोक्यपूजाकारणत्वादिति हेतुवाणो जयतु, किलक्षणः ?-सिद्धान्तपक्षयुक्तः-अनेकप्रतिष्ठाकल्यादिप्रवच-
 नानुपायी, प्रपरोऽपि पाण सिद्धाः-परिकर्मणां संस्कृता येऽन्ता-अन्तिमाययवास्तेषु पक्षाः-पक्षत्राणि यत्र स तथा, पक्षत्रमन्त्र
 रण पात्राभ्याप्यगतेः, त्वदनुमानपथिदन्ता मिदन्तपक्षयुक्तोऽस्मदीयो पाणो जयत्विति समुदायार्थं ॥४३॥ इति चन्द्रप्रसाचार्य
 नित्यज्ञापयिषितान्यनुमानानि हेत्याभामप्रस्थानि न भागकप्रतिष्ठाप्यवसापनाय समर्थानीति द्वापयित्वा साधुप्रतिष्ठान्यवसापना-
 पानुमानानि प्रागभमम्मतयश्च प्रदर्शिता ॥ अथ क्वलानुमानात् केपाचिन्मतिमायाचिलकाचार्यकृतप्रतिष्ठाकन्यभालोक्य ह्यङ्गोत्पद्यते
 न पराकरनाय गाथाभार-

जो पुण तिलगायरिजो कुवक्कन्ममुक्क्यो मयाणुराण ॥ लखिजो कप्पाभासे अमुणत्तो घम्मपरमस्य ॥४४॥
 य पुनरित्तफानार्थं दुपथमुग्ग्यो नराऽज्जानाघः धम्मवदाहपदेतथे एव ग्रंथकर्त्तृत्वायेपङ्कपायिक्कापेक्षया प्रसिद्धः,
 यद्वा इणयिद्वान्तां मत्ते मूलं, मूलत्वं प्रतिष्ठाकन्यादिप्रयचनायां स्वयमनुमानादिप्रयोगकरणाद्वक्तः परकृतानामनुमानप्रयोगार्णा
 र्हाभूतान्यजानमेव राक्षमतारुर्पकचन्द्रप्रमानार्येण कोषाविष्टेन भावकप्रतिष्ठान्यवसापनायोद्भाविता ये हेत्वाभासास्त्वानेवाप
 मुद्ररमिषव रातुपारिक्करणाप निवृत्तवितयाऽलिखिष्यन्ति मूलत्वमप्यस्य नामास्यद्, यत्-'मुक्कलो ताव महधो मोण क्खज्जम
 मपठमग्गमि । जार न समरणमप्पुमह कुक्कुलसफसं कुणइ॥१॥'पि, नचैवं विपश्चितां गतिः, यदास्माकीनेन पूर्वजेन कोषाना-
 मोगादिना सवर्णीभूतेन परिकल्पितकृतं क्वरित यकाशितं वा तत्सर्वमपि प्रमाणीकृत्य विपश्चित्पर्यदि व्यवस्थाप्यते, तद्व्यवस्थापने

च स्वकीयं मौख्यमेवाविष्कर्त्तव्यं स्यात्, नहनुमानाभासो बलीयसाऽपि पुरुषेण प्रामाणिकपथीदि परवादिजयायोद्धावितः स्वात्मनः शरणं भवितुमर्हति, किं स्वज्ञाभासेनाप्यर्ककाष्ठेन वैरिसैन्यं जेतुं शक्यते? इत्यादि स्वयमेव बोध्यं, मतानुरागेणोतिपदेन तिलकाचार्यस्य राकाशाखापतितत्वं सूत्रितं ॥ 'लविउ'ति लपितो यत्तत्प्रलपितः, कुत्र?—'कल्याभासे' कल्पशब्देनेह प्रतिष्ठाकल्पस्तद्वदभासते अप्रतिष्ठाकल्पोऽपि प्रतिष्ठाकल्पतया आभासते इति प्रतिष्ठाकल्पाभासस्तास्मिन्, किं कुर्वन्, ?—'धर्मपरमार्थमजानन्' धर्मस्य—श्रुतचारित्रात्मकस्य परमार्थो—रहस्यं सामान्यविशेषोत्सर्गापवादात्मकं न ज्ञातवानित्यर्थः।

अथ तिलकाचायप्रलपितं प्रादुष्कर्तुं तद्विकल्पिता प्रतिष्ठाकल्पपीठिका (दश्यते) यथा—उंनमो भगवते श्रीपञ्चमङ्गलाय ॥ येनास्त्ररहितेनापि, विपमास्त्रो त्रिनिर्जितः । महावीरः स वः पायाह्लोकोत्तरपराक्रमः ॥१॥ सर्वोत्तमसमाचीर्णज्ञानचारित्रदर्शनाः । गुरवः सुखमेधन्तां, सिद्धिशीसंगमोद्यताः ॥२॥ साधूनां श्रावकाणां च, विधिर्यत्र निरुच्यते । स निष्कन्दि तसंदेहश्चिरं जीयाञ्जिनागमः ॥३॥ एवं समाहितस्वान्तः, स्मृत्यर्थं भविनां सदा । जिनविम्बप्रतिष्ठानविधिमाविष्करोम्यहम् ॥ ४ ॥ इह च प्रथममेव केचिदुत्सन्नप्ररूपिणो यथाच्छन्दाः स्वात्मप्रत्यनीकाश्चिरपरिचितापासंसारकान्तरसंचारविरहभीरवः सिद्धिसीमन्तिनीपरिरम्भयोग्यभोग्यविकलाः कुगतिवनिताङ्गपरिष्वङ्गबद्धरङ्गाः स्वीकृतनिष्प्रपञ्चपञ्चमहाव्रतानां व्रतिनां प्रतिष्ठाकारत्वमुपवर्णयन्ति तदसंगतं, यतः प्रतिष्ठाकारस्येदं स्वरूपं निरूप्यते—यथान्हायविलित्तउ चंदणिण गंधसुगंधिअ देह। परिहाविअसिअसदसजुयल गुणगणरणह गेह॥१॥ "तत्स्वणि दक्षिणि करि धरिअ कंकणकडहसणाहु। सुंदरमुद्धारयणजुय दक्षिणकरतरुसाहु॥२॥ सुदट्टु पइडाकार तहिं वणिणजइ जय-

पंतु । नो नरि नारिप्रमयसुलिओ न इदमुण दीसतु ॥३॥ तत्र 'वयस्य क्कायस्य अकप्पो गिहिमायणं । पछिअक्क निसिआए सिणाण
 मोममउल ॥१॥ इत्यागमाव् मातूनां स्नान अरीरे चन्दनविलेपन गधैः सुगंधीकरणं सोभाङ्गस्वामैव युज्यते, तथा "आ-
 परमाणा कप्पा अट्ठाइआ य वित्थढा इत्या" इत्यागमेण प्रमाणोपेतवस्त्रपरिधानेन साधोरचेलकत्वस्यापनादस्वप्नसदृशव
 गररिपानमपि न गुज्यते । तथा—“अत्य दिरप्पा सुवण्ण इत्येण पराणयपि णो छुप्पे । कारणसमच्छिअपिडु गोअम ! गच्छ तयं
 मनिमो ॥१॥ इत्यागमेन माधो सुवर्णस्पर्शनमात्रमपि निषिद्धं, तत्कथं कट्टणश्चायलकारमङ्गीकरिष्यति?, अतः प्रतिष्ठाकारलक्ष्य
 सर्वमपि मायोविरुद्धरे, धारकस्यैवोपपद्यते, ततस्तत्रैव प्रतिष्ठा कार्या, अत्र चार्ये अनुमिमीहे—जिनविम्बप्रतिष्ठा भावकेणैव
 कृतव्या, इत्यन्तरूपत्वात्पुण्यपूजादिवद्, इत्यस्तवत्वं चास्या “जिण्णमवणविषयवणजवाएआ सुत्तओ विहिणा । दइत्यउचि
 मेअं सारययस्यग्गणेन ॥१॥” इति वचनात्, तथा मानयरूपत्वादितिहोः जिनप्रतिष्ठा भावकेणैव कार्यो, सावयरूपत्वं चास्या
 पर्य—युद्धि कट्टा ग्रन्थिआस्यन्दनमभिप्रप्य ब्यहस्तेन विम्बस्य विलेपन करोति, अभिमन्त्रितवृत्त्यादनं स्वहस्तेन करोति,
 पुनरागपुक्ताभिमत्यनमदनमन्त्रपदनं ब्यहस्तेन करोति, इत्यप्रवर्त्तेण प्रतिमाच्छादनं तदुपरि धन्दनच्छदामोचनं पुष्पक्षेप नानाग
 पपुच्छमयान्यक्षेपण च ब्यहस्तेन करोति, ततो त्र्यम्बकं त्रिपञ्चसुवाराण् सुधाङ्गं प्रतिमां स्पृशेत्, पुनर्वात्सल्येपणं पुष्पाचोपणं
 च ग्रन्थिआस्यन्दनं करोति इति मन्त्रप्रतिष्ठाकरेणूक्तत्वादिति कृपासिक्तविलकविलकाचार्य स्वमतानुरागेण भावकप्रतिष्ठा-
 ब्यहस्तेनैव यथाग्रतपनु मन्त्रेतिमर्यादं प्रतिष्ठाकृत्यामासुपीठिकावृत्यश्च विहसृतवत्स्वचञ्चूनां चिरंजीविनां विभामकृते कृतवान्,
 तत्र सामान्यतन्त्रारदित्थमभिधातव्यं—

ननु भो तिलकाचार्य ! एवं शुद्धिं कृत्वा प्रतिष्ठाकारश्चन्दनमभिमन्त्रय स्वहस्तेन विम्बस्य विलेपनं करोतीत्यादिरूपः प्रतिष्ठा-
विधिस्त्वया कुतो लिखितः ? किं सिद्धान्तादुत पूर्वाचार्यविरचितप्रकरणेभ्यो वा अथवा पूर्वमवाभ्यस्तपरिज्ञानहेतोर्जातिस्पृत्यादेर्वै
स्वमतिविकल्पनाद्वा ? नाद्यः, कापि सिद्धान्ते त्वल्लिखितविधेरनुपलम्भाद्, द्वितीये प्रकरणान्यपि चरित्रादिरूपाणि उत प्रतिष्ठावि-
धेरेव प्रतिपादकानि ? नाद्यः, आस्तामन्यत् त्वयैव प्रतिष्ठाकल्पे नामग्राहं निदर्शितानि यान्युपमितिभवपञ्चादीनि चरित्ररूपाणि
प्रकरणानि तेष्वपि कापि त्वदुक्तविधेर्गन्धस्याप्यभावात्, न हि कापि केनापि तिलकमञ्जुर्यादिशक्रपर्यन्तेन प्रथममभिमन्त्रित-
चन्दनेन विम्बं लिप्तं, न चाभिमन्त्रितधूपोत्पादनमित्यादि यावन्मन्त्रन्यासेनेत्रीन्मीलनादि कृतं, तावन्मात्रस्यैव तवोपदेशार्हत्वादौ,
अथ प्रतिष्ठाविधेः प्रतिपादकानि प्रतिष्ठाकल्परूपाणि प्रकरणानीति चेत्तर्हि ते प्रतिष्ठाकल्पास्तव प्रमाणमग्रमाणं वा ? आद्ये विवादस्य
दृष्टान्तलिप्तैव, तेषु प्रतिष्ठाकल्पेषु यानि कृत्यानि श्रावकस्य तानि श्रावकस्यैवाभ्युपगन्तव्यानि, यानि च साधोस्तानि च साधोरेवेति
नष्टा त्वदमीष्टा श्रावकप्रतिष्ठा दूरमिति । इह च प्रथममेव केचिदुत्सन्नप्ररूपिणो यथाच्छन्दाः स्वात्मप्रत्यनीकाश्चिरपरिचितापारसंसार-
कान्तरसंचारविरहभीरव इत्याद्यनार्यदुर्वचनैः साधुप्रतिष्ठाव्यवस्थापकानां तीर्थसम्ममतानामपि श्रीहरिभद्रसूरिप्रभृतिपूर्वसूरीणां
महाशातनां कृत्वा सूरिप्रतिष्ठाभिधायकेभ्यस्तत्कृतप्रतिष्ठाकल्पेभ्यः शेषप्रतिष्ठाविधिं च स्वरूपे प्रतिष्ठाभासे लिखन् पुनः साधुप्रति-
ष्ठोत्थापनाय श्रीहरिभद्रसूरिप्रभृतिकृतानामेव पञ्चाशकादिग्रन्थानां सम्मतिं दर्शयन् हे निर्लज्ज ! तिलकाचार्य त्वं कीदृशः किंसंज्ञो
भण्यते ? परं 'निस्थानिकायाः सपत्न्याः पितृगृहं स्थानक'मिति लोकाभाणकस्त्वया सत्यापित इति, किंच—भो तिलकाचार्य ! सर्व-
प्रतिष्ठाकल्पेषूक्तत्वादिति वचसा ये त्वयैव प्रतिष्ठाकल्पाः सम्मतितयोद्भाविताः तत्र कापि मन्त्रन्यासेनेत्रीन्मीलनादिकमपि श्रावक एव

((धारणेनैव श्रुतिरित्यादि लिखितं इदं न वा ? नेति चेच्छहि तव प्रियः किं याति यत्तमेव कृष्णगतान्त्र यावत् बाहस्वरेण प्रतिष्ठा
 मद्रययिवन्त्या आधोस्तत्रानधिकरादित्यादि जल्पसि, अथ प्रतिष्ठाकृत्या अयमाणमिति चेत् मेवं, प्रतिष्ठाकृत्यग्रयेतुषां भीह्रि-
 पुष्टभृतीनामनास्त्यापत्त्या तत्कृतपञ्चाशकादियन्यानां सम्मतितयाऽनुप्रावनापत्तेः त्वद्विकल्पितप्रतिकल्पामाससापि निर्मूलका
 नकुमपि कृत्य, अथ स्वमतिविकल्पनादिति योज्यं सोऽत्यज इवास्तस्या, नहि स्वमतिविकल्पितं कस्यापि विधासहेतुः, तस्मात्
 व्यर्थं प्रतिष्ठाकृत्यामाममपि कुर्वता त्वया तन्मूलपूर्वाः भीहरिमण्डहरिप्रभृतिकृताः प्रतिष्ठाकृत्याः प्रमाणीकृत्याः, अन्यथा सर्व
 प्रतिष्ठाकृत्यपुक्त्यादिति यत्कुमप्यग्राह्यत्वात्, तत्रमाणीकरणे च त्वद्विकल्पितप्रतिकल्पयोऽर्धवर्तीयन्यायमापन्नो न भवन्नाहो-
 नि तथा च मिदमनायासेनैव साधुप्रतिष्ठाकरणमिति गापार्यः ॥४४॥ अयोक्तार्यसंग्राहक गायात्रिकमाह—
 ननु मुह पण्डित्ये विलि लिखितो आगमा पगरणेहि ? । पश्यो तुहऽपणिहो भीप चरिभं च विदिमंतं ॥४५॥
 यमप्यतीयमुनाद जाह चरिआह तपयि युताह । तेसुचि तुह लिखिअभिदी म दीसई आससिगुब ॥४६॥
 यिदिमम पुण पगरण पण्डित्ये नृविज्ज अह तुम्ह । ता अम्हणचि इह हरियइहट खिणुबइहा ॥४७॥
 ननु मर प्रतिष्ठाकृत्ये लिखितो पिपि आगमात् प्रकरयेन्म्यो वा ? प्रथमस्तथाप्यनिष्टा, आभाषाकृतिषु त्वदुक्तविषेषु फलकवात्,
 निर्नीय प्रकृत्यमपि गरिम् पिपिमदा ? प्रथमे यमप्यन्तीप्रपुण्यानि यानि चरितामि त्वपाऽपुष्पाणि त्वमप्यनिवेति तेप्यपि तव
 निमित्तो पिपिन इत्यने अगणकत्वात् तथा तुहणइहणटस्य तथा त्वदुक्तो विविचरिभमकरेण न इत्यने यदि तव विविचरिभमकरेण

छादिविप्रतिपादकं पुनः प्रकरणं प्रतिष्ठाकल्पस्ता-तर्हि अस्माकमपीष्टं, स्वरप्रतिष्ठा जिनोपदिष्टा सिद्धेतिगाथात्रयार्थः ॥४५॥४६॥४७॥
अथ फलितार्थमाह—

तम्हा जत्थ नवीणं बिंबं निम्मविअ मट्टिआइमयं । महिअं अहिग्गहीहिं तत्थ विही नेव सत्थुत्तो ॥४८॥

यस्मात्कारणात्प्रतिष्ठाकल्पोक्तो विधिः 'स्वरिः प्रतिष्ठां कुर्यादि' त्यादिवचोभिव्यङ्ग्यः प्रमाणं तस्मात्कारणात् मृत्तिकादिद्रव्य-
मयं-मृत्तिकागोमयादिपुद्गलात्मकं 'बिम्बं' जिनप्रतिमा 'अभिग्रहिमिः' जिनबिम्बं नमस्कृत्यैवाशनादि भोक्तुं कल्पते, नान्यथेत्यभि-
ग्रहवद्भिः क्वचित्कदाचित्प्रयोजनविशेषे बिम्बसामग्र्यभावे 'निर्मापितं' निष्पादितं तत्र शास्त्रोक्तो विधिः-प्रतिष्ठाकल्पोक्तो विधिर्न-
भवेत्, नहि विधिप्रतिष्ठां चिकीर्षन् कोऽपि मृत्तिकादिद्रव्येण जिनबिम्बं करोति, तादृशस्य बिम्बस्य जलस्पर्शमात्रेणैव विनश्वर-
स्वभावात् कुतः स्नात्रादिविधिकरणसंभवः?, किंतु स्वाभिग्रहपरिपालननिमित्तं मृत्तिकादिना तीर्थकुदाकृतिं विधाय चैत्यवन्दनशुद्ध्यर्थं
नमस्कारमात्रेण स्थापना क्रियते, सा च तथाविधभवितव्यतायोगादेवतया तीर्थतया प्रवृत्ता सर्वेषामपि सम्मता जातेतिबोध्यं, नचैवं
शास्त्रोक्तो विधिर्लुप्येतेतिगाथार्थः ॥४८॥ अथ तिलकाचार्यः स्वप्रतिष्ठाकल्पे प्रतिष्ठादिशब्दानामर्थं यथा तथा प्रलपन् बहुजनानां
भ्रान्तिजनकः अतस्तच्छङ्कापराकरणार्थं प्रतिष्ठाशब्दस्य कौडर्थं इत्याह—

सेसहिगारि पइट्ठा पइठिअपडिमाणमासणट्टवणा । अहिगारट्टपवित्ती जह लट्ठिपइट्ठिआ य धया ॥४९॥

'शेषाधिकारे' नवीनप्रतिमाकरणादतिरिक्ताधिकारे यत्र कोऽपि प्रतिष्ठाशब्दो दृश्यते तत्र प्रतिष्ठा तावत् प्रतिष्ठितानां जीर्ण-
प्रतिमानामासनस्थापना, प्रासादसिंहासनादिकं नवीनं निष्पाद्य पूजानिमित्तं तत्रोपवेशनमिति प्रतिष्ठाशब्दार्थः, तत्कुत इत्याह-अधि-

कारात्-प्रकरवविशेषादर्शप्रतिपक्षि-अर्थान्मुपगमो भवति, तत्र दृष्टान्तमाह-‘जह’त्यादि, यथा लष्टिप्रतिष्ठिता ध्वजा, लष्टो-दण्डे
प्रतिष्ठिता-न्यस्ता यथा ध्वजेत्यर्थः। यदागमः-“तजो पुणो अबक्कगगलठ्ठियपइठ्ठिअंसमूहनीले”त्यादि श्रीपर्युपणाकल्पे, तथा
“भरइत्यइष्टाए मडुरानवरीए मगलाई तु। गेहेसु वचरेसु अ छब्बवइगामअवेसु॥१॥”पि मडुराए नयरीए घरे कए पढर्म जरइवा पइइवि-
संति मगलनिमिष, जइ न करेति घरे पढर”पि, अत्र मगलवधत्रियादिगुहेषु न्यसनमात्र एव प्रतिष्ठाश्रव्यार्थः, एतेन प्रतिष्ठा-
प्रतिष्ठन२ प्रतिष्ठापन३ संस्थापन४ स्थापना५ दिश्रब्दानामेकावर्त्ता विकल्प्य परस्परपर्यायवाचिता तिलकाचार्येण प्रतिपादिता
साऽपि निरस्ता, प्रतिष्ठादिश्रब्दानां पर्यायवाचित्वेन विपश्चित्प्रयोगादर्शनात् । किंतु ‘अधिकारवद्वाक्यमिति’ रितिन्यायात् क्वचित्प्रति-
ष्ठश्रब्द-स्रोतमाचू, यथा “प्रतिष्ठां प्रापितः शिष्यो, गुरुणा गुरुविषया” क्वचिदाचाराधेयसंबन्धवाचको यथा-“गुरुत्वात्ने
प्रतिष्ठापय, शिष्यान्ध्यापयत्यमूर्त्” तथाऽऽगमप्रयोगोऽपि-“तजो पुणो अबक्कगगलठ्ठियपइठ्ठिअ”पि, तथा विगन्तप्रयोगेणापि, यथा
‘अणूज्जेव प्रतिष्ठाय, चैत्तेऽईत्तस्मिं सुखीः।” क्वचि प्रतिष्ठायविषयकमिति त्रित्वासेपमन्त्रन्यासादिक्रियाविशेषवाचको,
यथा “हरि” प्रतिष्ठां कुर्यादि’त्यादि, एव प्रतिष्ठानश्रब्दोऽपि प्रायः स्मित्यर्थमिवायक, प्रतिष्ठापनश्रब्दस्तु विगन्तप्रयोगात्स्फुट
एव मिमार्थः, नचैवं प्रतिष्ठप्रतिष्ठानश्रब्दयोः प्रतिष्ठनमिति निरुक्तेरमेदः, प्रतिष्ठन्त्वं प्रयुक्ते इति प्रतिष्ठापनमिति निरुक्तेरेव
मेवस्तेन प्रतिष्ठपनश्रब्दो विक्रप्रत्ययनिष्पन्नत्वेन प्रतिष्ठाप्रयोगककर्तृक्रियाविशेषवाचकः, एतेन ‘अ न परिइविज’ मित्यस्य श्रब्दस्य
यस परित्यक्तमिति पर्यायो वृषिकृता वचो न पुनः परित्याजितमिति सम्मतिः। प्रतिष्ठानप्रतिष्ठापनश्रब्दयोरेकावर्त्तामिधानाय तिल
काचार्येण प्रदर्शिता साऽपि निरस्ता, घालन्तरमासाद्य विगन्तागिगन्तप्रयोगयोस्तुल्यार्थमिवायकत्वस्य दृष्टत्वाद्, यथा संमा

वयतीतिगिगन्तप्रयोगेणाप्यगिगन्तप्रयोगः शङ्कते इति तुल्यार्थः, न पुनरेकधातुप्रयोगेऽपि गिगन्तागिगन्तयोरविशेषः, प्रयोजक-
प्रत्ययस्य वैयर्थ्यापत्तेः, नन्वेकधातुप्रयोगेऽपि क्वचिद्भिन्नार्थानभिधानं यथा स्थापनशब्दस्य पर्यायः प्रतिष्ठेतिचेत्, मैवं “उपस-
र्गेण धात्वर्थो, बलादन्यत्र नीयते” इति वचनात् प्रतिना सोपसर्गस्य धातोः केवलधात्वपेक्षया भिन्नार्थमिधायकत्वेन वस्तुगत्या
मिन्नत्वाद्, अत एवात्मनेपदिकः परस्मैपदिको वा धातुः प्रयोजनगिगन्तप्रत्ययप्रयोगादुभयपदिको भवति, वस्तुगत्या स्थापनशब्दो
लक्ष्यवस्त्वाकृतिमात्रमिधायकः, तथाहि “नामजिणा जिणनामा ठवणजिणा पुण जिणिदपडिमाओ । दवजिणा जिणजीवा भाव-
जिणा समवसरणत्था ॥१॥ इति (चैत्यवन्दनभाष्यं) तथा “नामठवणणं को पइविसेसो?, नामं आवकाहिअं, ठवणा इत्तरिआ वा
होअ”ति तथा “नामं ठवणादविए खित्तदिसातावखित्तपणवए । सत्तमिआ भावदिसा होइ अट्टारसविहा उ ॥१॥” ति । क्वचि-
द्भावादस्थापनारोपणेऽपि, यथा “उम्मग्गनिवारणयं सम्मग्गट्ठावणं च भव्वाणं । एमाई जं विहिअं अणुमोएइहं तमप्पहिअं ॥१॥”
(आराधना) इति । ननु क्वचित्स्थापनाशब्दस्य पर्यायः प्रतिष्ठेत्युपलभ्यते तत्र किं कर्तव्यमितिचेच्छृणु, क्वचित्क्वथञ्चिद्व्युत्पत्त्याऽ-
प्येकार्थतां विभाव्य छन्दोऽनुवृत्त्या धर्मधर्मिणोरभेदोपचारमङ्गीकृत्य वा ग्रन्थकाराणां तथा प्रयोगसंभवेऽपि सर्वत्रापि स्थापनाशब्देन
प्रतिष्ठा वाच्येति न पूत्करणीयम्, अनन्तरोक्तयुक्त्या तिलकाचार्यस्य गलपादुकान्यायोत्पत्तेः, क्वचित्कस्यचिच्छब्दस्य कञ्चित्पर्यायं
दृष्ट्वा सर्वत्रापि तथा पर्यायकरणे “पतङ्गो द्योतयन विश्वं, कस्य नानन्दकारणम् ?” तथा “प्रदीपरूपमालोक्य, पतङ्गो नाशमाश्रित”
इत्युभयत्रापि पतङ्गशब्दस्य सूर्यपर्यायिकरणप्रसक्तेश्च, तस्मात्क्वापि कविप्रयुक्तानां खगपतङ्गादिशब्दानां सूर्यादिशब्दः पर्यायं दृष्ट्वा
सर्वत्रापि तथा पर्यायकरणाभाववत् स्थापनाशब्देन सर्वत्रापि प्रतिष्ठापर्यायो न युक्तः, प्रयोगानुसारेण पतङ्गादिशब्दवदस्याप्यनेका-

र्यता भाव्या, अन्यथा “तदा नदीप्रवाहेन, पाटिताद्विच्छाद्यतद् । युगादिदेवप्रसिमा, प्रच्छाद्यतु प्रमावयुक् ॥ १ ॥ तां प्रेक्ष्य
 हर्षयुक्तोऽसौ, स्नपयामास वारिणा । पीठं कृत्वा मूर्धोपुञ्जं, स्नापयामास तत्र ताम् ॥ २ ॥” इति श्रीबिम्मलनाथचरित्रे, अत्र
 तिलकाचार्याभिप्रायेण स्नापयामासेति प्रविष्टां कृतवानिति वक्तव्यं सात्, तथाप्यस्यवाचितं, स्वकीयाग्रहं विमुन्यालोचयन्तु, तिल-
 काचार्यः प्रदर्शितासु उपमितौ ‘रत्नवृद्धवियासः कथयती’त्यादि, ‘यावद्विद्याभरणामवतारणार्थं महारमन विधाय प्रलिप्तिव तेन
 भगवता युगादिदेवस्य बिम्बं” ठाणावाविरणे “इव चित्तिरूपेण तो सा गंतूय य सत्वरं निययेद्दं । पञ्चखालिज संठाविआ पठिम ता
 वदए देव ॥१॥” हरिवंशग्रन्थे इत्यादिरूपासु सम्मतिषु कापि विषयापभाया प्रतिष्ठायाः सूचकमभिमन्त्रितवासुखेयमन्यन्त्या
 साविकं किमपि विद्यते न वा !, प्रथमोऽप्यस्यवाचितः, द्वितीये प्रतिष्ठेव तत्र नावयुज्यते, तदेवबोधकलिङ्गाभावात्, तर्हि कृत
 स्त्राकाण्डकृष्णकृत्यः द्यावकस्तत्कर्त्तव्यं प्रविष्टः, तथा च संपन्नम् ‘अस्ताते वटाके मकरप्रवेश’ इति लोकाभाषक इति, अस्माभिस्तु
 “दुर्बिक्कं पुन हरिमा” इत्यादिषुतुर्दशगाथायां प्रागुक्तायां सम्मतिवयोपदर्शितासु सर्वास्वपि कपिलकेवलाना भीनामद्यप्रिप्रमु-
 तिभिरभिमन्त्रितवाससेपादिक प्रतिष्ठासूचकं निघत एव, तेन तिलकाचार्यप्रदर्शिता सम्भवयो देवतायचप्रलपितकृत्या बोध्या
 इति सामान्यतस्त्विच्छाचार्यस्तिरस्कृत इति गायार्थः ॥४९॥ अथ व्यक्त्यापि किञ्चिदाह—

कृत्यवि कलकदाण कृत्यवि सदाणमणणाहा लक्षणं । कृत्यवि पवयणपरमत्थमावसुण्णपि तिलगावयं ॥५०॥

तिलकाचार्यवचः कवित्कलङ्कदानं—अवचनस्य कलङ्कदानात्मकं, कविच्छब्दानां प्रतिष्ठास्नापनादिलक्षणानामन्यथा सपनम्—अ
 पर्यायमृतानामपि पर्यायरूपतया प्रलपनं, कवित्तरसार्थमावच्छ्रित्य—पूर्वापरसंबन्धेपर्यालोचनपिकलमपीति, प्रतिष्ठकृत्याभासे इति

प्रकरणाद् बोध्यमित्यक्षरार्थः । भावार्थः पुनरेवं-कलङ्कदानं त्वेवं-स्वकृतावश्यकवृत्तौ 'भरतः स्वयं प्रतिष्ठितवानि'ति लिखित्वा प्र-
 तिष्ठाकल्पे च श्रीआवश्यकवृत्तिं सम्मतितयोद्धावितवान्, श्रीहरिभद्रस्मरिभृतावश्यकवृत्तौ च तद्वन्धस्याप्यभावाद्, एवं च सति
 "धावतर भो डिम्भाः ! तरंगिणीतीरे गुडशकटं विपर्यस्त"मित्यादि धूर्तवाक्यवत्तिलकाचार्यवाक्यमपि बोध्यं, अथ शब्दानाम-
 न्यथाभाषणं यथा दमयन्त्यां शकावतारे एकविम्बमाश्रित्य शक्रचक्रवर्त्तिसासुदेवादयः प्रतिष्ठां चक्रिरे इत्याद्युक्तं, तत्र कालभेदेन
 युगपद्वा, उभयथापि प्रतिष्ठाया विवादापन्नाया असंभवाद्, यतः प्रथमे विकल्पे प्रतिष्ठितस्य विम्बस्य पुनः प्रतिष्ठाकरणेऽन-
 वस्थानाद्, यावत्कथितस्थापनाभङ्गापन्त्या स्वरूपहानेश्च, द्वितीयोऽप्यसंभवी, नहि चक्रवर्त्तिसासुदेवौ युगपदेकत्र मिलतः, तयोरेक-
 क्षेत्रे युगपदुत्पत्तेरभावात् तस्मात्, शक्रचक्रवर्त्तिसासुदेवादयः प्रतिष्ठां चक्रिरे इति क्वचित् प्रासादे संस्थाप्य तद्विम्बं पूजितवन्त
 इत्यर्थे युक्त्युपने प्रतिष्ठाकल्पोक्तविधिना प्रतिष्ठा कृतेत्यन्यथा भणनं तिलकस्येति बोध्यं, अथ पूर्वपरसंबन्धापर्यालोचना-तथा
 "चेइअपूआ रायानिमंतणे सन्नि वाइ खवग कही । संकिअ पत्त पभावण पउत्तिकज्जा य उड्डाहो ॥१॥" इति बृहत्कल्पप्रथमोद्दे-
 शकभाष्यस्य द्वारागाथा, तत्र सन्निवाइअपदस्य चूर्णिर्यथा-"इआणिं सन्नि वाई अ एए दोवि दारे एगट्टे वक्खवाणेइ, 'एमेव य सन्नी-
 णवि जिणाण पडिमासू पढमपट्टवणे । मा परवाई विग्वं करिज्ज वाई अ ओविसइ ॥१॥ सावगो कोइ पढमं जिणपडिमाए पट्टाणं
 करेइ, तत्थ साहुणो आगए दट्टूण चित्तेइ-जइ ताव इमे भगवंतो अरिहतो पूअं दट्टुं इति तदेवं ममाउ अलाहि पण्णाहे(एत्ताहे)निच्चमेव
 पूअं करेमि, एवं सावगस्स भावबुद्धी भवति, अहं न पविसंति संजया, नत्थिचि विपरिणामो भवति-किं एएसिं पूआ कीरइ से नत्थि, वाइ-
 णा य पविट्ठेण इमे गुणा-परवाइनिगहं दट्टुं भवंति-नवधम्माण थिरत्तं, पमावणा सासणे अ बहुमाणो । अभिगच्छंति अ विउसा अवि-

ग्यपूआ य सेवाए ॥ ॥ कण्ड्या, सेयाइचि अविग्गपूआए कयाए सपक्खपरपक्खत्ताणं इहलोए अ सेअं, इहलोए असिवाउववा
 न य भवंति, परलोइअं तित्थारपूआए दरिसणसुद्धी निवचिया भवन्ति” चि कस्यविशेषचूर्णिः, कस्यसामान्यचूर्णी च-सावगो कोइ
 जिनपढिमाए पइइवणं करेइ’चि पाठः, अय तिलकचार्यः प्रवचनपरमार्थनिमिद्धः प्रयोजकप्रत्ययान्तेन प्रतिष्ठापनशब्देन केवलस
 प्रतिष्ठानशब्दस्यैकार्यतां विरुद्धय भावकः प्रतिष्ठां करोतीति भूते, पसुमयत्रापि प्रतिष्ठाया अविकारस्यैवामावात्, किंतु रथानु
 यात्राया एवाविकारः, तथाहि-अइगमर्नन्ति पञ्चइ, अस्य चूर्णिः-सीसो पुच्छति-अपुञ्जाणेण किं गंतवं न वचि, आयरिओ मणइ-अइ
 निवारण गच्छति सो आपणइणो दोसा, इमेहिं करणेहिं वत्थ पविसिअइ, तत्रेति अनुयाने, अनुमानशब्दस्यायमर्थः-अनु-पथाइअस्य
 पुतादिस्यानेषु परिभ्राज्यतो यानं-गमनमाचार्यादीनां यत्र पर्वणि वदनुयानं, रथयात्रेत्यर्थः, तत्र काणि कारणाणि अ ?, ‘वेइअ’
 दारगाहा, सा चैव-वेइअपूआ रायानिमन्तण सभिवाइ धम्मकदी । संकिअ पत्त पमावण पविषिक्खा य उट्ठाहो ॥१॥चि वेइअ
 पूआ रायानिमंतणं च दोजवि दारे एगइ वत्तत्ताणेइ, पविसंते इमे गुणा मर्वन्ति-‘सदा’ गाहा, सा चैव-सदा बुद्धी रण्यो पूजाइ पिर
 चणं पमावणया । पठिवाओ अणत्ताअ अत्ता य कया भवत्तिय ॥१॥”चि क्ख, मभिणि-भावको वाइचि वादी, एए दोवि दारे एगइ
 वत्तत्ताणेइ, एमेव य समीणवि जिअपडिमासु पठमपहुवणे । मा परवाइ विगं करिअ वाइ अओ विसइ ॥१॥चि, कंठा, सावजो कोइ
 जिअपडिमाए पइइण करेइ’चि, कोइपि, रथयात्राकरणसमर्थो, न सर्वोऽपि, भावको-निर्मित्योयासकः प्रथमम्-आय जिनप्रतिमायाः
 प्रतिष्ठापन न्यासमारोपणमिति यावद् रथे इति प्रक्रमत्त्वगम्यं, प्राथम्यस्यान्यथानुपपत्त्या, नूतने रथे करोति-विषये इति श्रीफलप
 चूर्णिः, इत्येवमर्थस्ति लक्षणाचार्येण सुल्लो नावगतः, अतः परमार्थनिमिद्धः स इति । किंच-निजप्रतिष्ठाकृत्ये कापि म्लेच्छैः कापि

श्राविकया क्वापि देवेनेत्याद्यनियतं वचो भणित्वाऽपि 'न्हायविलितु चंदणिणु' इत्यादि दोधिकयोक्तलक्षणः श्रावक एव प्रतिष्ठां करोतीतिलकाचार्यवचो गर्दमीक्षीरपानकल्पं तच्छ्रेतृणामिति बोध्यमितिगार्थः ॥५०॥ अथ तिलकाचार्यविकल्पितप्रतिष्ठाकल्पस्य मूलमुद्भाव्य दूषयन्नाह—

दोहगतिगमुवजीविअ पढट्ठकप्पो कुवक्खतिलगेण । रहओ पुवायरिएवयणविरोहो महामोहो ॥५१॥
 'दोधकत्रिकं' 'न्हायविलितु चंदणिणु गंधसुगंधिअदेहु । परिहाविअ सिअसदसजुअल गुणगणरणह गेहु ॥ १ ॥ इत्यादि प्रागुक्तं दोधकत्रिकं तिलकाचार्योभिप्रायेण महाशास्त्रं तदुपजीव्य-तच्छरणीकृत्य तिलकाचार्येण प्रतिष्ठाकल्पो रचितः, कीदृशः?—पूर्वाचार्याणां—श्रीहरिभद्रस्वरिप्रभृतीनां वचनानि—तत्कृतप्रतिष्ठाकल्परूपाणि तैः सह विरोधो यत्र स तथा, एकारश्छन्दोऽनुवृत्त्या अलाक्षणिको बोध्यः, यत एवं तस्मात् कीदृशो?—महामोहो—अनन्तसंसारहेतुत्वात् गरीयान् मोहो—मिथ्यात्वमोहनीयं यस्माद्, यद्वा महामोहः—अभिनिवेशमिथ्यात्वं, तद्धेतुत्वात् तत्कृतप्रतिष्ठाकल्पोऽपि महामोह एवेतिगार्थः ॥५१॥ अथ दोधकत्रिकमधिकृत्यापि कीदृशस्तिलकाचार्य इत्याह—

दोहगतिगपरमत्थं न मुणइ कह मुणइ गणहराण वयं । रयणायंरंगमियंरं उस्सग्गववायरयणाए ॥५२॥
 दोधकत्रिकपरमार्थं तिलको न जानाति, तथाहि—प्रतिष्ठाकारस्तावत्कृतस्नानश्चन्दनादिविलेपनेन सुगन्धीकृतदेह इत्यादिविशेष-णविशिष्टः श्रावक एव संभवति, न पुनः स्वरिः, तस्य स्नानादेर्निषिद्धत्वाद्, यदगमः—'वयच्छकं कायच्छकं' मित्यादि, सिद्धान्तबाधापत्त्या न साधुः प्रतिष्ठाकारः, किंतु श्रावक एवेति तिलकाचार्यस्य कुविकल्पना, सा चैवं तिरस्करणीया—भो तिलकाचार्य ! सामान्यविधिना

विशेषविशेषार्थाधिष्ठानमप्यन्तत्वाद् बाधगन्धस्याप्यन्तत्वात् तत्रैव सम्यक्परिष्ठानाभावात्, तथाहि-यद्यपि विशिष्टेन प्रसूयतुवधारिणां महाम-
तिनां ह्युचित्य स्वभावसिद्धमेवास्ति, तथापि प्रतिष्ठादिप्रयोजनविशेषादप्यस्य शापन्मात्रकार्योपयोगि इत्यपवादविषयनलक्षणं लोफ
प्रतीतिविषयं ह्युचित्य त्वापवादिकं न सामान्यसाध्याचारविधिना बाधितुं शक्यते, किंतु विशेषविधिना सामान्यविधिर्वाच्यते,
'उत्सर्गादिप्रवृत्तौ बलीया' नितिन्यायात्, न चैतदयुक्तं, कार्यविशेषे कारकविशेषस्य सर्वत्राध्युपलम्भाद्, अत एव किंचि उत्सर्गा
सुचं१ किंचि अववायसुचं२ उत्सर्गाववाच्यं३ अववायववाच्यं४ अववायववाच्यं५ अववायववाच्यं६ ति, तत्र इमं उत्सर्गा-
सुचं-नोअरगगविद्धो अ न, निसीइल कृत्यं१। क्व न न पूर्वविज्ञा, चिद्विज्ञाण व संज्ञा॥१॥१ इमं अववाच्यं-कप्यद् निगयाय वा निगं
यीय वा आमे तालपलं३ मिष्ये यद्विगादित्यदि२, उत्सर्गववाच्य-यो कप्यद् निगंयाण२ वा राजो विचाले वा सिखासंथारय परि-
गादिचण, नभत्त एगेण पुणपरितेहिण्य सिखासंथारण्यं३, अववायउत्सर्गिअं४-कप्यद् निगयाय वा२ एके तालपलं३ मिष्ये यदि-
गादिचण, सेजवि विदिमिष्ये, पो केव न अवविमिष्ये, अववायण गइये पत्ते अवविमिष्यस्स पडिसेइ करेइ एस उत्सर्गो४,
इम उत्सर्गस्सग्गिअं५-जे० असय वा४ सइमाइ पोरिसिइ पडिगादिना पच्चिम पोरिसि उत्वायणाविंति उत्वायणाविंति वा साइ
जत्ति, से आइव उत्वायणाविइ सिआ जो त भुजति भुजंतं वा साइसत्ति५, अववायाववाच्यं जेसु अववाओ सुचेसु निज्जो वेसु
वेव सुचेसु अत्थओ पुणेजवि अजुब्बायविंति अववायाववाइआ सुवा, जओ सा विंतिआ अणुब्बा सुवत्थाणुगयाव॥ इतिभीनि-
मीवण्णां त०१६ इतिपदविचसप्रचना, सा च तिलकाचार्यमते व्यर्थेव स्यात्, तस्मात् केवलं किञ्चिदुत्सर्गप्रमपवादार्थं वा सूच्यं न
प्रवर्तनीयं निवर्तनीयं वा, किंतुस्मार्गस्वस्वधटितं तदर्थमालोच्येव, यदागमः-“सुचस्स मग्गेण चरित्त मिच्छु, सुचस्स अत्थो

जह आणवेह'त्ति (५१०*) दशवैकालिके, तद्वृत्तिः—यथा किं बहुना ? सर्वत्रैव सूत्रस्य मार्गेण धरेद्भिक्षुः, आगमोद्देशेन प्रवर्त्त-
तेति भावः, तत्रापि नौघत एव यथाश्रुतग्राही स्यात्, अपितु सूत्रस्यार्थः पूर्वापराऽविरोधी तंत्रयुक्तिघटितः पारमार्थिकोत्सर्गापवादगर्भो
यथाऽऽज्ञापयति—नियुक्ते तथा प्रवर्त्तेत, नान्यथे'ति दश० वृ० । तथा “जं सुअमहिअइ बहुं सुत्तत्थं च निउणं न याणेइ । कप्पे वव-
हारंभी न सो पमाणं सुअहराणं ॥१॥ ति व्यवहारवृत्तौ, न चान्यत्र स्यादपवादः, परं शुचित्वादावपवादो न भविष्यतीति शङ्कनीयम्,
उत्सर्गमात्रस्याप्यपवादसापेक्षत्वाद्, यदागमः—“जावइआ उस्सग्गा तावइआ चेव हुंति अववाया । जावइआ अववाया उस्सग्गा
तेत्तिआ चेव ॥१॥”त्ति, नवरं मैथुनवर्जः, यदुक्तं—“कामं सबपएसुवि उस्सग्गववायधम्मया जुत्ता । मोत्तुं मेहुणधम्मं न विणा सो
रागदोसेहि ॥१॥”त्ति, यच्चोक्तं—कनककङ्कणसुद्रिकादिपरिधानं न युक्तं तदप्ययुक्तं, यतस्तावन्मात्रकालं परिधीयमानं भूषणं न वि-
भूषणहेतुः न वा परिग्रहः, तथा परिणामाभावात्, परिणामविशेषेण तु नाम्नोऽप्यन्यथाभूतत्वाद्, यथा रथादिकं तीर्थकृद्वन्दन-
निमित्तं प्रगुणीकृत्य प्रवर्त्तितं सत् धर्मयानमुच्यते, साम्प्रतं तु यद्यपि चन्दनरसेन तदाकृतयो यथास्थानं विधीयन्ते तथापि काल-
विशेषे पुरुषविशेषस्य तथा तत्परिधानमप्यस्माकं सम्मतमेव, यच्चोक्तं—‘साधूनां न रूपवच्च’, तदप्यसारं, रूपवत्त्वेन साधुनेपथ्यस्यैव
प्रतिपादनाद्, यदागमः—‘चत्तारि पुरिसजाया पं०, तं०—रूपसंपन्ने नाममेगे नो गुणसंपन्ने’ तद्वृत्तौ—रूपं सुविहितसाधुनेपथ्यरूपं
भणितं, तेन तृतीयभङ्गे ‘रूपसंपन्नेवि गुणसंपन्नेवि’ तिलक्षणे सुविहितनेपथ्यसनाथः साधुरुक्तः, चतुर्थे तु ‘नो रूपसंपन्ने’ तिलक्षणे
गृहस्थादिरुक्तः, तेन रूपसंपन्नोऽपि साधुरेव, न गृहस्थ इति बोध्यं, यत्तु सर्वप्रतिष्ठाकल्पेषु यत्प्रतिष्ठाकारकलक्षणमुक्तं तत् साधुषु न घटते
अतः श्राद्ध एव प्रतिष्ठाकारो युक्त इति तिलकाचार्येणोक्तं तत्र स एव तावदित्थं प्रष्टव्यः, ननु भोः तिलकाचार्य ! यान् प्रतिष्ठाकल्पान् वा-

स्मन्नेगोपजीव्य त्वया प्रतिष्ठाकल्पनाभासो विहितस्तेषु प्रतिष्ठाकल्पेषु यथा प्रतिष्ठाकारकलक्षणमुक्तं दृष्टं तथा लक्ष्यतया कश्चित्प्रतिष्ठाका-
 रोऽपि दृष्टः सुतो नवा !, दृष्टयेत् स किं साधुः भावको वा !, नान्त्या, कापि भावकेन प्रतिष्ठा कस्येत्येव रूपेणानुपलभ्यात्, साधुमेव हि
 प्रतिष्ठाकल्पोक्तलक्षणोपेतेन साधुना प्रतिष्ठा कर्षयेत्येव मुखाभा प्रतिष्ठाकल्पकारकाः श्रीहरिमन्त्रधरिप्रभृतयोऽमुदमापका इति तु घाट-
 र्धमवलम्ब्यमानैस्त्वत्पितृभिरपि वक्तुमशक्यत्वात्, शुद्धभाषकैस्तेलक्ष्यतयोक्तस्यापि साधोः प्रतिष्ठाकारलक्षणमपहृत्यालक्ष्यमृतेऽपि
 भावकेषु तदारापयतस्त्वैवाशुद्धभाषित्वात् स्वास्यर्नैवात्मन कुपाधिकतिलकत्वमुद्वोषोपितमिति बोध्य, किंच-लक्ष्यानुसारेण लक्षणा
 कल्पना ज्यायसीति सर्वाभासाविकामिमत्तं, परं लक्ष्यानुसारेण लक्ष्यकल्पनाकुक्करी राक्षन्वयिगृहे एव नृत्यन्ती दृष्टा, तस्माद्यथा
 इयोरपि लक्ष्यलक्षणयोः प्रतिष्ठाकल्पोक्तयोर्मभ्यात् साधुलक्षणा धर्मिण परित्यज्य प्रतिष्ठाकारलक्षणा धर्ममन्यत्र रोपयसि तथा यथा
 अत्र किञ्चिदन्यदेव प्रतिष्ठाकारलक्षणं निरूप्य प्रतिष्ठाकारे साधावेव किमिति नारोपयसि !, धर्मिपरित्यागापेक्षया धर्मपरित्यागे
 लक्षणात्, धर्म्येऽज्यतीर्थैकरपि सह चिप्रतिपक्षेरेमाणात्, तथाहि-यथा हरिरादयोऽज्यतीर्थैर्देवत्वेनाभ्युपगताः जैनैस्तु न
 तथा, परममयेपामपि धर्मितया तेऽमिमता एव, एवमुपमादयोऽपि जैनैर्देवत्वेनाभ्युपगताः, अपैस्त्वन्यथेति, धर्मितया तूभयेपामप्य
 भिमता एव, नहि लोकेऽपि कोऽप्यतिमूर्खोऽपि इत्सां सुदवामालोक्य पादच्छेद विधत्ते, यतः शरीरानुमानेन द्रव्याया अन्यथाक
 र्णं युक्तं, न पुनः क्षय्यानुसारेण शरीरावयवानामपि नूनताकरण दृष्टं युतं वा, त्वं तु ततोऽप्यधिको, यदन्यथैव विधायान्यानप्युप-
 दिष्टमसि, किंच-‘नानाविलिखत चदणिशु’ इत्यादिदोषकश्चिकेन व्युत्तया अनुक्तोऽपि भावकः कल्पितस्तर्हि “कंकमसुसुसुकर सुसु
 अर्तमखिजयेदु । सदसजलं विजयत्यशुअल अजयत्तु चर मेदु ॥ १ ॥ सुतरसुअपयपठम सुहेनवत्यसमादु । सुयवंत पमजमपु, कुम्भ

पड्डं साहु ॥२॥ इति दोधकद्विकेन साक्षादुक्त एव साधुः कथं न स्वीक्रियते ? किंच-श्रावकोऽपि त्वया द्वादशव्रतधारी तदिन्द्र-
 क्षाचारी कुतोपवास इत्यादिविशेषणैर्गुणरत्नालङ्कृतो भणितः, सोऽपि यदि विशेषतः संवरवान् परिगृह्यते तर्हि कृतस्नानचन्दनविले-
 पनकनकङ्कणमुद्रालङ्कृतशरीराद्यपेक्षया अकृतस्नानादिकोऽभूषितश्च वरीयान्, अथ प्रतिष्ठा निमित्तं स्नानविलेपनादिकं न संवर-
 मालिन्यहेतुः, किंतु तत्कार्यप्रसाधकत्वेन गुण एवेति चेत् तर्हि साधुना किमपराद्धं ? तावत्कार्यमात्रोपयोगि शौचादिकर्म कुर्वणोऽपि
 साधुः साधुरेव, तत्कृतचारित्रमालिन्याद्यसंभवाद्, एतेन दमयन्त्यादिनिदर्शनमपि निरस्तं, आविकायामुक्तलक्षणस्याप्यसं-
 भवात्, नहि आविका सदशवस्त्रयुगलवत्येव स्यात्, कञ्चुकाद्यभावे तीर्थकृदाशातनापत्तेः, किंच-भोः तिलकाचार्य ! शास्त्रं तु
 दोधकात्रिकं तदप्यज्ञातकर्तृकं, तच्छरणीकृत्य श्रीहरिभद्रस्वरिप्रमुखवचांस्यप्रमाणीकुर्वणस्य तव दाक्ष्यं त्वय्येव विश्रान्तं भवतु,
 माऽन्यत्रेत्यस्मदाशीः । एवं दोधकत्रिकाभिप्रायमप्यजानानस्तिलकाचार्य उत्सर्गापवादरचनया रत्नाकरवत् समुद्रवद्गम्भीरमलब्ध-
 मध्यं गणधरवचोऽर्थात्तदभिप्रायं कथं जानाति ?, न कथमपीत्यर्थः, तस्मादलमालजालेन त्वत्प्रतिष्ठाकल्पेनेति । एतेन द्वातपदी-
 कारोक्तमपि निरस्तं बोध्यं, तत्रापि तिलकाचार्यकृतप्रतिष्ठाकल्पसमानकल्पनाया विद्यमानत्वाद्, अत्रैवंविधकिञ्चिद्विस्तरकथनेन
 राकासार्द्धराकाञ्चलिकागमिककटुकवन्ध्यपाशलक्षणाः षडपि कुपाक्षिकास्तिरस्कृताः, तेषां प्रायस्तीर्थप्रद्वेषेण साधुप्रतिष्ठानिवेधपरत्वेन
 तिलकाचार्यकृतप्रतिष्ठाकल्पाभास एव शरणमभूत्, स चागमयुक्त्या तिरस्कृत इति गाथार्थः ॥५२॥ अथ गृहिप्रतिष्ठायां प्रसङ्गतो
 लोकप्रसिद्धमपि दोषमाह—

न मुणइ मूढो पडिमा पइड्डिआ सावएण तप्पुरओ । इरिआपमुहं किरिअं कुणंति कह साहुणो निउणा ? ॥५३॥

मूढः—पूर्वाप्रविचारणान्नून्यचन्द्रप्रमाचार्यो न जानाति, यदि धादेन प्रतिष्ठिता प्रतिमा जगत्सून्या स्याद्वर्हि तत्पुरुत—तस्या—भाषकप्रतिष्ठितायां प्रतिमाया अग्रे, तां निर्भीकृत्येत्यर्थः, निष्पन्ना—दक्षाः साधव ईर्याप्रतिक्रान्तिपूर्वकविचित्रदेववन्दनादिकां क्रियां कथ कुर्वन्ति !, भाषकप्रतिष्ठितस्वापनाचार्यस्य पुरत इव तस्या अपि पुरतो न कुर्वन्तीत्यर्थः, अन्यथा छरिपदस्यापनादेरपि भाषककर्तव्यताऽऽपत्तेरिति गार्थः ॥५३॥ इति चन्द्रप्रमाचार्यस्य प्रथमप्ररूपणाविषयीमृतगृहस्थप्रतिष्ठा निराकृता, अथ मूलप्ररूपणादोषमुपसर्गस्वेवापरदोषोत्पत्तेर हेतुमाह—

एव आगमजुति अवहीलिम अण्णाहा कर्तितस्त । नय लोओ अणुरतो अण्णपिअ सो विचिंतिज्जा ॥५४॥

एव—अनुक्तप्रक्षरेणागमयुक्तिं—सिद्धस्तयुक्तिमवहील्य—अविगणय्यान्याया—भाषकप्रतिष्ठाक्षेप विपरीतमार्गं कथयति चन्द्रप्रमाचार्यो लोके नादुरक्का, तदपसि सविधासेन रागवान् जात , न चन्द्रप्रमाचार्यायसो जात इत्यर्थः, पक्षादितिगम्य, पञ्चाञ्छावकप्रतिष्ठाभ्यवस्थापनेन खेऽपि चनस्तीर्षात् इयक्मूत्वा मदायसो न संपन्न इति निचिन्त्य ‘अमपि’पि अपिरेवार्ये, अन्यदेव, च पुनरर्थे, त चन्द्रप्रमाचार्यो विचिंतयेत्, स्वायत्तपृथक्प्रसूदायकरणार्थं मयाऽन्यस्किञ्चिद्रक्कव्यमिति गार्थः ॥ ५४ ॥ अथ तथा विचिन्त्य यत्कुर्वं तदाह—

पण्ठा पुण्णिमपफुस्सिअमयममिनिवेसओ अ संठविअ । सचे निवारपते सवेण तओ कओ वार्हि ॥५५॥

पश्चात्—प्रागुक्तपर्यालोचनतोऽनु—पश्चादन्यदाऽवसरविशेषे विक्रमत एकोनपष्टपञ्चैकादशतसत्सरातिक्रमे १५९ पूर्णिमा पादिकमभिनिवेशतः—अभिनिवेशमिध्यात्ववधात्संस्थापित, मूढानां पुरस्तात्प्ररूपितमित्यर्थः, कस्मिन् सति ?—अच्छिन्नपरम्परायते

सङ्घो-तीर्थे निवारयति, भो इत्थं मा प्ररूपयेत्यादिवचोभिराक्रोशं ददति, ततः-तस्मात् सङ्घेन बाह्यः कृतः, सङ्घोक्तमनङ्गीकुर्वन् तिर-
स्कृत इति गाथार्थः ॥५॥ अथ पूर्णिमापक्षव्यवस्थापने कुयुक्तिमाह—

पक्षवस्स मज्झमद्धंमि मासस्स य मज्झ पुणिमं भणिअं । तेणं पुणिमपक्खिअमेवं जुत्तिंवि जंपेह ॥५५॥
अष्टमी पक्षस्य मध्यं मासस्य च मध्यं पाक्षिकं भणितं, तेन कारणेन पूर्णिमापाक्षिकम्, एवं युक्तिं-युक्त्याभासं कुयुक्तिमिति-
यावत्, जल्पतीति गाथार्थः ॥५६॥ अथ चन्द्रग्रभाचार्योक्तां कुयुक्तिं प्रतिबन्धा दूषयितुमाह—

जह एवं चउमासं चउहिं मासेहिं तेहिं तिगुणेहिं । बारसमासा वच्छरपत्तीऽविअ पुणिमामसु हवे ॥५७॥
यद्येवं त्वदुक्तप्रकारेण पूर्णिमायां पाक्षिकं तर्हि चतुर्भिर्मसैश्चतुर्मासकं, तैश्चतुर्भिर्मसैस्त्रिगुणैर्द्वादश मासाः स्युः, तथा च पूर्णि-
मासु, अपिः एवार्थे, पूर्णिमास्वेव वत्सरप्राप्तिः-संवत्सरप्राप्तिर्भवेदिति गाथार्थः ॥५७॥ अथानन्तरोक्तप्रतिबन्धा यजातं तदाह—

आसाढपुणिमए कत्तिअमासे व अहव फग्गुणए । पज्जोसवणा जुत्ता तुब्भ मए न उण भद्वए ॥५८॥

तथा च पर्युषणापि आषाढपूर्णिमायां युक्ता स्याद्, अथवा 'मार्गशीर्षो वत्सरदि'रिति नाममालावचनात् कार्तिकपूर्णिमायाम्,
अथवा लौकिकटिप्पनकं चैत्रादिमासकं भवति तदपेक्षया फाल्गुनपूर्णिमायां वा पर्युषणा युक्ता, हे चन्द्रग्रभाचार्य तव मते, न
पुनर्माद्रपदमासे, तत्रापि चतुर्थ्या पर्युषणाऽयुक्तेतिगाथार्थः ॥५८॥ अथ प्रतिबन्धा उपसंहारमाह—

तम्हा जह वच्छरिअं भद्वए पक्खिअंपि चउदसिए । इअ सासणसंकेओ अणाइसिङ्घो सुणेअवो ॥५९॥
तस्मात्कारणाद्यथा वत्सरिकं-सांवत्सरिकं पर्युषणापर्व भाद्रपदे तथा पाक्षिकमपि चतुर्दश्याम् इति-अमुना प्रकारेण

'द्वामनसकृत' शायिक्रदिमावसङ्गसवजनप्रवचनसङ्गतोऽनादिसिद्धो ज्ञातव्यः, न पुनश्चतुर्थ्यां पर्युपगानयनवत् केनचिदाचार्येण
 प्रश्रया नियमितः, कापि प्रवचने तथातुपलम्भाद्, यथाधार्येणायि प्रवर्चितं तीर्थसम्मतं च तत्कल्पि प्रकल्प्यादिप्रवचने प्रतीतमेव
 लभ्यते, यथा निशीथशृणिठाणागृह्णितिकालकाचार्यकथाप्रभृतिषु श्रीकालकसूरिणा पञ्चमीतमधुर्था पर्युपगानपर्व प्रवर्चितः।
 तथा "तद्वसेण य चउम्मासिआणि चउइसीए आयरिआणि, अण्णइ आगसुत्ताणि पुण्णिमाए" इत्यादिवचसा बाहुमीसिक चतु
 रस्यामाचरितमित्युपलभ्यते, न पुन' क्वपि तद्वसेण य पक्खिआणीत्यादि, यत्तु क्वपि ठाणागृहो 'तद्वसेण पक्खिआणी इति चउइसीए'
 इत्यादि लिखितं दृश्यते, तत्र राकारक्तेन केनचित्पाठः परावृत्य लिखितो, जीर्णदिग्घेषु तथातुपलम्भादित्याद्यस्मदीयचिरन्तनाच्चा
 र्यैरपि गुरुसत्त्यप्रदीपावौ ज्ञापितमस्ति, तस्माद्विक्रस्तु घर्मोपवेशमालागृह्णतिः श्रीकालकाचार्यकथा' सर्वा अपि, यतस्तासु
 ताडीयपुस्तकलिखितासु चिर-उनासु पत्तनीयपुस्तकमांठागारसंभन्निनीषु यद्वापु 'तद्वसेण य चउम्मासिआणि चउइसीए आय
 रिआणी'ति लिखितमस्ति, किंच पाठपरागृहेष्व्यस्रकमपि "अण्णइ आगसुत्ताणि पुण्णिमाए"ति पदमेव, यतो यदेवागमे पूर्णि-
 मायासुपलभ्यते तस्यैव चतुर्स्यामानपनं युक्तं, यथा पञ्चमीतमधुर्था पर्युपगानयनम्, आगमे च पूर्णिमायां चतुर्मासकस्यैवोप
 लम्भो, न पुनः पादिकस्य, यत' 'से ण लेवए गाहावई' इत्यादिद्वितीयाङ्गस्य इत्यैकदेशे "तथा पूर्णिमासीषु च तिसृष्वपि
 चतुर्मासकतिथिवित्पर्यः" इत्यप्रतनगाथायां सम्मतितया गृहो वस्यतेऽत्र, यदि पूर्णिमायां पादिकममविष्यच्चरि। पूर्णिमात्रिकं
 शनिकारो नाग्रहीष्यत्, सकलेऽप्यागमे चतुर्मासकपूर्णिमाभ्यतिरिक्तपूर्णिमासु चतुर्वतपोऽपि व्यक्त्या नास्तीति सूक्ष्मविद्या पर्या-
 लोच्यमिति गार्थः ॥५९॥ अथ चतुर्स्यां पादिकमित्यत्र चतुर्दशीपादिकयोः परस्परं पर्यायतायां हेतुमाह—

जतय य पक्खिअसदो चउदसिसदो न तत्थ निदिट्ठो । निअयतवायभिहाणे अण्णुणं तेण पज्जाओ ॥६०॥

यत्र च व्यवहारावश्यकचूण्यार्थौ पाक्षिकशब्दस्तत्र चतुर्दशीशब्दो नास्ति, चकाराद्यत्र चतुर्दशीशब्दो न तत्र पाक्षिकशब्दः, कुत्र इत्याह—‘निअय’त्ति नियततपआद्यभिधाने, चतुर्थदिनियततपोवक्तव्यतायामित्यर्थः, तेन कारणेन ‘अण्णुणं’ति पाक्षिकचतुर्दशीशब्दयोरन्योऽन्यं—परस्परं भावनिर्देशात् पर्यायः—पर्यायता इति गाथार्थः ॥ ६० ॥ अथ पूर्णिमा पाक्षिकं न भवतीत्यत्र युक्तिमाह—

चउमासपुण्णिमातिगमुचइट्ठं बीअअंगि लेवस्स । एवं चेव विवेगो चउदसिसदंमि नो दिट्ठो ॥६१॥

द्वितीयाङ्गे—सूत्रकृदङ्गनाम्यङ्गेऽर्थचिद्वृत्तौ लेपस्य—लेपनाम्नः श्रावकस्यार्थचिदधिकारे चतुर्मासिकपूर्णमात्रिकमुपदिष्टं—कथितम्, ‘एवं चेव’त्ति एवं प्रकारेण चतुर्दशीशब्दे विवेकः—पृथक्करणं न दृष्टः क्वाप्यागमे, एताश्चतुर्दश्यश्चतुर्थीदितपोनियता इत्यादिरूपेण न दृक्पथमागताः, तस्मात्पूर्णमायां पाक्षिककृत्यं—चतुर्थतपःपाक्षिकातिचारालोचनादिकं न भवतीत्यर्थ इति गाथार्थः ॥६१॥ अथ येषु ग्रन्थेषु पाक्षिकशब्दस्तेषु च न चतुर्दशीशब्दस्तन्नामग्राहमुपदर्शयन्नाह—

ववहारवित्तिचुण्णीपीढि तह निस्सीहभासमार्हसुं । जिणबिंबसाहुवंदणुवल्लिक्खिअं पक्खिअं भणिअं ॥६२॥

व्यवहारवृत्तिचूण्योः पीठे तथा निशीथभाव्यादिषु ‘जिनविम्बसाधुवन्दनं’ चैत्यपरिपाटी साधुवन्दनं च, उपलक्षणाच्च चतुर्थतपःपाक्षिकप्रतिक्रमणं च, तैरुपलक्षितं—चिह्नीकृतं पाक्षिकनाम्ना पर्वदिनं भणितं—तीर्थकृदुपदिष्टं, तथाहि—“किङ्कम्मस्साकरणे काउस्सग्गे तहा अपडिलेहा । पोसहिअतवो अ तहा अवंदणे चेइसाहूणं ॥१॥” तत्र पोसहिअतवोत्ति पदं व्याख्यानयति—चउत्थछट्टमकरणे अट्टमि

पररचउमामिरिसे अ। लहु गुल लहुगा गुल्गा अनंदये येइसाहण ॥२॥ अत्र यथासङ्गं पदयोजना, सा चैवम्—अष्टम्यां चतुर्थस्यास्करणे
 'पद्य' पादिक चतुर्थस्याकरणे चतुर्मासे पष्ठस्याकरणे सावत्सरिके अष्टमस्याकरणे प्रायश्चित्त, तथा एतेष्वष्टम्यादिषु विषयेषु चैत्यानाम
 मन्यान्यवमतिगतमुमाधूनां चावन्दने प्रत्येक प्रायश्चित्त, चतुर्भ्येन, "एषु भेव चेइआ साहुणो वा जे अण्णाए वसहीए ठिआ ते
 न च्छन्ति पच्छित्त"मिति, इययहारपीठचूणो, तथा 'जो पओसवणाए इचरिअपाहारं आहारेइ आहारितं वा साहसति'पि भीनिन्नी
 धम्य उरे० १० "इत्तरियपाहारं पओसवणाए जो उ आहारो तपभूइपिदुमावी सो पावति आपमादीणि ॥१॥ उच्चरक्खण पगगया
 य आलोअ येइरदणया। मगल धम्मकहाविअ पबेसु अ तवगुणा हुति ॥२॥ अट्टमछट्टुचउत्थ सब्भरि चाउमासि पक्खे अ।
 पामादिअनव मणिए पितिअ अमह गिलाणे अ ॥३॥ इतिभीनिन्नीयमाप्ये, तत्र "इचरिअ" गाहा, इचरिअ नाम योष एग
 मित्यमवि पदल्लणादि वा, अइवा आहार 'ततामिच' सादिमे मिरीअबुण्णागादि 'भूतिमिच' भूतिरिति यत्प्रमाणमजुष्टप्रदेअनीसं-
 दअनल मम्मोपगृहने, पानके विदुमाअमपि, आदिअइण्णो स्वादिमपि योव जो आहारेति पओसवणाए आणादिदोसे पावेति, पबेसु
 तत्र करिल्लम् इमो गुणो भवति— "अट्टम" गाहा, पओसवणाए जो अट्टम न करति चाउम्मासिए छट्ठं न करेति पक्खिए चउत्थ न करेति
 तो पच्छिअ, तम्हा एने दोमा तम्हा जहामणिओ तवो कायबो, 'भित्तिअ'ति न करेआवि अववायस्स, असह न करेआ, गिलाणो वा
 न करआ गिलाययडिआरगो वा, सो उयवासं वेयावव च क्खउं अममत्थो, एवमादिएहिं कारणेहिं पओसवणाए आहारेतोडवि
 गुदो"णि भीनिन्नीयगूणां उ० १०, आदिअइदग्गवक्खण्णिअपि, यथा—पठिकमण वसिय राइयं च, दिवसजो देवसिअस्स राओ
 गाअस्स पात्तिअं पक्खिअस्स चाउम्मासिए चाउम्माअस्स संवउरिए संवउरिएअस्स"पि, एवमन्यत्रापि यत्र कापि पाच्छिक्कत्थं

पाक्षिकप्रतिक्रमणादि ताद्विशिष्टः पाक्षिकशब्दनिर्देशो न तत्र चतुर्दशीशब्द इति गाथार्थः ॥ ६२ ॥ अथ पाक्षिककृत्योपलक्षितचतुर्दशीशब्दप्रतिपादकग्रन्थसम्मतिप्रदर्शनाय गाथामाह—

आवस्सयचुण्णीए महानिसीहे अ पक्खिअतवपमुहेहिं जुत्तावि चउइसी बुत्ता ॥ ६३ ॥
 श्रीआवश्यकचूर्णौ श्रीमहानिशीथे पाक्षिकचूर्णौ च पाक्षिकतपःप्रमुखैर्युक्ता, अपिरेवार्थे युक्तैव, चतुर्दशी 'बुत्'ति उक्ता, तथाहि—“अट्टमिचउइसीसु अरहंता साहुणो अ वंदेअवा” श्रीआवश्यककार्योत्सर्गनियुक्तिचूर्णौ, तथा 'संते बलवीरिअपुरिमक्कारपरकमे अट्टमिचाउइसीणाणपंचमीपज्जोसवणाचाउम्मासिए चउत्थछट्टछट्टे न करिजा पच्छिचं”ति श्रीमहानिशीथेऽध्ययने७, तथा “इच्छामि खमासमणो ! पिअं च मे’ इत्यादि, गुरू भणइ—एअं पोसहिअत्ति अट्टमिचउसइसिउववासकरणं इति पाक्षिकचूर्णौ, तथा विक्रमतः सप्तसप्तत्यधिकचतुःशतसंवत्सर४७७संजातेन श्रीधनेश्वरस्वरिणा श्रीशत्रुञ्जयमाहात्म्ये तृतीयसर्गे चतुर्दश्यामेव पाक्षिकमनादिसिद्धमुक्तं, तथाहि—“यावज्जीवं विशेषेण, सोऽष्टमीं च चतुर्दशीं । प्रत्याख्यानपौषधादितपसाऽऽराधयत्यलम् ॥ १ ॥ तथा—“स चाष्टमीचतुर्दश्योः, पर्वणोस्तपसः क्वचित् । चाल्यते निश्चयान्नैष, कृतयत्नैः सुरैरपि ॥ १ ॥ तथा—‘जगौ नृपतिरप्येवं, शृणु रम्भे ! महाव्रतम् । चतुर्दश्यष्टमीपर्व, तातेनोक्तं समस्ति नः ॥ १ ॥’ तथा ‘त्रयोदश्यां च सप्तम्यां, लोकबोधाय भामिनि ! । अयं हि पटहोद्घोषो, मदादेशात्प्रजायते ॥ १ ॥ चतुर्दश्यष्टमीपर्व, त्रैलोक्ये देवि ! दुर्लभम् । करोति यो जनो भक्त्या, स याति परमं पदं ॥ २ ॥ तथा—अष्टम्यां पाक्षिके पक्षिमृगसिंहादिशावकाः । अप्याहारं न गृह्णन्ति, येऽहर्द्धमेण वासिताः ॥ १ ॥ तथा—चतुर्दश्यष्टमीपर्व, ददधर्मः स धर्मवान् । नित्यमाराधयामास, श्रीयुगादिजिनाङ्घ्रिवत् ॥ १ ॥ इत्यादयोऽनेके श्लोका भिन्नाधिकारप्रतिबद्धाः,

नेपथि यत्र पादिकुण्डो न तत्र चतुर्दशीशब्दो, यत्र च चतुर्दशीशब्दो न तत्र पादिकुण्डः, अतोऽनयोः परस्परपर्यायैवेति चतुर्दश्या पादिकुण्डस्य सकलोज्जादिसिद्ध एव । तथा 'सागरचंदो कमला सागरचंदो अट्टमिचरसीसु सुष्णधरेसु मसापेसु एग गदने पडिम टानि' श्रीआत्र० पूर्णा, तथा 'चपाए सुदसणो सिद्धिपुत्तो अट्टमिचरसीसु चबरेसु उवासगण्ठिमपरिवञ्जति, सो मदादवीए परियअमाणो निच्छइ' ति श्रीआय० स्मर्योत्तमर्गनियुक्तिचूर्णो, तथा 'सवेसु कालपवेसु सुपसत्थो विणमए अहाबोम्मो । अट्टमिनउदसीसु य निअमण हविअ पोमहिओ ॥१॥ श्रीआय० पूर्णो, कचिअ अट्टमिपभरसीसु अचि पाठस्तत्रापि टाणावुपिण तपाटरन् इपायिरुविआनें समान्यते, यदा पक्षरसीति पद चतुर्दश्या उपलक्षकम्, अन्यथा 'से ण चाउदसिअट्टमिपुष्पमासिपीसु पडिपुण्ण पोमइ मम्म अणुपालिषा भवती' ति धाआयस्यकचूर्णो आद्यप्रतिमाधिकारे भणित्वेन सहासा गायाया विसंवादः स्यात्, यदा माद्रमितपञ्चमीतोऽपरभाद्रमितपञ्चम्यां सवत्सरवत् पूर्वचतुर्दशीतो द्वितीयचतुर्दश्यां पञ्चदशदिनसमवात् पञ्चदशीश्च इदं चतुर्दश्येव पाठ्या, अन्यथा विनदामभावकव्यतिकरालापकेन सह सवादो न स्यात्, तथाहि—फासुगचारी किणिकण विच्छति, एय पोमिचिन्ति, सो अ मावओ अट्टमिचरसीसु उवयास करइ, पुत्थय च वायइ, तेऽवि त सोऊण मइया जाया उवसंता सण्णि पो, उरिवसं माओ न विमेश सदिसं तेमि न चरति" ति श्रीआवश्यकपरीपदनिर्णयेकचूर्णो, श्रीहारिमद्रीयश्रुचौ च, एतेन "तवसेण चउमाविआलि चउदसीए आपरिआणि, अण्णाहा आगमुत्ताणि पुण्णिमाए" चि सम्यक्कपाठे विद्यमानेऽपि क्वचित् 'तवसेण य परगिआरणि चउदसीए आपरिआणि' चि पाठ इष्टा पूर्व्यिमापादिकुण्डाणि व्युदस्ता, प्रवचने पूर्वापरसंबन्धेन पर्यालोच्यैव विद्या ग्याया धोदधमन्याइ, परइक्कम्—“पुहावरण परिमाविऊण सुच पयामिअवति । जं वयणपारतवं एअं वम्मरियणो किण ॥१॥" ति ॥

सा पर्यालोचना त्वेवम्—“अण्णह आगमुत्ताणि पुण्णिमाए”ति पदं प्रवचनेन सङ्गतीक्रियमाणं यदेवागमे पूर्णिमायामुपलभ्यते इत्यादि प्रागुक्तं बोध्यं, किंच—चतुर्थतपश्चैत्यपरिपाटीप्रमुखपाक्षिककृत्यविशिष्टायाः पूर्णिमायाः काप्यागमेऽनुपलम्भेन तवसेण पक्खिआइणि चउइसीए आयरिआणि’ति वाक्यं, “अण्णह आगमुत्ताणि पुण्णिमाए”ति पदेन सह अग्निना सिञ्चेत्यादिवाक्यवदसङ्गतमेव स्यात्, तस्मात् ‘तवसेण य चउम्मासिआणि चउइसीए आयरिआणि’ति जीर्णपाठ एव स्वभावसिद्धः, क्षोदक्षमत्वात्, पूर्णिमायां चतुर्मासिकस्यैव सिद्धान्तसिद्धत्वात्, तथासिद्धत्वं च ‘तम्हा दोसेइहि’ति वक्ष्यमाणगाथाव्याख्यायां द्वितीयाङ्गसंमत्या दर्शयिष्यते, किंच—‘आगमुत्ताणि पुण्णिमाए’ति पदं पूर्णिमापाक्षिकाभिप्रायेण प्रमाणीक्रियते तर्हि पूर्णिमातः पूर्णिमायां मासेन संभवात् मासिकं वक्तव्यं स्यात्, न पुनः पाक्षिकमित्यलं प्रपञ्चेनेतिगाथार्थः ॥६३॥ अथानन्तरोक्तगाथायामुत्तराद्धेन यदुक्तं तस्य तात्पर्यमाह, अथवाऽनन्तरोक्तगाथाद्वयस्य तात्पर्यमाह—

तेणं चउइसीए पक्खिअसेइण होइ पज्जाओ । न पुणो पुण्णिमदिवसे तवपमुहं पक्खिअं कज्जं ॥६४॥
येन कारणेन पाक्षिककृत्यविशिष्टा चतुर्दश्यागमे भणिता, अथवा येन गाथाद्वयोक्तसम्मतिप्रकारेण पाक्षिकचतुर्दशीशब्दयोः पर्यायवाचितोक्ता, तेन कारणेन चतुर्दश्याः पाक्षिकशब्देन पर्यायो भवति, न पुनः पूर्णिमादिवसे तपःप्रमुखं पाक्षिककृत्यं, भणितमागम इति गम्यं, तेन कारणेन पूर्णिमादिवसे पाक्षिकशब्देन पर्यायो न भवतीत्यत्रापि संवध्यते इति परमार्थ इतिगाथार्थः ॥६४॥

अथ राकारक्तः शङ्कते—

अह सावयअहिगारे चउपवीमज्झगत्तिकाऊणं । कदिपज्जइ निअमेणं तवपमुहो पक्खिओऽवि विही ॥६५॥

अथ धात्वकाधिकारे च चतुष्पर्व्यन्तर्वाचिनी पूर्णिमासार्धिकत्वा अनुक्तोऽपि सप्तप्रसूताः पादिको विधिर्नियमेन कल्प्यते इति पूर्वपक्षः, अत्र 'उदरस्यपुत्राभ्या कटिस्थ पुत्रं कुरे क्षिपती'ति न्यायमापत्तेन राकारकेनाभाद्धित, यतश्चतुर्दशी पादिककृत्वविशिष्टा सिद्धान्तोक्तो च परित्यज्य सादृशी पूर्णिमा भविष्यतीति कल्पनात्सा इति गार्धारः ॥६५॥ अथ पूर्वेपक्षितस्यातिप्रसंगेन व्ययितुमाह—
ता अउदसितयजुत्तो छद्मो घुसोऽपि किं न पक्षुलतवो । अह चउदसितयजुत्तो वउमासविणमि छद्मतवो ॥६६॥

यद्यप्यत्राहुक्त 'सा' तर्हि चतुर्दशीचतुर्यतपोयुक्त पादिकत्वयोऽपीत्युपवातद्वयलक्षणं पष्ठः कथं नोक्तः ? इदन्तमाह—'अह' त्वादि, यथा चतुर्दशीतपोयुक्तं चतुर्मासकारिने पठत उक्तं, किं चतुष्पर्वी तावन्द्वावकर्ममाभित्योक्ता ? तापुर्वयमाभित्य तु अष्टमीचतुर्दश्यावेव, पादिक्यर्षं तु भावक्यान्वो साधारणमित्यपि विचार्यमाणे चतुर्दश्यावेव पादिकत्वेन सिद्ध्यति, चतुष्पर्वीमप्य-
वर्तिनी पूर्णिमेत्यादिविचारणा स्वगलपादुन्नकत्वेति गार्धारः ॥६६॥ अथ पुनरपि उक्ताश्चतुर्दश्यामाह—

अह चउमासगदिवसा पनरसादिवसेधि पक्षिपठिकमण । तेणवि पुगिणमदिधसे पक्षिअकज्जपि जुस्तिजुल्ल ॥६७॥

अथ चतुर्मासिच्छदिनात्—चतुर्मासिच्छप्रतिक्रमणात् पञ्चदश्याभिदिनेः पादिकप्रतिक्रमण भवति, तेनापि कालेन पूर्णिमादिने पादिकप्रतिक्रमणादिक युक्तिबुक्तमित्यि गार्धारः ॥६७॥ अथ परोक्तप्रतिप्रसङ्गेन व्ययति—

जइ एव सचन्ठरिअपठिकमणाउ पक्षुलपठिकमण । फारसविणेहि जुत्त एत्त ता पञ्चमी पक्षुलो ॥६८॥

यद्येव त्वदृक्तयुक्तिकेयनादे संवत्सरिकप्रतिक्रमणात्पादिकप्रतिक्रमणं पञ्चदश्याभिदिनैरेवेति युक्तं 'ठा' तस्मात् 'पञ्चमीयव' पञ्चम्यां पादिक प्राप्तम्, उभयत्रापि युक्तेस्तौल्यादिति गार्धारः ॥६८॥ अथ पुनरप्यन्तरमाह—

उह पक्खिअं पि पुण्णिम अमावसा यत्ति तिहिदुगं दृज्जा । ता तुह नामं पि इमं पक्खे पक्खे हवइ भिन्नं ॥६९॥
अथ
यदि पाक्षिकं पूर्णिमा अमावास्या चेति तिथिद्वयं स्यात् तर्हि तव न मापि पक्षे पक्षे भिन्नं स्यादिति गार्थाः ॥ ६९ ॥ अथ

यदि पाक्षिकं पूर्णिमा अमावास्या चेति तिथिद्वयं स्यात् तर्हि तव न मापि पक्षे पक्षे भिन्नं स्यादिति गार्थाः ॥७०॥

यदि पाक्षिकं पूर्णिमा अमावास्या चेति तिथिद्वयं स्यात् तर्हि तव न मापि पक्षे पक्षे भिन्नं स्यादिति गार्थाः ॥७०॥

पक्षे २ नाम्नोभिन्नत्वं कथमित्याह—
सिअपक्खे पुण्णिमिओ कण्हेऽमावासिओत्तऽवरनामा । अण्णह तुह नामं मि अ अलिअं तह पक्खिअभिहाणे ॥७०॥
'सितपक्षे' शुक्लपक्षे पौर्णिमीयकः, पूर्णिमायां पाक्षिकपर्वणः करिष्यमाणत्वात्, कृष्णे पक्षे आमावास्यास्य क इत्यपरनामा वक्तव्यस्त्वं,
तस्मिन् पक्षे अमावास्यायामेव पाक्षिकस्य करिष्यमाणत्वाद्, अन्यथा यदि नामद्विकं न स्यात्तर्हि तव नाम्न्यलीकं—मृषाभाषणं भवेत्,
पाक्षिकपर्वणपरतन्त्र्येणैव तवाभिधानस्य सम्मतत्वाद्, अन्यथा पौर्णिमीयकोऽहमित्यपि नोद्बोधोपणीयं, तथा पाक्षिकाभिधानेऽपि मृषा
स्याद्, अयं भावः—कृष्णे पक्षेऽमावास्यायां पाक्षिकं कुर्वाणः अहं पूर्णिमायां पाक्षिकं करोमीत्यतोऽहं पौर्णिमीयक इति ब्रुवाणः स्फुट
एव खानाम्नि पाक्षिकपर्वणान्मि चेत्युभयथाऽपि मृषाभाषी स्यादिति गार्थाः ॥७०॥ अत्र सूत्रव्याख्यानेऽपि पाक्षिकशब्देन चतु-

र्दशी व्याख्यातेति दर्शयति—
इदं दृष्ट्वा न्याख्यातेति दर्शयति—

उह पक्खिअपज्जाओ चउदसिसहेण देसिओऽवि तहा । न य पुण्णिमसहेण दसाइ चुण्णिप्पमुहसमए ॥७१॥
यथा पाक्षिकपर्यायश्चतुर्दशीशब्देन देशितो, दृश्यते इति गर्भ्यं, न तथा पूर्णिमाशब्देन पाक्षिकपर्यायः कृतः, केत्याह—'दशाचू-
र्णिप्रमुखसमये' दशाश्रुतस्कन्धचूर्णिप्रमुखसिद्धान्ते, तथाहि—'पक्खिअपोसहिएसुं समाहिपत्ताणं' ति श्रीदशाश्रु० सूत्रं, एतच्चूर्णिरेवं-पक्खि-
खियं पक्खिअमेव, पक्खिअपोसहो पक्खिअपोसहो, चाउदसिअहमीसु वा, समाहिपत्ताणं' ति श्रीदशा०, अत्र प्रथमव्याख्याने पक्खिअं

पक्षसिद्धयेति सावधारणवाक्येन केवलचतुर्दश्या एव ग्रहणं कृतं, द्वितीयव्याख्याने च पाक्षिकपदमष्टम्या अप्युपलक्षकमित्यभि-
 प्रायेण बहुभिचतुर्दशीसु चेत्यष्टमीसंयुक्ताया एव चतुर्दश्या ग्रहणं कृतमिति बोध्यम्, अन्यथा द्वितीयव्याख्यान निरन्तरं स्यात्,
 उभयव्याख्यानस्य व्याख्येयपदस्य द्वयेऽनुपलम्भात्, त्वदभिप्रायेण पाक्षिकशब्दस्य व्याख्यानं नाष्टमी न वा चतुर्दशी संभवति,
 तस्मात्तद्व्यवस्थान केवलचतुर्दश्यापिप्रायस्कम्, अन्यथा पर्यायान्तरमकृत्वा एवकारग्रहणासंभवाग्राख्यानसंभवाच्च, नहि कोऽपि
 सूत्रव्याख्याता घटशब्दस्य घट इति श्रुवानो व्याख्यातृत्वं भवेत्, द्वितीयव्याख्याने चाष्टम्युपलक्षिता चतुर्दशी गृहीतेतिवक्ष्यमा-
 नसूत्रकृदङ्गवृत्तिप्रदीपमादाय दशार्चूर्णपरेवावलोकनीया, त्वदभिप्रायेण तु द्वितीयव्याख्यानं बहुमिपक्षसीसु घेति घटते, तच्च नोक्त-
 मिति नेत्रे निर्मीत्य विचारणीयम्, आदिशब्दाख्येयवद्धारवृत्तिरपि, यथा—विज्ञानं परिवादी पदे पदे य इति आयरिखा । मासद-
 मासिर्ण्यं पदं पुन होइ मन्त्रं तु॥१॥ आचार्या पर्वणि पर्वणि विधानां परिपाटीर्ददति, विद्याः परावर्चन्त इति माव, अथ पर्व-
 किमुच्यते, तव आह—मासार्धमासयोर्मध्यं पर्वं पुनर्मवति, एतदेवाह—“पक्षस्तस्य अष्टमी स्वस्तु मासस्तस्य पक्षस्त्रिंशं युगेऽर्धं अप्यपि
 होइ पर्वं उन्नरागो च्छरारणं ॥१॥ अर्द्धमासस्तस्य—पक्षात्मकस्य मध्यमष्टमी, मासस्य मध्य पाक्षिक—यद्वेण निर्मुक्त, तच्च कृष्णचतुर्द-
 शीरूपमवसातव्य, तत्र प्रायो विद्यासाधनोपचारभावादिति व्यव० दृ० उ० ६, अत्र वृत्तिकृता कृष्णचतुर्दशी विविच्य व्याख्याता
 तद्विद्यासाधनाविष्कारात्, अन्यथा सामान्येन चतुर्दशमेव व्याख्याता स्यादन्त्यान्तरसम्भवेत्तथैव इत्यमानत्वादित्यपि नेत्रे निर्मीत्य
 शब्दोभूत्या विचार्यमितिगार्ह्यं ॥७१॥ अथ पुनरपि युक्त्यन्तरमाह—

चाउदसद्वृत्तिद्विपुण्णमासिसिगिस्तुपसुहजिणावयण । न य कस्यपि चाउदसिअद्विमिपक्षिअपसुहवयण ॥७२॥

“बहूहिं सीलव्यगुणवेरमणपच्चक्राणपोसहोववासेहिं चाउदसइमुदिट्ठपुण्णमासिणीसु पडिपुणं पोसहं सम्मं अणुपालेमाणा” इत्यादिकं श्रीभगवत्यादिगतं जिनप्रवचनं, विद्यत इति क्रियाऽध्याहार्या, अत्र गाथायां ‘पुण्णमासिणिषु’चि हस्वत्वं गाथानुलो-
म्यादवसातव्यं, तद्वत्कुत्रापि “चाउदसइमपिक्खिएसु”चि प्रमुखवचनं न च दृष्टमिति गाथार्थः ॥७२॥ अथैवंपाठात्किं संपन्नमित्याह—
जम्हा दोसदेहिं दुन्नि तिहीओ जिणिंदभणिआओ। तम्हा चउदसिपक्खिअसक्खी लेवोऽवि सूअगडे ॥७३॥

यस्मात् द्वाभ्यां शब्दाभ्यां द्वे तिथी जिनेन्द्रभणिते, उदिष्टपूर्णिमाशब्दाभ्याममावास्यापूर्णिमालक्षणं तिथिद्वयं भणितं, तच्च
पाक्षिकं न भवति, तस्माच्चतुर्दश्येव पाक्षिकम्, अत्रार्थे साक्षी तावत्सूत्रकृदङ्गे ‘लेवोवि’ लेपनामा श्रावकोऽपि, यतस्तत्र द्वाभ्यां शब्दाभ्यां
पाक्षिकव्यतिरिक्तास्तिथयो गृहीताः, तथाहि—“से णं लेवए गाहावई समणोवासाए अहिगगजीवाजीवे’चि” द्वितीयाङ्गसूत्रदेशस्य
वृत्तिरियं, तथा—चतुर्दश्यष्टम्यादिषु तिथिष्वदिष्टासु—महाकल्याणकसंबन्धितया पुण्यतिथित्वेन ग्रह्यातासु तथा पौर्णमासीषु च तिसृ-
ष्वपि चतुर्मासकतिथिष्वित्यर्थः एवंभूतेषु धर्मादिवसेषु सुष्ठु—अतिशयेन प्रतिपूर्णा यः पौषधो—व्रताभिग्रहस्तं प्रतिपूर्णम्—आहारश-
रीरब्रह्मचर्याव्यापाररूपं पौषधमनुपालयन् संपूर्णश्रावकधर्ममनुचरति ॥ इति श्रीसूत्रकृदङ्गे द्वितीयश्रुतस्कन्धेऽध्ययने ७ लेपश्रा-
वकवर्णनाधिकारे इति गाथार्थः ॥७३॥ अथ द्वाभ्यामपि शब्दाभ्यां पाक्षिकत्वेनाभिमतयोस्तिथ्योर्ग्रहणे को दोष इत्याकाङ्क्षायां
सूत्रगतैर्भूलक्षणं दोषमाह—

सुत्तंमि एगअत्थो णो जुत्तो णेगसइवयणिज्जो। अप्पगंगंथमहत्यं सुत्तं जंपंति जेण जिणा ॥७४॥

सूत्रे एकोऽर्थः—पौषिकादिलक्षणोऽनेकशब्दवाचनीयः—नेकैरुदिष्टपूर्णिमादिलक्षणैः शब्दैर्वक्तव्यो न युक्तः, यतः सूत्रं तावद-

त्यग्रयं महार्थं च जिना मुन्ति, शुब्देरत्नमयेन च महादित्यर्थः, यदागमः—“अप्यग्रयं महत्तयं वरीसादोसविरहितं अं च । लक्षणा-
 शुचं सुचं अष्टुदि गुणेहि उचवेचं ॥ १ ॥” (३-८८०) तत्र द्वात्रिंशदोषा जमी—“अलिमवुषायजणयं निररथयमधरणं छलं
 दुहितं । स्तिरमहिममून पुजरुचं वाहयमजुचं ॥ १ ॥ कममिण्ण धयजमिणं विमत्तिमिणं च लिंगमिणं च । अणमिदिजमपय
 मेव सदावहीणं ववहिचं च ॥ २ ॥ कमलज्जञ्जविदोसो समयविरुद्धं च वयणमिचं च । अत्थावसीदोसो नेजो असमासदोसो
 अ ॥ ३ ॥ उवमारुवगदोसो निरेसपयत्तवसंधिदोसो अ । एए अ सुचदोसा वरीसं हुंति नायणा ॥ ४ ॥ (३ ८८१-२-३-४) इति
 भीयनुयोगद्वारवृणौ, तथा “निरोसं सारवंतं च, हेउज्जुपमलंकिचं । उववीचं सोवयारं च, मिचं महुरमेव य ॥ १ ॥ (२-५१३-८८५)
 इति कत्तयमाज्यपीठेऽपि सुत्रलक्ष्यम्, एतादृक्त्तलक्ष्यपुक्तं सुत्रं नानेकशब्दैरेकस्मिन्नर्थे वाच्ये सति संभवति, प्रत्युतात्पर्यमहा-
 ग्रन्थत्वेन वैपरीत्याद्, तस्मादमावासापूर्णिमाभ्यां यथा पाक्षिकं वाच्यतया निर्दिष्टं तदपेक्षया एकेनैव पाक्षिकशब्देन पाक्षिकं वक्तुं
 पुक्तम्, अयं माव—पूर्णिमाज्मावासे यदि पाक्षिकतिथी अमनिष्यतां तर्हि सुत्रकारो गणधरः सर्वत्र भवतु मा वा कश्चित् पाक्षिकशब्द
 प्रयोगमदासत्, तथाच “वाउएसडुमीपक्षिणसु पडिपुण्ण पोसह” मित्याद्यमगिण्यत् तत्र क्वापि नोक्तम्, अतो न पूर्णिमावासात्वे
 पाक्षिकं, ननु तर्हि चतुर्दशीशब्दत्वात् पाक्षिकमित्येव कथं नोक्तमिति चेदुच्यते, पाक्षिकचतुर्दशीशब्दयोः पर्यायरूपत्वेनैकस्वरूपत्वादे
 कशब्दवाच्यत्वाव्यभिचार्यादिति गार्हार्थ ॥ ७४ ॥ अथ प्रायः सुखावबोधां युक्तिमाह—

चतुर्दसिपक्षिणसित्य अन्विष्ठञ अज्ज जाव चहेह । ज तस्स मूलमण्णं पबहओ नत्थि सित्थयरा ॥ ७५ ॥

चतुर्दश्यां पाक्षिकम् अर्थात् पाक्षिककृत्यं तत्र तीर्थं, तदाभितं तीर्थमित्यर्थः, कश्चम्, अथ यावदन्विष्ठमिति, अन्विष्ठं, न पुनस्तुटि

तं सत् केनापि संहितं, यत्तदोर्नित्याभिसंबन्धात्, तस्मात्तन्मूलं-चतुर्दशीपाक्षिकमूलं, तीर्थकराद् अन्यः प्रवर्त्तको नास्ति, चतुर्दशी-
पाक्षिकप्रवर्त्तकस्तीर्थकृदेव, अनादिसिद्धमित्युपदेशद्वारेतिगाथार्थः ॥७५॥ अथ पूर्णिमापाक्षिकस्यापि मूलं तीर्थकृद्भविष्यतीति परा-
शङ्कापराकृतये गाथाम्मह—

पुण्णिमपक्खिअमूलं चंदप्पहसन्निओ तुहंपि मओ । लिंगं पक्खिअसत्तरि मुणिचंदकया तयट्ठाए ॥७६॥

पूर्णिमापाक्षिकमूलं चन्द्रप्रभसंज्ञितः-चन्द्रप्रभाचार्यनामा तवापि सम्मतः-प्रतीतः, यतः-“दुर्वादिद्विरदाङ्कुशः समयविच्छेणी-
शिरोमण्डनं श्रीचन्द्रप्रभस्वरिराद् स भगवान् प्राचीकशत्पूर्णिमा”मित्यादिपौर्णिमीयककृतसंस्कृतक्षेत्रसमासवृत्तौ, तथा राकारक्त-
कृतममतीर्थकृच्चरित्रेऽपि, तथा शतपदीकारेणापि बृहद्गच्छात्पूर्णिमापक्षश्चन्द्रप्रभाचायदिवोक्तः ततश्चात्मन उत्पत्तिरिति, तत्र
लिङ्गं-चिह्नं ‘तयट्ठाए’त्ति तदर्थं-तस्मै इदं तस्य प्रतिबोधनिमित्तं श्रीमुनिचन्द्रस्वरिः-तदुरुप्राता तेन कृता पाक्षिकसप्ततिरेव, यदि
पूर्णिमामूलं चन्द्रप्रभो नाभविष्यत्तर्हि कथं तत्प्रतिबोधनिमित्तं पाक्षिकसप्ततिकामकरिष्यदितिगाथार्थः ॥ ७६ ॥ अथ पूर्णिमा-
मूले युक्त्यन्तरमाह—

चउदसिपक्खा पुण्णिमपक्खो इह निग्गओत्ति विक्खायं ।

पुण्णिमपक्खा चउदसिपक्खोऽवि न वयणगंधोऽवि ॥७७॥

यथातथाशब्दयोरध्याहाराद् यथा चतुर्दशीपक्षात्पूर्णिमापक्षो निर्गत इति विख्यातं, “वडगच्छओ पुण्णिम पुण्णिमओ सद्व-
पुण्णिमंचलया । दोहिवि आगमनामा कुच्चरा खरयो जाउ ॥१॥”त्ति वृद्धसंप्रदायात्सर्वजनप्रतीतं, न तथा पूर्णिमापक्षाच्चतुर्दशी-

पथोऽपीति युक्तिः सुखावबोधेतिगाथार्यः ॥७७॥ अयैव सति पूर्णिमापक्षे किं संपन्नमित्याह—

तम्हा पुण्णिमपक्खे छिन्न तिरथ इथिअ निअमेण । एव सेसमएसुवि भाविअ सुट्टमबुद्धीए ॥७८॥

यस्माद्यतुर्द्विपक्षात्पूर्णिमापक्षो निर्गतस्तस्मात्पूर्णिमापक्षे नियमेन तीर्थं छिन्नं भवेत्, अयं भावः—भीवीराष्टद्विकल्पितकालक-
क्षरिप्रभृतेषां चन्द्रप्रभाषार्यं यावच्चतुर्दश्यां तीर्थमासीत्, तत्र पूर्णिमापक्षे तीर्थं न भवत्येवातस्तन्मते तीर्थस्य व्युच्छेदः संपन्नः,
अथ तदानीं तृतीयमेव, तर्हि तस्मिन् सादृक्स्वरूपेण विद्यमाने पूर्वमापक्षस्य तीर्थषाष्टताज्जायाससिद्धा, अच्छिन्ने तीर्थे तदनमि-
मतग्रूपणातस्तव पृथग्भवनाद्, एवम्—अमुना प्रक्षरणं शेषमतेज्वपि—औष्ट्रिकादिपाञ्चपर्यन्तेष्वपि छिन्नं तीर्थं ज्ञातव्यं, तेषामभि-
प्रायेण स्वस्वमवोत्पत्तेरेव स्वामिमवतीर्थप्रवर्धनात्, न पुनस्तीर्थैकसादारम्याच्छिन्नप्रवृत्तिस्तेषां संभवतीतिगाथार्यः ॥ ७८ ॥ अथ
नश्यतोऽपराधिनस्त्वभावरणकन्यां कुयुक्तिमपाकर्तुमाह—

जोइसरुइयसुइ पडिवाइकमा तिदीण णामाह । तत्तो पसिद्धपक्खिअपधनिमित्तं जिणुत्ताह ॥७९॥

ज्योतिष्करणप्रभृते—ज्योतिष्करणहचन्द्रप्रज्ञासिद्ध्यर्थप्रज्ञायावौ ‘प्रतिपदादिक्रमात्’ प्रतिपदमादौ कृत्वा क्रमेण यत्पि
धीनां नामानि ‘तवो’ ततो जैनप्रवचने प्रसिद्धपाक्षिकपर्वनिमिषं—चतुर्थतपोविधानविशिष्टप्रवचनप्रसिद्धपाक्षिकपर्वपरिज्ञानार्थं जिने
नोक्तानीत्यधराष्टौ, भावार्थस्त्वय—पाटिपदं विषयं तदा चउत्थि तदपममी अछ्ठी अ । सत्तमिअडुमि नवमीदसमी इकारसी चेव ॥१॥
वासि वेरसि चाउएमी अ निट्ठवयिआ उ पकरसी । किण्णमि अ जुण्णमि अ एआगेो तिही सुयेअआ ॥२॥ इति ज्योतिष्करणे
(१०१-१०२) तथा दग्गमचतुर्दशे प्राभृतके “ता कट्ठ ते दिक्खसाण णामयेआ आहिताति वयेआ ?, ता एगमेगस्स भं पक्खस्स

पन्नरस दिवसा पण्णात्ता, तंजहा—पडिवयदिवसे जाव पन्नरसीदिवसे, ता एतेसि णं पन्नरस नामधेजा पण्णात्ता, तंजहा—पुवंगसिद्धे १
 मणोरमे २ मणोहरे ३ जसभदे ४ जसोधरे ५ सव्वकामसमिद्धे ६ इंदे ७ सुद्धाभिसिच्चे ८ सोमणसे ९ धणंजए १० अत्थसिद्धे ११ अभिजाते १२
 अचासणे १३ सतंजए १४ अग्गिवेसोवसमे १५ दिवसाणं नामधिजाइं । ता कहं ते राईओ आहिज्जत्ति वदेजा १, ता एगमेगस्स णं पक्ख-
 स्स पण्णरस राई पण्णात्ता, तंजहा—पडिवाराई १ विइआराई २ जाव पण्णसीराई १५, ता एसिं णं पन्नरसण्हं राईणं पण्णरस नामधेजा
 पं०, तं०—उत्तमा १ सुणक्खत्ता २ एलावच्चा ३ जसोधरा ४ सोमणसा ५ सिरिसंभूता ५ विजता ७ वेजयंती ८ जयंती ९ अपराजिता १०
 इच्छा ११ समाहारा १२ तेआ १३ अभिनेआ १४ देवाणंदा निरता १५, रयणीनामधेज्जाइं”ति श्रीचन्द्रप्रज्ञप्तौ, एवं सूर्यप्रज्ञप्तावपि
 (२४-४८) एवंविधेष्वगागमेषु क्रमेणोक्तानि यानि नामानि तानि सम्मतितयोद्भाव्य पक्षान्ते भवं पाक्षिकमिति व्युत्पत्त्या पञ्चदश्यां
 पाक्षिकमिति चन्द्रग्रभाचार्यस्य वाग्विलासः, स च स्तन्यपानार्थिनो मातरं परित्यज्य पितरं परिश्रवमानस्य चेष्टेव विपश्चितासु-
 पहास्यहेतुः, यतो मातृस्तनकल्पं चतुर्थतपःप्रभृतिपाक्षिककृत्यविशिष्टचतुर्दशीज्ञापकं प्रागुक्तमागमकदम्बकं तदाश्रयभूतं तीर्थं च
 परित्यज्य तदाशापूर्णेऽजागलस्तनकल्पं ज्योतिःशास्त्रानुगततिथिक्रममात्रज्ञापकं ज्योतिष्करण्डादिकं प्रति धावति, तस्माद्दे चन्द्रग्र-
 भाचार्य ! ज्योतिष्करण्डादौ तिथिक्रममवलम्ब्य पञ्चदश्यां पाक्षिकमिति श्रृगालकदाशा परिहर्तव्येति गार्थः ॥७९॥ अथ ज्योति-

ष्करण्डादौ तिथिक्रमः किमर्थमित्याह—
 किंतिह जोइससत्थे अणाइसिद्धो तिहिक्कमो एवं । तेणिव नंदे १ भदे २ जए अ ३ तुच्छे अ ४ पुण्णत्ति ५ ॥८०॥
 किंतिह जगति ज्योतिःशास्त्रे लौकिके रत्नमालादौ लोकोचरे च चन्द्रप्रज्ञायादौ एवं—प्रागुक्तप्रकारेण प्रतिपदादिरचना-

स्पेन क्रम-परिपाटिरनादिसिद्धः, यत एव ततः किमित्याह-‘सैगिष’पि प्राकृतत्वाद् ध्रस्वत्वे तेनैव कारणेन नन्दा? मन्दा? जया? रिक्ता? पूर्वा? इत्यादि, एवक्रम इति लालपण्टान्यायेनेहापि संबध्यते, एवं क्रमो भवति, सत्र लौकिके-“नन्दा? मन्दा? जया? रिक्ता? पूर्वा? येति प्रिरन्विता । हीना? मय्यो? १० समा? ५ सुद्धा, कृष्णा तु व्यत्ययासिचि ॥१॥”रित्यादि, लोकेतरे “ता क्व ते विही आदिसेति वदेआ?, तत्त्व स्तु इमा दुविहा तिही यण्त्वा, तस्यहा-दिवसतिही रातिही अ, ता क्वं ते दिवसतिही आदिवेति वदेआ?, हा एगमेस्स पक्खस्स पण्णरस दिवसतिही पण्णणा, वंजहा-णंदे? मदे? जए? तुच्छे? पुण्णे? पक्खस्स प वमी, पुणरवि नंदे? मदे? जए? तुच्छे? पुण्णे? १० पक्खस्स दसमी, पुणरवि नंदे? ११ मदे? १२ जए? ३ तुच्छे? १४ पुण्णे? १५ पक्खस्स पण्णरसी, एवं तिगुणा तिही सबसि दिवसाणं । क्व ते रातिही आदिताति वदेआ?, ता एगमेगस्स णं पक्खस्स पण्णरस रातिही ५०, ४०-उम्मावती? मोगवती? जसवती? सबहुसिद्धा? सुणामा? पुणरवि उम्मावती? मोगवती? जसवती? सबहुसिद्धा? सु- इमामा? १०, पुणरवि उम्मावती? १ मोगवती? २ जसवती? ३ सबहुसिद्धा? ४ सुणामा? ५, एवं तिगुणा एआ तिहीउ सभासि रा तीण”ति (२४-४९) श्रीचन्द्रप्रबुधौ दक्षमे पञ्चदशे प्रामृतप्रामृतके पत्र? ५, एवं सूर्यप्रवृत्तावपि, दक्षमस्य पञ्चदशे प्रामृतप्रामृ- तके? ३ पत्रे अयमेव पष्ठेज्वगन्तव्य, अत एव लौकिके लोकेतरे च टिप्पनकव्यवहारप्रवृत्तिरपि प्रतिपदादिति विष्णुमेव, व्युत्क्रि- भेदपि जैनटिप्पनके श्रमति टिप्पनकप्रवृत्तिरेव तत्साधिनी, तस्मात्प्रतिपदादिति विष्णुः पाश्चिद्विचारे अभिहित्स्वर एवेति गाथा- ॥८०॥ अयोक्तयुक्ता किं संप्रभामित्याह-

तेण पक्खस्सतो पण्णरसी तत्त्व पक्खपरिकणण । शुचति महविगप्पो मिउव सिद्धाउ संतसिओ ॥८१॥

येन कारणेन ज्योतिष्करण्डादौ तिथिक्रमो न पाक्षिकविचारोपयोगी तेन कारणेन पक्षस्यान्तः पञ्चदशी भवति तत्रैव च पाक्षिकप्रतिक्रमणं युक्तमिति चन्द्रग्रभाचार्यस्य कुविकल्पः सिंहान्मृग इव संत्रासितः-त्रासं नीत इति । यत्तु 'अंतो पक्षस्से'ति पाक्षिक-
 क्षत्रपदमवलम्ब्य पक्षस्यान्ते पूर्णिमायां पाक्षिकप्रतिक्रमणं युक्तमिति तन्महदज्ञानं बोध्यं, यतस्तत्रान्तशब्दो मध्यार्थवाची, तेन पक्ष-
 स्यान्तः-मध्ये वाचनादिविषयं यदवद्यं विहितं तदालोचनीयमितिभणितम्, अन्यथा पूर्णिमाप्रतिपदोर्मध्ये यत्पातकं तदेवालोचितं
 स्यात्, न पुनः पञ्चदशदिनसंबन्ध्यपीति गाथार्थः ॥८१॥ अथ चन्द्रग्रज्ञायाधनुसारेण पाक्षिककल्पने दूषणान्तरमाह—
 किंचिह पक्षस्संतो देवस्सिओ राइओ च तुब्भ मए । दुहओ तुह गलपासो दुण्हंपंतो विआलेऽवि ॥८२॥
 'किं चे'ति दूषणाभ्युच्चये, चन्द्रग्रज्ञायाधनुसारेण पक्षस्यान्तो दैवसिको रात्रिको वा तव मतः-अभिमतः?, द्विधापि-उभयथापि
 तव गलपाशः, यतः कारणाद् द्वयोरपि दैवसिकरात्रिकयोरप्यन्तो विकालेऽपि-मध्याह्नादावपि भवेदित्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयं-भोश्च-
 न्द्रग्रभाचार्य ! जैनप्रवचने पक्षस्तावद्विविधः कथितः, पुर्वगसिद्धे? मणोरमे? इत्यादिप्रागुक्तो दैवसिकः पक्षः, उत्तमा? सुणक्खत्ता? इत्यादिप्रागुक्तो रात्रिकः पक्षश्चेति द्वैविध्यं, तत्र तव दैवसिकोऽभिमतो रात्रिको वा उभावपि वा ?, आद्ये रात्रिकपक्षेण किमपराद्धं?, यत आगमे द्वयोरप्यविशेषेणोक्तयो रात्रिकं पक्षं परित्यज्य दैवसिकोऽभ्युपगम्यते, एवं रात्रिकाभ्युपगमेऽपि दैवसिकेन पक्षेण किमपराद्धमित्यादि बोध्यम्, अथोभावप्यभिमतान्वितिवेत्तहि पाक्षिकप्रतिक्रमणे अप्युमे एवाभ्युपगन्तव्ये स्यातां, तथा चैकस्मिन्नेव दिवसे पक्षद्वयापन्या तदन्ते पाक्षिकप्रतिक्रमणकरणे पाक्षिकप्रतिक्रमणद्वयापन्या प्रवचनमर्यादाभङ्ग एव, किंच-चन्द्रग्रज्ञायाधनुसारेण पाक्षिकत्वाभ्युपगमे टिप्पनकाद्यवलोकनेन कदाचित्प्रातः कदाचिन्मध्याह्निऽपराह्णे वा दैवसिकस्य रात्रिकस्य वा पक्षस्य पर्यवसानात्

पाधिष्प्रतिक्रमणमपि कालानियमेन कर्तव्यमापयेत्, एवं रात्रावपि भाष्यम्, एव पुत्रया चन्द्रप्रभाचार्यस्य सर्वत्रापि गलपाश्व इति गाथाय ॥८२॥ अथैकमुक्तेऽप्यभिविद्यमत्यजन्तमतिप्रसङ्गेन दूययितुमाह—

अण्णाद् सावण्यपमुक्ता मासा अहिण्यवणाहणाभेति । भणिआ तेणासाढे पुणिणस पज्जोसवणपव ॥८३॥

अन्यथा यदि चन्द्रप्रज्ञायाद्यनुसारेणैव पक्षस्यान्ते पाधिकप्रतिक्रमणमभ्युपगम्यते तर्हि चन्द्रप्रज्ञायाद्यनुसारेणैव सांवत्सरिक-
परापि आपाहर्षणिमास्यामेव कर्तव्यमापयेत्, तथाहि—“ता क्ख मासा आहिताति वदेक्का ? ता एगमेगस्स पं संवत्सरस्स दुवा
त्तम मासा पं०, तेमि दो नामवेज्जा भवति—लोहआ लोउत्तरिआ य, तत्थ लोहआ णामा सावणे ? भइवए २ अस्सोए ३ कस्सिए ४
मग्गसिर ५ पोसे ६ माह ७ पग्गुमे ८ चिने ९ वइसाहे १० जेहामूले ११ आसाढे १२ लोउत्तरिआ णामा अमिणंदेये ? पइठे २ वित्ठए ३
पीतिउद्वे ४ सिज्जते ५ सिने ६ सिमिरे ७ हेमवं ८ वसंतमासे ९ कुसुमसंभवे १० णिवाहे ११ वणविरोही १२ ति, श्रीचन्द्रप्रज्ञा
द्वयसंस्थेन पित्रात्लिप्तं प्राभूतप्राभूतकं, एव सूर्यप्रज्ञावपि बोध्यम्, (२८ ५३) एव च सति संवत्सरान्ते भव सांवत्सरिकमिति व्युत्प
न्ना आपाह मासे पुणिमायां पर्युणायार्थं सांवत्सरिकातिचारालोचनादिक्रियाविशिष्ट कर्तव्यं स्यादिति गम्यम्, अय भावाः—यदि
चन्द्रप्रज्ञायादिक्र अरणीकृत्य पञ्चदश्यां पाधिकमभ्युपगम्यते, अभ्युपगम्यतां तर्हि तदेव अरणीकृत्यापत्तवितपुणिमायां पर्युणाय-
परापि, अय पर्युणया न तथेति चेत्तर्हि पाधिकमप्यास्तां, अय पर्युणायार्थं माद्रपदे पञ्चम्यामित्यागमे इत्येते तथा परम्परापीति
नेचेति पाधिकमपि चतुर्दश्यामागमे पूर्वनिर्दिष्टे इत्येते, तथा परम्परापीति स्वीक्रियतामिति प्रतिषन्दीनदी दुस्त्वरेति गाथार्थः ॥८३॥
अय प्रक्रमान्तरेणाप्यतिप्रसङ्गमाह—

अहवा कक्कडसंकंतिदिणे य संवच्छरी अ पडिक्कमणं । तुब्भ मए संसिद्धं चंदप्पणत्तिपमुहेहिं ॥८४॥

‘अथेवे’ति प्रागुक्तापेक्षया प्रकारान्तरद्योतकः, कर्कसंक्रान्तिदिने सांवत्सरिकप्रतिक्रमणं तव मते चन्द्रग्रज्ञायाद्यागमैः सिद्धं, ‘तुब्भ मए’त्तिपदेन नास्माकं मते सिद्ध्यतीत्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयं-चन्द्रग्रज्ञायादौ कर्कसंक्रान्तौ संवत्सरपर्यवसानं कथितं, तथाहि “जय्या णं ते दुवे सूरिआ सब्बचौहिरमंडलं उवसंक्रमित्ता चारं चारंति तथा णं एगं जोअणसयसहस्सं छच्च सट्ठे जोअणसए अण्ण-मण्णस्स अंतर कट्ठु चारं चरंति, तथा णं उत्तमकट्ठुपत्ता जाव राती भवति, जहण्णेणं दुवालस जाव दिवसे भवति, एस णं पढमे छम्मा-सस्स पज्जवसाणे, ते पविसमाणा सूरिआ दोच्चं छम्मासं अयमाणे पढमंसि अहोरत्तंसि बाहिराणंतरं मंडलं उवसंक्रमित्ता चारं चरंती”-त्यादि यावत् ‘तथा णं उत्तमकट्ठुपत्ते जाव दिवसे भवति, जहण्णिआ दुवालमुहुत्ता राई भवति, एस णं दोच्चे छम्मासे, एअस्स णं दोच्च-स्स छम्मासस्स पज्जवसाणे, एम णं आइच्चे संवच्छरे, एस णं आइच्चस्स संवच्छरस्स पज्जवसाणे।” इति श्रीचन्द्रग्रज्ञसौ चतुर्थप्राभृतकप्रान्ते पत्र १०, एवं सूर्यग्रज्ञायावपि (२८-१५) अथ यदि तत्र सांवत्सरिकं नाभिमतमस्माकमिति चेत् तर्हि पाक्षिकमपि पञ्चदश्यां कथम-भिमतमिति, युक्तेस्तौल्यादितिगाथार्थः ॥८४॥ अथोक्तयुक्तेरुपसंहारेण तात्पर्यमाह—

तेणिव पज्जोसवणा भइवयंपंचमीइ रूढत्ति । तह चउदसिदिणि पक्खिअपवं सवण्णुसंबुत्तं ॥८५॥

येन कारणेन ज्योतिष्करण्डचन्द्रग्रज्ञायादिषु यत्तिथिमासादीनां क्रमः प्रतिपादितः स चोक्तयुक्तिभिः पाक्षिकादिपर्वविचारेऽनु-

१ एवं खलु एतेषुत्राएणं णिक्खममाणा एते दुवे सूरिया ततोणंतराओ तदाणंतरं मंडलाओ मंडलं संक्रमेमाणा २ पञ्च २ जोयणाइं पणतीसं च एगट्ठिमाए जोयणस्स एगमेगे मडले अनमन्नस्स अंतरं अभिवद्धेमाणा २ सब्बाहिरं इति च पाठः संग्रति लभ्यमाने पुस्तके

पयोगित्वेनाभिजिह्वन्त एव तेन पदारभ्येनैव यथा भाद्रपदपञ्चम्यां पर्युपणा लब्धा-प्रवचने सर्वजनप्रदीता इत्यनुना प्रकारेण तथा
चतुर्दशीदिने पादिक पञ्च सप्तमौः समुक्त, सम्यक् प्रकारेण भवितव्यमित्यर्थः, एतेन बालवेष्टितकाषपिष्यकस्यं स्तनिकशतपदीकारो
क्तमपि विरक्तमिति नोप्यमितिगार्यः ॥८५॥ अथ चतुर्दशी परित्यज्य पुनरपि चन्द्रप्रभाषार्यस्तत्प्रतिषेध किं त्यक्तवानित्याह—

चउदसिपञ्चमिमीओ परिहरइ महानिसीदसुतंपि । तेण उवहाणाविही वणो उस्सुत्तरतेण ॥८६॥

चतुर्दशीपादिकमीताः श्रीमहानिशीयस्यमपि परिहरति स्मेति गम्य, परिहरति स्म-त्यक्तवानित्यर्थः, श्रीमहानिशीयसीकरे
चारण्य पादिकं चतुर्दश्यामभ्युपगन्तव्य मथेत्, तत्र स्पष्टमेव पादिक चतुर्दश्यामुपलभ्यते, तच्च प्रायुक्तमिति बोध्य, येन कारणेन
श्रीमहानिशीय त्यक्त तेन कारणेनोत्सृज्यरक्तेन-तीर्थकुटुम्बापलापपातकासक्तेन चन्द्रप्रभाषार्येणोपधानविधिः-भादानां नमस्कारा
दियुत्ताराचनतपोविशेषविधि , अपिर्गम्य, सोऽपि त्यक्त इतिगार्यः ॥८६॥ अथ श्रीमहानिशीयव्यवस्थापनाय युक्तेष्वप्यभाषस्ता-
दुपधानविषये चन्द्रप्रभाचार्यः कथं प्रष्टव्य इत्याह—

णणु उयहाणामावो पढिसेहा अइव भणियमावाओ ! ।

पढमो असिद्धिरक्त्वसिगसिओ अवरो अ बुधिगप्पो ॥८७॥

ननु भोयन्द्रप्रभाचार्य ! त्वया भादानामुपपानाभावः प्रकृत्यते तत्किं प्रतिषेधात्-सिद्धान्ते प्रतिषेधोपलभ्यात् अथो भवित्यमा-
वात्-सिद्धान्ते उपधानोक्तेरभावाविति विरुद्धद्वयी प्रष्टव्या, तत्र प्रथमो विरुद्धोऽसिद्धिराक्षसीकृतः, तत्र प्रयोगो यथा-उपधानो-
द्धानं भादानां नोचित, प्रवचने प्रतिषिद्धत्वाद्, आलोचनायां वाणामाविष्कृत्योचयति, अत्र प्रवचनप्रतिषिद्धत्वमसिद्धं, काव्यागमे

निषेधानुपलब्धे; अपरः चः पुनरर्थे सिद्धान्ते भणित्यभावलक्षणो द्वितीयो विकल्पः ?—द्विविकल्पः, वक्ष्यमाणौ द्वौ विकल्पौ यस्य स तथा, द्विविधइत्यर्थः इतिगाथार्थः ॥८७॥ अथ द्वितीयविकल्पस्य द्वैविध्यमाह—

नामंयि नत्थि किं वा करिज्जमाणो विही न सिद्धंते । पढमुघ होइ पढमो जं उवहाणंति समवाए ॥८८॥

अथ सिद्धान्ते उपधाननामापि नास्ति उत क्रियमाणविधिर्नास्ति?, तत्र प्रथमो विकल्पः प्रागुक्तप्रथमविकल्पवदसिद्धिराक्षसी-प्रस्तः, यतः समवाये-समवायाङ्गे उपधाननामास्ति, समवायाङ्गे उपासकदशाङ्गस्वरूपप्ररूपणाधिकारे साक्षादेव श्रावकाणामुपधानान्युक्तानि, तथाहि-उवासगणं च सीलव्यवेरमणगुणपञ्चखाणपोसहोववासपडिवज्जणयाओ सुअपरिगहो तवोवहाणाइं पडि-माओ” इति समवायाङ्गसूत्रे पत्रे ३७ सर्वपत्र ५० (११-१४२) अत्र वृत्त्येकदेशो यथा-श्रुतपरिग्रहास्तषउपधानानि-प्रतीतानि, उपलक्षणाद्व्यवहारवृत्तावपि यथा ‘श्रुतग्रहणममीप्सता उपधानं कार्य’मिति, तथा “वसे गुरुकुले निच्चं, जोगवं उवहाणवं । पिअं-करे पिअंवाई, से सिकखं लद्धुमरिहति (७-३४०*) श्रीउत्तराध्याये १, तद्वृत्त्येकदेशो यथा योजनं योगोः-व्यापारः, स चेह प्रक्रमद्धर्मगत एव तद्वान्, अतिशयने मतुप्, यद्वा योगः-समाधिः सोऽस्यास्तीति योगवान्, प्रशंसायां मतुप्, उपधानम्-अङ्गा-नङ्गाध्ययनादौ यथायोगमाचामाम्लतपोविशेषस्तद्वानिति श्रीउत्त० बृहद्बृत्तौ, तथा ‘तवोवहाणमादाय, पडिमं पडिवज्जओ । एवंपि विहरओ मे, छउमं न नियड्डइ ॥१॥ (७-८१*)त्ति ॥ श्रीउत्तरा० २, एतद्वृत्त्येकदेशो यथा-तपो भद्रमहाभद्रादि उपधानम्-आगमोपचाररूपमाचामाम्लादि आदाय-स्वीकृत्य चरित्वेतियावदित्यादि श्रीउ० बृ०, तथा-काले विणए बहुमाणे उवहाणे तद्वा अनिण्हवणे । वंजण अत्थ तदुभए अट्टविहो णाणमायारो ॥ १ ॥ (द० नि० १८६) इति द्वारगाथायां चतुर्थद्वारगाथा यथा-

दुग्मसिपटपुधपराणा उवहाणं जत्य ज सुते । आगाढमणागाढे गुरु लघु आषादसगपटिद्या ॥१॥ इति श्रीनिक्षीपमाप्यम्-एत
न्यूर्णिर्गया-इआप्ति उवहाणेधिदारं, तं दद्या भावा य, दधे उवहाणगादि, माये इमं-दुग्माति गाहा ॥ दुष्टा गती दुग्गती दुक्कल
वा जमि विस्वति गतीए एमा दुग्गती, विपमेत्यर्थ, कुत्सिता वा गतिदुग्गती, पतणं पातः, तीए दुग्गतीए पततमप्याणं
जे धरेति त उवहाणं मण्णति, त च जत्य जत्यपि-एम सुणवीप्सा जत्य उदेसगे जत्य अज्जयणे जत्य सुअक्खंसेवे
जत्य अंगे कलुक्कालिअंगणगेसु नेआ, जमिति जं उवहाणं पिहीतितादित तत्य तत्य सुते-सुते कायवमिति वक्खसेस मवति
'आगाढाणागाढ'नि जं च उदेमगादिसुत मणित तं सव समासओ दुविह मण्णति, आगाढमणागाढं वा, तं च आगाढसुज मगव
तिदुआप्, अणागाढमायारमती"त्यादि श्रीनिक्षीपचूर्णो, तथा-"उवहाण पुण आर्यबिलाई ज जस्स वण्णियं सुते । त तेपेव उ वेअ
इदरा आप्साइआ दोमा ॥१॥ (५७९) इतिपञ्चवस्तुकुसूत्रे, अस्या वृत्ति -उपधानं पुनराचामान्तादि यद्यस्याप्ययनादेर्वर्णितं सूत्र
एव-आगमे तदध्ययनादि तेनैव तु देयमितरया-अन्यथादाने आद्यादयो दोषावत्त्वार इतिमाथार्थः ॥ इति श्रीहरिभद्रसुरिकृतचूर्णो
सवपन १५२ पुस्तक पत्रे ५१, एव दशैकालिकनियुक्तावपि "काले विणए बहुमापे उवहाणे" इत्यादि, न चैतत्साधुनामेवोक्तमि
ति धान्य, शुताराधनतपोनिक्षेपस्य यथासंभव यथासंभोमयोरपि सम्मतत्वात्, नहि सामायिकदिग्दध्ययनात्मकस्य श्रीआश्वस्य
कथुतस्कन्धस्य अध्ययनमचिकृत्य दयोरप्यविकारादेकस्य शुताराधनतपोविक्षेपो युक्तो नेतरस्येति वक्तुं शक्यते, तस्मान्चतुतस्कन्धस्य
तदध्ययनानां चाराधन निक्षीपचूर्ण्यदिपु साधुद्विज्ञोक्तमप्युपलक्षणावदनुयायिनः भानकस्यापि यथासंभुक्तमेव, यथा "कालेव
निक्षेपमे भिक्षु" इत्यादावनुक्ताऽपि साध्वी साध्वनुयायित्वात् परिगृह्यते, अन्यथा कालादिरष्टया ज्ञानाचारः साधुनामेव संपद्यते,

न पुनः श्रावकाणामपि, न चेद्मेवास्तामिति वाच्यं, साधूनामष्टविधो ज्ञानाचारः श्रावकाणां चोपधानवर्जः सप्तधेति क्वाप्यागमे विविच्य व्यक्तेरनुपलम्भात्, परं देशविरतिसर्वविरत्योराराधनतपोविधौ भेदो यथा 'सामाहंमि उ कए समणो इव सावओ हवइ जम्हा' इत्यत्र साधुसाम्येऽपि न सर्वथा साम्यं, किंतु देशेन, तद्वशाच्च तमुद्दिश्य कृतमप्यन्नादिकं भुङ्क्ते श्रावको, न पुनः साधुः, एवमन्योऽपि भूयान् भेदः, एवं साधूनां श्रीआवश्यकश्रुतस्कन्धस्थाष्टदिनात्मको योगः श्रावकाणां च वक्ष्यमाणः श्रीमहानिशीथोक्तो विधिरुपधानसंज्ञितः, यद्यप्युपधानशब्देन सामान्यतः श्रुताराधनतपोविशेषो भण्यते तथापि विविच्यमानो मुनीनां योगापरपर्यायमुपधानं श्रावकाणां तु पर्यायवियुतमेवोपधानमिति बोध्यं, नन्वेवमाराधनविधिभेदः कथमिति चेज्जिनाज्ञाया अर्चनीयत्वात्, किंच उद्दिष्टभोजित्वेनारम्भपरिग्रहवतां कश्चिद्भेदो वक्तव्यः, स च पर्यालोच्यमानोऽयमेव, दृश्यते च लोकेऽपि समानरोगोपशान्तावपि कालपुरुषवयःप्रत्युपेक्षणया औषधादिपथ्यविधौ भेदः, परं पथ्यं तृप्तयोरपि देयमेव, किंच—एक एवाराध्यो भिन्नभिन्नाराधकापेक्षया भिन्नस्वभावेनैव परिणमति, यतो विद्यमानोऽहंन् साध्वानीतमेवाहारं भुञ्जानः साधुमपेक्ष्याहारभोक्तृतया परिणतः पूजास्वादकृतया तु देवादिकमपेक्ष्यैव एवं बोध्यः, नहि येनैव विधिना साधुना प्रतिमा आराध्यते तेनैव विधिना श्रावकेणापीति, प्रवचनमर्यादाभङ्गापत्तेरित्यलं प्रपञ्चेनेति द्वितीयविकल्पे उपधानमिति नामापि सिद्धान्ते नोपलभ्यते इति प्रथमो विकल्पोऽसिद्धताग्रस्तो दर्शित इति गाथार्थः ॥८८॥ अथ द्वितीयविकल्पसंबन्धिनं द्वितीयविकल्पं दूषयितुमाह—

नहि कथ्यवि सिद्धंते सधंसविही लभिज्ज कीएवि । बिइए महानिसीहे सूआ उवहाणकिरिआए ॥८९॥
 क्रियमाणोऽपि विधिः किंसकलः सूचारूपो वेति चेत्तसि विकल्प्य प्रथममसंभवेन दूषयति—'नही'ति नहि क्वाप्यागमे कस्या

अपि क्रियाया 'सर्वांश्चविधिः' सर्वप्रकारेण सर्वोऽपि विधिरुपलभ्यते, तथात्वे च गुरुपरिपाद्या वैफ्रज्यापचेरितिपूर्वार्द्धेन प्रथमो
 विघ्नोऽंशमधेन नृपित, अथ द्वितीय सूचालक्षणमेतर्हि सुर्यं संपन्न, यतः श्रीमद्भानुनिशीये उपधानक्रियायाः भावकायामपि
 धुनाराधनपोऽनुष्ठानस्य सूचाऽस्त्येव, अथाहि- 'तस्य एयसिं अष्टुण्वपि संपयानं गोअमा ! जे केइ अणोवहायेण सुपसस्य जाणम-
 हीअंति अन्नायति वा अहीअंते वा अन्नावयेते वा समजुजावति तेण महापावकम्मा, महत्ति सुपसस्यणाणस्तासायणं कुबंति (१०)
 स भयव ! जइ एव वा किं पचमगलस्स ण उवहाण कायव !, गोअमा ! पढमं पाण ततो दया, दयाए अ सबअगळीवपाणयूअ
 मत्ताण अत्तममदरिसिण जाय (इत्यादि यावत्) सधुपम सोइत्तति, वा मधमेवेअं णाणाओ पवप्पिआ जाव (इत्यादि यावत् ?) इ
 माण विहीए पचमगलस्स ण विणओवहाणं कायव, तज्जहा-सुपसस्ये चेव तिहिरणमधुचनकत्तवओगलन्नाससीबले विप्यसुक्क-
 जायइमयासकेण संजायमदासंवेगसुतिवतरमइंतुल्लसतसुइज्जवसायाणुगयमत्तिपहुमायपुव निष्णिआणदुवालममचट्टिएण वेइआ
 तए जतुविरिओगास भत्तिन्मरुज्जसिअसरोमावलीए पणुक्कवयययण(णयण)सयवचपसंतसोमथिरिद्धी नवनवसंवेगसुज्जल-
 वसजायवइलवणनिरंतरअचितपरमसुइपरिणामविसेसुल्लासिअजीववीरिआणुसमयविवइंतवपमोअसुविसुइसुनिम्मलविमलथिरदइयरं
 तकरप्पेण खित्तिनिद्धिअजाणुसिअउत्तमं गकरकमलमउल्लसोहंतजलिपुठेण सिरित्तसमइपवरवरधम्मन्तिस्वगरपरिमाविनविगिवेसिअज्जय
 पमाणसेगगतगय सबसाएण समयप्पू दइत्तरिणादिगुणसंपजोववेआ गुरुसइत्यतथाशुष्ठावकरवेकनदलकत्तववाहिअगुरुज्जय
 णविणिग्गपरिणयादिपहुमायपरिओमाणुकपोवत्तइं अपेगसो गसत्ताबुगेगमहावादिवेअणाधोरदुक्कत्तदारिरिक्किसेसगेजजम्मज्जामर
 गगन्मनिवाभाइदुट्ठसावगागाइमीममबोदहितरंढगभूय इणमो सयलागममन्नवचगस्स मिज्जवदोसोवइयविसिद्धदुदीपरिकप्पि

अकुम्भणिअघडमाणअसेसहेउदिट्टंतजुत्तीविद्वंसणिकपच्चलपोट्टस्स पंचमंगलमहासुअक्खंधस्स पंचज्झयणेगचूलापरिक्खित्तस्स पव-
 रपवयणदेवताहिट्ठिअस्स तिपदपरिच्छिन्नेगालावगसत्तक्खरपरिमाणं अणंतगमपज्जवत्थपसाहगं सबमहामंतपवरविजाणं पवरवीअ-
 भूअं 'णमो अरिहंताणं'ति पढममज्झयणं अहिज्जेअंबं, तदिअहे अ आयंबिलेणं पारेअंबं, तहेव बीअदिणे अणेगाइसयगुणसंपओववेअं
 अणंतरभणिअत्थपसाहगं अणंतरुत्तेणेव कमेण दुपयपरिच्छिन्नेगालावगपंचक्खरपरिमाणं 'नमो सिद्धाणं'ति बीअमज्झयणं अहि-
 ज्जेअंबं, तदिअहे आयंबिलेण पारेअंबं, एवं अणंतरभणिएणेव कमेणं अणंतरुत्तत्थपसाहगं 'तिपदपरिच्छिन्नेगालावगसत्तक्खरपरिमाणं
 'नमो आयरियाणं'ति तइअमज्झयणं आयंबिलेण अज्जेयंबं, तहा य अणंतरुत्तत्थपसाहगं तिपयपरिच्छिन्नेगालावगसत्तक्खरपरिमाणं
 'नमो उवज्झामाणं'ति चउत्थमज्झयणं अहिज्जियंबं, तदिअहे य आयंबिलेण पारेअंबं, एवं 'णमो लोए सब्बाहूणं'ति पंचममज्झयणं पंचम-
 दिणे आयंबिलेण, तहेव तयत्थाणुगामिअं इक्कारसपयपरिच्छिन्नं तिपआलावगतिचीसक्खरपरिमाणं 'एसो पंचनमुक्कारो, सबपावप्पणास-
 णो । मंगलाणं च सबेसिं, पढमं हवह मंगल ॥१॥'मिति चूलंति, छट्ठसत्तट्ठमदिणे तेणेव कमविभागेण आयंबिलेहिं अहिज्जिअंबं, एवमेव
 पंचमंगलमहासुअक्खंधं सरवणयसहिअं पयक्खरविंदुमत्ताविसुद्धं गुरुगुणोववेअगुरुवइट्ठं कसिणमहिज्जिचाणं तहा कायद्वं जहा
 पुढाणुपुढीए पच्छाणुपुढीए अणाणुपुढीए जीहणे तरेज्जा, तओ तेणेवाणंतरभणिअतिहिकरणमुहुत्तनक्खत्तजोगलगससीचलजंतुविर-
 हिए ओगासे चेइआलगाइकमेण अट्ठमभत्तेण समणुजाणावेऊण गोअमा ! महया पबंधेण सुपरिरुद्धं निउणं असांदिद्धं सुत्तत्थं अणेगहा
 सोऊण अवधारेअवमित्यादि यावत् एअं तु जं पंचमंगलमहासुअक्खंधस्स वक्खाणं तं महया पबंधेण अणंतगमपज्जवेहिं सुत्तस्म य
 पिहब्भूआहिं निजुत्तिभासचुण्णीहिं जहेव अणंतणाणदंसणधरेहिं तित्थगरेहिं वक्खाणिअं तहेव समासओ वक्खाणिजंतं आसि,

अहम्भया कालपरिहाणिदोषेण साओ निज्जुपिभासत्तुब्बिओ वोच्छिभाओ (१६) इओ वषतेण कालसमएणं महिदीपे पेयाणुसारी
 वयरसामी नाम दुनात्तसंगुअहरे समुणब्बे, सेवेअं पचमंगलमहासुअकत्तंवस्स उदासो मूलसुचमब्बे लिहिओ, मूलसुच पुण सु
 चचाए गणहरेहि अत्थपाए पुण अरंहेहि भगवंतेहि तिर्यगरेहि तिलोगपूरएहि वीरजिप्पिदेहि पण्णविअति, एस बुद्धसंपयाओ
 (१७) एत्थ य अत्थ ज पय पएणाणुत्तर्मा सुवात्तावग न संपज्जइ तत्थ सत्थ सुअहरेहि कुलिहिवोसो न दायवोसि, किंतु ओ
 सो एअस्स अचिसव्वितामणिक्कपभूयस्स महानिखीइसुअकत्तंवस्स पुवायरिसो आसि तहिं वेव त्वंवात्तंहीहि उवेहिआइएहि हेत्थहि
 बहवे पवगा परिसव्विआ तहावि अबत्तसुमहत्थाइसयंति इम महानिखीइसुअकत्तंव कसिणपवयणस्स परमसारभूजं परं तन्तं महत्थेति
 कलित्तम्भ पवयणवच्चुएण बहुभससचोवयारिअंति क्कटं तहा य आयहिअट्टाए आयरियहरिमोएणं तत्थायरिसे किट्ठं सबं समवीए
 सोहिअम्भ लिहिअति, अण्येहिपि सिद्धसेणदिवायपसुद्धवाइवक्कत्तसेमवेषुचवसवद्धणत्तमासमपसीसरविगुत्तनेमिचवज्जिणदासगग्धि
 तवगसव्वसिरिपय्यहेहि जुगप्पहाप्पसुअहरेहि बहु मग्धिअमिणति (१८) से मयवं ! जुहुचविजओवहायेणं पंचमंगलमहासुअकत्तव
 महिज्जिणणं पुवाणुपुवीए पच्चाणुपुवीए अवाणुपुवीए सरवज्जमचायिदुवक्कत्तविसुद्धपिरपरिनिअं कत्तम्भ मइया पवंचेण सुपत्तं
 व विष्णाय तओणं किमहिजा !, गोअमा ! इरिआवहिज, से मयवं ! केण अट्टेण एवं बुद्ध ! जहा व पचमंगल मइसुअकत्तवम
 हिज्जिणणं पुवो इरिआवहिअं अहीए, गोअमा ! जे एस वाया से ण जया गमप्पत्तमपाइपरिणए अवेगत्तीवपत्तमपूजसत्ताणं अणु
 वट्ठसपमच संपइणजवरावणकिलामणं कत्तम्भ अणालोइअपटिक्कटं वेव असेसकम्मकत्तयट्टाए किंवि चिअवंदणसत्तापज्जायाएएसु
 अमिरयेअ तया से एमग्गविपसुमाही हवेअ नवा, अओ व गमप्पत्तमवेगज्जम्भवावाएपरिणामासव्विचपए केव पाणी तमेव मा-

वांतरमच्छिडअ अट्टुदुहट्टुज्झवसिए कंचि कालं खणं विरत्तेज्जा, ता तस्स फलेण विसंवएज्जा, जया णं कर्हिचि अण्णाणमोहपमायदोसेण
 सहसा एगिदिआदीणं संघट्टणपरिआवणं वा कयं हवेज्जा, तथा य पच्छा हा हा हा दुट्ठु कयमग्गेहिंति घणरागदोसमोहमिच्छत्तअण्णाण-
 धेहिं अदिट्टपरलोगवाएहिं कूरकम्मनिग्घिणेहिंति परमसंवेगमावणे सुपरिफुडं आलोइत्ताणं निदित्ताणं गरहित्ताणं यायच्छित्तमणु-
 चरित्ताणं निस्सल्ले अणाउलचित्ते असुहकम्मक्खयट्ठा किंचि आयहिअं चिइवंदणाइ अणुज्जा, तथा तयट्ठे चैव उवउत्ते से भवेज्जा,
 जया णं से तयट्ठे उवउत्ते भवेज्जा तथा तस्स णं परमेग्गचित्तसमाही हवेज्जा, तथा चैव सवज्जगीवपाणभूअसत्ताणं जहिट्टफलसंपत्ती
 भवेज्जा, ता गोअमा ! अपडिक्कताए इरिआवहिआए न कण्ह चैव काउं किंचिवि चिइवंदणसज्झायज्झाणाइअं फलासायणममिकं-
 खुगाणं, एएणं अट्टेणं गोअम ! एवं बुच्चइ, जहा णं गोयमा ! ससुत्तोभयपंचमंगलं थिरपरिचिअं काऊणं तो इरिआवहिअं अज्झए
 (१९) से भयवं ! कयराए विहिए तमिरिआवहिअं अहीए !, गोअम ! जहा पंचमंगलमहासुअक्खंधं (२०) से भयवमिरियावहिअ-
 महिजित्ताणं तओ किमहिज्जा !, गोअम ! सक्कत्थयाइअं चेइवंदणविहाणं, णवरं सक्कत्थयं एगट्टमवत्तीसाए आयंविलेहिं अरिहंत-
 त्थयं एगेणं चउत्थेणं पंचहिं आयंविलेहिं, चउवीसत्थयं एगेणं छट्ठेणं एगेणं चउत्थेणं पणवीसाए आयंविलेहिं, णाणत्थयं एगेणं
 चउत्थेणं पंचहिं आयंविलेहिं, एवं सखंजणमत्तबिदुपयच्छेयपयक्खरविसुद्धं अविचामेलिअं अहिजित्ताणं गोअओ कसिणं सुत्तत्थं
 विण्णेयं, जत्थ य संदेहं हवेज्जा तं पुणोअ वीमसिअ नीसंक्रमवधारिऊण णीसंदेहं करेज्जा (२१) एवं सुत्तथोभयचिइवंदणविहाणं अ-
 हिजित्ताणं तओ सुपसत्थे सोहणे तिहिकरणसुहुत्तनक्खत्तजोगलग्गससीबले जहासत्तीए जगगुरूणं संपाइअपूओवयारेण पडिलाहि-
 असाहुवग्गेण य भत्तिभरनिब्भरेणं रोमंचंकंचुअपुलहज्जामाणतणू सहसिअविसिद्धवयणारविंदेणं सद्धासंवेगविवेगपरमवेग्गमूलं विणिह-

ययनरागदोसमोहमिच्छापमतकलकेण/सुविमुदसुनिम्मलविमलसुमसुमयशुभसमसमुल्लसंवसुपसत्यजसवसायगएण पमयण (सुवयण)-
गुरुजिणिपडिमाविम्विसेसिअनययमाणसेवं अपव्वमाणसेगगविचयाए चण्णोडं गुण्णोडसि जिणवदणाइसहलीकयजम्भोति इए
मव्वमाणेण विरुद्धकरकमलंजलिना हरितवथरीअजंतुविररिअभूमीए निरिओमयवाणुणा सुपरिफुटसुविइअनीसकयजहरवसुप-
त्त्वोमयं एए पए मावेमाणेण वटवारिवसमयन्नुअप्यमायएअअजेगुणसंपओवएण गुरुणा सदिं साहुसाहुपीसाहम्मिअसेसवधुव-
मापरिअरियनं येव पम येइए वंदेअव्वे, तयमंतरं च गुणवदेअ सहुओ, तथा साहम्मिअजवस्स वं जहासपीए पाणायाए जाए
पं सुमहव्वयमतअचोदुल्लवत्थपयाणाएणा वा महासम्माणो कयव्वो, एआवसरंमि सुविइअसमयसारेण गुरुणा पव्वेण अक्खेवनि-
क्खेवमएहि पवीचेहिं संसारनिव्वेअजणणिं सदासंविगुप्पायग वम्मदेत्तण कयव्वं (२२) तओ परमसदासंवेगयरं नात्तम आअम्मा-
भिगादं च वापव्वं, जहा च सारलीकयसुत्तदमपुत्तमव ! मो मो देवाणुप्पिआ ! तए अजप्पमिइ जावल्लीव तिस्राल्लिअं
अणुदिणं अणुचावलेगमापिचेण येइए वंदेअव्वे, इवमेव मो मणुअचाओ अहुइअतासयत्तमभंगुराओ सारंति, तत्थ दुप्पण्णे ताव
उदगपाय न कयव्व जाव येइए साहु अ ण वंदिए, ता मज्झमे ताव असणकिरिअं न कयव्वं छाव येइए साहु अ व वंदिए,
तथा अनरुदे येव तथा कयव्वं जहा अवंदिएहिं येइएहिं मो वि(संज्ञा)आत्तमइकमेआ (२३) एव पानिक्खरपं कउत्तम जावल्लीयाए,
ताहे अ गोअमा ! इमाए येव विआए अहिमंतिआ सच गंपसुद्धीओ तसुवमगे निरुवात्तजगारमो मवेआसुप्पि उचारमाणेवं : गुरुणा
लेचम्माओ, अउए वमउ ममवओ अरओ मूरुत्तउ इए ममवली मरई मराविज्जआ कउत्त एरइए २२ पाएजाव्वरंए जव्वरंए मूरुव्व-
इए० चय्यंत्तए अरइमात्तए मूरुवाहा, उव्वओ वउत्तमत्तेव त्तिइअसि, एणाए निज्जए सुम्भयओ : निरुवात्तजव्वरओ होए, उव-

ट्ठावणाए वा गणिस्स वा अणुण्णाए वा सत्त वारा परिजवेअन्वा, नित्थारगपारगो होइ, उत्तमदठपाडेवण्णे वा आभेमंतेजइ, आरा-
 हगो भवति, विग्घविणायगा उवसमंति, स्रोते संगमे पविसंतो अपराजितो भवति, कप्पसम्मत्तीए मंगलवहणी (सेमवहणी) इवइ,
 तथा साहुसाहुणिसमणीवासगसद्धिगा सेसा सम्मत्तसाहम्मिअजणचउविहेणं पि समणसंधेण नित्थारगपारगो भवेज्जा, धम्मो संपु-
 ष्णालक्खणोसि तुमंतिउच्चारमाणेणं गंधमुददीओ धेत्तव्वाओ, तओ जगगुरूणं जिणिंदाणं पूएगदेसाओ गंधइढामिलाणसियमछ-
 दांमं गहाय सहत्थेणं उमयखंधेसुमारोवयमाणेणं गुरुणा णीसंदेहमेवं भाणिअव्वं, जहा भो जम्मंतरसंचिअगुरुगुरुयपुण्णप-
 न्मारसुलद्धसुविदत्तसुसहलमणुअजम्म देवाणुप्पिआ ! ठइअं च निरयतिरिअगइदारं तुब्भंति, अबंधगो अ अयसअकित्तिनीआगो-
 त्तकम्मविसेसाणं तुमंति, भवंतरगयस्सावि न दुल्लहो तुब्भं पंचनमुकारो भाविजम्मंतरेसु, पंचनमुकारप्पभावओ अ जत्थर उवव-
 जेज्जा तत्थ तत्थ उत्तमा जाई उत्तमं च कुलरूवारोगगासंपयंति, एअं निच्छइओ भवेज्जा, अण्णं च पंचनमुकारपभावओ ण भवइ
 दासत्तणं न दारिइदुहगहीणजोणिअत्तं ण विगलिदिअत्तंति, किं बहुएणं ? गोअमा ! जे केइ एआए विहीए पंचनमुकारादिसु-
 अण्णाणमहिजित्ताणं तदत्थाणुसारेण पयओ सव्वावस्सगाइणिचाणुदठणिजेसु अदट्ठारसीलंगसहस्सेसु अभिरमेज्जा से णं सरागत्ताए
 जइ न निव्वुडे तओ गेविज्जणुत्तरादीसुं चिस्मभिरमिऊणेह उत्तमकुलप्पसूई उकिट्ठलदट्ठसव्वंगसुंदरत्तं सव्वकलापत्तदट्ठजणमणाणं-
 दयारित्चणं च पाविऊण सुरिंदोवमरिद्धीए एगंतेणं च दयाणुकंपापरे निव्विअकामभोगो सद्धम्ममणुद्वेऊणं विहुअरयमलो सिज्झिज्जा
 (२५) से भयवं ! किं जहा पंचमंगलं तथा सामाइअमाइअमसेसंपि सुअणाणमहिजिणेअव्वं ? गोअमा ! तथा चेव विणओवहाणेण-
 महीअव्वं, नवरमहिजिणितुकामेहिं अदठविहं चेव णाणायारं सव्वपयत्तेणं कालाई रक्खेज्जा, अण्णहा महासायणंति इत्यादि यावत्

(२६) से मयव ! सुदुर्करं पंचमंगलमहमुअकस्वपस्स विणओवहाणे पण्णपं, माहती अ एसा निवतणा कद बालेहि कज्जति !,
 गोअमा ! जे ण कद ण इच्छेआ एअं निअंतणं अविणओवहाणेय वेव पंचमंगलाहमुअगाणमहीअति अज्जावेइ वा अज्जावयमा-
 गस्स या अणुण्ण वा पयाइ से ण मवेआ पिअवम्मे ण इवेज्जा दववम्मे ण मवेज्जा भविशुए हीलिज्जा सुए हीलिज्जा अत्थ
 हीलिज्जा सुत्तयोमए हीलिज्जा गुरु, जे ण हीलिज्जा सुत्तं हीलिज्जा अत्थ हीलिज्जा सुत्तयोमए जाव ण गुरु से ण आसाएज्जा
 अतीताणागयवइमाणे तिरथ्यरे, आसाएज्जा आयरिअउवज्जायसाहुणो, जे ण आसाएज्जा सुअणाणमरिइतसिदसाह से तस्स णं सुवी-
 हअलमत्तं वत्तं सारसारमाहिं देमप्पस्स तासु ठासु संकुवविअठासु तुलसीइल्लस्स परिंत्ताणासु सीओसिणभिस्सजोणीसु तिमिरं पपा-
 दुगंघामिज्जविनीपसासु गोज्जत्तं मपच्छिइत्थ वसन्तसु पूअदुरिणविलिचिच्छकरिचिछत्तवत्थिच्छद्वंसपञ्चालपक्खीमञ्जधोरग-
 म्पयासेसु कञ्जत्तवल्लत्तस्स रत्तं वत्तं पिअं गमगस्स सुअरं निवतणा, जे उणं एअ विहि फासेआ णो णं मण्यपि
 अइअरेआ जइत्तविहाणेण वेव पंचमंगलपम्मिअसुअणापस्स विणओवहाणं करेज्जा से ण गोअमा ! णो हीलिज्जा सुत्तं णो ही
 लिज्जा अत्थ णो हीलिज्जा सुत्तयोमए, से ण णो आसाएज्जा तिकालमावितित्यरे, णो आसाएज्जा तिलोगसिइरवासी बिइअर
 यमत्ते सिद्धे, णो आसाएज्जा आयरिअउवज्जायसाहुणो, सुददुयं वेव मवेज्जा पिअवम्मे दववम्मे मचीजुत्ते एगतेणं मवेज्जा
 सुत्तथाणुरेअमाणसमदासंविगमावण्णो, से एस णं ण लमेज्जा पुणो २ मववारे गम्भवासाइअ अणेगहा अवणत्ति (२७) मवरं गो-
 अमा ! जेण बाले जाव अविण्णायपुण्णपात्रायं विसेसो तत्थ णं से पंचमंगलस्स णं गोअमा ! एगतेण अओगे, ण तस्स पंचमंगलस्स ण
 महासु—यइस्वपस्स एगमवि आलाभग दायव्व, जओ अवाइमत्तं वत्तं सारसारमाहिं दववम्मे तमिपत्तं न बाले सम्ममारा

हेज्जा, लहुअत्तं च आणेति, ता तस्स केवलं धम्मकहाए गोअमा ! भंत्ती समुण्णोइअइ, तओ णाऊण पिअधम्मं दढधम्मं भत्तिजुत्तं ताहे जावइअं पच्चक्खणं निव्वाहेउं समत्थो भवति तावइअं कारवेअइ, राइभोअणं च दुविहं तिविहं चउव्विहेण वा जहासत्तीए पच्चक्खाविअइ (२८) इमा गोअमा पनयालाए नमुक्कारसहिआणं चउत्थं, चउवीसाए पोरिसीहि बारसहि पुरिमइडेहिं दसहिं अवइडेहिं छाहिं निव्वीइएहिं चउहिं एगट्ठाणेहिं दोहिं आयंविलेहिं एगेणं सुदुच्छायंबिलेणं अव्वावारत्ताए रोइज्झाणविगहाविरहिअस्स सज्झाएगगचि-त्तस्स एगमेव आयंबिलं मासक्खमणं त्रिसेसिज्जा, तओ अ जावइअं तवोवहाणं वीसमंतो करिज्जा तावइअं अणुगुणेऊण जाहे जाणेज्जा जहा णं एत्तिअमिच्चेणं तवोवहाणेणं पंचमंगलस्स जोगीभूओ ताहे आउत्तो पाटिज्जा, ण अण्णहत्ति (२९) से भयवं ! पभूअकालातिक्रमं एअं जइ कयाइ अवंतराले पंचत्तमुवगच्छे तओ नमुक्कारविरहिए कहमुत्तमट्ठं साहेज्जा !, गोअमा ! जंसमयं चेव सुत्त-त्थोऽयारनिमिच्चेण असढभावत्ताए जहासत्तीए किंचि तवमारभेज्जा तंसमयेमेव अहिअसुत्तथोभयं दढव्वं, जओ णं सो तं पंचनमुक्कारं सुत्तथोभयं ण अविहीए गिण्हे, किंतु तहा गिण्हे जहा भवतरेसुं पि ण विप्पणस्से, एअज्झवसायत्ता आराहगो भवेज्जा (३०) से भयवं ! जेण उण अणोसिमहीयमाणं सुआवरणक्खओवसमेण कण्णहाडित्तणेण पंचमंगलमहीअं भवेज्जा सेऽवि अ किं तवोवहाणं करेज्जा !, गोअमा ! करिज्जा, से भयवं ! केणं अट्टेणं !, गोअमा ! सुलहबोहिलाभनिमिच्चेणं, एवं चेआइं अकुवमाणे णाणकुसीले ” (३१) ति । इति श्रीमहानिशीथे तृतीयाध्यायने व्यक्तमेव श्रावकाणां कालादिष्वष्टस्वप्याचारेषु महाचारत्वेनोपधानं, तद्विधिश्च सूच्यारूपेणोक्त इति गाथार्थः ॥ ८९ ॥ अथैवमुपधानविधौ सिद्धे राकारक्तादीनां दुर्व्वर्चनमुद्भाव्य दूषयितुमाह—

अह महानिशीह तुम्हं न पमाणं तंपि किं सबुद्धीए । पुढायरिअवएण व ? बुच्चिज्जइ आइमो अहमो ॥ ९० ॥

अथ महानिशीथद्वयमेव नास्माकं प्रमाणमिति यत्तदाशङ्कादुर्वचनं, तत्रैव प्रष्टव्य—ननु भो राक्षारक्त ! तवपि—अप्रामाण्यमपि किं न्यपुनरुक्ता उत पूर्वाचार्यवचनेन वा ? श्रीहरिमद्रक्षरिप्रभृतिप्रसिद्धपूर्वाचार्यवचसा वा उच्यते, तत्रादिमः—स्वदुःखेति प्रबभौ विद्वत्स्योऽधमो—नीचः, अल्पज्ञस्याप्यनुपादेय इत्यर्थः, नहि निजमतिविकल्पना कस्यापि प्रमाणं स्यात्, सर्वज्ञवचसाभेवास्त्वयस्त्वादिति गायार्थः ॥९०॥ अथ पूर्वाचार्यवचसेति द्वितीयविकल्पे दोषमाह—

वीए जाययमित्त जइ भणिअं त तएवि भणिअइ । ऊणमहिअ व भणण तित्थासायण महावोसो ॥९१॥
द्वितीयविकल्प यत्तन्मात्रं यथा मणितं, पूर्वाचार्यैरिति बोध्यं, तच्चावन्मात्रं स्वयाऽपि मणितव्यम्, ऊनमधिकं वा भणनं तीर्थाञ्चान्तलघुभो महादोषः, तीर्थेन यवयाऽभ्युपगतं तदन्यथाभणने तस्माद्भातना महती, अनन्तसंसारहेतुत्वादिति गायार्थः ॥ ९१ ॥
अथ भीमहानिशीथमधिकृत्य पूर्वाचार्यमणितमाह—

हरिमइवयणमेअं पुवायरिआण चउत्थमजस्रयणे । कतिपयपयाण सम्म सद्धा नो तेणममहसि ॥९२॥
हरिमद्रवचन श्रीहरिमद्रक्षरिपचनमेतद्—चक्ष्यमाणं, किं ?—भीमहानिशीथे चतुर्थाध्ययने कतिपयपदानां भीसिद्धसेनयिवाकारप्रभृतीनां सम्यक्भद्रदानाभाषः केषांचित्तु सम्यक्भद्रानामावः, केषांचित्तु सम्यक्भद्रदान-नमित्यर्थः, यदुक्तं “अत्र चतुर्थाध्ययने बहवः सैद्धान्तिका क्वंभिदालापकान् न सम्यग् भवति, एवं तेरभदानैरकाङ्क्षानि न सम्यक्भदानमित्याह श्रीहरिमद्रक्षरि, न पुनः सर्वमेव चतुर्थाध्ययनमन्यानि वाऽध्ययनानि, चतुर्थाध्ययनस्यैव कतिपयैः परिमितैरालापैरभदानमित्यर्थः, यत् स्थानमत्रायभीषामिगमप्रज्ञापनादिषु न कश्चिदिदमावचक्ष्ये यथा प्रतिर्गतपल्लवमिति

तत्र गुहावासिनसु मनुजास्तेषु च परमाधार्मिकाणां पुनः२ सप्ताष्टवारान् यथाष्टदुपपातः, तेषां तैदरिणैर्वज्रशूलारघरद्वसंपुटैर्दलितानां परिपीड्यमानामपि संवत्सरं यावत्प्राणव्यापत्तिर्न भवति, बृद्धवादस्तु पुनर्यथा तावदिदमार्यं सूत्रं, विकृतिर्न तावदत्र प्रविष्टा, प्रभू-
ताश्चात्र श्रुतस्कन्धे अर्थाः, सुष्ठुतिशयेन सातिशयानि गणधरोक्तानि चेह वचनानि, तदेवं स्थिते न किञ्चिदाशङ्कनीयं” इति श्री-
महानिशीथे चतुर्थाध्ययनसमाप्त्यनन्तरं पूर्वाचार्यैर्लिखितमिति बोध्यमिति गाथार्थः ॥ ९२ ॥ अथ महानिशीथं सूत्रं कीदृशं
श्रीहरिभट्टेणाप्युक्तमित्याह—

तेणेव महानिसीहं महप्पभावंति वण्णिअं तत्थ । तेणं हरिभट्टवया भद्दं सेसं असेसं वा ॥९३॥

तेनैव—श्रीहरिभट्टरिणैव महान् प्रभावो यस्य तत्तथा वर्णितं, कुत्र ?—यत्राश्रद्धानं भणितं तत्रैव, यद्यपि श्रीहरिभट्टाश्रद्धानं
पूर्वाचार्यैरेव लिखितं, न पुनः स्वयं तेनैव, तथापि पूर्वाचार्योक्तमपि तदुक्तमेवेति चेतस्यवधृत्य विचार्यमाणं न दोषावहमिति,
कथं वर्णितमित्याह—“एत्थ जं पयं पण्णालुगं सुत्तालावगं न संपज्जइ तत्थ सुअहरेहिं कुलिहिअदोसो न दायवोत्ति, किंतु
जो सो एअस्स अच्चित्तितामणिकप्पभूअस्स महानिसीहसुअक्खंधस्स पुब्बायरिसो आसि तहिं चेव खंडाखंडीए उदेहिआइएहिं हेऊहिं
बहवे पत्तगा परिसडिआ, तहवि अच्चंतसुमहत्थाइसयंति इमं महानिसीहसुअक्खंधं कप्पिणपवयणस्स परमाहार(मसार)भूअं परं तत्तं
महत्थंति कलिऊण पवयणवच्छत्तणेण बहुभट्टसत्तोवयारिअंतिकाळं तहा य आयहिइयाए आयरिअहरिभट्टेणं जं तत्थ आयरिसे
दिट्ठं तं सबं समतिए साहिऊण लिहिअंति, अण्णेहिंपि सिद्धसेणदिवायरबुद्धवाइक्खसेणदेवगुत्तजसवद्धणखवासमणसीसरविगु-
त्तेमिचंदजिणदासगणिखमगसच्चसिरिप्पमुहेहिं जुगप्पहाणसुअहरेहिं बहुमण्णिअमिणंति । इति श्रीमहानिशीथे तृतीयाध्ययने, यत

एवं श्रीहरिमन्त्राचार्येणैव वर्णितं तेन कारणेन श्रीहरिमन्त्रवचनम्—श्रीहरिमन्त्रवचनम्—मन्त्रोक्तत्वाच्छेयं चतुर्थार्थ्ययनगतकति
 पयालापकस्यतिरिक्तं चतुर्थमध्ययनं शेषाणि च मन्त्राध्ययनानि वा, अथवा अक्षेपमपि—संपूर्णमपि मन्त्रमेव, यतः श्रीहरिमन्त्र
 रित्तेव इदं प्रत्ययगतानामाचार्याणां विचक्षापक्षानामपि कतिपयपदानां भद्रानमेव मणितं, परं न ते दृष्टिताः, अतः स्वकीयभद्रा
 नस्यापि न मन्त्रगुणं भद्रानमिति पदेन सम्यक्त्वमेव द्वापितं, परं न श्रीमद्विनीक्षीयचतुर्थार्थ्ययनगुणकतिपयालापकानामप्राप्त्यमेव
 द्वापितं, प्रत्युतान्येषां भद्रानं गणधरकृतमेतत्त्वमिति विचक्षितं, किंच—कर्मणां क्षयोपशमवैचित्र्यात्कस्यचित्त्वमिहोक्तं—
 व्यभद्रानेऽन्येषामप्यभद्रानमेव युक्तमिति वक्तुमप्ययुक्तं, गुणनियोगादपि मिथ्याभद्रानस्याप्यागमे मणितत्वाद्, यदागमः—“सम्म
 रिद्धी नीधो उचरद्गुणं तु सरद्गुणं मदद्गुणं म अमुन्माव अभभोगा गुणनियोगा वा॥१॥” इति श्रीउत्त० नि० (१६३) अत एव चतुर्थार्थ्यय
 यने वचनः मैदान्तिष्ठा क्वादिदालापकान् न भवति, एव तैरभद्रानैरस्माकमपि न सम्यग्भद्रानमित्येवोक्तं, न पुनरन्यैरपि न भद्रय
 मिति मणितं, न वा ते तथा भद्रालंका दृष्टिता इति सूक्ष्मविद्यापर्यालोच्यमिति गार्हार्थः॥१३॥ अथ गणधरकृतवचनपद्धतावाच्यमाह—

चित्तं हरिमन्त्रवचनं गणधरवचनं सुदरमिदुस्त । चदप्येन सेस गणधरवचनेषु सह सप्त ॥१४॥
 ‘इह’ति नाम्नाकं गणधरकानां श्रीमद्विनीक्षीयविषयकं सम्यग्भद्रानमित्याप्यधिकारे गणधरवचनाद् अपिर्गम्यस्ततोऽपि सुन्दरं—
 प्रदन्त श्रीहरिमन्त्रवचनं—वचनमुक्तं—मणितं, केन ?—चन्द्रप्रभाचार्येण, एवं मणित्वाऽपि शेषम्—अभद्रानातिरिक्तस्वलोक्तं श्रीमद्वि
 निक्षीयवर्णना मन्त्रम् अथान् श्रीहरिमन्त्ररेरपि त्यक्तं, न केवलं, किन्तु ?—गणधरवचनं—सहेति, अयं भावः—इहति—चतुर्दशीया
 धिकमीत्या श्रीमद्विनीक्षीयमन्त्रं नास्माकं प्रमाणमित्यापमप्रलापावतरे गणधरवचनादपि—श्रीमद्विनीक्षीयवचनमपि श्रीहरिमन्त्रपरि

वचः सुन्दरं चन्द्रप्रभाचार्येणोक्तम्, अन्यथा कतिपयालापकानां सम्यग् श्रद्धानं नास्माकमित्येतान्नामत्रमन्यथाभिप्रायेणोक्तमप्युच्च-
कर्णबलवादिनेवान्यथाभिप्रायमुद्धाव्य तत्त्यागासंभवात् शेषं तैरश्रद्धानैरसाकमपि न सम्यग्श्रद्धानमित्येतान्मात्रं यत्स्वरिणोक्तं तदति-
रिक्तं यत् श्रीमहानिशीथगुणवर्णनादिकं तदपि त्यक्तं, नहुक्तमाहात्म्यं श्रीमहानिशीथं यथा सूरः प्रज्ञाणं तथाऽस्माकमपीति भणि-
तवान्, न पुनः केवलं स्वरिवचस्त्यक्तं, किंतु गणधरवचनैः सहेति, गणधरवचनानि श्रीहरिभद्रस्वरिवचश्चेति सर्वमपि चन्द्रप्रभाचा-
र्येण त्यक्तमिति चित्रम्—आश्चर्यमित्यर्थः इतिगाथार्थः ॥९४॥ अथ कुपाक्षिकाणां गणधरवचने आस्ता नास्तीतिदर्शयति—

जइ खलु कुवक्षिआणं गणहरवयणाउ हुज्ज सदहणं । हरिभद्दासदहणं भणिअव्वमकिंचि ता तेहिं ॥९५॥
अथ कुपाक्षिकाणां गणधरवचनानां श्रद्धानं भवेत् ता—तर्हि हरिभद्राश्रद्धानं—हरिभद्रसूरैर्यत्कतिपयाश्रद्धानं ततैः—कुपाक्षिकैरकिं-
चिद् असारमिति भणितव्यं भवेत्, गणधरवचनापेक्षया अकिञ्चित्करत्वादितिगाथार्थः ॥९५॥ अथाकिंचिद्वर्णने हेतुमाह—

हरिभद्देणवि भणिअं गणहरवयणं महानिसीहं तं । कहमित्थमसदहणं अम्हाणं सम्मयं समण ॥९६॥

यद्—यस्मात्कारणान्महानिशीथं गणधरवचनं हरिभद्रेणापि—श्रीहरिभद्रस्वरिणाऽपि भणितं, 'दृढवादस्तु पुनर्यथा तावदिदमार्थं
सूत्रं, विकृतिर्न तावदत्र प्रविष्टा, प्रभूताश्चात्र श्रुतस्कन्धे अर्धाः सष्ठु अतिशयेन मातिशयानि गणधरोक्तानि चेह वचनानि, तदेवं स्थिते न
किञ्चिदाशङ्कनीय' मितिस्वरूपेण तत्रैव निगदितं, तदित्यध्याहार्यं, तस्मात्कारणाद् 'इत्थं' ति अत्र कतिपयालापकैश्चप्यश्रद्धानं श्रीहरि-
भद्रसूरैरितिगम्यम्, अस्माकं सम्मतं समये—प्रवचने कथं स्यात्?, न कथमपीत्यर्थः, यतो हरिभद्रेणापि श्रीमहानिशीथं गणधरोक्तं भणितं,
न पुनः तत्रापि किञ्चिदन्यकृतमित्यादि भणितं, तत्र यदि श्रीहरिभद्रस्यान्येषामपि तदनुयायिनामश्रद्धानं तर्ह्यस्माकं किम्?, इत्येव

हेतुः इत्यादिर्वैयर्थ्यो भवेत् यदि गणधरवचनास्वा स्यादिति गार्हार्थः ॥९६॥ अथ राक्षसक प्रति हितोपदेशमाह—

हरिमदस्सवि देसे न सम्मसदहणवपणसवणेण । जइ सयल परिचत्त मदानिसीह महासुत्त ॥९७॥

तट अमहाणाधि वण्णं तस्मवि तित्थस्स सम्मय सुणिठ । पढिबज्जसु न सुत्त सेसमसेसव जइइच्छ ॥९८॥

हरिभद्रस्यापि द्वन्द्वे—भीमहानिन्दीपध्रुतस्कन्धस्य चतुर्थोऽन्येनेऽपि कतिपयालाफलक्षणे न सम्यक् भदानमिति लक्षण यद्वचन तस्य भवणेन नवमपि—निखिलमपि महावृक्ष—सर्ववृक्षातिशायि भीमहानिन्दीयं परित्यक्त यथा तथा—तेन प्रकारेणास्माकमपि तस्यापि भीहरिमद्रूपेरेपि तीर्थसंप्रदमपि वचनं भीमहानिन्दीय परमवृक्षं प्रवचनसारभूतमित्यादिरूपेणोद्बोधोप्यमाणं श्रुत्वा—निद्रम्य तत्त्वज्ञ भीमहानिन्दीयाख्यं प्रतिपद्यस्व—प्रमाणत्वेन स्वीकृत्य, कीदृश ?—‘द्वन्द्वे’ चतुर्थोऽन्ययनगतकतिपयालापकव्यतिरिक्तम्, अन्वये या संपूषण या ‘यथेच्छम्’ इत्यामनविक्रम्य, एव च सति गणधरवचनं भीहरिमद्रवचनं अस्मदीयवचनं च सर्वमपि स्वीकृतं भवेत्, अन्यथा यथा कतिपयपदवाभदानमिति परोक्तं श्रुत्वा सकलमपि भीमहानिन्दीयं त्यक्तं तथा भीमहानिन्दीयं नास्माकं प्रमाणमिति परोक्तं श्रुत्वा नेपथ्याप्यप्यज्ञोपाङ्गादिलक्षणाणि परिहर्तव्यानि स्युः, गणधरकृतवृक्षत्वेन सर्वत्राप्यविशेषाद्, देव्याभदाने मयाभदानस्य पुनर्कलौल्यादिति हितोपदेश इति गार्हार्थः ॥९७॥९८॥ अथ यः कश्चिदोक्तं चालप्रमृतिं भीहरिमद्रं प्रमाणाय अपि महानिन्दीयं न प्रमाणयति तत्स्वरूपमाह—

हरिमदपि पमाणं भणिऊण मदानिसीहमपमाण । जो मासइ सो मायामेव भानायमावण्णो ॥९९॥

ननु चतुर्दशीयैरेपि कैश्चित् भीमहानिन्दीयं न प्रमाणीकृत्यते, तत्र किं निदानमिति चेदुच्यते चतुर्दशीपाक्षिक्कम्पुणमभीतिवत्

चैत्यस्थितिपरित्यागमीतेर्विद्यमानत्वात्, प्रायः स्वाभ्युपगतमार्गं दूषयच्छास्त्रं न कस्यापि प्रमाणीस्याद्, अत एव प्रतिमाम्युपगमभयेन लुम्पकेनाप्येतन्नाभ्युपगम्यते, यत्तु चैत्यवासाभावेऽपि साम्प्रतीनानां केषांचिन्महानिशीथानङ्गीकारभाषणं तच्चैत्यवासिवचनानुवाद एव बोध्यः, न पुनः परमार्थमवगम्याप्येतद्भाषणमिति गाथार्थः॥९९॥ अथ श्रीमहानिशीथपरित्यागाभिप्रायेण पुनरपि राकारक्तः शङ्कते-

ननु उवहाणाभावे मगलमार्दण जं च अज्झयणं । जिणवरपमुहासायण अणंतसंसारयाहेऊ ॥१००॥

‘उपधानाभावे’ उपधानोद्धहनमन्तरेण ‘मंगलार्दणं’ति पञ्चमङ्गलमहाश्रुतस्कन्धादीनामध्यनं यत् तत् जिनवरप्रसुखाणाम्-अर्ह-त्सिद्धाचार्योपाध्यायसाधूनामाशातना अनन्तसंसारहेतुर्भवेद्, यदुक्तं-“से भयवं ! महती एसा निअतणा कंहं बालेहिं कज्जति ? , नोअमा ! जे णं केइ न इच्छेज्जा एअं निअंतणं, अविणओवहाणेणं चेव पंचमंगलाइसुअणामहिज्जेइ अज्जावेइ वा अज्जावयमाण-स्स वा अणुणं पयाइ, से णं न हवेज्जा पिअधम्मे न भवेज्जा दढधम्मे न भवेज्जा भत्तिज्जुए, हीलिज्जा सुत्तं हीलिज्जा अत्थं ही-लिज्जा सुत्तथोभए हीलिज्जा गुरुं जाव णं से गुरुं आसाएज्जा अतीताणागयत्तित्थरे आसाएज्जा आयरिउवज्जायसाहुणो, जे णं आसाएज्जा सुअणामरिहंतसिद्धसाहू से तस्म णं सुदीहयालमणंतसंसारसारं आहिंडमाणस्स” इत्यादि प्रागुक्तम्, अस्यालाप-कस्य संक्षेपार्थस्त्वेवं-यः कश्चित्प्राणी पञ्चमङ्गलादीनि सूत्राण्युपधानोद्धहनमन्तरेणाधीतेऽध्यापयति अध्यापयन्तमन्यमनुजानीते स आशातयति सूत्रार्थोभयरूपमागमं गुरुं त्रिकालभावित्तीर्थकरसिद्धाचार्योपाध्यायसाधून्, तत्राशातनाप्रत्ययं तत्कर्म वद्भाति येन च-तुरशीतियोनिलक्षसंभवानि नानादुःखान्यनुभवन्नन्तसंसारं परिभ्रमति, यस्तूपधानोद्धहनपूर्वकमेतान्यधीते स आशातनाजन्यकर्म-बन्धरहितः सुलभवोधिको भूत्वा संसारोच्छेदं विधत्ते, तथा यावत्प्राणी पुण्यपापयोर्विशेषं न जानीते तावत्तस्य पञ्चमङ्गलं न

देयमित्यग्नानुपधानिनी नमस्कृताभ्यपनेऽनन्तसत्वारितोक्तेति गायार्थः ॥१००॥ अथ पूर्वपक्षिणोऽभिप्रायमाह—

जइ पअपिअ यपण सम्म ता निअमणत्तससारी । सद्यो सावयवगो षउपषविवज्जिओ हुआ ॥१०१॥

यपेतप्रागुक्त वचन मन्मगमयेत् ता-सर्हि नियमाधुतुपञ्चधिवर्जितः सर्वोऽपि भावकथाविकावर्गोऽनन्तसंसारी मयेदित्यथ
रार्थः, सावार्थस्त्वय-त्राय भाषककुलोत्पन्नानाधुपधानवहनमन्तरेणैव नमस्कृताभ्यपयनादि दृश्यते, तेषां तदभ्यापकानां भानन्त-
संमारिता रूपं युक्तेति गायार्थः ॥१०१॥ अथ पूर्वपक्षमुपसंहरामेव सिद्धान्तमाह—

तेण बलु त सुत्त अपमाण अम्भमेस सकप्पो । इअ ये पवयणपरमस्यसुण्णधिसस्स चिहेअ ॥१०२॥

तेन व्यरणेन प्रागुक्तलक्षणेन सत्त्व-धीमहानिन्दीयमप्रमाणमेयोऽस्माक-राक्षरकानां संकल्प इति पूर्वपक्षोपसंहारः, सिद्धान्तमाह—‘इअ ये’ इति चेदुच्यते एवं प्रागुक्त प्रवचनपरमार्थशून्यचित्तस्य चेष्टा, यथा दधतापवस्य यथा तयाऽविमृश्य जल्प
तर्भेष्टा-याक्काययो क्रियाविश्वो परेणामुपहास्येदुस्तयाऽस्यापीति गायार्थः ॥१०२॥ अथ प्रागुक्तं कथमित्यत्र हेतुमाह—

जमिण दुवालसंग गणिपिडग परणिणो अणणाए । पुइवाइविराहिता भम्मत्तज्जाते मबे घोरे ॥१०३॥

यद्-यस्मात्कारणादिदं ब्रह्मदाह-मामायिकादिदृष्टिवादपर्यन्त गणिपिटिकं अनादया-जिनाम्रामन्तरेण विराज्य ‘प्राणिनो’
जीवा माध्यादयोऽनन्तान् भवान् नारकदिरूपान् बोरान्-दुःखगहनतमकान् अभन्ति-पर्यटन्ति, यदागम -“इमं (इषेइयमि)
दुवालसंग अणणाए विराहेण उवीते काले अर्पता जीवा चाउरतसंसारकृतारं परिबद्धिं, अणागए काले परिअडिस्संति, यद्
प्पमे काले संसेन्वा नीवा ज्ञाव परिअट्ठंति” इति गायार्थः ॥१०३॥ अथाज्ञाया अभावोऽनाद्वैतिकत्वा

का आज्ञेत्याह—

आशारो खलु आणा तत्थवि उवहाणमिह महायारो । तथभावे जाऽणाणा महई आसायणा समए ॥१०४॥
आचारः—कालाद्यष्टप्रकारो ज्ञानाचारः, यदुक्तं—“काले विणए बहुमाणे उवहाणे तहा अनिहवणे । वंजणमत्थतदुभाए अट्ठविहो
णाणमायारो ॥१॥” श्रीदश० नि० । खलुरवधारणे, तत्रापि—कालादिष्वष्टस्वप्प्याचारेष्विह—प्रवचने उपधानं महाचारः, सम्यग्गवर्णा-
द्युचारापेक्षया महानाचारः, तदभावे—उपर्युक्तकारणेन उपधानाभावे अनाज्ञा या सा महती आशातना समये इति गाथार्थः ॥१०४॥

अथ हेतुहेतुमद्भावेन उक्तं समर्थयति—

तेणं तीए जुत्तं अणंतभवभमणमेव जीवाणं । जं दीसइ अज्झयणं विणावि तं तत्थिमं वुच्छं ॥१०५॥
उपधानाभावोऽनाज्ञा, सा च महती आशातना, तेन कारणेन तया—आशातनया, जीवानामनन्तभवभ्रमणमेव युक्तम्, आशातना-
यास्तद्धेतुत्वाद्, यदागमः—“आसायण मिच्छत्तं आसायणवज्जणा उ सम्मत्तं । आसायणानिमित्तं कुवइ दीहं च संसारं १॥” इत्यु-
पदेशमालायां (४१०) तद्विनापि—उपधानोद्बहनं विनापि यदध्ययनं सामायिकादिस्त्राणां दृश्यते तत्रेदं वक्ष्ये—अनन्तरगाथायां
भणिष्यामीतिगाथार्थः ॥४॥ अथ वक्ष्ये इति यदुक्तं तदाह—

उवहाणवहणआसाजुत्ताणं जुत्तमेव अज्झयणं । जह जा छज्जीवणिअं अहिज्ज पव्वज्जआसाए ॥१०६॥

उपधानवहनाशा—सति सामर्थ्ये सति च प्रस्तावे उपधानोद्बहनं करिष्यामीतिरूपा तया युक्तानामुपधानश्रद्धानपूर्वकतद्बहनाशा-
कलितचेतसामध्ययनं—सामायिकादिस्त्राणां पठनं युक्तमेव, दृष्टान्तमाह—यथा प्रव्रज्याशया—दीक्षाग्रहणेच्छया यावत् षड्जीवनिर्क-

नमस्करादिगद्गीतनिर्मायपयन्तमभ्यापयेच्छ्रुतिमितिगम्य यदुक्तं [निधीपचूर्णौ]—सावगस्त जइमेण तं देव, उक्कोसेणं छजीव
गिया मुत्तओवि अत्थओवि, पिंढमणज्जमणं न सुत्तओ, अत्थओ पुण उल्लावेण मुणइ' आवडयकचूर्णौ (३ १९० चूर्णौ) ॥१०६॥
अयोपधानग्रहनाग्रयाऽपि उपधानविधिमन्तरेण कियच्छ्रुतमभ्येतव्यमित्याह—

ज नीण फिरिआण उधओगी त तयहुमाणन्ति । तेणमुवहाणजोग अहिअ अग्भासनुदीए ॥१०७॥
यद् यस्या क्रियाया उपयोगि—तदेतुभूत तदर्थ—तस्या क्रियाया निमिष तद्—सावन्मात्रमभ्येतव्यमित्याह, नाधिकं, तेन
धरणेनाभ्यामपुब्धा, तदेतुभूतक्रियादुद्धार्यमित्यर्थ, उपधानयोग्य—यावदुपधानोपयोगि तदधीयेतेति गाथार्थः ॥१०७॥ अथो
पधानोपयोगि युतमुपधानमन्तरेणाप्यधीयेतस्यतः किं संपन्नमित्याह—

तेण उयहाणकिरिआ पोसहपमुहावि जुज्जए तेसि । एवं सेहेजवि सुअ आवस्तअजोगकिरिअहा ॥१०८॥
येन कारणेनोपधानोद्ग्रहनाद्यया नमस्कृतादि युतमभ्यस्यते तेन कारणेन पौषधग्रहसाधुपधानक्रियाऽपि पुज्यते तेषां भाव
द्वयणां, तथाविषयश्रुताभावेन पौषधादिक्रियाया एवासंभवाद्, ननु श्रीमद्गान्धिजीये तयोमात्रमेवोपधानमुक्तं, कथं तर्हि पौषधादि
क्रियानिमित्तमभ्याम इति चेदुच्यते, यद्यपि श्रीमद्गान्धिजीये पौषधादिक्रिया साध्याशोक्ता, तथापि यथा साधोयोगिचक्षुतिशायिक्रिया-
पक्षं सर्वप्रतीत तथा धादानामप्युपधानेषु विलोचयते, तच्च निरारम्भत्वादिरुणैरेव, ते च सम्यक् पौषधस्मीकार एव स्वरुनित्यया,
अत एव पूर्वाचार्यप्रणीतेषु मामाचायादिप्रकरणेषुपधानविधौ च माद्यदेव पौषधादिर्दृश्यते, न च सामान्चारीत्रयो नास्माक प्रमाण
मिति यान्य, यतो योगविधिरपि सामाचारीप्रवेष्टेवोपलभ्यते, न पुनः क्वपि सिद्धान्ते, तथा च योगविधिरपि परिदत्तस्य ग्रा

पद्येत, तस्मान्नाद्धानामुपधानेषु पौषधग्रहणादिविधिर्योगविधिवत् प्रमाणयितव्य इति सिद्धं नमस्काराद्यभ्यासः पौषधक्रियाहेतुत्वेन नमस्कारादिश्रुताराधनहेतुरेव, एवं श्राद्धवच्छेषेऽपि नवदीक्षितशिष्येऽपि श्रीआवश्यकयोगक्रियार्थ—श्रीआवश्यकश्रुतस्कन्धाराधनक्रियानिमित्तमेव सामायिकादिपञ्चजीवनिकापर्यन्तं श्रुतं मतं—सम्मतं, ज्ञेयमिति गम्यमिति गाथार्थः ॥१०८॥ अथोपधानोद्ग्रहणाकाङ्क्षा सामायिकाद्यध्ययनमभ्युपगम्यते तर्हि कथं नाचाराङ्गदिष्वपीत्यतिप्रसङ्गं निवारयन्नाह—
जं आवस्सयखंधो उवजुज्जइ निअपरेसि किरिआसु । दीबुव तेण पढमं अहिकिज्जइ न उण सेससुअं ॥१०९॥

यद्-यस्मादावश्यकश्रुतस्कन्धो निजपर्याः क्रियासु-आचाराङ्गादिश्रुताम-
स्यात् तेन कारणेन दीपवत्प्रथममधिक्रियते, उपधानयोगोद्बहनात् तत् पूर्वमेवाभ्यस्यते, न पुनः शेषश्रुतम्-आचाराङ्गादिश्रुताम-
त्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयम्-आवश्यकश्रुतस्कन्धो ह्यभ्यस्तः आवश्यकश्रुतस्कन्धस्यैवाराधनहेतवे यान्युपधानानि तत्संबन्धिनीपु-
क्रियासूपयोगी स्याद्, अन्यथा तद्विधेरेवासंभवात्, तथा परक्रियासु श्रीआचाराङ्गप्रमुखाखिलश्रुताराधनहेतुयोगिक्रियास्वपि, तत्र
दृष्टान्तमाह-यथा प्रदीपः, स हि स्वपरविषयप्रकाशनक्रियोपयोगी अहं प्रदीपं घटादिकं च पश्यामीति प्रदीपघटादिदिद्वधुणा
संतमसे प्रथमं प्रदीप एवाधिक्रियते, प्रथमं प्रगुणीक्रियते(च), प्रदीपमन्तरेणोभयोरपि प्रकाशासंभवात्, न पुनस्तद्वच्छेषमाचाराङ्गादिश्रुत-
मुपधानयोगाभ्यां पूर्वमभ्यसनीयं, यतो नाचाराङ्गादिश्रुतं स्वोपधानक्रियोपयोगि नवा परोपधानक्रियोपयोगि, किंच-आचाराङ्गाद्य-
ध्ययनं प्रव्रजितस्यापि वर्षत्रयपर्यायाद्यतिक्रमेऽनुज्ञातं, यदुक्तं-“तिव्ररिसपरिआगस्स समणस्स निगंथस्स कप्पति आयारपकप्पना-
ममज्झयणं उद्दिसित्तए, चउव्ररिसपरिआगस्स० नि० सुत्तगडे नाममंगे उ० पंचवासपरिआगस्स सम० नि० दसाकप्पव्ववहारा-

नामज्जयणा उदिसिचण, अह्मसासपरिआगस्स० नि० द्वावसमवायए वामं अंगे उ०, दसवास० परि० सम० नि० कप्पइ विवाह
पण० अगे उ० इत्यादिपावत् वीसत्तिवासपरि० सम० निगंगे सवसुआणुवाई मवति”ति । श्रीव्यवहारसूत्रे (१३-१०उ० २२-३६)
एवं च सति कयं तथाविधं धृतमुपचानापुपयोगीति, सामायिक्यदिद्विप्रामां तथास्वभावाद्, अत एवाधीतसामायिक्यदिद्विप्रामांमेव
साधूनां योगोद्बहनविधिरनादिप्रवाहपतितो दृश्यते, अनादित्वं क्षतुर्दृष्टीप्रवर्धक्याचार्यामिधानामावदेतत्प्रवर्धकस्याप्याचार्यस्यापि
पानामावादिति नातिप्रसङ्ग इति गाथार्थः ॥ १०९ ॥ अवोपचानरूपसूत्रोपचारीक्रिया सर्वायां नियता उत नेत्याकाङ्क्षयामाह—
सुतोषयारकिरिआ सुअववहारीण तित्थकरकहिआ । आगमववहारीण बलिआण नेवमवि निअमो ॥११०॥

सूत्रोपचारक्रिया-उपचानरूपा ‘धृतम्यवहारिणां’ आगमादिव्यवहारपञ्चकमन्ये द्वितीयव्यवहारमाभितानाम्, एवस्मरोऽप्याहार्यः,
तेषामेव, ‘वीर्यकरकयिता’ ज्विनेरूपदिष्टा, आगमम्यवहारिणाम्-अवधिभनःपर्यायकेवलज्ञानक्षतुर्दृष्टदक्षनपूर्वसृतामेवमुपधान
क्रिया कर्त्तव्येत्येव न नियमः, अपिश्चन्द्रासुरूपविशेषे प्रतीत्य भवत्यपि, नियमामावे हेतुमाह-‘बलिआण’ति यतस्तेषां किल
ध्वानां?—बलिकानाम्-आगमम्यवहारिणो बलिष्टार-क्षेपव्यवहारोपेक्षया बलवन्तः, यदागमः-“आगमबलिआ समणा निमंग”ति
(१०-४२१) धीस्मान्ने इति गाथार्थः ॥११०॥ अथागमम्यवहारिणः स्वरूपमाह—

अ आगमववहारी सुअनिरविकल्हो पडुव कंप्पि नर । अज्झाबिज्जुबहाण विणेव जइ धण्णामणगार ॥१११॥

यद्-यस्मादागमम्यवहारी ‘धृतनिरपेक्षः’ धृतस्य-आचाराङ्गदेनिर्गताऽपेक्षा-तदनुसृत्य प्रवृत्तिर्यस्य स तथा, कमपि-कञ्चि
भर-माञ्चादिलक्षणं प्रतीत्य-आभित्योपचान विनैवाप्यापेक्षे यथा धन्यमनगारं-धन्यमनगारं-योगोद्बहनमन्तरेण धृतोक्तविष्यये

क्षया प्रकारान्तरविधिना वा एकादशाङ्गीमध्यापितवन्तः स्थविराः, यदागमः—“तए णं धण्णे अणगारे समणस्स भगवओ महावीरस्स तहारूवाणं थंराणं अंतिए सामाइअमाइआइं इक्कारस अंगाइं अहिज्जतिर संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरति” इत्यादि यावत् ‘मासिआए संलेहणाए नवमासपरिआओ जाव कालमासे कालं किच्चा उड्डं चंदिमजावनवगेविज्जविमाणपत्थडे उड्डं दूरं वीतीवतित्ता सबड्डसिद्धे विमाणे देवत्ताए उववण्णे”त्ति श्रीअनुत्तरोपपातिके (१६ उ० ३-४-५) अत्र नवमासपर्यायेऽपि धनर्षिरेकादशाङ्गधरः कथितः, स च श्रुतव्यवहारानुगतयोगानुष्ठानवान्न संभवति, तावता कालेन योगानुष्ठानासंभवात्, तथा “तिव्वरिसपरिआगस्स समणस्स निगंथस्स कप्पति आयारपकप्पनाममज्झयणमुद्धिसिच्चए” इत्यादिपर्यायप्राप्तेरप्यसंभवात्, तेन यथाऽत्र पर्यायप्राप्त्यभावेऽपि तदध्ययनं तथा योगाद्यभावेऽपि, यद्वा आगमव्यवहारिणा अन्यः कोऽपि योगविधिः कारितो भविष्यति, परं न स श्रुतव्यवहारिणाऽनुष्ठेय इति तात्पर्यमिति गाथार्थः ॥१११॥ अथागमव्यवहारापेक्षा श्रुतव्यवहारिणो न युक्ता, तदपेक्षायां च दोषमाह—

न तहा सुअववहारी तयविक्खे अण्णहोवएसिज्जा । वेसाधरचउमासं सीसं संभूअविजउच्च ॥११२॥

यथा आगमव्यवहारिणा श्रुतमध्यापितं तथा तदपेक्षः—आगमव्यवहारापेक्षः श्रुतव्यवहारी न स्याद्, अन्यथा—तदपेक्षायां संभूतविजयवच्छिन्नं प्रति वेक्ष्यागृहे चतुर्मासिकमुपदिशेत्, यथा आगमव्यवहारिणा श्रीसंभूतविजयस्वामिनोपकोशागृहे चतुर्मासं श्रीस्थूलभद्रस्योपदिष्टं तथा श्रुतव्यवहारिणाऽप्युपदेष्टव्यमापद्येतेत्यर्थः, तच्च सर्वेषामप्यसम्मतमिति गाथार्थः ॥११२॥ अथ पुनरपि श्रीमहानिशीथेऽग्रामाण्यं व्यवस्थापयितुं शक्नोते—

नणु जह महानिसीहे उवहाणाविही तहा न अण्णत्थ । कत्थवि दीसइ तेणं हविज्ज अपमाणमम्हाणं ॥११३॥

ननु नो यथा भीष्मादिद्विधे उपधानविधिन तथा अन्यत्र कृत्रापि दृश्यते तेन कारणेनास्माकमप्रमाणम्, अर्थापन्महानि-
धीयमिति गार्थः ॥११३॥ अथोत्तरमाह—

जह एव ता मय परिहरिष्व सुमंषि तुज्ज मय । सेवोवासगपमुदा पायमिच्छिन्नसुपुस्ता ॥११४॥

यद्यप्यप्राप्तुं कर्हि त्वमने मयमपि युतं परिहर्षस्य भवेत्, वत्कथमित्याह—लेपोपासकप्रसुखा—भीष्मदृक्कृद्भद्रितीयशुचस्क-
‘योक्तलेपथावरुप्रमुखा’ प्रायो—मादुर्येनैकैकमुद्रोक्ता—एकैकस्मिन् सूत्रे पठिताः सन्ति, नहि लेपभावकवर्णनमन्यत्र तपोपलभ्यते,
तथा च द्वितीयाप्यपि परिहचन्यम्, एवमाचाराज्ञदयोऽपि, न साचाराज्ञोक्तः सर्वोऽपि विचारः सर्वत्रोपलभ्यते, तपोपलभ्ये च
मनेषामर्थक्यपरित्यादि स्वयमेव पर्याप्तोऽप्यमिति गार्थः ॥११४॥ अथ प्रवचनस्वरूपमाह—

तन्महा जिनिदसा मणमाय रिअ पर परा नुवरिस्स । तेणि व सुआवहुदा कस्स यज्जुआवि सरिपदा ॥११५॥

तस्मात्परिष्ठाज्जनेन्द्रात्मनमाचार्यपरम्परानुवर्तनीयं, आचार्यपरम्परामन्तरेण न किमप्यनुष्ठान भुवं वा भवेत्, किन्तु तदा
यजमन्, नन स्वरूपेन सूत्रा—द्रावेषुपधानादिक्रियाणां नामोपादादिना सूत्रेण ‘बहुधा’ अनेकप्रकारा स्यात्, कस्वचित् क्रियाविधौ
पस्याध्या—युचनानामार, मापि ‘श्रुतिपथा’ श्रुतिरेव पथा यस्याः सा तथा, यथाप्यागमे नोपलभ्यते तथापि श्रुतिपरम्परया समा
गता, अय माव—कथित् किञ्चिन्मामाग्रेणोपलभ्यते तदेव कथित्किञ्चिद्विस्तरयेत्यादि, किञ्चिच्च नाम्नाऽपि नोपलभ्यते, तस्य
केवलं नविस्तरक्रियाकामस्यैव परम्परैव मूल, नान्यदिति गार्थः ॥११५॥ अथ प्रकृतमाह—

आधारो उवहाण सुआमिसेण णागसुत्तेसु । किञ्चिन्नि वित्थरवणं महानिस्सीदमि को दोसो ? ॥११६॥

“वसे गुरुकुले निचं, जोगवं उवहाणवं” इत्यादिरूपेषु, किंचिदि-

उपधानमाचारो-ज्ञानाचारः, मन्त्रं सूत्रमात्राणां पञ्च अक्षरं ॥११६॥ अयं योगोपधानाविषय उदाहरणार्थः ॥११७॥

स्तरचचनं महानिशीथे, तत्र को दोषाः, न काश्चातिगायकः । उवाहाणि उसभदत्तो जिणदत्ता आधरो दाजयः ।
जोगे आसाढारिअसीसपमुहावि हुंतुदाहरणं । उवाहाणि उसभदत्तो जिणदत्ता आधरो दाजयः ।
योगे आपाढाचार्यशिष्यप्रमुखाः उदाहरणं भवन्ति, तद्भक्तिकरस्तूत्तराध्ययनटीकातोऽवसेयः, आदिशब्दादाचामाश्लतपो-
योगे आपाढाचार्यशिष्यप्रमुखाः उदाहरणं भवन्ति, तद्भक्तिकरस्तूत्तराध्ययनटीकातोऽवसेयः, आदिशब्दादाचामाश्लतपो-

योगे आपाढाचार्यशिष्यप्रमुखाः उदाहरणं भवान्त, एवमन्तर्गतं आचारप्रदापाहुक्ता

इमिग्रहेणासंख्येयाध्ययनाध्यतुसाधुरा५, उपनामः । प्राहः ।
 ॥११८॥

॥११८॥ अथ प्रकारान्तरणं पूवपक्षे ।

सुअस्वधे अज्झयणा इच्चाई आगमे कमो दिट्ठो । अज्झयणे सुअस्वधो महानिप्पाहास्त मत्तं नमस्का-
श्रुतस्कन्धे अध्ययनानि इत्यादिः क्रमः आगमे-अङ्गादौ दृष्टः, श्रीमहानिशीथेऽध्ययने सामायिकलक्षणः श्रुतस्कन्धः नमस्का-
श्रुतस्कन्धे अध्ययनानि इत्यादिः क्रमः आगमे-अङ्गादौ दृष्टः, श्रीमहानिशीथं न मतं-सम्मतं

श्रुतस्कन्धे अध्ययनानि इत्यादः क्रमः जागृत्य महाश्रुतस्कन्धतया सोऽपि नमस्कारः इत्येवमिति तत्र भणित इति तत् श्रामहानशास्त्रे

रलक्षणः सामायाकाध्ययनकदश। अथोत्तरमाह—

रलक्षणः साक्षात् । इतिगार्थः ॥११८॥ अथोत्तरमाह—
इतिगार्थः ॥११९॥

नास्माकमिति पूर्वपक्षाशय इति गानाचार्यः । लेसापर्यामि साविअ कह पमाण तुह हाइ . पा३ . विभक्त्यन्तानि
इअ चे पणवणाए पर्यामि उईसया पर्या पया तेसु । लेसापर्यामि साविअ कह पमाण तुह हाइ . पा३ . विभक्त्यन्तानि

‘इय’ इति चेत् तर्हि प्रज्ञापनायां लेख्यापदे उद्देशका भाणिताः, तत्पूदशेषु च यदा इति आह्वयत्वात् । अथ नमस्कारस्तान्

इति चेत् तदा न कथमापि क्रमभङ्गादात्तगाथाय. ॥१९॥ सामायिकसूत्रं

प्रतीतान्येवाते कथं साप च-त्रज्ञापनात् । अतः प्रतीतान्येवाते कथं साप च-त्रज्ञापनात् ।

तारदध्ययनम्पं तस्याप्यादिभूतं नमस्कारमृद्ध, तथाध्ययनेकत्रगल्प फष भुतस्कन्धाः, भुतमात्रे प्रयमतयाऽध्ययनीयार्हत्वादेति पगद्वय येतसि कृत्या गायामाह—

ममन्मतरन्मूओ पचनमुष्कार तेण तद्वपूओ । मण्णइ मइसुअन्नघो रुक्खे साहाण जइ मूल ॥१२०॥

यन कारणेन मवाभ्यन्तरभूतस्तेनैव कारणेन पचनमस्कारस्तथाभूतः मन्—सर्वीभ्यन्तरभूतः सन् महाश्रुतस्कन्धो मण्यते, सर्वश्रुतमूलभूतत्वाद्, रच्यन्तमाह—इद्वे द्राव्यानां मूल स्कन्धो यथा मण्यते “मषाउ पञ्चा समुषति साहा” (५-४१६०) इत्या-
गमषषनाल्लोकप्रतीतत्वाचेति सिद्धं भुतस्कन्धस्य नमस्कारस्येतिगाथार्थः ॥१२०॥ अथ सामासिकाध्ययनस्यैकदेशत्वेष्वपि भुतस्क-
ध्ययपदञ्च दृष्टान्तमाह—

पउमइजलवेसो पिहन्पूओ म्मयम्मिपूङ्गममो । तित्थपरोऽपि अ वेको नरजगद्भुओ न तण्णटिओ ॥१२१॥

‘पमइजलद्वय’ दिमवच्छिन्निरिन्मितस्य पक्षोपलयितो इदं इतस्य जलदेशस्तदभूत सन् तत्पक्षकभूत स्कन्धसि युद्धमात्मो भव-
ति, ममाहारदन्त, अय माष—तत पृथग्भूतः स्कन्धोऽय सिन्धुनदीय कुम्भाम्म इदमित्यादिव्यपदेश लभते, अत्र देशोऽपि स्कन्धा-
यनेकव्यपदेशमात्रं प्रदर्शित, तथा तीर्थकरोऽपि नरत्वातेः पृथक्भूत—पुच्छा ततः पृथग्विबुधितो वेधो भवति—देवत्व मजते, न
पुनस्तत्पत्तिः, तत्र—मनुष्येण पतितस्तत्पत्तिः, मनुष्योऽयमिति सामान्यनाम्ना पतितोऽपीति, व्यपदेशमेव पार्थक्ये दर्शित इति
गाथार्थः ॥१२१॥ अथ विवादापमे नमस्कार योजनमाह—

एय चिअ सामाहअपिहन्पूओ पचमगल्लो म्मघो । अण्णइ तदिहदेसो गसो विउसाण उवणमो ॥१२२॥

एवम्-अमुना प्रागुक्तप्रकारेण 'चिअ'त्ति निश्चितं मामायिकात् पृथग्भूतः पञ्चमङ्गलः- 'नमो अरिहंताण' मित्यादि 'पहमं मंगल'-
मितिपर्यन्तनमस्कारलक्षणः स्कन्धो भण्यते अन्यथेति-सामायिकादपृथक्भूतविवक्षायां सामायिकाध्ययनसंबन्धविवक्षायां तदेक-
देशः-सामायिकाध्ययनैकदेशः, एष विदुषां-पण्डितानामुपदेशो-वचनमितिगाथार्थः ॥१२२॥ अथ पुनरपि पराशङ्कामाह-

सक्कस्स य सकथए उवहाणं नेव संभविज्जावि । ता कह नराण हुज्जा ? इअ संकर्णो महापावो ॥१२३॥

ननु शक्रस्तवविषयमुपधानं वादिनां पञ्चत्रिंशदिनमानं, तच्च शक्रस्तवे शक्रस्य-इन्द्रस्य न संभवेदपि, 'ता' तर्हि 'नराणां'
मनुष्याणां कथं भवेत् ?, इति-अमुना प्रकारेण संकल्पो-विकल्पना 'महापापः' महामोहनीयहेतुकोऽयं विकल्प इति गाथार्थः
॥१२३॥ अथ तद्विकल्पं निराकरोति-

सक्कत्थओ अ दुविहो देवकओ तहय गणहरेण कओ । दुण्हं सकयत्तणओ असंभवा हुज्ज उवहाणं ॥१२४॥

शक्रस्तवस्तु द्विविधः-देवकृतः-शक्रादिदेवजनितः तथा गणधरेण कृतश्च, तत्रैकश्चकारो देवकृतेऽनेकभेदसूचकः, नहि देव-
कृतोऽपि शक्रस्तव एकः स्वरूपेण स्यात्, किंतु शक्रविजयसूर्याभादिदेवा यथावसरं कर्मक्षयोपशमवैचित्र्याद्विज्ञानं भिन्नान् पठितवन्तः,
अत एव देवकृताः शक्रस्तवाः अनियतपाटाः, सर्वेषामपि शक्रस्तवाभिधानं च प्रायः शक्रकृतशक्रस्तवानुकारिन्वादेन, एवं
गणधरकृतेऽपि बोध्यं, 'दुण्हं' ति द्वयोः-शक्रगणधरयोः स्वकृतन्वाद्दुपधानमसंभवि भवेदिति गाथार्थः ॥ १२४ ॥ अथ
कथमसंभवीत्याह-

उहेससमुहेसाणुण्णापमुहोवहाणकिरिआओ । गुरुणुं अज्जयणे हवति सकयंमि नेव गुरु ॥१२५॥

उद्वमसुरक्षानुष्ठानसुलोपधानक्रिया अन्विभपरम्परायाता गुरुर्वेऽप्ययने मवति, गुरुस्त्रेऽन्नाधुपदेष्टा स एष पूर्वं यस्यैवंविधऽप्ययने स्यु, स्वकृते-स्वयं रचिते अकृत्स्ने मामायिक्कादिद्वादशाङ्ग्यां च गुरुरेव न स्यात्, गुरुस्त्रे स्वकृतस्वव्याघाताद्, गुरोरमात्र चोदशादिविभाता क स्यात्?, न कोऽपीति अकृत्स्ने अकृत्स्नोपधानामावेन मनुष्याणामपि नोचितमिति विकल्पन मद्वद्वानभिनिगाथार्यः ॥१२६॥ अयोपधानेऽपि गुरोस्तु नैकस्वरूपति दर्शयति—

गुरुभाणा य अनुपणा दुषिहा सावयमुणीणमहिगिण । समम धरणे समम धरणे वाणे अ कम्बयणा ॥१२६॥

गुवाहा चानुष्ठा द्विविधा-द्विप्रक्षरा, कय?—भावकमुनीनचिकृत्य-आभित्य, भावकस्यानुष्ठा मिमा साधूनां च मिमेति, भिन्नत्वं कयमित्याह—‘मम्म धरणे’पि भावकस्य सम्यग् धरणेऽनुष्ठा, तथैवं-अनुपणायमित्यादि यावत्सम्मं धारिजादिति सम्यग् धारणविषयकमेव गुर्वनुष्ठावचनं, न पुनदानानुष्ठाऽपि, साधोस्तु ‘सम्म धारिजादि’ अप्येति च पवेक्षाहि’पि स्वयधारणेऽप्येभ्यो दाने येषुभययाऽपि गुर्वनुष्ठानचनमिति क्रमवचनात् क्रमेण द्विधाऽनुष्ठेतिगाथार्य ॥१२६॥ अथ कयचित्कदाचिन्क्रावकेत्यापि नमस्कारादि दीयमान दृश्यत, तत्र का गतिरित्याह—

ज पुण कत्थवि सावयदाणं आधस्सगस्स अन्भासो । जह उवहाणाभावे तहऽणुण्णा एवऽभार्यमि ॥१२७॥

यस्युन’ कदापित्-तयाविधात्रसरविक्षेप स्वापत्मादिक प्रति तथाविधमद्रकमिष्यादृशमपि सम्यक्त्वाभिमुख विज्ञाय भावक दाने-भावकस्यापि दाने-नमस्कारादिपाठने नमस्कारदे’ भावकयोग्यस्य युतस्यास्यामः प्रागुक्तलक्षणो भवतीति बोध्यं, कयमि वत्याह—‘जह उवहाणाभावे’पि ययोपधानामावे उपधानवदनामिप्रायवतस्तदस्याम तथाऽनुष्ठाया अप्यभावेऽस्याम’ मम्यगेव, एतेन

पुण्यपापविशेषं जानतो नमस्कारो देयो, नान्यस्य लाघवापादनादित्यादि यदि श्रीमहानिशीथोक्तं सत्यं स्यात् तर्हि नूपुरपण्डिता-
 कथानके तथाविधविवेकविकलस्यापि शूलिकाप्रोतस्य मिण्डस्य जलं मार्गयतः पञ्चनमस्कारपाठनं देवत्वहेतुः सुदर्शनकथानके
 प्राग्भवे तस्मिन्सु भगवाण्यमहिपीपालस्य ऋषभदासश्रेष्ठिना नमस्कारादिशिक्षणमनुचितं स्यादित्यादिशतपदीकारादीनां मौख्यं
 निरस्तं, यतो मुख्यवृत्तिस्तावत्स्वभावतः प्रवृत्तिरुत्सर्गरूपा, उत्सर्गस्त्वपवादघटित एव स्याद्, यदागमः—“जावद्वा उस्सग्गा
 तावद्वा चेव हुंति अववाया । जावद्वा अववाया उस्सग्गा तत्तिआ चेवा॥१॥” व्यव० भाष्ये, तथा चोत्सर्गे निरूपिते क्वाप्यपवादोऽप्य-
 वश्यं वक्तव्य एव, सच्च शूलिकाप्रोतमिण्डादिपुरुषेभ्यः क्लोपयुज्यते अन्यत्र?, अत एव प्रवचनमनैकान्तिकं, यदुक्तं—“तम्हा सवाणुणा सब-
 निसेहो य पवयणे नत्थि । आय वयं तुलिजा लाहाकंखिब वाणिअउ ॥१॥” चि श्रीउपदे०, न चैवमुत्सर्गेणापवादः पराक्रियते, ‘उत्स-
 र्गादिपवादो बलीया’ नितिन्यायात् अपवादस्य बलीयस्त्वाद्, द्वयोरपि व्यत्ययतयाऽऽसेवने वामदक्षिणयोरक्ष्णोर्व्यत्ययकरणवदनर्थं
 एव, यतु कश्चिदुपधानद्विद् शरप्रहतशकुनिका श्रीपार्श्वनाथजीवो हस्ती श्रीसुव्रतपार्श्वश्चः श्रेष्ठिपुत्रो मत्स्यश्चेत्यादय उपधानविकलाः
 कथं नमस्कारं श्राविता इत्यादि लपति तच्च महदज्ञानमेव, यतः श्रावणं नागमे निषिद्धं, किंतु तदध्ययनाध्यापने इति, कथमन्यथा
 कालिकश्रुतमप्याचाराङ्गादि श्रावकेभ्यः श्राव्यते इत्यादि स्वयमेव पर्यालोच्यमिति गार्थः ॥ १२७ ॥ अथोपधानाभावेऽपि
 कथं शुद्धिरित्याह—

तहविहसामग्गीए अभावओ सुद्धभावओ सुद्धी । कस्सइ जा साऽऽलोअणविहिब सच्चत्थ न पमाणं ॥१२८॥
 तथाविधसामग्र्याः—तपःकरणशक्तिगुर्वादिलक्षणाया अभावात्कस्यचित्, न पुनः सर्वस्यापि, शुद्धभावतः उपधानवहनामिमुखस्य

शुद्धिया वसने मा झालोचनाविधिरत्, यथाऽऽलोचनां त्रिभृशु शुद्धपरिणामो गुर्वादिसामग्र्यमाधे तदभिमुखोऽनालोचितपातकोऽपि
 शुद्धो भवति तथाऽयमपि, परं नाय प्रस्कारः सर्वत्र प्रमाणं, कथंचित्कादाचित्कत्वात्, नहि मरुदेवीसिद्धिमपेक्ष्य द्रव्यधारित्र-
 ग्रहणं निगदन्ता युक्तनिगाथार्थं ॥ १२८ ॥ अथोपधानतपोऽपि मुताध्ययनयोग्यस्यैवेति योग्यायोग्ययो स्वरूप गाथाएकेन

त्रिभृशु प्रथमगाथाभाट—

जुगगाजुगगविआरो अजस्रयज्जमावणमि जिणभणिओ ।

आमघइजलाहरणविसेसओ महसुअकम्बचे ॥ १२९ ॥

‘योग्यायोग्ययोर्विचार’ अयमेतस्य भुतस्याध्ययने योग्योऽयोग्यो वेत्येवरूपेण पर्यालोचनमर्थाच्चिदस्यापकस्याध्ययनाध्यापने
 त्रिनभणित - तीथकृतोक्तं, किमुताहरणाद् ? - ‘आमघटजलोदाहरणाद्, आमे - अपकं घटे जल यथा द्रयोरोपि विनाशहेतुः, यदा-
 गम - “आमे घट निहत जहा जल त घटे विणासेद् । इय सिद्धतरहस्सं अप्पाहारं विणासेद्” ॥ १॥ ३-बुचौ १३७-२ न-बुचौ
 ५५-२ पच-९८२) इति, मत्तायुतस्कन्धे अर्थाच्चिदध्ययने विद्वपतो योग्यायोग्यविचारो युक्तः, सर्वभुताभ्यन्तरभूतत्वेन परम-
 मन्त्रात्मकत्वादिति गाथार्थः ॥ १२९ ॥ अथ योग्यस्य मामान्यतो विद्वेपतत्र लक्षणमाह—

सामणणेण जोग्गो अज्जुगगहिअमई सुहमण्णो । विहिआराहणरसिओ गुरुवणसंऽपऽमिसुद्धो वा ॥ १३० ॥

मामान्येन-नमस्काराध्ययनार्हस्य मामान्यलक्षणं तावदध्युद्गाहितं सन् शुभंमन्यः, कुपायिर्कैरभ्युद्गाहितः शुभं-नमस्कारा
 ध्ययनं दितिमिति मन्यमानः सर्वोऽपि सामान्येन नमस्काराध्ययनयोग्य, अथोत्तरादेन विद्वेपलक्षणमाह— ‘विही’त्यादि, विग्या-

राधनरसिकः—उपधानादितपःप्रभृतिलक्षणेन विधिनाऽऽराधने तत्परः, अथवा गुरुपदेशमपि, अपिरेवार्थे, गुरुपदेशमेवामिमुखः तदाराधनादिविषये गुरुपदेशश्रवणे ममुत्सुको 'विशेषः सामान्यालिङ्गित एव'तिन्यायात् सामान्यलक्षणयुक्तो यदि तदाराधनविधिरसि-
कस्तर्हि विशेषेणेतिगम्यं योग्यो भवतीतिगार्थाः ॥१३०॥ अथ योग्यस्य लक्षणमाह—

तुग्गाहिओ अ जो सोऽणरिहो अहवा परम्मुहो विहिओ । महसुअग्वंघज्झयणे कुवक्खवग्गुव्व सवणेऽवि ॥१३१॥
व्युद्ग्राहितः—कुपाक्षिकवासितो यः सोऽनर्हः—अयोग्यः, कः?—महाश्रुतस्कन्धाध्ययने, तस्य नमस्काराध्ययनं न युक्तमित्यर्थः,
अथवा अव्युद्ग्राहितोऽपि विधितो—विधिकरणात्पराङ्मुखः, किमनेनोपधानतपोविधिनेत्येवंरूपेण तद्विधिश्चद्वानविकलः, परं
व्युद्ग्राहितापेक्षयाऽल्यदोषभाग, मार्गपतितत्वात्, कदाचित्कथंचिच्छूद्रानसंभवस्याशाप्रतिबद्धत्वाद्, अनर्हः, किंवा?—'कुपाक्षि-
कवर्गवत्' यथा कुपाक्षिकमूढः पञ्चमङ्गलाध्ययनानर्हः, आस्तामध्ययनं दूरेण, श्रवणेऽपि न योग्यः, न चैवं दृष्टान्तदार्ष्टान्तिक-
योरैक्यमित्याशङ्कनीयं, व्युद्ग्राहितस्य कुपाक्षिकमार्गाद्भिन्नस्यापि संभवादितिगार्थाः ॥१३१॥ अथ कुपाक्षिकवर्गस्यार्हत्वामादि-
श्रवणमपि नोचितं, तत् कथमित्याह—

जण्णं कुर्मईवग्गो अरहंताईण णाम समरंता । पइसमयं मह पावं अणंतभवकारणं जणइ ॥१३२॥

यद्—यस्मात्कुमतिवर्गोऽर्हदादीनां नाम स्मरन्, अपिर्गम्यः स्मरन्वपि, प्रतिसमयमनन्तभवकारणं महापापं जनयति—अर्जयतीति
गार्थाः ॥१३२॥ अथ तादृशं पापं कथमित्याह—

निअनिअमयाणुरत्ते अरिहंताईवि मणसि काऊणं । आइज्जा तमजुत्तं कलंकदाणं महंताणं ॥१३३॥

यपदोर्नित्यामिसप-धान यद्-यस्मात्प्राणार्हदादीनपि स्वस्वमतादुरक्तानेव मनसि कृत्वा कृपाक्षिकषणो व्यायेत्, न चार्हदादयः
 इषाविद्विक्लितमागधदानभाजो भवन्ति, तत्र तद्वथाप्रचन महताम्-अर्हदादीनां फलद्वन्द्वानमेवेति महापातकं, वस्तुतस्तु तथा-
 रिषानागपरिरुत्पन्नारालं गन् तथाविधाचारप्ररूपकणामहदादीनामपि तद्वत्कल्पनासंभवाद्, अन्यथा स्वाचारस्य प्रामाण्य वक्तुमश-
 क्यन्ताद् भन गन् तथाविधायागददादीनां कल्पना महापातकमिति गार्थः ॥३३॥ अथ नाम्ना साम्येऽपि भिन्नत्वं दृष्टान्तमाह—

परममर्गस्तिनाम जग गग भिन्नमिदमत्पमुज । निअनिअमयफलहेळ आयारायारझाणवसा ॥३४॥
 परमथर इत्थरं नाम भिन्नमिन्नापयुतं निअनिअाचारप्ररूपकत्वेन विकल्पितानेककोटिपरमेधरावधक निजमतफलेहेतुर्मवति,
 दम्माइ' आयागाहारप्यानवन्नाइ, पाचाग -म-स्यावन्नामिपूजादिलक्षण आकारः—सङ्गचक्रत्रिशूलगदादिग्रहरणमृद्धिषिब्रवाहन
 लिङ्गादिग्रह, आयागाधामुग्ध तपोध्यानमन्मयीय आचारः कीदृगाकारमृता कन प्ररूपित इत्यादि मनसा चिन्तन तद्वद्भास्-
 तपाग्न इत्याइ, अयं भार-जौदादीनां महत्तामपि यो देवः स परमेधरत्वं नैवामिमतः, तत्र नैयैकमपि निजनिअविकल्पनानुसारे-
 ज्ञानदमरुतगगाद्रानाय सपम तन्नाम्नो ध्यान दृषाणा अपि निअनिअानागप्ररूपक तथाविधविचित्राकारवती च मूर्ति ध्यायति,
 तद्वत्तानं च त-यतथदानाया-मकमचनिकृत्वा यद्यत्फल तत्तन्मताभागराधनेन, तदेव ध्यानेनापि, तन्-नन्यपरिणामरूपस्यादिति गा-
 थार्थः ॥३५॥ अथ तथाविधपरिणामाविष्मणायोपायमाह—

पुच्छिअन्तो लोओ निअनिअआयारमामग भणइ । आयार पुण भमेसरमाइअचिबन्त्वाइ ॥३६॥
 त्थोस पागान् दुभदानं स च 'पुच्छयमान' प्रभविषयीक्रियमाण ननु यो यो भवतो यमेधर इत्येवंकयेन प्रेयमाण इत्यर्थः

‘निजनिजाचारभाषकं’ स्वकीयस्वकायमार्गप्रणेतारं परमेश्वर भणति, एवं च सति परमेश्वराचारयोः ग्रामाण्यं परस्परग्रामाण्यसापेक्षं, तच्चैवं-परमेश्वरे ग्रामाण्यं स्वाभिमतआचारप्ररूपकत्वादेव, आचारे च ग्रामाण्यं तथाविधपरमेश्वरप्ररूपितत्वादेव, परमेश्वरस्याग्रामाण्ये आचारस्याप्यग्रामाण्यमाचारस्याग्रामाण्ये च परमेश्वरस्याग्रामाण्यमेवेति परस्परसापेक्षता, सा च विचार्यमाणा परमेश्वराचारयोः कथं-चिदैक्यमेव सूचयति स्म, अतः स्वाचारानन्यरूपत्वात्परमेश्वरध्यानमकिञ्चित्करमेव मिथ्यादृशां, तथा आकारं पुनः ब्रह्मेश्वरादिवि-स्वरूपाणि भणति, ननु भो भवतां परमेश्वरस्य कीदृगाकार इत्येवं प्रेरितो भणति काश्चिद् ब्रह्ममूर्तिं काश्चिदीश्वरलिङ्गम्, आदिशब्दान्ना-रयणादिमूर्त्तिप्रभृतिकम्, एवं च मति नाम्नैकत्वेऽपि निजनिजाचाराकारध्यानपारतन्त्र्यान्निजनिजमतक्रियाजन्यमेव फलं परमेश्व-रध्यानेऽपीतिमाथार्थः ॥१३५॥ अथोक्तं दृष्टान्तं प्रकृते योजयितुमाह—

एवं कुक्कुवग्वगगो पुच्छिज्जंतोऽवि भणइ अम्हाणं । सहहणाइसमा जे ते अरिहंताइणोऽभिमया ॥१३६॥

एवमुक्तन्यायेन कुपाक्षिकवर्गः पृच्छयमानोऽपि भणति-येऽस्माकं श्रद्धानादिसमास्ते एवाहंदादयोऽभिमताः-नमो अरिहंताणमि-त्यादिनमस्कारावह्या स्मर्यमाणास्तथाभूता एव ध्यानगोचरीभवन्ति, न पुनरतत्श्रद्धानभाजो, न वाऽस्माद्विपरीतमुपदिशन्तोऽपीति स्पष्टमेव नमस्कारं जपन्तोऽपि प्रतिसमयमनन्तभवभोग्यं क्लिष्टकर्माज्जियन्तीति गार्थार्थः ॥ १३६ ॥ इतिगाथाष्टकेन नमस्कारा-ध्ययने योग्यायोग्यविचारं विधाय योग्यस्यैव नमस्काराध्ययनाध्यापने योग्ये, नान्यस्येति प्रदर्शयोपधानमपि कथं

जिनाहेति दर्शयति—

उवह्माणं पुण नाणा जह तह रइअंमि जेण केणावि । किंतु रयणाविसेसे पुरिसविसेसेण जहजुगं ॥१३७॥

उपधान पुनर्येन केनापि पुरुषेण यथा तथा रक्षितेन श्रुतेन नाज्ञा-जिनाद्या न भवति, किंतु पुरुषविशेषेण-आगमव्यवहारिणा 'रचनाविशेष' मूलरचनानामके भूते 'यथायोग्य' योग्यस्यानतिक्रमेण, धन्ययर्थेतिवागमव्यवहारकाले उपधान न भवत्यपि, आगमस्य पतनरूपेण अनियतनिधिगपि कश्चिन् कस्यचित्संभवति, नियतविधिनोपधान श्रुतव्यवहारकाले भवत्येवेति यथायोग्यमितिपदमिति गाथाय ॥१३७॥ अथ दृष्टान्तमाह-

जगत्सुअकवल्तिरइण निज्जुत्तिमुहमि नत्थि उवहाणं । पज्जोसघणाकल्पे अत्थि तज्जो तपि जेगच्चिह ॥१३८॥
यथा श्रुतकेवलितना श्रीमद्रपाहुस्वामिना रचित निर्युक्तिग्रन्थे-आवश्यक्यदिनिर्युक्त्युपसर्गहरज्ज्वासासमयेभयवमित्वादि स्तोत्रादादुपधान नान्ति, अस्ति च भीषण्युपपाकल्पग्रन्थे, कर्तुमाम्बेऽपि रचनाविशेष एवोपधानं मणित, यत एवं ततस्तदपि-उपधानमपि अनेकविधं-नानाप्रकारं क्वालिकेत्कारिक्कादि, नियतदिननियततपोलयण जिनाद्वया, न पुन स्वेच्छया, अत एवाचाराग्ने पञ्चागदिनारमको योग म्यानात्तु प्रथमरीयस्त्वेऽप्यज्वादाग्निनात्मक इत्यादिशरीरस्पर्शयातविधिनेतिगाथाय ॥ १३८ ॥
अथ राक्षमनोन्मद्योपमंशरमाह -

इअ पुण्णिममयमूलं उस्सुत्त तिचिहमेअमिहमुत्त । साहृपइहाअउवसिमहामिमीहाण पडिसेहो ॥१३९॥
इति-प्रागुक्तप्रकरण पूर्णिमामतमूलमेतत् उत्सृजं त्रिविधमिहोक्तम्, एतत्किमित्याह-'साहृ'पि साधुप्रतिष्ठा 'अउवस्सी'ति पदेकद्वय पदममृदायोपपातात्तु इन्दीपाधिकं महानिन्दीर्यं-भीमहानिन्दीर्यमंत्रकं यत्र ततो इन्द्रस्तेषां त्रितयेवः, माधुव्रतिष्ठाप्रतिषेधः अप्यान् भावकप्रतिष्ठेति मागनाद्रोन्मार्गैर्द्वनारूप महोत्सृजं, तथा 'तु इन्दीपात्रिकनिषेध' अवात्पुर्णिमापात्रिकव्युत्पन्न इत्यत्रापि

मार्गनाशोन्मार्गदेशनात्मकं महोत्सवं द्वितीयं, श्रीमहानिशीथप्रतिषेधो मार्गनाशलक्षणं, तदपि सर्वश्रुतातिशायितश्रुतप्रतिषेधात्म-
 कत्वेन महोत्सन्नमिति तृतीयमपि तथाभूतमेवेति राकामते महोत्सन्नत्रिकं दर्शितमिति गाथार्थः ॥ १३९ ॥ अथ तदनुज्ञेभ्यः
 प्रवृत्तानामुत्सव्वाणामतिदेशमाह—

सेसं पवङ्गमाणं उरसुत्तं जमिह सङ्गहसामहए । पच्छा इरिआपमुहं किअंतमवि खरयरेण समं ॥ १४० ॥
 शेषम्—उक्तोत्सन्नत्रिकातिरिक्तं यदिह—राकामते उत्सवं प्रवर्द्धमानं श्राद्धानां सामायिके पश्चादीर्यापथिकाप्रतिक्रान्तिप्रमुखं किय-
 दपि खरतरेण सम्—औद्भिकमतमानमिति गाथार्थः ॥ १४० ॥ अथ यदुत्सन्नं खरतरेण समं तच्च यद्यपीहैव वक्तुं युक्तं तथापि
 खरतरेण सहातिदेशे हेतुमाह—

खरयरेमयंपि कालाणुभवा मूढाण साहुभंतिकरं । तेणं तम्मयवसरे पभणिज्जंतं इहंपि मयं ॥ १४१ ॥
 खरतरमतमपि कालानुभावात् मूढानां—सम्यग्विचारपराङ्मुखानाम्, एतेऽपि योगोपधानसाधुप्रतिष्ठादिस्वीकारेण साधव एवेत्ये-
 वरूपेण साधुभ्रान्तिकरं—बाह्यदृष्टीनां साधुसमताबुद्धिजनकं तेन कारणेन तन्मत्तावसरे—अनन्तरं भणिष्यमाणौद्भिकमतवक्तव्य-
 तावसरे प्रभणिष्यमाणमिहापि पौर्णिमीयकमते मतं—सम्मतं ज्ञेयमिति गाथार्थः ॥ १४१ ॥ अथ द्वितीयविश्रामोपसंहारमाह—
 एवं कुक्कुक्कोसिअसहस्सकिरणमि उदयमावण्णे । चक्कुवुप्पहावरहिओ कहिओ चिइओ अ पुण्णिमिओ ॥ १४२ ॥
 एवं—प्रागुक्तप्रकारेण कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणे उदयं प्राप्ते ‘चक्कुवु’त्ति चक्षुः—स्वकीयं लोचनं तस्य प्रभावो—नीलादिवस्तुग्रह-
 णशक्तिस्तेन रहितो—विक्रलो—द्वितीयः पौर्णिमः—पौर्णिमीयकः कथितः, अयं भावः—उदिते हि सहस्रकिरणे यथा कौशिको निज-

बहुप्रभावरहितो भवति, अयं हि जगत्स्वभावो ययामसकृत्स्य व्यर्थकिरणा अतिश्यामतया भासन्ते, तथा कुपयकोशिकसहस्रकिरणसंश्लिष्टेऽस्मिन् प्रक्रमे कुपधाणां पुरस्तादुद्भाविते कुपयविश्लेषं पौर्णिमीयको निजबध्नुः—कुपटिस्त्वत्प्रभावरहितो भवति, तस्य स्वमतिविकल्पितां कुपुक्तयो न स्फुरन्ति, अथवा कुपटिरपि सुरटिर्मवति, एवंविधं पौर्णिमीयकः कथित इति गाथार्थः ॥१४२॥ अथाप पौर्णिमीयकः कस्मिन् सवत्सरं कस्मिन् गुरौ विद्यमाने कथित इति प्रदर्शनाय गाथावारः—

नपहत्यकायराग्यफिअसममहिममि विस्तसिअपक्षे ।
 गुर्वेवयपुण्णुवण्णु सिरीरीरविजयसुगुरुवारं ॥१४३॥
 अ मासणउदयमिनिं जिणमासिअवम्मसायराणुगय ।
 पाविअ पभासयतो सहस्सकिरणो जयउ एसो ॥१४४॥
 प्रयमविश्रामोक्ता वोध्या ॥१४३॥ अयत्तत्त्वक्षणकठनामर्गवित्यादीरमिवायिकां गाथामाह—ग्राम्भू० ॥१४४॥

अ कुपयकव्यकोशिममहम्मकिरणमि पययणपरितृतापरनाममि पुणिममयनिराकरणनामा तद्व्यो विस्वामो सम्मस्तो

इति श्रीमद्यपागननमोमणिश्रीरीरविजयसूरीपरमिष्योपाध्यायश्रीधर्ममागरगविपरिचिते कुपयकोशिक
 महसक्तिरूप श्रीरीरविजयसूरिदत्तप्रयचनपरीधापरनाम्नि प्रकरेण पौर्णिमीयकमतनिराकरणनामा
 तृतीयो विभागो व्याख्यातः प्रन्वार् २०७२॥

अथ पौर्णिमीयकानन्तरं क्रमप्राप्तं खरतरमतं निरूपयितुमाह—

अहं खरयरमयमूलं उस्सुत्तं जं जहा जओ जायं । पढमायरिअं नामुप्पत्तिं खुस्सुत्तमवि बुच्छं ॥१॥
'अथे'ति पौर्णिमीयकमतनिरूपणानन्तरं खरतरो—वक्ष्यमाणनिरुक्तिकौष्टिकाद्यपरनामा लोकप्रसिद्धः तस्य मतं—तदभिमतप्र
रूपणालक्षणो मार्गः तस्य तस्मिन् वा मूलम्—आदिभूतं खरतरमतोत्पत्तिनिदानमुत्सूत्रं—प्रवचनमतिक्रम्य यादृच्छिकभाषणं 'यथा'
येन प्रकारेण 'यतः' पुरुषाद्, उपलक्षणात् यस्मिन् संवत्सरे इत्यादि ग्राह्यं, जातम्—उत्पन्नं, तथेत्यध्याहार्यं, तथा प्रथममाचार्ये—
तन्मताकर्षकं तथा नामोत्पत्तिम्—अमुकहेतुना अमुकनाम संजज्ञे इत्यादिरूपेण खरतरादिनाम्नामुत्पत्तिं, चकारः समुच्चयार्थः,
उत्सूत्रं मौलादुत्सूत्रात् क्रमेण प्रवर्द्धमानं यदुत्सूत्रं जातं तद्वक्ष्ये—भणिष्यामीति गाथार्थः ॥१॥ अथ मूलमुत्सूत्रं जिनवह्लभादेवात-
स्तदुत्पत्तिस्वरूपमाह—

कुच्चयरगच्छवासी चिइअनिवासी जिणेसरो सूरि । जिणवह्लहो अ सीसो तेण कओ द्रविणदाणेण ॥२॥

कूर्चपुरीयगच्छवासी चैत्यनिवासी जिनेश्वर इति नाम्ना स्वरिरासीत्, तेन स्वरिणा द्रविणदानेन पञ्चशतीद्रम्मद्रव्यव्ययेन जिन-
वह्लभनामा श्रावकपुत्रः शिष्यः कृतः, यदुक्तं खरतरैरेव—“इत्थं तस्मिन् समये आसिकाभिधानदुर्गवासी कूर्चपुरीयजिनेश्वराचार्य
आसीत्, तत्र ये श्रावकपुत्रास्ते सर्वेऽपि तस्य मठे पठन्ति, तत्र च जिनवह्लभनामा श्रावकपुत्रोऽस्ति, तस्य जनको दिवं गतः,
तं जननीं प्रतिपालयति, पाठयोग्यश्चासौ प्रक्षिप्तः तथा तत्र मठे पठितुं, सर्वेभ्यश्चद्वेभ्यस्तस्याधिकः पाठ आगच्छति, अथ कथंचि-
त्तेन जिनवह्लभचङ्गेन बहिर्गच्छता टिप्पनकमेकं प्राप्तं, तत्र विद्याद्वयं लिखितमस्ति, सर्प्याकषिणी सर्पसोचनी च, ततः कण्ठगतां

तस्या यावत्प्रथमा विद्या प्रत्ययाप पठिता तावत्स्फुटाटोपमीक्याः स्फुटस्वर्णोपाध्यायसद्वलसिद्धावुगलाः स्फुरदरुगलोचना सर्वा
स्या दिग्भ्य आगच्छन् न विद्याप्रभावाकृष्टा महातागाः, निर्मयेष्वेतसा चिन्तितं तेन—भूतप्रत्ययेयं विद्या, पुनरुच्चारिता द्वितीया, त-
था प्रभावेण पुन पथा मुखायलिनाद्यसु धवम, एतच्च तत्त्वरूपं भूतं क्षरिणा, प्राप्तं च—निमित्तं मात्स्विको गुणाधिक पुण्यपात्रमेव, ए-
वान्ममकारणं पुन इति, ततश्च द्राघात्ववृत्ताक्षोऽकस्वण्डयष्टकमोदकादिदानपुरस्सरं वशीकृत्य तन्मातरे मधुरवचने संनोपयामास;
पदेन एव त्वदीनपुत्राऽत्य तप्राप्त मभिमान मात्स्विक, किं वदुना?, आचापपदयोग्योऽस्ति, तदेनमस्मभ्यं प्रयच्छ, एषा ताम
कीना न्यद्वलिना प्रत्यया च निम्नारब्धो मविव्यतीत्यश्रयं नान्यथा किंचिद्वच्यमित्यभिप्राय इम्मन्वयवयञ्चक तस्या इस्ते प्रविश्य
द्वित्र दिदीन निनवद्वमोऽप्यापितन्मन ममन्ता लधनचन्दोऽस्तद्वृत्तार्तं प्रदग्गितविक्षा निखद्यविद्या, कदाचित्तस्माचार्यस्य आ-
मादौ प्रयोजनमुपलभ्य, ततो गच्छता यण्डिनो निनवद्वमो ममितो—भोस्त्वया तावत् सर्वाङ्गि चिन्ता कर्षण्या यावत्प्रयोजनमस्तु
दीन्याहमागच्छामि विनयप्रणमोपमाङ्गन जिनवद्वमनोक्त—पूनीर्यथाऽऽदिष्टं तथा विधाम्ये, परमाराध्यै कार्ये निष्पाद्य क्षीप्रमाग-
न्त्यमिति, यतो न्यो प्रामान्यं, ततो द्वितीयद्वि चिन्तित जिनवद्वमन—माण्डागारमभ्ये मन्त्रव्या पुस्तकसृता एवमेतं, तदेतेषु
पुस्तकेषु किमस्तीति शान्तयामि, यत्तस्मिन्मम मममपि ज्ञातमस्तीति छोटितमक पुन्यकं, तच्च सिदान्त्वमत्कं, तत्रोक्त पञ्चमति—“सा
पुना शिष्यत्वादिद्वारोयविगुदन पिण्डन गृहस्मृद्भूम्यो मधुकलहृया गृहीतन संयमनिर्वाहइतरे दूरपरत्वा कथम्या, न कथ्यते य
तीनो मदिनपुण्यधन्यादिक इत्यनपि पश्य किमह तादृशमाहातयितुं?, न पुन एवम निबामो बुनीनामिल्लाविधिबाराण दद
मनमा विधिमतमिन्नयामाम—अहो अन्य एव न कश्चिद्वृत्ताचरो अत्र मुक्तौ गच्छते, विमरज्जस्वप्नकाकमेव मया बारा, इच्छं दूर्जस्तिग

र्त्तयां पततामेतेन न कश्चिदाधार इति चेतस्यालोच्य गम्भीरवृत्त्या पुस्तकादिकं यथास्थितिं कृत्वा गुरुक्तरीत्या स्थितः, कतिपय-
 दिनानन्तरमकृतकार्यस्ततः समागतः आचार्यश्चिन्तयति—किमपि स्थानं न हीनं जातं यावज्जिनवल्लभेन मठवाटिकाविहारद्रव्यसं-
 भारकोष्ठागारप्रभृति सर्वं त्रातं, तस्माद्यथा योग्यश्चिन्तितः तथा निश्चितमेष भविष्यति, किंतु सिद्धान्तं विना शेषा अपि र-
 तर्कालङ्कारादिविद्या अनेनाभ्यस्ताः, सिद्धान्तश्च यथावस्थितः संपूर्णः साम्प्रतं श्रीअभयदेवस्वरिसमीपे श्रूयते,
 तत्सिद्धान्तवाचनग्रहणार्थं तत्पाश्च जिनवल्लभं प्रेषयामि, गृहीतायां तु सिद्धान्तवाचनायां समस्तविद्यावनितावल्लभं स्वपदे स्थाप-
 यिष्यामीति परिभाष्य वाचनाचार्यं कृत्वा निश्चिन्ततोपेतभोजनादियुक्तिं च चिन्तयित्वा जिनशेखराभिधानाद्वितीयशिष्यवैयावृत्त्य-
 करसमेतं जिनवल्लभं श्रीअभयदेवाचार्यसमीपे प्रेषितवान्, मरुकोट्टमध्यनाणहिल्लपाटकं गच्छता रात्रौ मरुकोट्टिमाणश्रावककारित-
 जिनभवने प्रतिष्ठा विदधे, ततः पत्तने प्राप्तः श्रीअभयदेवस्वरिचसतिं पृष्ट्वा प्रविष्टः, तत्र दृष्टो भगवान् तीर्थकरप्रतिरूपः सन्निकृष्टो-
 पविष्टसिद्धान्तवाचनार्थिप्रचुराचार्यः स्ववर्गवैभवावधूतदेवाचार्यः, भक्तिभरोल्लसितवहलरोमाश्चक्रञ्चुकिताञ्चितकायलतिकेन वन्दि-
 तस्तेन, ततो गुरुणा दर्शनमात्रेणैव योग्योऽयं शुद्धात्मकफलक इव कश्चिदयं दृश्यते इति परिविभाज्य मधुरवाण्या पृष्टः—कुतो भवान्
 किं च भवतः प्रयोजनम्?, आनम्य ततो नियोजितकरकुड्मलेन भगवद्दर्शनोद्धृतप्रभूतनिरुपमानबहुमानजलपटनिर्धौतान्तरमलेन
 वचनामृतवारिन्यक्कृतामृतनिर्मितगोहिणीवल्लभेन जगदे जिनवल्लभेन—भगवन् ! निजाखण्डलक्ष्मीप्रवीणस्वःपुरीदासिकायाः स-
 मागतः श्रीमदाशिकायाः, श्रीजिनेश्वरस्वरिणा स्वगुरुणा प्रेषितस्य मम मधुकरविभ्रमस्य यौष्माकीणवक्त्राभ्भोजमकरन्दपानं विधातुं,
 ततः प्रभुमिरुक्तं—युक्तं विहितं भवता यत् सिद्धान्तवाचनाभिप्रायेणात्र समागतः, ततः प्रधानदिने वाचनां दातुमारब्धः, यथा यथा गुरु-

जिनरयनराचनो दयति तथा तथा प्रमुदितयित मन् स मुद्रियः सुधारसमिव तामास्वादयति, हर्षोत्कृष्टपद्मद्वयं तारुण्यं शिष्यम-
 निरीप्य गुरुरा पि नोपयोगिगुणीकृतयचनादनोत्साहा बभूवुः, किमइत्केन !, तथा र द्वापनपुण्या भीषण्या वाचनो तस्मै दातु प्रवृत्ता-
 यथा प्लोक्तेर क्लान्त मिदान्नयाचना परिपूजा जाता, तथा गुरोर्ज्योतिषिक एक पूर्वप्रतिपन्न आसीत्, यदि भवता कश्चियोग्यः शिष्यो
 मयत् नयन्मी मय ममध्वणीया येन तस्मै ममग्रज्योतिषं ममर्पयामि, तस पूज्यैर्जिनयल्लभगणि ममर्पित, तनापि जिनवल्लभाय ज्यो-
 त्तिष गपरिधानं गमर्पितम् एवं च गृहीतमिदान्नवाचनम्। सिद्धान्तोक्तक्रियामम्यगनुष्ठानबद्धमानसः मम्यगविगतसुसूक्ष्मिज्योतिष-
 मगुण गमागमनाय मुन्क्लरान प्रतीच्छति, प्रश्नभिग्मिदितं-यत्न ! सिद्धान्तोक्तमायुसमाचारस्तायत्ममस्तोऽपि त्वयाऽवगतोऽत
 नानुमाग द्विगादाग यथा प्रवर्त्तस तथा विषय, श्रीजिनवल्लभगणिना पादयोर्निपत्य मयित-यथा पूज्यपादा आम्नापयन्ति
 तथा निधितं प्रक्षमिष्य, प्रधानदिनं च चलितो, ययागतमार्गेण पुनमरुकोऽङ्गं यात, आगच्छता सिद्धान्तानुमारणं द्रवगृहे विबिर्लि-
 गिता यत् विधिना विनिश्चयमपि मुक्तिमाचन, विनिर्बल्यस्य विधिरय-“अत्रोत्सृज्यजनक्रमो न च न च स्नात्रं रजन्यां सुदा,
 गातृनां ममताथयो न न च मीलां प्रवद्या निद्रि। जातिघातिक्रमादो न च न च आदपु साम्बूलमित्याह्वाज्येयमनिधिते विधि
 ता र्थजिनचस्यानय ॥१॥” इत्यान्विधिभिर्गिथयो यत्न मव चेत्यवन्तनाधनुष्ठान मुक्तये सपद्यत इति, ततोऽप्यौ गुरुमपीप गन्तु प्रवृत्त,
 प्राप्ता मादृशाय, भासिस्मदृगायान् अत्रयप्रय म्यित, तत्रैव गुगेर्मिलनाय पुरुषं प्रेषित, तस्य इस्ते लुब्धो ठनो यथा युष्म
 त्रमादत्तं गुरुमपीप याचनो गृहीत्वा मादृशप्रप अह ममागताऽस्मि, पूज्यै प्रमाद कृत्वाऽत्रैवागत्वं मम मीळनीयं, ततो गुरु-
 दिग्मयपि-किमिति जिनवल्लभनेन विरिष्ट ?, नाप्रागतो भवन्न ?, ततो द्वितीयदिने मरुत्तलोकेन माद ममायात्त आचार्यः, अयिद्वलं

गतो जिनवल्लभः, ग्रणतो गुरुः, प्रष्टा श्रेमवाचां गुरुणा, कथिता यथोक्ता सर्वापि वाचा, तेन ब्राह्मणसमीचीनज्ञाननिमित्तं मेधादिस्वरूपाणि तथा ज्योतिषवलेन भणितानि कानिचिद्यथा गुरोरप्याश्चर्यकारीणि जातानि, 'भूतपूर्वकस्तद्वदुपचार' इति न्यायाद्विरुणेत्युक्तं, प्रष्टो गुरुणा—किमिति त्वं मध्ये नागतो ?, जिनवल्लभगणिनाऽभिहितं—भगवन् ! सुगुरुमुखाज्जिनवचनामृतं पीत्वा कथमधुना दुर्गतिगुप्तावात्मनः समुचितपाशं विषयवृक्षसदृशं चैतव्यासं सेवितुमिच्छामि ?, ततो गुरुणा भणितं—भो जिनवल्लभ ! मयेदं चिन्तितमासीद्—यत्तुभ्यं स्वपदं दत्त्वा त्वयि स्वगच्छदेवगृहश्रावकादिचिन्तां निवेक्ष्य पश्चात्स्वयं सुगुरुसमीपे वसतिमार्गमङ्गीकरिष्ये, ततो जिनवल्लभगणिना विकस्वरवदनारविन्देन भणितं—भगवन् ! अतीव शोभनमेतद्, विवेकस्य हीदमेव फलं यद् हेयपरित्यागेनोपादेयमुपादीयते, तर्हि समकमेव सुगुरुसमीपे गम्यते, गुरुणेषन्निःश्वस्य प्रत्यपादि—यदुत वत्स ! ईदृशी निःस्पृहता नास्त्यस्माकं, यया चिन्ताकरणसमर्थं पुरुषं विना गच्छदेवगृहवाटिकादिचिन्तां मुक्त्वा सुगुरुपार्श्वे वसतिवासमङ्गीकुर्महे, अवश्यं भवता विधातव्यं वसतिवसनं, जिनवल्लभगणिरपि तत्सम्मतेन पत्तने विजहार, श्रीमदभयदेवस्वरिपादाब्जवह्वादरेण वन्दितवान्, सद्गुरुणामतिशयेन समाधानं समज्जनि, चिन्तितं च यथा परीक्षितस्तथैवैष जज्ञे, ततो मनसि विदन्तोऽपि न कस्यापि प्रतिपादयन्ति यदुत एष एवास्मत्पदयोग्यो, यतो देवगृहनिवासिशिष्य इतिहेतोर्गच्छस्य सम्मतं न भविष्यतीति, ततो गच्छाधारको वर्द्धमानाचार्यः स्वपदे निवेशितः, जिनवल्लभगणेश्च क्रियोपसंपदं दत्तवन्त इत्येतः प्रभृत्यस्मदाज्ञया सर्वत्र प्रवर्तितव्यमिति, एकान्ते पुनः प्रसन्नचन्द्राचार्यो भणितः—मदीये पदे भव्यलये जिनवल्लभगणिः स्थापनीय इत्येवं नवाङ्गीवृत्तिं वर्त्तिनीमिव मुक्तिनगरम्य भव्यजनेभ्यः प्रतिपाद्य सिद्धान्तोक्तविधिना समाधानेन देवलोकं गताः श्रीअभयदेवस्वरयः, प्रसन्नचन्द्राचार्यस्यापि सुगुरूपदनिवेशनप्रस्तावो न जातः,

वतस्तनापि स्वायुःपरिममाप्तिममये श्रीदेवमद्राचार्याणां विद्वत्सं यत्तुगुरुपदेष्टो गुणमामिरेव सफलीकार्योऽवश्यमेव, मया कर्तुं न
 अर्हितः, ततः प्रतिपक्षं-यत्तमानयोगेनैवं करिष्यामः, समाधानं भवद्विविधेयमिति, जिनवल्लभभाषनाचार्योऽपि कतिचिदिनानि
 पठनभूमौ विद्वत् न गच्छन्ति विद्वत्तयेन योऽत्र कस्यचित्पत्रं गुह्यत्रामण्डले विधातुं शक्यते तेन समाधानमुत्पद्यते (इति) मनसिक-
 विद्वत् चक्र, तच्च कृत्वा भवेदपि प्रायेण चैत्यनिवासाचार्याभ्यासात्, सर्वोऽपि लोकस्तद्भासितो वर्तते, किं बहुना !, तारुदे-
 प्रान्तरस्यग्रामनगरादिषु विहारं विदधानभिन्नकृत्वाचलवर्गे ग्रासः, यद्यपि तत्रत्यसुदुर्मावितो लोकस्तथाप्ययुक्तं किमपि कर्तुं न
 शक्नोति, भीषणन भीगुरुणा महत्याः प्रसिद्धाः श्रवणात्, ततो जिनवल्लभगणिना स्नानं याचिताः तत्रत्यथादाः, तैश्चोक्त-वर्णि-
 तमिप्यतीतिचिन्तयित्वा मणितस्तैः-तत्रैव बहु मन्यन्त ययं येन विष्टामः, तैरुक्तम्-अतीव नम्रतमस्माकं, विष्टयं ययः, ततो देव
 गुरुन्तं संस्तुय देवतां चानुज्ञाप्य स्मिताः उग्र, दृढा तथां ज्ञानेन स्यानेन संतुष्टा सती दण्डधाना रक्षति, तच्च श्रीजिनवल्लभ
 भाषनाश्रया इत्यादि गायन् भाषका अपि स्तोत्रं स्तोत्रेण समागच्छन्ति, ततः सिद्धान्तवचनानि सुस्था तवतुगारण्य क्रियामपि दृष्ट्वा
 निपदे, श्रीजिनवल्लभगण्डीशानां गुरुपदेनतावीतानागतादिज्ञानं ज्योतिषज्ञानं वातिश्रयितमासीत्, भगवदन्तिके साधारणभावाः
 परिग्रहपरिमाणं प्रदीतुं प्रवृत्तः, गमिमिथैः न उक्तं-किमन्यथा नैव सर्वमग्रे करिष्यसीति !, साधारणः-भगवन् ! सुते चिकित्सा

महत्संभ्रमं, विमलज्ञानदृष्टयो जिनवल्लभगणयः श्रावक ! बहुतरं कुरु, ततः कृतानि त्रिंशत्सहस्राणि, पुनर्ज्ञानेन-महानु-
भाव ! इतोऽपि प्रभूततर परिभावय, साधारणः-प्रभो ! मदीयममस्तगृहपारमूल्यगणनेऽपि पञ्च शतानि न पूर्यन्ते, कौत-
स्कुती ममाधिकतरद्रव्यसंप्राप्तिः ?, पुनर्हृकृत्य प्रभवः-सर्वसाधारणसाधारण धार्मिकश्रावक ! किमसाध्यं पुण्यसंभारस्य ?
मा कुरु गणनतुलां, चणकमात्रविक्रियिणोऽपि पुरुषाः संख्यातिगालक्षपतयो भवन्तीति, साभिप्रायं गुरुमचनमाकर्ण्य निश्चिन्तितं
किञ्चित् काञ्चनसंप्राप्त्यादिकं भद्रं मम भविष्यतीति विचिन्त्येषद्विहस्य च साधारणेनोक्तं-यद्येवं तर्हि भगवन् ! भवतु सर्वपरिश्रमे
ममैकं लक्षमिति, तथा वितीर्णगृहीतपरिश्रमपरिमाणः मन् सदुरुपादोपास्त्यपहस्तिताप्रशस्तान्तरायकर्मणि दिने दिने प्रवर्द्धमानः संपदा
गुह्याज्ञया विशेषतः प्रवर्त्तमानः साधारणः सकलसङ्घस्य साधारणः समभूत्, सदृकादयोऽपि श्राद्धाः साधारणवत् सर्वत्र जिनवल्लभ-
गणराज्ञया प्रवर्त्तितुमारब्धाः, तत्र कृतचतुर्मासिककल्पानां श्रीजिनवल्लभगणिवाचनाचार्याणामाश्विनमासस्य कृष्णपक्षत्रयोदश्यां
श्रीमहावीरदेवगर्भापहारकल्याणकं (आगतं) "पञ्चहृत्युत्तरं होत्था साङ्गणा परिनिव्बुड्हे"ति प्रकटाक्षरेण सिद्धान्ते प्रतिपादनाद्, अन्यत्र
तथाविधं विधिचैत्यं किमपि नास्ति, ततोऽत्रैव चैत्यवासिचैत्ये गत्वा यदि देवा वन्द्यन्ते तदा शोभनं भवति, गुरुमुखकमलविनि-
र्गतवचनाराधकः श्रावकैरुक्त-भगवन् ! यद्युष्माकं सम्मतं तत् क्रियते, ततः भवे श्रावकाः निर्मलशरीरा निर्मलवस्त्रा गृहीतनिर्मलपू-
जोपकरणा गुरुणा सह देवगृहे गन्तुं प्रवृत्ताः, ततो देवगृहस्थितया आर्थिकया गुरुश्राद्धसमुदायेनागच्छतो गुरुन दृष्ट्वा पृष्टं-को
विशेषोऽद्य ?, केनापि कथितं-वीरगर्भापहारकल्याणकरुणार्थमेते समागच्छन्ति, तया चिन्तितं-पूर्वं केनापि न कृतमेतद्, एतेऽधुना
करिष्यन्तीति न युक्तं, पश्चात् संयतीदेवगृहद्वारे पतित्वा स्थिता, द्वारग्राप्तान् प्रभूनवलोकयोक्तमेतया दुष्टचिन्तया-मया मृतया यदि

परं प्रविशन्, तादृगप्रीतिकं ज्ञात्वा निवृत्ये स्थानं गता। पूज्या, श्राद्धैरुक्तं-भगवन् ! अस्माकं बृहत्तराणि सदनानि मन्त्रि, तत्र एकस्य
गृहोपरि चतुर्विंशतिपट्टकं पृत्वा देवचन्दनादि सर्व धर्मप्रयोजनं क्रियत, पट्टकस्याणकमाराच्यते, गुरुणा मणितं-तत्किमत्रायुक्तं ?,
तत्र आराधित विम्भरण कन्याबद्ध, ज्ञात ममाधानम्, अन्येषुगतायः भावकैर्मन्त्रित-यदि विपक्षेभ्योऽविधिप्रवृत्तेभ्यः प्राये
जिनोक्तो विधिर्न लभ्यत ततो यदि गुरो मुम्मत भवति तदा तले उपरि च देवगृहद्वयं कार्यते, स्वसमाधानं गुरुणां निवेदितं, गुरु-
भिरप्युक्तं-जिनमभन जिनविभ्यं जिनपूर्वां जिनमतं च य कुर्यात् । तस्य नरामरश्चिवसुम्फलानि करपल्लवत्वानि ॥ १ ॥
इत्यादिभ्यः ज्ञातं श्राद्धं भाद्रपदेनै यदुरुन्नामभिप्रेतमेवैतत्, लोकमभ्ये च धार्ष्ट्या जाता ययैते देवगृहद्वितयं कारयिष्यन्तीति, तत्र योपरि
ज्ञातं धीपासनायजिनमभनमभस्ताष यावच्छ्रीमहावीरभवनं निर्मापित, श्रीजिनवल्लभनाचार्यैर्विस्तरण ममस्त्वविधिपूर्वकं चक्रे
गरिष्ठा प्रतिष्ठा, भर्षत्र प्रसिद्धिज्ञाता अहो एत एव गुरु इत्यादि यावत् मरुकोटनीयधावकैः श्रीजिनवल्लभगणिन आचार्या बिहार
क्रमेण ममाहृता इत्यादि यावन् श्रावणपूर्णां धर्मपरिणाममुत्पाद्य पुननागपुरे विहारं चक्रेः श्रीजिनवल्लभगणयः, अत्रान्तरे श्रीदेव-
मन्त्राया विहारक्रमं नृवाणा श्रीअण्विहृपत्तने ममापाता, तत्राग्नैर्विन्तितं-प्रमथचन्द्राचार्येण ययन्तममवे मयात्रे भवितं-
मयता जिनवल्लभगणिः श्रीअण्वपदचवरिपट्ट निवेदनीय, म च प्रस्तावोऽयुना वर्षते, तत्र श्रीनागपुरे श्रीजिनवल्लभगणेर्विस्तरण
तस्यः प्रपिता-स्वया शीघ्रं मपुत्रासन मह चिद्वृष्टे विहृत्यं येन वयमागत्य विन्तित प्रयोजनं कर्मः, ततः सभागवाचिष्यवृष्टे
जिनवल्लभगणयः, तथा ठरभत्राचाया अपि मपरिवाग, पं० मोमचन्द्रोऽप्याकारित, परं नागान्तुं चक्रेऽयम् ततो महाला विस्तरण

श्रीदेवभद्राचार्यैः श्रीअभयदेवसूरिपट्टे श्रीजिनवल्लभगणिः स्थापितः, अनेन भव्यलोकः श्रीजिनवल्लभसूरीन् युगप्रधानश्रीअभय-
 देवसूरिप्रभुभक्तान् ममालोक्य मोक्षमार्गे प्रवृत्तः, देवभद्राचार्यादयस्तु पदस्थापनं कृत्वा कृतकृत्यमात्मानं मन्यमानाः श्रीअणहिल्ल-
 पाटकादिस्थाने विहारं चक्रिरे, श्रीजिनवल्लभसूरिभिस्तु स्वायुःग्रमाणं गणितं यावत् षड्वर्षाण्यध्यायुरस्तीत्यागतं, ततश्चिन्ति-
 तम्—एतावताऽपि कालेन प्रभृतभव्यलोकप्रतिबोधं करिष्याम इत्येवं सुस्थितानां तेषां षण्मासातिक्रमेऽकस्मादेहास्वास्थ्यं जातं, ज्ञातं
 किमेतत् ?, पुनर्निपुणं निरूपयन्ति तावदङ्गोच्छिष्टं जातं, षण्मासानां स्थाने षड्वर्षाण्यागतानि, तत एतावदेवायुरिति निश्चित्य ते
 महासन्धाः ममस्तसङ्गेन सार्द्धं दत्तमिथ्यादुष्कृताः प्रतिपन्नचतुःशरणा विहितसर्वसत्त्वक्षामणाः दिनत्रितयमनशनं विधाय सप्तषड्यु-
 त्तरेकादशशतसंवत्सरे ११६७ कार्तिककृष्णद्वादश्यां १२ रजनीचरमयामे पञ्चपरमेष्ठिपरावर्त्तनं कुर्वन्तः श्रीजिनवल्लभसूरयो महात्मान-
 श्रुतार्थदेवलोकं ग्राप्ता इत्यादि जिनदत्ताचार्यकृतस्य गणधरसार्द्धशतकस्य बृहद्बृत्तौ, एवंविधे जिनवल्लभव्यतिकरे तदपत्य-
 कृतवर्णनमाकर्ण्य न सम्मोहः कार्यः, यतो जनकजननीखर्जूरादिबाधार्पणविधिपुरस्सरवशीकरणपञ्चशतीद्रविणाऽर्पणपूर्वकप्रवाजना-
 चार्याभिधानोत्सृज्यव्यवस्थापनपुरस्सरसाधारणसङ्कप्रमुखनवीनसमुदायव्यवस्थापनायिकोत्सृजनिवारणप्रमुखसंवन्धमात्रघटकं समी-
 चीनं, शेषं तु योगाद्यनुष्ठानविकलस्यापि तथाभूतस्य जिनवल्लभस्य संविग्नश्रीअभयदेवसूरिसकाशात्सिद्धान्तवाचना श्रीअभय-
 देवसूरिसंवन्धघटनाय प्रसन्नचन्द्रादीनां कर्णजापपरम्परया तत्पट्टधरत्वमित्यादिकं जिनदत्ताचार्यादिभिर्विकल्प्य लिखितं सम्य-
 ग्धिघया पर्यालोच्यमानं विशीर्यत एवेति कृत्वा अकिञ्चित्करमेवेति बोध्यं, तत्पर्यालोचनं च खरतरौष्ट्रकादिनामव्युत्पत्तिवक्तव्य-
 ताऽवसरे वक्ष्यते, अत एव भूयोऽसंगतोऽपि जिनवल्लभव्यतिकरोऽग्रे बहूपयोगीति विचिन्त्य किञ्चित्सविस्तरमिहैव लिखित इति

गाथाय ॥२॥ अथ चिनवल्लम कीदृशो भूत्वा किं कृतवानिति ज्ञापनार्थं गाथायुग्ममाह—

सो चण्ड निअयगुरु चिसउट चडिआमदमि ठिओ । वासारत्त अण्णत्थ वसहिमवगासमलइंतो ॥३॥

मुविहिअमच्छरगसिओ तसिओ मुपहा सुविहिअनियत्थो । तेण केइवि सदहा वसीकया वयणरयणाए ॥४॥

माज्जन्तरोक्तो चिनवल्लमो निजको-निज एव निजक आग्मीय' स चासौ गुरुश्च-प्रवाचनाचार्यस्त्वं धीजिनेश्वरस्वरिनामानं 'त्यत्र' अपास्य 'जिणवल्लइकोहाओ'नि वृद्धवचनात् क्रोधावितिगम्यं, क्रोधनिदानं तु 'पचइत्तुत्तर'त्यादिव्याख्यायां रामस्या गच्छन्त्यापकप्रपण गुरुणा निवासमेव समागतं, तदपत्रकं तु वृद्धवादानुगतं प्रागुक्तजिनवच्छ्रमव्यतिकरे गुर्वेरावनौ चिदग्नौ जिनवत्तमस्य चित्तस्वास्थ्येहेतोः कस्यापि प्रतिकोचामानाश्चिक्छूटे पष्ठकस्याणकव्यपस्थापनानन्तरं चित्तस्वास्थ्यं समजनीत्यथैवद्वणधरस्मान्दशानरुशचित्तचनेमेव, अन्यथा तथाविधार्यापकवाक्याद्यसंभवाद्, एवं क्रोधाभिर्गतिश्चिक्छूटेऽन्यत्र वसत्यव-यत्तमलभमानो वपागत्र 'चण्डिच्छमठ' चण्डिकाभिधाना मिथ्यादृढवता तस्यां स्थाने 'स्थितो' धर्मानिवासं कृतवान्, कीदृशो जिनवत्तमः ? "मुविहिअ" इत्यादि 'मुविहितमतप्राप्त' 'मुविहिवास्त्वदानीं भीष्मयदेवसूरिश्चैवसूरिप्रभृतयस्तेषु यो मत्सरः, तेनानाहतत्वेन तपान्तर्गुरुर्या सग्यः, तन प्रस्त'-नदायत्त', तमश्चक च तथाभूतश्चपि सुविहितेषु तस्मिन्नामन्तरेणैव यावत्क्रोशं स्वयया प्रवर्तनमुत्प्रेक्ष्यप्रवर्तनं तीव्राधाकारि नवीनमतव्यपस्थापनं वेति स्फुटंभव, अथवा षष्ठकस्याणकव्यपस्थापनस्यासंभवाद्, नचाय भीष्ममदवस्त्ररिनिभयव प्रवृत्तौ मविष्यतीति दृढनीय, तन्निभयैव प्रवृत्तेरस्य दर्शयिष्यमाणत्वाद्, पुनः कीदृश- 'वल्ल' वल्ल इय वल्लो, अण इत्यर्थः, इय ?- 'मुपयात्, ओमन' पचा' मुपयो-जिनोदितमागोस्त्वस्मान्, पुनरपि कीदृशः ?- 'सुवि

हितनेपथ्यः' माधुवेपथ्वारी, माध्याभास इत्यर्थः, किञ्च-अनन्तानुबन्धिकापायोदयमन्तरेणोत्सन्नमार्गप्रवृत्तकत्वासंभवात्, अनन्तानुबन्धिकापायिणो हि नियमान्मिश्यादृष्टय एव, ते च सुविहितमत्सरिण एव स्युः, यद्यपि कदाचित् वाङ्मन्त्रेण सुविहितानुकूल्यं ज्ञापयन्ति तथापि ते विषकुम्भामृतपिधानकुम्भकल्पा बोध्याः, यथा साम्प्रतमपि केचन कुपाक्षिकाः वयं तपोगणसाधूनां महानुभावत्वमेव श्रद्धमह इति प्रत्यक्षा दृश्यन्ते, तेन तथाभूतेन सुविहितप्रान्तिजनकेन जिनवल्लभेन 'वचनरचनया' निजवचनचातुर्या कालानुभावात् 'केद्वि' अपिरेवार्थे केचिदेव, न पुनः सर्वेऽपि, श्राद्धाः उपलक्षणात्काश्चित् श्राविका अपि 'वशीकृताः' स्वायत्तीकृताः, तत्रत्यमङ्गैःकदेशः स्वायत्तीकृत इत्यर्थ इतिगाथायुगमार्थः । ३।४। अथ जिनवल्लभेन किं प्ररूपितमित्याह—

तेसिं पुरओ पढमं छट्ठं कल्लाणगंगं पि उवइहुं । निअचिंतिअकज्जहा वारिज्जंतेण तेणेव ॥५॥

ये श्रावकाः स्ववशीकृतास्तेषां पुरस्तात्प्रथमम्—आदौ षष्ठं कल्याणकमेव प्ररूपितं, विपरीतबोधनिदानं तूत्सन्नवचनावसरे वक्ष्यामः, किमर्थं षष्ठं कल्याणकं प्ररूपितं ?—'निअ' इत्यादि, निजचिन्तितकार्यार्थं, मयाऽवश्यं षष्ठं कल्याणकं व्यवस्थापनीयमित्येवंरूपेण चिन्तितं यत्कार्यं तदर्थं, केन ?—'तेनैव' जिनवल्लभेनैव, षष्ठकल्याणकप्ररूपणामूलं जिनवल्लभ एव, नान्यः कौऽपीत्यर्थः, किं क्रियमाणेन ?—निवार्यमाणेन अर्थात्तीर्थेन, अयं भावः—प्रवचनोपघात्यनुचितं प्ररूपयन्तं बलवन्तमपि पुरुषं तीर्थकृदाज्ञावर्त्ती संख्यो निवारयत्येवेतिकृत्वा भो जिनवल्लभ मा इत्थं प्ररूपयेत्याक्रौशवचनैस्तीर्थनिवारितोऽपि अभिनिवेशात्षष्ठं कल्याणकं तीर्थमवगणय्यैव व्यवस्थापितवान्, अन्यथा संख्येन बहिष्कृतेरसंभवात्. न ह्यपराधी तदीयापराधमनुद्भाव्यैव केनापि बहिष्क्रियते इति लोकेऽपि प्रतीतत्वात्, बहिष्कृतत्वं च जिनवल्लभस्य खरतरंगेव भणितं, तथाहि—“संघत्राकृतचैत्यकूटपतितिस्यानन्तस्तरां ताम्यतस्तन्मुद्रादृढ-

पादत्रयचनवर्गः शुक्यः न स्मरितुम् । सुत्यै कल्पितदानक्षीलतपसोऽप्येतत्कमस्पापिनः, मङ्गल्याग्रवक्षस्य जन्तुहरिणाम्नातस्य मोक्ष-
 कृत् ॥१२॥” इतिमङ्गलपदे, तद्वृत्त्येकदेशो यथा—तवैदयुगीनसङ्ख्यप्रवृत्तिपरिहारेण सहस्राक्षस्वप्रतिपादनममीषां भूयः, नतु दूषण,
 तत्कर्म च तदानीं तस्य भिद्वेदः, न च जिनवक्त्रमस्य यत्सहस्राक्षत्वं तवैत्यनासिसहस्रपेक्षैवेतिवाच्यं, नैत्यनासिमिरपि सुसाधु-
 मभूनायस्य यच्चमात्रपि तथा परामृते क्लृप्तमशङ्क्यत्वात्, नहि लोकेऽप्युन्मागतामी भूयानपि जनः सुमार्गगामिन वक्षसाऽप्यपा-
 न्दयः फलु यस्मिन्ति, तथा उगयनहारमावान्, भीष्मयदेवस्तुर्यादीनामपि तथापराभूतिप्रसङ्गः, नचैतत्कश्चित् कदाचित्केनापि
 असेविमममुदायन सेविमममुदायः सपदिष्ट इति इष्टं ध्रुवं वा, किञ्च—स्तरणाप्यैर्दयुगीनसहस्रप्रवृत्तिपरिहारेकेत्याहुकं न पुनैवेत्य-
 माचार्यवद् बोध्यम्, एवंतु भीष्मयदेवस्तुरिनिर्घां प्रतिपद्येत् दिनमशुभो विद्वत्त्वानित्यपि कश्चिद्वाचालो वदयेद्व दृष्टित्वागवयन्तुस्य”,
 भीष्मयदेवस्तुरिनिर्घातस्य महत्त्वमन्तरणासंभवान्, किञ्च—यद्यप्य सहस्राक्षो नायविष्यत्वादा तदानींतनसहं व्याघ्रोपमयाऽपि
 नोपागर्णयिष्यन्, तस्मात्पदे निवारयत्वं पट्टं कल्प्यान्क च्पस्यापिद, संयतीनिवारण तु न्यतरणाप्युक्तमस्तीति प्रागुक्ततत्त्वतिकरे
 बोध्यम्, एवं संयतीनिवारणे विद्वत्त्वमन्तरणासंभवान्, सुतरामेव भिद्वत्ति, सयस्याश्च महत्त्वमन्तरणासंभवान् ॥५॥ अथैवं प्रकथयन्
 जिनराष्ट्रभो यथा परलोके प्राप्तवन्तथा ददुयन्नाह—

मन्त्रं युग्मादभो अगणत्पथि विद्वत्किञ्च वद चरिते । निष्प्रगपयस्मीमरहिजो कालगञ्जो कालजो गण ॥६॥

मयं पटुक्रत्याणकप्ररूपेण 'व्युद्ग्रहयन्' तथाविधक्लिष्टकर्मवशवर्त्तिनो जनान् विप्रतारयन् 'अन्यत्र' चित्रकूटादन्यत्र नाग-
पुरादौ 'कह चरिसे'ति कति वर्षाणि—कृतिसंख्याकानि वर्षाणि विहृत्य ग्राकृततत्वात्पुस्त्वं निजमेव—स्वकीयमेव निजकमेवंविधं यत्पदं—
म्यानं तदुचितेन शिष्येण रहितः—शून्यः, स्वपदे कञ्चनापि शिष्यमनवस्थाप्येत्यर्थः, 'कालयोगेन' तथाविधकालसामग्र्या 'कालं'
कालधर्मं मरणं प्राप्तः, स्वपदोचितापत्यशून्य एव परलोकं गत इत्यर्थः, बहुकालं विहरताऽपि जिनवल्लभेनामुकः प्रव्राजित इति
श्रुतेरप्यनुपलब्धेः अपत्यशून्यत्वेऽपि नाशङ्केति, किञ्च—अग्रेऽपि प्रसंगतो निरपत्यत्वसूचिका बह्व्यो युक्तयो वक्ष्यन्ते इतिगाथार्थः
॥६॥ अथ जिनवल्लभवक्तव्यताया उपसंहारमाह—

इअ जिणवल्लहजाओ कुच्चयरा नामओ अ विहिसंघो । खरयरमयवीअंति अ काउमिह समासओ भणिओ ॥७॥
इति—अमुना प्रकारेण 'कूर्चपुरात्' कूर्चपुरीयगच्छात् नामतः चकारोऽवधारणे नामत एव, विधिसङ्घः, परमार्थतोऽविधिसङ्घ एव, यथा
परमार्थतोऽनागमिकोऽपि नाम्ना आगमिकः प्रतीतो, 'जिनवल्लभजातः' जिनवल्लभात्समुत्पन्नः, खरतरमतबीजमिति कृत्वा इह 'समा-
सतः' संक्षेपतो भणितः, अन्यथा 'हतं मन्यमनायक' मिति वचनात् जिनवल्लभस्य निरपच्यत्वे तन्मतस्यापि तदन्वेवोच्छिन्नत्वात्त-
द्गणनमयुक्तं स्यादितिगाथार्थः ॥७॥ अथ कथं खरतरमतस्य बीजभूतो विधिसङ्घ इत्याह—

कुच्चयरा विहिसंघो दुग्गमिवऽवलंबिऊण विहिसंघं । जिणदत्ताओ खरयरनामेण पवट्ठिअं कुमयं ॥८॥
'कूर्चपुरात्' कूर्चपुरीयजिनेश्वरसूरिशिष्यजिनवल्लभाद्विधिसङ्घः समुत्पन्नः, तदुत्पत्तिस्तु विक्रमतस्त्रिंशदधिककादशशतादारभ्य
वर्षाणां विंशतेस्वर्गैवावगन्तव्या, विधिसङ्घमवलम्ब्य जिनदत्तात् खरतरनाम्ना कुमतं प्रवर्त्तितमितिगाथार्थः ॥८॥ अथ जिनदत्तेन

कथं विधिगह आश्रित इत्याह—

निरमाभिमममवाय मुणिद्विगण य सोमश्चदववमुणी । सूरौ इविषु सामी जाओ जिणवस्तनामेण ॥९॥

निगये विनयत्तमे पल्लोक गत मति कधिदुर्म्मदेवोपाध्यायस्य शिष्यः सोमचन्द्रनामा 'द्रव्यमुनिः' 'द्रव्यलिङ्गधारी' 'निस्सामिभ' भि निगत - 'नि' यत्नाकीर्णत स्वामी विनचल्लमनामा यस्यासौ नि 'स्वामिक' स चासौ समवायश्च विनचल्लमव्यवस्थापितविधिसङ्गना-
न्ना समुदायसं तथाविधे 'मुणिअ' चि ज्ञात्वा अवगम्य स्मरिर्मुत्वा केनापि संतोषहेतुविधिना सतीर्थ्यदेवमद्राधारायिदाचार्यपदमादाय
विनदत्तनाम्ना 'भ्यामी' तत्समुदायनायको जाता, यदि विनचल्लमसमुदाये सोमचन्द्रो नाविष्ठाताऽमविध्यचदा तदानीमेव नि 'स्वामिक'-
न्यामन्मत प्युच्छिभसंवेकयममविष्यत्, तस्मात्सोमचन्द्रमेव तन्मतमविष्ठायाद्य यावदच्छिभप्रवृत्तिमिश्रितमिति ॥ अथ विनदत्तस्वरूप-
प्रापनायान्यथोक्तं एतत्तरस्य सम्मत भवति यान भवत्यतः प्रत्यह प्रातःस्मरणीय गणधरसार्द्धदातकमेव बोध्यं, तदपि प्रसङ्गतो
रिषायमाजमनिनचनान्कमिषामार्तानि कृत्वा गणधरसार्द्धदातकहृषुकं चरित्र लिख्यते, तथाहि— किंल पृथ विनेधरसूरिमत्कभीधर्म
दयोपास्यायस्य संपतीभिर्गीतायाभिधवल्लकं चतुसामी कृताऽऽसीत्, तत्र क्षणकमन्ता विच्छिगानात्मनः भावकस्य पत्नी काह-
रदवी नाम्नी पुत्रमदिता तामा माध्वीना पार्श्वे धम भोतु समागच्छति, ता अपि तस्याः विच्छेपेण धर्मकथादिकं कथयन्ति, पुरु-
षलब्धं च पुत्रमशुभ च गुरुरूपदजादिदन्ति, तस्याः पुत्रस्य प्रधानलक्षणाणि पश्यन्ति, तल्लोकमनिमिषं च तन्मातरं बह्वाक्षिपन्ति,
किं बहूनाः ! तथाऽऽक्षिता यथा स्मरितस्मरिणी जाता, ततो भजिताऽऽयिक्कामि - धर्मस्त्रील ! एष स्वदीयः पुत्रो विमिश्रदुग्धमंत्रा
नन्धणपर', तदनं यद्यस्मद्गुरुणां प्रपश्यमि तन् तत्र मदान धर्मो भवति, किंच-एष ममस्तजगन्गुरुभूतो भविष्यति, तयाऽपि

प्रतिपत्नं, ततश्चतुर्मास्यनन्तरं धर्मदेवोपाध्यायानां स्वरूपं दत्तं यदस्माभिर्गत्र पात्रमेकं प्राप्तमस्ति यथा युष्माकं प्रतिभास्यति, ततः
 ग्रीष्मं ममागताः धर्मदेवोपाध्यायाः पृष्ठश्च सः, ज्ञातं च-निश्चितं न सामान्यपुरुष एषः, किं तर्हि ? गुरुपदयोग्यो भविष्यति, त-
 तस्तन्माता पृष्टा-तव सम्मतं यद्येष दीक्ष्यते ?, तयोक्तं पुण्यमाध्या-भगवन् ! प्रसादं कृत्वा कुतैवं येन ममापि निस्तारो भवति,
 पुनः पृष्ठोपाध्यायैः-कियद्रूपप्रमाणोऽयं ?, तयोक्तम्-एकादशशतद्वात्रिशत्संवत्सरे ११३२ जात इति, तत एकादशशते एकच-
 त्वारिंशत्संवत्सरे शुभलक्ष्ये तस्योपाध्यायैर्दीक्षा प्रदत्ता, नाम च कृतं सोमचन्द्र इति, भणित उपाध्यायैः सर्वदेवगणिः-अथ
 कियद्वर्षण्येष परिपाल्यः, सर्वं बहिर्भूमिनयनादिकं कार्यं, क्रियाकलापं च शिक्षणीयः, तथा सूत्रपाठस्तेन स्वगृहे कृतो नास्ति
 अतः 'करोमि मंते ! सामाडअ'मित्यादि पाठ्यते, प्रथमव्रतदिने चासौ सोमचन्द्रमुनिर्नीतोऽस्ति बहिर्भूमौ सर्वदेवगणिना, अज्ञा-
 नत्वादुद्गतानि क्षेत्राणि त्रोटितानि तेन, ततः शिक्षानिमित्तं रजोहरणं मुखवस्त्रिका च गृहीता सर्वदेवगणिना, भणितश्च-व्रते गृहीते
 किं क्षेत्राणि त्रोट्यन्ते ?, तद्गच्छ स्वगृहं, ततस्तदैवोत्पन्नप्रतिभेन तेनोक्तं-युक्तं कृतं गणिना, परं मम चोटिका आसीत् तां दापय
 येन गच्छामि इत्युक्ते गणेशश्चर्यमभूद्-अहो लघोरपि कीदृक् सदुत्तरत्वमेतस्य ?, कीदृशं प्रतिवचनं प्रदीयते ?, एषा चर्चा धर्मदेवो-
 पाध्यायस्याग्रे जाता, धर्मदेवोपाध्यायैश्चिन्तितं-भविष्यति योग्य एषः, सर्वत्र पत्तने परिभ्रमन् लक्षणपञ्चिकादिशास्त्राणि भणितु-
 मारब्धः सोमचन्द्रः, एवं च भावदेवाचार्यधर्मशालायां पञ्चिकागणनार्थमेकदा गच्छन्नुद्गतं केनापि प्रतिपादितो यथा अहो
 सितपटाः ! कपालिकाग्रहणं किमर्थं ?, सोमचन्द्रेणोक्तं-त्वदीयमुखचूर्णार्थमात्ममुखमण्डनार्थं च, गतोऽसौ निरुत्तरो, न किमपि वक्तुं
 शक्तः, भगवन्स्थाने गतः, तत्रानेकाधिकारिपुत्राः पञ्चिकां भणन्ति, कदाचित्तेनाचार्येण परीक्षार्थं पृष्ठोऽसौ सोमचन्द्रः-न विद्यते

रसगो यत्र स नयस्तर इति यथायनाम, प्रतिमात्रता प्रोक्त मरिचि सोमचन्द्रेण-मैवमावेदयन्त्वाचार्या, किं तर्हि ? नवकरण नव-
 स्तर इतिचूपणि काया, आचार्येण प्रातम्-अहोऽप्यन्तमदुषर एषः, अनेन सह षष्ठु न शक्यते, अन्यदा लोचदिने व्याख्यान-
 मणनाय नागतो, व्याख्यानमप्यवस्था येरक्षी-यद्यप्येकोऽपि अत्रो नागच्छति व्याख्यान, अमणत्याचार्ये सगर्व मणितमधिकारि
 पूत्र-आन्तायमित्रा ' मोमचन्द्रस्थाने एष पापणो धृतोऽस्ति, मणत गृय व्याख्यान, ततस्तदनुरोधेन मणितं व्याख्यान, द्विती-
 यदिन ममाण मोमचन्द्र प्रपञ्च छात्राणि-अतीतद्वि किं मां विना मणित युष्मामि ? , तैरुक्त-स्वदीयस्थाने पापाणो धृत',
 मोमचन्द्राक्त-क्षिपापाण कश्चिन्नेरपयुनेय आस्पते, यावती पञ्जिका मणिता तावती मां पृच्छन्तु, एतानप्यह पृच्छामि, यथार्थे
 या न व्याख्याम्यनि स एव पापाण, मो मोमचन्द्र ! त्वां प्रधादिमौरम्यगुणाढ्यां कस्तूरिष्कां जानाम्नेव, परमेतैर्मूर्त्तैः प्रेरितोऽहं
 व्याख्यानञ्च भक्त्यय मरता, एव पञ्जिकापाठ, अत्रोक्तचन्द्राचार्येणोत्थापना कृता हरिमिहाचार्येण सिद्धान्तवाचना दत्ता
 पण्डितमोमचन्द्राय, तथा मन्त्रप्रभिनश्च, यथा सिद्धान्तवाचना स्वय गृहीता सा कपालिका मगवता तुष्टेन दत्ता, तथा देवमन्त्राच्वा
 येन तुष्टेन कष्टोत्तिष्ठण ७८ येन महावीरचरितार्दीनि चत्वारि कथाद्वास्त्राणि पदन्तिकायां लिखितानि, एवं पण्डितसोमचन्द्रगणिकाणी
 त्यानी मद्वान्तिक मवजनमनादारी आचक्राणामाह्लादकारी मात्वाचारण ग्रामानुग्रामं विहरति, इतश्च भीदेवमन्त्राचार्यैः शुभता
 त्रिनरन्तरमश्रीणां दत्तनोक्तगमनगता, ममृत्पञ्चोज्जीव विसर्गताप, अहो मुगुरुर्णा पदमुद्युपोपितमभूत् परं विषटित, पञ्चोदेवमन्त्रा
 पापाणामीदञ्च चित्त जाल-श्रीजिनरन्तरममूरि-पुण्यप्रधानपदयोग्यपदस्थापनेन नाद्रियते तदा का मक्तिः !, चिन्तितमाचार्यैः-अस्मिन्
 गच्छ कल्पनपदयोग्य इति चिन्तायां पटितमोमचन्द्रगणिको, निश्चितमेव एव योग्य, आचक्राणां ज्ञानस्थानक्रियापरस्मैमानन्तरकारी

पथान् गर्वममेनेन मोमचन्द्रस्य लेखः प्रदत्तः यच्चित्रकूटे शीघ्रं समागन्तव्यं येन श्रीजिनवल्लभसूरिपटस्थापनं भविष्यति, न आ-
 यते रुचिद्रुपवेक्ष्यति, श्रीजिनवल्लभसूरिपटप्रतिष्ठाया मनागतोऽभूस्त्वं, ब्रह्मवत् तत्पदे स्थातुं लम्बकर्णा गौरवकर्णाः श्रीपर्णपर्णाक्षाः
 माक्षादिन मकरध्वजाः गूर्जरत्रासंजाताः संयता अभ्युद्यता आगन्, परं योग्यतां गुरव एव विदन्ति, किं बहुना ?, देवभद्राचार्याः
 पण्डितमोमचन्द्रोऽन्येऽपि माधवाधिकृतं ममाजगुः, सर्वोऽपि लोको वेत्ति सामान्येन श्रीजिनवल्लभसूरिपटस्थापनं भविष्यति,
 न ज्ञायते कश्चिद्रुपवेक्ष्यति, श्रीजिनवल्लभसूरिप्रतिष्ठिते माधारणमाधुकारिते श्रीमहावीरचैत्ये पटस्थापनं भविष्यति, ततः स्वप-
 रिभावितलग्नादिनाटवर्गादिने श्रीदेवभद्राचार्यैरेकान्ते भणितः पण्डितः मोमचन्द्रगणिः—यदुतास्मिन् दिने युष्मदीयं पटस्थापनालम्बं
 भावितमस्ति, पण्डितमोमचन्द्रेणोक्तं—यद्युष्माकं मम्मत्तं तद्युक्तं, परं यद्यस्मिन् लये स्थापयिष्यते तदा न चिराय जीवितं भविष्यति,
 पर्णां दिनानामुपरि जनैश्चग्वारं यल्लग्नं भविष्यति तत्रोपविष्टानामस्माकं चतुर्दिक्षु विहरतां चतुर्विधः श्रीश्रमणसङ्घः श्रीजिनव-
 ल्लभसूरिवचनेन ग्रभूतो भविष्यति, चिरजीवित्वं च, देवभद्राचार्यैरुक्तं—तदेव वयमपि गवेपयामः, तदपि लग्नं न दूरे, तत्रैव
 भवतु, ततस्तस्मिन् दिने श्रीजिनवल्लभसूरिपदे विस्तरेण संध्यामये लग्नवेलायां संस्थापिताः श्रीजिनदत्तनामानो युगप्रवराः, ततो
 वादित्रे वाद्यमाने समानीता वमतौ, प्रतिक्रमणानन्तरं वन्दनकं दत्त्वा श्रीदेवभद्रसूरिभिर्भणितं—देगनां कुरुत, ततः सिद्धान्तोक्तोदा-
 हरणानुसारिमनोहारिसुधामारणीगीर्वाणवाणीप्रवन्धेन तथा कृता पूज्यैः श्रीजिनदत्तसूरिभिर्देगना यथा ह्रस्वशरीरः अयामवर्णोऽयं
 क्रिमित्युपवेक्ष्यते ? किं न संत्यन्ये गौरवकर्णा लम्बकर्णाः विशाललोचना गच्छमध्ये साधव इत्यादिकालुष्यमपहाय सर्वा प्रजा
 गञ्जिता भगति—अहो मिहानां पदे मिह एवोपविष्टो विगजते, धन्याः श्रीदेवभद्राचार्याः यैरीदृशं पात्ररत्नं परीक्षितं, किमस्मादृशाः

गृहमनयो निरुधुण। जानन्ति ! अन्यस्मिन् दिने विप्रता श्रीजिनदत्तगूरय श्रीवैश्वभद्राचार्य —यदि कतिपयदिनानन्तरं कतिचि
 दिनानि पतनाद् परिर्विहस्य, श्रीजिनदत्तमूरिरिमुक्तम्—एव विधास्याम, अपरदिने जिनशेखरेण माधुविषये किञ्चित्कलशदिकम-
 पुक्तं ह्य तत्रा त्रभद्राणोपेण गङ्गे गृहीत्वा निष्कामित, ततो यत्र श्रीजिनदत्तमूरयो बहिर्गच्छन्ति तत्र गत्वा स्थितः, तत्र गतानां
 पूज्यानां पा, यान्तिना दीनरागादीन्—श्रमो ! मदीयोऽयमन्याय एकवारं क्षन्तव्यो, न पुनः करिष्यामि, ततः कुपोदधयः श्रीजि
 नदत्तगूरयस्त प्रव्रजयामानु, पश्चात्तमद्राचायरुक्त—युष्मामिर्न युक्तं कृतम्, एष दुरात्मा, न मवतां सुखावहो मविष्यति, पामनोद्ग
 र्यर तस्य परिनिष्छादनमर अय, पूज्यैरुक्तं—श्रीजिनवल्लमपुष्टे लूनोऽय यावदनुवर्त्तयितुं क्षम्यते तावदनुवर्त्तये, श्रीदेवभद्रा
 गापा, यान्तिना निहारं पकुरु, फालेन न्य ए संप्रापुरिति, श्रीजिनदत्तमूरिरिमुक्तं—कुत्र विहराम इति, ततो मरुस्थलादिपु
 रिहमस्यमिपुक्तमुपदश तत्रा गतोऽर्धमनमितिप्रभुत्वं गणधरस्माद्विशतकपुत्तौ, अत्र जिनदत्तस्वरूपं देवभद्राचायस्वरूपं र
 जिनरत्नमगमयायमरूप गङ्गे सुरद्रा पयालोन्यमानमभिनवनान्कमिवाभातीति प्रागुक्तं तदिदानीं व्यक्तीक्रियते, तथाहि—पाल
 गष्टिनं दिद्राय नम्रान् मविष्यद्रागाविभावक मवति, यतः—“पीऊण पाणिअ मरवराण पिट्ठि न दिति सिद्धिदिमा । होही जाण
 रुत्तारो नावं पिअ एरिणी पूदा ॥१॥” इति, यथा—तिमुक्तस्य श्रीवीरविनेयस्य मम नौत्तरतीसिषाऊं नैष्टेवात्मनस्तम्भव एव संसारत
 नमविषय, नौत्तरन्न गर्गमयि, यतः—“मरीस्माद् नायुति, जीवो गुणद् नाविओ । समारो अणवो घुणो, जं तरति महेसिणो” ॥१॥
 “(७-०४०) इति, तथा प्रत्ययादिन एवोद्वेगप्रसूतना तथा गणिना आक्रोशविषयीकृत्य रजोहरणापुष्टालेनेऽपि निर्भ
 तत्रा प्रतिरगोत्तान कोटिस्त्रमाणागूरुस्मरं पतापुग्य गृहगमनमगर्नं नेत्यादिक निनदत्तनेष्टिनं किं माचिपुगप्रधाननाचपुगक

३५ गीन्यभावग्रन्थकं चेत्यादिपर्यालोच्यमाने ग्रथमपक्षो न दक्षः, क्षोटाक्षमस्यात्, तथाहि—तत्र तावद्भाविष्यद्युगप्रधानभावसूचकं किमुद्-
 तक्षेत्रत्रोटनं कल्प्यते उत रजोहरणाद्युद्दालनेऽपि युक्तं कृतमिति भाषणमथवा चोटिकामार्गणपुरस्सरं पराष्टत्य स्वगृहगमनं चेत्यादि,
 यत्किञ्चिदंतत्, नहि निगान्ते स्पष्टदृष्टोऽपि काकस्वप्नः आत्मनः करिशतपरिकल्पितां राज्यपदवीं सूचयति, तस्माद् द्वितीयविकल्प
 एव ज्यायान्, तस्यैव विचारधमन्यात्, तथाहि—उद्गतक्षेत्रत्रोटनेन धर्माङ्कुरितस्य सङ्क्षेत्रस्य देशेन धर्मनाशको भविष्यामीमि स्तु-
 चितं, रजोहरणाद्युद्दालनेऽपि युक्तं कृतमिति भणनेन मदीया दीक्षा ममान्येषां च न श्रेयस्करी भविष्यतीति सूचितम्, आक्रोशोऽपि
 निर्भयतया प्रतिवचोदानेन तीर्थनिवर्त्तितोऽपि निर्भयतया प्रतिजल्पाको भविष्यामीति तेन सूचितं, चोटिकामार्गणपुरस्सरं गृह-
 गमनभणनेन गृहग्राम एव मम श्रेयानित्यसूचि, एवं प्रामाणिके विचारे कर्तव्याहोऽपि यत्तदीयैरुपाध्यायादिभिः एव इत्यादि विचारितं
 तदवश्यं तथाविधभवितव्यतायोगादेव बोध्यं, तथा केनचिदहो सितपटाः ! कपालिकाग्रहणं किमर्थमिति मृदुवचसोदीरितोऽपि
 त्यदीयमुपचरुणार्थमात्मनो मुखमण्डनार्थं चेत्यादि निष्ठुरभाषणेन पञ्जिकाध्ययनमात्रेणापि काश्चित्पाषाणः काश्चिन्नेत्यधुनैव ज्ञास्यते
 इत्यादि मगर्वभाषणेन चात्मनो मौख्यमेव ज्ञापितवान्, न पुनः काश्चित्सत्पुरुषस्वभावम्, अत एव खरतर इति नाम्नोऽपि हेतु-
 जिनदत्तमौग्यमेवेत्यग्रे वक्ष्यते, तथा सम्मतेन सोमचन्द्रस्य लेखः प्रेषित इत्युक्त्या सामान्येन जिनवल्लभपट्टे काश्चिदुपवेक्ष्यति,
 पर कोऽपि न जानाति अमुक इति कथं संगतिः ?, किञ्च—तदानीं सोमचन्द्रो व्यक्तोऽव्यक्तो वा ?, न्यक्तश्चेत्कथं स्वकीयं गणं
 गणान्चार्यं प्रवाजनाचार्यं स्वकीयसंघाटकादिकं वाऽनापृच्छथाविमृश्य च सहसा सर्वमपि प्रतिबन्धं परित्यज्य स्वयं श्रीवीरस्य पञ्च-
 कल्याणकवादी चन्द्रगच्छीयः सन् अतर्कित एव देवभद्रसकाशादाचार्यीभूय परलोकगतस्यापि षट्कल्याणकवादिनः कूर्चपुरीय-

चैतन्यमिदं विनष्टमस्य पट्टधरो वात !, अथ कथं बालभावाद्भानाद्याः, आधोऽसंभवी, तदानीमेकैकचत्वारिंशद्वर्षीय
 वयस्कत्वात्, अद्यानादिति तृतीयो विकल्पः स्मृत्यन्तरेणमेवामिदं, किंच-अयं यदि युगप्रधानपदवीयोग्यः स्मृतिपददानमात्रेणापि
 न्यायभीकर्तुं शक्यमिति निश्चयगणार्थः श्रीवर्द्धमानाचार्यादिभिर्निजपद एव कथं न स्यादिति ?, नहि निष्पन्नः कोऽप्येतादृशं
 पादरत्नमन्यत्र गन्तुं इदं, यत्कथं नैव ? पुनरप्राप्यत्वादिति संशयो विनदतश्चरितः ? ॥ अथ देवमद्राचार्यश्चर्यते—

मम विनोऽसंभवी वा !, संविद्येभेचहि पदकस्यागच्छकृष्णादिना नवीनमतप्रवर्तकत्वात् मरुत्वनं बहिष्कृतस्य विनवस्तुमस्य पट्टे
 निजविनैयश्राय मतीर्थ्यसाचार्यकृत्य तदीयसमुदायस्य समर्पयेदिति पार्श्वगन्धस्पापसंभवात्, संशये वा संविनस्त्वस्यैवार्थसंभवात्,
 नहि मरुत्वनं चरितं संविनः मातुः संविनपार्श्वको वा उत्सवमार्गमुत्सर्पयेत्, प्रत्युत प्रवचनादितस्य तदीयमार्गस्योच्छेदमि
 द्रष्टुं शक्यतादयो बहवो वीर्याः, किंच-म देवमद्रस्तदीयसमुदायस्य सम्मर्गोऽसम्मतो वा ?, आद्येऽनवधोपवेक्षेन तद्विचित्रो विचित्र
 इत्युक्तं धर्ममार्गोऽनवधारितुं शक्यः, कथं तेन नावधारितः ?, असम्मतयेत्यत्र तच्छिष्यः सोमवन्तः सम्मतो जातः इत्यत्रान्त-
 र्दृष्ट्या कश्चिन्महती विचारणा कर्तव्या, नहि प्रयोजनमनुसृत्य मन्त्रोऽपि प्रवर्तते इति न्यायात्, कन प्रयोजनविशेषेणैव सादरं देवम
 दस्य ब्रह्मतिरिति, ननु संविनश्चिरोऽभिनिना भीयमयदेवछरिणा अन्त्यमुनये व्रतमनन्तराचार्यं पश्यन्ते मन्त्रितः-योग्योऽपि विन
 इत्यत्र चैत्यवासिद्विषयत्वेन गच्छासम्मतत्वाच्चिजपद् स्थापयितुं न शक्यः, परं मन्त्रिरपि मत्पदे स्थापनीय इत्यादिप्रागुक्तमन्त्रोरेण
 भीत्रमयदमद्रिवचनस्यैव प्रमाणीकरणमत्र प्रयोजनं, यत्र का विचारमेति चेत् बहो अनेन मद्रत्या विचारजायाः मन्त्रात्, तथाहि-

यस्तु स्वरतरेण संगतिघटनाय कर्णजापः कल्पितः, स च रब्बया कर्णसंधानकल्पोऽकिञ्चित्कर एव, न विद्वत्पर्ययव्यक्तशब्देनापि
 वक्तव्यः, तत्र युक्तिर्यथा-श्रीअभयदेवस्वरिणा एकान्ते प्रमन्नचन्द्रो मणितस्तेन च देवभद्राचार्य इत्यादि तत्सर्वं कोशपानप्रत्याय-
 नीयम्, एतद्विषयेऽपरस्य साक्षिकस्याभावादिव्यकरणेनैव प्रत्ययः समुत्पादनीयः, अथ किञ्चित्साक्षिकाभावेऽपि विश्वसनीयं
 भवेद् यदि युक्तिसंगतं स्यात्, तच्च युक्त्या विचार्यमाणमालजालकल्पं, विचारणा त्वेवं-यदि चैत्यवासिशिष्यत्वेन हेतुना स्वरिभिः
 स्वहस्तेन स्थापितो गच्छसम्मतो न स्यात्तर्हि तथात्वे सत्येव तद्वचनेन प्रसन्नचन्द्रस्थापितो गच्छसम्मतः कथं स्यात्?, किञ्च प-
 रम्परया श्रीअभयदेवस्वरिचनोद्भावनमकिञ्चित्करमेव, यतो यथा जिनवल्लभस्वरिपट्टधरः कृतः तथा स्वरिचनमन्तरेणापि स्वरि-
 पट्टधरः क्रियातां, देवभद्रस्योभयत्रापि सामर्थ्यात्, किञ्च-जिनवल्लभस्याचार्यपदमन्तरेण किं न्यूनं को गणाधारः कोऽप्यात्मीयो
 नासीदुताचार्यपदमन्तरेण तस्य चारित्रगुणा हीयन्ते अथवा योग्यतैव काचित्तस्य तादृशी येनावश्यमस्याचार्यपदं कर्तव्यमेव उता-
 सादेवाग्रतोऽप्याचार्यपदप्रवृत्तिर्येनासत्यपि समवाये रहस्याचार्यपदस्थापनार्यै स्वरिभिराज्ञा दत्ता?, नाद्यः, गणाधारस्य वर्द्धमाना-
 चार्यस्य स्वहस्तेनैव कृतत्वात्, न द्वितीयः, आचार्यपदमन्तरेणापि विशिष्टचारित्रगुणानामुपलब्धेः प्रतीतत्वात्, न तृतीयः,
 स्वरिभिरेव तत्पदस्थापनायाः कर्तव्यताऽपत्तेः, एकस्मिन्नपि योग्यानामनेकेषामपि स्वरिपदसंभवात्, कथमन्यथा श्रीजिनेश्वरस्वरिणैव
 जिनचन्द्राभयदेवाचार्यपदे निवेशितौ?, अथैवमपि सङ्धासम्मत्या वक्तुं न शक्यत इति चेत्तत्र संघसम्मत्यभावे निदानं किं
 चैत्यवासिशिष्यत्वमन्यद्वा?, आद्ये दिग्बन्धादिना तदपाकरणस्य सुकरत्वाद्, एवमप्यसम्मतौ कथं प्रसन्नचन्द्रस्थापितः सम्मतो भवि-
 व्यतीति स्वरिचाराणा किं नासीत्?, मत्पददेऽयं स्थापनीय इत्येकान्ते भणितम्, अथ विचारणा आसीदेव, परमेतादृश एवायम-

पगलो यन्मायं सामान्यपुरुषः, किंतु महापुरुषः, स्वयमेव चैत्यवासिसमवायेनैव स्थायचीकृत्य प्रवचनप्रमाणको भविष्यतीति चेत् तर्हि
 त्रयमेव तस्यापायपदं दत्ता कथं न विवक्षितं ? इत्थं संघसम्भूतेः प्रयोजकत्वात्, किंच-संघासम्भूतो चैत्यवासिश्चिप्यस्वमेवोद्भा-
 विनं तत्तु गुरुदम्भं वक्तुमपि न शक्तेः, यतश्चैत्यवासिन एव भीषदमानधुरे' भीउघोतनधारिणपुरुषस्य तैरेव मण्यते, यवान्यत्किञ्चि
 न्यग्राण्यभिर्जिह्वान्यमेवैषादि तदानीमवधार्य वा ? वाच्य चेदुच्यतां, वक्तु न शक्यते इति चेत्तर्हि ज्ञातव्यस्य मूलके किं शृङ्गं निर्ध-
 र्णयति ? यदज्ञानादज्ञान्य भिद्यमिति भवित्यादपि वक्तु न शक्यते इति मण्यते, तस्मादज्ञान्यमेव वक्तव्यं, तच्च क्लृप्तं तदेव संभाव्य
 यत् भीप्रसपदपक्षरिभिः निव्यन्तेनापि प्रतिपन्नं न शकितं, कथं बहुधरत्वेनेति, किंच-बहुधरोऽपि स परोच्यते यस्तदीयस्तु
 दायाधिरिति ह्यज्ञः, नहि निमग्नमृदापाधिपतीभूय प्रवर्तमानस्वरस्पर्शर' संभवति, लोकेऽपि द्रुपादिषु तथैव दर्शनात्, किंच-
 तमृदायप्रतिबधामावेत्येतो-पि पुनश्चिदापायपदमादाय यथा भीजमयदेवधरिपदपरत्वमात्मन' स्वभापयति तथा मौतमादीम्य-
 मत्र किञ्चिन्नि न पुनःकुञ्ज !, मृदायप्रतिबधामावस्योमयशायि सौन्यात्, किंच-नियतयोग्यतां संविदता हस्तिना यथा प्रसन्न
 न्द्र एकन्त मणित' तथा निजपदरूपपिण्ठ भीचदमानाचाय एव मणितु युक्तः, यतोऽसंवाच्यमपि स्मृत्यपीमि' संभव्यते तत्त
 दाधिष्ठातिनात्, यो यत्सदाविधायी मौज्यमपि तत्सदाबिहारिणं कर्तुमशक्नो भवति, न पुनः प्रवचकन्त्र', धरिस्वानभिविष्टास्तिस्मत्,
 एव च मति द्रवभद्रो दूतार एव, यत् 'मयं दक्षिणे न परसीयरीकर्तुमीश्वर' इति धरिषट्पक्षरत्नविष्टुत्वं भीचदमानाचायपदमेव
 तिरिक्तानां नैवेद्यामपि तद्ग्राहित्वेन दारिद्र्यात्, किंच-आस्तं ज्ञानचकन्तोऽपि, एवं सर्वज्ञानस्यलोचनं कथं न यद्विद्यः ?, यद्वि
 मयत्तं प्रयोजनाभावात्, यदि किमशक्तयो नोत्पन्नमिदं भविष्यत्तद्वादानो न मे कथमपि, विवेकतः कश्चित्कथञ्चन ज्ञातव्यम्

स्यात् न वा ? , मोऽपि तं संविग्रममुदायमिति, अयोग्यश्चेदलं रहः कर्णजापेन, नापि चतुर्थः, नहि जिनवल्लभेन कस्याप्याचार्य-
 पदं दत्तं, नाप्यमुकस्य देयमित्यनुज्ञातमपि, किंतु स्वयमेव स्तनिकमताकार्यकर्नरसिंहोपाध्यायवत् केनाप्यन्तर्वृत्त्या तुष्टिविधिना देव-
 भद्रसकाशादाचार्यीभूय विंशतिदिनाधिकं मामत्रयं जीवितवान्, अतस्तस्याचार्यपदं काशकुसुममिव निष्फलमेव संजज्ञे, इत्यादिवि-
 चारणया जिनवल्लभस्याचार्यपदं न श्रीअभयदेवसूत्रिवचसा, न वा तथाभूतः कस्यापि पट्टधरः, किंतु चन्द्रप्रभाचार्यादिवन्मताक-
 र्पकः, किंच-कर्णजापकल्पनास्थाने श्रीअभयदेवसूत्रिभिश्चित्रकूटीयसंघस्य ज्ञापितं यदेव मया तथाविधयोग्यताया अभावादनङ्गीकृतः
 तत्र समागतः पष्ठं कल्याणकं व्यवस्थापयन् तिरस्करणीय इत्येव विचारणा ज्यायसी चतुरचेतश्चमत्करोति, लिङ्गाल्लिङ्गिनो ज्ञानमि-
 ति वचनात्, तत्सद्भावे लिङ्गस्यापि सद्भावात्, कथमन्यथा चण्डिकामठे स्थितोऽपि सङ्घवाद्यः कृतः, खरतरकल्पना तु कर्णजाप-
 विषयिणी कोशपानप्रत्यायनीया स्वगृह एव प्रणिगद्यमानाऽपि न हृद्या, किंच-श्रीअभयदेवसूत्रिपाश्चाच्चित्रकूटे गतस्तत आरभ्य न
 सूरैर्मिलितो नवा तदाज्ञा मार्गिता न वा संदेशकमपि प्रेषितवानित्यपि लिङ्गं स्फुटमेव, तस्मात्कर्णजापजल्पाको देवभद्रो लोभेन
 मृषाभापी न संविग्र इति देवभद्रश्चिन्तितः २ । अथ जिनवल्लभस्थापितः समुदायश्चर्च्यते, तथाहि-म समुदायः किं धर्मानुरक्तः
 उत स्वमतानुरक्तः ? , आद्यश्चेत्स एव तावदित्थं प्रष्टव्यः-ननु भो जिनवल्लभे परलोकं गते तीर्थं साचार्यकं निराचार्यकं वा ? , माचा-
 र्यकं चेत्तर्हि पञ्चकल्याणवाद्याचार्यनिश्चितं तीर्थं तद्वतिरिक्तं चातीर्थं स्वत एव सिद्धं, पर्यालोच्य तीर्थमेवाद्विद्यतामलमतीर्थं क्रीता-
 चार्यनिश्रया प्रवर्त्तनेन ? , निराचार्यकं चेति द्वितीयः पक्षश्चेत्तर्हि किं जिनवल्लभस्य जिनदत्तस्य चाचार्यपददायकदेवभद्राचार्यस्य
 मुद्या प्रशंसनादिक्लेशेन ? , किंच-देवभद्रस्य पञ्चकल्याणकवादिनः सकाशादाचार्यपदोपादानमपि न युक्तं, पदकल्याणकवादिमतेन

तस्य तावदापन्नान्, रि-विनरन्तले परलोक गते येन क्लेशिदाचार्येण य कथिदनिर्दिष्टनामा आचार्यीकृत्य समर्पितस्तदप
पत्न्यो भवत तौटे उगगवथा विलुपेत, मरेपामपि ममापत्यत्वापरया निरपत्यत्व कस्यापि न स्यादिति प्राक् प्रदक्षितमप्राप्यव
गन्त्य तथा च स्याप्यग्यापराहकाणां मोमचन्द्रवमद्रविधिमरुथानां प्रयाणामप्युपदास्यस्तुत्वेन लघुतेवेतिकृत्वा यदि
रिषिगन्त्या भवानुरन्ता मयिष्यमदि विनरन्तले परलोक गते सुविहितान्यगञ्जाधयणमकरिष्यत्, किंच-आस्तामेतादृग् कुमर्त, सम्य
गमागणस्य पन्यप्यान्तये स्पुष्टिद्व सुविहितगञ्जाचायाथयणं जिनाम्ना, यदागम "पचदि ठापेहि कप्पति निर्गधीण वा निगधीण वा
गामानुगाम दूर्गिरण तत्रा-नाणद्वयाण दमणद्वयाण चरित्तद्वयाण आयरिअउवज्झाए से विसुमेजा आयरिअउयज्झायाण वा षडिआ
वज्झारषरुज्जयाल"ति । श्रीग्यानाह(४१३) एतद्वृत्तयेकदेशो यथा तथा- 'आयरियउवज्झाए' ति समाहारद्वन्द्वस्तदाचार्योपाख्यायं वा
म-नग्य निज्जा 'रिसुमय' नि रिगुरु-अरीयात् पृथग्भवन्-जायत, प्रियतत्यय, तनस्तय गच्छेज्ज्यस्याचार्यीदिरमावात् गबान्तराभय
तापमित्यादि ग्यानाहृत्तौ, न पुनरन्यगञ्जीयो य कथियन फनापि विधिना आचार्यं फरयित्वोपादाय च तमिधया प्रवर्त्तनं जिनाम्ना,
तस्मान् विनरन्तमममृदापो न यमानुरक्त, किन्तु स्वमतानुरक्त, परमतमिध यन् मरतरमते क्रीतमन्तरेण युगप्रधान एव न स्यात्, स
ग्रपमिनि गदच्यत, प्रथमतो विनरत्तमं पञ्चदशमं विनरत्तमं क्रीत, निनदत्तम्भु आचार्यपटसंयुक्त गय देवमद्रमकाद्रात् क्रीत, न च क्रीतत्वं
ततो मन प्रसारम् प्रययाय कथेर प्रमेगविधान्, तथा द्वममम्यापि चरित्र चित्रकट्ट यन् भीअमयन् चम्रिपट्टवर कर्णजापकल्पनया
न विविनरन्तम मरीकृत, तमिधमपि परलोक गत यदि विनरन्तमप्यद्वपर आचार्यो न स्याप्यते तदा का भक्तिरिति योन्नावयेनास्मी
पगतीत्य गोमान्द्रमाचार्यो ह्य रिनीतरान् विनरन्तमप्यपि चरित्रमनीयाभयकट्ट यन्नाममलेत्र मय पुरुष मन्यागवमिलो-प्याभा-

र्थीभूय गोत्रान्तरे कन्येव देवभद्रेण दीयमानः परगृहमण्डनं जातः, परगृहमण्डनत्वं चास्य प्रतिज्ञापूर्वकमेव, यतो देवभद्राचार्येणैकान्ते
 भणितः पण्डितसोमचन्द्रगणिर्यदुतास्मिन् दिने युष्मदीयं पदस्थापनालयं परिभावितमस्ति, पश्चात् सोमचन्द्रेणोक्तं—यद्युष्माकं भ-
 सम्मतं तद्युक्तं, परं यद्यस्मिन् लग्ने स्थापयिष्यते तदा न चिराय जीवितं भविष्यति, पण्णां दिनानामुपरि शनैश्चरवारं यत्नं भ-
 विष्यति तत्रोपविष्टानामस्माकं चतुर्दिक्षु विहरतां चतुर्विधः श्रमणमण्डः श्रीजिनवल्लभस्वरिचनेन प्रभूतो भविष्यति चिरंजीवि
 त्वं चे'त्यादि जिनदत्तेन प्रत्यपादि, न पुनश्चैत्यवास्वादिकुसङ्गं परित्यज्य संविग्रभाविता भविष्यति, न चास्मादीयगुरुणां श्रीजिनेश्वर-
 स्वरिश्रीअभयदेवस्वरिप्रभृतीनां वचनेन भूयान् जनो भविष्यतीत्यादि, किंच—बहवश्च तत्पदे स्थातुं लम्बकर्णा गौरवर्णाः श्रीप-
 र्णपर्णाक्षाः साक्षादिव मकरध्वजा गुर्जरत्रासंयताः अभ्युद्यताः आसन्, परं योग्यतां गुरव एव विदन्तीत्यादिहीलनावावैर्वर्णिता
 ये संयतास्ते संविग्रा असंविग्रा वा ?, नाद्यः, संविग्रानां तथाविधहीलनास्थाने मिलनस्याप्यसंभवात् मिलने प्रयोजनाभावात्
 षट्कल्याणकवादपदाभिलाषासंभवाच्च, किंच—लम्बकर्णा इत्यादि वचनं भाण्डचेष्टितवचनवदनार्थवचनमेव, संविग्रेषु प्रयुज्यमान-
 मनन्तसंसारिताहेतुः, किंच—संयताः किं कूर्चपुरीयाः चन्द्रगच्छीया वा ?, नाद्यः, जिनवल्लभेनामुक्तस्य प्रव्रज्या दत्तेति वार्ताग-
 न्धस्याप्यननुभूतेः, अत एव जिनवल्लभकाले विधिसंघो द्विविधस्त्रिविधो वेत्यग्रे वक्ष्यते, चातुर्विध्यं तु जिनदत्तादेवेति प्रमङ्गतो
 बोधगम्, अथ चन्द्रगच्छीया इति विकल्पे विचार्यमाणे देवभद्राचार्यसंवन्धिन एव संभवन्ति, न पुनरभयदेवपट्टधरश्रीवर्द्धमा-
 नाचार्यप्रभृतिसंवन्धिनः, तेषां तत्र प्रयोजनाभावात्, ये तु देवभद्रसंवन्धिनस्ते ज्ञातव्यतिकराः सङ्घपूजाद्यर्थमेव मिलन्ति, कथं
 ते पदमल्लिप्सवः स्युः ?, नहि लोकेऽप्युद्वाहोत्सवोद्यता वरपक्षीयाः सुहृदोऽपि वर उ न कन्यां समीहमानाः केनापि दृष्टाः श्रुता वा ?,

वस्य तीययामस्यान्, किंय-जिनवल्लेमे परलोक गते येन केनचिदाचार्येण य कधिदनिदिष्टनामा आचार्योक्तस्य समर्पितस्तदप
 पत्यतां भजेत तर्हि जगद्गुरुस्या विलुप्येत, सर्वेषामपि सर्वापत्यत्वापरया निरपत्यत्वं कस्यापि न स्यादिति प्राक् प्रदर्शितमप्राप्यव
 गन्तव्यं, तथा च स्थाप्यस्यापक्काइकाणां मोमचन्द्रदेवमद्रविधिमन्त्रानां प्रयाणामप्युपहास्यहतुत्वेन लघुतेवेतिकृत्वा यदि
 विधिमन्त्रो धमानुरक्तोऽमविष्यत्तर्हि जिनवल्लेमे परलोक गते सुविहितान्यगन्धाधयणमकरिष्यत्, किंच आत्तामेतादृग् कुमर्तं, सम्य
 ग्मार्गसंबन्धिन्यप्याचार्ये व्युच्छिमे सुविहितगन्धाधयार्थप्रयणं जिनाम्ना, यदागमः "पचर्हि ठाणेहि कप्पति निगर्गशीण वा निगर्गशीण वा
 गामाणुगाम दूदजिणए, तंजहा-नामहयाए दसकट्टयाए चरितट्टयाए आयरिअउवज्जाए से विमुमेआ आयरिअउवज्जायाण वा बहिआ
 वेअवबअरणयाए"ति । भीस्यानाङ्क(४१३) एतद्वृत्तयेकदेशो यथा तथा- 'आयरियउवज्जाए'सि ममाहारद्वन्द्वस्तदाचार्योपाध्यायं वा
 से-तस्य मिधो 'विमुमेअ'ति विषय-शरीराद् एवमवेत्-जायत, त्रिपतेत्यर्थः, तन्मस्तत्र गच्छेज्यस्याचायदिदरभावात् गगान्तराभय
 नार्थमित्यादि स्थानाङ्कश्लो, न पुनरन्यगन्धीयो य कधिमेन केनापि विविना आचार्यं क्करयित्वोपादाय च तन्मिथया प्रवर्त्तनं जिनाम्ना,
 तस्मात्स जिनवल्लेमममुदायो न धर्मानुरक्तः, किंतु स्वमतानुरक्तः, परमेतन्मिथ यत् स्वरतरमते क्रीतमन्तरेण युगप्रधान एव न स्यात्, त
 त्कथमिति चेदुच्यते, प्रथमतो जिनवल्लेम पञ्चदशतस्तु आचार्यपदसंपुक्त एव देवमद्रमन्त्रात् क्रीतः, न च क्रीतत्व
 तयो भत प्रपाकम् अदयावत्तथ प्रवृत्तेरविभान्ते, तथा देवमद्रस्यापि चरित्रं चित्रकट्ट यत् श्रीअमयदेवस्वरियइवर कर्म्मजापक्कवनया
 अपि जिनवल्लेम शरीकृतः, तन्मिथपि परलोक गत यदि जिनवल्लेमपट्टेऽपर आचार्यो न स्याप्यते तदा का मकिरितिभिपोद्धानेनात्मी
 यमतीर्थ्य मोमचन्द्रमाचार्योक्तस्य चिक्रीतवान्, जिनवल्लेमपट्टेऽपर यन्माममात्रेण स्वयं पुरुष मन्मार्गपतितोऽप्यावा

र्थीभूय गोत्रान्तरे कन्येव देवभद्रेण दीयमानः परगृहमण्डनं जातः, परगृहमण्डनत्वं चास्य प्रतिज्ञापूर्वकमेव, यतो देवभद्राचार्येणैकान्ते
 भणितः पण्डितसोमचन्द्रगणिर्यदुतास्मिन् दिने शुष्मदीयं पदस्थापनालभ्यं परिभाषितमस्ति, पश्चात् सोमवन्द्रेणोक्तं—यद्युष्माकं
 सम्मतं तद्युक्तं, परं यद्यस्मिन् लये स्थापयिष्ये तदा न चिराय जीवितं भविष्यति, पण्णां दिनानामुपरि शनैश्चरवारे यल्लभ्यं भ-
 विष्यति तत्रोपविष्टानामस्माकं चतुर्दिक्षु विहरतां चतुर्विधः श्रमणमङ्घः श्रीजिनवल्लभस्त्रिरवचनेन प्रभूतो भविष्यति चिरंजीवि-
 त्वं चे'त्यादि जिनदत्तेन प्रत्यपादि, न पुनश्चैत्यवास्यादिकुसङ्गं परित्यज्य संविग्रभाविता भविष्यति, न चास्मादीयगुरूणां श्रीजिनेश्वर-
 स्त्रिरश्रीअभयदेवस्त्रिरभृतीनां वचनेन भूयान् जनो भविष्यतीत्यादि, किञ्च—बहवश्च तत्पदं स्थातुं लम्बकणां गौरवर्णाः श्रीप-
 र्णपणाक्षाः साक्षादिव मकरध्वजा गुर्जरत्रासंयताः अभ्युद्यताः आसन्, परं योग्यतां गुरव एव विदन्तीत्यादिहीलनावाक्यैर्वर्णिता
 ये संयतास्ते संविग्रा असंविग्रा वा ?, नाद्यः, संविग्रानां तथाविधहीलनास्थाने मिलनस्याप्यसंभवात् मिलने प्रयोजनाभावात्
 षट्कल्याणकवादपदामिलापासंभवाच्च, किञ्च—लम्बकणां इत्यादि वचनं भाण्डचेष्टितवचनवदनार्यवचनमेव, संविग्रेषु प्रयुज्यमान-
 मनन्तसंसारिताहेतुः, किञ्च—संयताः किं कूर्चपुरीयाः चन्द्रगच्छीया वा ?, नाद्यः, जिनवल्लभेनामुकस्य प्रव्रज्या दत्तेति वार्ताग-
 न्धस्याप्यननुभूतेः, अत एव जिनवल्लभकाले विधिसंधो द्विविधस्त्रिविधो वेत्यग्रे वक्ष्यते, चातुर्विध्यं तु जिनदत्तादेवेति प्रसङ्गतो
 बोधः, अथ चन्द्रगच्छीया इति विकल्पे विचार्यमाणे देवभद्राचार्यसंवन्धिन एव संभवन्ति, न पुनरभयदेवपट्टधरश्रीवर्द्धमा-
 नाचार्यप्रभृतिसंवन्धिनः, तेषां तत्र प्रयोजनाभावात्, ये तु देवभद्रसंवन्धिनस्ते ज्ञातव्यतिकराः सङ्घपूजाद्यर्थमेव मिलन्ति, कथं
 ते पदमल्लिप्सवः स्युः ?, नहि लोकेऽप्युद्राहोत्सवोद्यता वरपक्षीयाः सुहृदोऽपि वर इव कन्यां समीहमानाः केनापि द्रष्टाः श्रुता वा ?,

उत्कर्षतोऽपि घृष्टाण्डलद्वारा मिलन्प्रियम् , तथा संयता अपि ते वस्त्रकम्बलावभिलाषिणोऽप्यगन्तव्या , तस्माद्ब्रह्मवस्त्वदलिप्सव इत्यादि
वचनानि देवतायचानां प्रलापप्रपञ्चकस्यानीति, नहि कौतुकोत्सुक्य गर्भगिरो गेयरतिक्का संभूय मिलिता बालका अपि सर्वे रजःप
द्वि राज्यप्रलिप्सवो भवन्तीत्येव सुदृष्ट्या समीक्ष्यमाणा विनदत्तकथा विन्दुसंयुक्तायवर्णा तद्भक्तानां कण्ठपीठे सदा तिष्ठतु, तस्मा-
द्ययोक्तजनकजननीसंभूतो ययोक्तप्रव्रज्यादिनक्षेत्रत्रोटनादिचेष्टाक कम्पवृषिवदवाप्तकिञ्चिद्विद्याको ययोक्तचापन्यमौखर्योद्विगुण
गणालङ्कृत मोमचन्द्रो विविमहभेत्युमाभ्यामपि संभूयान्तर्गुण्या पर्यलोन्य च किञ्चिन्मनःसंतुष्टिनिष्पादनपुरस्सरं संकेतितेन देव-
भद्राचार्येण चित्रकूट गत्वा भीष्मयदेवद्वरिपदटे विनवच्छ्रमविनवस्तमपदटे सोमचन्द्रो विनदचनान्ना संस्थाप्य समर्पित ,
अन्यथा नाम्नाऽप्यद्वातः सोमचन्द्र सरीकृत्य समर्पित युगपत्समस्तस्य विनवस्तमसमुदायस्य सम्मतः कथं भवेदित्येताव
न्मात्रं विनदचचरित्र विचारणीय, क्षेत्रं तु संगतिवन्ताय घटितमप्युक्तयुक्त्या विषयत एनेतिकृत्वाऽप्यकर्मनीयमेवेति माचार्य इति
गाथार्थ ॥९॥ अथोक्त द्वात्र एव सूत्रयस्माह—

गणाहरस्वरस्यस्सा विस्तीर्य वणिजो आ जिणदत्तो । सम्म बिआरणिज्ज वणायवज्ज जहा जाय ॥१०॥

गणधरमाद्वज्रतस्य विनदचकृतस्य इतो विनद्वो वणिज तत्रेति गर्भ्यं, तद्वृष्टौ वर्णकवर्जं—युगप्रधानोऽयमित्यादि यद्
वर्णकवचनं तन्मुक्त्वा मम्यग्निचारणीय 'यथा जालं' यथा संद्वयं तत्तथा विचारणीयमिति गाथार्थ ॥ १० ॥ अथ वर्णकस्य
वजन कथमित्याह—

वणायववयर्णं लोआभाणयणाएण पाप पद्वदिम । जद्द निजयमायर को डाइनिवाइति लोउत्ति ॥११॥

वर्णकवचनं लोकाभाणकन्यायेन प्रायः पथपतितं, प्रायो-बाहुल्यं, तद्रूपो यः पन्थाः-मार्गः तत्र पतितं-तदाश्रितं, लोकाभाणकमाह-‘जहे’त्यादि, यथा ‘निजकमातरं’ निजजननीं प्रति ङाकिनीवादी-मदीया माता ङाकिनीरितिवक्तुं शीलमस्येति ङाकिनीवादी कोऽपि न स्यादिति लोकोक्तिः, लोकाभाणकन्यायेनाभ्युपगतस्य गुरोरवर्णवादी न स्यात्, किंतु तद्विपक्षं वर्णवादमेव कुरुते, तेन वर्णकवचनं किंचित्कदाचित्कापि सत्यं स्यात्, प्रायोऽसत्यमेवेतिकृत्वा कर्णकवर्जं भणितमिति गाथार्थः ॥ ११ ॥ अथ जिनदत्तवर्णनं प्रायोऽसत्यमेवेत्यत्रोदाहरणमाह—

जिणसेहरचंदप्पहनरसिंहप्पमुहवणणयाहरणं । किंचिवि सम्मं संबंधसंगयं तंपि नो सद्धं ॥ १२ ॥

जिनशेखरो-जिनवल्लभसतीर्थ्यः चन्द्रप्रभः-पौर्णिमीयकमताकर्षकश्चन्द्रप्रभाचार्यः नरसिंहो-नरसिंहनामोपाध्यायः स्तनिकमताकर्षकः ततो द्वंद्वस्तत्प्रमुखाणां-तदादीनाम् आदिशब्दात्पाशचन्द्रपर्यन्ताः सर्वेऽपि ग्राह्याः, तेषां वर्णनं तदेवोदाहरणमत्र बोध्यम्, अयं भावः-जिनशेखरादयस्तद्भ्युपगन्तुमिर्महता प्रबन्धेन वर्णितास्तदतिरिक्तं च तिरस्कृताः तत्र किंचित्संबन्धसंगतं जननीजनकादिसंबन्धमात्रसूचकं सम्यग्-सत्यं, तदपि-संबन्धसंगतमपि न सर्वं, किंतु प्रायोऽल्पमेवेति गाथार्थः ॥ १२ ॥ अथोभयसम्मतवर्णनोदाहरणमाह—

निक्कासिओ गहेउं गलंमि जिणसेहरोत्ति खरयरया । रुद्धोलिआ य अहिनवगोअमसामित्ति पडिचणणा ॥ १३ ॥

जिनशेखरो गले गृहीत्वा निष्काशित इति खरतराः, यदुक्तं-“अपरदिने जिनशेखरेण साधुविषये किंचित्कलहादिकमयुक्तं कृतं, ततो देवभद्राचार्येण गले गृहीत्वा निष्काशित इत्यादि यावदपे दुरात्मा न भवतां सुखावहो भविष्यति, पामनोष्टस्येव तस्य बहि-

निष्कान्तमेव धेय इत्यादिप्रक्षरणे तिरस्कृतं, रुद्रपल्लीयास्तु निजप्रकरणप्रश्रयादावभिनवगौतमस्वामीति प्रतिपन्नाः, तत्र विचारनीयं—किं वर्णनं प्रमाणीक्रियत !, निष्कान्तकस्यास्युपगन्तुर्हेत्यादि विचारणायां यत्तीर्थमम्मत तदेव मत्यमिति गाथार्थः ॥१३॥
अथैवमप्युक्तं उच्यते कथं क्व एतान्तेनेत्याह—

जहसिअनिअपिअर वणिणज्जत्त मुणिअ मिअपमुद्दा । निअनिअपिअर गयधइविदारय वण्णयति मुद्दा ॥१४॥
यथा निजपितरं वर्णयन्तं मिहं भुत्वा भुगप्रसुत्वा निजनिजपितरं गजघटाविदारकं मुवा वर्णयन्ति, भृगादयं श्रापदा जानन्ति— निजपिता इत्यमेव वर्ण्यते, तेन यथा मिहेन निजपिता वर्ण्यते तथाऽस्माभिरपि निजजनको वर्ण्यते, तत्र मिहेन वर्णने मत्यं, श्रेय ममत्यमिति गाथार्थः ॥१४॥ अथ प्रकृतान्तरेण एतान्तमाह—

अरुद्धा मासणम्मुरिं पासिअ पासंतकुमइयग्गपि । तित्थअणुगरणमित्त तत्तमत्ता वण्णयति मुद्दा ॥१५॥
अथवा 'धामुनद्धरिं' जैनप्रवचनाविषयि चरिसर्वात् स्तु तेवन्तनपूजनादिपूज्यक्रियाविषयीक्रियमाणं दृष्ट्वा 'पादान्तकुमतिवर्गमपि' पादचन्द्रपर्यंतकुपाक्षिचवर्गं तदुक्ताः दिग्गम्भरादिपादचन्द्रपर्यंतानां मक्ता वर्णयन्ति, कथं ?—वीर्यानुकरणमात्रं यथा स्यात्तथेति क्रियाविशेषण, यथा वीर्यं प्रतिक्रमणादिक्रियाणां यानि नामानि तानि तानि नामानि निजमतिविकल्पितक्रियाणामपि चर्यमरीषि तापोपतप्तचक्षुर्मिर्मलमरीषिक्रियायां जलस्रग्नामिव धदन्ति, तथा साधुसाध्वीभावकधार्थिकादिसंज्ञा तथा तेषां भक्तिः साधर्मिकबालमर्यादिर्यादि वीर्यानुकरणमेव, तत्र मुवा—व्यर्थमेव, वस्तुतस्तथास्वरूपाभावात्, नहि श्रुतिकश्चक्रे रजतज्ञानाद्यदिया प्रवर्धमानोऽपि रजतलाभवानिति एतान्तन वीर्यानुकारिभ्योऽपि इव द्रव्यान्तीर्षप्रतिपन्ना, तेषां तद्भक्तैः क्रियमाणं वर्धनमपि किञ्चित्कस्मैवेति

गाथार्थः ॥१५॥ अथ सर्वमपि वर्णनं नास्त्यमित्याह—

पाओगहणा एनं सच्चमसच्चा य अणुहरा सेसा । जह जिणसासणमेगं सच्चं सेसा असच्चा य ॥१५॥

‘वर्णयवयणं’ति गाथायां प्रायोग्रहणात्—प्रायःशब्दोपादानादेकं सत्यं यस्यानुकारो विधीयते तत्सत्यं, तत्तु एकमेव भवति, शेषा अनुकारविधायिन एते तीर्थवर्त्तिनः साध्यादय इत्थं कुर्वन्त्यतोऽस्माभिरपीत्यमेव विधेयमित्येवंरूपेण राजचेष्टाविधायिनो नटा इवासत्याः, वर्णनीयगुणानाश्रया इत्यर्थः, तत्र दृष्टान्तमाह—‘जहे’त्यादि, यथा जैनशासनमेकमेव मोक्षमार्गतया सत्यं, शेषाः सर्वेऽपि सुगतादयोऽमत्या एव, मोक्षार्थमपि निजमतिविकल्पितक्रियाविधायिनोऽसर्वज्ञमूला अकिञ्चित्करा इतिगाथार्थः ॥ १६ ॥ अथ ‘निष्कासिड’ति त्रयोदशगाथायां वर्णकवचनमकिञ्चित्करतया दर्शितं यच्च तीर्थसम्मतं तत्सम्पदगित्यायुक्तं तेन तीर्थसम्मतं यज्जिनवल्लभविषयं तदाह—

जिणवट्टहो अ एवं गुरुणा चत्तो न केणवंगिकओ । अप्पविओ बहु भमिओ कइजणअसुभाण उदण्णं ॥१७॥

एवं जिनशेखरादिदृष्टान्तेन, जिनवल्लभोऽपीतिगम्यं, सोऽपि गुरुणा त्यक्तः, पदकल्याणकप्ररूपणादिकं किञ्चिन्निमित्तमामाद्य चैत्यवासिजिनेधरस्वरिणा निष्काशितो न केनाप्यङ्गीकृतः, अहं चैत्यवासं त्यक्ष्यामीति वाङ्मात्रमुद्भाव्य श्रीअभयदेनस्वरिसमीपं गतः, तेनापि परीक्षयाऽनुचितोऽयमिति ज्ञात्वा नाभ्युपगतः, परं लोकानुवृत्त्या त्वं शोभनां क्रियां कुरु पथाद्यथावसरं ‘ज्ञास्यते इत्युक्त्वा प्रत्युत्तरितः, सोऽपि द्यौर्यार्थाद् गुरुवचनं प्रमाणमिति वचनमुक्त्वा चित्रकूटादौ गतः, किलक्षणः ?—आत्मद्वितीयः, एको जिनशेखरोऽपरश्चात्मेति द्विस्थानकेन ‘बहु भ्रान्तः’ बहुकालं बहुक्षेत्रं च भ्रान्तः—पर्यटितः, ‘कतिजनाशुभानामुदयेन’ कतिपयजना-

नो यान्यशुभानि कर्म्मणि तेषां कर्म्मणासुदयेन, प्राग्जन्मसंबन्धिष्णुर्कर्मोद्भयमन्तरेणोत्सृज्यमाप्नुयदेऽविषयो न भवतीति गाथार्यः ॥१७॥ अथ तेन भ्रमता किं विदितमित्याह—

तेण कजो विहिसंघो अप्पचिओ सावओ अ तिविदो घा । निरवधे परलोग गयमि जा बुद्धि करिसाह ॥१८॥
 तन—जिनवल्लभेन नाम्ना विधिसम्बः कृतः, स्वचोर्निर्यथितकृतिपयजनसमुदायो विधिसम्बन्धनाम्ना व्यवस्थापितः, सब्ब-सम्ब-कीदृशः ?—‘आत्मद्वितीयः भावकः’ आत्मैव द्वितीयो यत्र स भावकः—भावकप्रातीयः, साधुभावकलक्षणो द्विविधः सब्ब-इत्यर्थः, साधारणप्रमुखा भावकः अनेन स्वायचीकृता इतिगणधरसार्द्धशातकेऽभिहिता, पर भाविका नोक्ता, मात्स्व्यम् दीक्षिता एव नासन्, तावद् दूर आत्मा, साधुरपि कश्चिन् दीक्षितः, अपवा त्रिविधः, कश्चन भाविका भावकायत्ता समाख्यमाना अपि इतिकृत्वा त्रिविध इत्यर्थः, ‘निरपत्ते’ अपत्यरहिते फलोक्तं गते विनवल्लभे द्वे वर्षे यावद् गते, वर्षद्वयं यावत्साधुरहित एव विधिसम्ब-आसीदितिगाथार्यः ॥१८॥ अथैवविधेन सब्बेन किं कृतमित्याह—

तेण पलोअसेण लद्धिओ एगो अ सोमचवन्नुणी । अण्णुण्णं ययबध काऊण कारिओ सूरी ॥१९॥
 तेन सब्बेन ‘प्रलोकयता’ असात्समुदायो निःस्वामिकोज्ञः कश्चित्स्थामी कर्षज्य इति धिया प्रत्यहमन्वेपयता षपदयेऽतिक्रान्ते एफः सोमचन्द्रनामा मुनिर्लज्जः, अन्योऽन्य वधोव-ष व्रतबन्धं वा कृत्वा रक्षोहृष्या स्वस्वामिरुन्ध्या एकीभूय तेन सब्बेन सूरिः स्फुरितः, तस्य च नाम जिनदत्तस्मरितिकृतमित्तिगाथार्यः ॥१९॥ अथ जिनवल्लभविनदत्तचयोराराधार्थपदविधि गणधरसार्द्धशतकादुपलभ्यान कीदृश इति व्यापयन्त्याह—

जिणवह्मजिणदत्तायरिअपयं जारगब्भसारित्थं । सीमंतसमं पुत्थयलिहणं को कुणइ तस्सावि ? ॥२०॥
 जिनवल्लभजिनदत्तयोराचार्यपदं जारगर्भसदृशं, तस्यापि पदस्य सीमन्तममं पुस्तकलिखनं—गणधरसार्द्धशतकादिग्रन्थरचनया
 पुस्तके लिखनं कः करोति ? न कोऽपि करोतीत्यर्थः, यत्तु खरतरेण कृतं तत्सामान्यार्थनामत्वाद्युक्तमेवेत्यक्षरार्थः । भावार्थस्त्वयं—चैत्य
 वासिशिष्यत्वेन न गच्छसम्मतो भविष्यतीतिकृत्वा श्रीअभयदेवसूत्रिणा नाचार्यपदं दत्तम्, अन्त्यसमये प्रमन्नचन्द्राचार्यस्योक्तं—
 यन्मत्पदं जिनवल्लभः स्थाप्यस्तेनाप्यन्त्यसमये देवभद्राचार्यः, तेन च जिनवल्लभकृतसमुदायमाक्षिकं चित्रकूटे गत्वाऽऽचार्यपदं
 कृतं, श्रीअभयदेवसूत्रिणा च स्वपदं श्रीवर्द्धमानाचार्यः स्थापित इत्यादि जिनवल्लभपदस्थापनस्वरूपं गणधरसार्द्धशतके लिखितं,
 तच्च प्राग् तत्संबन्धव्यतिकरेऽत्रैव दर्शितम्, एवं जिनदत्तस्यापि व्यतिकरः प्राग् प्रदर्शितो बोध्यः, एवं तयोः पदं विचार्यमाणं
 जारगर्भ इवापन्नं, जारगर्भस्य च सीमन्तकरणं न केनापि श्रुतं दृष्टं वा ? तद्वदेतादृशो व्यतिकरः पुस्तके लेखनानर्होऽपि खरतरे-
 णाविमृश्य लिखितः, नह्येवंविधव्यतिकरः पदस्य दातुरनुज्ञातुः उपादातुर्वा गौरवकरः, किंतु महालज्जाकरः, नचैवं तदीयसमुदाय-
 स्यापि गौरवमिति सूक्ष्माधिया पर्यालोच्यमिति गार्थः । २०॥ अथ जारगर्भसदृश्यज्ञापनाय दिशमाह—

पवज्जाउट्ठावणुवहाणसुण्णोवि चिइनिवासीवि । सिद्धंतपारगामी सूरीवि विगोवणुत्तीण ॥२१॥

जिनवल्लभस्तावत् क्रीतकृतोऽपि चैत्यवास्यापि प्रव्रज्योपस्थानोपधानशून्यः, नहि जिनवल्लभेन कस्यापि संदिग्धस्य पार्श्वे प्रव्रज्या
 गृहीता, तद्भावाच्च न केनाप्युपस्थापितः, उपस्थापनाऽभावाच्चोपधानमपि, आवश्यककादिश्रुताराधनतपोविशेषयोगानुष्ठानाद्यपि न जातम्,
 एतैः शून्यो—रहितः सिद्धान्तपारगामी संविद्यश्रीअभयदेवसूत्रिणार्थे संपन्नः, तथाभूतोऽपि रहः कर्णजापपरम्परया सूत्रिगपि, सोऽपि

भीममयदेवद्युरिपदटे भीवद्भमानाचार्ये विद्यमानेऽपि, तदीयसमवायेनानभ्युपगतोऽपि, सख्येन च हिष्कृतोऽपि एककी भ्रमवपि धीम-
 गयदेवद्युरिपदटघर इत्यादि विगोपनयुक्त्या छास्र लिखितं खरतरमन्तरेण को गर्दभीधीरपायी प्रत्येतीति गायार्थं ॥२१॥ अथ प्र-
 चरान्तरेणापि दिग्दग्धन गायदक्षकेन चिकीर्षुं प्रथमगायामाह—

जाय दिसायपेण न कज्जो सीसो सइत्ययासेण । ताव न मढलिभोगोऽवि होइ कह होइ पट्टघरो ? ॥२२॥
 यावत्सवइस्वचासेन—निजइत्तवासनिषेपेण हेतुभूतेन दिग्बन्धेन क्षिप्यः कृतो न स्यात्, दिग्बन्धस्त्वेव—क्षैटिको गणो वैरी
 ज्ञासा धान्द्रं कुलममुकनामा मङ्गारकोऽमुक आचार्योऽमुकयोपाध्यायोऽमुका प्रवर्तिनी वेत्यादेषविधेन दिग्बन्धेन क्षिप्यः कृतो न
 भवेत् तावत् मण्डलीसंमोगोऽपि न भवति—यथादिसममण्डलीसमोगो न स्यात्, सप्तमण्डल्यस्त्वेव—“सूते अत्ये भोजन काले
 आवस्मए अ सज्झाए । संपपएजविअ सदा मपेजा मंडली इति ॥१॥” तर्हि पट्टघरः कथं भवेत् ? मण्डलीसंमोगामात्रे पट्टघरत्वं
 दुरगपमेवेति गायार्थं ॥२२॥ अथ न्यतिरंके ग्रन्थसम्प्रतिमाह—

मिस्सदिसायपेण न इति समोगसीसमार्हणि । ठाणगे चठभगी गणसंठिइमाइविस्तीए ॥२३॥

मिस्सदिसम्बन्धेन—गच्छान्तरीयदिग्बन्धकरेण निजगच्छसंबन्धिमण्डलीसंमोगक्षिप्यादीनि, आदिशब्दाभिजपदस्वापनानि
 ब्रह्माणि, तानि न भवन्ति, अन्यथा दिग्बन्धस्य वैयर्थ्योपपत्तेः, एतच्च स्थानाङ्गे चतुर्भङ्ग्यां गणसंखित्यादिश्रुतौ
 भवितमित्यध्याहार्यं, तथाहि—“धत्तारि पुरिसजाया पं०, सं०—धम्मसंठिअ जहाति नाममेगे नो गणसंठिअ, गणसंठिअं जहाति ना-
 ममेगे नो धम्मसंठिअं” इत्यादि धीस्थानाङ्गे, सप्तशुक्तिर्यथा—धर्मं त्यजन्नेको जिनायारूप, न गणसंखित्ति—स्वगच्छमस्सं मयदिआए, इह

कैश्चिदाचार्यैस्तीर्थकरानुपदेशेन संस्थितिः कृता यथा—नास्माभिर्महाकल्पाद्यातिशयश्रुतमन्यगणसत्काय देयमिति, एवं च योऽन्य-
गणसत्काय न तद्ददाति स धर्मं त्यजति, न गणस्थिति, जिनाज्ञाननुपालनात्, तीर्थकरोपदेशो ह्येवं—सर्वेभ्यो योग्येभ्यः श्रुतं दात-
व्यमिति प्रथमः, यस्तु ददाति स द्वितीयः, यस्त्वयोग्येभ्यस्तद्ददाति स तृतीयः, यस्तु श्रुताव्यवच्छेदसमर्थस्य परशिष्यस्य स्वकी-
यदिग्वन्ध कृत्वा श्रुतं ददाति तेन न धर्मो नापि गणसंस्थितिस्त्येकेति” श्रीस्थानाङ्गवृत्ताविति गाथार्थः ॥२३॥ अथ गच्छा-
न्तरीयदिग्वन्धेन शिष्यादिव्यवहारो न स्यात् तत्कथमिति ज्ञापनाय गाथामाह—

तेषां पज्जोसवणाकप्पंमि थिरावलीइ भणिअ।ङं। साहाकुलपमुहाइं नामेहिं नेव दीसंति ॥२४॥

येन कारणेन गच्छान्तरीयदिग्वन्धेनात्मीयसंबन्धि शिष्यादि न स्यात् तेनैव कारणेन पर्युषणाकल्पे स्थविरात्रल्यां शाखाकुलप्रमुखानि
भणितानि यानि तानि नामभिः—यथोक्ताभिधानैर्न दृश्यन्ते, अयं भावः—जिनवल्लभवत् संतानरहिता ये परलोकं गतास्तत्कृत-
दिग्वन्धादिविकलास्तत्संताना भवितुं नार्हन्त्यतो व्युच्छिन्नसंतानास्तेऽभूवन्, ततः कथं तेषां नामभिस्ते लभ्यन्ते ? न पुनः माश्रादु
दृश्यन्त इति गाथार्थः ॥२४॥ अथ प्रकृते योजयति—

जिणदत्तदिसाबंधो न कओ जिणवल्लहेण तस्सावि । न कओऽभयदेवेणं कहमण्णुण्णंपि संबंधो ॥२५॥

‘जिनदत्तदिग्वन्धः’ जिनदत्तस्य सोमचन्द्रापरमूलकस्य दिग्वन्धः जिनवल्लभेन न कृतः, तस्यापि—जितवल्लभस्याप्यभयदेवेन
श्रीअभयदेवस्वरिणा न कृतः, एवं च सति कथमन्योऽन्यमपि—परस्परमपि संबन्धः—गुरुशिष्यभावलक्षणः स्यात् ? न कथमपीति गा-
थार्थः ॥२५॥ अथोक्तानां त्रयाणामपि संबन्धाभावे दृष्टान्तपुरस्सरमाश्रयमाह—

जः कीदृशउद्घाण सयस्यो तारिसो अ तद् तेसिं । चित्तं तववेषेण चरिअ ज तारिस लिहिअ ॥२६॥

यथा कीटिकोद्दयो' संवधो यादश्च इति गम्यं तादृशस्तथा' तेषां-श्रीजमयदेवद्युरिजिनवल्लभजिनदत्तानां परस्परं संबन्ध ,
अथ भाव -कीटिकाभिरुदेन उद्दस्य च कीटिकाभि' संपन्धो-अन्यजनकभावो न स्वात्, नहि बाह्यभिरपि कीटिकाभिरुद् एकोऽपि
अन्यत, तथा तेन तांशेत्यादि दृष्टान्त' प्रतीत एव, 'तदपत्येन' जिनपतिद्युरिग्रमृतिना तादृश चरितं-जिनवल्लभजिनदत्तयोर्य
यामृत संवधमाश्रयक चरित्रं लिखित तच्चित्रम्-आश्चर्यम्, अन्यथा कथमस्मादश्चैर्यथावत् ज्ञापयेतिगाथाय ॥२६॥ अथ जिनव
न्तमस्योपहानमहतुमौमाग्यमाविष्कृतमाह-

निरवधमयम्माविअस्वच्च जिणवल्लभस्म त तेण । लोउत्तरसोदग्ग यणिणज्जइ किस्सिअ तस्स ? ॥ २७॥

निरपत्यमृतम्यापि जिनवल्लभस्यापत्य, चन्द्रगदावत्वारिन्द्रपीयाचापपदोपेतमेव प्रसूतमितिगम्यं, तत् तदपत्यदेतुक लोकोत्तरं
मौमाग्यम्, अन्यस्य तद्यतिरिक्तस्य तादृश न भवतीति, लोकोत्तरमिति मौमाग्यविशेषण, 'तस्य' जिनवल्लभस्य 'क्रियत्'
क्रियमात्र वर्णयत ? , वणिगतुमन्नकयमित्युपहास्य, जगत्स्थितेर्नहिमृतत्वाद्, एतेन सारता यदनादिषु -अस्मदीयो गच्छ'
माविष्टायच्छन्तत्वन्य सपक्ष, तथाविधाधिष्ठायकमन्तरेण मृतानामप्यपत्यत्वासंभवादितिगाथायः ॥ २७॥ अथ जिनदत्त
स्याप्युपहान्याम्पत्त्वमाह-

लोउत्तरमोदग्ग जिणदत्तस्सावि जेण निरवधो । कालगओ सावधो जाओ जिणवल्लभो जेण ॥२८॥

जिनदत्तस्यापि लोकोत्तरं मौमाग्य येन स्मरणेन निरपत्य कालगतोऽपि जिनवल्लभो येन जिनदत्तेन हेतुना सापत्यो जात',

एतदप्यसंभवि जगद्विलक्षणं संभूतमिति, अयं भावः—‘अपुत्रस्य गतिर्नास्ती’ति वचः श्रुत्वा अहो जिनवल्लभोऽपत्यरहितो मृतो विगतिभाग् मा भवत्विति तद्भक्त्युल्लसितमानसः स्वयं तदपत्नीभूय जिनवल्लभं सुगतिं प्रापितवान् जिनदत्त इत्युपहास्यमित्तिगार्थः ॥२८॥ अथ खरतरसमुदायमात्रस्यापि लोके हास्यास्पदत्वं दर्शयति—

जीवंतजणयजणिआवच्चाइं हुंति एस जगवद्दो । खरयरनामावच्चं तु उग्गकिरिअंति विवरीअं ॥२९॥

‘जीवज्जनकजनितापत्यानि’ जीवद्भिर्जनैर्जनितान्यपत्यानि जीवज्जनकजनितापत्यानि भवन्ति एष जगन्मार्गो—जगत्स्थितिः, ‘खरतरनामापत्यं तु’ खरतर इति नाम यस्येति, खरतरमात्रग्रहणं, तद्रूपं यदपत्यं तत्तृयाक्रियमिति तदीयं वचस्तदनुसारेणैव संभाव्यते इत्यर्थाद्बोधयं ‘विपरीतं’ विपर्ययहेतुकं, मृतजनकजनितमित्यर्थः, अयं भावः—सं० ११३५ वर्षे क्वचित् ११३९ वर्षे दिवं गतः श्रीअभयदेवखरिः, जिनवल्लभस्तु सं० ११६७ वर्षे तत्पट्टधरः संपन्नः, (तस्मिन्नेव च दिवं गतः) ततोऽपि वर्षद्वयेऽतिक्रान्ते मोमचन्द्रो जिनदत्तनाम्नाऽऽचार्यीभूय तत्पट्टे जातः, ततश्च खरतरनाम्ना मतप्रवृत्तिरिति मृतजनकात्समुत्पन्नं खरतरनामकमपत्यमित्युपहामस्थानं लोकानामिति गार्थः ॥२९॥ अथ जिनवल्लभजिनदत्तयोस्तथाविधमविष्यतास्त्वचिकां चेष्टामाह—

सप्पाकरिसिणिविज्जालाहुग्गयखित्तनोडणं पढमं । भविअव्याणुचिड्डा लिंगं अइमुत्तयाहरणा ॥३०॥

जिनवल्लभेन बाल्यावस्थायां सर्पाक्षिणी विद्या तन्मोचनी च टिप्पनकलिखिता प्राप्ता तस्याः भाविफलं—सर्पतुल्यानामनन्त-संसारभाजां दुष्टाशयवतां मनुजानामाकर्षणं—स्वायत्ततां करिष्यति, या च सर्पमोचिनी तस्याः फलं—निरपत्य एव परलोकं यास्यतीति सूचितं, यतस्तेनैव ते मोचिता इति लिखितमस्ति, जिनदत्तेनोद्गतक्षेत्रं त्रोटितं, तत्फलं—सम्यक्त्वाकुलितस्य सङ्घक्षेत्रस्य

दग्नेन श्रोत्रको मविप्पतीति प्राक् प्रदर्शितमिति 'भवितव्यवानुवेष्टा' भवितव्यवानुवेष्टा लिंग-प्रागुक्तं लघुचक्रम् अतिमुक्तस्त्रोदाहरणाद्, यथाऽतिमुक्तकेन भीमहावीरशिष्येणास्माकीना नौस्वरतीति वदता जले निजपात्र प्रवारित, तथा तद्वचमोऽयमन लिङ्ग द्युचितमिति गायार्थ ॥३०॥ अथातिदेवोपसंहारमाह—

इधेम जिणवह्लइजिणदत्ताण चरित्तमिह वव । गणइरसद्दसउत्त वण्णयवत्तति तं भणिअं ॥३१॥

इत्येवं प्रागुक्तप्रकारेण जिनवल्लमजिनदत्तयो स्वरूप-चरित्र गणधरसार्द्धवक्तृकोक्तं, वर्णनं त्वयधार्थमपि भवतीति कृत्वा वर्णं कवर्जमिह प्रक्रम्ये वाच्यं-वक्तव्यं भवतीति तद्वर्णितमिति गायार्थ ॥३१॥ इति गायार्थद्वयेन स्वरतरपट्टधरपरम्परोपहास्ये हेतुरिति दर्शितं ॥ अथ स्वरतरमताकर्षको जिनदत्ताचार्य कथमित्याह—

जिणवत्ता चउवण्णो ममुवाओ अज्ज जाव अच्चिअो । संजाओ त पवमो आयरिओ नामज्जिणदत्तो ॥३२॥

जिनवल्लमाद्विधिमद्यं प्रवृत्तोऽपि साध्वीनाम्ना विक्ल्लस्त्रिवि एवासीत्, जिनदत्तासु चतुर्वर्ण, क्रियस्काजानन्तरं साध्वी-वैपाप्येन साध्वीसंयुक्तो जात-संपन्न समवायो जिनवल्लमस्यापितो विधिसङ्गनाम्नेति, एवंविधः समग्र यावदच्छिन्नो वर्धते, तेन स्वरप्येन चतुर्वणात्मीभूतस्य विधिसंघस्य प्रथम-प्राप्त आचार्यो नाम्ना जिनदत्तो नामज्जिनदत्त, स्वरतरमताकर्षको जिनदत्ताचार्य इति मूलान्वार्थं प्रदर्शित इति गायार्थ ॥३२॥ इत्युद्दिष्टयोर्मूलेत्यत्र प्रथमाचार्ययोर्विष्कम्पता प्रदर्शिता, अथ स्वरतरमते नाम्ना-मुत्पत्तिं दत्तयन्माह—

अह वामुंढिअउअडुम्बरयरनामाइ त्तिणिज जिणवत्ता । जइ जायाइं तहेव न समासओ मुणइ वसेमि ॥३३॥

‘अधे’ति मूलोत्पन्नप्रथमाचार्ययोर्वक्तव्यतानन्तरं चामुण्डिकश्चौष्टिकश्च खरतरथेति नामानि ‘त्रीणि’ त्रिसंख्याकानि जिनदत्ताद् यथा जातानि अमुकवर्षेऽमुकहेतुना जातानि तथैव, नान्यथा, चकारः पादपूरणे, श्रुत भो लोकाः !, तन्नामोत्पत्तिजिज्ञासया श्रवणगोचरीकृताहं दर्शयामीतिगाथार्थः ॥३३॥ अथ ग्रथं चामुण्डिकनाम्न उत्पत्तिमाह—

तेणेविगुत्तरेहि बारससयवरिसएहिं चामुंडा । आराहिआ य तेणं चामुडिअसन्निओ जाओ ॥३४॥
 तेनैव-जिनदत्तेनैवक्रोत्तराधिकद्वादशशतवर्षे १२०१ निजमतवृद्धये ‘चामुण्डा’चण्डिकापराभिधाना मिथ्यादृग्देवताविशेष आराधिता तेन हेतुभूतेन चामुण्डिक इति मंज्ञा-नाम जाताऽस्येति चामुण्डिकसंज्ञितो जातः-उत्पन्नः, तथाविधख्यातिमानित्यर्थः, अयं भावः-चित्रकूटे यस्या मटे जिनवल्लभो वर्षारात्रं स्थित आसीत्, तत्रैव स्थित्वा जिनदत्तेन सा आराधिता निजमतवृद्धये, यथा आञ्जलिक्रमताकर्पकेण नरसिंहोपाध्यायेन चम्पकदुर्गे मिथ्यादृग्कालिका देवी निजमतवृद्धये आराधिता तथाऽयं चामुण्डिकाराधनाचामुण्डिक इति सान्वयं नाम जिनदत्तादेव ग्रवृत्तमितिगाथार्थः ॥३४॥ अथ सार्द्धगाथाद्वयेनोष्टिकनाम्न उत्पत्तिमाह—

अह अण्णया कयाई रुहिरं दट्ठण जणहरे रुद्धो । इत्थीणं पच्छित्तं देइ जिणपूअपडिसेहं ॥३५॥
 संयुत्तिभयपलाणो पट्टणओ उट्ठवाहणारूद्धो । पत्तो जावालपुरं जणकहणे भणइ विज्जाए ॥३६॥
 लोणं सो भणिओ नामेणं उट्ठित्ति बिअनामं । तन्नामसवणरुसिओ लोणहि मिसिमिसेमाणो ॥३७॥
 जाओ तामसवयणो भणिओ लोणण खरयरा पयडी । तेणामरिसवसेणं खरयरसन्नत्तिपडिवणं ॥३८॥
 ‘अथे’ति प्राग्वत् अन्यदा-एकदा प्रस्तावे जिनदत्तेन जिनभवने रुधिरं पतितं दृष्ट्वा रुष्टः सन् अद्यप्रभृति स्त्रीभिर्जिनप्रतिमान

पूजनीया, विद्ययतो मूलप्रतिभेत्येष्वपदेनेन स्त्रीभ्यो ऋचिरपातप्रभवपातकस्य प्रायश्चित्त ददाति, एतद्व्यतिकरमाकर्ण्य सख्येन
 चिन्तितुम्—अहो प्रवचनोपधातस्त्रोपठद्वेनानेनैवविच' प्रायश्चित्तविधिं कृतोऽभ्यस्तो ! यदेकस्यापराधे तस्मात्तिमाग्रस्य विनपूजाप्र
 तिपक्षरूप प्रायश्चित्त दीयते, एवं च मति धर्मानुष्ठानमाग्रस्याप्युच्छेदावधि', न हि किमपि धर्मानुष्ठानस्यान तादृग् यदनादौ
 समारंभेनैकद्वयोऽननुकूलक्रियाभिः विराधित तस्माद्विराधितस्याने तदाराधनाय प्रयुक्तो नोद्वेजयितव्यः, किंतु यत्स्थानं येन
 विराधितं भवेत्स एव तत्स्थानकविराधनामभुरयपातकधाताय पुनस्तत्रैव प्रवर्षेयितव्य', अत एव प्रतिमापुस्तकविनाशे नवीन
 कुर्यापण्ये मुदि' प्रायश्चित्तदाने मणिता, न पुनस्तदाराधनविधे' पराङ्मुखीकर्षव्य, तस्मात् प्रातरेण प्रष्टव्यो, यदि कदाग्रहं
 न त्यक्ष्यति तदाऽस्मै शिष्टा दास्यत, इत्येवरूपेण या सद्भोकि' तस्या समुत्थं यन्मय तस्मात् तन्निमित्तात् 'पलाणो'पि पलायितो,—
 नष्ट इत्यर्थ, कीदृशो नष्टः !—उष्ट्रवाहनान्त्वः, पचनाज्जालपुरं प्रातः, उष्ट्रमारुह्य स्वर्णगिरिं प्राप्त इत्यर्थ, तत्रत्यजनकबने—कथं
 कन विधिना स्त्रीग्रमेव मयानिहागत इति लोकोक्तौ सत्यां द्रव्यलिङ्गिभ्य संभावितोपद्रवः औष्ट्रिकीं विधां स्मृत्याऽत्रागत इति
 प्रत्युत्तरं दत्तवान्, तदानीं पानीयपात्रामावेन घटान्तरणाऽपि तन्मते प्रसङ्गो बोध्या, ततो लोकेनौष्ट्रिकीविधिवानयमौष्ट्रिक
 इत्युक्तोऽतो द्वितीयमौष्ट्रिकनामति सादृगाभादयस्य' ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ अथ माद्वरापया इदधयोऽनुमारेण युक्त्या खरखर
 नाम्न उत्पत्तिमाह—तदनन्तरोक्तमौष्ट्रिक इतिनाम तन्नाम तस्य नाम्नः भवण—लोकांमुखादाकणन तेन हेतुभूतन कथो—रोष गत लोकैः
 सह 'मिसमिसेमाणो'पि कोषज्वलनेन ददीप्यमानस्तामसुवचनो जात सन् लोकंन मणित'—अहोऽस्य खरखरा प्रक-
 तिरिति, पश्चात्तेन विनयेनामर्पवदेन खरखरसंज्ञेति प्रतिपन्नम्, अथ भावः—औष्ट्रिक इत्युक्ते लोकं प्रति सरोष त्रिबलीममलङ्-

तललाटः सचाण्णारुणलोचनः मां प्रतीत्यं लोको ब्रूते इति द्वेपाभिभूतोऽसभ्यभाषणाय स्फुरदोष्ठः सन् ताममवाग्-मां प्रात
नोपलधच्चमित्यादिरूपेण भयोत्पादनपुग्गस्सरमाक्रोशदाता जातोऽभूत्, पश्चाच्छोकेन भणितम्-अहो खरतरा प्रकृतिरस्य, मौख्ये
च जिनदत्तस्य स्वभावसिद्धं गणधरसार्द्धशतकवृत्तावप्युपलभ्यते, कथमन्यथा मृदुभाषया वृष्टोऽपि कापलिका त्वदीयमुखचूर्णा-
र्थमित्यादि निष्ठुरभाषी भवेद्, एतदर्थिना तु प्रागुक्तजिनदत्तचरित्रमेव विलोक्यम्, अद्यापि लोके यस्तामसप्रकृतिर्भवति तस्य
खरतरप्रकृतिरिति ख्यातिः स्वर्णगिर्यादौ प्रतीतैव, पश्चात्तेन चिन्तितं-खरतरप्रकृतिकं मां ज्ञात्वा कोऽप्यन्यो मीतो माऽप्यवद-
त्त्वित्यमर्षयशात्तेनाहं खरतरोऽस्मीति मां प्रति समीक्ष्य किञ्चिद्वक्तव्यं, नाहं महिष्ये इति तेन जिनदत्तेन खरतरसंज्ञेति प्रतिपन्नमिति
खरतर इति तृतीयं नाम लोकदत्तं, तदपि जिनदत्तेनाभ्युपगतमित्युभयसम्मतं, परं खरतरनाम्नः प्रसिद्धिः कियत्कालानन्तरमेव
बह्वी जाता, अत एव गणधरसार्द्धशतकवृत्त्यादौ खरतरनाम्नो नाभिधानं, तथा श्रावणिकत्वेन सगोत्रः स्तनिकोऽपि शतप-
धाम्-‘औष्ट्रिका आचरणायाः ग्रामाण्यं वदन्ति तत्रेदमभिधातव्य’मित्यादिवचनैरुक्तवान्, न पुनः कापि खरतरा इति, तदानी-
मौष्ट्रिकनाम्न एव प्रसिद्धेरिति सार्द्धगाथार्थः॥३७-३८॥ अथोष्ट्रिकखरतरनाम्नोरुत्पत्तिः कस्मिन् संवत्सरे जातेत्याह-
एवं चउत्तरेहिं वारससयवरिसर्णहिं १२०४ नामदुगं । चांशुडिअनामजुअं नामतिगं तेण जिणदत्ता ॥३९॥
‘एवं’ प्रागुक्तप्रकारेण चतुरत्तरैः-चतुरधिकैर्द्वादशशत १२०४ वर्षैः ‘नामदुगम्’ अभिधानद्विकं जातमित्यर्थः, तच्च नामद्विकं
चांशुण्डिकनामयुतं सन्नामत्रिकं स्याद्, एतन्नामत्रिकं जिनदत्तादेव, नान्यस्माज्जिनवल्लभादेस्तथाविधनिमित्ताभावादेवेतिगाथार्थः
॥३९॥ अथ “दमसयचउत्रीसेहि नयरि पट्टण अणहिलपुरि । हुअउ वाद सुविहित्थ चेइवासी स्यु बहुपरि ॥१॥ दुल्लहनरवइसभासमख्य

त्रिण हेलिहिं त्रिमउ । चदवास उच्यपि वसगुञ्जएव दिमउ ॥२॥ सुविहिसगच्छ स्वरतरनिरुद्ध दुल्लइनखइ तिहिं दिअइ । सिरिवदमाणप
 डिहिं तिल्लउ, विषेमरघरि गुरु गइगइइ ॥३॥” इत्यादिबोधोमिः श्रीदुर्लभराजसमायां चैत्यवासिभिः सह विवादे ज्ञयात् भीजि
 नभरग्नरिभिः स्वरतरनिरुद्धं प्राप्तमिति तदीया” श्रीजिनेश्वरपरिमग्याख्याति, तदप्राकृतये गायामाह—

उ पुण जिणेसरेण स्वरयरपिरुअ निवाउ उवल्लउ । इवाइयमुल्लवण लवण चम्मकुरस्स तय ॥४०॥

यत्पुनर्जिनेश्वरेण—श्रीजिनेश्वराचार्येण नृपाह—दुर्लभराजसक्काभात् स्वरतरनिरुद्धमुपलब्धं—प्राप्तमित्यादिकमुल्लपनं तदत्र तर्क कु-
 त्कार्थे कप्रत्यये तर्क—प्रागुक्त धर्मादुरस्त्र लघनं—छेदनं, तत्र धर्मो ज्ञानादिलक्षणस्तस्याङ्कुर—सत्यमापणं, यतः सत्यमापणादेव संवि
 द्प्रपाधिकोऽपि ज्ञानदर्शनमागू सन् मोक्षस्य तृतीयं पन्था मणित, यदुक्त—“ज्ञानछजोगपरिवज्जणाइ सञ्चुचमो जईधम्मो । बीजो
 मावगअम्मो तज्जो सविगपइल्लपइ ॥१॥” चि श्रीउपदेशमाला (५१९) असत्यमापणे च धोरानुष्ठानपरोऽप्यनन्तसंसारमागू,
 यथा जमान्यादय, यदागम—“सत्तेआ दिट्ठीओ चाइअएमरवणग्गभवसहीणि । मूल ससारस्स उ इवति निगंगवरूपेण ॥ १ ॥
 (३-७८६) सि” धीप्रावश्यक्कनि० विक्षेपतो महापुरुषस्याभ्यास्यान ज्ञानादिनाश्रकमिति गार्थः ॥ ४० ॥ अथ तत्र मृषा
 मापणे व्यञ्जकमाह—

जण्ण बुल्लहराया वसअउवीसंमि १०२४ बुल्लहो नेव ।

जो पुण असीइ १०८० विगण्यो त ससगस्सेव सवणपुइ ॥४१॥

दशचतुर्विंश—चतुर्विंशत्यधिकदशचत १०२४ वर्षे म दुर्लभराजो बुल्लेम एव, तदानीं तस्यानुत्पन्नत्वात्, न बानुत्पन्नो विरुद्ध

दद्यान्, यत्पुनर्गतीतिविरूपः—अशीत्यधिकदशशत १०८० वर्षे खरतरविरुदं जातमिति कल्पना तदपि शशकस्य श्रवणपुटमिव,
यथाहि -आखेटकपरिवेष्टितः शशकः स्वकर्णपुटेन निजचक्षुषी आबृत्य तिष्ठति तथाऽयमौष्ट्रकोऽपि, अयं भावः—प्रागुक्तयुक्त्या संत्रा-
सितः पलायनदिशमलभमानः कश्चिद्वाचालो वदति—अहो मया “दससयचउवीसेहिं नयरि” चि तत्र चतुर्विंशतिशब्देन चतस्रो
विगतयश्चतुर्विंशतय इतिव्युत्पत्त्या अशीतिरुच्यते इति विकल्प्य जल्पनमपि शशकस्य कर्णपुटमिव नालं भवति, यतस्तदीयजीर्ण-
पद्मावलीषु १०२४ वर्षे श्रीमदणहिल्लपत्तने दुर्लभराजसमक्षमित्यादि लिखितमस्ति, तथा,—‘श्रीपत्तने दुर्लभराजराज्ये, विजित्य
वादे मठवासिस्वरीन् । वर्षेऽब्धिपक्षात्रशशि १०२४ प्रमाणे, लेभेऽपि यैः खारतरो विरुद्धः॥१॥इति सं० १५८२ वर्षे जिनहंसस्वरिराज्ये
खरतरकृतच्छन्दोनिबद्धपद्मावल्यामितिगाथार्थः ॥४१॥ अथ तथा विकल्पितं कथं न त्राणमित्याह—

खरतरकृतच्छन्दोनिचद्रूपद्वारवल्यामातगाथायः ॥४१॥ अथ तयोपनिषत्कालः ॥४२॥

जं सो दसबावढीवरिसे उववेसिऊण रज्जंमि । दससत्तसत्तरीए कालगओ दुल्लहो राया ॥४२॥

यद्-यस्मात् स दुर्लभराजः पद्पृष्ट्यधिकदशशतवर्षे १०६६ राज्ये उपविश्य समसप्तत्यधिकदशशत १०७७ वर्षे कालगतः-पर-
लोकं प्राप्तः, कश्चित् सं० १०७८ वर्षे इत्यपि दृश्यते, तत्रायं वर्ष ११ मास ६ राज्यं कृतवानिति लिखितम्, अतस्तदपि युक्तमेव,
यतः श्रीपत्तनराजपद्मावली त्वेवं-श्रीवीरात् ४७० वर्षे श्रीविक्रमः संवत्सरः, विक्रमादित्यतः सं० ८०२ वर्षे वनराजेन
पत्तनस्थापना कृता, तत्र तस्य राज्याभिषेकश्च ८०२ वर्षे, वनराजराज्यं वर्ष ६०, ततः ८६२ योगराजराज्यं, वर्ष ३५,
ततः ८९७ क्षेमराजराज्यं, वर्ष २५, ततः ०२२ भूयडराज्यं, वर्ष १९, ततः ९५१ वैरसिंहराज्यं, वर्ष २५, ततः ९७६ वर्षे
रत्नादित्यराज्यं, वर्ष १५, ततः ९९१ सामन्तसिंहराज्यं, वर्ष ७, एते चापोत्कटा राजानः १९६ वर्षवध्ये बोध्याः, ततः ९९८

यद्-यस्मात् स दुर्लभराजः पद्वष्टाधाधिकदशशतवर्ष १०६२ राज्य उपापन्नम् तत्तत्काले यद्वा ३५ वर्षं
लोकं प्राप्तः, कश्चित् सं० १०७८ वर्षे इत्यपि दृश्यते, तत्रायं वर्ष ११ मास ६ राज्यं कृतवानिति लिखितम्, अतस्तदपि युक्तमेव,
यतः श्रीपत्तनराजपट्टावली त्वेवं-श्रीवीरात् ४७० वर्षे श्रीविक्रमः संवत्सरः, विक्रमादित्यतः सं० ८०२ वर्षे वनराजेन
पत्तनस्थापना कृता, तत्र तस्य राज्याभिषेकञ्च ८०२ वर्षे, वनराजराज्यं वर्ष ६०, ततः ८६२ योगराजराज्यं, वर्ष ३५,
ततः ८९७ क्षेमराजराज्यं, वर्ष २५, ततः ०२२ भूयडराज्यं, वर्ष १९, ततः ९५१ वैरसिंहराज्यं, वर्ष २५, ततः ९७६ वर्षे
रत्नादित्यराज्यं, वर्ष १५, ततः ९९१ सामन्तसिंहराज्यं, वर्ष ७, एते चापोत्कटा राजानः १९६ वर्षवध्ये बोध्याः, ततः ९९८

यतः श्रीपत्तनराजपट्टावली त्वत्र-आचारात् ४७० वर्ष आधिक्यं संचरन्, निश्चितम् १९५८
पत्तनस्थापना कृता, तत्र तस्य राज्याभिषेकश्च ८०२ वर्षे, वनराजराज्यं वर्ष ६०, ततः ८६२ योगराजराज्यं, वर्ष ३५,
ततः ८९७ क्षेमराजराज्यं, वर्ष २५, ततः ०२२ भूयडराज्यं, वर्ष १९, ततः ९५१ वैरासिहराज्यं, वर्ष २५, ततः ९७६ वर्षे
रत्नादित्यराज्यं, वर्ष १५, ततः ९९१ सामन्तसिंहराज्यं, वर्ष ७, एते चापोत्कटा राजानः १९६ वर्षमध्ये बोध्याः, ततः ९९८

ततः ८९७ क्षेमराजराज्यं, वर्ष २५, ततः ०२२ भूयङ्गराज्यं, वर्ष १९, ततः ५५९ वराहसहस्राज्यं, वर्ष १९, ततः ९९८ रत्नादित्यराज्यं, वर्ष १५, ततः ९९१ सामन्तसिंहराज्यं, वर्ष ७, एते चापोत्कटा राजानः १९६ वर्षमध्ये बोध्याः, ततः ९९८

रत्नादित्यराज्यं, वर्ष १५, ततः ९९१ सामन्तसिंहराज्यं, वर्ष ७, एत चायात्कटाराजागः १११ वसन्त वर्ष ३०००

मूलराजराज्य, वर्ष ५५, स च मामन्तसिंहभगिनीलीलादेवीसुतः, ततः १०५३ वामुच्छराज्य, वर्ष १३, तत १०६६ बल्लभराज्य,
माम ६, तत १०६६ वर्षे दुल्लभराज्यं, वष ११ माम ६, तत १०७८ वर्षे मीमराज्य, वर्ष ४२, तत ११२० वर्षे
कर्मराज्यं, वष ३०, तत ११५० वर्षे जयमिहदेवराज्य, वर्ष ४९, तत ११९९ वर्षे कुमारपालदेवराज्य, वर्ष ३१, तत १२३०
अजयपालराज्य, वष ३, तत १२३३ बालमूलराज्य, वष २, तत १२३५ लघुमीमदेवराज्य, वर्ष ६३, तत १२९८ वर्षे
तिष्ठपणपातराज्य, वर्ष ४, एष चौलुक्यवर्षे एकादश ११ भूपाः ३०० वर्षमध्ये, ततश्च १३०२ वर्षे निसलदेवराज्यं, वर्ष १८, ततः
१३२० वर्षे मज्जुनेदेवराज्य, वष १३, तत १३३३ सारंगदेवराज्यं, वर्ष २०, तत १३५३ वर्षे लघुकर्मराज्य, वर्ष ७, एवं नाचे
तान्वये राज्य वर्ष ५८, तत अलावदीनादिसुरद्राघराज्य गुह्यरघुरिध्यामित्यादि विस्तारमिच्छता कुमारपालमन्त्र्यो विलोक-
नीय इतिगार्थं ॥४२॥ अथ सारंगस्य सारतरबिह्मनिमिषं विवाद उक्तं म एव नासीदिति प्रदंशनाय गाथायुग्ममाह—

जयिअ निवपरिस्ताण लिमिखिवाय जिजेसरेण सय । जइऊण य उबलद सयररिभ्मं तए मणिम ॥४३॥

तपि (वि)अ मिच्छावाओ वाओ जाओ न कोउबि लिगीबि ।

पक्कअनिवउबरोहाणुण्णा य गभावयवरित्ते ॥ ४४ ॥ युग्म ॥

‘अपिये’ति रूपणायुषय पन्नूपप्येदि—दुल्लभराजसभायां लिङ्गिषिवादे—नैत्यवासिभि मह विवादे श्रीजिनेश्वरसरिवा जित्वा—
अयसराप्य सारतरबिह्मपुत्रत्वं—प्राप्तमिति ‘तए’पि त्वया सारतरेण, चकार एवार्थे, स्वयैव, अभितं, न पुनः परमार्थं विदाउपरे
बेत्यर्थः, तद् रूपयति—‘त पिम’ इत्यादि, तद्व मिष्याचाह—अलीकमापय, यतो न लिङ्गिषि कोउपि विवादो जाय, प्रस्तुत इ

लभगजनूपरोधात्तद्वचसैव तेषां स्थित्यर्थमाज्ञां ददध्वमिति नृपाग्रहेण लिङ्गिनामाज्ञा जातेति प्रभाक्चरित्रे श्रीअभयदेवस्वरि-
 संबन्धे दृश्यते, यदुक्तं—“उपरोधेन ततो यूयममीपां वसनं पुरे । अनुमन्यध्वमेवं च, श्रुत्वा तत्र तदादधुः ॥१॥ इत्यादि श्रीप्रभा-
 वक्चरित्रे, अत्र कालानुभावात् समग्रव्यतिकरमन्तरेण प्रायः प्रसिद्धे विवादारूढे च विचारे सम्यक् प्रत्ययो न स्यात् ततो बहूपयो-
 गित्वात्प्रभावक्चरित्रगतः श्रीअभयदेवस्वरिसंबन्धो यथा—ओंनमः ॥ श्रीजैनधर्मं (तीर्थ० प्र०) धम्मिलोऽभयदेवप्रभुः श्रिये । भू-
 यात्सौमनसोद्भेदभास्वरः सर्वमौलिभूः ॥१॥ आदृत्याष्टाङ्गयोगं यः, स्वाङ्गमुद्धृत्य च प्रभुः । श्रुतस्य च नयाङ्गानां, प्रकाशी स
 श्रिये द्विधा ॥२॥ वदन् बालो यथाऽव्यक्तं, मातापित्रोः प्रमोदकृत् । तद्वृत्तमिह वक्ष्यामि, गुरुहर्षकृते तथा ॥३॥ अस्ति श्रीमालवो
 देशः, सद्वृत्तरसशालितः । जम्बूद्वीपाख्यमाकन्दफलं सद्गर्णवृत्तसूत्रः ॥४॥ तत्रास्ति नगरी धारा, मण्डलाग्रोदितस्थितिः । मूलं नृपश्रियो
 दुष्टविग्रहद्रोहशालिनी ॥५॥ श्रीभोजराजस्तत्रासीद्भूपालः पालितावनिः । शेषस्येवापरे मूर्त्ती, विश्वोद्भागाय यद्भुजौ ॥६॥ तत्र लक्ष्मी-
 पतिर्नाम, व्यवहारी महाधनः । यस्य श्रिया श्रितः श्रीदः, कैलासाद्रिमशिश्रियत् ॥७॥ अन्यदा मध्यदेशीयकृष्णब्राह्मणनन्दनौ । प्रह-
 प्रज्ञाबलाक्रान्तवेदविद्याविशारदौ ॥८॥ अधीतपूर्वविणौ सर्वान्, विद्यास्थानांश्चतुर्दश । स्मृत्यैतिह्यपुराणानां, कुलकैतनतां गतौ ॥९॥
 श्रीधरः श्रीपतिश्चेति, नामानौ यौवनोद्यमात् । देशान्तरदिदृक्षायै, निर्गतौ तत्र चागतौ ॥१०॥ त्रिभिर्विशेषकं ॥ तौ पवित्रयतः
 स्मात्र, लक्ष्मीधरगृहाङ्गणम् । सोऽपि भिक्षां ददौ भक्त्या, तदाकृतिवशीकृतः ॥११॥ गेहामिमुखभित्तौ च, लिख्यते स्मास्य
 लेख्यकम् । दृक्कविशतिलक्षाणां, नित्यं ददृशतुश्च तौ ॥१२॥ मदा दर्शनतः प्रज्ञाबलादग्यतिसंकुलम् । तत्परिस्फुरितं सम्यक्, सदाऽभ्य-
 स्तमिवानयोः ॥ १३ ॥ जनो मत्पार्श्वतः सुपकारवत् सपकारवान् । वर्त्तते निष्ठुरः किंतु, मम किंचिन्न यच्छति ॥१४॥ ब्राह्मणा

अग्निं गीवाषान्मम मृतवादादुतिग्रन्तः । तप्ययन्ति फलं तु स्यात्तत्कर्मफलैव मे ॥१५॥ इतीव कुपितो वहिरिह केनापि भग-
 मान् । विन्ध्यतां पुरीमूरीकृतप्रतिकृतक्रिय ॥१६॥ ॥ त्रिमिषिद्वेषकाः लक्ष्मीपतिर्द्वितीयेऽहि, न्यस्तइस्तः कपोलयोः । सर्वस्वनाश्वतः
 रिषो, लव्यदाद्याद्विषेपत ॥१७॥ प्राप्तकाले च तौ मिधाकृते यस्य गृहाङ्गणे । प्राप्तौ भुष्टं च तद् दृष्टं विषणाविदमूचतु ॥१८॥
 यजमान ! तयोधिद्रक्छेनावां सुदुःखितो । किं कुर्वे सुधा किं तु, सर्वदुःखातिशायिनी ॥१९॥ पुनरीदृक्शुचाक्रान्तः, सत्त्ववृषिर्म-
 शान् मुषी, (किमु प्र०) । की(धी)रा मत्वनमुञ्चन्ति, व्यसनपु मवादद्या ॥२०॥ इत्याकर्ण्य तयोवाक्यमाह भेष्टी निश्चम्यसाम् ।
 न म घनाधवस्यादिदाहादुत्स तु तारयाम् ! ॥२१॥ यादृग् लेख्यकलाञ्छेन, निषर्मेण जनेन यत् । कलहः संमयी घर्महानिकृत्क्रियते
 हि किम् ! ॥२२॥ जजस्तु य तावार्वा, मिधावृत्ती न पापम् । अन्तुषो नोपकर्णुं हि, व्याख्यावो लेख्यकं पुनः ॥२३॥ भुत्वाऽस्ति-
 द्दपम् भृष्टी, स्वपूरस्तौ वरामन । न्यवेद्यजन स्वार्थपूरकं ह्युषमर्हति ॥२४॥ तौ चादित ममारम्य, तिषिवार्षसंगतम् । व्यक्तव-
 त्तरमासाद्मर्हितं मर्दिनीदले ॥२५॥ वर्णजात्यभिषामूलद्रव्यसम्यानवृद्धिसृत् । आस्यात लेख्यकं स्मास्याख्यानयद्विषबाव-
 तान् ॥२६॥ पत्रकेषु लिखित्वा तच्छ्रेष्ठी दध्यावहो इमौ । मम गोपसुरो कौचित्यामौ मदनुक्रम्यया ॥२७॥ यद्विषोपकमात्रेऽप्य(न),
 यदतो (वदन्तौ) तावविस्मृतम् । दन्तरीसपृटीयन्नित्येषं हि लेखकम् ॥ २८ ॥ युग्मं ॥ ततः सन्मान्य सङ्कोज्यबलाविषदुमा-
 नत । स्वगढचितकौ तेन, विहितौ हितवेदिना ॥२९॥ भिन्नेन्द्रियौ स तौ शान्तौ, द्युति व्यपुञ्जदनी । द्रिष्यौ महुर्याग्रेऽमूर्ता (यु स्तां)
 धमत्संयभृषणौ ॥३०॥ इतः मया लब्धः स्ति, नाम्ना हर्षपुरं पुरम् । मपीकृषकमावातु, यदलं द्यात्रवानने ॥ ३१ ॥ अल्लभूपाल-
 वीशोऽस्ति, प्रातपोत्री च घराधरः । धीमान् भुवनपालाम्भो विस्मयात् ॥३२॥ तन्नामीत्यत्रमभीषिर्वर्द्धमानो गुणोदधि-

श्रीवर्द्धमान इत्याख्यः, स्मरिः संसारपारभूः ॥३३॥ चतुर्भिरधिकाशीतिश्चैत्यानां येन तत्यजे । सिद्धान्ताभ्यामतः सत्यतत्त्वं विज्ञाय
 संसृतेः ॥३४॥ अन्यदा विहरन् धारापुर्यां धाराधरोपमः । आगाद्वाग्ब्रह्मयारामिर्जनमुज्जीवयन्नचम् ॥३५॥ लक्ष्मीपतिस्तदाकर्ण्य,
 श्रद्धालक्ष्मीपतिस्ततः । ययौ प्रश्रुम्नशाब्बाभ्यागिव ताम्यां गुरोर्नतौ ॥३६॥ सर्वोभेगमपूर्वं स, प्रणम्योपाविशत्प्रभुम् । तौ विधा-
 य निविष्टौ च, करसंपुटयोजनम् ॥३७॥ वर्यलक्षणवर्यां च, दध्यौ वीक्ष्य तनुं तयोः । गुरुराहानयोर्मूर्त्तिः, सम्यक्स्वपरजित्वरी ॥३८॥
 तौ च प्राग्भवसंबन्धानिवानिमिषलोचनौ । वीक्षमाणौ गुरोरास्य, त्रतयोग्यौ च तैर्मतौ ॥३९॥ देशनाभीशुविध्वस्ततामसौ
 बोधरङ्गिणौ । लक्ष्मीपत्यनुमत्या च, दीक्षितौ शिक्षितौ तथा ॥४०॥ महाव्रतभरोद्धारधुरीणौ तपसां निधी । अध्यापितौ च सिद्धान्तं,
 योगोद्धहनपूर्वकम् ॥४१॥ ज्ञात्वौचित्यं च स्मरित्वे, स्थापितौ गुरुभिश्च तौ । शुद्धवासो हि सौरभ्यवासं समनुगच्छति ॥४२॥ जिनेश्वर-
 स्ततः स्मरिरपरो बुद्धिसागरः । नामभ्यां विश्रुतौ पूज्यविहारैऽनुमतौ तदा ॥४३॥ ददे शिक्षेति तैः श्रीमत्पत्तने चैत्यस्रुरिभिः । विघ्न
 सुविहितानां स्यात्तत्रावस्थानवारणात् ॥४४॥ युवाभ्यामपनेतव्यं, शक्त्या बुद्ध्या च तत्किल । यदिदानींतने काले, नास्ति (न स्तः
 प्राज्ञौ भवत्समौ) प्राज्ञोऽभवत्समः ॥४५॥ अनुशास्ति प्रतीच्छाव, इत्युक्त्वा गूर्जरावनौ । विहरन्तौ शनैः श्रीमत्पत्तनं प्रापतुर्मुदा
 ॥४६॥ सद्गीतार्थपरीवारौ, तत्र आन्तौ गृहे गृहे । विशुद्धोपाश्रयालाभाद्वाचं सस्मरतुर्गुरोः ॥४७॥ श्रीमान् दुर्लभराजाख्यस्तत्र
 चासीद्विशांपतिः । गीष्पतेरप्युपाध्यायो, नीतिविक्रमशिक्षणे (णात्) ॥४८॥ श्रीसोमेश्वरदेवाख्यस्तत्र चासीत्पुरोहितः । तद्गृहे जग्म-
 तुर्युग्मरूपौ सूर्यसुताविव ॥४९॥ तद्द्वारे चक्रतुर्वेदोच्चारं संकेतसंयुतौ । तीर्थं सत्यापयन्तौ च, ब्राह्मं पैत्र्यं च दैवतम् ॥५०॥ चतु-
 र्वेदीरहस्यानि, मारिणीशुद्धिपूर्वकम् । व्याकुर्वन्तौ स शुश्राव, देवतावससरे ततः ॥५१॥ तद्द्वानध्याननिर्मगचेताः स्तम्भितवत्तदा । सम

प्रेन्द्रियचतन्य, शुल्बोरिव न नीतवान् ॥५२॥ ततो भवया निज बन्धुमाप्याय वचनामृतै । आहूतानाय तयो प्रेपीत्प्रेषाप्रोधी द्विजे
 मर ॥५३॥ तौ च दृष्ट्वाञ्ज्वरायातौ, दस्यावस्मोऽधमूः क्षिप्तुः । विषाभूयाद आदत्त, दर्शनं वस्यदर्शनम् ॥५४॥ हित्वा भद्रासनादीनि,
 तदसान्यामनानि तौ । मसुपाविश्रुतां हृदस्वकम्बलनिषवयो ॥५५॥ वेदोपनिषदां जैनश्रुततत्त्वगिरां तंया । वारिमः माम्य प्रकाश्यता
 वम्यघृतां तदाक्षिपम् ॥५६॥ तथाहि—“अपाणिपादो ब्रह्मनो प्रहीता, पश्यत्यचक्षुः न भृणोत्यचक्षुः । स वेषि विभं नहि तस्य वेता,
 द्विवो हस्त्वी म बिनोज्वताद्” ॥५७॥ ऊचतुभानयो सम्यगवगम्यार्थसंग्रहम् । दययाऽस्यधिकं जैनं, तत्रावामात्रियावहे ॥५८॥ युवा
 मवस्थितौ कुत्रेत्युक्ते तेनोचतुम तौ । न कुत्रापि स्थितिमेत्यवासिम्यो लभ्यते यतः ॥५९॥ चन्द्रशालां निजां चन्द्रज्योत्स्नानिर्मल
 मानसः । स तपोरार्णयमत्र, तस्यतुस्मपरिच्छदौ ॥६०॥ द्वायत्वारिद्वता मिषादोर्पिर्मुक्तमलोदुपैः । नवकोटिविभुद चायातं मैस्यमशु
 अताम् ॥६१॥ मय्याहि याद्विकस्मार्चदीक्षितानघिरोत्रिय । आहूय दक्षिणौ तत्र, निज्यूहो तत्परीषया ॥६२॥ यावद्विषाविनो
 दोऽय, विरिञ्चेरिव पपदि । वरुणे तावदाजगुनिपुष्काभैत्यमानुयाः ॥६३॥ ऊचुष ते श्रुतिसेन, गम्यतां नगरात् बहिः । अस्मिन्न उभ्यते
 स्यात्, वैस्यबाह्यसिंहाम्बरै ॥६४॥ पुरोवा प्राह निर्मेयमिदं भूपसमान्तर । इतिगत्वा निजेश्वानमिदमास्यात भाषितम् ॥६५॥
 इत्याख्यातं च ते सर्व, समुदायेन भूषति । वीक्षितः प्रातरायामीषत्र सौवस्त्रिकोऽपि न ॥६६॥ व्याजहाराद्य देवास्मद्गृहे जैन-
 मनी उभौ । स्वपक्षे स्वानमप्राप्नुवन्तौ संग्राह्यतुस्ततः ॥६७॥ मया च गुणगुणत्वाद्, स्थापितावाभवे निजे । महपुत्रा अमीभिर्मै,
 ग्रहीताभैत्यपक्षिमि ॥६८॥ अत्रादिद्वत मे धूर्णं, दण्डं वाऽत्र यथाहितम् । नुत्वेत्याह स्मित कृत्वा, मृपालः समदर्शनः ॥६९॥ मत्पुर
 गुणिनोऽकस्मादेवान्तरत आगता । वसन्तः केन वार्यन्ते !, को दोषस्तत्र दृश्यते ! ॥७०॥ अनुयुक्ताश्च ते वैव, प्राहुः गृध्र महि

पते !। पुरा श्रीवनराजाऽभूत्, चापोक्तवगन्वयः॥७१॥ स बाल्ये वद्वितः श्रीमद्देवचन्द्रेण स्मरिणा। नागेन्द्रगच्छभूद्वारग्राग्वराहो-
 पमास्पृशा ॥७२॥ पञ्चाश्रवाभिधस्थानस्थितचैत्यनिवासिना। पुरं स च निवेश्येदमत्र राज्यं दधौ नवम् ॥७३॥ वनराजविहारं च,
 तत्रास्थापयत् प्रभुः। कृतज्ञत्वादसौ तेषां, गुरुणामर्हणं व्यधात् ॥७४॥ व्यवस्था तत्र चाकारि, मङ्गेन नृपसाक्षिकम्। संप्रदायविभे-
 देन, लाघवं न यथा भवेत् ॥७५॥ चैत्यगच्छयतित्रातमम्मतो वसतान्मुनिः। नगरे मुनिभिर्नात्र, वस्तव्यं तदसम्मतैः ॥७६॥ राज्ञां
 व्यवस्था पूर्वेषां, पाल्या पाश्चात्यभूमिपैः। यदादिशसि तत्कार्यं, राजन्नेवं स्थिते मति ॥७७॥ राजा प्राह समाचारं, प्राग्भूपानां वयं
 दृढम्। पालयामो गुणवतां, पूजां तूल्लङ्घयेम न ॥७८॥ भवादृशां सदाचारनिष्ठानामाशिषा नृपाः। एधंते युष्मदीयं तद्राज्यं नात्रास्ति
 संशयः ॥७९॥ उपरोधेन नो यूयममीषां वमनं पुरे। अनुमन्यध्वमेवं च, श्रुत्वा तेऽत्र तदादबुः ॥८०॥ सौवस्तिकस्ततः प्राह,
 स्वामिन्नेषामवस्थितौ। भूमिः काप्याश्रयस्यार्थं, श्रीमुखेन प्रदीयताम् ॥८१॥ तदा समाययौ तत्र, शैवदर्शनिवासवः। ज्ञानदेवाभिधः
 कूरसमुद्रविरुदाहृतः ॥८२॥ अभ्युत्थाय समभ्यर्च्य, निविष्टं निज आसने। राजा व्यजिज्ञपत्किञ्चिदथ (द्य प्र०) विज्ञप्यते प्रभो ! ॥८३॥
 प्राप्ता जैनर्पयस्तेषामर्पयध्वमुपाश्रयम्। इत्याकर्ण्य तपस्वीन्द्रः, प्राह प्रहसितामनः ॥८४॥ गुणिनामर्चनां यूयं, कुरुष्वं विधुर्तेनसम्।
 सोऽस्माकमुपदेशानां, फलपाकः श्रियां निधिः ॥८५॥ शिव एव जिनो बाह्यत्यागात्परपदस्थितः। दर्शनेषु विभेदो हि, चिह्नं मिथ्याम-
 तेरिदम् ॥८६॥ निम्नुपवीहिहृद्धानां, मध्येऽत्र (त्रि प्र०) पुरुषाश्रिता। भूमिः पुरोधमा ग्राह्योपाश्रयाय यथारुचि ॥८७॥ विघ्नः
 स्वपरपक्षेभ्यो, निषेध्यः सकलो मया। द्विजस्तच्च प्रतिश्रुत्य, तदाश्रयमकारयत् ॥८८॥ ततः प्रभृति संजज्ञे, वमतीनां परम्परा।
 महद्भिः स्थापितं वृद्धिमश्रुते नात्र संशयः ॥८९॥ श्रीवृद्धिमागरः स्मरिश्चक्रे व्याकरणं नवम्। सहस्राष्टकमानं तच्छ्रीवृद्धिसागरा-

निधम् ॥९०॥ नयदा विहलन्ध, श्रीनिधेश्वरः प्रापुः, सुपुण्यप्राप्यदर्शनम् ॥९१॥ श्रेष्ठी महीश्वरस्तत्र, पुरुषार्थ
प्रयोमतः। मुस्त्वकां स्वघने सार्या, यं सर्वत्र विचक्षणं ॥९२॥ तस्मात्पुरुषमाराभ्यो, घनदेव्यङ्गमूरमूत् । पुत्र सत्सजिह्वोऽपि,
यदुपोक्तौ नदि प्रसु ॥९३॥ मपुत्रं मोऽन्यदा धरि, प्रणन्तु मुकृती ययौ । संसारासारतामूल, सुतो घर्मब भक्तिः (तुर्विच प्र०)
॥९४॥ अथामयकुमारोज्ज्वो, वैराग्येण तगन्ति । आयग्रन्थे निज जात, तपःभीसंगमोत्सुक ॥९५॥ अनुमत्या ततस्तस्य, गुरुमि
म च दीक्षितः॥ ग्रहणासेवनारूपप्रशिक्षितयमप्रदीत् ॥९६॥ न चावगात्रसिद्धान्तस्त्वक्षय्यानुमानतः । बभौ महाक्रियानिष्ठः, श्रीसं
पामोत्रमाश्रितः ॥९७॥ धीर्यदर्मानमूरीणामादन्ना धरितां ददौ । श्रीखिनेश्वरेश्वरिभ्य, ततस्तस्य गुणोदघेः ॥९८॥ श्रीमानमयदेवास्त्य,
धरिः वरितविष्टप । यन्मोमिर्विहरन् ग्राप, पत्ययत्प्रपूरं नूनैः ॥९९॥ आयुःप्रान्ते च सन्यासमवलम्ब्य किं पुरीम् । अलञ्चकुर्वन्-
दमानमूरयो भूरयः नृमात् (क्रमत् प्र) ॥१००॥ ममये तत्र दुर्मिधोपद्रवैर्देवदोस्त्यतः । सिद्धान्तस्तुटिमायासीदुच्छिन्ना इत्ययोऽस्त
च ॥१०१॥ इतिस्त्यत च यत्सूत्रं, प्रेषामुनिपुणैरपि । दूषोषदभ्युद्वन्द्वार्य, खिल जङ्ग ततश्च तत् ॥१०२॥ निष्ठीयेऽप्य प्रसू घर्मप्यानम्बं क्षाम
नामगे । नत्वा निस्तन्त्रमाह सामयदक्षमुनीश्वरम् ॥१०३॥ श्रीक्षीलाह पुरा कोट्याचार्यनाम्ना प्रसिद्धिम् । इतिमेकादश्याख्या स,
निदध घौतस्त्रमप ॥१०४॥ अहदय विनाऽन्यां, कालादुच्छेदमापयु । इत्ययोऽप्युग्र मुक्कानुग्रहायाप्य इत्ययम् ॥१०५॥ धरिः प्राह ततो
मातः ! कोऽहमन्यमतिचरः । श्रीसुधर्मकृतप्रचदत्रिनेऽप्यममयधीः ॥१०६॥ अमृत्वात्कश्चिदुत्तरे, विष्टते कर्मपात्रार्जनम् । प्राणैरनन्त
र्ममारममिभिर्दक्षिण महत् ॥१०७॥ अनुष्ठान्या च ते शशी, तदादित्र कतेमि किम् ! । इतिकर्तव्यतामूहो, न लेमे किञ्चिदुत्तरम् ॥१०८॥
द्विती प्राह मनीषान्त्र, (वीथी प्र०) सिद्धान्ताधविचारणे । योग्यतां तप मत्वाऽहं, कथयामि विचिन्तय ॥१०९॥ यत्र सविद्यत नेतः, प्रष्ट

व्योऽत्र मया सदा । श्रीमान् सीमन्धरः स्वामी, तत्र गत्वा धृतिं कुरु ॥१०॥ आरभस्व ततो ह्येतन्माऽत्र संशययतां त्वया । स्मृतमात्रा
 समायास्ये, इदार्थं त्वत्पदोः शपे ॥११॥ श्रुत्वेत्यङ्गीचकाराथ, कार्यं दुष्करमप्यदः । आचामाम्लानि चारब्धग्रन्थसंपूर्णतावधि ॥१२॥
 अक्लेशेनैव संपूर्णा, नवाङ्ग्या वृत्तयस्ततः । निरवाह्यत देव्या च, प्रतिज्ञा या पुरा कृता ॥१३॥ महाश्रुतधरः सर्वाः, शोधितास्ताश्चिरन्तनैः ।
 ऊरीचक्रे ततः श्रद्धैः, पुत्तकानां च लेखनम् ॥१४॥ ततः शासनदेवी च, विजने तान् व्यजिज्ञपत् । प्रभो ! मदीयद्रव्येण, विधाप्या
 प्रथमाऽऽवृत्तिः (प्रतिः प्र०) ॥१५॥ इत्युक्त्वा सा समदधत्सरणोपरि हैमनीम् । उत्तरीयां निजज्योतिःक्षतदृष्टिरुचि दधौ ॥१६॥
 तिरोऽधत्त ततो देवी, यतयो गोचरादथ । आगता ददृशुः सूर्यबिम्बवत्तद्विभूषणम् ॥१७॥ चित्रीयितास्ततश्चित्ते, पप्रच्छुस्ते प्रभृन्मुदा ।
 ते चाचख्युरुदन्तं तं, श्राद्धानाद्वाययंस्ततः ॥१८॥ आयातानां ततस्तेषां, गुरवः प्रेक्षयंश्च तत् । अजानन्तश्च तन्मूल्यं, श्रावकाः
 पत्तनं ययुः ॥१९॥ अदर्शि तैश्च सा तत्र, स्थितरत्नपरीक्षिणाम् । अज्ञास्तेऽपि च तन्मूल्यमन्त्रं व्यदधुरीदृशम् ॥२०॥ अत्र श्रीभीमभू-
 पालपुरतो मुच्यतामियम् । तद्वत्तो निष्क्रयो ग्राह्यो, मूल्यं निर्णीयते न तु ॥२१॥ समुदायेन ते सर्वे, पुरो राज्ञस्तदद्भुतम् । मुमुचुः
 किल शक्रेण, प्रणयात्प्राभृतं कृतम् ॥२२॥ तदुदन्ते च विज्ञप्ते, तुष्टः प्रोवाच भूपतिः । तपस्विनां विना मूल्यं, न गृह्णामि प्रति-
 ग्रहम् ॥२३॥ ते प्रोचुः श्रीमुखेनास्य, यमादिशत निष्क्रयम् । स एवास्ति प्रमाणं नस्ततः श्रीभीमभूपतिः ॥२४॥ द्रम्मलक्षत्रयं कोशा-
 ध्यक्षादापयति स्म सः । पुस्तिका लेखयित्वा च, सूरिभ्यो ददिरेऽथ तैः ॥२५॥ पत्तने ताम्रलिप्यां चाशापल्यां धवलकके । चतुराश्र-
 तुरशीतिः, श्रीमन्तः श्रावकास्तथा ॥२६॥ पुस्तकान्यङ्गवृत्तीनां, वासनाविशदाशयाः । ग्रत्येकं लेखयित्वा ते, सूरिणां प्रददुर्मुदा ॥२७॥
 मुग्धं ॥ प्रावर्त्तन्त नवाङ्गानामेवं तत्कृतवृत्तयः । श्रीसुधर्मोपदिष्टतत्त्वतालककुञ्चिकाः ॥२८॥ पुरं धवलकं प्रापुरथ संयमयात्रया ।

ध्यानप्रनिबोधो हि, सिद्धान्तोपास्तिलक्षणम् ॥२९॥ आचामास्तवपुष्पात्, निम्नायामतिजागरात् । अत्यायामात्प्रभोज्ञे, रक्त
 दोषा दुरापतिः ॥३०॥ प्रमपणा वनास्तत्र, प्रोचुल्लस्यद्वेक्षनात् । शुषिकरस्य कुष्ठोऽभूत्कुपिते धामनामरैः ॥३१॥ निम्बम्येति
 तुषाकृन्त, ध्यान्तामिलापुक्रस्तन (स्यान्तप्रेषामिलापुक) । निम्बि प्रषिद्धपद पधगेन्द्रं श्रीधरमामिषम् ॥३२॥ लेलिहानेष्परं लेलि
 हानं दहमेदमा । अचिरेणधत श्रीमान्, स्वप्ने सच्चक्रयोपलः ॥३३॥ कालरूपेण कालेन, व्यालेनालीढनिग्रह । क्षीयायुरिति संन्यस्त,
 एव म माग्रतं ततः ॥३४॥ इति ध्यायन् द्वितीयेऽह्नि, निम्बि स्वप्ने स औन्यत । घरमेन्द्रेण रोगोऽयं, मयाऽऽलिप्त इतस्त्वतः ॥३५॥
 पुमं॥ निम्बम्यति गुरुः प्राह, नार्भिमै मृत्युमीतितः । रोगाद्या पिशुना यतु, कृत्वादास्तदि दुस्सहम् ॥३६॥ नागः प्राहापृतिर्नात्र,
 क्षया जनप्रभायनाम् । पञ्चामय विधदि त्वं, हित्वा दैन्य विनोदपृतेः ॥३७॥ श्रीकान्तीनगरीसत्कधनेश्चभावकेषु यत् । वारिबेर-
 तग यानयोत्रेण यजता मता ॥३८॥ तदधिष्ठापस्तुरस्तम्भित वाहने ततः । अर्धितम्यन्तरस्योपवेदेन व्यवहारिणा ॥३९॥ तस्मा
 मुदः ममाकृग, प्रतिमानां त्रयीक्षितु । तयामेक्य च चारूपप्राप्ते तीर्थे प्रतिष्ठिता ॥४०॥ अन्या श्रीपत्तने पित्रातरोर्मते निवे
 णिना । अरिगुनेभिप्रतिमाप्राप्तादन्त प्रतिष्ठिता ॥४१॥ तृतीया स्तम्भनप्राप्ते, सेटिक्कतटिनीतटे । तत्कालान्तरे भूमिमध्ये विनि
 दितानि च ॥४२॥ तां च श्रीपद्मनायस्याप्रतिमां प्रतिमामिह । प्रकृतीकृत तत्रैतन्महातीर्थं भविष्यति ॥४३॥ यदि कुलक ॥
 पुग नागानुनो विद्यारणसिद्धो विपानिनि । रमस्तम्भयद्रूप्यन्तस्वविम्बप्रमावतः ॥४४॥ ततः स्तम्भनकामिन्म्यस्तेन ग्रामो निवे-
 दितः । तदसा तेऽपि कीर्ति स्यान्नासती पुष्पभूषणा ॥४५॥ पुगमम् ॥ अट्टाऽन्यैः सुरी इदरूपा ते मागदक्षिक्क । ध्यानस्वरूपत-
 क्षेयपालो गता यथाऽप्रत ॥४६॥ उत्तरेत्यन्तर्हिते तत्र, वयं प्रमदोदपुषाः । व्याकुर्यन्ति मम महम्म, निम्बाहं तत्कृतवत्

॥४७॥ ततश्च मम्मदोचलैः, प्रक्रान्ता धार्मिकैस्तदा । यात्रा नवशती तत्र, शकटानां चचाल च ॥४८॥ अग्रे भूत्वा प्रभुर्वृद्धकौ-
लेयकपदानुगः । श्रावकानुगतोऽचालीत्, तृणकण्टकिना पथा ॥४९॥ शनैस्तत्र ययुः सेढीतीरे तत्र तिरोहितौ । वृद्धाश्वानौ तैत-
स्तस्थुस्तत्राभिज्ञानतोऽमुतः ॥ ५० ॥ पप्रच्छुरथ गोपालान्, पूज्याः किमपि भोः किमु । जालयामत्रास्ति ? तेष्वेकः, प्रोवाच
श्रूयतां प्रभो ! ॥५१॥ ग्रामे महीलणाख्यस्य, मुख्यपट्टकिलस्य गौः । कृष्णाऽऽगत्य क्षरेत्क्षीरमत्र सर्वैरपि स्तनैः ॥५२॥ गृहे रिक्तैव
मा गच्छेदुह्यमानाऽतिकष्टतः । मनाग मुञ्चति दुग्धं न, ज्ञायतेऽत्र न कारणम् ॥५३॥ तत्र तैर्दर्शितं क्षीरमुपविश्यास्य सन्निधौ । श्री-
मत्पार्थप्रभोः स्तोत्रं, प्रोचे प्राकृतवस्तुकैः ॥५४॥ जयतिहुअणेत्यादिबृत्तैर्द्वाविंशता तदा । अवदत् स्तवनं तत्र, नासाग्रन्यस्तदृष्टयः
॥५५॥ बभूव प्रकटं श्रीमत्पार्थनाथप्रभोस्ततः । शनैरुन्निद्रतेजस्वि, बिम्बं तत्प्रतिवस्तुकम् ॥५६॥ प्रणतं स्मरिभिः सङ्घसहितैरेतदञ्जसा ।
गतौ रोगः ममग्रोऽपि, कायोऽभूत्कनकप्रभः ॥५७॥ गन्धाम्भोभिः स संस्नप्य, कर्पूरादिविलेपनैः । विलिप्य चार्चितः सौमनसैः
सौमनसैस्तदा ॥५८॥ चक्रे तस्योपरि च्छाया, सच्छाया प्रतिसीरया । सन्नादवारितात्तत्र, सङ्घो ग्राम्यानभोजयत् ॥५९॥ प्रासादार्थं
ततश्चक्रुः, श्राद्धा द्रव्यस्य मीलनम् । अक्लेशेनामिलच्छुद्धं, ग्राम्यैरनुमता च भूः ॥६०॥ श्रीमल्लवादिशिष्यश्च, श्राद्धैरेश्वराभिधः । महि-
काख्यपुरावासः, समाह्वायि धियां निधिः ॥ ६१ ॥ अनुयुक्तः स सन्मान्य, कर्मन्तिरविचक्षणः । अथ प्रासाद आरंभे सोऽचिरा-
त्पर्यपूर्णत ॥६२॥ कर्माध्यक्षस्य वृत्तौ यद्वम्म एको दिनं प्रति । विहितो घृतकर्पश्च, युक्तौ तन्दुलमानकम् ॥६३॥ विहृत्य भोजनात्तेन,
तेन द्रव्येण कारिता । श्री(स्वा प्र०)देवकुलिका चेत्ये, सा तत्राद्यापि दृश्यते ॥६४॥ शुभे मुहूर्ते बिम्बं च, पूज्यास्तत्र न्यवेशयन् ।
तद्रात्रौ धरणाधीशस्तेषामेतदुपादिशत् ॥६५॥ स्तवनादमुतो गोक्यं, मद्वाचा वस्तुकद्वयम् । कियतां हि विपुण्यानां, प्रत्यक्षीभूयते

मया ? ॥६६॥ तदादेदादतोऽयायि, त्रिभुवद्वयमिता स्तुति । मयुष्यै पञ्चमानाञ्च, क्षुद्रोपद्रवनाश्विनी ॥६७॥ ततः प्रमृत्यदस्तीर्य,
मनोवाञ्छिततपूरणम् । प्रपुन रोगशोकादिदृ खदावपनाशन ॥६८॥ अद्यापि क्लेशो जन्मकृत्यागक्रमागमे । आघो घवलकः भाद्र,
म च स्तपयति प्रभुम् ॥६९॥ बिम्बामनस्य पाश्चात्यभागेऽधरपरम्परा । ऐतिहास्य भूयते पूर्वकथिता ग्रथिता जने ॥७०॥ नमेस्ती
र्थकृतस्तीर्य, वपे द्विरुचतुष्टय २२०२ । आपादथावक्रो गौडोऽक्रयत्प्रतिमाधयम् ॥७१॥ श्रीमान् जिनेश्वरः स्मरिस्तथा श्रीशुद्धि
मागः । चिरमायुः प्रपार्येतौ, महयामादियमीयतु ॥७२॥ श्रीमानमयदेवोऽपि, आसनस्य ग्रमावनाम् । पतने श्रीकर्णराज्ये, वर
णोपास्तिशोभितः ॥७३॥ विषाय योगिनीरोधं, धिक्कृतापराधजनः । परलोकमलचक्रे, धर्मज्यानेकधीनिधिः ७४॥ युग्म ॥ इत्था
न्तोऽमयदेवस्मरिमुगुरोरीहृत् मनामन्त्रितः, कृत्याणैकनिवेत्तन कलिकलाशैलात्रिषण्ममः । मूयादुर्दुर्धटोदिततमः प्रध्वसद्ययोर्यदय,
भयः श्रीनिलयो लय विद्वतु नो प्रसम्पन्नतोदये ॥ ७५ ॥ श्रीचन्द्रप्रभश्चरिषुत्तरसीहमममः श्रीप्रमाचन्द्रः स्मरिनेन वेतसि कृते
भीगमलस्मीमुवा । श्रीपूर्वर्षिचरित्रोद्दणगिरौ प्रयुञ्जसूरीदितो, इवान्तोऽमयदेवस्मरिगुरो मृष्टे महेन्दुप्रमः ॥७६॥ वरकरणवधु
र्नितकृतिलकनार्लीकरूपविजयस्य । श्रीयद्युञ्जमुवाते सुमनश्चिन्तं न वकुलभी ॥७७॥ इति श्रीप्रयाचन्द्रस्मरिः कृते प्रमामकपरिचि ॥

अत्र णरितपत्तचस्यवासेन श्रीवर्द्धमानस्मरिणा भीवरभीपतिनामानौ कृष्णब्राह्मणपुत्रौ दीक्षितौ, क्रमेण बहुभुतीभूतौ श्रीजिनेश्वरिषु
द्विमागराधायाविति मूरीकृतौ, गुर्वाङ्गया वमतिताममुक्करीकरणाय पवननगरे प्राप्तौ, पतने च चैत्येभ्योऽन्यत्रावस्थानाय वसतिमलम
मानौ पुगेदितगृह गत्वा तत्पुरस्तादैल्यवासिष्यतिकरपुक्कवन्तौ, पुरोहितोऽपि गुणपात्रमेतौ मूनी निरीस्य स्वगृह एव रक्षितवान्, यत्वा
च गङ्गा पुगस्तावत्पत्रासिष्यतिकरं मूर्निद्रिकस्वरूपं य यथावमिष्यमितवान्, चैत्यवास्याङ्गाविधायिना राज्ञा चैत्यवाग्मिनः भविनयं भवि

ताः—मदनुरोधेनानयोः स्थितये दत्ताज्ञामित्युक्ते राजोपरोधेन चैत्यवासिभिराज्ञा दत्ता, स्थितौ च तौ तत्र वसतिवासेन, ततः क्रियत्काला-
 नन्तर पुनरपि धारानगर्या प्राप्तौ, तत्र महेभ्यमहीधरधनदेव्योः सुतोऽभयकुमारनामा कुमारब्रह्मचारी समुत्पन्नवैराग्यः प्रव्राजितः, सोऽपि
 बहुश्रुतीभूतो वदमानस्वरिचमा श्रीजिनेश्वरसूरिणा सूरीकृतो वैराग्यनिधिः, तेन च शासनसूरीप्रेरितेन नवाङ्गद्वत्तयो विहिताः, क्रियमा-
 णासु च वृत्तिप्याचाम्लतपसा रात्रौ जागरणाह्लेखनादिप्रयासाच्च रक्तदोषः शरीरे ममृत्पन्नः, तद् दृष्ट्वा च मत्सरिभिः अहो उत्सन्नफलं,
 यदस्य सूरः शरीरे कुष्ठोत्पत्तिजातेत्यपत्राजनामाकलत्र्य खिन्नः सूरिः शासनसुरो प्रत्युक्तवान्, तथा च श्रीस्तम्भनपार्थजिनप्रतिमाग्रक-
 टनाद्युपायेन तदुपशान्त्युपायः प्रदर्शितः, सूरिश्च तत्तथैव कृत्वोपशान्तरक्तदोषः क्रियत्कालं प्रवचनं प्रभाव्य शुभध्यानपरायणोऽनशननेन
 स्वर्गममाधयदिति श्रीअभयदेवसूरिचरित्रपिण्डार्थः, अत्र चरित्रे दुल्लभराजसभायां श्रीजिनेश्वरसूरैर्गमनमपि नाभूत्, तदभावात्कु-
 तस्त्यः तत्र विवादोः, विवादाभावाच्च खरतरविरुद्धं वन्द्यास्तनन्धयकल्पं संपन्नं, नचैवं संबन्धः श्रीप्रभाशकचरित्र एवोपलभ्यते,
 नान्यत्रेति शङ्कनीयम्, अन्यत्रापि तथैवोपलभ्यमानत्वात्, तथाहि—वच्छा ! गच्छह अणहिल्लपट्टणे संपयं जओ तत्थ । सुविहिअजइ-
 प्पवेसं चेहअमुणिणो निवारिंति॥१॥ सत्तीए बुद्धीए सुविहिअमाहूण तत्थ य पवेसो । कायवो तुम्ह समो अब्बो न हु अत्थि कोऽवि-
 विज्ज ॥२॥ सीसे धरिज्जण गुरूणमेयमाणं कमेण ते पत्ता । गुजरधरावयंसं अणहिल्लभिहाणयं नगरं ॥३॥ गीअत्थमुणिसमेया भमिआ
 पइमंदिरं वसहिहेज्ज । सा तत्थ नेव पत्ता गुरूण तो समरिअं वयणं । ४॥ तत्थ य दुल्लहराओ राया रायव सव्वकलकलिओ । तत्थ
 (स्म) पुरोहिअसारे सोमेसरनामओ आसी ॥५॥ तस्स धरे संपन्ना (ते पत्ता) सोऽविहु तणयाण वेअअज्झयणं । कारेमाणो दिट्ठो
 सिट्ठो सूरिपह्माणेहिं ॥६॥ सुणु वक्ख्खणं वेअस्स एरिसं सारणीइ परिसुद्धं । सोऽवि सुणंतो उण्फुल्ललोअण्णो विम्भिओ जाओ ॥७॥

किं ब्रम्हा स्वरजुय काउण अत्तप्पा इह उदण्णो । इअ चित्ततो विप्पो पयपउमं धदई तेसि ॥८॥ सिवसासगस्सं जिणसासगस्स सार
 कम्भरे गदेउय । इअ आसीमा दिन्ना खरीहिं सकज्जसिद्धिक्कए ॥९॥ 'अपाणिपादो समनो अहीता, पथ्यत्यचक्षुः स शृणोत्यकर्णः ।
 स वसि विधं नहि तस्य वेणा, शिवो सरूपी य जिनोऽवताइ ॥१०॥ तो विप्पो ते अयइ चिद्धइ गुही तुमेहिं सह होइ । तुम्ह पसाया
 वअत्थपात्ता इति मे अ सुआ ॥११॥ ठाणाभावा अग्गे चिद्धामो कृत्य इत्य तुह नयरे ? वेइअवासिअमुणिज्जो न विति सुविहिअब्बे
 वसिउं ॥१२॥ तेणवि मचंदमाला उवरिं ठाविषु सुइअसपेणं । पड्डिलाभिअ मज्झण्हे परिकसिआ सवमत्थेसु ॥१३॥ तपो वेइय
 वासिअबुद्धा तत्थागया मणति इमं । नीयरइ नयरमज्झा वेइअवज्झा न इह ठिति ॥१४॥ इअ बुत्तवं सोउं रण्णो पुरजो पुरेहिओ भणइ ।
 गयाचि मयत्थेइअवासीण माइए पुरजो ॥१५॥ जइ कोउवि गुब्बइहाण इमाण पुरजो विरुवय मणिही । त निअरकाउं ऊढं
 नामेमि मकिमियभमणुव ॥१६॥ रण्णो आणसेमं वसहिं लहिउं ठिआ वउम्मासिं । तपो सुविहिअमुणिज्जो विहरंति अहिन्मिअं सुल्ल
 ॥१७॥ इत्यादिद्रुपल्लीयमहत्तिलकमुरिकृतदर्शनसप्ततिकाश्रुषौ, यथप्यत्रापि प्रमावकचरित्रेण सह भूयोऽसगतं तथापि स्मरत
 गच्छित्प्रदेतुः स्मरतरविकल्पितार्थेत्यवासिमि मह विवादस्तत्र नास्तीत्यत्रार्थे सम्मतमेवेति दर्शितं, यस्तु गणधरसार्द्धतत्त्वपरिचयसौ
 विवाद स च स्मरतरमतग्रन्थगाम्यधारणं जिनपतिधरिणा समतिग्रन्थाय विकल्पितः, स एव तच्छिष्येण सुमतिनाम्नाञ्च लिखितोऽकि
 ञ्चिदाल्लन्दैव बोध्य, यतः मोऽभूतोऽपि भूतपूर्वीकृत्य लिखितः, भूयांसि च तत्रान्यान्यप्यसंबद्धवाक्यानि, तथाभूतत्वं च प्रमावकच
 रित्राद्यावनुक्तान्यापि नत्र भवन्नात्, अन्त्यानामप्यसंबद्धवाक्यानां मर्यं त्वेवम्—आत्मनोऽष्टादशभिः पण्डितजिनेधरप्रभृतिभिः सह
 भीयद्मानाचार्याः गणने प्राप्ता इत्याहुक्तं तथा विचार्यमाणं स्मरतराणामपि न सम्मतं, यत एवं पति भीयद्मानाचार्यदेव स्मर

तरविरुद्धं स्यात्, नान्यस्य, उच्यते च तैः श्रीजिनेश्वरसूरेरित्यसंगतिः, तथा तत्रैव चैत्यवासिमुख्यः मूराचार्य उक्तः, स च द्रोणा-
चार्यस्य भाग्नेयः, स च शिष्यीभूतस्तदानीं नास्तीति महत्यसंगतिः स्वधिया भाव्येति, तेन प्रभावकचरित्रासंगतं यावत्तावत्सर्व-
मपि जिनपतिसूरिकल्पितमिति । किञ्च-एकं चित्रं यत् जिनेश्वरसूरिवर्णने काचपिच्यभूतान्यनेकानि वाक्यानि लिखितानि परं खरतर-
विरुद्धं न लिखितं, किंतु राजा तु न्यायवादी यावन्न किञ्चिज्जल्पतीत्येतावन्मात्रं भणितं, कुतो राज्ञा खरतरविरुद्धं दत्तं ? मौने
विरुद्धदाननिदानवाक्प्रवृत्तेरेवाभावात्, तस्माद् ज्ञायते गणधरसार्द्धशतकवृत्तिकरणकाले बाहुल्येन खरतरनाम्नः प्रसिद्धिर्नासीत्,
किंतु, तदीयसुखाद्विधिमङ्गो विधिसमुदायो विधिधर्मो त्यादि लोकसुखाच्चौष्टिक इति प्रसिद्धिः, अत एव जिनदत्तशिष्यो जिन-
वन्द्रस्तच्छिष्यो जिनपतिस्तत्प्रतिबोधितेन भाण्डागारिकनेमिचन्द्रेण षष्टिशतककारेण जिनवल्लभैकगुणानुरागेण जिनवल्लभ-
स्तुतिं कुर्वताऽपि न क्वापि खरतरगच्छो भणितः, किंतु “पय पणमिअ सिरिबीरजिणु गणहरगोअमसामि” इत्यादि खरतरप्रसिद्ध-
जिनवल्लभवर्णने ‘नंदउ विहिसमुदाओ’ इत्याद्युक्तम्, एवं तत्पक्षीयप्रासादग्रशस्त्यादौ क्वचिद्विधिपक्ष इत्याद्यपि लिखितं दृश्यते,
लोकोक्त्या औष्टिकशब्दप्रवृत्तिः स्तनिककृतशतपद्यां-हुं नन्देन्द्रियरुद्रकाल १५९ जनितः पक्षोऽस्ति राकाङ्क्षितो, वेदाभ्यारुण-
काल १२०४ औष्टिकभवो विश्वार्ककाले १२१३ऽञ्चलः । पदार्थकेषु च १२३६ मार्वर्षीणिम इति व्योमेन्द्रियार्क १२५० पुनः,
काले त्रिस्तुतिकः कलौ जिनमते जाताः स्वकीयाग्रहात् ॥१॥ इत्यादिपुरातनकाव्यादौ यत्र क्वापि खरतराधिकारस्तत्रौष्टिकनाम्नैवेति,
यत्तु खरतरपट्टावल्यां यथा खरतरविरुद्धं लिखितं तथा सदसि वक्तुमप्ययुक्तं, तथाहि-सं० १०२४ वर्षे श्रीमदणहिल्लपत्तने दुल्लभ-
राजसभासमक्षं विवदमानैः मरस्वतीभाण्डागारानीतदश्वैकालिकपुस्तकत्राचकत्वप्रतिज्ञया लब्ध्याऽऽत्मलघुत्वैरन्तराले पञ्च चोरयद्भिः

भयरागिनि मद तदाग्यावृत्तेन लब्धगुरुपदा राजलोक जाग्रत्यप्यहो चौर्यमिति जल्पतोऽहो एते स्वतरा इति प्रमृषात् प्राप्त-
 गन्तव्यिच्छा श्रीजिनमयभूषिणां लघुत्वापादक, नच तेषां न समनति, किंतु श्रागुक्तप्रकारेण जिनदत्तेनैव प्रकटीकृत तस्यैव युज्यते,
 तन्मासान्यादपि नादृश्याविलासस्य मयजनप्रतीतत्वात्, नच सर्वथाप्यसतव पट्टावल्यां कथं लिखितुं शक्यते इति शङ्कनीय, तेषां तथा
 स्तिरान मयाभागात् कथमन्यथा गन्तरविच्छेद श्रीजिनेयमुररेवेति ब्रथाया अपि स्वतरगच्छे भीउघोतनघरिरित्यादिनिजवचनविरो
 धित्वमन्वयमात्रायां द्वित्वाभुङ्गीय लिम्बितवन्त, नग्रत्यं लिम्बित, यथा “श्रीमहावीरतीर्थे श्रीसुधर्मस्वामिमन्ताने श्रीस्वतरगच्छे श्री
 उपातनगरि श्रीउदमानगरि श्रीजिनेयमुरि श्रीजिनमयभूषि श्रीजिनवल्लभघरि श्रीजिनदत्तमूरि श्रीजिनचन्द्र
 गन्धीजिनपनिमूर्ति श्रीजिनेयमूरिरित्यादिपापनत्पट्टालङ्कार श्रीजिनमद्रमूरिराज्ये श्रीजेमलमेरूमहादुर्गे श्रीचाविगदेवे पृथ्वीक्षेत्रे सति
 मे० १५०५ पृ० तप गट्टिका स्मरिता, तथा परपट्टिच्छयां यथा “इतैश्च चन्द्रकुले श्रीस्वतरविधिपद्मे—“श्रीवर्द्धमानामिचमूरिरा-
 जा, जान कमादपुदपरागात्र। मन्त्रीयश्रीधिमलामिधानः, श्रागीकृत् पदचनन धत्वा॥१॥मित्यादि, तथा “श्रीवीरस्वामने स्तेन-
 नादन उपिनि यिनो। मुचमम्याम्यपरपानि, गणा मन्ति महत्सत्र ॥१॥ गच्छ तरयस्तेषु, ममस्ति स्वस्तिमाजनम्। यत्राभुवन
 गुणशुभा, गुरो गन्तव्यम् ॥२॥ श्रीमानुपोतन मूरिवर्द्धमानो जिनेश्वरः। जिनचन्द्रोऽमयदवो, नवाङ्गविकारकः ॥३॥
 रण्यदि धाआणाराङ्गदीपिसमग्रस्तो, पद्मोपोतनमूरिवर्द्धमानाचार्यो स्वतरगच्छीपापुक्तो, तच्च तेपामप्यनभिमत। किंच-
 प्रसारमपि रितागणीय, तथाहि—श्रीअमयच्युरितलिच्छिण्यश्रीवर्द्धमानाचार्यप्रभृतिकन नवाङ्गवर्ति श्रीअपमदेवचरित्रादौ श्रीवर्द्ध-
 १ समनमगीयमादृशागायग्रयानो गुरीपदे पृष्ठे ७ लेख प्रयोदश २ पृथ्वी ग्रामति प्र० ३ सम्बोद्धं मूर्त्तीपदे कृतीया

मानस्यरित एव पट्टपरम्परोक्ता, अत्र तु श्रीउद्योतनस्यरिपट्टधरत्वेन श्रीवर्द्धमानाचार्यो भणितस्तत्र निदानं किं?, सम्यग् न विद्मः, नहि श्रीउद्योतनस्यरिशिष्यः श्रीवर्द्धमानाचार्यः, किंतु चैत्यवासिशिष्यः सूरिः संवेत्त चारित्राद्युपसंपदं गृहीत्वा विजहारेति प्रतिपादनाद्, उपसंपन्नस्तु स्वकार्यसमाप्ती गन्तुक एव स्यात्, तस्य च दिग्बन्धादिकं न संभवति, तदभावे च न मण्डल्यादिना संभोगः, तदभावाच्च न पट्टधरत्वमिति प्राग् दर्शितमित्याद्यनेकप्रकारं खरतरलिखितं सुदृशां न सम्मतमिति गाथार्थः ॥४४॥ अथ लोकदत्तमपि खरतरनाम जिनदत्तेन कथं विकल्पितमित्याह—

खरयरनामं किरिआउगत्तणओत्ति चित्ततुट्ठीए । परिकप्पिअंति तदवच्चकप्पिअं तस्स मूलंपि ॥४५॥
 खरतरनाम क्रियोग्रत्वात्—क्रियामिरुत्यत्वमस्माकमतः, खरतर इति नाम चित्ततुट्ठी—मनःसंतुष्टिनिमित्तं परिकल्पितमपि, अर्थोज्जिनदत्तेन तस्य नाम्नो मूलमपि श्रीजिनेश्वरस्यरिलक्षणं तदपत्यकल्पितं—जिनपतिस्यरिप्रभृतिभिः कल्पितं, जिनदत्तेन खरतरशब्दस्य क्रियोग्रत्वमित्यर्थः कल्पितः, तदपत्येन च तस्य मूलमपि जिनेश्वराचार्यः कल्पितः, तस्य च निमित्तं चैत्यवासिभिः सह विवाद इत्याद्यपि कल्पितमिति गाथार्थः ॥४५॥ अथोक्तकल्पनायां जनविश्वासः कथं भवतीति विकल्प्य यत्कृतं कुर्वन्ति च तदाह—
 जेणं जिणदत्तमए पुराणपाढाणमण्णहाकरणे । परलोअभयाभीआ अज्जावि दीसंति वेस्सहरा ॥४६॥

जिनदत्तमते पुरातनपाठानामन्यथाकरणे—ग्राचीनशास्त्रपाठपरावृत्तिकरणे येन कारणेन 'परलोकभयाभीनाः' परलोकभयं—नरकादिपातभयं तस्मादभीताः—निश्शुकाः अद्यापि वेषधराः—जिनदत्तापत्यानि साध्वाभासरूपाणि दृश्यन्ते, यतः साम्प्रतमपि तयागच्छीयरत्नशेखरस्यरि कृतश्रावकप्रतिक्रमणवृत्तौ श्रीअभयदेवस्यरिरित्यत्र खरतरधुरीणश्रीअभयदेवस्यरिरिति प्राक्षिप्य लिखितं, तच्च

उभयमगौ म्याम्यनवाभ्युपगतमवतिगाथाय ॥४६॥ अथ प्राप्तीनपाठपरादृष्टिकरणे मयराहिता अतः किं कृतमित्याह—
तथा महावीरपरिअप्यमस्थिपमृदेसु निम्मलापमुह । मइऊण स्वरयरिस्तिअ स्तिहिअ लेह्वाविअ च तहि ॥४७॥

यत्न धारणत्वं त्रिनदसापत्यानि परलोकप्रप्राप्तीनि तेन कारणेन महावीरपरिअप्रप्रवृत्तिप्रवृत्तेषु—गुणचन्द्रगणिकृतभीमहा-
विर्मन्त्रादिव्यवस्थानेन स्वरयरीतिकृत स्मरित चेत्यर्थः ॥ तत्कथमिति चेष्टुणु—भवप्रलङ्घित्वायसंमतमविअसंतापताणसमत्तो ।
वाहिता य मरयो मिरिगुगिज्जिणेमरा पडमो ॥२॥ गुह्यमागुड धवलाउ निम्मला सादुसंवाई जम्हा । हिममताओ गंगुह निम्माया
मयत्तवणपुजा ॥२॥ इतिभीमहावीरपरिअप्रप्रवृत्ती, अत्राय विचार—स्वताराणावृत्त्यतिः १२०४ वर्षे मर्वेपामपि मम्मता, तब
गमगणानमिअ, अतन्मदपाकरायाय 'निम्मला सादुसंवाई जम्हा' इत्यत्र 'स्वरयरी सादुसंवाई'ति लिखितम्, एतद्वरिअ च 'नंदसिंहिरु-
तर्मरा चोहन विहमाउ आलमि । विट्ठल मुदलअतिहिमि सोम ममसमिणं ॥१॥' इतिवचनात् सं० १२३९ वर्षे निम्पमम्,
एवं च मति यय न विन्तअपुत्तम् किंतु जीवा इति मृषाम्प्रात्यर्थं विपरीतरिखनेनात्मा कठिणितः, तत्सिंहिरपि न संजाता, अत
'एतय मीनविष्टयो, न चानन्न ग्रम गत' इतिन्याय संयम इतिगाथार्थः ॥ ४७॥ अथ कृतलित्वनात् मां प्रते यत्नाम् तदराह—
गुणधरनिण्णयजो जेम्मलमेरुमि कइलिहणाओ । स्वीणम्मरा संजापा लवरल्लरया लेण बहु भाय ॥४८॥

गुणधरान्तर्निर्णयान्—मग्नरनिगितगुणधरान्तर्निर्णयान् पुस्तकाभावादपुयादिभ्यः मयानीतपुस्तकाद् यो निर्णयस्तस्मात्प्रागन्वीय
धीरननुस्मृतिकृतभादुप्रतिअमपमृअपिमर्वाचिअपुस्तकादुपलब्धजापदीपग्रामादपु श्रिलोत्कीर्णवर्णलित्वनादय तब प्राग् प्रवृत्तिर्न

जेसलमेरी कूटलिखनं जनप्रसिद्धं जातं, तस्माद् बहु ख्यातं यथा स्यात्तथा खरतराः क्षीणस्वराः—मान्द्यरोगग्रस्ता इव उच्चैःस्वरेण वकुमशक्ताः संजाताः, तेन कारणेन कूटलिखनहेतुरिति गाथार्थः ॥४८॥ अथ चैत्यवासिवादे दूषणान्तरमाह—

किंच विवाओ चेद्अवासीहिमसंभवीऽवि आचारे । तत्थवि खरयरविरुअं जयवाए सवहा नेव ॥४९॥

किंचेति दूषणाभ्युच्चये, चैत्यवासिभिः सह साधूनां विवादोऽसंभवी, अपिरेवार्थे, असंभवेव, क ?—आचारे—आचारविषयो विवादो न संभवति, चैत्यवासिनां साधूनां चाचारः सर्वजनप्रतीत एव, सिद्धे वस्तुनि साधनायोगाद्, दशवैकालिकादिपुस्तकानयनमयुक्तमेव, आचारे इत्युक्तौ कदाचित्पाण्डित्यपरीक्षानिमित्तं तार्किकवादो युक्तोऽपीति ज्ञापितं, तत्रापि—जयवादे खरतरविरुदं सर्वथा नैव—न संभवत्येव, खरतरनाम्नोऽशुभार्थवाचकत्वादिति गाथार्थः ॥४९॥ अथाशुभार्थवाचकत्वेऽपि दूषणमाह—

सद्धानं दुर्भिक्षे—शुभाशुभार्थवाचकानामन्यशब्दानामप्राप्तौ सत्यां खरतरविरुदमर्द्धजरतीयम्—अर्द्धजरतीयन्यायमापन्नं, अर्द्ध-

शब्दानां दुर्भिक्षे—शुभाशुभार्थवाचकानामन्यशब्दानामप्राप्तौ सत्यां खरतरविरुदस्य प्रवृत्तिः, तरशब्दः अतिशयार्थे प्रत्ययलक्षणः, जरतीयन्यायस्त्वेवं—खरशब्दः सत्यवाचित्वेनाभ्युपगमे लोकमुखदेव खरशब्दस्य व्युत्पन्नत्वाद्, अथोभात्रपि शब्दो व्यास च शब्दशास्त्रादेवेत्यर्द्धजरतीयन्यायो, वैपरीत्यप्रवृत्तिमद्भ्यामुभाभ्यामेव खरतरशब्दस्य व्युत्पन्नत्वाद्, अथोभात्रपि शब्दो व्याकरणनिष्पन्नावेव गृह्यते तर्ह्यतिशयेन खरः खरतरः इति व्युत्पत्त्या महान् गर्हम उग्रतरो वा भण्यते, स च लोकानां मुखादसंभवीति, लोकमुखवाच विरुदसंभवे तरप्रत्ययप्रयोगोऽसंभवीति विचारणया स्मर्णगिर्यादौ क्रोधाविष्टवाक्श्रावणे खरतरोऽयमिति भणनं प्रसिद्धं तदेवात्र संभवीति गाथार्थः ॥५०॥ अथ जिनेश्वरसुरेः खरतरविरुदं न जानं तत्र युक्तिमाह—

जड जयबाण जाय स्वरयर पिरुअ इथिज्ज ता नियमा । नवअगिविस्तिपमुहे वणणयवयणपि तववचा ॥५१॥

यदि जयवादे जिनेश्वरात् स्वरतरविस्तृज्ज जात भवेत् ता-तर्हि नियमात् नवाङ्गवृत्तिप्रभुत्वे, आदिशुद्धाच्छ्रीअमयदेवधुरिस्त्रिप्य श्रीवदमानाचायकृतभीक्रपमदवचरित्रादिपरिग्रहं तत्र तदपत्यात्-श्रीजिनेश्वरस्त्रिप्यप्रक्षिप्यादिमकाशाच्छ्रीअमयदेवधुरियमुख पाश्चात् अयाच मुखाद्वर्णकवचनम्-अनेन प्रकारेणास्मदीयगुरूणामित्य स्वरतरगच्छीयन मया इह इत्यादिक कृतमित्यादिरूपेण तद्विहितमभविष्यत्, तच्च कापि नोक्तमिति गाढार्थः ॥५१॥ अथ व्यतिरेकमाह-

नेव कस्यपि दिट्ठ सुणिअ या स्वरयराउ अण्णत्थ । पब्बुअ तवगणपमुहा जिणवत्ता चेव वुचति ॥५२॥

नेत्र इत्यापि दृष्टं युग वा स्वरगान्न्यत्र, स्वरतरेणोक्तं दृष्टं युत च, परमन्यनोक्तमिति न दृष्टं युतं चेति, प्रत्युत तपागण प्रमुत्वा जिनेश्वरादेव वदन्तीत्यधराय । मात्रायस्त्वयं-यत्र कापि जिनेश्वरसंतानीयकृतेषु ग्रन्थेषु प्रवृत्तिस्तत्र स्वरतरविस्तृज्ज रूपं गच्छतोऽपि नोद्भासितं, तथाहि-नवाङ्गीवृत्तिप्रवृत्तिस्तु सर्वत्राणि सुलभा सुप्रतीता चेति नेह लिख्यते, यत्तु तत्र स्वरतराः श्रीअमयदेवधुरे निष्पृष्टतामुद्भावयन्ति तन्मय्या, राजादिसकाशाज्जायावशासे क्रियोग्र्यादेवा निजगुरूणा लब्धस्य विस्तृज्ज सुस्थिप्येण विज्ञेयतो दीपनार्हत्वात्, निजजातिश्लादरिव गुरुगच्छादनामोक्तौ निःस्पृहताया अनपायात्, यदागम-संज्ञो नाम नामेण, तदा गुप्तेण गोअभो । रादमालि ममापरिआ, विखाचरणपारगा ॥१॥ इत्युक्ता १८ (५६९५) तस्माद्गुरुगच्छादेर्नाभावस्य वक्तव्यम्,

अन्यथा धीअमयदेवधुरिभिरित्यापि वृत्तिप्रवृत्तौ न युक्तं स्यात्, नन्वेतच्छिष्यैर्लिखितमिति चेत्परं जीव, तर्हि तद्वत्स्वरतरविस्तृज्जमपि वृत्तिच्छिष्येणैव कर्तव्यं न विगिनमित्यपि विचारणीयं, किंच-स्वरतरविस्तृज्ज स्वात्मन एव मसृज्यं स्यात्तर्हि निःस्पृहताऽपि वदुः कथ्यते,

एतच्च निजगुरोर्जिनेश्वरसूरेरिति कुतो निःस्पृहतावाताऽपि?, न च विस्मृतमिति संभावनीयं, चन्द्रकुलस्यापि तथात्वापत्तेः, तस्मात् य-
 दि निजगुरो राजसभायां जयहेतुकं खरतरविरुदमभविष्यत्तर्हि मविस्तर न गङ्गावृत्तिपञ्चाशकवृन्त्यष्टकवृन्त्यादौ श्रीअभयदेवसूरिशिष्याः
 श्रीचर्द्धमानसूरिप्रभृतयः प्रशिष्याश्च तदनुजाताः श्रीपद्मप्रभसूर्यादयोऽप्यवर्णविष्यन्तू, तैश्च लेशतोऽपि न लिखितं तथाहि-
 चंदकुले चंदजसो दुक्करतवचरणमोसिअसरीरो । अपण्डिवद्वचिहारो सूरुव विणिगयपयावो ॥१॥ एणपरिग्गहरहिओ विविहसारंगसं-
 गहो निच्चं । सयलक्खविजयपयडोऽवि एकसंसारभयभीओ ॥२॥ इदिअतुरितुरंगमवसिअरणसुमारही महासत्तो । धम्मारासुल्लरणम-
 णमक्कडरुद्धवावाचारो ॥३॥ खमदमसंजमगुणरोहणो विजिअडुजयाणंगो । आसि निरिचद्धमाणो सरी सबत्थ सुपसिद्धो ॥४॥ मूरिजि-
 णेसरसिरिबुद्धिसायरा सायरुव गंभीरा । सुखुरुसुक्कसरित्था सहोअरा तस्स दो सीसा ॥५॥ वायरणछंदनिग्घंडुक्कवणाडयपमाणसमएसु ।
 अणिवारिअप्पयारा जाण मई सयलसत्थेसु ॥६॥ ताण विणेओ मिरिअभयदेवसूरित्तिनाम विक्खवाओ । विजयक्खो पच्चक्खो कय-
 विक्कयसंगहो धम्मो ॥७॥ जिणमयभवणब्भंतरगूढपयत्थाण पयडणे जस्स । दीवयसिहिव चिमला सई बुद्धी पवित्थरिआ ॥८॥ ढाणा-
 इनवंगारं पंचासयपमुहपगराणं च । विवरणकरणेण कओ उवयारो जेण संघस्स ॥९॥ इक्को वदो व तिणिण व कहवि तु लग्गेण
 जइगुणा हुंति । कलिकाले जस्स पुणो बुच्छं सबेहिवि गुणेहि ॥१०॥ सीसेहि तस्म रइअं चरिअमिणं वद्धमाणसूरीहि । होउ पढंतयुणं-
 ताण कारणं मोक्खसुक्खस्स ॥११॥ इति नवाङ्गवृत्तिकारकश्रीअभयदेवसूरिशिष्यश्रीचर्द्धमानसूरिकृतप्राकृतगाथात्मकः श्रीक्रपभदेव-
 चरित्रप्रशस्तौ, एतत्पुस्तकं ताडीयं पत्तननगरे बुद्धशालिकतपागणभाण्डागारेऽस्तीति बोध्य, तथा-पूर्वं चन्द्रकुले बभूव विपुले श्रीचर्द्धमा-

? एतस्या वृत्तेः कर्त्ता यद्यपि श्रीजिनेश्वराचार्यः तथापि संशोधिता सा श्रीमद्भिगभयदेवसूरिभिः इति तत्र नर्णनलिखनप्रसङ्गः,

नप्रभु, धरिमङ्गलभाजन मुमनमां सेष्यः गुहचास्पदम् । मिष्यस्तस्य जिनेश्वर समजनि स्याद्वादिनामप्रभी, बन्धुस्तस्य च बुद्धिसत्तार
इति त्रैविषपारद्वयम् ॥१॥ मूरिः धीजिनचन्द्रोऽभयदेवगुर्लन्वाङ्गवृषिस्वर । भीजिनमद्रसुनीन्द्रो जिनेश्वरविमोक्षयः शिष्याः ॥२॥ चक्र
धीजिनचन्द्रमूरिगुरमिधूर्य प्रममाभिषस्तेन ग्रन्थचतुष्टयीः फुटमति भीदेवमद्रप्रभुः । दवानन्दसुनीश्वरोऽभवदतद्यारित्रियात्मप्रभी,
समातारगुषिपागाभिजन्तताश्चमगु कर्म मत्ता ॥३॥ यन्मुखावासास्तप्या, व्यवस्यति सरस्वती । गन्तु नान्यत्र स न्याय्य, भीमान्देव
प्रमप्रभु ॥४॥ मुङ्गतुलामङ्गुरयति यस्तुप्रतिविम्बविद्यदमतिवृत्तम् । भीविद्युपप्रमचिप न विषये वैपरीत्यं तु ॥५॥ तत्पदपञ्चप्रमरश्चक्रे
पप्रमभरितमेतद् । विष्णुमनोऽसिन्नान्त वेदग्रहरवि ॥६॥ इति भीपञ्चप्रमभरिचिचित्भीमुनिसुब्रतचरित्रप्रसूतो,
तथा 'व्यन्तिध्रीनूपविष्णुमसत्तनु' २०३ शर्षेवमाव्युक्त १५ अनावयेह श्रीअर्जुदावलमहातीर्थे अणहिल्लपुरवास्तव्यप्रागघाटजातीयत० श्री
चण्डप्रमादमदं० मोमान्वये त० आमराजसुतमह श्रीमल्लदेव महं श्रीवस्तुपाल्योरलुव महं भीतेजपालेन स्मरितभीक्ष्णमीहवमहिरकायां श्री-
नमिनाथचल्य इत्यादिपावन्ध० पतणममृदप्रमुलकुटुम्बमुदायन धीक्षान्तिनायविर्ब स्मरित प्रतिष्ठित च नवाङ्गीवृषिकारक भीअयदे-
वमूरिसंतानीयं धीधर्मपोयमूरिमि' इति भीअपुगान्ततीर्थे भीनेमिनाथचैत्यपथिसदारे चतुर्दशदेवकलिकप्रसूतिः, एवमन्यप्रापीयमे-
व रीतिर्बोध्येति, त्रस्युग तपागमप्रमत्ता जिनदत्ताश्च ब्रुवन्ति, यदुक्त 'दु नन्त्रन्त्रियरुक्काल १५९ जनिता पञ्चोऽस्ति राक्षसिहो, वेदा-
भ्राण्य १०४ काल औन्दिकमयो विशाककालऽज्यल १२१३ । पदग्र्यके १२३६ दु च सार्द्धपौषिम इति व्योमैन्द्रियाके १२५० पुनः,
काल विसुतिक कलौ जिनमत जाता स्वकीयाग्रहाद् ॥१॥ एतस्मात्स्य मन्त्रिवस्तुपालतज्जपालकवारकनिष्पन्ननेचपि मन्मथितया
मणितमित्यत्रौन्दिकगुञ्जन म्गतगे बोध्य, एवं तदानीमुक्तनान्वय प्रसिद्धिरिति, तथा 'वस्तुसैर्द्रोदग्रसूतेचतुर्भिरविकर्षितैः, मावीषिक

मतो गच्छः, ख्यातः खरतराख्यया ॥१॥ इति श्रीजिनसुन्दरसूरिकृते दीपालिकाकल्पे, एवं तपाप्रभृतीनां पट्टावलीष्वपि सं० १२०४ वर्षे
खरतरमतोत्पत्तिरिति लिखितं, किंच—नवाङ्गीवृत्तिकारकसंताने ये श्रीधर्मघोषसूरिप्रभृतयः उक्तास्तेषां नामापि खरतरपट्टावल्यां नास्ति
तदपि सूक्ष्मधिया पर्यालोच्यमिति गार्थः ॥५२॥ अथ खरतराभिमतस्यापि सम्मतिमाह—

जिणवल्लहोऽवि कत्थवि खरयरविरुद्धं जिणेसरा जायं । न वंइसु अहव तत्कुल जाओऽहं किंतु अण्णगुरुं ॥५३॥
जिनवल्लभोऽपि, अपिशब्दादन्ये तु दूरे, जिनवल्लभोऽपि खरतरविरुद्धं जिनेश्वराजातमिति नावादीत्, अथवा तत्कुलजातोऽहं—तद-
न्यजजातोऽहमित्यापि नावादीत्, किं त्वन्यगुरुम्—अन्यत् तत्कुलादन्यत्कुलं तदुद्भवो गुरुर्यस्य सोऽन्यगुरुरेतादृशोऽहमस्मीति
ज्ञापितमिति प्रसङ्गतोऽभिहितं बोध्यं, खरतरस्यानिष्टत्वादित्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयं—खरतरास्तु श्रीअभयदेवसूरिरिगिप्यः जिनवल्लभः
अत एव तत्पट्टधर इति ब्रुवन्ति, जिनवल्लभस्तु नेति ब्रूते, तथाहि—प्रथमं तावज्जिनवल्लभवचसा श्रीअभयवस्वरूपं यथा—न चकोरदधि-
तमलमदोषमतमोनिरस्तसद्वृत्तम् । नालिकट्ट तावकाशोदयमपर चान्द्रमस्ति कुलम् ॥१॥ तस्मिन् बुधोऽभवदमङ्गविहारवर्ती, सूरिजिने-
श्वर इति प्रथितोदयश्रीः । श्रीवर्द्धमानगुरुदेवमतानुसारी हारीभवन् हृदि सदा गिरिदेवतायाः ॥२॥ अनेकक्रविनायकस्तुतपदः मदो-
माश्रयः, स्फुरद्वृषपरिश्रहस्तुहिनधाम रम्याकृतिः । प्रभूतपतिरद्भुतश्रुतविभूतिरस्तस्मरो, महेश्वर इवोदभूदभयदेवसूरिस्ततः ॥ ३ ॥
श्रीवीरान्वयवृद्धये गणभृता नानार्थरत्नैर्दधे, यत्स्थानादिनवाङ्गशेषवधिगणः कैरग्यनुद्धाटितः । तद्वंश्यः स्वगुरुपदेशविशदप्रज्ञः करि-
प्यच्छुभां, तददीकामुदजीघटत् तमखिलं श्रीसंधतोषाय यः ॥४॥ सत्तर्कन्यायचर्चाचितचतुरगिरः श्रीप्रसन्नेन्दुसूरिः सूरिः श्रीवर्द्ध-
मानो यतिपतिहरिभद्रो मुनीन्देवभद्रः । इत्याद्याः सर्वविद्यार्णवकलशभुवः संचरिष्णुरूकीर्त्तैः, स्तम्भायन्तेऽधुनाऽपि श्रुतचरणमारा-

जिनो यस्य जिप्या ॥५॥” इत्यादि जिनबहुमकृतायां जिनबहुमीयप्रभ्रस्त्यपरनाम्न्यामष्टसप्ततिकायां, अत्र यदि जिनेभ्यः
मूरं स्तरतरनिरुद्धमविष्यत् तर्हि जिनबहुभोऽपि चान्द्रकुलमिव विरुद्धमप्यवर्णयिष्यत्, तत्र न वर्णितम्, अतस्त्वद्विषये जिनबहु
भोऽपि साक्षिक इत्यर्थः, तथा तद्वद्वज्रो नाहमस्मीत्यवादीत्, श्रीअभयदेवभूरिजिनबहुमयोगुरुद्विष्यसंघो नामीदित्यर्थः, नहि
श्रीअभयदेवद्वारिणा जिनबहुभोऽस्मदीय द्विष्य इत्युक्तम्, एतच्च स्तरतरस्यापि मम्मत्, यतो गणघरसार्द्धश्रुतकथनौ ‘वैत्य
वासिद्विष्योऽयं’मित्याहुः, न पुनः प्रब्रज्यादानदिम्बन्धादिनाऽऽत्मसात्कृत इत्यपि भणितं, तथात्वे वैत्यवासिद्विष्यत्वलव्यपदे
आसंसंवात्, न वा जिनबहुभेनाप्यहं श्रीअभयदेवभूरिद्विष्य इत्युक्तं, प्रत्युत वैत्यवामिद्विष्यत्वमेवोक्तं, यदुक्तं—‘लोकाः सर्वे पुरा-
च्छमहायनोरथमुक्ताः फलोज्ज्वलजिनेभ्यस्वरिद्विष्य’ । प्राप्तं प्रधां सुवि गणिजिनबहुभोऽत्र, तस्योपसंपदमवाप्य तत् श्रुतं च ॥१॥”
इत्यष्टमसत्तिकायाम्, इयं च श्रीअभयदेवद्वारो दिवं गतं त्रिभुवा चतुस्त्रिभुवा वा वर्षेर्गते ११६४ वर्षे कृत्वा त्रिभुवने श्रीमहावीर-
प्रामादछात्रकाष शिलासुत्कीय लिखिता, अत्र विचारणीय—श्रीअभयदेवद्वारितस्त्रिभुवपातिक्रमे चतुस्त्रिभुवपातिक्रमे वा यदि निजगुरु-
तया श्रीअभयदेवद्वारिं नोक्तवान् तर्हि कदा वक्ष्यति ? कथं वा तत्पद्वयो मयितेति ?, किंच वैत्यवात्सरित्यज्यापि वैत्यवामिनमेव निज-
गुरुतया श्रीभिन्धनरमरिं महता प्रबन्धेन वर्णितवान्, न पुनरन्यमपि कथनं भीषट्मानश्रिप्रभृतिक्रमपि, एव प्रभैकवष्टिभुतकेऽपि,
तथाहि—“यैके घातुरवाचि कः कं भवतो मीरोर्मनः ग्रीगये, मालङ्कारवित्तगया वद कया रज्यन्ति विद्वज्जना । पाणौ किं मुरजिद्विमर्शि
भुवि त ध्यायन्ति कं वा मठा, के वा मदुरवोऽत्र वाकवरणा भीसुश्रुता निभुता ॥१॥ एतेषां प्रभानामुत्तरं श्रीमत्पद्मपदेवा
? एतन् प्रभोचैरुपष्टिभुतकं प्लोभ्ररत्नाकरं मधुमिकं मुद्रिर्व

चार्याः इत्येवंरूपेण श्रीअभयदेवश्रृग्यः मधुरुत्वेन सर्वसाधारणवचमा वर्णिताः, न पुनर्निजगुरुत्वेनेति, चैत्यवासिनं श्रीजिनेश्वरा-
 चार्यं च निजगुरुतयैव वर्णितवान्, तथाहि—कः स्यादम्बुधिवारिवायसचित्ते क द्वीपिनं हंत्ययं, लोकः प्राह हय प्रयोगनिपुणैः कः
 शब्दधातुः स्मृतः । स्मृते पालयितास्त्र दुर्धरतरः कः क्षुभ्यतेऽम्भोनिधेः, स्मृतिं त्वं जिनवल्लभस्तुतिपदं कीदृग्विधाः के मत्ताम् ? ॥१॥
 अत्रोत्तर मधुरस्रवो जिनेश्वरस्रव इत्येवोक्तवान् जिनवल्लभ इति, गुरुशिष्यसंबन्धः श्रीजिनेश्वरस्रविजिनवल्लभयोरेव, न पुनरभयदेव-
 स्वरिजिनवल्लभयोरपीति जिनवल्लभवचमैवावबोध्यः, ननु 'तस्योपसंपदमत्राप्य ततः श्रुतं चे'ति चतुर्थचरणेन श्रिनवल्लभेनाप्यु-
 पसंपदमधिकृत्य संबन्धः सूचित इति चेत् मृत्यं, तथाविधसंबन्धस्याकिंचित्करत्वात्, तथाहि—उपसंपन्नत्वमपि श्रुतमधिकृत्य श्रिन-
 वल्लभेनैवोक्तं, तच्च विचार्यमाणं प्रव्रज्यापूर्वकयोगाद्यनुष्ठानमन्तरेण सिद्धान्तवाचनामधिकृत्यासंभव्येवेति कृत्या पारिशेष्यात्कर्मप्र-
 न्यादिप्रकरणव्याकरणादिकमधिकृत्य संभवति, न च चैत्यवासिना सताऽपि योगानुष्ठानं कृतं भविष्यतीति शङ्कनीयं, गणधरसाङ्ग-
 शतकोक्तवर्णनविशिष्टस्य योगानुष्ठानासंभवात्, तेन तथाविधं किंचिच्छ्रुतमधिकृत्योपसंपन्नत्वे संभवत्यपि तत्रेदं विचारणीयम्,
 उपसंपन्नोऽपि द्विधा—सांभोगिको विसंभोगिकश्च, तत्र सांभोगिको दिग्बन्धादिना समानः, स चैकस्मिन्नेव गणे विद्यमानोऽपि
 प्रव्राजकाचार्यपिक्षया आचार्यान्तराश्रयी, तस्य च मण्डल्यादिव्यवहारः स्वाशिष्यादिवदेव, विसंभोगिकस्तु गच्छान्तरीयो दिग्ब-
 न्धादिना विसदृशः, तस्य च शिष्यत्वव्यवहारो विवक्षितकायमात्रहेतुकः श्रावकस्येवावगन्तव्यः, श्रावकस्याप्यागमे शिष्यत्वेन
 प्रतिपादनाद्, यदागमः—“चंपाए पालिए नाम, सावए आसि वाणिए । महावीरस्स भगवओ, सीसो सो उ महप्पओ ॥१॥”ति
 श्रीउत्तराध्ययनसूत्रे (७५९, १०) आस्तामुपसंपद्, किंचिच्छिक्षासात्रेणाग्नेकपाक्षिकाम्युपगमेनापि गुरुशिष्यत्वव्यवहारः प्रवचन-

प्रतीतो, यथा श्रीमहाशीरमल्लिपुत्रयो, नहि मल्लिपुत्र श्रीमहावीरण प्रप्राधितो न चोपसंपन्न, किंतु कश्चित्साध्विष-
प्रभोत्तरदानमात्रेण निश्चित, प्रयज्या च त्वयिज्योऽस्मीति मल्लिपुत्रवचोमात्राम्युपगमेनैकपायिच्छाम्युपगम, एष श्रीरामय
दन्वरीजिनवल्लभयोगि कथयिदसमायितोऽपि संभवश्रप्यकिंचित्कर एव, तेन जिनवल्लभमेनात्मनो मिश्रगणसंघन्धित्वमेव ज्ञा-
पित उद्युक्तमव, आधुनिक्यन्तु परधरत्वादिसंघं पूतकुशाभा देवतापता इवावगन्तव्या इतिगाथार्य ॥५३॥ अथ स्वरत
रनामोर्गपतिमुपसंहरामाह—

तथा जह नामद्युग जिणवस्ता अहकमेण सजाय । तह जिणवसकपाले तद्वत्त सिल्लय न विहिल्लिहिअ ॥५४॥

यन कारणेन स्वरतरव्यतिरिक्ता तिनवल्लभं यावत्सर्वेऽपि जिनेभ्यस्त स्वरतरविक्रंदं न वदन्ति तेन कारणेन यथा नाभट्टिकं—बाहु
विडक्योदिकलक्षममिधानदय जिनदत्तायपाकमेण—क्रमस्यानतिक्रमेण प्रथमं बाहुगिठकं पञ्चाशौष्टिकमिति, तथा जिनदत्तक
पाल—जिनत्तल्लाटे ततीयमपि स्वरतरसंप्रापि तिलक्रमि विलकं विधिलिखितं—विधात्रा लिपीकृत जिनदत्तादेव प्रागुक्तयुक्तया
ज्ञात नान्यम्मादीति कत्तापि वगक्तुमशक्यम्, अत एव प्रतिक्रमणप्रान्ते जिनदत्तस्यैव ज्ञायोरसर्गो विधीयते, तस्यैव तन्मवाकर्षक
त्वादिति लिङ्गमपि बोध्यमितिगाथार्य ॥५४॥ अथ मिहावलोकनन्यायेन प्रसङ्गागतविचारमाह—

जिणवत्तद्वहो अ कत्तयवि इअगाह्वागऽवरद्वमागमि । नाह तद्वत्तल्लाज्जाओ तपि अ एअ विआरिअ ॥५५॥

‘जिणवल्लभो अ कत्तयवी’ति प्रागुक्तगाथायामप्सोद्वसाग उपदे नार्हं तत्कुलजात इति जिनवल्लभेन यद्गणित तदप्येव—वक्ष्यमाणप्र
कारण विचार्य—यम्यगिधया पर्यालोच्यमितिगाथार्य— ॥५५॥ अथ विचारणामाह—

एगारससयचउसट्टीण जिणवल्लहेण भणिअमिणं । तस्सऽणुरूवविआरे सद्वहसयं आलजालंब ॥५६॥
 एकादशतचतुःपट्ठा ११६४ वर्षेगतैः जिनवल्लभेनेदं प्रागुक्तमष्टसप्ततिगतं श्रीअभयदेवसूरिसंबन्धि स्वरूपं भणितं, सं०
 ११६४ अष्टसप्ततिका निर्मापिता, तत्र च प्रागुक्तं भणितमित्यर्थः; तस्य-तदुक्तस्यानुरूपः-अनुकूलो यो विचारस्तत्र तदनुसा-
 रेण विचारे क्रियमाणे सार्द्धशतकं-गणधरसार्द्धशतकमुपलक्षणाच्च तद्वृत्तिगलजालमिव-मुधाजल्पनमिव भवतीतिगाथार्थः ॥५६॥
 अथ जिनवल्लभोक्तानुसारेण विचारमाह—

सूरिंमि दिवं पत्ते तीसं वासाइं जाव चउसूरी । तेसु सिरिवद्धमाणो पट्टहरो ग्वरयरेणुत्तो ॥५७॥

सूरी-श्रीअभयदेवाचार्ये दिवं गते सति त्रिशद्वर्षाणि यावच्चतुःसूरि-चतुर्णां सूरिणां समाहारश्चतुःसूरि, चत्वारोऽपि सूरयो
 वर्तन्त इत्यर्थः, तेषु श्रीवर्द्धमानः पट्टधरः खरतरेणोक्तः, श्रीअभयदेवसूरिपट्टधरः श्रीवर्द्धमानाचार्य इत्येवं गणधरसार्द्धशतकवृत्तौ
 खरतरेणापि भणित इत्यर्थः इतिगाथार्थः ॥५७॥ अथ जिनवल्लभः कीदृश इत्याह—

जिणवल्लहो अ चेइअनिवासिनिस्साह वट्टमाणोऽवि । कहमंतरा पविट्टो पट्टधरत्तेण सूरिपण ? ॥५८॥

जिनवल्लभश्च चैत्यनिवासिनिश्रया-श्रीजिनेश्वरसूरिनिश्रयैव वर्तमानोऽपि पट्टधरत्वेन सूरिपदे-श्रीअभयदेवसूरिपदे कथमन्तरा
 प्रविष्टः?, अवकाशाभावेऽपि खरतरैः कथं बलात्प्राक्षिप्तः, चम्पित इत्यर्थः, यथा त्रिवाहमहोत्सवमनिच्छतोऽपि वत्सावत्मयोरुद्धाहोत्सवो
 ब्राह्मणैर्विधीयते तथा श्रीअभयदेवसूरिजिनवल्लभयोस्तथाभिग्रायरहितयोरपि खरतरापत्यैः पट्टधरत्वव्यवहारः प्रवर्त्तित इतिगा-
 थार्थः ॥५८॥ अथ खरतरस्य रीतिमाह—

गध जिणवाद्दहओ पुंविपिअ पट्ठसूरिणो तेसि । अ उज्जोअणसुरी पुंवि मेएवि कहमिमो ! ॥५९॥

पुनः प्रागुक्तप्रकारेण विभक्त्यनुसारेण विभक्त्या प्रथमं पदं यत्-यस्मात्पूर्वं भेदे सति उपातनमुरिरिक्तः कथं, षष्ठ्याद्युपोतनमृते पश्चादपि षट्षरत्ववर्धनेन कृतेत्यध्वरायः, साधारणस्त्वयम्-उपोतनधरे पूर्वं ये मूल्याः पदग्रहणं स्वतरणेकास्तेऽन्वेयां पदग्रहणानां न सन्ति, किंतु प्रायो मिमा एव, एवं च सति भीउपोतनधरि सर्वेष्वप्यविवादेन प्रपञ्चा नन्दये घृत ? , स्वरतरपदगाश्ली तावदेवं-‘धीवीरस्तत्पदे’ श्रीमुषर्मस्वामी तत्पदे२ श्रीअम्बुस्वामी तत्पदे३ श्रीप्रमव
न्यामी तत्पदे४ श्रीअम्बुस्वाम्यामी तत्पदे५ धीयजोषद्रघरि तत्पदे६ भीसंप्रतिविजयस्तत्पदे७ श्रीमद्रयाहुस्वामी तत्पदे८ श्री-
स्थूनमत्र तत्पदे९ श्रीमहागिरिस्तत्पदे१० मुहस्तिस्मूरिस्तत्पदे११ भीष्मान्तिस्मूरिस्तत्पदे१२ भीहरिमद्रमूरिस्तत्पदे१३ श्री
कल्लद्यानाय तत्पदे१४ धीमांदिमुषूरिस्तत्पदे१५ भीरवतीमित्रधरिस्तत्पदे१६ धीषम्मार्चय तत्पदे१७ श्रीगुप्ताचार्यस्त
तद्पदे१८ श्रीममुद्रधरिस्तत्पदे१९ श्रीआर्यमह्युधरिस्तत्पदे२० श्रीआयसुषर्मधरिस्तत्पदे२१ श्रीगुप्तधरिस्तत्पदे२२ भीवर
न्यामी तत्पदे२३ आपरधिनधरिस्तत्पदे२४ श्रीकुर्वलिकापुण्यामित्रस्तत्पदे२५ आर्यनन्दिधरिस्तत्पदे२६ भीनागहस्तिस्मूरिस्त
तद्पदे२७ श्रीआर्यरतीयरीस्तत्पदे२८ श्रीमहादीपिसूरिस्तत्पदे२९ भीसीछिस्मूरिस्तत्पदे३० श्रीहिमवतमूरिस्तत्पदे३१ भीनागा-
धुनवाचकस्तत्पदे३२ श्रीगोविंदवानकस्तत्पदे३३ श्रीसंप्रतिदिग्वाचकस्तत्पदे३४ भीलोहितमूरिस्तत्पदे३५ श्रीहर्ममूरिस्तत्पदे३६
धीउमाप्यानितानकस्तत्पदे३७ श्रीविजयमत्रगण्डिधमाधम तत्पदे३८ श्रीहरिमद्रमूरिस्तत्पदे३९ भीठेवधरिस्तत्पदे४० भीनेमि
चन्द्रमूरिस्तत्पदे४१ उपोतनमूरिस्तत्पदे४२ श्रीवर्द्धमानमूरिस्तत्पदे४३ भीविजयमद्रधरिस्तत्पदे४४ श्रीजिनचन्द्रमूरिस्तत्पदे४५ श्रीज

भयदेवस्वरिस्तत्पट्टे४६ श्रीजिनवल्लभस्वरिस्तत्पट्टे४७ श्री जिनदत्तस्वरिस्तत्पट्टे४८ श्रीजिनचन्द्रस्वरिस्तत्पट्टे४९ श्रीजिनपतिस्वरिर्यः खरतर-
गच्छस्त्रयणास्त्रधारो बभूव, भाण्डारिकनेमिचंद्रपरीक्षितश्च, तत्पट्टे५० श्रीजिनेश्वरसूरिस्तत्पट्टे५१ श्रीजिनप्रबोधसूरिस्तत्पट्टे५२ श्री-
जिनचन्द्रस्वरिस्तत्पट्टे५३ श्रीजिनकुशलस्वरिस्तत्पट्टे५४ श्रीजिनपद्मस्वरिस्तत्पट्टे५५ श्रीजिनलब्धिस्वरिः, एतस्याचार्यपदं श्रीतरुणप्रभाचा-
र्येण सं० १४०० वर्षे दत्तं, १४०६ दिवं गतस्तत्पट्टे५६ श्रीजिनचन्द्रस्वरिस्तस्याप्याचार्यपदं तरुणप्रभेण सं० १४०६ वर्षे कृतं,
तत्पट्टे५७ श्रीजिनोदयसूरिस्तत्पट्टे५८ श्रीजिनराजसूरिस्तत्पट्टे५९ श्रीजिनवर्द्धनसूरिस्तत्पट्टे६० श्रीजिनचन्द्रसूरिस्तत्पट्टे६१ श्रीजिन-
हंसस्वरिविद्यमानः' इति खरतरपट्टावल्यां बहून्यसंबद्धानि, तथाहि—श्रीवज्रस्वामिन आरभ्य जिनदत्तं यावत्प्रायो बहूनां गुरुशिष्य-
संबन्धाभावेऽपि अदत्तपट्टधारित्वेनैव पट्टानुक्रमो लिखितो दृश्यते, तथाहि—प्रथमं तावज्जिनदत्तो जिनवल्लभपट्टधरत्वेन संपन्नः,
स चादत्तपट्टधार्येव, नहि जिनवल्लभेन जिनदत्तो निजपट्टे स्थापितो, न वा बाङ्मात्रेणानुज्ञातो, न वा दिग्बन्धादिना शिष्य-
त्वेनाभ्युपगतः, किंतु जिनदत्तः स्वयमेव हृक्पथानवतीर्णोऽपि धूर्त्तवाक्यमिव जिनवल्लभपट्टधरोऽहमित्यादिवाक्यमुद्राव्यादत्त-
पट्टधरो जातः, न च स देवभद्राचार्येण तत्पट्टधरः कृत इति वाच्यं, तदीयपट्टधरत्वमधिकृत्य देवभद्राचार्यस्य दारित्र्यात्कथं तदातु
शक्नोति ?, किंच-तस्यापि जिनवल्लभस्यानुज्ञाया अप्यभावेनादत्तमादान्यस्मै दानमनुचितमित्यपि विचारणीयं, ज्ञात्वा त-
द्ग्रहणे दाने चोभयोग्यदत्तमेव, किंच-देवभद्रस्य किं याति यदेवंविधमदत्तमादाय तस्मै दत्तं ?, किंच-जिनवल्लभस्याचार्यपदं
खरतरैरेव निजप्रकरणादौ लिखितं दृश्यते, तल्लिखनं त्वकिञ्चित्करतया दर्शितं दर्शयिष्यते चान्यतरदपि, यच्चन्यत्राग्याधुनिकैः
कापि जिनवल्लभसूरिरिति लिखितं तत्तु जिनदत्तापत्तीयानामनुवादोऽनाभोगाल्लिखितः, तेन चतुरधिकडादशशतवर्षेभ्यो लिखिते

निधामो न कश्च्य किंतु तत प्राप्तिपथमन्वेषु लिखित इति, किंच-बहुकाल भ्रमतापि जिनवल्लभेन कोऽपि न प्रवाञ्जितोऽप्यो
मा-सदीय कुमतमत्र प्रवसतामित्यप्यभिप्रायो जिनवल्लभस्यानुमेयो बोध्यः, न चैवमसंभवि, प्रायः पाप कृत्वा भूयान् जन-
यथाज्ञापयान् मयस्यैव, यथा मञ्जलिपुत्रः, एतच्च साम्प्रतमपि दृश्यत, यथा वीजामतीयेन धर्मदासेनाह विप्रकूट- गत्वाऽऽस्मदीय
समवायं प्रतिबोध्य श्रीआर्णवविमलसूरिं गुरुनया प्रपस्य इति ५० शुतसमुद्रसाक्षिकं प्रतिष्ठां कृत्वा चित्रद्वटे गतः, तत्रत्यैश्च त
दीयै भादौ विजने तथा निबध् कृता यथा बहुमप्यप्रच्छो जातः, तथा पाञ्चषण्डेयापि ५० श्रीपतिगणिसाक्षिकं प्रतिष्ठात यन्म
या स्वकीयममुदायन सह विचाय श्रीआर्णवविमलसूरिं श्रयिष्य, पद्मावोषधुर तदीयै भादौ तद्वत् कृत यथा मौनमेवाभितथान्,
तत प्रवर्तित भूमत प्रवर्तकादीन न स्यात्, किंतु ? तत्प्रतिबोधितगृह्णायचमेधात एव लुपाकमुख्यक्रमिमेधजप्रसुतैस्त्यक्तमपि
लुम्पाकमत न तत्प्रतिबोधितभ्रातृकस्यक्त, किंतु विजयतो नियन्त्रितास्तत्पक्षीया वेपथरा अपीति सर्वजनप्रतीतम्, एव प्रकृतमतेऽपि
वाच्यं, कथमन्यथा जिनवल्लभे परलोकं गत वर्षद्वय यावन्मिराभयीभूता केवलभाषका अपि श्रीअमयदेवसूरिसंतानीयषु सन्निभेषु
विद्यमानेष्वपि मोमचन्द्रनामान द्रव्यलिङ्गिनाभाषार्थीकारयित्वा निजसमुदाय मस्यामिक कृतवन्तोऽद्य यावत्प्रवाहमागिति दिग्दर्शने
न अथ स्वर्षिया बहु पर्यालोच्यं । तथा जिनदधवन् जिनवल्लभस्यापि श्रीअमयदधसूरिपङ्कधरत्वमदचमेध, विसंभोगस्य पङ्कधरत्वा
संभवाद्, विसंभोगिञ्चत् च “गोलटिउ जिनवल्लभ” इत्यादिष्वचोमिगीयमानत्वाचेयामपि प्रतीतमेव, यतस्मदीया - श्रीअमयदेव
सूरिपार्श्वे मणभय्याहारमन्यत्र दणकुडीराढी गत्वा कृतवान् जिनवल्लभ इति, परं जिनदचापेक्षया अयं विद्येय - यजिनवल्लभस्त
दीपमसुद्रायन पङ्कधरगतया कल्पित, जिन-रन्तु स्वास्प्यनैत्र तत्पङ्कधरत्वमात्मन उन्मेषोपयामसेति । तथा श्रीअमयदेवसूरिरपि

श्रीजिनचन्द्रस्वरिपट्टधरः कथितस्तदप्ययुक्तं, यतः श्रीजिनचन्द्रेण प्रमन्नचन्द्रः स्वपदे स्थापितः, श्रीअभयदेवस्वरिस्तु न शिष्यो न
 चाध्यापितो नवाऽऽचार्यीकृतः, किंतु जिनचन्द्रस्य गुरुआता जिनेश्वरस्वरिणैव जिनचन्द्रवद्भिक्षितोऽध्यापितः, स्वरिकृतश्चेति, नहि सु-
 धर्मस्वामी गोतमस्यामिपट्टधरः किंतु श्रीवीरस्यैव, तथाऽयमपि श्रीजिनेश्वरस्वरिपट्टधरो युक्तो, न पुनस्तल्लिखितविधिनेति । तथा
 श्रीउद्योतनस्वरः पट्टधरतया श्रीवर्द्धमानाचार्यो लिखितस्तदप्ययुक्तं, श्रीउद्योतनस्वरिणा निजशिष्यः श्रीसर्वदेवस्वरिः पट्टधरतया व्य-
 वस्थापितः, श्रीवर्द्धमानाचार्यस्तु चैत्यवासं परित्यज्य श्रीउद्योतनस्वरिपाश्वे चारित्रं गृहीत्वा विसंभोगिकः सन्नेव योगानुष्ठानपूर्वक-
 स्त्रवाचनां गृहीतवान्, पर विहारस्तदाज्ञामात्रेणेति, अत एव श्रीवर्द्धमानस्वरिसंतानीयैः श्रीअभयदेवस्वरिश्रीवर्द्धमानस्वरिभृतिभि-
 स्तथा तदनपत्याजिनवल्लभेनापि श्रीवर्द्धमानस्वरिमवधीकृत्य स्वकृतग्रन्थप्रशम्त्यादौ श्रीवर्द्धमानस्वरिपट्टधरपरम्परा लिखिता, न पुन-
 स्ततः प्रागपि स्वरिमवधीकृत्येति, तत्र किं निदानमिति चेच्छृणु, तदीयाः प्राचीनाचार्याश्चैत्यवासिनस्तेषामभिधानमयुक्तम्, उद्योत-
 नस्वरिस्तु विसंभोगित्वेनपट्टधरपर्यायां लिखितुमशक्य इति बोध्यं, यतु जिनदत्तापत्नीयाः माम्प्रतं लिखन्ति तच्चैत्यवासिसंता-
 नतानत्रपाकरेति मत्वा संबन्धमात्रेणापि पट्टधरत्वकल्पना बोध्या, तथा येषां श्रीउद्योतनस्वरिः पट्टधरतया पट्टावल्यां लिखितस्तेषां
 सर्वेषामपि श्रीसुधर्मस्वामिन आरभ्य सदृश्येव पट्टावली दृश्यते, यथा मडाहडगच्छपट्टावली, तथा कुपाधिका अपि पूर्णिमीयकादय-
 स्तदनु निर्गतास्तेषामपि श्रीउद्योतनस्वरितः पूर्वं श्रीसुधर्मस्वामिन यावत् न पट्टावलीभेदः, खरतरस्य तु न तदनुकारगन्धोऽपि, किंतु ये ये
 युगग्रधानत्वादिगुणैर्विख्यातास्ते ते परस्पर गुरुशिष्यसंबन्धाभावेऽप्यनुक्रमतो व्यतिक्रमतोऽननुक्रमतोऽन्धयुद्धन्यायेन समुदायीकृत्य
 संख्यापूर्तिर्विहिता तैः, नन्वन्धन्यायः कथमितिच्छृणु, चान्द्रकुलं तावत्सर्वेणैव वर्ण्यते, तच्च श्रीचन्द्रशरैर्जातं, स च श्रीवज्रसेनशिष्यः

द्वितीयोऽयस्य च प्रथमाध्याय , तौ द्वावपि न लिखितौ, तथा कोटिकगणसङ्गाहेत् सुस्थितसुप्रतिपदावपि नोक्तौ, तथा श्रीउमास्वा-
 विवाचकपदे श्रीजिनमद्रगणिष्वमाधमणो लिखित , स च गुरुशिष्यसम्बन्धाभावोऽपि कालव्यत्ययेनोक्तः, एव श्रीवज्रस्वामिनः पूर्वं
 श्रीआर्यसुहस्तिन यावत्पद्मधरास्ते सर्वेऽपि विकल्पिताः, न पारमार्थिकाः, तथा श्रीसंभूतविजयश्रीमद्रणाह्वो श्रीमहागिरिश्रीसुह-
 स्तिनोश्च गुरुब्राह्मणोपत् पृथक्पद्मधरत्वमुक्तं तदप्यसंगतं, तथा श्रीवज्रस्वामिन आरम्य श्रीउद्योतनमूरि यावद्ये पद्मधरत्वेनोक्तास्ते वि-
 कल्प्य लिखिता , परं महानुभावा अपि पद्मधरा न सन्तीति बोध्यं, किंच-प्रभावकधरित्रानुसारेण श्रीनागहस्तिप्रसृतयः कियन्तो
 विधावरक्षास्वासांभन्धिनस्तेऽपि निजपदार्थान्यां लिखिताः, वक्ति चाह चन्द्रगन्धीय इत्यादि बहु वक्तव्यमस्तीति, तस्मात्स्वरूप
 ददार्थान्या विचार क्रियमाणे दूषणानि कियन्तो वा दधिमापमोवने कृष्णा विवेक्यत इति न्यायमारुहानि बोध्यानीति, तस्मादुद्यो-
 तनमूरिमाधितानां चतुःसम्भवा अस्मत्पदार्थावस्थेव युक्तेति कृत्वा तत्पददत्तावली यथा श्रीवर्द्धमानस्वामी १ तत्पददे श्रीमद्भूमस्वामी २
 तत्पददे श्रीजम्बूस्वामी ३ तत्पददे श्रीप्रमवस्वामी ४ तत्पदद श्रीमूलमन्त्र ५ तत्पददे श्रीयक्षोमन्त्रधरि ६ तत्पददे श्रीसंभूत
 विजयश्रीमद्रणाह ७ तत्पददे श्रीमूलमन्त्र ८ तत्पददे श्रीमहागिरिसुहस्तिनो ९ तत्पददे श्रीसुस्थितसुप्रतिपद्यो १० तत्पददे श्रीइन्द्र
 दधरिः ११ तत्पददे श्रीदिग्धरि १२ तत्पददे श्रीसिंहगिरि १३ तत्पददे श्रीवज्रस्वामी १४ तत्पददे श्रीवज्रसेनः १५ तत्पददे श्री-
 चन्द्रधरि १६ तत्पददे श्रीमामन्तमन्त्रधरिः १७ तत्पददे श्रीवृद्धवसूरिः १८ तत्पददे श्रीप्रद्योतनधरि १९ तत्पददे श्रीमानदेवधरिः
 २० तत्पददे श्रीमानतुङ्गधरि २१ तत्पददे श्रीवीरधरि २२ तत्पददे श्रीजयदेवधरि २३ तत्पददे श्रीवैषाणन्दधरि २४ तत्पददे श्री
 विजयधरि २५ तत्पददे श्रीनरसिंहधरि २६ तत्पददे श्रीविक्रमधरि २७ तत्पददे श्रीमानदेवधरि २८ तत्पददे श्रीविजयधरि २९

तत्पट्टे श्रीजयानन्दसूरिः ३० तत्पट्टे श्रीरविप्रभसूरिः ३१ तत्पट्टे श्रीयशोदेवसूरिः ३२ तत्पट्टे श्रीप्रद्युम्नसूरिः ३३ तत्पट्टे श्रीमानदेवसूरिः ३४ तत्पट्टे श्रीविमलचन्द्रसूरिः ३५ तत्पट्टे श्रीउद्योतनसूरिः ३६ तत्पट्टे श्रीसर्वदेवसूरिः ३७ तत्पट्टे श्रीदेवसूरिः ३८ तत्पट्टे श्रीमर्वदेवसूरिः ३९ तत्पट्टे श्रीयशोभद्रनेमिचन्द्रौ सूरौ ४० तत्पट्टे श्रीसुनिचन्द्रसूरिः ४१ तत्पट्टे श्रीअजितदेवसूरिः ४२ तत्पट्टे श्रीमर्वदेवसूरिः ४३ तत्पट्टे श्रीजगच्चन्द्रसूरिः ४५ तत्पट्टे श्रीदेवेन्द्रसूरिः ४६ तत्पट्टे श्रीविजयसिंहसूरिः ४३ तत्पट्टे श्रीसोमप्रभसूरिः ४८ तत्पट्टे श्रीसोमतिलकसूरिः ४९ तत्पट्टे श्रीदेवसुन्दरसूरिः ५० तत्पट्टे ४६ तत्पट्टे श्रीधर्मघोषसूरिः ४७ तत्पट्टे श्रीसोमप्रभसूरिः ४८ तत्पट्टे श्रीसोमसुन्दरसूरिः ५३ तत्पट्टे श्रीसुनिचन्द्रसूरिः ५४ तत्पट्टे श्रीरत्न-
 श्रीज्ञानसागरसूरिः ५१ तत्पट्टे श्रीकुलमण्डनसूरिः ५२ तत्पट्टे श्रीसोमसुन्दरसूरिः ५३ तत्पट्टे श्रीहेमविमलसूरिः ५८ तत्पट्टे श्रीआणन्दविम-
 जेखरसूरिः ५५ तत्पट्टे श्रीलक्ष्मीसागरसूरिः ५६ तत्पट्टे श्रीसुमतिसाधुसूरिः ५७ तत्पट्टे श्रीहेमविमलसूरिः ५८ तत्पट्टे श्रीआणन्दविम-
 लसूरिः ५९ तत्पट्टे श्रीविजयदानसूरिः ६० तत्पट्टे श्रीहीरविजयसूरिर्विद्यमानः । इति तपागणसंविन्धिनी पट्टावली, उद्योतनसूरिमा-
 श्रितानां सर्वेषामपि ममाना, श्रीउद्योतनसूरिपट्टे च श्रीसर्वदेवसूरिः, स च बृहद्ब्रह्मसंज्ञाहेतुरित्यपि बहु सम्मतं, खरतरस्तु स्वजात्युद्भ-
 वस्वरेण श्रोतृणां श्रवणकटु रटितमिति बोध्यमिति गाथार्थः ॥५९॥ अथ जिनदत्तमते तात्पर्यमाह—

पायं जिणदत्तमण आचारो एस अण्णहा लिहणं । तं पिअ कथयि ऊणं अहिअं वा अहव विचरीअं ॥६०॥

जिनदत्तमते प्रायो-बाहुल्येनैष आचारो यद् अन्यथा लिखनं, लिखने पूर्वापरसंबन्धघटनाघटनविचारशून्यः खरतर इत्यर्थः, तदपि च कचिदूनं वा अथवाऽधिकमथवा विपरीतं चेति त्रिधापि, एतच्चोत्सृष्टप्रकरणोद्घाटनावसरे वक्ष्याम इति गाथार्थः ॥६०॥ इति नामत्रयोत्पत्तिसिद्धौ खरतरः शङ्कते—

ननु जिणचद्धसूरी पससिओ तुम्ह पुवसूरीहिं । तेण तपोसयय भल्लिअ न विअसि चस्तव ॥६१॥
 ननु जिनअन्लमघरिणुमाकं पूर्वघरिभिं प्रद्वसितं, तेन कारणेन तपोपवचनम्-तपोपाविष्करणवचनमलीकम्-असत्य, पाप
 हेतुरित्यर्थः, 'न विअ'ति नैवेतियत्कव्यम्, अलीकवचन न भवत्येवेति प्रश्नोत्तरवचनमिति गाथार्थः ॥६१॥ अय पराशङ्कायचन
 ममयमित्यत्र इतुमाइ—

जिनवाद्धो अ सूरी पससिओ जो अ पुवसूरीहिं । सो स्वरयरअगिकया भिल्लो नियमेण विण्णेओ ॥६२॥
 यस्तु जिनवल्लमघरिं प्रसिद्धघरिभिं श्रीमलयगिरिप्रसृतिभिं कम्मप्रन्यवृत्तो प्रद्वसितं, पूर्वं जिनदचमवोत्पत्तेः पूर्वं, स
 जिनवल्लम स्वरतरङ्गीकृताजिनवल्लमाद्रिय एव विद्येय इति गाथार्थः ॥६२॥ अय भिभत्वे यो हेतु प्रयुक्तस्तत्र युक्तिमाइ—
 ज तस्स रामदेवो सीसो णम सुणिणकारो अ । कल्ल्हाणगसयवणे पवेव जिणिद्वीरस्स ॥६३॥

यद्-स्मापस-मिअसस्वरतराम्युपगतजिनवल्लमादितरस्य पठशीतिचूणिकारः-श्रीजिनवल्लमघरिणुतपठशीतिकर्मप्रन्यस्य चूर्णेः
 कृता जिनयल्लमघरे रामदेवो-रामदेवनाम्ना श्रिय्य आसीत्, य उक्त पठशीतिचूर्णो, एवविधः श्रिय्य स्वरतराम्युपगतस्य चैत्य-
 वासिश्रिय्यजिनवल्लमस्य कोऽपि नासीदिति स्वरतर एव त्रितीयो मणितो, नापर कोऽपि प्रयोजितो मिलितो वेति, किंष-तथा
 विपवदुयुत श्रिये च विद्यमाने केनाप्यघ्नावो विरसयोगिकः सोमबन्धनामा द्रव्यलिङ्गी निनदत्तनाम्नाऽऽचार्यीभूय निनवल्लमस्य
 पदरपर कथं भवेदिति नेत्रे निमीन्य पर्यालोच्य, तथा कस्याणकसंस्तवने-“सम्मं नमिउअ विण्णे चटवीसं तसि येव पवेअ ।
 पुञ्च सुइं सम्मं विक्खवां णणं निअणं पवमी”त्यादि कल्याणकस्तवने जिनेन्द्रवीरस्य-श्री

महावीरस्य पञ्चैव कल्याणकान्युक्तानि, खरतराभिमतस्य तु षट्कल्याणकव्यवस्थापकत्वं स्कन्धास्फालनपूर्वकं सर्वजनविदितं गण-
धरसार्द्धशतके सविस्तरं खरतरस्याप्यभिमतमिति सर्वजनप्रतीतयुक्तिमिर्भिन्नोऽयं जिनवल्लभ इति गाथार्थः ॥६३॥ अथ स जिन-
वल्लभः कीदृश इत्याह—

सो अभयदेवसीसो संभोई अहव सम्मओ सम्मए । तेणं त कयपगरणपमुहं पि पमाणपय त्तं ॥६४॥
स जिनवल्लभोऽभयदेवसूरिशिष्यः संभोगी स्वहस्तदीक्षितो न पुनरुपसंपन्नः, अथवोपसंपन्नोऽपि संभोगिकः सन् तीर्थमम्मतः,
न पुनः खरतराङ्गीकृतजिनवल्लभवदुत्सन्नप्ररूपणारसिकः, यत एवं तेन कारणेन तत्कृतप्रकरणप्रमुखं प्रमाणपदप्राप्तं, तीर्थेन प्रमा-
णीकृतमित्यर्थः, तत्कृतप्रकरणानि प्रकरणानि खरतराभिमतजिनवल्लभकृतानीति खरतरैराख्यायतेऽन्येषामपि तथैव प्रतीतिरिति चे-
त्तस्यं, वितथजल्पने वितथलिखने च शङ्काराहित्यं खरतराणां स्वभाव एवेति प्राक्कथितं, वक्ष्यते च 'जिणवडसूरी'ति गाथायामिति,
तथा स्वभावो यावद्यैः सम्यग् ज्ञातो न स्यात्तावत्तेषां तदनुवादेन तथा प्रतीतिर्दुर्निवार्यैव, अत एव तदीयमुखनिर्गतवाक्यानि
श्रुत्वा तदनुवादभूतानि भूयांसि वाक्यानि प्रवचने प्रवृत्तानि यथा नवाङ्गीवृत्तिकारकश्रीअभयदेवसूरिः खरतर इत्यादीनि तथा
प्रवृत्तानि यथाऽद्यापि सम्यग्विचाराणाधमानां नापगच्छन्तीति, परमित्थं विचारणीयं—ये तु कर्णजापपरम्परया आचार्यीभूय तत्पट्ट-
धरत्वमात्मन उद्घोषयन्तो न लज्जन्ते तेषां नामसाम्याद्यथा श्रीजिनेश्वरसूरिशिष्यत्वेन श्रीअभयदेवसूरैर्गुरुभ्राता जिनवल्लभ इति
क्वचिल्लिखितं वदन्ति च केचित्तदीयाः सांप्रतमपि तथाऽन्यकृतानि प्रकरणानि स्वाभिमतजिनवल्लभकृतानि वदतां कियती लज्जेति
स्वयमेव विचार्य सुदृशैः, खरतरोक्तानुवादोऽपकर्णनीयः, एवमुक्तेऽपि यस्य सम्यगास्था न स्यात्तेन खरतरपट्टावल्येव प्रागुक्ता

तदनूक्तयुक्तिप्रकरण विचारणीया, यत्तन्निश्चारायां तन्मतस्वरूपं मुद्घां करतलामलकवृक्षवतीतिगाथार्थः ॥६४॥ अथ स्वरतरा-
भिमतस्य जिनवल्लभस्य स्वरूपमाह—

स्वरयरमयस्म मीमो नाम्नी आसी व सो अ गुरुषधू । जिणसेहरनामेण न सम्मओ वच्चिओ अट्ठया ॥६५॥

स्वरतरमतस्य—स्वरतराणां मत—अभिमतस्तैर्गङ्गीकृतस्तस्य जिनवल्लभस्येति गम्यं श्रिष्यो नासीत्—श्रिष्यतया प्रवर्तमान कोऽपि नासीत्, आसीद्वा स गुरुषधू—एकगुरुश्रिष्यो नैयावृण्यनिमित्तं श्रीजिनेश्वरधारिणा नियोजितः श्रिष्यस्वरूपेण स्थितः, केन नाम्ना?—जिनश्रुतरनाम्ना, कोऽपि न मम्मवोऽर्थाजिनवल्लभस्यापि विषयस्य नामितः, अनिष्ट इत्यप्य, अथवा स वंचितः अर्थात् मो भवन्त्रण यदि मां गुरुस्त्वन प्रपद्यसे तर्हि त्वां गुरुमिव पालयामीत्यादिना केनापि विधिना स वरको विप्रतारित इति संभावनेत्यर्थ इतिगाथार्थः ॥६५॥ अथ प्रागुक्तमर्थनाय इतुमाह—

अण्णइ तप्पदधरो जिणदसो कइणु तमि संतमि ? । संमोगी गुरुषधू ओगगेऽजोगो व संभवइ ॥६६॥

अन्यथा तस्मिन् मति—विषयमाने जिनक्षेत्रे नु इति चित्तं तत्पदधरो—जिनवल्लभपदधरो जिनदप्य कथं स्यात्?, यतः स जि नक्षेत्रो योग्योऽयोग्यो वा गुरुषधूः संमोगीति कृत्वा पदधरः संभवति, न पुनर्विशमोगिको जिनदप्य इति गाथार्थः ॥ ६६ ॥ अथ स्वरतराभिमतजिनवल्लभसंताननिर्णयमाह—

स्वरयरमयजिणवल्लभसंतानं जइ वच्चिअ मा नूण । ग्घोस्सिओ अ जम्हा जामो जिणसेहरो मूत्त ॥६७॥

स्वरतरमतजिनवल्लभसंतान—स्वरतरगङ्गीकृतजिनवल्लभस्यापत्यप्रवृत्तिर्यदि मयेत् ता—तर्हि मूल—निधितं रुद्रपाक्षीय, नान्य

ओद्भिकी, यस्माज्जिनशेखरो मूलं जातः, रुद्रपल्लीयसमुदायस्य मूलं जिनशेखरः, स च जिनवल्लभस्य संभोगी गुरुबन्धुः, अत एव तदनुजानां पट्टावली त्वेवं-चान्द्रकुले श्रीवर्द्धमानस्ररिस्तत्पट्टे श्रीजिनेश्वरस्ररिस्तत्पट्टे श्रीअभयदेवस्ररिस्तत्पट्टे श्रीजिनव-
 ल्लभस्ररिस्तत्पट्टे श्रीजिनशेखरस्ररिस्तत्पट्टे श्रीपद्मचन्द्रस्ररिस्तत्पट्टे श्रीविजयचन्द्रस्ररिस्तत्पट्टे श्रीअभयदेवस्ररिरित्यादि, किंच-सं०
 १४२२ वर्षे श्रीसंघतिलकस्ररिस्तत्पट्टे श्रीप्रशस्तौ जिनशेखरो महाबुभावतया भणितः, यदुक्तं-“तच्छिष्यो जिन-
 शेखरो गणधरो जज्ञेऽतिविज्ञाग्रणी”रित्यादि, यस्तु खरतरेण पामरोब्धवद् बहिर्निष्काशनयोग्यो दुरात्मेत्यादिना वर्णितः स एव तावत्
 तत्रेत्थं वर्णितः, तेन “जिनवल्लहसरिसो पुण पुणोऽवि जिणवच्छहो चेव”त्ति वर्णनेन न तुष्टिर्विधेया, अयथार्थवर्णनस्याकिंचित्कर-
 त्वादिति प्राग्दर्शितमिति, एवं जिनवल्लभपट्टे जिनशेखरे विद्यमानेऽन्यस्य जिनदत्तादेः पट्टधरत्वकल्पनं कलङ्क एव, अत्रापि प-
 ट्टपरम्परा श्रीवर्द्धमानाचार्यत एव लिखिता, न पुनरुद्योतनस्ररेरपीति प्रसङ्गतो जिनदत्तापत्यस्य वितथलिखनमप्यसूचि, किंच-
 रुद्रपल्लीयैरपि स्वगच्छोत्पत्तिश्चन्द्रकुलादुक्ता, न पुनः खरतरगच्छात्, यदि श्रीजिनेश्वरस्ररः खरतरविरुदमभविष्यत्तर्हि तत एव
 स्वीयोत्पत्तिरुक्ताऽभविष्यदित्यपि बोध्यमिति गाथार्थः ॥६७॥ अथ यदि खरतरमर्तोक्तं प्रायोऽसत्यमेव तर्हि तदीयप्रकरणादिषु
 सर्वेषामेकवाक्यता कथं स्यादिति पराशङ्कामपाकर्तुमाह-

जिणवइसूरी खरयरमथमेराकरणसुत्तहारसमो । जह् जिणसमण मेराकारो वयररो अ सुत्तेसु ॥६७॥
 खरतरमतमेराकरणसूत्रधारसमः-खरतरमर्यादाकरणे सूत्रधारकल्पः जिनपतिसूरिरासीत्, दृष्टान्तमाह-यथा जिनममये-जैन-
 शासने सूत्रेषु सूत्रपाठग्रचनायां मर्यादाकारो वज्रस्वामी अपश्चिमश्रुतधरः, अयं भावः-विकल्पितमपि मतं बहुकालान्तरितं प्रायः

प्राचीनाचार्य सह संगतीकृतं श्रव्यते, यो येन योजयितुं शक्यत तत्तेन विकल्प्यः नियोज्य लिखित, पश्चाच्च गणधरसाद्विश
 तकश्चर्यादिरूपेण प्रवर्धितः, सत्कल्पना त्वेव—यदि यय श्रीसुधर्मस्वामिनोऽच्छिन्नपरम्परागता न मयासल्लहि अन्येषामभिमतनीया म-
 विष्याम इति विचिन्त्य पट्टनवली विकल्पिता, सा च गुरुशिष्यत्वादिसंबन्धे सत्येष नान्यथतिकृत्वा प्रत्यामभेव्याचार्येष्वन्यदयं
 संबन्ध कल्पनीय, तेन कथंचित्संबन्धो जिनवल्लभस्य श्रीअमयेवस्वरिणा सह विकल्पितस्तत्रापि धरिपदमन्तरण तत्पट्टधर
 त्वमसंमतीतिकृत्वा कल्पत्वापपरम्परासमुद्भवमाचार्यपद विकल्पित, विरुद्धमपि सहेतुक्रामितिहेतुः, तत्र दुर्बलमराजमभायां श्रीजिने
 धरधरेभ्यस्त्यवामिभिः सह विवादे जयासेयां लोकैः राज्ञा च स्तरतरविरुद्धं वृत्तं, तेनास्मदीयान्यये नवाङ्गीवृत्तिकरा संज्ञाता इत्या-
 र्त्तमनो सुधोत्कर्षसुधोपयंतोऽपि तीर्थेनोपश्रिता सन्तस्तीर्थसमा इत्यास्यां सुगधजनेभ्यो लब्धवन्तः, तथाऽपरजिनवल्लभकृतानि
 पिण्डविस्तृष्टादीनि प्रकृतान्यप्यस्मदमिमत्तजिनवल्लभकृतानीति वचनेन जिनवल्लभोऽपि युवा स्यात्तिपदवीमतोपित, एव-
 मास्तामन्यत्, श्रीमद्राजहस्त्वामिकृत “अज्ञा समये मयव” इति स्तोत्रमपि प्रान्ते नवीनगाथां प्रादिप्यासदीयश्रीअमयेवसूरिकृत
 मित्युधोपितमित्यादि सर्वमपि ‘यो यया दुर्बलते जन्तुस्त तथा बोधयेद् बुध’ इति वाक्यं धरणीकृत्य जिनपतिमूरिणा ब्रह्माण्डकल्प
 स्वमतं विकल्प्य तदनुमारेण मयाज्ञा कृता सर्वेषां सम्मता ज्ञाता, प्रकरणाणि तु प्रायस्तदन्वेव निष्पन्नानि, यानि च पूर्वं निष्पन्नानि तानि
 ज्ञाननुगतविचरनिष्काशनपूर्वकानुगतविषागप्रक्षेपयुक्तानि कृतानि, अत एवैकवाक्यता प्रायो ब्रन्थेष्वपि दृश्यते, न पुन सर्वथा, यत
 पौषत्रविधिप्रकरणे सामायिकोच्चारं नमस्स्वस्त्रयपूर्वकत्रिरुच्चारोऽयमपि तदुद्धाररूपे लिखितः, न चासंगत एवत्याद्यनेकमसंगतमपि
 विकल्पितम्, त्रयैवविधेजपि मर्यादाकरणे हेतुन दृष्टान्तमाह—‘अहं जिणे’त्यादि यथा ग्रन्थेषु—सूत्रपाठेषु श्रीवत्स्वामिना मर्यादा

दश-
कृता, मेघकुमारजमाल्यादीनां नामानि ग्राक्तननामपराष्ट्र्या लिखितानि, प्रत्यवसरपिणि चरमश्रुतधरः सूत्रपाठमर्यादां कुरुते, दश-
वैकालिकसूत्रं चाभिनवमातनोतीत्यनादिसंस्थितिः, तेन चरमश्रुनधरेण श्रीवज्रस्वामिना कृता मर्यादा सूत्रपाठरूपा सर्वेषामपि स-
म्मतमिति वृद्धसंग्रहाय इति गाथार्थः ॥६८॥ अथ जिनपतिसूरिकृता मर्यादा कस्येव कस्य सम्मतेत्याह—

जह वयरसामिसुकया मेरा सुमयापि सासणे चेव । तह तम्मयकयमेरा तम्मयवासीण नन्नेसिं ॥६९॥
यथा श्रीवज्रस्वामिना शोभना कृता मर्यादा जैनशासन एवातिशयेन मतैव मम्मतैव, अत्रापिरेवार्थे, नान्यत्र, तथा खरतरमत-
मर्यादा खरतरमतवासिनां सम्मता, नान्येषां प्रवचनविदां शुद्धश्रद्धानवतामितिमुढायाथार्थ इतिगाथार्थः ॥६९॥ अथ खरतरमतम-

र्यादास्वीकारे यत्स्यात्तदाह—
तीए पमाणकरणे अपमाणं सासणं समगंगं पि । कायवं विवरीया जेणं दोणहं पि दो पंथा ॥७०॥

खरतरमतमर्यादायाः प्रमाणकरणे समग्रमपि जिनशासनप्रमाणं कर्तव्यमापद्येतेतिगम्यं, येन कारणेन खरतरमर्यादाजैनग्रन्थ-
नयोद्भयोर्विपरीतौ पन्थानौ स्तः, नहि पूर्वामिमुखमुद्वज्जन् पश्चिमामिमुखमुद्वज्जन्तं मिलति, न चा तौ सममिलिपितमेकं नगरं
प्राप्नुत इति, वैपरीत्यं च प्रवचने स्त्रीणां जिनपूजाऽभिमतता तां च संग्रति निषेधयतीत्यादिकमग्रे वक्ष्यमाणं बोध्यमितिगाथार्थः
॥७०॥ अथात्मीयः कश्चिच्छङ्कते—

ननु वद्धमाणसूरी जह तह जिणवह्छहोऽवि संजाओ । सेसं जिणवह्छसुत्तणमिअ चे अइसुंदरं वयणं ॥७१॥
ननु भोः यथा श्रीवर्द्धमानसूरिश्चैत्यवासं परित्यज्य श्रीउद्योतनसूरिमुपसंपद्य विसंभोगिकः सन्नेव तदाज्ञया विजहार तथा जिन-

यन्लभोऽपि श्वत्वासं परित्यज्य श्रीश्रमयद्वयसूरिसयोपसपद्य विसर्भोगिक एव सूरराज्ञया चैत्यवासिनां समुदायं प्रतिभोधयन् विब-
हार, क्षेत्रं तु पदकल्याणकरूपणादिकं सर्वं जिनपतिमूत्राज्जिनदत्तेनैव प्रकशयितुं मत् जिनवल्लभस्य मस्तकं आरोपित, आरोपित,
न पुनरय किञ्चिदपि तीर्थग्रथिकूलं प्ररूपितवानिति चेद् अतिसुन्दरं वचनं, यथेवं तर्हि अस्माकमसीष्टमेवेति गार्थायः ॥ ७१ ॥
अथोक्तं यत्पूर्वपक्षिणा तद्वामिममस्माकमपीत्यत्र दृष्टान्तमाह—

जह उस्ममाह जिनिंदा विगल्पिजा ससमयाणुवाण्णा । सर्वेसि कुवध्वलेहिं अ तह गस्सो णवमसि जुत्त ॥ ७२ ॥
सर्वगपि कृपाधिकं स्वस्वमवानुवादेन नृपमादयो जिनाः विदित्यस्तास्तथा एषाः, अपिगम्य, एषोऽपि जिनवल्लभोऽपि, एवं
युक्तमेवेत्यधर्गः, मावायस्त्वयं—यथा कृपादिकं सर्वेऽपि यथाज्जामि पूर्णिमापादिकादिको मार्गः प्ररूप्यत तथा तीर्थैकैर
पृक्तमिति स्ववचनानुवादेन तीर्थैक्याः कल्पिताः, तथा जिनवल्लभोऽपि स्वरतरागमिव भद्रानारोपयेन विदित्यतः, परं न वादकः,
किंतु यथामुत्रकपटकरूपेण पूराचार्यैर्वर्णितस्तत्र स भद्रेयः, अन्यथा ‘पंचहस्त्युत्तर होत्य’पि सिद्धान्तवचनमुद्राभ्य बहु कल्प्या
नकं व्यवस्थापयितुं त्वदीयवचनमेव सिद्धान्तगन्धस्याप्यभाव सृषयतीत्यत्रे वच्यत इति गार्थाय ॥ ७२ ॥ अथ सुकुमा-
रति क्वमिच्यद्भूते—

णणु गव बहु म्माय जाय कव मवहा अलीअमिणं । जह परवयणांमिस्ता भिसंयि पीअतज्जा-मोगा ॥ ७३ ॥
ननु भो सद्यः अलीकमिदं मतमेव—दृश्यमानस्वरूपेण बहु म्पावं कथं ज्ञातम्, ? अहो यथा तथागजसंबन्धिनः माधवस्तथाऽभी
अपीति सुगन्धलोका म्यातिमात्रं कथमिति पद्याद्वा, उत्तरमाह—यथा पश्यन्नास्मिन्—नैस्सीरिता अमाभोगात्—सम्पन्नं तथापि-

अपरिज्ञानाभावात् विषमपि पिवति, जलमध्ये प्रक्षिप्तं विषमयनाभोगात् पिवन्तो बहवो दृश्यन्ते, तर्हि अन्यदूर आस्तां, तथा इदमपि मत्तं शेषकुमतापेक्षया माधुप्रतिष्ठाचतुर्दशीपाक्षिकोपधानाटिवाहनादिभिर्बहुभिर्ममैः साम्यदर्शनादनभोगात्कथंचित् केषांचित्प्रवचनपरमार्थानभिज्ञानां तथाप्रवृत्तिविषयीभूतमितिगाथार्थः ॥७३॥ अथानाभोगः सम्यग्दृशामपि स्यादिति दर्शयति—

सम्महिट्टीणंपि अ अणभोगो जिणवरहेहिं निहिट्टो । सो अहआरो निणयवयणं जा तअणु बिक्खरीअं ॥७४॥

सम्यग्दृष्टीनामपि चानाभोगो जिनवरैः संदिष्टः, यदागमः—“सम्महिट्टी जीवो उवड्डुं पवयणं तु सदहइ । सदहइ असवभावं अणभोगा गुरुनियोगा वा ॥१॥” इति श्रीउत्तराव्ययननिर्युक्तौ (१६३) स चानाभोगो निर्णयवादं यावदतीचारः सम्यग्दृशां, परस्परं विवादे यावन्निर्णयो न भवति तावदतीचारः, तदनु निश्चये जाते विपरीतं, यदि सम्यग् अद्वधाति तदा सम्यक्त्वं निरनिचारम्, अथ न तर्हि मिथ्यात्वमभिनिवेशरूपं, निर्णयेऽपि स्वकीयकदाग्रहामोचनाटितिगाथार्थः ॥ ४७ ॥ अथ निर्णये विवादाभावे हेतुमाह—

बहुकालदूरदेशंतरीआणं निणयंयपि को कुणइ ? । उप्पण्णंमि विवाण निणयवयणं जरु इआणिं ॥७५॥

बहुकालदूरदेशान्तरितानां—यस्योत्पन्नस्य कुमतस्य कालो भूयान् जातः—अथवा दूर गतः—स्वदेशं परित्वज्य विपक्षभूतात्तीर्थान् दूरदेशं गतः तस्य निर्णयमपि कः करोति ?, न कोऽपीत्यर्थः, एवं सत्यप्युत्पन्ने विवादे निर्णयवचनं भवत्येव, यथा इदानीं विवादे जाते स्वरतरमतं यथावत्स्वरूपं विचार्यमाणमसारतयैव प्रकटीभूतम्, असत्योक्तस्य तथास्वभावाद्, यदुक्तं—“यथा यथा विचार्येत, विधीयेत तथा तथा । असत्योक्तं बहीरम्यं, नान्तः खरपुरीषवत् ॥” इतिगाथार्थः ॥७५॥ अथानाभोगादिक्रमाचिन्तुर्वन्माह—

कहमण्णइ यारससयचउवरिसे स्वरयराणमण्णप्पिं । मासताधि नवगीविस्सिकरो स्वरपरोस्ति वर्य ॥७५॥

कथमन्यया—यद्यनामोगो न स्याद्वि कथं द्वाष्टयश्चतुर्विधं १२०४ चतुरविक्रदाद्वयसंवत्सरे स्वरतराणामुत्पत्तिं प्रापमाणो नवाङ्गीवृत्तिकरः स्वरतर इति वक्ष्यो, सापन्त इति गम्यम्, अथ भाष—स्वरतरमक्षसोत्पत्तिः सू० १२०४ ज्ञाता, श्रीअभयदेववृद्धिरिणा भीष्मानाङ्गवृत्तिः सं० ११२० वर्ये कृता, यदुक्तं—“भीविक्रमादित्यनन्तरकालात्, कृतेन विद्वत्पथिकेन युक्ते । समामद्वेष्टतिगते विरब्धा, म्यानाङ्गनीकाज्यधियोऽपि गम्या ॥१॥” इति धीस्थानाङ्गवृत्तिप्रश्नलो, इति परस्परं विचारणा यदि कृतास्या चद्वि क्षो नाम स्वरतरकलङ्क नवाङ्गीवृत्तिकर्तुर्वेदाति १, अत एव प्रायः कृपाक्षिन्ननुवादात्प्रवृत्तिसम्यगेव स्यात्, यत्तु कश्चित्तदानीं १२०४ रुद्रपल्लीयस्वरतरोत्पत्तिरिमम्यम्, यतो रुद्रपल्लीयसद्वा न जिनश्चेत्स्वरत एवोत्पन्ना, किन्तु जिन स्वरतभतुर्गपट्टधरात् भीजमयद्वयवृत्तिरित , यदुक्तं रुद्रपल्लीयैरेव—“पट्टे तदीयेऽभयदेववृत्तिरासीद् द्वितीयोऽपि गुणाद्वितीयः । जातो यतोऽय जयतीह रुद्रपल्ली यगन्धः सुतराममुच्छः ॥१॥” इति इषिप्रश्नस्ताविति गाथावर् ॥७६॥ अथ प्रायः प्रवचनादपोपयोगो भूयान् जनः स्वरतरवच नानामनुवाधिक एव दृश्यते अतस्तदनुवादापवचनाय काश्चन युक्ती यत्रत एव दर्शयन् गाथामाह—

अ पुण कत्थयि पत्थययस्सिद्धिं अं दीसइ अ स्वरयर गन्धे । स्तिरिअभयदेववृत्तरी तप्पदटे वल्लहो स्सिद्धिओ ॥७७॥

यत्पुन कापि पुषकपत्रादिषु सद्यस्क्रमरूपादौ वा लिखितं दृश्यत, सल्लिखितोल्लेखमाह—स्वरतरगन्धे भीजमयदेववृत्तिरित-
त्येधे श्रीजिनवल्लभमन्त्रिरित्यादीतिगाथावर् ॥७७॥ अथ तल्लिखितं समर्थयमाह—

त स्वरयरवरयणाया अणुवाओ सद्ययाणऽणामोगा । जह कट्ठाणगउइ कत्थयि कत्थप्पस्स वदम्भाणे ॥७८॥

तत्स्वरतरवचनानामनुवादः, उक्तवचनस्य चादोऽनुवाद इति कृत्वा तत्स्वरतरवचनमेवानुद्धोक्तं, न पुनस्तात्त्विकम्, अनाप्तवचना-
नामनुवादस्याप्यतात्त्विकत्वाद्, अनुवादोऽपि केषां भवतीत्याह—भद्रकाणां—प्रवचनानुपयोगे सत्यकुटिलानाम्, एतेऽपि सम्यग्ब-
कारो भविष्यन्तीति सरलभतीनां, सरलमतयो हि प्रायः सरलमेव पश्यन्ति, यदुक्तम्—“सरलगतिः सरलमात्रः सरलात्मा सरल-
शीलसंपन्नः । सर्वं पश्यति सरलं सरलः सरलेन भावेन ॥१॥” इति, अथास्त्यानुवादे दृष्टान्तमाह—“जहे”त्यादि, यथा कल्पव्या-
ख्याने—पयुषणाकल्पव्याख्याने क्वचित्कल्याणकपट्कं तत्स्वरतरकृतसंदेहविषयौषधयुक्तानुवाद एव, पञ्चाशकादिग्रन्थानुपयोगादिति
गाथार्थः ॥७८॥ अथैवमनुवादः कथं स्यादित्याशङ्कापराकरणाय दृष्टान्तभूतां गाथामाह—

पढमंगदीविआए उज्जोअणमूरि स्वरयरे गच्छे । लिहिअं ददुं सरलो को ण भासिज्ज अणुभासं? ॥७८॥
प्रथमाङ्गदीपिकायां—स्वरतरकृताचाराङ्गदीपिकाग्रस्तौ “गच्छः स्वरतरस्तेषु, ममस्ति स्वस्तिभाजनम् । यत्राभूवन्नुगजुषो, गुखो
गतकल्पपाः ॥१॥ श्रीमानुद्योतनः स्वरिर्वर्द्धमानो जिनेश्वरः । जिनचन्द्रोऽभयदेवो, नवाङ्गवृत्तिकारकः ॥” इत्यादौ स्वरतरगच्छे
श्रीउद्योतनस्ररिरुक्तः, एवं जेमलमेरुप्रासादे शिलामुत्कीर्य लिखितं, तादृशं च दृष्ट्वा कः सरलः पुमान् भाषामनुवादं नो भाषेत—न च-
देद् ? अपितु सरलो जनो वदेदेव, अयं भावः—यथा आचाराङ्गदीपिकादौ श्रीउद्योतनस्ररिप्रभृतयः स्वरतरगच्छे लिखितास्तथा क्वचि-
च्छ्रीअभयदेवस्ररिरित्याद्यापि, तच्च तथा दृष्ट्वा केनचिदसदीयेन लिखितं तत्स्वरतरवचनवदनुवादमयं किञ्चित्करमेवेति बोध्यं,
यत्तु क्वापि “वारसवासमएसुं विक्रमकाला जलहिअहिएसुं । जिणवच्छहकोहाओ कुचयग्गणाउ स्वरयरया ॥१॥” इति वृद्धमंप्रदायागता
गाथा पट्टावल्यादिषु लिखिता दृश्यते तत्तु युक्तमेव प्रतिभासते, यतोऽस्यां गाथायां पूर्वार्द्धेन ? २०४ वर्षे स्वरतरमतस्योत्पत्तिर-

मिदिव, उचरार्धेन जिनवल्लभमन्त्रोच्चारितिवचनन जिनवल्लभो मूलोत्पन्नप्ररूपको दक्षित, क्रोधमृन्देन निजगुरुणा सह कलहं घृणित, तेनार्थं निजगुरुणा वैत्ययासिञ्चिनेश्वरेण सह कलहं कृत्वा निर्गतो, न पुनर्वैराग्यरक्षात्, कृष्णपुरादित्यनेन दूर्ध्वपूरीयगणाभिर्गतो, न पुनश्चन्द्रादिसंश्रितत्, यत् क्रोधानियोज्य एव न भीष्मयदेवमृषिमिगपि स्वनिर्भां प्रापित, अतः उभयभ्रष्टं मः चित्रकूटं गत्वा नवीनमत व्यथस्यापित्वानित्यमिप्राय, अन्यथा पूर्वापरासंगतिरेव स्याद्, उक्तकाले १२०४ जिनवल्लभकाले चोक्तसवत्सम रासंभवादिति पर्यालोच्य, यत् क्वापि “नावाभो बहस्यो कोरटगणा उ चित्तवाल्लगणो । कृषयरा उ नवंगी रायगुरु पुष्पातुल्लाओ ॥” ॥ अपि गाथा लिखिता तत्र कृषपुराभयाद्गीवृषिरिति यदुक्तं तत्स्वरतरानुवादादृजुमतिना गाथायां लिखितं, न पुनस्वास्तिकम्, एतच्च स्वरतरस्यापि मम्मत्, नहि स्वरतरापि नवाग्नीवृषिकरं कृषपूरीय उच्यत, नवाग्नीवृषिप्रभस्तो स्वयमव चन्द्रगच्छस्योक्तत्वादिति गायार्थं ॥७९॥ अयानामोगतो ग्रन्थोक्तं जुगस्त्य पूतुर्वन्तं स्वरतं गाथात्रयेण तिरस्कृतुं प्रथमगायामाह—

न पुन जेहि पट्ट आषण्णो सरयरोत्ति सो मरी । उबगससत्तरीण भणिओऽमगदेवनामेग ॥८०॥

‘अ पुनबहि’न्ति येम्यं प्रतिष्ठापयन् स्वरतरं म मूरिरमयदेवनान्ना उपदेवांससत्तिकाया मणित, तथाहि “पुरा भीषणने राज्ञ्य, कुवाणे मीमदूपतौ । अभूवन् मृतलस्याता, भीजिनेश्वरसूर्य” ॥१॥ भीष्मभयदवास्यास्तेषां पदे दिदीपिरे । येम्यः प्रतिष्ठापको, गच्छ स्वरतरामिषः ॥२॥” इति श्रीरत्नशेखरधरिराज्य भीसोमसुन्दरशिष्यसोपाध्यायश्रीचारित्र्यरत्नस्य निष्येण प० सोमचर्मगणिना विरचितायामुपदेवाम् विवितागाथार्थं ॥८०॥ अथोपदेवमसत्तिकाकृत् कीदृगित्याह—
नद्वारोऽनाभोगी पञ्चकम्ब जेणऽणनसंसारी । भणिओवि तेण घृणिओ चम्मपदिषकम्बो ॥८१॥

उपदेष्टव्यमप्रतिकाकारकः प० सोमधर्मः प्रत्यक्षमनाभोगी येन कारणेनानन्तसंसारी भणितोऽपि - श्रीमुनिसुन्दरसूरिभिः स्तनिका-
दिपंक्तौ निवेक्ष्यौष्टिकोऽनन्तसंसारीति कथितोऽपि तेन सोमधर्मेण स्तुतः, अनन्तसंसारीभणितः, तथाचाह - "आज्ञाभङ्गान्तरायो-
न्यानन्तसंसारनिर्भयैः । सामाचार्योऽपि पाश्चात्यैः, प्रायः स्वरं प्रवर्त्तिताः ॥१॥ उपधानप्रतिक्रान्तिजिनाच्चार्दिनिपेयतः । न्यूनिता
दुष्पमदोपात्, प्रमत्तजनताप्रियाः ॥२॥ यत्तत्प्रासुकमिष्टाभुप्रवृत्त्यादिसुखावहाः ॥" इत्यादिना गुर्ववल्यां भणितं, तत्रोपधानप्रतिक्रा-
न्तिनिपेधको यथा पूर्णिमीयकाञ्चलिकौ तथा आज्ञाभङ्गान्तरायोत्थानन्तसंसारनिर्भयत्वेन स्त्रीजिनाच्चार्दिनिपेधकः खरतरोऽप्युक्तः, तद-
न्तर्गतो जिनप्रभोऽप्यनन्तसंसारी भणितः सोमधर्मगणिना 'म्लेच्छाधिपतिप्रतिबोधको जिनप्रभसूरिजिनगामनप्रभावक' इत्यादिवच-
नैरुच्यति प्रापितः, स च कीदृशः ? - धर्मप्रतिपक्षः - धर्मद्वेषी, यतस्तदीयवाग्बिलामस्त्वेवं - "बाह्यक्रियादर्शनेन, मोहयन्तो जगज्जनम् ।
तपोभृता अटन्तीति, तपोऽटाः परिकीर्तिताः ॥३॥ तपोटानां मतं चैव, मुदलानां मतं तथा । शाकिनीनां मतं चैव, प्रायस्तुल्यानि
वक्ष्यते ॥२॥ संक्लृष्टपरिणामिन्वातुल्यमेतन्मतत्रयम् । तस्माद् दूरतर त्याज्यं, भावशुद्धिमभीप्सता ॥३॥ अयुक्तमुक्तमथवा, मिथ्या-
दुष्कृतमस्तु नः । शाकिनीमुदलेभ्योऽपि, यत्तपोऽटा दुराशयाः ॥४॥ शाकिनीमुदलात्तानां, दृश्यतेऽद्याप्युपक्रमः । तपोटेनार्दितानां तु,
चिकित्सा स्याद्दरा भृशम् ॥५॥ हिनस्ति जन्मन्येकत्र, शाकिनीमुदलग्रहः । तपोटकुग्रहस्त्वेव, प्रणिहन्ति भवे भवे ॥६॥ विपर्यस्तधियः
क्रूराः, परद्विमसहिष्णवः । गुरुलाघवविज्ञानबन्ध्याः शासननिदिनः ॥७॥" इत्यादि तपानिन्दनवाक्यानि, तथा "ज्ञानमुष्णपयःपानं,
दर्शनं मुखमुद्रणम् । चारित्रं तर्कयाम्येषां, केवलं मलधारणम् ॥१॥" तथा "वर्णान्तरादिप्राप्तं सत्, प्रासुकं च श्रुते स्मृतम् । न्यवारि
शिशिर वारि, तदापि नेति गेहिनाम् ॥९॥ अकायमात्रहिमोत्थं, निरस्य प्रासुकोऽकम् । आरुपि गृहिणामुष्णं, वाः पट्कायोपमई-

जम् ॥२॥” इत्यादि” मदाचारोऽपि तेन पापात्मना निन्दितः, एतच्च जिनप्रभस्वरिकृते तपागणदूषणशातके, नचैवमनेनैव सदा
 गाने निन्दितः, चिन्वेतत्कुलक्रमस्त्वयमेव, तथाहि “मुदाभाययमगया चुक्ता० मन्माउ आयसदहा। बहुज्जणपिठिविलग्गा दुहिणो
 हआ ममाहआ ॥१॥” इतिगणअरमार्द्धशातके, अत्र वृत्तौ-गौर्यमीयकादिदूषणद्वारा तपो दूषणीय, यथा लिखित तथा चाह, अपवा
 मलिनगात्रदुग्धपात्राचभावमतन्दूलधानाधिपायिनां गुरुकूलधामस्याग्निनां तपस्विनामित्यादि मणित, तच्च सधेतनानां श्रोतॄणां
 धर्मप्राप्तिहतुरव्येतेन विपरीततया परिभाष्य लिखित तथायुक्तमेव, यतो मलादिधारण तु साधूनामुचितमेव, यदागम- “सिगाणं
 अदुवा क्क, तुद पउमगाणि अ। गापस्सुबट्टमहाए, नायरिसि कयाइवि ॥२॥ इति दस्यवै० (२७२६) तथा “क्किलिभगायमेहावी,
 पंसणय रण्णवा। धिसु वा परितावेण, माय नो परिद्वेष ॥१॥ वेइल निजरापेही, आरिअं वम्मशुत्तरं। चाव सरीरमेउचि, जल्ल
 द्धाण्यधारण ॥२॥ इति उत्तम० (८४-८५६) तथा “आयामग वेव जवोदण च, सीअं सोवीरं जवोदगं वा नो हीनए पिठ
 नीरस्स पन्त, कुन्नाइ परिइए ज अमिरक्क ॥१॥ इति भीउत्तरा० (५०६६) तथा पयुपपाकन्येऽपि “चउत्थमत्तियस्स” इत्यादि प्र
 तीतमय, एवमागमोक्त तन्दूलधानादिपानं तु माधूनां युक्तमेव, यथोक्तं ‘गुरुकूलधामत्याग्निनां’ तथाभ्यश्चवाधितं, वक्तुरेवानास-
 त्वमुपक्रम, एव जिनप्रभेण तरुण्यं यानि कृत्यानि जिनेन माधूनां भूषणतया मापिनानि तानि दूषणतयोक्तावितानि, अत एव
 श्रीभूमिसुन्दरश्रग्निमि प्रागुक्तप्रकारेण स्तनिक्रवत् स्वरतरोऽप्यनन्तसंसार्येव, तन्मध्यपतितो जिनप्रभोऽपि म्लेच्छाधिपतिप्रतिबोध-
 कोऽपि प्रयत्नोपयात्यव, उत्स्यमाणिणां प्रवचनोपयातकस्वनिपमात्, न पुनः प्रवचनप्रमावकः, अन्यथा दिगम्बगदीनामपि प्रव
 चनप्रभावक्यं स्यात्, यतन्मत्प्रयोषिता गनानो चापि नशुणम्पां विधत्ते, तस्माद् म्लेच्छादिप्रतिबोधनोक्तावनमकिञ्चित्करमेव,

यतस्तत्प्रतिबोधितोऽपि स्त्रीपूजामिषेयादिलक्षणमौष्टिकमार्गमेव श्रद्धाचवान्, न पुनस्तीर्थकरभाषितं तीर्थगम्यतं मार्गम्, उपदेशस-
प्तिकाकारस्तु निजपूर्वाचार्यविरचितप्रकरणानुपयोगेनौष्टिककृतप्रकरणादिविश्वासेन च ग्रन्थचनोपघातकमपि जिनप्रभं म्लेच्छप्र-
तिबोधकमात्रेणापि ग्रन्थचनप्रभावकतया वर्णितवान्, अत एव पं० सोमधर्मस्यानाभोगः स्फुट एव—अध्यक्षसिद्धः, ननु जिनप्रभेण
तपागणः प्रशंसितोऽपि दृश्यते, तथाहि—“पुरा श्रीजिनप्रभसूरिभिः प्रतिदिननवस्तवननिर्माणपुरस्सरं निरवद्याहारश्रहणाभिग्रहवद्भिः
प्रत्यक्षपद्मावतीदेवीवचसा अभ्युदयिनं तपागच्छं विभाव्य भगवतां श्रीसोमतिलकसूरीणां स्वशैक्षाटेपठनविलोकनाद्यर्थं यमकश्ले-
षचित्रच्छन्दोविशेषादिनवनवभङ्गिसुभगाः सप्तशतीमिताः स्तवा उपदीकृताः निजनामाङ्किताः, तेष्वयं सर्वसिद्धान्तस्तवो बहूपयोगि-
त्वाद्विव्रियते इति जिनप्रभसूरिकृतसिद्धान्तस्तवावचूर्णो, तथा क्वापि—“श्रीशत्रुञ्जययात्रायै गच्छता जिनप्रभेण सिद्धपुरे तपाग-
णनायकाः श्रीसोमतिलकसूरयो बह्वाडम्बरेण वन्दिता इत्यपि लिखित दृश्यते तत्कथं घटत इति चेदुच्यते, यत्सिद्धान्तस्तवावचूर्णो
लिखितं तनु तदीयैरेव, न पुनः केनाप्याप्तभूतेन सम्मतेनात्मीयेन पूर्वजेनेत्थं लिखितम्, अतः कथं सम्यगास्थापूर्वकनिर्णयः?, किंच-
यत् स्तवावचूर्णो प्रत्यक्षपद्मावतीवचसेत्युक्तं तच्च स्वप्नेऽपि नास्माकं श्रद्धानविषयः, यतो नह्युत्सवभाषिसमीपे सम्यगदृष्टिदृष्टता प्रादु-
र्भवति, किंतु ततो दूरत एव नश्यति, तस्माद् यथा मम स्वप्ने आसनदेवतया भणितं यत् श्राद्धप्रतिष्ठा पूर्णिमापाक्षिकं चानादि-
सिद्धं त्वया न मोच्यमिति सङ्घस्य पुरश्चन्द्रप्रभाचार्येण भणितं तथा यथाऽऽञ्चलिकमताकर्षकनरसिंहोपाध्यायेन पावकगिरौ मिथ्यादृक्
कालिकादेवी आराधिता लोकानां च पुगे मम चक्रेश्वरी प्रत्यक्षीभूतेति निजमतविश्वासोत्पादनाय स्वप्रौढिमजापनाय चोक्तं, तथा
जिनप्रभोऽपि किंचित्क्षेत्रपालादिकदेवविशेषमाराध्य मम पद्मावती प्रत्यक्षीभूतेति प्रोक्तवानिति श्रद्धेय, यत्तु सिद्धपुरे सोमतिलकसूरयो

यदिनाम्नश्च पठत एव, यत प्राया लिङ्गिन परस्पर वन्दनादिक्रिया कूर्वाणा। सप्रत्ययि दध्यन्तं, तर्हि संविमत्स्वन सवन्न सवज्ज नम्रमिद्वान् श्रीमोमतिलक्यरीन् कथं न वन्दते !, परमेतद्वन्दनार्थिकं युत्वा न क्षिपितुत्सहनीय, नवा तदनुकूलतया प्रवर्त्तनीयं चेदिगधीरं पदेनिप्रचो'पि सिद्धान्तवचनान् श्रीमहावीरं वन्दित्वा गतोऽपि संगमच्छास्त्रं श्रीसौधमेन्द्रेण स्वगाभिर्वासितः, न पुन श्रीमहावीरवन्दनं यतमि शृत्वा प्रवसित, एवमुत्सन्नभाषिणो वन्दनादिक्रिया कूर्वाणा अप्युपेक्ष्य यथाशक्ति तिरस्करणीया इति, किं - यद्यपि कोऽप्युद्वेगमापी तथाविधप्रकृत्या मद्रको निधयत सम्यक्त्वमागपि तथापि 'तन्मस्यपतितस्तद्गृहयेन गृह्यते' इतिन्याया-
यावन्नन्तन्नामचारस्मन् मर्ते संक्षिप्तपरिणामा एव भाष्यन्ते, तथा दृष्टनमपि मय्यगद्विधामश्रुमन्बन्धतु, यदागमः - "उम्ममामोदे मणा चरस नासति विभवविदाण। वावणामणा खलु नहु लब्भा तारिसा दददु॥१॥" इति श्रीचन्द्रनकनिर्युक्तौ (११५४) अस्या-
न्याणो "खलु मया जह कद निन्दयविहीण अवावणदमणा नहवि वावण्यदससा इव ददुदा, त अ ददुदुपि न लब्भा, किमंग पुण संवामो समुज्जणा संयवो व"त्यादि भीआव० च०, अय माय - यद्यप्यवसरविद्वेये जिनप्रमच्चरिरपि सुविहितानुरागीभवेत्तथाप्या गमद्वेषणीनां यावत्तन्नाम मने तावद्दुष्टमुपकल्प्य कथं प्रमादकृतया स्ववनाह !, उपदेक्ष्यमसतिक्काधियय किं संयममित्याह -
मोग एव तत्र कारण वीर्यमितिगाथाय ॥८१॥ अयोपद्वयससतिक्काधियय किं संयममित्याह -

गगण तुम्हाण गये नणिअति वगणमयऽमुत्तं। अणमो गोऽवि पमाणीकज्जो अ दृष्टा अमिणिबेसो ॥८२॥
एतन् - प्रागुक्तप्रकारणानामोगसिद्धौ यूपार्कं ग्रन्थे उपदक्षामसतिकालघणे श्रीअमयेवद्वरिभ्यः स्वरसरगच्छः प्रतिष्ठां प्रा-
प्त्यादिवचनमपि स्वगतगामपूरकं, तत्र हतुमाह - यत इति गम्य, यतः कारणानामोगोऽपि प्रमाणीकृतः अनामोगतोऽपि निज

पक्षीर्यः ग्रन्थे भाषितं तदप्यस्माकं प्रमाणमिति स्वीकारोऽप्यभिनिवेशो भवेत्, अन्यथा जमाल्यादिशिष्याणामप्यभिनिवेशो न भवेत्, स्वकीयगुरुरूपोक्तस्यैव प्रमाणीकरणाद्, अनाभोगस्तु छद्मस्थमात्रस्यापि संभवेद्, यदागमः—“नहि नामानाभोगश्छद्मस्थस्येह कस्यचिन्न स्यात् । ज्ञानावरणीयं हि ज्ञानावरणप्रकृति कर्म ॥१॥” इति, एतेन उपदेशसप्ततिकामाढाय तथाविधमन्यदपि किञ्चिदाढाय च खरतरेण न पूत्करणीयमिति दर्शितं, किंच—उपदेशसप्ततिकाभ्युपगमे श्रीमुनिसुन्दरस्वरि श्रीजिनसुन्दरस्वरिपं० हर्षभूषणप्रभु-तिकृतगुर्वावलीदीपालिकाकल्पश्राद्धविधिविनिश्चयप्रमुखा ग्रन्था अप्रमाणीकर्तव्या भवेयुः, तथा सकलसिद्धान्तोऽपि, यतस्तत्रो-त्तन्नभाषिणां निषिद्धं कुतोप्यनुकूलवर्णनमिति गाथार्थः ॥८२॥ अथ खरतरमतभाषितमात्रस्यापसंहारमाह—

तम्हा तम्मयलिहिअं तप्पडिमं अहव लिहिअमण्णेणं । उभयंपि अप्पमाणं जमभिनिवेशा अणाभोगा ॥८३॥

तम्मात्कारणात्प्रागुक्तयुक्तिप्रकाराद्वक्ष्यमाणहेतोश्च तन्मतलिखितं—तदीयमतवासिनां जल्पितं सत् कापि लिखितं तदुभयमप्य-प्रमाणं, तत्र हेतुमाह—यस्मात् खरतरेण यल्लिखितं तदभिनिवेशात् तद्वृष्टाऽन्येनाविदिततन्मतस्वरूपेण लिखितं तदनाभोगादेवेति गाथार्थः ॥८३॥ अथ खरतरलिखिते सर्वथा विश्वामाभावः कथमित्याशङ्क्यपराकरणाय गाथायुग्मे प्रथमगाथामाह—

सवेहिं कुवक्खेहि अ निम्भंतो खरयरो महावेणं । जिम्भादोसदुगेणं भासणभक्खणमस्खेणं ॥८४॥

उत्सुत्तं भासित्ता दिज्जा अलिअंपि सम्मडं मूढो । पज्जस्सिअविदलाई. भक्खंतो भणइ सुणिमप्पं ॥८५॥

सर्वेभ्यः कुपाक्षिकेभ्यश्च त्वगतरः स्वभावेन जातिमहममुद्भवेन गुणेन निभ्रान्तो—निश्शूरः पारत्रिकभस्वरहितः, केन ?—राषणभक्षणस्वरूपेण जिह्वादोषद्विकेनेति गाथार्थः ॥ ८४ ॥ अथ प्रागुक्तं कथमित्याह—उत्सुन्नभाषिन्वाद् भगवः सम्मति—

ग्रथान्तरनिर्मुक्तमर्लीकं चोऽप्यथ स्वमतव्यवस्थापनायै अमतीमपि वदति, तथाहि—षडंगुलप्यमाणं ठवगायरिअं ठविस्तु
 सुणिचयमा । चिदिणा कुयति किरिय तयमावे दंडग बावि ॥१॥ दारुमए आयरिए मुट्ठिपमाणे सुवट्टयायारे । पणवीसं पडिलेहा
 र्भवति जुनो अ तपमो ॥२॥ पडिलहणा उ पुण्णा न तथा अत्ताइएसु सुसिरेसु । लम्भति मरिअमज्जे तेण उ कत्यवि विसेसंभि
 ॥३॥ सुतुणविट्ठु ठरण्यायरिण किरिआसु पुट्ठमूरीहि । पडिलेहणाविसेसं ददट्ठणं दंसिआ केऽवि ॥४॥” इति भीउमास्वातिवाचक
 कृतार्या विचारवह्लभार्या, तथा “तिहिपढमे क्खया पुवा जुवधम्मकल्लेसु । वाउएसीविलोके पुण्णमिअं पक्खपडिकमणं ॥१॥
 तयव पोमदविही क्खया भावगेहि सुदहेऊ । नहु तरसीइ कीरइ जम्हा गाभाइणो दोसा ॥२॥ दुरोदयषडिआविअ तेरसि हुंता
 न पयस्विअं क्खआ । नाउम्भामिअद्धरे पस विही दसिआ ममए ॥ ३ ॥ तिहीसुदहीए पढमा गहिआ पडिपुण्णमोगसंसुत्ता ।
 इअगावि मामणिआ पर न योवचि तपुल्ला॥४॥ इति भीद्धरिमद्रमूरिकृते तत्त्वतरङ्गिणीग्रन्थे, तथा “तदविच्छिन्नं वामगजा
 नुमिषत्तर ठविय मूहपि । रयहरप्पमन्तमणे ठवए पुअपायजुग ॥१॥ आवम्मयकिक्कम्म दीइएषीइ कम्मसयहेऊ । ओ कुणइ
 मत्तिदुषो मो पावइ परमनिबाण ॥२॥।एति प्रतिजमणमाप्ये ॥अत्रच विचारवल्लभा च ठ स्वरङ्गिणी केतिप्रबदयमुक्तकर्तृ
 स्वन तरपुण्णमिवामदव निजमतस्पिरीद्धणाय मूगचजनविप्रतारणाय च विक्कय्य सम्मतितया लिखित, प्रतिक्रमणमाप्यं स्वम्या-
 म्यानकल्लङ्कितं, तत्रोक्तगाथादयगन्धस्याप्यभावात्, तथा “स ण लेवए गाहत्वरं ममणोवामए अहिगयजीवाजीवे” इत्यादि द्विती
 याङ्गमयलेद्यस्य इतिरिय “तथा चतुरदयहम्म्यादिषु तिथिपूरिदासु—महाकल्याणकतया पुण्यतिथित्वेन प्रख्यातानु तथा यौर्ण
 मासीषु च विमृश्यापि चतुर्मासस्तिथिचित्रय ” इति मन्त्रकठद्वयज्ञौ पञ्चविच पाठ विषयानेऽपि पश्यन्नापौपद्यग्रहणाय स्वरतररूप

प्रभाचार्येण गटावश्यमचालावबोधे पूर्णभासीसु चतसृष्वपि चतुर्मासकपर्युषणातिथिष्वित्यर्थः इत्येवमन्यथापाठं कृत्वा सूत्रकृदङ्ग-
 प्रचावृक्तमित्यादिवचना गृप्तिः मम्मतितया दर्शिता, एवं “उद्दिष्टमिचउद्दसी” इत्यादिगाथा संदेहदोलावन्यां सप्तत्रिंशत्तमा,
 संदेहदोलावलीसूत्रं च जिनटत्तसूरिकृतं, तस्याग्याने चोद्दिष्टा-विशेषपर्वत्वेन प्रवचने प्रसिद्धास्तिथयः, यदुक्तं सूत्रकृदङ्गसूत्रौ
 “चाउद्दपट्टमुद्दिष्टपुष्णिमासिणीसु”ति आलापकं विवृण्वता शीलाङ्काचार्येणोद्दिष्टासु-महाकल्याणकसंबन्धितया-पुण्यतिथित्वेन
 प्रख्यातास्त्विति, ताश्चतुर्मासकमात्रम्परिक्रमहाकल्याणकदिनान्युच्यन्ते इत्याद्यसंबद्धमेव भाषितं, तथा ‘माह्वणं गोअरओ बुच्छि-
 ण्णो दूममाणुभावाओ । अज्जाणं पणवीसं सावयधम्मो अ बुच्छिण्णो॥९॥ इति तीर्थोद्गारगाथायाः कापि व्याख्यानुपलम्भेऽपि
 श्रावकधर्मश्चात्र प्रतिमारूपो ज्ञेयः, ततः संप्रत्यपि ये श्रावकेभ्यो भिक्षां ग्राहयन्ति तदागमबाधितमित्यादि षष्टिशतकवृत्तौ स्वमता-
 नुरागेण विकल्पयार्थो लिखितः, यतः संप्रति काले विशेषतः प्रतिमाचहनेन तुलनां विधाय प्रव्रजतीति पञ्चाशकवृत्तौ श्रीअभय-
 देवसूरिभिव्याख्यातमित्यग्रे दर्शयिष्यते इत्यादि पर्यालोच्य स्वतरोक्तौ तदुक्तसम्मतौ च न विद्यमनीयमेव, ननु राकास्तनिका-
 भ्यामपि तथोक्तं दृश्यते, तथाहि-“कालगजेहिं कारणिआ चउत्थी पवत्तिआ, तवसेण य चउम्मासिआणि चउद्दसीए आयरिआ-
 णि”ति ग्रन्थकारोक्ते विद्यमानेऽपि “तवसेण य पक्खिआणि चउद्दसीए आयरिआणि”ति कापि परावृत्य लिखितं, तथा “इत्तो
 अ अहिगस्स य निप्फत्ति मे निसामेह”ति प्रमुखगाथात्रयात्मके ज्योतिष्करण्डसूत्रेऽपि प्राभृतके (गा० ८९) सूत्र्यग्रे मुशलप्रवेश इति
 न्यायमवगणय्य “छट्टिसहिआ न अट्टमि तेरसिसहिअं न पक्खिअं होइ । पडवडमहिअं कडआवि इअ भणिअं वीअरागेहि॥१॥ इत्या-
 दिगाथादशकं पूर्णिमापाक्षिकाभ्युपगन्ना त्रक्षिप्तं, गाथाबन्धोऽपि गोपालवाक्यममुद्धृत्य इव प्रतिभाति, एवममत्यग्रन्थसम्मतिदर्शनेन

सिद्धान्तस्तद्वदानेन च औपदिक्कममाविमावपि तर्हि कथमौपदिक् एव निश्चूक इति चेत्सत्यं, यद्यप्ययमविद्यपस्तथाप्यय विज्ञेयः,
 यद्राकादीनां मध्ये केनचित्पथा प्रक्षिप्योक्तं सधदनुज्ञेस्तथैव सत्यतयाऽभ्युपगम्य प्रवर्त्यते, खरतरस्तु न केवलं प्राचीनोक्त-
 मात्रेण विधायम्यति, किंत्वप्यपि नवीनप्रयोगोपतोऽभ्युपगम्यति, यतो जेतुसलमेवौ तपाकुलाप्रतिक्रमणवृत्तौ नवाङ्गीकृ-
 त्तिकारम्भीअभयदेवसुरिभ्रीहोमचन्द्रसूरिरित्यादि स्वयं सिद्धे पाठे खरतरधुरीणेति समाध्याप्यन्तरा प्रक्षिप्य नवीनपुस्तक-
 लिखित, तत्र लिखनसंस्कारोऽपि पुरातनो नित्यः, विवाद च सम्यगर्थोय सुखेन केनचित्प्रक्षिप्तं भविष्यति तर्हि
 किमिरयादि वदन्तोऽपि धीगप्राप्यप्राया सचाता, ननैवमत्र किञ्चिद्विद्य संमावनीयं, प्रायः खरतरः पूर्वोपसंबन्धमनालो-
 र्ण्येय प्लुतकृत, अत एव स्वयं चतुर्दशीपादिसाम्युपगन्तापि केनचित् प्रक्षिप्तं गाथादशक कण्ठगतं कृत्वा यत्र कापि “तेर
 मियमिदं न पदसिञ्ज होह”ति मुवाणो न लज्जते, न वेति चात्र “पक्षरसंमि अ दिवसे कायं एकसिञ्जं तु पाप्य”मिति पट्टयां
 गाथायां किमुक्तं कथं वाऽहं वच्मि क्व वेद गाथादशकं कृतम्, एव राकारकठवृद्धिर्कां इत्याप्युद्धान्तः स्मरत पृथिमाऽपि
 पादिक मत्यमेवेति म्यपठ प्रचारं कुर्यन् रक्षत, न तथाऽन्य, कृपायिका इति खरतरोऽतिद्वान्त इति समर्थितमिति नाम्दोषो
 विज्ञानमनुदत्त तथा मध्यममधिकृत्याह—“पञ्जुसिञ्ज”ति पर्युपितं—राध्यन्तरित द्विदलादि, द्विदलं—सुहादि, आदिशब्दात्वोक्ति-
 कादि, भाषककूलनित्यमपि मध्यमन्—सादमास्मानं इति मयति, पर्युपितद्विदलपोलिक्कादि सुद्धानोऽप्यहं साधुरित्यर्थः, पर्युपित
 द्विदनादिप्रदणमनुचिनमिति पुरो वक्ष्यते इतिगाथार्य ॥८५॥ अत्र प्रागुक्तप्रकारेण नवाङ्गीकृतपिक्क खरतरो न भवतीति सिद्धेऽपि
 पुन पायस्यन गदगायमाह—

अह पाथ बहु स्वायं खरयरचयणाओ खरयरो सूरी । नवअंगिवित्तिकारो तमसच्चं भिन्नमखि वोच्छं ॥८६॥
 अथेतिप्रागुक्तयुक्त्यपेक्षया पार्थक्यसूचकः खरतरवचनात्—नवाङ्गवृत्तिकारोऽस्मदीयः खरतर इत्येवंरूपेण खरतरवचनाबवाङ्गवृत्ति-
 कारः खरतर इति बहु ख्यातं प्रायः, प्रायोग्रहणात्प्रवचनपरमार्थवित्स्वम्मदीयग्राचीनाचार्येषु न ख्यात इत्यर्थः, तद्वहु ख्यातममत्यं,
 भिन्नमपि वक्ष्ये इतिगाथार्थः ॥८६॥ अथोक्तसमर्थनाय युक्तिमाह —

जड सिरिजिनेसरो सो खरयरनामेण होड सुपसिद्धो । ता कहम्महायरिआ खरयरनामेण धिक्कुज्जा ॥८७॥
 यदि श्रीजिनेश्वरस्वरिः खरतरनाम्ना सुप्रसिद्धो भवेत् ता—तर्हि अस्मदाचार्याः—श्रीसोमसुन्दरस्वरिप्रभृतयः खरतरनाम्ना कथं तान्
 धिक्कुज्जुः—धिकारं कुर्वीरन्?, धिकागेह्लेखमाह—“हुं नन्देन्द्रियरुद्रकाल? ५९ जनितः पक्षोऽस्ति राकाङ्क्षितो, वेदाभारुण? २०४-
 काल औब्द्रिकमवो विश्वार्क? २१३ कालेऽञ्चलः। षट्त्र्यर्केषु? २३६ च मार्द्धपौर्णिम इति व्योमेन्द्रियार्के? २५० पुनः, काले त्रिस्तु-
 तिकः कलौ जिनमते जाताः स्वकीयाग्रहात् ॥१॥” इत्यत्र राकास्तनिकादिवत्खरतरोऽपि कलौ स्वकीयाग्रहाद्—अभिनिवेशाज्जात
 इत्युक्तं, तथा “आज्ञाभङ्गान्तरायोत्थानन्तसंसारनिर्भयैः। सामाचार्योऽपि पाश्चात्यैः, प्रायः स्वरं प्रवर्तिताः॥१॥ उपधानप्रतिक्रान्ति-
 जिनाच्चादिनिषेधकाः। न्यूनिता दुष्पमादोपात्प्रमत्तजनताप्रियाः॥२॥” इत्यत्र स्त्रीजिनाच्चादिनिषेधकः खरतरः सोऽप्यनन्तसंसारी भणित
 त्यादि प्रागुक्तं श्रीजिनेश्वरस्वरिः खरतरत्वे कथं संभवति?, न संभवतीति न खरतरचिह्नं तस्येतिगाथार्थः ॥८७॥ अथास्मदीया
 ाधार्याः न केवलं खरतरोऽनन्तसंसारीत्येवमुक्तवन्तः, किंतु श्रीअभयदेवस्वरिं प्रभावकमपीत्याह—
 पभणंताधि पभावयचरिएऽभयदेवेहमचंदाई। उस्सुत्तमग्गवडिओ पभावगो होइ न विरोहा ॥८८॥

प्रभावकचरित्र श्रीअमयदेवचरित्रधीहमचन्द्रचरित्रप्रभृतीन् चिन्तासनप्रभावकत्वन प्रमजन्त एव स्वरं स्तनिकपङ्क्तौ प्रविशन्तः, यत एव तस्मादुत्तममार्गपत्तिः प्रभावको न भवति, कुतो ?-विरोधाद्, विरोधस्त्वेवम्-उत्तममार्गपत्तिः यद्यपि कदाचिदन्य तीर्थैरपि महासंभविनमपि जयमवाप्योभतिमनामोति तथापि न प्रवचनप्रभावकः, किंतु स्वाभिजमार्गस्त्वोदीपकः, स बोदीपितो मार्गो विद्येत प्रवचनोपपाती स्याद्, यथा दिगम्बरपदीयो जयी ज्ञातः सन् गर्वितात्मा श्वेताम्बरपद्ममुञ्चेत्तुमेव समीहते, त स्मादुत्तममार्गाभितत्त्वप्रवचनप्रभावकत्वयोरन्योन्यं स्तीत्यस्त्वयोरिव सहानवस्वानलक्ष्यो विरोधः, तथा च कुत स्वरं नामास्तिष्ठतः न द्युरिति गाढार्थः ॥८८॥ अथैवमुक्तो कोऽप्यन्यथाभावमापन्नोऽपि कीदृग् स्यादिति प्रदर्शनाय गाढायुग्ममाह—

गण्ण कोट्ट मुढो मण्डरगसिओ दू होड वायालो । अहमासबसिओ वा नेहलो तमि मुहरि सिमा ॥८९॥

‘गम्भो न दृसिओ न दृसिओ जेण पुवसुरीहि । मोऽपि मुहमुदिओ म्बलु आणा मगाइवयेणेहि ॥९०॥

एतन्-प्रागुक्तपुक्तिप्रकारेण मोऽपि मुहमुद्रितो मचतीतिसंबन्धः, मः कः ? यः कोऽपि मूढः-प्रवचनपरमाधानमिदं अथवा मत्स रयन्त यदन्यर्ग्यं तिरस्क्रियत तर्हि मयाऽयमुपलम्बनीय इत्येवं प्रस्वरप्रस्तः वाचालो भवेद्, अथवा स्वरं महालापसंज्ञापादि नाऽभ्यासपदतन्तास्मिन् स्वरं स्नायन् स्वरतो मां मित्रं जानातिमित्रिया मुखरीत्याद्, वाचालस्य बोल्लिखमाह-‘गम्भो ने’त्वादि एव-स्वरतो न दृषयितव्यः, न कस्येन पूर्वचरिभिः कैश्चिदपि न दृषित इत्येवं वक्ता बल मुद्रितं ज्ञातं यस्मिन् बलमुद्रितो जातो विद्म्यः, सत्सुखधारेण, बहुमयक एवेत्यर्थः, कैः ?-अज्ञानमज्ञादिवचने-“आज्ञानमन्तरापोत्थानन्तसारनिर्भये” रित्वा विमि श्रीमुनिमुन्दरम्बरिप्रभृतिमम्मतिवचने, प्रासुर्क, अय माव-न हि स्वयमेव इत्यित्कृत्रिममिच्छादृश्याम, किंतु मुनिहि-

ताग्रणीश्रीमुनिसुन्दरप्रभृतिभिः पूर्वाचार्यैरेकेशो द्रुपिता इतिगाथायुगमार्थः । ८९/९०॥ अथ प्ररूपणयापि भेदं दर्शयन्नाह—
ज पुण पस्वणाए भेओऽभयदेवचल्लहाणंपि । चल्लहजिणदत्ताणं तमणंतर बुच्छमुस्सुत्ते ॥९१॥

यत्पुनः प्ररूपणया अभयदेवचल्लभयोः—पदैकदेशे पदेतिन्यायाच्छ्रीअभयदेवसूरिजिनवल्लभयोगपि पुनर्जिनवल्लभजिनदत्तयोश्च भेदः—पार्थक्यं तदनन्तरमुत्सूत्रे—उत्सूत्रोद्घाटनावमरे वक्ष्ये इतिगाथार्थः ॥९१॥ इति श्रीअभयदेवसूरिः खरतरनाम्ना कलङ्कितो नास्तीति प्रमद्वृतो भणितमिति, अथ खरतरमतोत्सूत्रदिशयिपया प्रथममुत्सूत्रभेदानाह—

अह उस्सुत्तं दृविहं किरिआविसयं च वयणविसयं च । किरिआविसयं तिविहं दुविहं पुण वयणविसयंति ॥९२॥

‘अर्थे’ति नामादिव्यवस्थापनानन्तरमुत्सूत्रं द्विविधं—क्रियाविषयं वचनविषयं च, क्रियैव विषयो यस्य तत्क्रियाविषयं, यद्यपि यत्क्रियाविषयं भवति तद्वचनविषयमपि भवत्येव तथापि मुख्यवृत्त्येतिबोध्यम्, एवमग्रेऽपि, वचनं विषयो यस्येति तद्वचनविषयं चेति द्विप्रकार स्यात्, तत्र क्रियाविषयं त्रिविधं द्विविधं पुनर्वचनविषयमितिगाथार्थः ॥९२॥ अथ त्रिविधं द्विविधं च व्यक्तीकरोति—

अहिअं? ऊणं? अजहट्टाणं? चुस्सुत्तमेव किरिआहिं । उम्मग्गदेसणामग्गनास्सणेहिं दुहा वयणं ॥९३॥

अधिकं? ऊनं? अयथास्थानं? च उत्सूत्रमधिकारात्क्रियाविषयमेवकारो व्यवहितः संबध्यते क्रियाभिरेव स्याद्, अयं भावः— तीर्थकृदुक्तक्रियासु निजबुद्ध्या किञ्चिदधिककरणं तदधिकमुच्यते, एवं न्यूनकरणमपि, या क्रिया यत्र स्थाने भणिता तस्यास्त- अतिरिक्तस्थाने करणमयथास्थानमिति, तथोन्मार्गदर्शनमार्गनाशाभ्यां वचनं—वचनविषयमुत्सूत्रं द्विधा भवति, एतच्च तीर्थकृद्भाषि- णादधिकन्यूनभाषणाभ्यामेवेति गाथार्थः ॥९३॥ अथ द्वारागाथायुगममाह—

गङ्गाधरकल्याणगः१ रयणीपोसहस्मि सामहअ२ । तिगुणुवारो पोसहसामहपसु३ कसेल्लजल४ ॥९४॥
 पज्जुसिअधिवलपोलिअगाइणः५ विदलति संगरप्पसुइ६ । इवाअहिउत्सुत्त फिरिमाविसय मुणेअमं ॥९५॥
 श्रीवीरस्य गर्मोपहतः कल्याणक मवति१ रात्रिपौषचिकानां रात्रिचरमयोमे सामायिकर सामायिके पौषं च नमस्कारत्रय-
 पूर्वकत्रिदंष्ट्रकोषातः३ कसेल्लजलप्रइण४ पयुपितद्विदलपुपिक्खाविग्रहणः५ संगरप्रहसं द्विदलमिति भद्रान६ इत्यादि क्रियाविषय-
 अधिकृतसुद्धमिति, व्यक्त्या वक्ष्यमाणानामिहोदितत्वम्, अन्यथाऽनेकसंख्याकानामुत्पन्नाणां सद्भावात्, तेषां च विचारणे ग्रन्थस्य
 लघुप्रमाणत्वेऽप्यविधाने, तेन यानि यानि स्पृलवीचनानामपि वक्तुं शक्यन्त तान्यवाप्रोदिष्टान्युत्पन्नाणि बोध्यानीति द्वास्वभावात्ता-
 त्ययम् ॥९४॥९५॥ अथ क्रमेण व्यक्तीकृत्य दूषयितुमाह—

नत्पयि अहिमं गङ्गाधरकल्याणगंति वीरस्त । जिणवत्सहेण भणिअ मिच्छाभिनिबेसवसगेण ॥९६॥
 तेष्वपि-उक्तलघुपुस्तकेषु वीरस्य-श्रीमहावीरतीयकृतो गर्मापहारकल्याणकं पट्टमितिधिया अन्मादिकृत्यावकदिनानीवाधि-
 नसितत्रयोदश्यप्याराध्यैतिकत्वा तदासाचनक्रियारूपमधिकृत्यत्रं स्वरतरमठ बोध्य, तथास्यामवसर्पिष्यां प्रबभूवो जिनवत्सहेन
 स्वरतगमिमेनेनाभिनिबद्धबद्धेन भणित-प्रकाशितम्, अत एव तस्मिन्नेतिगाधारः॥९६॥ अथ जिनवत्सहेन भ्रान्त्या यस्मिद्वान्त
 वचनमवतन्म्य प्ररूपितं तद्वक्तव्यमाह—

भणइ भणियं च सुतेजवि पचहत्थुत्तरतिवयेजेति । गङ्गाधरकल्याणग वीरे ॥९७॥
 जिनवत्सहो मणति-निजभावकानां पुर सिद्धान्तमिद्ववाचातुरीमाविष्करोति-भो भावका ! अथ वत् श्रीमहावीरगर्मापहारक

ल्याणकमस्ति, तच्च 'पंचहत्युत्तरे' चित्रचर्नेः सिद्धान्तप्रकटाक्षरैः सूत्रेऽपि-पर्युपणाकल्पसूत्रेऽपि, अपिरेवार्थे, सूत्र एव लभ्यते, इत्येवं निजवचनचतुर्थेतिगाथार्थः ॥९७॥ अथ जिनवल्लभं दूषयितुं प्रतिबन्दीमाह—

न सुगह गअं वयणं उसभेणं पंचउत्तरामाढे। अभिईछट्टेत्ति समं हविज रज्जाभिसेओऽवि ॥९८॥

जिनवल्लभो न जानात्येतद्वचनं—वक्ष्यमाणगमवाक्यं, कीदृशमित्याह—‘उसभे ण’ मित्यादि “उसभे णंअरहा कोसल्लिए पंचउत्तरामाढे अभिइछट्ट होत्थ”ति(२५-३३) श्रीजम्बूद्वीपप्रज्ञसौ ममं—तुल्यमर्थान् पंचहत्युत्तरे इत्यादिवचनेन, तथा मति राज्याभिषेकोऽपि—अककृतश्रीऋषभराज्याभिषेकोऽपि भवेत्, किं ?—कल्याणकमितिगम्यमित्यक्षरार्थः। भावार्थस्त्वयं—“ममणे भगवं महावीरे पंचहत्युत्तरे होत्था, तंअहा—हत्युत्तराहि चुए चइत्ता गवभं वकंते” इत्यादिश्रीपर्युपणाकल्पत्रायमवलम्ब्य कल्याणकप्रतिबद्धत्वाच्छकजी-तत्त्वाच्च गर्भसंहरणमपि कल्याणकमिति जिनवल्लभमविकल्पितवचः, तत्रैवं वक्तव्यं—ननु भो जिनवल्लभ ! यदि कल्याणकाधिकार-प्रतिबद्धत्वाच्छकजीवत्वाच्चेति संहारस्यापि कल्याणकत्वं तर्हि सुतरामद्भुतपुण्यप्रकृतिजन्यस्य श्रीऋषभराज्याभिषेकस्यापि कथं न कल्याणकत्वं ? तत्राप्येवंविधव्यतिकरम्य सद्भावात्, तथाहि—“उसभे णं अरहा कोसल्लिए पंचउत्तरामाढे अभीइछट्टे होत्थ”ति कल्याणकत्वं, तत्राप्येवंविधव्यतिकरम्य सद्भावात्, तथाहि—उत्तरामाढाहि जाए, उत्तरामाढाहि गयाभिसेअं यत्ते, उत्तरामाढाहि सूत्रम्य व्यक्तियथा ‘उत्तरामाढाहि चुए चइत्ता गवभं वकंते, उत्तरामाढाहि जाए, उत्तरामाढाहि गयाभिसेअं यत्ते, उत्तरामाढाहि अणगारिअं पवइए, उत्तरामाढाहि अणंते जाव समुप्पणो, अभिइणा परिणिब्बुए”ति श्रीपर्युपणाकल्पपाठसादृश्यं श्रीजम्बूद्वी-पप्रज्ञसावपि, अत्र यथा गर्भसंहरणं शकजीतस्तथा प्रथमतीर्थकृद्राज्याभिषेकोऽपि शकजीत एव श्रीहारिभद्रामुक्तः, तस्माज्जन्मादि-वदनाश्वर्यभूतस्य श्रीऋषभराज्याभिषेकस्यापि त्वया कल्याणकत्वमभ्युपगन्तव्यं स्यादितिगाथार्थः ॥९८॥अथ स्वरनरः शङ्कते—

णशु कल्प णा मणिओ रज्जमिसओ अ उत्सवसामिस्स । संहरण पुण मबत्थ वीरवरिए कइं तुल्लं ॥९९॥
 ननु अपमम्यामिनो राज्याभिषेकः 'कल्पे'ति पर्युपणाकल्पे न मणितः, तथाहि 'तेनं कालेनं तेनं समएण उसमे अरहा क्सेसलिए
 वउउररामाणं अमीइपचम होत्य'पि, एहरण पुन सवत्र-यावन्ति वीरचरितानि तेषु सर्वेष्वपि गर्मसंहरणस्योक्तत्वात् कथं तौल्य
 अपमपरितन मइति !, नाम्नाक राज्याभिषेक कल्याणद्वयापीतिपूर्वपक्ष इतिगार्थः ॥९९॥ अथ तौल्यं दर्शयन् सिद्धान्तयति—
 इअ ये सुणाहि सुवर ! पन्थासयसुत्तमुत्तजुत्तीण । इत्थुत्तरजोएण चउरो तइ साइणा चरमो ॥१००॥

इति वद-यति प्रागुक्तं तदिदं सुन्दर ! मृशु पञ्चाशकस्य धीहरिमन्नसरिकठ पर्युपणाकल्पोक्तः पर्युपणाकल्पमन्वरिवदुक्तयुक्त्या मणि-
 तमिति, तद्वर्णति—'इत्थुत्तर'ेत्यादि, तथाहि-पंच महाकल्ताणां महेमि जिगाण होइ नियमेण । सुवणच्छेरयभूआ कल्लाणफला य
 जीयान् ॥१॥ गम्म ? जम्म अ तइ ? निइत्तमप ३ पेव णाण ४ निहाणे ५ । सुवणगुरूप जिगाण कल्लाणा हुंति णायवा ॥२॥ तेषु अ दिप्पेसु
 पग्गा विंनइ करिति मणिणया । जिमज्जवादिविहाणा कल्लाणं अप्पणो पेव ॥३॥ इअ ते दिणा पसत्था ता सेसेहिपि तेषु कायवां जिम
 ज्जादि महरिमं न अ इम वदमाणम्म ॥४॥ ग्रामसुदछ्ठी १ चिसे तइ सुदतरसी २ पेव । मग्गसिरकण्डदसमी ३ वेसाइ सुददसमी यइ
 ॥५॥ कतिअकण्ड चग्गिा गन्माइत्तिणा उइकर्म एत । इत्थुत्तरजोएण चउरो तइ साइणा चरमो ॥६॥ अहिगयतित्थविहिया मग्ग-
 वंति निमिग्गिा इम तम्म । ममाणवि पूर्व चिअ निअनिअतित्तसु विण्णया ॥७॥ इतिश्रीयात्रापञ्चाशक, तद्वर्णित्येवा 'पेवे'ति पञ्चैव
 महाकल्याणानि-परमथयांसि सर्वेषां मकण्डकालनिखिलनलोकमाविनां जिनानाम्-अर्हातां भवन्ति नियमेन-अवश्यमावत, तथा
 यस्तुभ्यमारन्तान्, सुवनाधयपृथानि-त्रिभुवनजनानन्-इतुन्नात्, तथा कल्याणफलानि-निधेयममावतानि, च मग्गवद, जीवानां-

प्राणिनामिति॥ गर्भे-गर्भाधाने जन्मनि-उत्पत्तौ चः समुच्चये तथेतिवाक्योपेक्षे निष्क्रमणे-अगारवासाभिर्गमने चेवति समुच्चयाव-
 धारणार्थावुत्तरत्र संभन्त्येते, ज्ञाननिर्वाणे समाहारद्रन्द्रत्वात्केवलज्ञाननिर्वृत्योरेव च, केषां गर्भादिष्वित्याह-‘भुवनगुरूणां’ जगज्ज्ये-
 ष्ठानां जिनानाम्-अर्हतां, किमित्याह-कल्याणानि-स्वःश्रेयाणि भवन्ति-वर्तन्ते ज्ञातव्यानि-ज्ञेयानीतिगाथार्थः। ततश्च ‘तेसु’नि
 गाहा, तेषु पुनर्दिनेषु-दिवसेषु येषु गर्भादयो बभूवुः धन्या-धर्मधनं लब्धारः पुण्यभाज इत्यर्थः देवेन्द्राद्याः-सुरासुरेन्द्रप्रभृतयः
 कुर्वन्ति-विदधति भक्तिनताः-बहुमाननम्नाः, किमित्याह-जिनयात्रादि-अर्हदुत्पन्नपूजास्नात्रप्रभृति, कृत इत्याह-विधानाद्-विधिना,
 अथवा जिनयात्रादिविधानानि, अथ कथंभूतं जिनयात्रादीत्याह-‘कल्याणं’स्वःश्रेयसं, कस्येत्याह-आत्मनः-स्वस्य, चैवशब्दस्य ममुच्चयो-
 ऽर्थः, नन्वपरंपरा चेति गाथार्थः॥ यत एवं-‘इअ’चि गाहा, इतो हेतोः पूर्वोक्तात् जीवानां कल्याणफलत्वादिलक्षणात् ते इति येषु जिनगर्भा-
 धानादयो भवन्ति दिनानि-दिवसाः, दिनशब्दः पुल्लिङ्गोऽस्ति, प्रशस्ताः-श्रेयांसः, ततः किमित्याह-‘ता’ इति यस्मादेवं तस्माच्छेपरपि-
 देवेन्द्रादिव्यतिरिक्तैर्मनुष्यैरपि, न केवलमिन्द्रादिभिर्देवैरपिशब्दार्थः, तेषु गर्भादिकल्याणकटिनेषु कर्त्तव्यं जिनयात्रादि वीतरागोत्म-
 वपूजाप्रभृतिकं वस्तु सहर्षं-मप्रमोदं यथा भवति, कानि च तानि दिनानीत्यस्यां जिज्ञासायां सर्वजिनसंबन्धिनानां तथा वक्तुमशक्यत्वाद्-
 र्त्तमानतीर्थाधिपतित्वेन प्रत्यामन्नत्वादस्यैव श्रीमहावीरस्य तानि विवक्षुराह-‘ते अ’चि तानि पुनर्गर्भादिदिनानि इमानि-वक्ष्यमा-
 णानि वर्द्धमानस्य-महावीरनजिस्य भवन्तीतिगाथार्थः। ‘आस्माद्’ गाहा, आपादशुद्धपृष्ठी-आपादमासशुक्लपक्षे पृष्ठीति थिरेकं दिनं?
 एवं चैत्रमासे तथेतिममुच्चये शुद्धत्रयोदश्येवेति द्वितीयं? चैवेत्यवधारणे, तथा मार्गशीर्षकृष्णदशमीति तृतीयं? वैशाखशुद्धदशमीति
 चतुर्थं? चशब्दः ममुच्चयार्थः, कार्तिककृष्णे चरमा-पञ्चदशीति पञ्चमं?, एतानि किमित्याह-गर्भादिदिनानि-गर्भजन्मनि-क्रमणजा-

ननिवाणदिवसा यथाक्रम-क्रमणश्च तान्यनन्वरोक्तानि, एषां च मध्य 'इत्थोचरायोगन' इत्थ उचरो यासां इत्थोपलक्षिता वा उचरा-
उचरश्चान्युन्यस्तामिर्योग-संघ-घथेति इत्थोचरायोगत्वेन कृष्णभूतन चत्वार्याद्यानि दिनानि भवन्ति, सवेति समुच्चये, स्वातिना
-स्वातिनघत्रेण युक्त-चरमोस्ति-चरमकल्याणकदिन इति प्राकृतस्वाप्नाद्याद्यार्थः॥ अथ किमिति महावीरस्यैवंतानि दक्षितानी
म्यथाह- 'अक्षिराय' गाढा, अधिगततीर्थविधाता-वर्षमानप्रवचनकर्त्ता मगवान् श्रीमहावीरः इति हेतोर्निदक्षितानि उक्तानीमानि
कल्याणकदिनानि तस्या-वदमानस्य, अथ दोषाणां तान्यतिदिशद्वाह-अपामामपि-न वर्द्धमानस्यैव, ऋषभादीनामपि वर्द्धमानाव
मपिणीमरतश्चापेक्षया एवमेवैव तीर्थे वदमानस्यैव निजनिचतीर्षेषु-स्वकीयस्वकीयप्रवचनावसरपु विज्ञेयानि-ज्ञातव्यानि, मुख्यपु
र्या विधेयतयति । इह यान्येव गर्मादिदिनानि जिनानां तान्येव सर्वभारतानां सर्वैरावतानां च, यान्येव चैतेषामस्यामनसर्पिण्यां
तान्येव च इत्यस्येनोत्तमपिष्यामपीति गाथार्य ॥ इति श्रीअमर्यदेवसूरिकृतयात्राप्रश्नाचककृतौ, अत्र पञ्चानामेव कल्याणकानां
माना पधास्त्विययो नञ्चापि चोक्तानि, तत्र यदि गर्मसंहरणदिनोऽपि कल्याणकतया असाध्योऽभविष्यत् तर्हि तद्वचस्यापि
ममापकययिष्यत्, तत्र नोक्तमतो गमापहरो न कल्याणकमिति सिद्ध भीष्मपञ्चरित्रसाम्यं श्रीमहावीरचरित्रस्यापि, तयोपलक्ष-
णातीर्थीमिमतजिनवन्तमकृतकल्याणकस्तन्न-उपि- "सिञ्जनवमि सुविद्विमुक्त्वो नेमिस्सासोअमायमा पाणं पुण्णिमि जुड नमि
जिणवन्तह एयं दमु पणयाव ॥ १ ॥" इत्यध्यायिनमासे प्रयादृश्यां कल्याणक नोक्तम्, अतः श्रीमहावीरस्य पञ्चैव
कल्याणकानि तन पटुकल्याणकवादी तीर्थचाप एवेति गाथार्य ॥ १०० ॥ अथ पपुपणाकल्पप्याख्यानेनापि गर्मसंहरणस्य
कल्याणकसमार्य अत्रयभाह-

वक्रत्वाणा पुण पज्जोमवणाकप्पस्म चुप्पिणवण्णेसु । छण्हं वत्थूणं चिअ अण्णत्थवि तयणुसरणति ॥१०१॥
 व्यान्यानं पुनः पर्युपणाकल्यस्य चूर्णिवर्णेषु—“छण्हं वत्थूणं ‘चिअ’ति अवधारणे छण्हं वत्थूणमेव, तथाहि—‘जो भगवय एस-
 भमामिणा सेमत्तिथगरेहि अ भगवतो वद्धमाणसामिणो चयणार्हणं छण्हं वत्थूणं कालो णाओ टिओ वागरिओ अ तेणं कालेणं”
 इत्यादि श्रीपर्यु० चू० एवं दशाचूर्णविषयमेव पाठः, अन्यत्रापि—आचाराद्भादौ तदनुसरणं—चूर्णनुसारैर्णैव बोध्यं, तथाहि—“पंच-
 हत्थुत्तरं होत्थ”ति आचाराद्भूतं, तत्र टीका यथा—हस्त उत्तरो यासामुत्तरफाल्युनीनां ता हस्तोत्तरास्ताश्च पञ्चसु स्थानेषु गर्भाधान-
 संहरणजन्मदीक्षाज्ञानोत्पत्तिलक्षणेषु संवृत्ताः अतः पञ्चहस्तोत्तरो भगवानभूदिति, अत्र पञ्चसु स्थानेष्वित्येव व्याख्यातं, तच्च चूर्ण-
 नुसार्येव, न पुनः पञ्चसु कल्याणकंष्विति, एतेन क्वचित् कल्पावचूर्णौ संदेहविषयौषध्यनुवादेन कल्याणकषट्कव्याख्यानं तदना-
 भोगादेवेति प्रदर्शितं बोध्यम्, अनाभोगस्तु ग्रन्थान्तरानुपयोगे महतामपि न विरुद्धः, यदागमः—“नहि नामानाभोगश्छद्मव्यस्ये-
 ह कस्यचिन्न म्याद् । ज्ञानावरणीयं हि ज्ञानावरणप्रकृति कर्म ॥१॥” इत्यादि, नचैवं कचिदंशे श्रुतानुपयोगो लाघवाय, गौतमस्यामि-
 नोऽपि श्रुतानुपयोगस्यागमे प्रसिद्धत्वात्, तस्मिन्नाभोगादन्यत्र तीर्थसम्मतपुरुषमम्मतिमनादाय सूत्रव्याख्याने प्ररूपणे च तीर्थाशा-
 तना तीर्थाह्यता च स्यादेव, नचैवं जिनप्रभस्याप्यनाभोगः शङ्कनीयः, कुपाक्षिकसमुदायान्तर्वर्तित्वेन जिनप्रभस्याप्यभिनिवेशस्य
 विद्यमानत्वात्, यतो यत्र कुपाक्षिकं यो वर्त्तते स तन्मूलभूताचार्यगतमिध्यात्ववान् भवति, यथा अद्य यावत् दिगम्बरसमुदाया-
 न्तर्वर्त्ती शिवभूतिगताभिनिवेशमिध्यात्ववान्, कल्याणकषट्कप्ररूपणामधिकृत्य तु इवे मूलभूतो जिनवल्लभो बहु विख्यातः, सच
 मङ्गेन निवार्यमाणोऽपि पटुं कल्याणकं प्ररूपयन् शिवभूतिवदभिनिवेशवानेव, अतएव तद्व्यपस्थापितसमुदायावल्लम्बी स्वस्तरमताक-

पद्या । अनेदसोऽपि पुणाधरायायनं जिनवत्त्वमभिमितिवेश्वरं व्यञ्जितवान्, तथाहि, - "असहायपावि विही पसाहिओ ओ न सेस
 दुरीहि । सोअपपदं वि वषइ युवइ पुण जिनमयण्णू । हि ॥१॥" इति गणधरसार्द्धं ०१२२ गाथा, तद्वदुत्तरिया-ततो येन मगवताऽस
 हायनापि पद्मकिनापि परकीयमहायनिरपेक्षम्, अपि हि स्मरे, अतीवाभयमेतद्, विधि-आगमोक्तं पद्मकल्याणकरूपेत्स्यादिविषयः
 पूर्वप्रदर्शितम् प्रकार-प्रकरणेण इदमित्येव भवति योऽर्थोऽभ्यर्च्यः स वाक्यीति स्मन्वास्मलनपूर्वकं साधितं-सकललोकप्रत्यक्ष
 प्रसन्नमित्यर्थः, यो न अक्षरार्थिणाम्, अज्ञानसिद्धान्तरहस्यानामित्यर्थः, सोधनपदेऽपि दृष्टिमात्रे, आस्तां मुतिपये, व्रजति-याति, उच्यते पुन-
 र्जिनमतम् - मगवद्वचनमिति मिति गण० वृत्तौ, एवमपि वक्तुं त्वनामोगवान् न भवति, किंत्वामिनिवेशवानेवेति जिनदधेनापि ह्यचित्,
 तदुक्तान्मुपगन्तुं वनात्मनोऽपि "पुण्ड्र मूलपट्टिमं माविआ चिद्विधासिमम्मत्त । गम्भावहाक्कल्लाणमपि नदु होइ वीरस्स ॥१॥"
 इत्युत्तरपदोद्देशात् न दुल्लक्ष्यमा तथा आखित, किंच-जिनवत्त्वम् एव तावदित्यं प्रष्टव्यम्-मो जिनवत्त्वम् ! पद्मकल्याणकरादिना
 श्रीहरिभद्रधर्मिणाम् य तीर्थमम्मता उव नेति, नेति वक्तुमशक्यत्वेन तीर्थसम्मतत्वे सिद्धे तीर्थमपि पद्मकल्याणकरादेव सिद्धं,
 तथा च अमुताण्णाविनि निष्ठुरवन्मा मवानपि पूवाचार्यान् तिरस्कृत्य तीर्थसम्मतं पद्मकल्याणक प्ररूपयन् कथं त्व तीर्थसम्मतं
 पीति स्पष्टमव पयालोचय एतन् सिद्धान्तरपारगामी जिनवत्त्वमद्यतिरिति यजिनदधापत्पीयानां वचस्तदपि निरस्तं, 'पंचदत्तपुत्रे'
 इत्यादिबचनं पण्ड कल्याणकं व्यवस्थापयन् सिद्धान्तगधेनापि गूढ्यो जिनवत्त्वम् इत्येव प्रबचनविदामप्यत्रासिद्धत्वादित्यल
 प्रपञ्चनिर्निगाधार्यं ॥३०॥ अथ भीवीरवर्तिने मर्वत्रापि गर्भसंहरणपाठनियमे वृत्तिग्रदधनपुरस्सरसुखसंहरणमाह-
 मग्गइ अ संहरण वरिण निअमेण सगार्हपण । देवाणमुपपन्न वीर तिससल पसूअसि ॥१०२॥

तस्मात्प्रागुक्तप्रकाराच्चरिते—श्रीमहावीरचरिते नियमेन गर्भसंहरणमयात्तद्धरण ५१ ०५ संगतिघटनं—पूर्वापरसंबन्धघटकमित्यर्थः—
तदेवाह—‘देवाणंदे’ त्यादि, यतो गर्भसंहरणमत एव देवानन्दोत्पन्नं—देवानन्दाया ब्राह्मण्याः कुक्षाववतीर्णं श्रीवीरं विशला प्रसूते-
तिअ संगतिः, अन्यथा यस्याः कुक्षौ समुत्पन्नः सैव प्रसूतेति वक्तव्यं स्यात्, तच्च न जातमिति संगतिघटनाय गर्भसंहरणमणनमात्र-
इयमितिगाथार्थः ॥१०२॥ अथ राज्याभिषेकेऽप्येवमास्तामिति पराशङ्कामपहरति—

नेव रत्नाभिसोण भयणा भगिआ य तेण नक्खहणे । तेणोभयंयि कल्लाणगवणसेण रहिअंति ॥१०३॥
राज्याभिषेके तावदेवं न भवति—असंगतिर्न भवति तेन कारणेन तत्कथने भजना भणिता, कच्चित् ‘चउत्तरामाढे’ क्वचिच्च
राज्याभिषेके तावदेवं न भवति—तेनोभयमपि गर्भसंहरणं राज्याभिषेकश्चेति द्वितयमपि कल्याणकव्यपदेनेन रहितमिति गाथार्थः ॥ ३ ॥

‘यंचउत्तरामाढे’ति, तेनोभयमपि गर्भसंहरणं राज्याभिषेकश्चेति द्वितयमपि कल्याणकव्यपदेनेन रहितमिति गाथार्थः ॥ ३ ॥
अथ पुनरप्यधिकोत्सन्नमाह—

रयणीपोसहिआणं सामइअं सुवणऽणंतरं भणिअं । जिनवल्लहेण विहिणा मुत्ते सामईअं न हवे ॥१०४॥
रात्रिपौषधिकानां स्वपनानन्तर—निद्रावसाने जिनवल्लभेन सामायिकदण्डोच्चारादि विधिना भणितं, तथाहि—“तओ राइअचरम-
जामे उट्टिअण इरिआवहिअं पडिक्कमिअ सकत्थएण चेइए वंदिअ पुवं व पोत्ति पेहिअ नमुक्कारपुवं मामाइअमुत्तं कइदिअ संदिसा-
विअ सज्जायं कुणइ, जाव पडिक्कमणवेल्”ति जिनवल्लभेन पौषधविधिप्रकरणे भणितं, तत्र युक्तिमाह—‘मुत्ते’ति येन
कारणेन सुप्ते सामायिकं न भवेत्, सामायिकं कृत्वा यदि स्वप्यात्तहि मामायिकरहितो भवेदितिगाथार्थः ॥ १०४ ॥ अथो-
क्तयुक्तिं निराकरोति—

न गुणः न अं पागः पञ्चमः न ह्य उपात्तः । ज पोसहमि कृष्णः त तस्स सामः ॥१०५॥

न जानाति जिनात्तम इति गग्य, हिंन जानाति । नन्तसामायिकं पौषधमहचरित पौषधपर्यवसानं-पौषधसमानकालीनमेव, न पञ्चमः । वि “जाग पामह पञ्चमामामी” नि पाठान्, नन न स्वल्पकालीन तेन यत्पौषधे कृत्यते तदेव तस्य पौषधसंबन्धिनि सामायिक” नि कृत्यत इति गाथाय ॥१०५॥ अथ कृत्यस्य प्ररनममाह—

तज्जगतागमगगण उरिद्वरुहपि भुजई सदगो । कगमामइओऽयि निमीहमामनुणिणप्पमुत्तगंये ॥१०३॥
रन स्यापन यत्पौषध कृत्यत इत्यादि तन स्यापन उरिणकृतमपि-पौषधिकमुद्रिण्य निष्पादितमप्यअनादिक कृतमामायिक
आह । नरुन्त इत्यगमपरपन, निम्नीयमाप्यनृणिप्रमुगग्रय, यत—“समी मपरगणओ धूलपइप्पा सि होइ दट्टहा । छेअपमेअगक-
त्य उरिद्वरुहपि मो भुन ॥१॥” इति श्रीनिम्नीयमाप्ये उदे १५, एतन्निमित्तु राकामवक्तव्यताधिकारे लिखितेति मोष्यम्,
पतनामिदं पौषधिकनां भोजन निषिष्यत नरपि निगहनमिति बोध्य, कृतमागायिकस्य भोजनस्य निम्नीयचूर्णयावुक्तत्वादिति
गाथाय ॥१०६॥ अथ व्यतिरुक्त दोषमाह—

अण्णइउयत्तिमपुण्णे ज्ञाये यगमगपायय पयह । तणे तम्मगमययसामइण गोसंहे अस्तुहं ॥१०७॥

अन्यथा कृत्याह्य आधाय यदि पौषधमाध्यं न स्यात्, किंतु निदानन्तरमपि पौषधमिति, न पुन सामायिकस्येति,
तदवरो अर्हं सामायिकस्याप प्रतमप्रसक्तं नरुपय स्यात्, तन क्लारेण न मतआवकस्य पौषध सामायिकमनुर्म स्यात्, पौष
पात्पिरु” नि सामायिक” भ्युपगमन” नि निद्रोय विनादान, पातकइतु गान्तिगाथाय ॥१०७॥ अथ जिनाजया निद्रापि समय

हेतुः कृतः सामायिकविलोपकारिणीतिदशयति— ॥१०८॥

निद्राविअ गुरुआणापुवं सा चेव धम्मअणुकूला । जह संथारापोरसिपढणंनरसाद्धनिदत्ति ॥१०८॥
निद्राजपि च पौषधसामायिकवतो रात्रिप्रथमपौरुष्यनन्तरं गुवाज्ञापूरं स्यात्, सा च धर्मानुकूलैव, प्रकृतधर्मप्रसाधनीत्यर्थः,
तत्र दृष्टान्तमाह—यथेत्यादि, यथा संस्तरकयोरुषीपठनानन्तरं माधुनिद्रा, सा च संयमाधारशरीरस्थितिहेतुरेव, यदुक्तं—यद्यपि
क्रान्तिदाचार्यानुज्ञाता द्वितीयपौरुष्यादौ दीर्घसंयमाधारशरीरस्थित्यर्थं निद्रावशोपगता भवन्ति तथापि नदा जागरा एवेति श्रीआचा-
राङ्गे शीतोष्णीयाध्ययने प्रथमोद्देशकं, एवंविधा निद्रा कथं पौषधिकानां सामायिकविगमहेतुः?, न कथमपीत्यर्थः, तेन जिनवल्ल-
भेन रात्रिपौषधिकानां पथिमे गमं यत्सामायिककरणं निर्दिष्टं तद् दुष्टमेवाधिकक्रियारूपत्वादितिगाथार्थः ॥१०८॥ अथ सामायिक-
पौषधयोर्नमस्कारत्रयपूर्वकं त्रिदण्डकोच्चारणं यत् तदपि खरतरमतेऽधिकमुत्सवं यथा स्यात्तथा दर्शयति—

भेन रात्रिपौषधिकानां त्रिदण्डकोच्चारणं यत् तदपि खरतरमतेऽधिकमुत्सवं यथा स्यात्तथा दर्शयति ॥१०९॥
पौषधयोर्नमस्कारत्रयपूर्वकं त्रिदण्डकोच्चारणं यत् तदपि खरतरमतेऽधिकमुत्सवं यथा स्यात्तथा दर्शयति ॥१०९॥
सामाहअपोसहेसुं उच्चारो सावयाण तिक्खुत्तो । जुत्तोत्ति अ जिणदत्तो भणइ जहा अणुवउच्चारो ॥१०९॥
पौषधयोर्नमस्कारत्रयपूर्वकं त्रिदण्डकोच्चारणं यत् तदपि खरतरमतेऽधिकमुत्सवं यथा स्यात्तथा दर्शयति ॥१०९॥
सामाहअपोसहेसुं उच्चारो सावयाण तिक्खुत्तो । जुत्तोत्ति अ जिणदत्तो भणइ जहा अणुवउच्चारो ॥१०९॥

श्रावकाणामणुव्रतोच्चारः—स्थूलप्राणातिपातविस्मणादौ “अहणं भंते ! तुम्हाणं ममीवे धूलगं पाणाइवायं” इत्यादिवारत्रयमुच्चार्यते तथा
सामायिकमपीतिगाथार्थः ॥१०९॥ अथ जिनदत्ताभिप्रायं तिरस्कुर्वन्माह—
न मुणइ मूढो लोणद्विइं पि बहुकालसज्झ मह कज्जं । तत्तुल्लं कहमिअरं तिहिरिक्खपत्तो अणाइहिं ॥११०॥
मूढः—अभिनिवेशी जिनदत्तो लोकस्थितिमपि न जानाति, यतस्तिथिनशत्रप्रलोकनादिभिः बहुकालमाध्यं यत् महत्कार्यं तत्तुल्यं

तन्निगद अन्तकालमाप्यमन्य न कथं स्यात् !, न कथमपीत्यथ, अयं मावः-महत्कथं तावत् दूरग्रामान्तरगमनोद्वाहादिक, सर्व
 तुभनिधिनघ्नघ्नतादिफलविलोकनपुरस्सरमव क्रियत, न तथा तदितरत् आपणादिगमनभोजनादिकार्यमपि, एवं यावज्जीवामिग्रह
 रूप विसदितप्रतादिक प्रनियनुक्तमो मुदृषादिप्रस्तर त्रिगुण्युधरति, न तथाऽन्यकालीनं मामायिकमपीतिगाथार्थः॥ ११०॥
 अर्थातिप्रयद्माह -

अण्णा गामरात्वरयत्पमुह उक्त्वासमाइउधार। मुद्राह तस्मद् मग्गे अण्णपि महत्तयाइव ॥१११॥
 प्रन्यथाऽन्तरकालीनम्यापि मामायिद्यदपिद त्रिकुषारोऽग्न्युपगम्यते तर्हि अणुप्रतोष्णारादिवत् आत्तामन्यत्, उपवासायुषार
 सामध्वरप्रमृत्-नामघ्राणि ममघ्राणि नन्दिबिपिपुन्यत-अधिक्रमन्यो मयेत्, किंच-यथा मामायिक्कायुषारऽणुप्रतोषारो दृष्टान्ती
 द्रिपत तथा गुप्रताणार महाप्रतोषारोऽपि दृष्टान्तीकर्मस्य स्यात्, तथा च अस्मपि-अन्यदपि त्रिरोमुष्टनादिकमपि तन्मते
 मार्गे विनदनामिमतप्रकरणान्त्रय युक्त स्यात् तथाम्याप्यनमिमतमर्तो यत्किञ्चिद्विष्णुकागदिसामायिकमपीतिगाथार्थः ॥१११॥
 अथ विनरहभोहमगमत्या दूषयितुमाह--

पोसहविनिमि जिणबन्तइण इगवयण भणणओ उक्खो। ददगमाउधारो परिचसो तेज ययडोऽन्वि ॥११२॥
 पोपयविपो-पोपयविपियकण्ड विनरहमेत-विधिवर्मनाममतादयेकेण एकवचनभणनत् 'नमुद्धारमुषरिअ' इत्यादिद्वितीयै
 कवचनमचनन दण्डकोषागोप्येकरा प्रकट, तथाहि "पोसहमुहपनि पठितेहिमीति भणिअ बीअलमासमणपुं वोत्ति पठितेहिअ
 लमासमणप पोसह मेन्मियाविय बीअलमासमणप गणमिणि भणिआ लमासमणं गउ उदठिओ इत्तिभोणयकाओ गुत्त्वयवमण

अर्णतो नमोऽगामुचुगिअ अणह- करेमि भंते । पोमह इत्यादि यावद्धोसिरामित्ति, एवं मामाधिकेडाप पचमगलं पट्टिसा करेमि भंते !, इत्याथेयंविधोऽपि तेन जिनदत्तेन त्यक्तः, एकवारमुच्चारं परित्यज्य त्रिवारमभ्युपगत इत्यत्र द्विरुच्चरणमधिकमितिगाथार्थः ॥११२॥

इत्याद्येयंविधोऽपि तेन जिनदत्तेन त्यक्तः, एकवारमुच्यते ।
संयता यत्तत् ।

अथ पुनरप्यधिकमुत्सृज्यमाह—
 मादृशं उवहाणं गिहिव अहिअंति जेण तक्किचं । आचस्सयज्जाएण । सिद्धं । पडावश्यकाराधनलक्षणं तत्कृत्यं पडावश्यकाराधनलक्षणं कथं स्वयमुपधानोदहनमन्तरेण रीतिः प्रमज्जेतेति स्वयं विचार-
 गुहिनत्-श्रावकवत् साधनामप्यावश्यकथुतागधनार्थमुपधानवहनं यत् तदधिकं, येन कारणेन ननु कृपाशिक्षाणामपि, ननु तत्त्वविदां, न पुनः सामायिकपौषधद्वादशव्रतोच्चारादिष्वपीयमेव कह णु तस्सजयणा?॥११४॥
 श्रीआवश्यकयोगेनैव सिद्धं, केषां ?-सिद्धान्तबुद्धीनां तत्त्वविदां, यतः सामायिकपौषधद्वादशव्रतोच्चारादिष्वपीयमेव कह णु तस्सजयणा?॥११४॥
 अथ पुनरपि तदाह—
 अथ पुनरपि तदाह—

[illegible][illegible]

श्रावणाणामुद्वाहाय ॥ ११३॥ अथ पुनरपि तदाह—
तच्चिअ मडिअ भायणसगइअ कह ॥ तच्चिअ मोहनीयोदयात् तथा श्रद्धा-
चारित्रमोहनीयोदयात् मोहात् चिन्निबेदे मोहात् चिन्निबेदे मोहात् चिन्निबेदे मोहात्

क्षीयमितिगार्थः साहुणाविहोमाहातारचक्षुः
कसेलग्रजलगहनं काथजलादिपरिग्रहः, ही इति खेदे, मोहात्-चारत्रमाहनाभादभाद-
कसेलग्रजलगहनमपि च सृत्तिकाभाजन-
कसेलकादिजलगहनमपि च सृत्तिकाभाजन-

[illegible]

उन्मर्गेण-मुग्धवृन्त्या कसलकसल, यत्तथाविध ज्ञानलज्ज कुम्भापदः
 उन्मर्गेण-मुग्धवृन्त्या कसलकसल, यत्तथाविध ज्ञानलज्ज कुम्भापदः

[illegible]

संगतिकं-कृण्वादौ प्राक्षिप्त, नु इति भित्तिकं साधूना न संपत्तौ चोक्तं कथं कसेल्लाडिनोर न गृह्यत इति तस्या संदेहविषयपध्यां तथा संदेहविषयवर्णो

काभाजनगतं. प्रायः शीघ्रमेव त्रसादजगुभा.
 तस्या सदहावयापल्या

शुद्धजलं वा इति श्रीकुलमण्डनस्मृत्युपपत्तौ

यद्, उच्यते, मिदन्तऽदृश्यमानत्वात् तथा तीर्थे तथाश्रयेणुपलम्बान्न, यद्वा श्रीकुलमण्डनसूत्रिचन तद्वा संदर्शविषयौषधी-
लिखितमेव लिखितं तदनुवादरूपं, न पुनस्तत्कृतं व्याख्यानं, संदर्शविषयौषधिकास्तु त्रिनिप्रसङ्गि स्वमतप्रवृत्त्यनुसारेणैव व्याख्या-
नान्, न पुनगगमामनुमाणं, यत् पर्युषणकृत्यपूर्वो सुद्विषयकृत्यनोप्योक्तमेव व्याख्यातं, न तु वर्णान्तरादिप्राप्तं चेति, तथा
श्रीअमरदत्तवृत्ति व्याख्याप्रवृत्तिरपि तथैव व्याख्यातम्, एव निखीयचूर्णविषि मोक्ष्य, “अथयं या तद्विषयार्थं पायगज्जाय”
इत्यस्य श्रीपाचार्याश्रयस्य दृष्टा अन्यतरदुब्धन वाचाराहोक्तमेव द्वाधापानीयादि व्याख्यातमस्ति, न तु कायकसेल्लकादिनीरमपि,
तथा “स्वातरयापतं फलमुपमल्लिं च तयमात्रे” इति श्रीदेवमरिक्ततपतिदिनचर्यायां, प्रवचनमरौदार तु सामान्यतो वर्णा
नगर्ग्याममयाक्तं, नतु व्यस्येति, तदपि च तदभाव इति वचनादपर्यां सुर्वखलानामभावे मत्येव प्राप्तं, न पुनर्मुस्यतया तद्वा
ममुक्तम्, अपवादतोऽपि यत् क्त्वापि वस्तुना यथा तथा वणान्तरापादितं उदकं प्राप्तं यदि तदा प्रथममुदयादौ रजोगादुलनदीतटागादि
गतमपि जलं प्राप्तं स्यात् तस्यापि वणान्तरादिप्राप्तत्वाविद्ययाद्, अथवा द्रवमुदकमुदकापूर्वादिद्रव्ययोगतोऽपि तथाभूतं जलं
श्रद्धा द्रवपञ्चानुचितमिति तत्रापि सम्मतं, नतु तर्हि वणान्तरादिप्राप्तदुब्धनं किमुच्यते इति चेद्, उच्यते, ओषधिनिपुक्तौ घाव
निस्सरुत यर्मानादुदकमुक्तमस्ति तत्राप्या गृहीतं द्रव्यं, किंच-यत्र क्त्वापि नीरविचारस्तत्र सर्वत्रापि प्राय क्त्वादिद्रव्याख्या
नमुपलभ्यते, न पुन कायकसेल्लकादिना तत्राभूतमपि, तत्रैतस्तु मत्यपि क्त्वादिनीर मुख्यवृत्त्या तदेवाहृतं स्वादलाम्पट्वात्,
किंच-मुस्ययुग्मा कसल्लकादिनीराण्य आयासाम्लदुब्धनिष्पत्तिरपि न संभवति, यत् श्रीआचर्यकृतौ आयाम्-अवभाषणे
प्रसङ्ग-तुयो र्गस्याभ्यां निवृत्तमायामाग्नमित्यायामाग्न्यभ्युत्पत्तिरस्ति, तथा योगशास्त्रेणैव क्त्वाहृतौ अवभाषण-अव

आणमाम्लं च तुर्यो रसः ते एव प्रायेण व्यञ्जने यत्र भोजने ओदनमुलमापकधुप्रभृतिक तटाचामाम्लं समयभाषयोज्यते, किंच-
 काथकसेल्लकादिना जलपरिणमनकालोऽपि स्वबुद्ध्या सम्यक्त्वं ज्ञातुं शक्यते, यतः “वर्णारसगंधफामा जह दधे जग्मि उक्कडा
 हंति । तह तहचिर न चिह्वड अमुभेसु सुभेसु कालेसु ॥१॥ इति वृहत्कल्पभाष्यं, तद्वृत्तिर्यथा—यस्मिन् द्रव्ये यथा यथा वर्णग-
 न्धरसस्पर्शा उत्कटा उत्कटतरा भवन्ति तथा तथा तेन तेन द्रव्येण सह मिश्रितमुदकं चिरं न तिष्ठति, क्षिप्रं क्षिप्रतर परिणमत
 इति भावः, किमविशेषेण?, नेत्याह—ये अशुभा वर्णादय उत्कटास्तेष्वेव क्षिप्रं परिण मते, ये तु शुभा वर्णादयस्तेषूत्कटेषु कालेन
 परिणमते, चिरादित्यर्थः॥ इति कल्पवृत्तौ चतुर्थवर्ण्डे पत्र १७५, शुभद्रव्यं च काथकसेल्लकादि, अतस्तत्प्रक्षेपणे नीरस्य परिणम-
 नकालो न जायतेऽनुकूलत्वादेव, किंच—काञ्जिकादिजलग्रहणे जिनाञ्चैव कारणं दृश्यते, न पुनः स्वादमुखलम्पटतेति सर्वजनप्रतीतं,
 काञ्जिकजलं चागमोक्तं परित्यज्य काथकसेल्लकादिजलग्रहणं तु स्वादमुखपरत्वमेव व्यञ्जयति तद्ग्राहिणां, ननु शुभद्रव्यप्रक्षेपे
 परिणमनकालपरिज्ञाने सितापानीयस्याग्यग्रहणप्रज्ञ इति चेन्मैवं, सितापानीये तु स्वादार्थं पित्तोपशमनाद्यर्थं वा सिताप्रक्षेपः
 क्रियते, मा च नालपा संभवति, किंतु बह्वेव, अन्यथा स्वादपित्तोपशमनाद्यसंभवात्, काथकसेल्लकादिनीर तु स्वल्पेनैव चूर्णेन क्रि-
 यते, ततो न तत्परिणतिशुद्धिग्लपस्वादोऽपि गृह्यते, ततो न सितापानीयमाम्यं, किंच—किंचिद्रव्यं तथाविधमेव भवति यन्मधुर स्वल्पं
 च मदापि वर्णं परावर्त्तयति यथा मध्यादि, एवं छगणादिपानीये योज्यं, किंच—सिद्धान्तोक्तायामकाञ्जिकादिजलहीलनां कुर्वतः
 खग्रस्य नाम्नाऽपि भिक्षुन्वासंभवः, यतः—“आयामगं चैव जवोदणं च, सीअं सोवीरं जवोदगं च । नो हीलए पिडं नीरसं तु, पत-
 कुलाडं परिषए जे स भिक्खु ॥१॥” इति श्रीउत्तरा० ताडकपानीयग्रहणं भिक्षोर्लक्षणमुक्तं तच्च खरतरेण नाभ्युपगतं, न चान-

स्युपगम एव, किं तु तद्ब्राह्मिणां शीलनाथयोऽपि, यदुक्तं—“सुदृग्णाथयजगया” इत्यादि गणधरसार्द्धशतकं १०५ गाथा, सुद्वीक्ष्यायां
 तपागणमाधूनां वर्णनं यथा मलमलिनगाप्रदौर्गन्ध्यपात्रावध्रावतन्दुलधाननादिप्रादिगामेकाकिविहारिणां गुरुकुलवासत्यागिनां तप
 स्थिनामित्यादिवर्णनं कुर्यकारमनः स्नानादिकरणं द्युषितवान्, अवभावप्यादिशीलेन च सिद्धान्तानस्युपगन्तस्त्वमपि, यत मिद्वान्ते
 तदुपादानात्, तथाहि—“सेखं पुण पाणगजायं जायेज्जा, तज्जहा—उत्सेइमं१ संसइमं२ चाउलोदगं वा३ अण्णयरं वा तहप्पगारं
 पाणगजाय” इत्यादि यावत् फासुअं आब पठिगाहेज्जा ॥ ४६ मिक्खुं२ वा समापे सेख पुण पाणगजाय जायेज्जा, तज्जहा—तिलोदग
 वा४ तुमोदगं वा५ जवोदग वा६ आयामं वा७ सोवीरं वा८ सुदविअब वा९ अण्णयरं वा तहप्पगार पाणगजाय” इत्यादि
 यावत् मिक्खुम्म मिक्खुभीए वा सामगिअ” इति श्रीआन्ना० द्वि० सु० प्रथमाध्यायने सप्तमोद्देशक एतद्वीक्षिकदेखो यथा
 ‘अहे’त्यादि सुगम, पानकाचिकार एव विज्ञेयार्थमाह—स मिधुगुरपतिकूल प्रविष्टो य पुन पानकजातमेव जानीयात्, तद्यथा ‘तिलो
 दकं’ तिलं केनचित्प्रकारेण प्रासुकीकृतसुदकम्, एव तुपेयवैवा, तथा आषाम्लम्—अवश्यामं सौवीरम्—आरनाल सुदविक्कट—प्रासुक्कम्
 अन्यथा तथाप्रकारं ब्राह्मपापानादि पानकजात—पानीयमामान्यं पूर्वमेवावलोकयेत्—यस्येदित्यादि” अत्र सुदविक्कट प्रासुक्कमुदकमुक्तं,
 तत्र चूयिकारादिभिरुष्णोदकमेव व्याख्यातम्, अत मामान्येन प्रासुकोक्तावपि उष्णोदकमेव ज्ञेयं, ग्रन्थान्तरसम्मतैस्तथैव द-
 र्शनात्, प्रासुकस्यापि तथात्वेन विज्ञेयितत्वाच्च, यदागम—“उसिण्णोदग तत्तफ्फसुअं”ति दप्रवै० (अ० ५३-१-७७ सू०) अन्यज्ज-
 ष्ठेन तु वक्ष्यमाणोद्देशकमप्यितानि पानीयानि गृहीतानि, तानि येमानि—से मिक्खु वा२ जाव ममाणे से ज पाणगजायं जायेज्जा
 तज्जहा—अथपाणगं वा१० अवाहगयाणग वा११ कविट्टपाणग वा१२ मातुडुगपाणग वा१३ सुदिआपाणग वा१४ दालिमपाणगं वा१५

खज्जूरपाणं वा १६ नालिएरपाणं वा १७ कर्गिरपाणं वा १८ कोहलापाणं वा १९ आमलगापाणं वा २० चिंचापाणं वा २१ अण्णा-
 यर वा तहप्पगारं पाणगजायं” इत्यादि, न पुनः कसेल्लकादीनि क्वापुत्तानि, तथा “वासाम्नासं० निच्चभत्तिअस्स भिक्खुस्स कप्पंति सव्वा-
 इं पाणाइं पडिगाहिच्चत्ति, वासा० चउत्थभत्तिअस्स० तओ पाणगाइं पडिगाहिच्चए, तं०—उस्सेहमं वा संसेहमं वा चाउलोदगं वे’ त्यादि”
 श्रीपर्यु०, इत्याद्यागमोक्तजलेषु आस्तां तावत्तन्दुलधावनादिकं जलम्, उक्तजलेष्वेव यच्छुद्धविकटशब्देनोणजलं यदुक्तं तदप्यवग-
 णय्य नामग्राहेण क्वाप्यनुक्तमपि कसेल्लकग्रहणं सिद्धान्तानङ्गीकारकत्वसूचकं, यस्तु तन्दुलधावनादिपानीयपानविषये गृहस्थानां प्र-
 त्याख्यानं कारयति स सिद्धान्तानभिज्ञ एव, प्रतिवर्षं नभासमक्षं वाच्यमानकल्पसूत्रे तन्दुलधावनादिजलस्य स्पष्टोपलम्भात्, न
 च तद्ग्रहणं माधूनामेवेति वाच्यं, श्रावकाणां तु क्वाप्यागमे पार्थक्येन जलविभागानुपलम्भाद्, अचित्तभोजिनस्तु श्रावका अप्य-
 तस्तेषामप्येतान्येव पानार्हाणि, पानागाराणामपि साधुममानत्वाद्, यथा चावश्यके वन्दनकस्य कः कर्ततिद्वारे “पंचमहद्वयजुत्तो
 अणलसमाणपरिवज्जिअमईओ । संविग्गनिजग्घी किइक्कम्मकरो हवइ माहू ॥१॥” इति वचनात्माधुरेव वन्दनककर्त्ता प्रोक्तो, न
 च श्राद्धादिः, स चानुक्तोऽप्यागमाविरोधेनोपलक्षणाद् गृहीतः, तेनैव विधिना यथा वन्दनकं ददाति तथा तन्दुलादिपानीयस्य-
 नुक्तानां श्राद्धानां युज्यत एव, अन्यथा श्राद्धानां पानार्थं पानीयविभागो दृश्यतामित्यलं विस्तरेण, ननु ‘अदुवा वारधोअण’मि-
 त्यादिदशैकालिकवचनात् “कंजिअआयामासइ संमदुमिणोदगस्स वा अमति । फासुअजलं तमजहं तस्सासइ तसेहि जं रहिअं॥१॥”
 श्रीनिशीथभाष्ये संसइशब्देन ‘गवंगरसभायणनिकेअणं’ति तच्चूर्णौ जरण्यानीयमुक्तमित्यागमवचनाच्च मुख्यतः माधूनां जर-
 त्पानीयमेव युज्यते, न पुनस्तद्बहुणोदकमपीति ननु तद्ग्रहणं भवतामपि स्वादलाम्पद्यादेवेति चेन्मैवम्, उण्णोदकस्यापि मुख्य-

तथा बहुषु स्मार्गेषु भणनात्, तथाहि 'उसिणोदगतचक्रासुअं, पट्टिगाहिअ संजए'ति श्रीदशरूपे०, तथा 'उसिणोदगतचक्रमोक्षणो धम्मो तिअस्स मुणिम्म इमिउ'ति श्रीसुत्रकदम्मे वेतालीयद्वितीयाध्ययने, तथाऽन्यत्राप्सुष्योदक साधूनामुत्सगत' प्रवचनोक्तमेव पोष्यं, न पुनरेवं कापि कसेल्लकजलमिति, अधिकृत्यं चोत्सगपद्वचनुक्तस्यापि भणनात्, इदं च विवक्षया न्यूनोत्प्रेक्षेऽपि पतत्य पवादपदेभ्यः परित्यक्तत्वादिति गाथार्य ॥१४॥ अथ कसेल्लकपानीयग्रन्थे भ्रमयतनाद्यभाव यत्स्यात्तदाह—

तत्सजयणाडअभावे सजमलेसोऽपि दूरतरवदिभो । त्वविद्योऽपि मग्गो उम्मग्गो केरित्तो दुल्ला ॥१५॥
 भ्रमयतनाद्यभाव सम्यक्त्वमपि न संभवति, तस्य लक्षणस्याप्यभावात्, सम्यक्त्वलक्षणं त्वेवं—'भ्रमसंवेगनिर्विघ्नानुकम्पाद्विरक्त्य लक्षणै । लक्षणं पञ्चमि सुम्यद्, सम्यक्त्वमुपलभ्यत ॥" इति श्रीयोगशास्त्रे, सम्यक्त्वाभावे च कुत समयमंगंधोऽपि ?, आ-
 म्वां भवधिरतिसंयम, देवधिरतिपरिणामोऽपि दूरतरपत्तिः—अतिदविष्टर तद्वृगन्धस्याप्यभाव इत्यर्थः, अयं भावः—सम्यग्गृष्टि-
 र्देवधिरतिवा भ्रमयतनापरायणो भवति, अयं तु यतिलिङ्गधरोऽपि न तथेति कथं साधु ?, एव मत्यपि यदि हे स्वरतर ! त्वदभि-
 मतं पूतगादिप्रसजन्तुविराघनाहेतुं अतलकसेल्लकजलग्रहणमपि मार्गो—ज्ञानादिरूपो मोक्षस्य भवेत् तर्हि कीदृश उन्माग ?, अय-
 मेवोन्मागो, नान्य इति गाथार्य ॥१५॥ अथ पुनरप्यधिकभूत्युग्रमाह—

माधयकुलपट्टिसिद्ध पज्जुसिअविदत्ताइ ज रत्त । सिद्धतवययणमलिअ भणिऊण मयम्यण मुहम्मो ॥१६॥

भात्रककुलप्रतिपिद्ध—नाम्नापि यः आबक इति म्यातिमान् तदीयकुल प्रतिपिद्धं रात्रिमोजनवटिदमप्यकल्प्यमिति वचनप्रवाहेन

? अनीवं परिणय कर्त्तेति पिण्डिपपाप्रथमोऽंके मत्तमसतित्तमाया गाथाया पाठान्तरमिदं, तत्रोप्योदकव्यधिकारान्

जुगुप्सितं यद् राद्वं मदर्थार्द्रमिति गम्यं पर्युषितं—राज्यन्तरितं द्विदलं मुद्रमापादिधान्यविशेषः, आदिगन्धदात्पौलिकादिपरिग्रहः, तादृशमलीकम्—अनुक्तसप्युक्तमित्यसदभ्याख्याननामत्यं सिद्धान्तवचनं भणित्वा मूर्खो भक्षयतीतिगाथार्थः॥११६॥ अथ पर्युषितं

द्विदलादिकं कीदृशं भवतीत्याह—

रत्तन्तरिअं विदलं चलिअरसं पोलिआ उ लालजुआ । ओसन्नं तेण तयं न भुजई साणुकंपम्मई ॥११७॥

राज्यन्तरितं द्विदलं चलितरसं—विनष्टं संभवेत्, पोलिका च लालायुता—द्वीन्द्रियजन्तुविशेषसंयुक्ता भवेद्, यदागमः—“मिच्छतमसंचइए विराहणा तत्थ पाणजईओ । संमुच्छणा य तक्कण दवे अ दोमा इमे हुंति ॥१॥ इति श्रीकल्पभाष्ये, तद्वृत्तिर्यथा अशनादिकं रजन्या परिवास्यमानं दृष्ट्वा शैक्षोऽन्यो वा मिथ्यात्वं गच्छेदुड्डाहं वा कुर्याद्—अहो अमी असंचयिका इति, तथा परिवासिते संयमात्मविराधना भवति, तत्र संयमविराधना भाव्यते—सत्तुकादिषु धार्यमाणेप्रणिकादयः प्राणजातयः संमूर्च्छन्ति, पूषलिकादिषु लालासंमूर्च्छना च भवति, उन्दरो वा तत्र तर्कणम्—अभिलापं कुर्वन् पार्थतः पार्थतः परिभ्रमन् मार्जारदिना भक्ष्यते, एवमादिका संयमविराधना, आत्मविराधना तु तत्राशनादौ लालाविषसम्पर्षो लाला मुञ्चेत् त्वग्विषो वा जिघ्रन् निःश्वासेन विषीकुर्याद् उदरो वा लालां मुञ्चेद्, द्रवे चाहारे रात्रौ परिवास्यमाने एते वक्ष्यमाणा दोषा भवन्तीति श्रीकल्पवृत्तौ । तथा “चलितरसं कुथितान्नं पर्युषितद्विदलपूषिकाद्यनेकजन्तुसंसक्तत्वाद्, उपलक्षणात्पुष्पितोदनपक्वानादिदिनद्वयातीतदध्याद्यापि चेति आचक्रप्रतिक्रमणसूत्रवृत्तौ ‘ओसन्नं’ति ओसन्नं—प्रायेण तेन तर्क—कुन्मितं तत् तर्कं द्विदलादि मानुकभ्रमतिः—त्रमानुकम्पान्वितवृद्धिर्न भुंक्त इतिगाथार्थः ॥११७॥ अथ परः शङ्कते—

ननु पञ्चसिंशविवस्वप्पमुह पाण्ण नीरस मणिअं । तस्मिअ सुणीणमुच्चिअं तप्पडिसेहो न सिं सेओ ॥११८॥
ननु भो पर्युपिठदिदलप्रमुत्सं प्रायेण नीरस मणितमागमे इति गम्यं, 'स च्चिअ'पि तदेव मुनीनां-वितेन्त्रियाणासुचित्त-
योग्य, तस्मत्तिपेव 'सि'ति तपो मुनीनां न भेयानिति पूर्वपक्ष इति गाथार्यं ॥११८॥ अथोचरमाह-

तन्नो सुत्त जम्हा गहिअव त इविअ साहूण । ज संजमउवगारी बाहाकारी न कइआवि ॥११९॥
त प्रागुक्तं न युक्तं यद्-यस्मात्साधूनां तदेवोचितं यत्संयमोपकारी-धारित्रक्रियापुष्टिकरं, न पुनर्वाधाकारि-सयमक्रियोपहनृ-
क्त्वाचिदपीतिगाथार्यं ॥११९॥ व्यतिरेकेऽतिप्रसङ्गनिर्दिशमाह-

अण्णह मूहप्पमुहं गहिअव न उण घयगुहप्पमुहं । एव विआणिऊण पवयणमेरा न मोत्तवा ॥१२०॥
अन्यथा नीरसाहारप्रहमात्राप्रह मृतिप्रमुत्स-मस्मादिस्मादिविद्वद्वाञ्छितपतितशुष्कपलाशपद्मादिप्रह' तदेव प्रहीतव्यं-मोज्य
स्यात्, नैवेद्यपि तथाविचवस्तुषु मसादेरेव नीरसत्वात्, न पुनर्घृतगुहप्रमुत्सं-घृतगुहदधितुगवपक्काभादि, उप्येभ्योऽपि कुरादिभ्यो
घृतादेरतिशयन सारम्याद्, एवममृता प्रकारेण विज्ञाय प्रवचनमर्यादा न मोक्तव्या, सा वैध-धावककुलोत्पन्ना हि अमस्यमो
विनो न भवन्ति, दिदलादिक् तु पर्युपित प्रापो विनष्टस्वभावमनन्तकायादिवदमस्यमिति ज्ञात्वा वर्जनीयमितिगाथार्यं ॥१२०॥
अथ तस्मात्किं कचव्यमित्याह-

पञ्चसिअविदलमाइ अह पाण्ण कुडिअलालुअ । तेण तवइरित्त जुत्त साहूण कुराई ॥१२१॥
पर्युपितदिदलादि आइ-जलक्लिभ, न पुन' शुष्कमपि, प्रायेण-पादुस्येन कथितं च भवेत्, माषादि क्वचि बलितरसं पुष्पिकादि

कं तु लालाः—संमूर्च्छिमद्वीन्द्रियजीवविशेषास्ताभिर्दुतं—संसक्तं स्यात्, तेनैव कारणेन तद्व्यतिरिक्तं कूरादि साधूनां सर्वमा-
वधवर्जकानां ग्रीहीतुं भोक्तुमिति गम्यं युक्तमिति गार्थः ॥ १२१ ॥ अथ कदाचिन् कूराद्योदनोऽपि चलितरसो दृश्यते

तत्र किं कर्तव्यमित्याह—

कूराई पुण पायं न उत्तदोसेहि दूस्सिअं जम्हा । तेण निरिक्खिअ मुणिणो दूस्सिअसेमं पभुजंति ॥ १२२ ॥
कूराद्योदनजातिः पुनः प्रायो—चाहुल्येन पर्युपितमिति प्रकरणाद्बोध्यं, नोक्तदोषैर्दूषितं स्याद्, यथा हि द्विदलादि विनश्वरस्व-
भावं न तथैवोदनाद्यपीत्यर्थः, यस्मादेवं तस्माद्बाहुल्यग्रहणात् कदाचित्तथाविधसामग्रीवशाच्चलितरसं भवेदपीति संभावितदोषपरि-
हाराय निरीक्ष्य—वस्त्वन्तरालिप्ते पात्रे प्रथमं स्वल्पं गृहीत्वा चक्षुषा निरीक्ष्य जिघ्रति पश्चाद्यथोपयोगि गृह्णतीत्यादि निशीथचू-
ष्याभ्युक्तविधिना सम्यक् पर्यालोच्य मुनयो दूषितशेषं—कदाचिच्चलितरसं स्यात्तत्परित्यज्य शेषं प्रभुजते—गृहपतिदत्तं मदादाया-
भ्यवहरन्तीति गार्थः ॥ १२३ ॥ अथ तदपि कीदृशमित्याह—

तं पि जइ केवलणं जलेण रद्धं हविज्ज जहजायं । अम्हेहवि णो धिप्पइ विअलं जह् बुद्धवयणाओ ॥ १२३ ॥
तदपि—कूरादिकमपि पुनर्यदि केवलजलेन राद्धं स्यात्तद्यथाजातं तत्क्रादिनाऽसंस्कृतं बुद्धवचनान्नास्माभिर्गृह्यते, अस्माकं बुद्ध-
संप्रदायस्त्वेवं—तत्क्रादिना राद्धं मिश्रं वा कूरादि ग्राह्यम्, इतरद् द्विदलवद्विनश्वरस्वभावं परिहार्यमिति गार्थः ॥ १२३ ॥ अथ

तादृग्विदलभक्षणमुपसंहरन्नाह—

केवलजलेण रद्धं तंदुलमाईवि पाय चलिअरसं । विदले सुराणुभावो किं जाओ जेण णो चलिअं ? ॥ १२४ ॥

तद्गुणपि कालजलन गद प्रायश्चित्तस्य स्यात्, एतवाप्यधिसिद्ध, विदल किं सुगानुभाषो जानो येन तत्र चलिंतरसत् !, एवं वृषिक्रान्तपि भाष्यमिति गायार्थं ॥१२४॥ अथ प्रवचनमर्यादास्वरूपमाह—

ज ज यद्वल्सहाय पद्यपणमेराह रयस्वय भणिअ । जह यमवयगुस्ती भणिआ न तहा य अण्णेसिं ॥१२५॥
ययद् बहलस्वमार्थ—निरुपाधिकस्वरूप वस्तु तत्प्रवचनमेरायाः—जिनप्राप्तस्य मर्यादाया रक्षक भवित, दृष्टान्तमाह—य
या मध्यप्रतगुप्ति, प्राकृतत्वादेक्यपनं मध्यप्रतगुप्तयो भणिता, तांमेमा—“वसहि कद निसिञ्जिदिअ कुइइतर पुइकीलिअ प-
णीअ । अइमायाहार विभूमणा य नव भंसुगुणीता॥१॥”पि, न तथा—तन प्रक्षरणान्नेपां महाप्रतानां गुप्तयो भविता इति गायार्थं
॥१२५॥ अथ तत्र हतुमाह—

पाय गुप्तिविलोके लोको यमवयस्स जह विहो । विट्ठिपहणेहिं तद् नसेसि मववयाणपि ॥१२६॥

गुप्तिविलोप प्रायो मध्यप्रतस्यापि मङ्गो दृष्टिप्रधानः—सर्वार्थया दृष्टो न तथा अन्येषां व्रतानामपि, दाष्टान्तिकयोव्रता त्वेवं—यथा
गुप्तिमन्त्रे मध्यप्रतमङ्गो न तथा अन्येषामपि, एवं पर्युपितत्वेऽपि विदलाग्र्यया चलिंतरसत् न तथा कूराद्योवनस्यापीति गायार्थः
॥१२६॥ अथ पर्युपितयोऽपि दिट्ठलादिदलयो कथितादधितनियमामाव प्रदर्श्य व्यवहारनयसुमर्बनाय गाथायुग्ममाह—

अइविअ विदलप्पमुह पउजुसिअ किंवि होइ मविणट्ठ । किंविओ भणजायं विणट्ठमन्नि होइ पउजुसिअ ॥१२७॥

तद्विअ बहलमहाव अहिगिवा होइ वाऊ बवहारो । सो येव सजयाण पवित्तिनिवित्तिहेउत्ति ॥१२८॥

यद्यपि च दिट्ठलप्रमत्तम्, प्रादिग्रन्थात्पिस्मृतिप्रदः, किञ्चित्पुपितमविना—चलिंतरसं न भवेदपि, पुनः किञ्चिदोवनजातं

पर्युषितं विनष्टमपि भवेत्, तथापि बहलस्त्रभाषमधिकृत्य चारुव्यवहारः—शोभनो व्यवहारो भवेत्, 'सो चेव'ति म एव व्यवहारः संयतानां प्रवृत्तिनिवृत्तिहेतुरिति, अयं भावः—द्विदलं हि पर्युषितं बाहुल्येन विनष्टं स्यात्, तेन ततो निवृत्तिः—अपसरणं, गृहिणा दीयमानं सदोषमतो नास्माकं कल्प्यमिति भणित्वा परिहरतीत्यर्थः, कूरादोदनजातं तु दीयमानं सम्यग् परीक्ष्य शुद्धमस्माकं कल्प्यमिति भणित्वोपादत्ते इति गाथायुगमार्थः॥१२७॥१२८॥ नन्वोदनवद् द्विदलमपि सम्यग् निरीक्ष्य यदचलितरसं तद् गृह्यते तत्र को दोष इति पराशङ्कामुदाहरणेन परिहरति—

सुविहिअनेवत्थजुओ ववहारपरिक्खिओ जहा पुज्जो । न तहा कुत्तित्थलिगी ववहारपरिक्खवाहिरिओ ॥१२९॥
सुविहितनेपथ्ययुतः—सुसाधुवेषधारी व्यवहारपरीक्षितः—छन्नस्थगम्यतीर्थवर्त्तिब्रह्मव्रतादिमूलोत्तरगुणगणान्वितो यथा पूज्यो वन्दनाभ्युत्थानादियावदाराधनविधिना आराध्यो न तथा कुतीर्थलिङ्गी—शाक्यादिलिङ्गधरः, तल्लिङ्गं तु पिच्छिकाकमण्डलुधातु-रक्तवस्त्रादिविह्वं तेन युक्तोऽभ्युत्थानानर्हः, कुत इति विशेषणद्वारा हेतुमाह—यतः सोऽन्यतीर्थिको व्यवहारपरीक्षावाह्यः—अयं जि-नोक्तमार्गानुष्ठानपरायणो भवत्युत नेति परीक्षाया—अनर्हः, तादृग्लिङ्गे कथंचिन्निश्चयतः किञ्चिद्ज्ञानादिरूपमार्गस्य चोन्मार्गतया जिनैरुपदिष्टत्वादिति गाथार्थः ॥१२९॥ अथ दृष्टान्तमाह—

तेण मरीहत्तिदंडी कविला इत्थंयपि सुद्धवयणंपि । भासंतो दुब्भासी भणिओ उस्सहेण दुह्भागी ॥१३०॥
येन कारणेनान्यतीर्थिको व्यवहारपरीक्षावाह्यस्तेन कारणेन मरीचिनामा त्रिदण्डिको—भरतसुतः प्रतीतः, स च निजदेशनाप्र-तिबुद्धं याहि यतिसमीपे मोक्षमार्गैकहेतुं संपूर्णं बाधुधर्मं प्रपद्यस्वेत्युक्ते कपिलो जगाद—किमिति शोभनो मार्गो भवता त्यक्त इत्युक्ते

मरीचिकग्राह्य धर्मगात्रिदम्भविरता नाहमित्याद्यवमुक्तेऽपि कपिल उवाच, सुख्य त्रिलुक्कोऽपि साधुमागानमिमुखो मनुचितः सहायः
संवृत इति विचिन्त्य 'कविला इत्यपि इत्यपि' पि हे कपिल ! ममापि पाद्ये किञ्चिद्वर्म इत्युक्ते तथाविषयमोमिमुस्त प्रव्याजितवान्,
अत्र यद्यपि 'तत्त्ववि मरीचनामा आदपरिवायगो उममनना । मज्झायस्यजुचो एगते प्रायइ महप्पा ॥१॥ यजति वजमीरु बहु
वीवसमाउल जलारंभ । होउ मम परिमिण्णं जलेण प्पावं च पियव च॥२॥" इत्यागमगम्यदेवविरतिषर्मे विद्यमानेऽपि मुदधचन
मपि मापमाण श्रीश्रयमेष दुर्मापी-अनुचितभापी भणितः, यदागम - "दुग्गमामिण्णमिक्कम् मरीइ दुक्खमागरं पत्तो । ममिओ
कोढाब्भोडी मागरसरिनामधिजावं॥१॥"ति, तत्र निदानं तावदयतीरिक्खवेये विद्यमाने मम्यत्त्वन्ववहारस्याप्यभाषान् कृतो देव-
विरतिपरिणामव्यवहाराऽपीति व्यवहारपरीक्षावाप्तस्यापि मरीचेस्तादृगुल्लिखारित्व मम मार्गे किञ्चिदुर्मोऽस्तीतिवचन जिनाम्नाया
अभावादुत्तुद्धानुरूपमन, यतो यद्यपि तादृगुल्लिखधरोऽपि मरीचिः किञ्चिदुर्मवान् तथापि न तन्मागस्तारश्च, एवविषयवचनेन तन्मा
गोदीपनमत्र स्यात्, न पुनः श्रावकमागस्यापीति व्यवहारो बलीयान्, व्यवहारस्तु बाहुल्यपक्षापेक्ष इति, यस्वमन्त्रधर्मजोपास-
कस्य सम्यक्त्वव्यवहार स च श्रीमहावीरश्रावकत्वेनैव, न पुनस्तन्मागाधितत्वेनैव, सोऽपि तयोपदिश्य कञ्चन प्रायोजयिष्यन्तिहि
सोऽपि तथैवाविष्यदिति गाथाय ॥३०॥ अथोक्तमेवार्थं गायया सूषयति-

साहसमीवे पुण्णो घम्मो अमह तु किञ्चि न य पुण्णो । इजमासा तद्धिगे नो जुत्त तेण मोमसि ॥३१॥

साधुममीप धर्मः पूर्णः, मम तु किञ्चिन्, न पूर्णं इतिमाया तद्धिगे-तादृशे लिङ्गे विद्यमाने न युक्ता, तेन मया-अमत्येत्यत
एनोत्सन्नमापिमागपतितो, निषयनयारमम्यगृष्टिरपि त्रन्दुमप्यकल्प्य इति नियुक्तिस्कारवचनं प्राग् प्रदर्शितमितिगार्थः ॥ १३१ ॥

अथ पुनरपि दृष्टान्तमाह—

जयवऽणतित्थिआविअ सिज्झतिअ नङ्कु सातेत्थिआ केई । तहवि परतित्थिगहिआ जिणपडिमा कप्पए नेव ॥ १३२ ॥
यद्यप्यन्यतीर्थिका अपि—अन्यतीर्थिकवेषमात्रधारका अपि कदाचित् तथाभव्यत्वरिपाकवशात् सम्यक्त्वावबोधादिसामग्र्यां सत्यां सिद्ध्यन्ति—एकस्मिन् समये उत्कृष्टपट्टे दशापि मोक्षं यान्ति 'नहु' नैव केचित् स्वतीर्थिका अपि तथा सिद्ध्यन्ति, तथाप्यास्तामन्य-त्परतीर्थिकाराधनादि, चोऽप्यर्थे, परतीर्थिकगृहीतजिनप्रतिमाऽपि न कल्पते जैनानाम्, उपनयस्त्वेवम्—अन्यतीर्थिकवद् द्विदलं तच्चा-चलितरसमपि परीक्षावाद्यमतिकृत्वा हेयमिति गाथार्थः ॥ १३२ ॥ अथ पुनरपि लौकिकदृष्टान्तमाह—

लोएवि सुजाइकुलुप्पणो सुपरिक्खिओ जहा जुग्गो । न तहा बिचरीओवि अ गुणवंपि विवाहमाईसु ॥ १३३ ॥
लोकेऽपि सुजातिकुलोत्पन्नः—शुद्धमातापितृपक्षोत्पन्नः सुपरीक्षितो विवाहादिकार्येषु योग्यो भवति, न तथा विपरीतोऽपि—हीन-कुलोत्पन्नोऽपि कदाचिद्गुणवानपि, तद्वद् द्विदलं हि पर्युषितमार्द्रं सत् सकलमपि परिहरणीयं, ओदनजातं तु सुकुलोत्पन्नवत् सुपरीक्ष्य-ग्राथिमिति गाथार्थः ॥ १३३ ॥ अथ परिहारमधिकृत्यालौकिकदृष्टान्तमाह—

उत्तमकुले असुद्धो जो जाओ सो णु चेव चइयवो । विचरीअकुलं सयलं सुकुलेहिं चेव चइअवं ॥ १३४ ॥

उत्तमकुले योऽशुद्धो जातः शुद्धिं वितर्कं स एव त्यक्तव्यः—त्याज्यो, विपरीतकुलं तु 'सुकुलेहिं' ति सुकुलोत्पन्नैः सकलं 'चेव' ति एवार्थे व्यवहितोऽपि सकलमेव त्याज्यम्, एवमोदनजातौ यदशुद्धं तचावनमात्रमेव परिहर्तव्यं, न पुनस्तज्जातिमात्रं, द्विदलपूषि-कादिकं तु पर्युषितमार्द्रं सन्न हीनकुलोत्पन्नवत् तज्जातिमात्रमपि त्याज्यमिति गाथार्थः ॥ १३४ ॥ अथ पुनरपि लोकोत्तरदृष्टान्तमाह—

जह वा परपरिगदि आ सिणपदिमा मयओऽवि उस्सुत्ते। मुणिगुणसुतोवि कुसीललिगिबग्गेऽवि परिषत्तो ॥१३५॥

यथा वा परपरिगृहीता-हरिरादिपुण्या मिथ्याद्यष्टिपरिगृहीता अिनप्रतिमा हरिरादिप्रतिमेव त्याज्या, उत्सृजे-उत्सृज्यमाभिमाणे पठितं कदाचित्कोऽपि मद्रकोऽपि-वस्तुतोऽप्यापन्नदर्शनोऽपि व्यवहानयाषलम्बिमिस्त्वन्नमापिवस्यस्त्या, सम्यग्दर्शो द्रष्टुमर्ह-
त्यन्मात्, इन्दीललिङ्गिचर्गे-पार्थस्यादिसमुदाये मुनिगुणयुक्तोऽपि-साधुगुणसमन्वितोऽपि पार्थस्यादिवस्याज्य इति, गाथार्य-
॥१३५॥ अथ दाष्टीन्तिकसोऽनयाय गाथामाह-

एव निअगुणखिलयामावे चिदलाह रसिमंतरिअं । कुहणसदावयवग्गे पडिअ परिहेअमेवसि ॥१३६॥

एवम्-अनेन प्रकारेण प्रसुक्तयुक्त्या निअगुणखिलयामावे-अविनष्टत्वे, सत्यपीतिगम्यं, विदलादि राअ्यन्तरितं, द्वितीयविने
इत्यर्थः, कदापि लिङ्गितस्याद् तथापि कथितस्वभावकः-वृत्तित्वं स्वभावः कथनेन हेतुना स्वभावको यस्य न जासौ
न गम्य स कथनस्वभावकमर्थं सत्र पठितं विदलायादर्थं पर्युपितं विदलपूषिकादि परित्यागमेवेति गाथार्यः ॥१३६॥ अर्थेयं कुत इत्याह-

ववहारो बहु पजय सोए सोउसरे अ मग्गमि । तस्सुच्छेए तित्थुच्छेओ छेण्णि निविदो ॥१३७॥

व्यवहारो-न्यवहारनयप्रशुषि कोके-लौकिकमार्गे लोकोपर-जनप्रवचने व्यवहार-श्रुताद्यनुसारेण बाहुन्यप्रशुषिः बाहुपल
वान्-अतिबलिष्ठः, यदागमः-“ववहारो बहु(अविदु)मल्लव ज छउमत्थपि षंदए अग्ग। जा होए अणामिको आअतो वम्ममं पज्ज ॥१॥”
(३-१२३ भा०) इति, तस्योच्छेदे-तदिलोपे छेकैः-निपुणैर्गणपरादिभिः तीर्थोच्छेदो निर्दिष्टः, यदागमः-“अए विज्जवयं पस-
अट ता मा ववहारनिच्छयं सुअह । ववहारनतच्छेदे तित्थुच्छेओ जओअस्स ॥ १ ॥ (१७२) इति भीषणवस्तुके इति गाथार्य-

॥१३७॥ अथ पर्युपितशब्दाद्भ्रान्तस्य खरतरस्य भ्रान्तिनिराकरणाय पर्युपितशब्दस्वरूपमाह—

पञ्जूसिअसदत्थो अहिगारवसेण होइ पाणत्ति । जो जत्थ जहा वुसो जुत्तो तह चव णो इहुरा ॥१३८॥

पर्युपितशब्दार्थोऽधिकारवशेन-प्रकरणवशेन नानेति-नानाप्रकारोऽनेकप्रकारो भवति, तेन योऽर्थो यत्र प्रकरणे युथोक्तो-येन प्रकारेण पण्डितैर्भणितः स तथैव विचार्यमाणो विचारसङ्गतो भवति, नो इतरथा, यत्र कापि भाविताऽर्थोऽन्यत्र सर्वत्रापि तथैव विचार्यमाणो न शुक्तिमङ्गतो भवति गार्थः ॥१३८॥ अथ पर्युपितशब्दस्यानेकधा कविप्रयोगं दर्शयति—

कत्थवि ठाणढभंसे पुराणभावे कहिन्वि वावणणे । कत्थवि सीअलभावे रत्तंतरिएवि पञ्जुसिओ ॥१३९॥

पर्युपितशब्दः क्वचिद् स्थानग्रंथे-उत्पत्तिस्थानाद्भटे प्रयुक्तः, तथाहि—“दृक्षं क्षीणफलं त्यजन्ति विहगाः शुष्कं मरः सारसाः, पुष्प पर्युपितं त्यजन्ति मधुपाः दग्धं वनान्तं मृगाः । निर्द्रव्यं पुरुषं त्यजन्ति गणिका मृदं नृपं सेवकाः, सर्वः स्वार्थवशाज्जनोऽभिरमते नो कस्य को वल्लभः” ॥१॥ इत्यत्र दृक्षान्निजोत्पत्तिस्थानाद्भट्टं पुष्पं पर्युपितं भणितं, तच्च अमरान्त्यजन्ति, तद्वद्भोगिनोऽपि नराः भु-
क्तोद्धरितं कूरादिकं पाकस्थाल्याः स्थालयान्तरे संक्रामितं पर्युपितं मण्यते तद्भोजिनो न भवन्ति, अत एवाद्यापि निर्गतत्वात्पुं
कूरादिकं भोगिनो न भुज्जते इति लोकोक्तिरपि, प्रान्तं-पर्युपितमित्यौपपत्तिकश्रुत्यादौ, तथाहि—“से कि तं मसपत्तिचाए?, २
अणेगविहे पं०, तं०-णिवीतीए पणीतरसपरिच्चाए आयंविहए आयामसित्थभोई अरसाहारे अंताहारे पंताहारे ल्हहाहारे
ससरसपरिच्चाए” इति श्रीऔपपत्तिकसूत्रं, एतद्दृष्टव्येकदेशे यथा ‘अंताहारे’ इति अन्ते मत्तं आन्तं-जघन्यद्यान्यं ब्रह्मादि ‘पंताहारे’-
इति प्रकर्षणान्तं ब्रह्माद्येव भुक्तावशेषं पर्युपितं वा इत्यौप० इ०, अत्र प्रान्तशब्देन पर्युपितं भणितं, यत्तु ब्रह्मादेर्विशेषणं प्रान्तं न भवति

पुक्तमपि, यता यद् वल्लादिरन्तं मणित तदत्र पर्युषित प्रान्त, तत्र पर्युषित-व्यापनं पुराणमित्यर्थो ग्राह्यः, अत एव भाष्यकारेण
 प्रान्तमन्त्र व्याख्यानयता सत्त्वाने व्यापनमनुष्ठमपुक्तः, तद्वदिति-“निष्ठावचनगमाई अत एतं तु होह वाचप्यं”ति श्रीबृहत्कल्प-
 भाष्य, तदीह यथा-नित्याशा-वल्गा वचका प्रतीता आदिश्रुत्यास्तुत्रमपदिक्तं वान्तमित्युच्यते, प्रान्त पुनस्त्वदेव व्यापनं-
 यिनष्टमिति श्रीबृ० ६०, अत्र बहुचनकाद्यपि विग्रह प्रान्तं मणित, विनष्टत्वं च न कथितादियर्थो व्यापनं, यतस्तत्कृदावकाशम
 व्यकल्प्य, यदाहुः श्रीवैसाचार्यपादा-“आगमोत्सर्गक, द्विदलं पुष्पितौदनम् । दध्यह्नितयातीतं, कथितार्थं च वक्ष्येत् ॥ १॥ ”
 इति योगशास्त्रे वृ० प्र०, तस्माद् व्यापनत्वं नाम विनष्टत्वं विच्यस्तयोनिकमित्यर्थः, तत्र श्रीमगवत्पद्मोक्तं वर्षत्रयादिपर्यायापमानां,
 स्वरूपं वाच्य, तच्च नवीनवल्गापेक्षया नीरमत्वाद्, अत एव मन्दाग्नीनां क्षीर्णमुद्रादि दीयते, तथा प्रकृतमन्तं प्रान्तमितिश्र-
 द्यप्युत्पत्तिरपि ममीचीना, तथा क्वचिच्छीतलमाधेऽपि पर्युषितशब्दो यथा-“अत्र सूत्रं वा सुक्तं वा, सीयसिंहं पुराणकुम्भासं ।
 अद्गु पुक्तं पुलगं वा, तद्वे पिष्टे अलक्ष्य दक्षिण ॥ १॥ ” इति श्रीआचार्ये प्रथमश्रु (१०७७) तद्ब्रह्मसिंहं ‘सू’पि दध्यदिना
 मक्तमार्द्रोक्तमपि तथामूर्तं शुष्कं वा-चल्लवकादि क्षीरपिष्टं वा-पर्युषितमक्तं, तथा पुराणकुम्भासं वा-मद्गुदिवससिद्धिस्तत्तु
 द्भासं कुम्भसं-चिरन्तनभान्यौदनं यदिवा पुरातनसक्तुपिष्टं यद्विना मद्गुदिवससमृतमोरसगोधूममक्तं चेति, तथा पुलगं वा यन्ननि-
 व्यावादि, तदेवमूर्तं पिष्टमवाप्य रागद्वेषविरादाद्विन्ने मगवानिति श्री आचार्यश्रुचौ, अत्र क्षीतपिष्टं पर्युषितमक्तमक्तं, मक्तं
 च ‘मक्तममं कुरममो’चि वचनात् कुरादि, तच्च तदिनसंबन्धि अन्यदिनसंबन्धि तेषु मयथापि साधनां कल्प्यमेवेति युक्तं क्षीतल
 पर्युषितमिति, यद् पुराणकुम्भासं-मद्गुदिवससिद्धिस्तत्तुत्रमपि पदं द्वाग्नीकृत्यामक्ष्यस्यापि पर्युषितशब्दस्य मोक्षित्वं सारत

स्य तन्महामोहविलसितं, यतः बहुदिवससंबन्धिनो ये राद्धाः कुलमापास्तेऽतिविनष्टाः पामराणामप्यभक्ष्याः अद्यक्षसिद्धाः, अवि-
 धासे च राद्धान् कुलमापान् दिनत्रितयं यावत्संस्थाप्यावलोकनीयं, नहि हस्तकङ्कणनिरीक्षणार्थं दर्पणान्वेषणं युक्तमिति लोकाभाष-
 कोऽपि, ननु कं तर्हि तथाविधकुलमापग्राहित्वेन भगवतो वर्णनमिति चेत् मत्तयं, नहि वयं तद्वाक्यमात्रमपि नाभ्युपगच्छामः,
 किंतु अभक्ष्यमात्रभक्षणवद्वक्षस्य तवाभिप्रायाद्विज्ञाभिप्रायकं तत्पदं, तथाहि—कुलमापस्तावदर्थस्विन्नो माषादिरुच्यते, यदुक्तं—“कु-
 लमासस्तु यावकः” कुले न मस्यति परिणमते वा दृषोदरादित्वात्, कुलमाषोऽपि, तथा च बहुदिवससिद्धस्थितकुलमाषाः बहुदिवस-
 संबन्धिनोऽग्निसंस्कृता चकुलास्ते च तथाभूताः प्रायो नीरमा एव माधूनामुचिताः, न पुनः खरतरमुखयोग्यं द्विदलादि राद्धान्नाम-
 नेकदिवससंस्थितमपि, ननु भवतु विदलं तथाभूतं परं बहुदिवससंभृतगोरसगोधूममण्डकं वेतिवचनात्पयुषितपूपिकाग्रहणं तु युक्तमेवेति-
 चेत्, मैवं, तत्र पयुषितपूपिकाग्रहणविधेर्गन्धस्याप्यभावात्, तथाहि—यथाऽत्र बहुदिवससंभृतगोरसमण्डकशब्देन बहुदिवससंभृतं घृत-
 मेव ग्राह्यं, न तु दध्यादि, दिनद्वयाहुपरिवर्तिनस्तस्य निषिद्धत्वाद्, यदुक्तं—“दधयहर्द्वितीयातीतं, कथितान्नं च वर्जयेदि”ति योगः,
 गोरसशब्देन घृतमप्यागमे प्रतीतमेव, यदागमः—“चत्वारि गोरसविर्गद्विओ पण्णत्ताओ, तं०—दुद्धं दहि नवणीयं वयं चे”ति,
 श्रीस्थानाङ्गे, (२७४) तथा बहुदिवससंभृतमण्डकशब्देन शुष्कमण्डकाः—खर्वराः जनप्रतीता बोध्याः, तेषामेव संखण्ड्यादाबुद्धिरि-
 तानामातपस्थापनपुरस्सरं रक्ष्यमाणत्वात्, तच्चाद्यापि जनप्रतीतम्, अत एव नात्र पूषिकाशब्दः, पूषिकानां संखण्ड्यामनुपयोगात्, म-
 ण्डकानामेवोपयोगात्, पूषिकानां तु प्रायः प्रतिदिवसं यथोपयोगं विधीयमानत्वेन तद्बुद्धेरसंभवात् कुतः आतपदानादिना खर्व-
 गदिकरणमिति, आर्द्रपूपिका तु बहुदिवससंबन्धिन्यः पामराणामप्यनभिमताः कुतः खरतरस्य तव तद्बुद्ध्याभ्यासः प्रादुरभूदिति ?

यद्वा बहुदिवससंभृत गारास गाधूममण्डकं च बहुदिवससंभृतगारासगोधूममण्डकमिति समाहारः, यद्वा बहुदिवससंभृतगारासन बहुकाली
 नभृतन युक्तौ यो गोधूममण्डकस्त्वमिति तत्पुल्लोऽपि, तथा च कुतस्तवामिप्रेतपृथिव्यग्रजवाचाऽपीति विचार्य नोऽमस्य भवणाभ्यासः
 कल्प्यः, ननु भवतु यथा तथा, शीतलपृथिव्याग्रजोऽस्माकं नीरममोजित्वं तु संपन्नमेवेति चेद् अहो खतर ! यदि तव नीरसाधार
 ग्रहणममीहा म्याचहि दृढगुडादित्यागेनोष्णमप्यन्नं सुखानस्य तत्र नीरसाधारमोजित्वं वयमपि बाहस्वरेणोद्बोधोपयिष्यामः, तदेव
 कथं नापरमि ? ननु तद्यस्माकं शीतलपृथिव्याग्रजे को गुण इति चेत्, महान् गुणो वक्त्रमप्यश्वय, तत् कथमिति चेच्छृणु, तस्मिन्पृथिव्या
 दिर्कं प्राय मध्याह्न एव संपद्यत, तावत्काल इमुद्यामहनाममर्षस्य तत्र तथाविषपृथिव्यामिस्तावत्काल महानुपकरोऽन्यथा प्रवमालिका
 आलज्जालरूप्यतिष्ठत्वा कसेल्लक्ष्मणीयप्रदमप्याहारलाभ्यट्याढवत्यत विल्लरण, तथा राक्ष्यन्तरितेऽप्यन्नादौ पर्युपितश्चन्द्रप्रयोगो
 यथा 'गोआलकस्तु उपनन्दगृह पर्युपितामदानाद् द्विष्ट' इति श्रीप्राथ० १०, तथा कचित्पञ्चुरक्कलस्य तावपि, यथा 'वासानासं
 पञ्चोमचित्राणं' इत्यादिपुपुणाकस्य वर्षावास पर्युपितानामित्यादि, कचित् पर्युपितो-व्यवस्थित, यदागमः 'जे भिक्खु ज्वेलं
 पग्गिबुम्मि' इति ॥ श्रीआत्मा० धृताध्ययनं ८० (८-१८२) एतर्हीका यथा "अल्पार्थे नन्, यथाऽय पुमानन्", स्वल्पज्ञान इत्यर्थः,
 य' माधुनास्य क्षत्तमसीत्यल - अत्यल्प इत्यर्थः पर्युपितो-व्यवस्थित इत्याद्या० टीका । एवं प्रयोगानुसारेण पर्युपितश्च
 च्छ्रोऽनेकग्र इति गार्थाय ॥ १२९ ॥ अथ युतवगतां गाथासुद्राभ्यापि आन्त्या संगरिकाया द्विदलत्वेन प्रवृत्तापविक्रमुत्सृज निरादि-
 कीपया प्रथम युतयरोक्तां गाथामाह—

जमि उ पीलिअत नेदो नट्ट दोट थिनि न बिदन् । बिदलेऽबिदु पुप्पम् पेडुसुअ दोट णो बिदल् ॥ १४० ॥

यस्मिन् पीड्यमाने यन्त्रादाविति गर्भ्यं स्नेहो 'नहु' नैव भवति तच्छ्रुतथा द्विदलं ब्रवन्ति, द्विदलेऽप्युत्पन्नं स्नेहयुत द्विदलं न भवत्येवेतिगार्थाः ॥१४०॥ अथौष्टिकश्रान्तिमाह—
एवं विदलसरूपं भण्डिगणवि भण्डि विदलयगगगं । संगरिगाई चवलयफलितुव विदलसन्नोत्ति ॥१४१॥
प्रागुक्तगाथोद्भावेन द्विदलस्वरूपं भणित्वाऽपि संगरिकादिकं द्विदलवर्गगतं—द्विदलजातीयं भणति चपलफलिकेव, यथा चपलफलिना द्विदलं तथा फलिकासाम्यात्संगरिकाऽपि द्विदलमितिब्रुवाणः कीदृशः ?—'द्विदलसंज्ञः' द्विदला—द्विदलीभूता—स्फुटिता संज्ञा यस्य स तथेति. एकद्विदलशब्दस्य लोप इति बोध्यमितिगार्थाः ॥१४१॥ अथ संज्ञाराहित्यं कुत इत्याह—
जं उक्तालिसंगरजलतरिआ दीसई फुडं गेहो । चक्खुप्फामणविसओ पच्चक्खं चक्खुमंताणं ॥१४२॥
यद्—यस्मात्कारणादुत्कालितसंगरिकाजलोपरिवर्तिनी तरिका चक्षुष्मतां चक्षुःस्पर्शनविषयीभूता प्रत्यक्षं स्फुटं स्नेहो दृश्यते, अय भावः—स्वतरेण संदेहदोलाचल्यां संगरिकादौ सर्वथा स्नेहाभावो भणितः, स च प्रत्यक्षबाधितः, यत उत्कालितसंगरिका-जले या स्नेहरूपा तरिका सा चक्षुषा दृश्यते, स्पर्शनेन्द्रियेण चिक्कणतोपलभ्यते, एतच्चानुभवसिद्धं सर्वेषामपि सलोचनानां, प्रत्यक्षा-पलापस्तु स्वरतरमन्तरेण केन कर्तुं शक्यते ?, अतः प्रत्यक्षापलापित्वात् स्वरतरः संज्ञारहित इति गार्थाः ॥ १४२ ॥ अथौ-ष्टिकाभिप्रायरूढां संस्थितिमाह—
जं दोलावत्तीए भणिअं च संगरं विदलं । पवयणसारोद्धारो संगरिमाइस्मि अप्पडिए ॥१४३॥
यद्दोलावृत्तौ—पदैकदेशे पदसमुदायोपचाराजिनदत्तकृतसंदेहदोलात्रयः वृत्तौ भणितं, किमित्याह—भणितं चत्ति—भणितं च संगरि-

का द्विदल प्रवचनस्रोतदार "संगरिगाग्रमि अप्यदिप"पि संद्वेदबोलावलीशुचिगसपाठमाह, "अथ संगरिपृच्छायासुचरमाह "जहा
 परतयभयया विदत्तं नह संगराह विदलति । दिगचरिआनयपयपरयेषु लिदिआ उ फलिवगे ॥१॥ किलेत्यासवाये, तत आस एवं
 प्रवने, महारुधद्विदलतव भान्चपलकचनफादिधान्यविशेषवद् द्विदलं तथा संवगप्यपि द्विदलं, संगरिअम्बस्य नपुंलिङ्गत्वं प्राकृतत्वा-
 दितिहेतोः, दिनभयान्नयपदप्रकारणयो लिखिता निधिता फलिक्कावर्गे, तथाहि दिनवर्यायां 'फलिआवगे तद् संगर वल्ला वव
 नाय होलाये"ति नवपदप्रस्तरमे तु फरुधरिक्ते न दृश्यते, परं पूज्यैः कृतत्वाषड्शर्षा क्कपि तत्रैव चान्यत्र भुसपरकृते लिखिता
 मधिष्यतीति न्यय परिभाष्या, फलिक्काव प्रायो द्विदला एव भवन्तीति मास १२८ इत्याशोक्तत्वेन संगराणां द्विदलत्वं समर्थि
 तम्, अर्थवयमयतार्थमेव लक्षणमन्त्राव भावयति-नय संगरबीआओ विन्दुप्पणी कयावि संभवद् । दलिण्, दुब्बि दलत्वं सुगार्हण्य ब
 दीसंति । १३० ॥ न य संगरिर्विज्ञानैलोत्पत्तिः कदापि यन्त्रपीठनादिकालेऽपि समयति, दलिते च संगरिबीजे द्वे दले सुगार्हणीनामिब
 दन्त्यत, तत् संपूर्णलक्षणमन्त्रावात्संगरं द्विदलमेव, अत एव "दहिए विगदगगादं बोलवदां बोलसिहरमि करंबो । लवणकणदहि-
 अमदिअ संगरिगाग्रमि अप्यदिप ॥१॥ इति प्रवचनस्रोतदारगाथाद्वितीयाद् व्याख्यानयन्नि भीआनंदद्वरिमि स्वपुत्रायुक्तं-ल
 वणकणं पीरक्कल्लणल्लेयुंक्क ॥२॥ इति तद्विषये कस्तेन सचित वनेण गलित सन्धापि राश्रुपित सुक्कप्यते निर्विकृतिप्रत्यास्थानवता,
 कापि देवे संगरिकापि तत्र प्रसिष्यत इत्याद्यद्वयाद्-परं संगरिक्कादावपतिते सति, तत्र तु द्विदलबोपसंभवात् न कल्पत इत्यर्थः,
 इत्यन्यैरप्यापाय संगरस्य द्विदलत्व प्रतिपन्नमेवेत्यर्थः १३१ ॥ इतिसद्वेदबोलावलीशुचि, तत्रासंगतमम्मविदर्शनादेतद्वृत्तिक्कर्त्ता असं
 वदप्रनाप्यवावगन्तव्यं, एतन्मतस्येतारद्वयस्वभाव एवेति प्रागप्रदम्यित बोध्य, ननु कथमसंभवं प्रलापित्वमिति चेच्छृणु, द्विदलविचारे

क्रियमाणे द्विदलत्वप्रतिपादिका मम्मतिर्न दर्शिता, किंतु फलिकावर्गगतत्वप्रतिपादिका, सापि द्विदलत्वसिद्धये स्याद्यदि यद्यत्फलिकावर्गगतं तत्तत्सर्वं द्विदलमिति नियमः स्यात्, स च नास्ति, यतः फलिकावर्गगतमपि राजिकादिकं द्विदलं, तच्च संदेहदोलावलीवृत्तिकारस्याप्यभिमतं, यतः फलिकाः प्रायो द्विदला भवन्तीति तेनानन्तरमुक्तम्, अत्र प्रायोग्रहणात् फलिकावत्संगरिकाटिकमपि द्विदलं न भवतीति वृद्धवादात्, तथैव तीर्थे प्रवृत्तिदर्शनाच्चेत्यस्माभिरुक्तेः कथं फलिकावर्गगतत्वप्रतिपादिका मम्मतिस्त्राणायेति स्वगलपादुकाऽनेन जनेन नावगता, नहि पञ्चेन्द्रियत्वेन साम्ये देववन्मनुष्या अपि चारित्रानविकारिणः संपद्यन्ते, किंच-आनन्दसूरिकृतवृत्तिः सम्मतिनया प्रदर्शिता, सा च वृत्तिः मम्मप्रत्यनुपलभ्यमानापि वाचमानिकसर्वमम्मतश्रीसिद्धसेनसूरिकृतप्रवचनसारोद्धारवृत्त्या सह विसंवादिनी कथमन्येषां प्रमाणं स्यात् ? किंच-संदेहदोलावलीवृत्तिकारकाले विद्यमानायामपि वृत्तौ तां विहाय कथं तद्विसंवादिनी खण्ड्यमिवास्ती सम्मतितया प्रदर्शिता, तस्माद्यथा तिथिवृद्धौ प्रथमैव तिथिः प्रमाणमिति प्रदर्शनार्थं श्रीउमास्वातिवाचककृता विचारबल्लभा सम्मतितया प्रदर्शिता तथाऽसौ वृत्तिरपि बोध्या, तेन विदुषा संदेहदोलावलीवृत्तिकारोऽसंबद्धप्रलापी दूत एव परिहर्तव्यः, अत एवास्मदीया वृद्धा यथा स्तनिकानां गानपदी तथा खरतगणां संदेहदोलावलीति गार्थार्थः ॥ १४३ ॥ अथैवं कथमसंगतसम्मतिप्रदर्शनमित्यत्र हेतुमाह—

जं ग्वल्लु अज्जप्पभिड्ढ नद्वयणविसारओ न को होही । इअ मुणिऊणं लिहिअं मूढमणेणेव तरुणुव्व ॥ १४४ ॥

यम्मत्कारणात् खलुरवधारणे क्रियया सह योजनीयः, अद्यप्रभृति-इदानींतनकालादारभ्याग्रे तद्वचनविशारदः-प्रवचनसारोद्धारपरमार्थवेत्ता कोऽपि 'न होही'ति न भविष्यत्येवेति ज्ञान्या मूढमनसा-अज्ञानावृत्तचित्तेन तेन लिखितमिति, असंबद्धमम्मतिदाने

पथान्तमाह—किंवत् !—उक्तमवत्, पदैकदेशे पदसमुदायोपचारावरुणप्रमाचार्यः खरतराणां प्रसिद्धं तद्वत्, स च पदावश्यकबालाव-
 बोधे पर्युपमादिने पौपचम्पवस्थापनाय 'पूर्णमासु च तिसृष्वपि चतुर्मासकतिथिष्वि'त्यत्र 'पूर्णमासु चतसृष्वपि चतुर्मासकपयु
 पणातिथिषु' इति विकल्प्य तर्कं च सूत्रकृदङ्गनृचाधित्वेवरूपेण द्वितीयाङ्गनृचिमप्यम्यास्यातवान्, यथा तेन मूढेन नात्र परं कोऽपि
 सूत्रकृदङ्गनृचेष्वर्थापयिता ज्ञाता वा भोक्ता वा मविष्यतीतिनिमित्त्यास्तीकैव सम्मतिर्दिशिता तथाऽनेनापि, जिनदत्तादारम्याय यावच्च
 याभ्यस्तसम्मतिदानेऽस्य गृहीतिः, यतो जिनदत्तेन नवपदप्रकरणवृत्तिसंयैवाम्यास्याताञ्चो मूलाचार्यप्रवृत्तिः सर्वेस्प्यम्युपगतेति-
 गाचार्य ॥१४४॥ अथ प्रपञ्चनसारोदाहरणेऽभिप्रायमाह—

नविस्तीय सगरपमहापटिपयि उत्तम्वदहि । विगङ्गय विण्णेअ तप्पट्ठिय पुण भवे नियमा ॥१४५॥

तद्वृत्तौ—प्रवचनसारोदाहरणौ उक्तरूपलक्षणादिसंयुक्तदधि संगरिप्रमुत्सापतितेऽपि—संगरादिके अपतितेऽपि विकृतिगत निर्दिष्ट-
 तिर्कं ज्ञेय, पतिते पुन—तत्र संसृष्टौ पतिते तु नियमात्—निमित्तेन निर्विकृतिक्रमेव भवेत्, प्रवचनसारोदाहरणस्यैव “दधिवि-
 कृतिगतान्याह—“दधिपि विगङ्गयाई षोलवडा षोलसिहरिणी करेवो । लवणकम्वदहिअमहिअं संगरिगाडमि अप्पट्ठिए ॥१॥”चि,
 दधिविपये विकृतिगतानि पञ्च, षोलवटकानि, तथा षालो—वस्त्रगलितं दधि तथा झिलरिणी—क्रमयितस्त्वष्टयुक्तदधिमिष्यमा, तथा
 क्रम्यको दधियुक्तद्वनिष्यम, तथा लवणकम्वयुक्तं दधि मयितं राजिकारवाटकमित्यर्थः, तथा संगरिकादिके अपतितेऽपि वि
 कृतिगत भवति, संगरिकापुस्त्वष्टकलाडौ पतित पुनर्मवत्सेव २८॥ इति गाथायः ॥ ४५॥ अथ स्वतपमिप्रायं दूषयितुं
 युक्त्यन्तरमाह—

जं जस्मि उ अप्पडिण विगइगयं तं च तंमि पडिअंमि । तप्पडिणक्खी विगई जह्घयपडणे तह्माभूअ ॥१४५॥
यद्दध्यादिकं यस्मिन्नपतिते-संगरिकादिकेऽपतिते विकृतिगतं-निर्विकृतिकं भवति, तच्च-दध्यादिकं च तस्मिन् पतिते-संगरिकादिके पतिते तत्प्रतिपक्षी-निर्विकृतेर्विपरीता विकृतिरेव स्यात्, यथा घृतेऽपतिते निर्विकृतिकं यदि तक्रादिकं तत्र घृते पतिते वि-
कृतिरेवेति खरतराभिमतानन्दसूरिणा व्याख्यानं कर्तव्यं स्यात्, तच्च कथं न कृतमिति विचार्यमिति गाथार्थः ॥१४६॥ अथे-

ष्टापत्तिं दूययितुमाह—

नेवं संगरिपडणे विगइगयं किंपि हुज्ज विगईवि । तेणं तप्पडिणविअ चक्खवाणे पवयणे मेरा ॥१४७॥
विकृतिवत् संगरकादिपतने किमपि दध्यादिकं विकृतिर्भवेत्, तेन कारणेन तदपतितेऽपीति अपिशब्देन व्याख्याने श्रीसिद्ध-
सेनसूरिकृते प्रवचने मेरा-मर्यादा स्याद्, अयं भावः-संगरिकादावपतितेऽपि सलक्षणं दधि निर्विकृतिकं भवति, पतिते तु सुतरां
स्यादित्यपिशब्दघटितं यच्छ्रीसिद्धसेनसूरिणा व्याख्यातं तदेव प्रवचनव्याख्यानमर्यादाविधायि स्यात्. न पुनः खरतरमतमभ-
क्ष्यविकल्पनयेति गाथार्थः ॥१४७॥ अथ यावद्विकृतिगतं तावन्निर्विकृतिकप्रत्याख्यानवतां कल्प्यं स्यात्, संगरिकादियोगे चाभक्ष्यत्वा-
दकल्प्यमिति विकल्पं तिरस्कृतुं नियमाभावमाह—

जं जं विगइगयं खल्लु तं सव्वं निविअंमि कप्पंति । णो निअमो जिणसमए महुमंसाईण तव्भावा ॥१४८॥
यद्यद्विकृतिगतं तत्तत्सर्वं खलुरवधारणे निर्विकृतिकप्रत्याख्यानवतां कल्प्यमिति न नियमः जिनसमये-जैनप्रवचने, कुतो ?-
मधुमांसादीनामपि तद्भावात्-निर्विकृतिकत्वाद्, यदुक्तं प्रवचनसारोद्धार एव-“महुपुगलगमयाणं अद्धुगुलयं तु होइ संमडं । गुलपु-

मालनवर्णीय अक्षमलय तु संसृष्ट ॥१॥” इत्यादिप्रबन्धन मासादीनामपि निर्विकृतिकानि भगितानि, न च तानि प्रत्यास्थानवतां सु-
 क्तये सुक्तानि, किंतु पुद्गलपरिणामस्तीर्षकृन्निस्तथा दृष्टं यथा स्वादिमाहारे गुहः, तद्वद्भापनार्थमागमे मणितानि, मस्यामक्षयवि-
 चारे तु संगरं द्विबलमिति प्रवृत्तिरागममूलिका भावकफुल्लक्रमायाता वा स्यादहि मांमादिविकृतित्यागवचस्यागोऽपि स्वतः सुत्वा
 वसेय, तथा च व्यर्थमेव बहुवर्चनरक्षणं न्नायेनेति कन्वा न कश्चित्तानन्दधरिरोऽपि क्रौञ्चिकविकल्पितो चेति गायार्थः ॥१४८॥

अथ तथाविधमम्मतितातस्तुपालम्भयभाः—

ना कठममकृत्वसंकं नाविच विदलंति सगरिज्जमुह । आणयत्सूरिवयणा लिङ्गिअ सदेहदोलान् ॥१४९॥

यदि आनन्दधरिरोऽपि क्रौञ्चो न स्यादहि सर्वमपि निर्विकृतिकं तत्प्रत्यास्थानवतां नियमेन कल्प्य एवेति नियमामावेऽप्यमक्षयशब्दां
 मावापित्वा—उद्गाय्य संगरिज्जमुत्वं द्विदलमित्यानन्दधरिवचनात्कथं संदेहदोलवल्यां लिखितं?, तस्मिन्ने चोभयोरपि प्रवचन-
 परमाधानमिह्यता सर्वजनप्रतीता स्यात्, इह यद्यप्यन्त्यममस्यवगाद् विदलभगाद् परित्याजेनेन वक्ष्यमाणान्पुनः क्रियारू-
 पोऽप्यन्तर्मवति तथापि विवक्षया मक्ष्यवर्गे द्विदलवर्गे च प्रयेपाठाधिक्यं त्वविविधमिति तात्पर्यमिति गायार्थः ॥१४९॥

अथ अधिकोत्थप्रमुपसङ्गभाः—

तत्र स्वरपरकुमण उचिहमुस्तुतमहिअमिह वुत्त । त पाय बहुषाय अण्णपि इमाह जुत्तीए ॥१५०॥

एष—प्रागुक्तप्रकारेण स्वरतरकुमतंऽधिकमुत्थप्र पदविषयमुक्तं तत्रायो बहुवाद—प्रायशो वाहुन्वयन बहु—भूयान् शब्दो—निजकृत-
 प्रकण्ठादौ छिन्वितत्वन विनाडो यत्रेति तत्पचा, अनया पृतया अन्यदप्युत्थप्रजातं तन्मते स्वतो बोध्यमिति गायार्थः ॥१५०॥

इत्यधिकोत्सृज्यविधिर्दिशितः, अथोनमुत्सृज्यमाह—

अह ऊणं उस्सुत्तं किरिआरूवंऽपणेगहा तेसिं । तत्थवि जं बहुत्तायं किंचि पवक्कवामि जह गाग्रं ॥५१॥

अथेति 'यथोद्देशं निर्देश' इति न्यायादधिकोत्सृज्यग्रूपणानन्तरमूनकियारूपमुत्सृज्यं, तदप्यनेकधा—अनेकप्रकारं तेषाम्—औष्ट्रिकाणां मते, वर्चते इति गम्यं, तत्रापि बहुख्यातं—मर्वजनप्रतीतं यत्किंचित्, न पुनः मर्वमपि, प्रवक्ष्यामि, यथा ज्ञातं, गुरुमुखादितिगम्यमिति गाथार्थः ॥५१॥ अथोनोत्सृज्यविषये द्वारगाथायुग्ममाह—

थीजिणप्पअनिसेहो१ पोसहपडिसेहणं अपव्वंमि२ । पोसहभोअणचाओ३ सावयपडिमाणमुच्छेओ४ ॥५२॥

सममाणं समणीहिं समं विहारो जिणाण नाणत्ति५। मासंकप्पविहारो न संपयं६ ऊणमुस्सुत्तं ॥५३॥

स्त्रीजिनपूजानिषेधः१ अपव्वणि—चतुष्पर्वीव्यतिरिक्ते श्राद्धानां पौषधकरणनिषेधः२ पौषधिकानां भोजननिषेधः३ श्रावकप्रतिमानिषेधः४ श्रमणीभिः सह श्रमणानां विहारनिषेधः५ संप्रति मासकल्पव्युच्छेदः६, उपलक्षणाद् ग्रहिणां पानस्याकारादयोऽपि तेन निषिद्धास्तेऽपि 'गिहिणो पाणागार' इति वक्ष्यमाणगाथाया बोध्याः इत्यूनमुत्सृज्यमिति द्वारगाथायुग्मार्थः ॥ ५२। ५३ ॥ अथ—

खरतरमतमूलमुत्सृज्यमाह—

इत्थीणं जिणप्पआपडिसेहो ग्वरयराण मूलेण । जिणवत्तेण य भणिओ पासिअ रुहिरं खु जिणभवणे ॥५४॥

जिनपूजानिषेधः खरतराणां मूलेन—आद्याचार्येण जिनदत्तेन भणितः—ग्ररूपितः, स्त्रीणां जिनपूजानिषेधं निदानमाह—'पासिअ' इति खुरेवार्थे जिनभवने रुधिरं, पतितमिति गम्यं, दृष्ट्वैव, अयं भावः—पत्तनगरे एकदा जिनभवनगतेन जिनदत्तेन (तत्र रुधिरं) दृष्ट्वा तथा—

विषक्लिष्टकर्मोदयाद्-अहो भयाविष्यमाञ्जः स्त्रियो न जिनपूजार्हा इति विरुत्याभिनिवेशाभिज्ञसमुदायस्य पुरस्तात् स्त्रीणां जिनपू-
जाकृत्यं निषिद्धवान्, परं स्त्रीणां जिनमवने प्रवेष्टोऽपि न युक्त इत्युपदेशान्तरे पूजा न युक्तेत्युपदेशं ददतो जिनदत्तस्योपदेशा-
न्वैयर्थ्यमपि शीघ्रमिति गायार्थः॥५४॥ अथ तदुपदेशं रूपयितुमाह—

लगाधराहजणिओ रमणीवग्गस्स होइ ओ वंओ । जिणदत्तमग्ग जुत्तो मुत्तो नीईसरूवेण ॥५५॥

‘एकप्रपराधः’ एकस्मा कस्माभिव् स्त्रियोऽपराधः-प्रमादबद्धादाशक्तालक्षणेन अस्मिन्-तदेतुको रमणीवर्गस्य-स्त्रीजातिमात्र-
स्य यो दण्डो-जिनपूजानिषेधलक्ष्यो भवति स जिनदत्तमते, एवेतिगम्य, जिनदत्तमत एव, नान्यत्र, युक्तो-युक्तिसंगतः, कृष्ण-
यामसि मपीतिलक्षमिव, यतः कीदृशो?-नीति-न्यायस्तत्स्वरूपं नीतिस्वरूपं तेन युक्तो-रहित, जिनदत्तमतस्य न्यायो युक्तो,
नान्यत्र, अन्यायस्यापि न्यायतयाऽभ्युपगमादिति गायार्थः ॥५५॥ अथ तमते न्यायो नास्त्येवत्यत्र वृत्तुमाह—

न मुणइ पवयणमेर न मुणइ जिणआणम्वहणायाव । न मुणइ अणववहार मइप्पसंगगाइवोसेसि ॥५६॥

न जानाति प्रवचनमेरा-प्रवचनमर्यादां, तथा जिनाद्वास्त्वहनपापमपि न जानाति, यद्यपि जिनाद्वास्त्वहने महापातकमिति व-
चोमात्रेण सर्वत्रापि कृपायुक्ता बुद्ध्या दृश्यन्ते तथाऽयमपि, परमभिनिविष्टो बुद्धयमपि सर्वमेव मन्यतेऽत्र मम्यगुत्थप्रत्येवापरि-
ज्ञानात् शुद्धवत् पाठमात्रमेवोच्यते अथगन्तव्य, तथा जनव्यवहार-लोकाभितिमपि न जानाति, कैः कृत्वेत्याह-अतिप्रसमदोषै-अति
प्रसंगदोषाश्च जानातीत्यर्थ इति गायार्थः ॥५६॥ अथ प्रवचनमर्यादामाह—

केयसि कटिं पमाया बिरादिअं किंवि चस्मिअ ठाण । तमि अ पुणो पबिस्ती अपमाया सेस्ति जिणमेरा ॥५७॥

केनापि—पुंस्त्रीनपुंसकानामन्यतरेणापि क्वचिद्—अवमरविशेषे प्रमादाद्—अनाभोगाशक्यपरिहारदिलक्षणात् किञ्चिद्भामिकं स्थानं—जिनप्रतिमादि चारित्र्यपर्यन्तं विराधितम्—आशातनादिना सातिचारं कृतं खण्डितं वा भवेत् तस्मिन् यद्विराधितं तस्मिन्नेव पुनरप्रमादात्प्रवृत्तिः 'से' तस्य स्वतो गुर्वादिनोदनाद्वेति जिनशासनमर्यादा, अयं भावः—केनचित्कथञ्चित्किञ्चित्प्रमादादशक्यपरित्यागाद्वा धर्मस्थानं विराधितं स्यात्, तस्य तस्मिन्नेवाप्रमादात्पुनः प्रवर्तने तत्प्रत्ययमशुभकर्म विशीर्येत, अत एवास्तामन्यत्, खण्डितचारित्र्याप्यार्द्रकुमारादयः पुनश्चारित्र्यप्रतिपत्त्या स्वर्गापवर्गभागिनोऽनेके प्रवचने प्रतीताः, तथा प्रायश्चित्तविधावपि प्रमादात्प्रतिमापुस्तकादिविनाशे नवीनकाराणादिना शुद्धिरित्यपि प्रतीतमेव, न पुनः मर्बथा तज्जातेरपि ततः पृथक्करणमिति गाथार्थः

॥ १५७ ॥ अथातिप्रसङ्गमाह—

अण्णह अट्ठप्पसंगो पुरिसेवि विराहणाह पच्चक्खं । तस्स च तवग्गस्स य चाण चाओ अ तित्थस्म ॥ १५८ ॥

यदि प्रागुक्तं नाभ्युपगम्यते तर्हि पुरुषेऽप्यतिप्रसङ्गः, पुरुषेऽपि विराधनादिकमनेकधा प्रत्यक्षं दृश्यते, तद् विराधनादिकं दृष्ट्वा तस्य विराधकस्य वा—अथवा तद्वर्गस्य—पुरुषमात्रस्य त्यागे—विराधितधर्मस्थानपरिहारे तीर्थस्य—चोऽप्यर्थे तीर्थस्यापि त्यागो भवति, अयं भावः—स्त्रीणामपावित्र्यं सार्वदिकं तु न संभवति, सर्वजनप्रतीतिवाधात्, नमस्कारादिपाठगणनाया अप्यकलयत्वा पत्नेश्च, किंतु कादाचित्कं, तत् पुरुषेऽपि समानं, कादाचित्कत्रणवतः पुरुषादपि कदाचित्तथाविधत्रणाद्युद्धवरुधिरपातस्य संभवात् जिनभवने, ननु व्रणवतस्तत्र प्रवेशो न युक्त इति चेत्सत्यं, यद्येवं तर्हि तत्र गतस्यापि पुरुषस्य कदाचिन्पादादिस्सलनादिसंभवेन तत्प्रभवरुधिगपतोऽनिवार्य एव, एवं विशुचिकावात्यादिप्रभवमभ्यपावित्र्यमौदारिकशरीरमाधारणं कदाचिज्जातं तदा स्त्रीपुरुषमात्र-

प्रवन्ननिषधप्रसक्तिः। हृत्नी तव गृहं नृत्यन्ती मारतीति नोभ्यमिति गाथायः ॥१५८॥ अवाप्तिप्रसङ्गं व्यक्त्या गाथयाऽऽह--

ज ज भक्तमद्वया नरनारिषिरादिभं इह नियमा । जिणवत्तपरायणः सवं उच्छिन्नपुत्रं तं ॥१५९॥

यथदर्मम्यानं-जिनपञ्चाद्विरातिमविरतितत्त्वमिह नियमाद्विरातिविविधं-तद्विपरीतेऽच्छिन्नपुत्रं
म्यानं, तज्जातिमात्रस्यापि पुनस्तत्कथादुपदेष्टात्रातिषेधाच्च इवस्तीर्षव्यपिरिति गाथायं ॥१५९॥ अबोत्सृज्यपापापरिहाने हेतुमाह-
निअयुट्ठियिगप्पेण अस्सुहपि सुहति मणमाणो अ । उग्गुत्तणाणरदिओ कट्ठ वराओ मुणह पावं ॥१६०॥

निययुदिविकल्पन-जिनालुक्तमपीठं सुदूरं इदमथ इत्थवमात्मीयकृद्विकल्पनया अशुभमपि-जिनाद्व्यावृद्धिर्नृत्येनानन्तसंसारहे-
दाहभूतमपि शोभनं-तथाविधकर्मपरिणतिफलन जमालेरिव स्वविकल्पनं मोक्षान्नमिति मन्यमानः उत्सृज्यमानरहितं-उत्सृज्यानुत्सृज्य
विषयपरिग्रहानन्योन्यो बराहः-तपस्वी कथं पाप्म-उत्सृज्यहेतुस्फुट्टिकर्मच फलश्रवण कथमवगच्छति !, नावगच्छतीत्यर्थं इति गाथायं
॥१६०॥ अथोत्सृज्यपापविपाकमाह-

उत्सृज्यमासगाण बोदीनामा अणतसंसारो । तद्वमणपि पावं पस्सिअ पुण्णपण्णेहि ॥१६१॥

उत्सृज्यमासगाणां-जिनाश्रोतीर्यग्रूपपाणां बोधि-जिनपर्मप्राप्तिस्तस्या नाश्र-अनन्तफललभ्यत्वादिक्रममतोऽनन्तसंसारं,
यथागमं-"फलमगतं च मुणं भद्रापरिग्रहजो अ देवलो । आमायज्जद्वलान उक्कोसं अतरं होइ ॥१॥" इति श्रीआव० नि०(८५३)
अथाद्यातनाचदुल उत्सृज्यमाप्येव बोध्यं, तस्यैव प्रतिमये मासतस्तीर्योच्छेदपातकलिस्तत्वात्, एतच्च तीर्थेभ्यश्च स्वापनाबसुर दक्षि
तमिति यद्यनन्तमपि पयबमानं सचति तेषाप्यनन्ताभिरुत्सर्ग्येभ्यश्चमपिषीभिर्ज्रायमानेनापयबमानेनोच्यते, अत एव पुष्प

प्रायः नीयं कुर्यादिभिस्तद्दर्शनमपि—उत्सृज्य भाषिणां चक्षुषा निरीक्षणमपि पापं पापहेतुत्वान्प्ररूपितं—भाषितं, यदागमः—“जे जिणवय-
मुत्तिष्ठां वयणं भासंति जे उ मणान्ति । मदिट्ठीणं तहंमणंपि संमारबुइठिकं । १॥” इति भाष्यकारवच इति गाथार्थः ॥ १६१ ॥

अथ लोकव्यवहारमाह—

परमणं भुजंतो कम्मवसा कोऽवि अण्णहाभूओ । नण्णेमिं परमणं जुत्तंति न लोअववहारो ॥ १६२ ॥

परमानं—पायसं भुज्जानः कर्मवशात्—तथाविधवेदनीयोदयादन्यथाभूतो—विशुचिकावान्त्यादिभाग् भूतः यावदायुः पर्यवसाना-
धीर्घनिद्रामापन्नः, एवंविधं परमान्नमतः परमपरेणो—मृतातिरिक्तानां न युक्तं भोक्तुमिति न लोकव्यवहारः, किन्त्वास्तामन्ये, तस्यापि
तादृगवस्थां विहाय शेषकालं तत्परमान्न योग्यमेवेति लोकव्यवहार इति गाथार्थः ॥ १६२ ॥ अथ लोकव्यवहारेऽतिप्रसङ्गमाह—

इक्किक्कमसणमाई भेण भिण्णा उ माणवणेगे । ता तुहुवएसरत्ता भुजंति क्कहणु कूराई ॥ १६३ ॥

एकैकाशनादिभेद—यावन्तोऽशनपानस्वादिमत्स्यादिमानां कूरादिभेदास्तेषु विवक्षितैकैकस्मिन्नपि भेदेऽनेके—बहवो मानवा—म-
नुष्याः भिन्नाः—पूर्वस्वभावात्स्वभावान्तरमापन्नाः, कालावस्थाविशेषे शोभनपूर्वावस्थातः अशुभामशनादिहेतुकां रोगादिग्रस्तावस्था-
मापन्ना इत्यर्थः, एवं मति हे जिनदत्त ! त्वदुपदेशरक्ता—एकापराधेऽपि तज्जातिदण्डो युक्त इति त्वद्वचनरचनरञ्जिताः नु इति वितर्के
कथं कूरादिकं भुज्जते ? किंत्वावयोरभिमतता बुभुक्षैव श्रेयस्करी त्वद्भक्तानां, मा च त्वदीयैरपि नादृता, कथं तर्हि स्त्रीजनमात्रेण
पूजानिषेधोऽङ्गीकृत इति नेत्रे निमील्य विचार्य लोकव्यवहारबाधेन न भवितव्यमिति गाथार्थः ॥ १६३ ॥ अथ जिनदत्तेन स्त्रीणां
जिनपूजा निषिद्धा, दिग्गम्यरेण च स्त्रीणां मुक्तिश्चेत्यनयोर्मध्ये को दक्ष इति दिग्निर्दिपया प्रथमं द्रयोरुपदेशमाह—

जिणवृत्तो जिणपूजारहिभा रमणीउ अति निबाण । सिद्धऽणरिहावि रमणी पूणउ जिण भणइ स्वमणो ॥१६४॥
 जिनदण स्वरतरमताकर्पकः जिनपूजसहिवा स्त्रियो निर्वाण यान्तीति मणति, धणपकस्तु सिद्धमर्हा—हुक्केरयोग्या अपि
 त्रियो जिनपूजां कूर्धन्त्विति मणतीतिगाथाय ॥१६४॥ अयानयोः को दध इत्याह—

एवं दुपहवि दकम्भा भवमणो निअमेण जेण जिणपूजा । मुत्तिउवाओ भणिओ कज्ज पुण कारणायत्त ॥१६५॥
 एवम्—अमूना प्रक्षरेणोपदेअप्रवृत्तयोः जिनदणधणयो धणपको दधो—निपुणो, येन कारणेन जिनपूजा तावन्नुक्कपुपायः—
 मोषहेतुः, स च मणित—प्रकाशित, कार्यं पुन कारणायत्तमिति कारणे सिद्धे कार्यमनिच्छाविषयोऽपि सिद्धसति, यथा तीर्थकृतं
 मिद्विगनिच्छतामपि तदनुह्लानुष्ठानविधादित्वात् स्वत एव सिद्धिमिदं, 'सामग्री हि कार्यमवश्यं जनयती'ति न्यायात्, धणपको
 जिनदणपधया दधो, न पुनर्धर्मिणा प्रदंसुनाह इतिगाथार्थ ॥१६५॥ अथ जिनदधस्य धणपकोपेक्षया निकृष्टत्वे हेतुमाह—

कारणनिमेहणेण कज्जपि निसेहिअ हवइ नियमा । तेणं स्वमणा दुगुण पाव जिणवत्तवयणेण ॥१६६॥

कारणनिषधनन—मुक्त्वाकारणजिनपूजाप्रतिषेधन कार्यमपि—जिनपूजाजन्यमुक्त्वाकारण फलमपि नियमाभिपिद भवति तेन कार
 येन धणपकाजिनदणवचनाङ्गीकारम विगुण स्त्रीणां कार्यकारणरूपोमपयदायनिषेधनेन पापं विधेयमिति सिद्ध धणपकात् स्वरतरो
 निकृष्ट इति गाथाय ॥१६६॥ अथौदारिकक्षरीरत्वेनापाविध्यमाग्नेऽपि स्त्रीणां जिनपूजा निषिद्धा, न पुनः पुराणाभिस्यत्र हेतुमाह—
 पुव विराहिओ सोऽणतोदिअपावरासिमारीहि । पावावणयणकाले गल्लमाहो जेण निम्मबिओ ॥१६७॥

पूर्व—पूर्वजन्मन्यनलोठितपापराक्षिमि जिनदधोपाणाभिधिनदधो विरापित कश्चिन्मइत्याप्तापदि पातितोऽभूत् तेन कारणेन—

ग्राहजन्मवरेण मर्द्वरिण्य इमाः स्त्रियो जिनपूजाविधानानन्तान् पापराशीन् मा प्रक्षिपन्त्वितिधिया पापापनयनकाले—जिनपूजाक-
रणेन पापराशिद्वयावसरे गलग्रहो निम्मापितः—पापराशिद्वयहेतुजिनपूजातो गले गृहीत्वा पृथक्कृताः, ननु जन्मान्तरविराधितास्ता
इत्यत्र किं लिंगमिति चेदुच्यते, जिनपूजातः पृथक्करणमेव लिङ्गमिति गाथार्थः ॥६७॥ अथ खरतरः शङ्कते—

पणु तित्थयरेण समो सूरि भणिओ जिणागमे पयडं । तेण पव्वडिअपूआपडिसेहे कहं णु उस्सुत्तं ? १६८॥
ननु भो जिनागमे तीर्थकरेण समः—तीर्थकममानः सूरिः—आचार्यः प्रकटं भणितः तत्प्रवर्तितपूजाप्रतिषेधः नु वितर्के कथ-
मुत्सूत्रं ? , न कथमपीति गाथार्थः ॥१६८॥ अथोत्तरमाह—

एवं चे दत्तंजलि उस्सुत्तं तुह मयंमि संपणं । पुत्तिनिसेहप्पमुहं तम्मयसूरीहि जं वुत्तं ॥१६७॥

मुखपोतिकाप्रमुखं तन्मतसूरिभिः—आञ्चलिकाचार्यैरुक्तम्, एतावता दिगम्बरादिपाशपर्यन्ता नोत्सूत्रिणो भवेयुः, तत्तन्मार्गस्य तदी-
यतदीयाचार्यैरुक्तत्वात्, न चेष्टापत्तिः, त्वदीयपूर्वजैराकाञ्चलिकागमिकादयो गणधरसार्द्धशतकवृत्तौ “मुद्राणायायणगये”ति गाथा-
वृत्तौ प्रत्येकं नामग्राहं दूषिता इति गाथार्थः ॥१६९॥ अथ तात्पर्यमाह—

तम्हा सो जिणसरिसो सम्मं जो जिणमयं पयासेड । इहरा उ पावपुंजो परिचज्जो पुण्णसंवेहिं ॥१७०॥

तस्मात्स एवाचार्यो जिनसदृशः यो जिनमतं सम्यक् यथावस्थितं प्रकाशयति, इतग्था स पापपुञ्जः—केवलपापात्मा परित्याज्यः
—दूर दूरेण परिहरणीयः, कैः?—‘पुण्यसंज्ञैः’ पुण्या—मिथ्यात्वादिकालुष्याप्रतिहता संज्ञा येषां ते तथा, यद्वा पूर्णसंज्ञाः सम्यग्दृष्टय

इत्यधस्तु पुरुषविनवचनवितथप्ररूपस्य दृष्टनमात्रतोऽपि त्याज्य इतिगार्थः ॥१७०॥ अथ हरिकृत यत्प्रमाणं तदाह-
 हरिकृतंयपि पमाणा न चिअ न अमरभाषसज्जिअ। निरवज्ज अग्निवारिअमण्णेहि षडुसुआणुमय' ॥१७१॥
 हरिकृतमपि-आयायप्रवर्तितमपि पिअन्ति एवकारो तदेव प्रमाण-सत्यतयाऽभ्युपगन्तव्यं यदक्षठभावेन-निम्मीयितया अ-
 नुभावेनत्यर्थं सज्जनित-मग्यक पयालोचनया विहित, यदपि निरवज्ज-निष्पापं प्रवचनानुपवाति तयाऽन्यैरनिवारित-‘मा इत्थं
 इत्थं’ इत्यवैरूपस्य नान्यवैरुद्युतेनलक्ष्यवर्तितमि’ प्रतिपिदम्, एवंविधमपि षडुपुतानामनुमतं तत्कालवैधिमर्दगीतार्थसम्मतं यथा प-
 नुपपाचतुर्थी, नहि तदानीं कालक्षयापश्वर्षिता चतुर्थी केनापि प्रतिपिदा, न वा नानुमता, अत एवाद्य यावदञ्जिमप्रवृत्तिमती तीर्थ-
 सम्मतेति गाथाय ॥१७१॥ अथ श्रीविनपूजानिषेधकोऽपि चतुर्थीपयुपयाप्रवचकवद्भाषिणीतीति स्वरतराशङ्कापराकरणायाह-
 जिणापूआपरिसेहो मावज्जो अमरभाषणादण्णो । अण्णनिवारिअवहुसुअअण्णुअओ तणा विचरीअओ ॥१७२॥

त्रिनपूजाग्रनिषेधान्तावत्साधयः “त्रिषपूआविगपकरो हिमादरायओ जयइ विगप” मित्यादिषचनाजिनपूजाविगपकरो महापातकी,
 प्रवचनोपपाती च, अत एव नृठभाषानापीणा, न पुनरक्षठमात्रापीर्ण, एवंविधोऽपि न कनापि न निवारितः, अपिस्तु कलिकाल-
 सर्वत्राधीदमथायप्रवृत्तिमिर्नेकपद्मयैतरनकरो निवारितोऽपि स्यामिनिषधमस्यजन् महामीत्या उष्ट्रमात्मजार्थालपुर गतः, यदुक्त-
 ‘जिन’ तात्रियाकोग्रस्ते’ इयं यत्कृतस्ततः । महोक्तिमीतितस्तेऽभृदात्म्योन्द पलायनं । १॥”मिति ईदं, तेनेव षडुपुतानां न
 सम्मत इत्यरमाचरणालक्षणतो विपरीतो-विच्छेदः, अत एवाद्यापि षडुपुतेनिवार्यत एव, पर्युपणाचतुर्थी तु तत्प्रवचनकाले सर्वेस्प्य
 म्युपगता न पुनस्तन्प्रतिपक्षीभूतः कोऽप्यामीन्, श्रीजिनपूजानिषेधकाले च तत्प्रतिपक्षभूता अधिकप्रपरम्परागततीर्थवर्तिनः श्री

जिनपूजाव्यवस्थापका आस्माकीना वादिश्रीदेवस्वरिश्रीहंसाचार्यप्रभृतयो भूयांसो येषां भयेनोष्टमारुह्य पलायनं जिनदत्तस्य स्त्रीजिनपूजानिषेधहेतुकं संपन्नम्, एतेन केचिदज्ञाः पर्युषणाचतुर्थीवत् स्त्रीजिनपूजानिषेधोऽप्याचार्यप्रवर्तितः प्रमाणमिति वदन्ति तेऽपि तिरस्कृताः, यत्किंचिदाचार्यप्रवर्तितस्य प्रामाण्याभ्युपगमे प्रवचनमात्रस्याप्युच्छेदापत्तेरित्यलं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥१७२॥ अथ स्त्रीजिनपूजानिषेधे निगमनमाह—

एगण तित्थसम्मय पयट्ठिअं तहविहेण पुरिसेण । तं सबं अिणआणा नऽण्णंअि अणंतकुरुव ॥ १७३ ॥

एतेन—प्रागुक्तयुक्तिप्रकारेण तथाविधागमव्यवहारियुगग्रधानादिपुरुषेणाच्छिन्नपरम्परागततीर्थमम्मंतं प्रवर्तितं तदेव जिनाज्ञा, न पुनगन्यदपि जिनदत्तमदृशेन तत्समुदायमम्मंतमप्युक्तं प्रमाणं भवति, किंचिद्?—अनन्तरोक्तवत्—स्त्रीजिनपूजानिषेधो न तीर्थप्रमाणं तद्वत्, तथाऽन्यदप्युक्तं वक्ष्यमाणं च खरतरमताकर्षकप्रवर्तितं न प्रमाणमिति गाथार्थः ॥१७३॥ अथेह प्रकरणे स्त्रीजिनपूजाविषये सिद्धान्ताक्षराणि कथं न दशितानीति स्वकीयानामपि केषांचिच्छङ्का स्यात्तदपाकृतये ग्राह—

इह सुत्तसम्मईण पओअणं नत्थि जेण तवयणं । मूढमुहसुहसूचं सामायारित्ति अम्हाणं ॥१७४॥

इह प्रकरणेऽमुक्तसिद्धान्ते स्त्रीणां जिनपूजा भणितेत्येवंरूपेण सूत्रसम्मत्या प्रयोजनं—फलं नास्ति, तत्र हेतुमाह—येन कारणेन स्त्रीजिनपूजानिषेधरूपाऽस्माकं सामाचारीति मूढमुखमुद्रारूपं तद्वचनं—तेषां साम्प्रतीनानां खरतराणां वचनं विद्यते, अयं भावः—ननु भोः खरतर! स्त्रीपूजानिषेधः किं सूत्रोक्तोऽच्छिन्नपरम्परागतो वेत्येवंरूपेणोदीरितोऽप्यौद्भ्रको भणति—न हि वयं स्त्रीजिनपूजा सिद्धान्ते निषिद्धेति ब्रूमः, किंत्वस्माकं गच्छसामाचारीति, एतद्वचनं मूर्खाणां मुखमुद्रा स्याद्, एतद्वचनश्रवणमात्रेण जिनवचनानवगत-

परमायास्तुष्टिमाजो मयन्ति-अहो एतज्जपि सम्यग्वादिनो दृश्यन्त इति, यत्तु जिनवचनपरमार्थज्ञास्ते तावदित्थं विचारयन्ति-राज
प्रवसादाय नश्यचोर-हरिकैर्निर्णीतया राजमभीषमानीतो निजकुलाचारं पूरुर्वीण-अहो अयं सत्यवादीतिकृत्वा किं राजा मोक्ष्यते?,
एवमयमपि, प्रत्यक्षा तुम्याका अपि तथा नश्यमाणा उपेक्षणीया सत्यवादितया वा वक्तव्या-स्युरित्यादि स्वयमेव पर्यालोच्य,
गणमामाचार्यवक्ता तथाविधो धूर्धो न विश्वसनीयः, किंतु यथा ननु मो चीर! त्वत्कृत्य शुभमशुभं वेति नोदितो अगत्स्मितिवि
लोपाग्रकोऽशुभमेव ब्रूत, तदण्डोऽपि तन्मुत्सादव कर्तव्यो भवद्, एवमग्रापि ननु मो जिन-चापत्य ! श्रीजिनपूजानियेवरूपा त्वद
मिमता मामाचारी किं नम्यगुणासम्पन्नाः, इत्येवमुदीरितो यवि मुद्-स्याचर्हि मम्यगिति वक्तुमशक्तोऽमम्यगेन परं गच्छतामा
चारिति श्रुणं भयत, तदा च तद्रचनादव तथा वण्डयोग्यः कृतव्यः, अथ घृप्त-कचिदाष्टयमाग् धृते-सम्यगेव, तदानीं प्रष्टव्य -
मो तादृक्मामाचारी भीमुषमस्वामिनोऽच्छिन्नपरम्परागता उत स्ववमिमताचार्यप्रवृत्तेति!, तत्र प्रथम विकल्पं वक्तुमशक्तो जिन
दत्ताचायादेव प्रवृत्तेति ब्रूत, तत्रैवमभिवातव्य-मो त्वत्तर ! न आचार्य-किमागमव्यवहारी उत श्रुतव्यवहारी?, प्रथमो वक्तुमश
क्य, तदानीमागमव्यवहारस्य व्युत्थिमत्त्वात्, श्रुतव्यवहार च श्रुतव्यवहारस्य प्रवर्धमानो द्रष्टुमप्यकृत्य, यो यो भयम्य
वद्धारवान् म म त तं न्यमहारं पुरस्कृत्य प्रवचमानो जिनाभाराधको, नान्यथा, एव च मति श्रुतव्यवधारवानप्यागमव्यवहारिणो
ऽप्यविक्रम्यन्तान् मन्यमान-कृत्य श्रीजिनपूजानियेवरूप प्ररूपयन् कीदृशो मम्यते?, वक्तुमप्यशक्य इत्यथ, यतोऽप्यप्रमृतेतादृश
प्ररूपण न कृतापि कृतम्, अनेन च चाष्टममशुभ्य विहितमत-सामाचारीति वचन न तुष्टिदत्तु, मामाचारीवचनमप्याधुनिकानामेव
प्राचीनास्तु तर्कयास्तीर्थकृद्भिरेव श्रीणां जिनपूजा निषिद्धा इत्यवादिषु, यदुक्तं आश्रतनामज्जमयादेव श्रीणां स्वहस्तेन जिनविम्वपूजा

प्रतिपिद्धा, यदुक्तं—“संभवद् अकालेऽविहु कुसुमं महिलाण तेण देवाणं । पूआई अहिगारो न ओवओ सुत्तनिदिहो ॥१॥ न छिविंति जहा
 देहं ओसरणे भावजिणवरिदाणं । तह तप्पडिमं पि सया पूअंति न सड्ढनारीओ ॥२॥” इत्यादि जिनदत्तसूरिकुनस्य कुलकस्य
 जिनकुशलसूरिकुतायां वृत्तौ, अत्र स्त्रीजनमात्रस्य पूजा निषिद्धा, मापि जिनोक्तेति तीर्थकरकलङ्कदानं, या तु गाथाद्वयमम्मतिदर्शिता
 सा च स्वयं, कृतैव शास्त्रोक्तमिति शास्त्रस्यापि कलङ्कदानं, नहि काप्यागमे एतद् गाथाद्वयमस्तीति, अत एव खरतरजातिस्वाभा-
 व्यात्सम्मतिदानं प्रायः कलङ्कमेव बोध्यं, ननु तथाविधोऽपाविध्यहेतुकामाशातनां दृष्ट्वा श्रीजिनेन्द्रविषयकपरमभक्तवृत्तिसितमान-
 सोऽस्मद्गुरुः स्त्रीणां जिनपूजां निषिद्धवान् तत्र को दोष इति चेन्मैवं, तीर्थक्रद्गणधरादीनां तीर्थस्य च महाजातनाकारित्वाजि-
 नानामन्तरेण तीर्थक्रद्देशेनापि कृतस्य कृत्यस्य महानर्थहेतुत्वाद्, यद्वाहुः श्रीहरिभद्रसूरिपादाः—“ममतिपवित्री सदा आणाव-
 ज्झंति भवफला चैव । तित्थकरुहेसेणवि ण तत्तओ सा तदुहेमा ॥१॥” इति पञ्चाशकसूत्रे, अस्या वृत्तिर्यथा—स्वमतिप्रवृत्तिः—
 आत्मबुद्धिपूर्विका चेष्टा मर्वा—समस्ता द्रव्यस्तवभावस्तवविषया आज्ञावाद्या—आप्तोपदेशशून्या इति हेतोर्भवफलैव—संसारनिवन्धनमेव,
 आज्ञाया एव भवोत्तारणहेतुतया प्रणणत्वादिति, ननु या तीर्थकरानुदेशवती मा भवफला युक्ता, नत्वितरा, जिनपक्षपातस्य महा-
 फलत्वादित्याशङ्क्याह—तीर्थकरोद्देशेनापि—जिनालम्बनतोऽपि, आस्तां ततोऽन्यत्र, स्वमतिप्रवृत्तिर्भवफलैवेति प्रकृतं, कुत एवं?—यतो न
 तत्त्वतः—परमार्थतः सा- तीर्थकरोद्देशवती स्वमतिप्रवृत्तिस्तस्मिन् तीर्थकरे उद्देशः—प्रणिधानं यस्याः सा तद्देशा, य एवाज्ञावाहो वत्तत
 इत्यभिधीयते, नापरः इति श्रीपञ्चाशकवृत्तिः । किञ्च तथाविधाशातनाहेतुरपाविध्यं स्त्रीणां नाधुनिकादिकालविशेषजन्यं, किंतु सर्वका-
 लीनं स्त्रीस्वभावजन्यं, तच्च तीर्थकरादिकालेऽपि समानं, एवं च मति स्त्रीणां जिनपूजा जिनादिभिर्न निषिद्धा जिनदत्तेन च निषिद्धेति

वीर्यकरादिभ्योऽपि किं जिनदत्तो लघुतरः! यत कदाचित्कनापीत्यर्थं न प्ररूपितमयं चेतादृश भस्ममक्तो येन तीर्थकरपूजाऽपि निषि-
 द्रेत्यादियुक्तिभिः स तिरस्करणीयः, परिरहणीयो दर्शनतोऽपीति गाथार्थः॥१७४॥ अथ किंवत्केन हेतुना तिरस्करणीय इत्याह—
 पागयआगममक्षयकरण भासतु सिद्धसेनोऽभि । जिणगणहरआसाई का वत्ता दुमगजिणवत्ते! ।७५॥

प्राकृतागमसंस्कृतकरण—प्राकृतभाषया आगमः—सिद्धान्तः स प्राकृतागमस्तस्य संस्कृतकरण—संस्कृतभाषया रचन प्राकृतसि-
 द्धान्तं संस्कृत फलेमीति रचनावचनं भाषमाणं सिद्धसेनोऽपि—भीसिद्धसेनदिव्यकारोऽपि जिनगणधराशाली—तीर्थकुदायाश्चातनाम्बरी-
 संपन्नः, अत एव बहुलम् आम्बोक्षविषयीकृत्य पाराश्रितप्रायश्चित्तेन हृदीकृतं, का वार्ता दुमकञ्जिनदत्ते !, पष्ठयर्थे सप्तमी प्रा-
 कृतत्वाद्, वराकस्य जिनदत्तस्य का वार्ता !, तद्विषयं वार्तापि नोपिवा, जल्पन्तानुचितप्ररूपकत्वेनाब्राह्मनामेत्यर्थः, उपनययोजन-
 त्वेन—भीसिद्धसेनदिव्यकारेणापि प्रवचनगौरवनिमित्तं परममध्या प्राकृतस्य सिद्धान्तस्य संस्कृतकरणे गुर्वभिलाषेण निजगुरुर्ब्रह्मसेनो,
 गुरुणा पार्श्वप्रहारेणाहवो गुरो पादशोर्लभं, धृतभ्यो ममापराधं प्रायश्चित्तं च दातव्यमित्युक्ते गुरुणा भणितो—वत्स ! संस्कृतभाषया
 रचितं सिद्धान्तो यदि बालादीनामुपकारकोऽभविष्यच्चर्हि त्वदपेक्षया सवाचरसंनिपातनिपुणत्वेन महाशक्तिभाजो गणधरा एव तथा-
 ज्ञपयिष्यन्, नैस्तु मत्स्यपि मामभ्यर्थे प्रवचनानुपकारिणी संस्कृतसिद्धान्तरचनेति विशिन्त्य प्राकृतभाषानिबद्ध सिद्धान्तं कृतः,
 अतस्तत्र संस्कृतरचनाभिप्रायो वचनं धेत्युमे अप्यनुचिते, गणधरादिमहापुरुषाणां महाभातनाहं इति भणित्वा पाराश्रिकप्रायश्चित्ते
 दत्तम्, एव त्नीस्वमावजं चे जिनदत्तविक्रिततायादिभ्ये सुख्यपि यदि स्त्रीणां जिनपूजाऽनुचितमविष्यच्चर्हि जिनकस्यप्रतिपत्त्या
 विषदृग्गणमुदादय एव न्यपेक्षयिष्यन्, नैस्तु न निषिद्धा, अतस्तन्निषेधनं जिनदत्तस्य केवलं गणमुदायाश्चातनेन, यच्च त्ययोक्तं

जिनेन्द्रविषयकपरमभक्त्युल्लसितेत्यादि तलु देवायत्तपुरुषवाक्यवेदेवावमन्तव्यं, सिद्धसेनोऽपि किमिन्द्रियोपनिमित्तं तथा वचन-
वानासीदिति स्वयमेवालोक्यं, किंच-श्रीसिद्धसेनस्य गुर्वाज्ञामार्गणनिमित्तं तथावचनमभूत्, जिनदत्तस्य गुरोरभावात्स्वयमेव विक-
ल्प्य तदुचितोपदेशद्वारा प्रवर्तितमपि, अस्य च प्रायश्चित्तं तीर्थव्यतिरिक्तः को ददातीति वक्तव्यमिति गाथार्थः ॥ १७५ ॥ अथ

तीर्थसम्मत्तस्य स्त्रीजनपूजानिषेधस्य भाषणे फलमाह—
तित्थासम्मथभासणरसिओ तित्थस्स होइ आसाई । सो आसायणबहुलो निअमेण अणंतसंसारो ॥ १७६ ॥
तीर्थासम्मत्तभाषणरसिको जिनदत्तादिमदृशः तीर्थस्य-साध्यादिचतुर्वर्णात्मकस्याशातको ह्याशातनाबहुलो नियमेन-निश्चयेनान-
न्तसंमारी, यदागमः—“आमायणबहुलाणं उक्कोसं अंतरं होइ”ति श्रीआव० नि० इति गाथार्थः ॥ १७६ ॥ अथोक्तयुक्त्या मृदुश-

ङ्कापि निरस्तेति दर्शयति—

गणणं खलु मगनरेहिमिचाइमागमं वरणं । देसंतो दूरिकओ पवयणपरमत्थममुणंतो ॥ १७७ ॥
एतेन-प्रागुक्तप्रकारेण खलुवधारणे ‘मगंतरेहि’न्ति आगमवचनं मकारोऽलाक्षणीको देशयन् प्रवचनपरमार्थमजानन् दूरी-
कृत इत्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयं-कश्चित्प्रागजन्मोपाजिततथाविधमममोहकमोदयान् मम्यग्जिनवचनपरिज्ञानशून्यो मार्गामार्गविवे-
ककरणागतः पूत्कुरुते-ननु भोः ! पुरुषक्रमायातमामाचारी मार्गो मन्यते, य च प्रवचने प्रमाणमेव, यदागमः—“कहण्णं भंते ! स-
मणा निगंग्था कंखामोहणिजं कम्मंते वेदंति ? गो० ! तेहिं तेहिं णाणंतरेहिं दंसणंतरेहिं चरित्तंतरेहिं लिंगंतरेहिं पवयणंतरेहिं
पावयणंतरेहिं कपंतरेहिं मगंतरेहिं इत्यादि यावत् कंखामोहणिजं कम्मं वेदंति”ति श्रीभग० अत० १ उ० ३ (२९) एतद्वृत्त्येक-

इत्या यथा-तथा माग -पुष्पपुलकप्रमाणता मामाचारी, सत्र कर्माचिवद् द्विर्भैत्यवन्दनानेकविषकायोत्सगकरणविकाऽऽव्यव्यक्तसामाचारी
 सदन्त्यसौ तु न तथेति किमत्र तत्रमिति, ममाधिप गीताधीश्वरप्रवर्धिताऽमौ सधायि न विरुद्धा, आचरितलक्षणोपेतत्वाद्, आचर
 णान्तरं यद्-“अमदेन ममाप्रवर्णं त्रं कृत्यद् कर्णद् अमावर्द्धं । न निवारिजमण्येदि बहुमण्युमयमेअसायसिं॥१॥”ति(पंच०४७६)
 प्रमनवचना”स्त्रीभगवतीशुनौ इत्यथमागमवचनाद् स्त्रीपूजानिषेधात्मिकाऽपि मामाचारी कथं न प्रमाणमित्येवंविधं यद्वचनं तत्प्रव
 चनपरमाधानमिन्द्रिष्यवति शेष्य, यत स्त्रीपूजानिषेधात्मिका मामाचारी नाचरणाल्लक्षणोपता, किंतु विपरीतैवेत्यत्र प्रागुक्तव्यं
 निरुग विगय किंच-पद्मममतमन्यावरितं च प्रायस्तदव भवति यदागमव्यवहारियुगप्रधानादिमूलक स्याद्, यथा पशुपणाचतुर्षी,
 अन्यथा ‘अथ त्रं वरेणागयं तम्म त वमार्थं’ इत्यादिवचनानुपपत्ते, यत परम्पराऽपि किं यत्किञ्चित्पुलाढारस्याभ्युपगम्यते?,
 नहि मार्तिनयपूज्यमृत्कमन्तगण एरुपरागतमिति भणितु प्रकथ्यत, यत्किञ्चित्पुलकऽपि परम्परागताभ्युपगमे दिगम्भरादिपात्र
 पयन्तर्ग्योपि शत्रुन परम्परागत वक्तव्यं स्यात्, तथ कस्यापि नाभिमत, यत-दातपदोक्तारण न्तरतो दृषित”, गणधरसार्द्धकान
 कक्षरस्य च द्रतपर्णाकस स्तनिको दृषित, एव गकारक्तायोपि परस्परं माह्वया, अत एव श्रुतस्यवहारापधया ‘पावयन्तरोहि’
 नि पद व्याख्यानयता प्रवचनमर्थीत वति वा प्राचयन-“कालापधया बह्वागमः पुरस”, तत्र एक-प्राचयनिक एवं कृते, अपरस्त्वव-
 मिति किमत्र तत्रमिति, ममाधिभ्राद चारित्रमोहनीश्वरोपग्रमविशेषोत्तमापधानादिमाधितन्वनं च प्राचयनिकानां विविधा प्रवृत्तिः,
 नामौ सवयापि प्रमाणम्, आणामाविरुद्धप्रवृत्तेरत्र प्रमाणत्वादिति व्याख्यानं श्रीभगवत्कीर्तनौ, तत्र मर्वापि प्रवृत्ति प्रमाणतया न
 भणित्वा, यत श्रुतस्यवहारापि प्रवर्तितं तदत्र प्रमाण व्याख्येयमानुपाति, अन्यथा प्रवचनस्यवस्थाविप्लव-प्रमज्येतत्त्वलं विस्त

रंणेति गाथार्थः ॥१७७०॥ अथ पुनरपि न्यूनमुत्सृज्यमाह—

अट्टमिचउदसिपुणिमअमावमासुविअ पोसहो णऽण्णो । इअ संवरपडिसेहो जिणदत्तमए महामोहो ॥७८॥

अष्टमीचतुर्दशीपूर्णिमावास्यासु 'त्रिय'ति एवार्थे तास्वेव पौषधो, नान्यः, अन्यासु तिथिषु न युक्त इत्यर्थः, इत्यमुना प्रकारेण संवरप्रतिषेधो जिनदत्तमते महामोहः—अनन्तभवभ्रमणहेतुर्ज्ञानमिति गाथार्थः ॥१६८॥ अथोक्ताशयरोगप्रतिकारमाह—

अट्टमिपमुहतिहीसुं निअसेणं पोसहो गिह्मीण वए । पडिवाइसु पुण नियमाभावो भणिओ अ नत्तन्थे ॥१७०॥

अष्टमीप्रमुवातिथिषु नियमेन, प्रतिपदादिषु पुननियमाभावाद्गृहिणां—श्रावकाणां व्रते पौषधो भणितः, क्व ?—तत्त्वार्थे—तत्त्वार्थमाप्यादावित्यर्थः, तत्त्वार्थादिकमाह—“दिग्देशानर्थदण्डविरतिसामायिकपौषधोपवासोपभोगपरिमाणातिथिसंविभागव्रतसंपन्नश्चे”ति तत्त्वार्थस्मृत्वं, 'पौषधोपवामः' पौषधः पूर्वत्यनर्थान्तरं, सोऽष्टमीं चतुर्दशीं पञ्चदशीमन्यतमां वा तिथिमभिगृह्य चतुर्थद्युपवासिना व्यपगतस्तनानानुलंपनगन्धमाल्यालङ्कारेण न्यस्तमर्वसावद्ययोगेन कुशसंस्तारकफलकादीनामन्यतमं संस्तारकमास्तीर्य स्थानं वीरामननिपद्यानामन्यतममास्थाय धर्मजागरिकापरेणानुष्ठेयो भवतीति तत्त्वार्थभाष्यं, तद्वीका यथा 'पौषधोपवासो नामे'त्यादिना पौषधस्वरूपं निरूपयति, रूढ्या पौषधशब्दः पूर्वसु वृत्तेन, पर्वाणि चाष्टम्यादयः, भाधनं कृतेति ममासः, नामशब्देन वाक्यस्यालङ्कृतिः, यस्य वा नियमविशेषः तस्येदं नाम पौषधोपवास इति सोऽथारूपायते पौषधोपवाम इत्यादिना भाष्येण, अनर्थनिन्तरमित्येकार्थता, सोऽष्टमीमित्यादि, सः—पौषधोपवासः उभयपक्षयोग्यमिति तिथिमभिगृह्य—निश्चित्य बुद्ध्या अन्यतमां चेति—प्रतिपदादिति थिम्, अनेन चान्यासु तिथिष्वनियमं दर्शयति, नावश्यन्तयाऽन्यासु कर्तव्यः, अष्टम्यादिषु तु नियमेन कार्यश्चतुर्थाद्युपवासेनेति

तत्पर्ययुक्तो यममाख्याय इति गाथाय ॥७९॥ अथ तत्त्वार्थबोधेष वक्ष्यमाण पद आन्त्युत्पादकमुद्राभ्य समर्थयितुमाह—
नतत्पर्यवित्तिमाहसु न न पद्विदिवत्तस्ति वयणममिहाण । तत्परमस्यो अष्टमिमाहसु पुणो पुषुबारो ॥१८०॥

तत्त्वार्थवृत्त्यादिषु तत्त्वाधनृतिधीआवद्यकवृत्तिवृत्तिवृत्तिषु न प्रतिदिवसेति वधनामिधान, मकारोऽल्लाङ्गणिक, 'पौषघोषवामा
तिथिर्मविभागौ तु प्रतिनियतदिवमानुष्ठयौ, न प्रतिदिवसाचरणीया' वित्तयेधरूपेण यद्वचने तस्यामिधानं—कथनं तत्परमार्थ—तस्य
तात्पर्यमष्टम्यादिषु तिथिषु पुन पुनरुक्तार कथस्य इत्यध्वर्य, भावार्थस्त्वर्य—“पौषघोषवामातिथिसंविभागौ तु प्रतिनियतदिवसा-
नुष्ठयौ, न प्रतिनियमाचरणीया” इति धीवत्त्वार्थवृत्त्याधनुसारेण नियेषस्य विषयमानत्वात् कथं प्रतिपद्यादिषु मज्जनेति परस्फुटं, तद-
पुक्तं यत् तत्र प्रतिनियतदिवसमद्रन्दन पौषघादिविक्कीर्यया स्वात्मितो दिवसो ब्राह्म, म न पौषघाद्यकरणे प्रायश्चित्तप्राप्तिवभा-
वतुल्यव्यादिकया नियमन ब्राह्म, उपस्त्वनियमनति, तथा मा मथतु तदनुष्ठितानुष्ठानापयधमान चारित्र्योन्मत्तजिनप्रतिमाप्रतिष्ठा
यदा पौषघाद्यानुष्ठानमपपक्वमापि मा भवन्तिवत्त्वय, तत्र कालनियमार्थमाह—‘न प्रतिदिवसाचरणीया’ इति, यदा स्वामिप्राया-
रुग्नित्रादिन्यमानुगामित्वप्रतिपद्याह—न प्रतिदिवसाचरणीयाविति, अयं मात्र—नहि मरुदुद्धरित पौषघो द्वितीयादिविषय-
गामी भवितुमर्हति, नवा जिनप्रतिष्ठावन्मरुत्कृतप्रातिथिसंविभाग प्रतिदिवसमनुगच्छति, किं त्वतिथिसंविभागविकीर्षुभि प्रति-
नियममुभावापि यथात्रास्ति कृतव्योषेष, कथमन्यपौषधानत्राहनादिविधौ प्रथमदिवस भ्राष्ट्रा अष्टादश्यादीन् पौषघाम ब्राह्मन्तेः,
तस्मान्पौषघोपयामातिथिसंविभागौ तु प्रतिनियतदिवसानुष्ठेयाविति प्रथमं वाक्यं विवक्षितदिर्बसानुष्ठानस्यैव ब्राह्मक, न प्रतिदिव
साचरणीयाविति द्वितीयं वाक्यं तु कालनियमप्रापकम्, अत एव पौषघोबागलागकोऽपि “आय दिवसे अहोरण पञ्चुवासासी”

त्यादि, न पुनः क्वापि "दिवस अहोरत्तं दुब्धि अहोरत्तं चे"त्यादिपाठः सप्रदायादागतः, न चैतत्कालपनिकं, तन्नाथश्चैतत्कृता तथैव
 प्रदर्शितत्वात्, तथाहि—यथाऽणुव्रतानि तथा गुणव्रतान्यपि सकृद्गृहीतानि यावज्जीवं भावनीयानि, शिक्षापदव्रतानि सामायिक-
 देशावकाशिकपौषधोपवासातिथिसंविभागाख्यानि चत्वारि, प्रतिदिवसमनुष्ठेये द्वे सामायिकदेशावकाशिके, पुनः पुनरुच्चार्य इतिया-
 वत्, पौषधोपवासातिथिसंविभागौ तु प्रतिनियतदिवसानुष्ठेयौ, न प्रतिदिवसाचरणीयौ, पुनः पुनरष्टम्यादितिथिष्वनुष्ठीयेते इति, शि-
 क्षा-अभ्यासस्तस्याः पदानि—स्थानान्यभ्यासविषयास्तान्येव व्रतानि शिक्षापदव्रतानि, गुणव्रतानि तु न प्रतिदिवसग्राह्याणि सकृद्ग्रा-
 ह्याण्येव इति तत्त्वार्थवृत्तौ पत्र १९४ सर्वपत्र २६३, अत्रोक्तवाक्यद्वयस्यापि पुनः पुनरष्टम्यादितिथिष्वनुष्ठेयेते इति परमार्थः प्रद-
 श्यितः, अत एव प्रथमपञ्चाशकवृत्तौ श्रीअभयदेवस्वरिभिः पौषधोपवासातिथिसंविभागौ तु प्रतिनियतदिवसानुष्ठेयावित्येकमेव वाक्यं

निगदितमिति गाथार्थः । ८०॥ अथ विरोधमाह—

सिक्त्वा पुण अवभासो करणिजं पङ्क्तिं खु तंषि वयं । अट्टमिमाहसु कज्जो नन्नासु विरुद्धवयणमिणं ॥८१॥
 शिक्षा पुनरभ्यासो भण्यते, तच्च व्रतं प्रतिदिनं—दिनं २ प्रति करणीयं—कर्त्तव्यम्, अन्यथाऽभ्यासस्यैवासंभवाद्, अभ्यासो हि
 प्रतिदिनं कर्त्तव्यार्हः, यदुक्तं—“अञ्जनस्य क्षयं दृष्ट्वा, बल्मीकस्य च वर्द्धनम् । अवन्ध्यं दिवसं कुर्याद्दानाध्ययनकर्मसु ॥१॥” इत्येवं

सत्यप्यष्टम्यादिष्वेव पौषधो विधेयो नान्यास्त्विति विरुद्धवचनमिदमिति गाथार्थः ॥८१॥ अथ प्रतिबन्दीमाह—

सिक्त्वावएसु चउसुवि तिणिण वयाइं तु सम्मयाइं तुहं । पङ्क्तिणकरणिज्जाइं किं पोसहपंतभेएण? ॥८२॥
 शिक्षाव्रतेषु चतुर्षु त्रीणि व्रतानि सामायिकदेशावकाशिकानिथिसंविभागनामानि तु तत्रापि—खरतरस्यापि प्रतिदिनं करणीयानि

मम्मनानि, किं पौपषपद्धिमदन-पौपषस्य वङ्गिमद क्रियत यत्र किं स्मरणं !, को वा पौपषस्यापराध इति गार्धार्यः ॥ ८२ ॥
अधातिप्रसङ्गग्रानामावमार—

न मुण्ड अइत्पसंग अतिशीण सविभागवरणमि । नवमीपसुहृतिहीसु उचयसंतोषि निस्सुखो ॥ ८३ ॥
अयमीप्रसुहृतिथिषु-पौपषिच्छे दि पारप्पक माधुम्यो दसैव सुंके इत्यादिरूपेण नवम्यादिषु विविष्वर्यादितियिसविभागसुपदि-
नमपि निर्मुक्तो-सकारदिलोउतिर्यानां साधूनां संविभागेऽतिप्रसङ्गं न वानाति, यदि श्रियाप्रवरूपोऽपि पौपषोऽष्टम्यादितिथिष्वेव
युक्तस्तयतिथिसविभागोऽपि तथैव युक्तो भवेत्, तथा च नवम्यादिषु वत्सतिष्वप्रसङ्गं, न चार्थादितियिसंविभागो नवम्यादिष्वेव
संभवतीति वदुनीयम्, अष्टम्यादिष्वपि जिनवल्लभेनापि भजनात्, तथाहि-“ओ पुण आहारपोसही देसओ सो पुण्णे पणकस्सापे
वीरिअ समामम्यदुगेण सुहसुचिं पढिलेहिअ समसमपेण वदिवा भणइ-इच्छाकारेण सुंदिसइ मरुपाण पागवेह, पोरसि पुरिमइ
पठविहार एकामयं निविप्रं आयविल वा कय, ना कावि वठा ताए पागवेमि, सओ सक्कयएण वेइए वंदिअ सज्जाय सोलस वीसं
वा खिलोगे कउं वहासंयवमतिदिसंविभागं दाउं सुहइत्यपाए पढिलेहिअ नमोकारपुणमरुचदुहो सुंजे”इति पौपचविधिप्रकरणे,
ननु मोगतिथिसविभागो द्वादशवत् न भण्यते, किंतु यदागमः-“साहूण कप्पविअं सं नवि दिण्णं कइंषि किंपि वहि । वीरा ज
इच्छारी सुसवगा तम वुवंति ॥१॥”चि भीउय०, इति वेविरं जीव, ‘तुप्पतु दुर्जन’ इति न्यायायथा द्वादशवत्तत्वरूपाभावेऽपि
निर्धरादेतत्वेन साधुदानयग्युपगम्यते सौषकावस्रवत्स्वरूपामावेऽपि निर्धारहेतुत्वेन प्रतिदिनं पौपषोऽप्यग्युपगन्तव्यो, न्यायस्य
ममातत्वादिति गार्धार्यः ॥ ८३ ॥ अथ पौपषो हि प्रतिक्रमणवधिपठकलानुष्ठान मविष्यतीतिपरायणद्वयामपक्वोति—

पङ्क्तिमणं पच्छित्तं रघणीदिणपमुहपाचसंवंधी । तद्धिट्तो संवररूवे कह पोसहे जुत्तो ? ॥८४॥
 प्रतिक्रमणं—रात्रिकैवसिकपाक्षिकचतुर्मासिकसांवत्सारिकलक्षणं पञ्चविधमपि रजनीदिनप्रमुखपापसंबन्धिप्रायश्चित्तं तदुष्टान्तः
 संवररूपे पौषधे कथं युक्तो ?, न कथमपीत्यर्थः, प्रायश्चित्तं च यथोक्तमेव भवति, नाधिकमिति गाथार्थः ॥८८॥ अथ प्रायश्चित्तं
 नाधिकं भवतीति दर्शयति—

असिइसयं उववासा पच्छित्तं आगमुत्तमुक्कोसं । न तथा सेसतवेसुं संवररूवेसु निअमोऽवि ॥८५॥
 अशीतिशतम्—अशीत्याऽधिकं शतमशीतिशतप्रवासाः उत्कृष्टं प्रायश्चित्तमागमोक्तं, न तथा संवररूपेषु शेषतपस्सु—गुणरत्न-
 संवत्सरादिषु नियमोऽपि, एतावदेव तपः कर्तव्यं नाधिकमिति नियमः, न कापि केनाप्युक्त इति गाथार्थः ॥८६॥ अथ गाथाचतु-

ष्टयेन बृद्धाभिप्रायमाह—
 अह्वा सिक्खचउक्के पडिनिअयदिणंमि अंतिमं जुअलं । इअ हरिभइप्पमुहाण वयं सिद्धंतसुपसिद्धं ॥८६॥
 तत्थ पडिनिअसहो विवक्खिअत्थाण वायगो होइ । सावि विवक्ख्वा दुविहा निअमानिअमेहिं गायवा ॥८७॥
 णिअमेणऽट्ठमिपमुहा अणिअमेणेहरासु अ तिहीसु । तेणं न प्पडिदिवसाचरणीआ निअमपडिसेहो ॥८८॥

अथवेति बृद्धत्रादाभिप्राये, शिक्षाचतुष्के—शिक्षात्रतचतुष्टये प्रतिनियतदिनेऽंतिमं युगलं—पौषधातिथिसंविभागलक्षणमिति—अमुना
 प्रकारेण हरिभद्रप्रमुखाणां वचः सिद्धान्तमुपसिद्धं—सिद्धान्ते श्रीआश्वक्यकष्टृत्त्यादिलक्षणेऽतिप्रसिद्धमिति गाथार्थः ॥ ८६ ॥ तत्र
 ‘पौषधोपयमातिथिसंविभागौ नु प्रतिनियतदिवसानुष्ठेयावि’त्यत्र प्रतिनियतशब्दो विवक्षितार्थानां वाचको भवति, साऽपि विवक्षा

विधिषा, क्काम्या !—नियमानियमाभ्यां शातब्ध्या, एका नियमन विषयाऽपरान्नियमेन विषया चेति गाथाय ॥८७॥ अष्टमीप्रसु-
खासु त्रियिषु नियमेन—अक्षरपे प्रायश्चित्तसंभवादिभयेन पौषचः क्षार्यः, इतरासु च—प्रतिपदादिषु चानियमेन—अनिष्टयेनेति, तेन क-
रणेन न प्रतिदिनसाचरणीयाविति नियमप्रतिषेधो बोध्य इति गाथार्थः ॥८८॥ अथ दृष्टान्तवाक्यमाह—

अहं साहूण दातुं मुञ्चिष्य सुसावजो न इअराण । अहं विवर्धंमयारी नय रस्तिममिगद्धो अम्ह ॥८९॥

सुथावकः साधुभ्यो दत्त्वेन मुञ्जीत, नेतरेभ्य भावकादिभ्यः, अत्र भावकेभ्यो दत्त्वेन मुञ्जीतेतिनियमनिषेधो, न पुनस्तदान-
निषेधः, तथा दृष्टान्तान्तरमाह—‘अहं’पि अथवा दिवसे ब्रह्मचारी न च रात्रिमिति, रात्रिमङ्गीकृत्य दिवा ब्रह्मचारी न रात्रावित्यर्थः
इत्यभिप्रायोऽस्माकमिति ब्रुवाणस्य भावकस्य न रात्रौ ब्रह्मचारित्वनिषेधः संपन्नः, किंतु नियमाभावः, अन्यथाज्वश्यमब्रह्मसेवने
प्रसज्येत, तब प्रवचनेऽप्यन्व नित्यमित्यव दृष्टान्तद्वयेनाष्टम्यादिषु नियमेनान्यासु चानियमेनेति पौषधोऽभ्युपगन्तव्यः अत एव
सुपादुप्रमृतीनां त्रयः पौषचा विपाकमुताज्ञे मणिता लभ्यन्ते, तथाहि—“तए वं से सुपादुकुमारे अप्पया चाउइसडुमुदिडुपुप्पिमा-
सिथीसु त्रेप्पेव पोसइहाला तेप्पेव उवाः२ पोसइहाल पमज्जति उवाः२ दम्भसंचारय संयारेति दम्भसंचारय
दुम्भस्तिः२ अडममन वणेज्जति२ पोसइहालाय पोसहिइ अडमचित्रं पोसइ पडिआगरमाणे० विहरति”ति श्रीविपाकमुताज्ञे, तथा
नचपदप्रकरणेऽन्यविधिसंविमर्गानियम उक्तः, तथाहि—“अयं च यद्यपि भावकेण मदा कर्तव्य एव, यदुक्तं—“यद्यदिम मचमायेया,
ओमहेण वहेव प । अणुगाइ मे मयस, मत्तए उ निर्मंतया १॥” गृह प्रविष्टे च साधात्रय विधिर्यया “गिहिमागयस्स साहुस्स, आसणे
निअमओ य णयइ । वदिअ मयं विअइ अहया अप्प दवावेइ ॥२॥” इत्यादि, तथापि पौषधोपनामपारमकेऽवश्यं साधुसंभवेऽहं

कृत्वा भोक्तव्यम्, अन्यथा त्वनियम इति नवपदब्रुत्तौ इति गाथार्थः ॥८९॥ अथ दूषणान्तरमाह—

किंच सुगुणिसंविभागो नवमीपडचास्तु चेव नऽण्णास्तु । चउपधी तवपोसहगहिआ कह् पक्खिअंते सो ? ॥९०॥
किंचेति दूषणाभ्युच्चये, खरतरमतेऽतिथिसंविभागो नवमीप्रतिपदोरेव तिथ्योः संपद्यते, नान्यासु तिथिषु, यतश्चतुष्पर्वो तपःपौषधगृहीता—चतुर्थादितपःममन्विता पौषधनियता, तथा च कथं पाक्षिकान्ते—पाक्षिकपारणके पूर्णिमामात्रास्ययोः ‘सो’ति अतिथिसंविभाग इत्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयं—पौषधोपवामातिथिसंविभागौ तु प्रतिनियतदिवसानुष्ठेयावित्यागमबलेन चतुष्पर्वोमेव पौषधो जिनाज्ञा, नान्यास्विति खरतराकृतं, तत्रेदं प्रष्टव्यं—भोः खरतर ! प्रतिनियतदिवसशब्देन चतुष्पर्वोवोच्यते उत यथासंभवदिवसां वा ? , आद्येऽतिथिसंविभागोऽष्टम्यादिषु तिथिष्वेव कर्त्तव्यः स्यात्, नवम्यादौ तु चतुष्पर्वोत्वामात्राद्, द्वितीये पौषधिकानां भोजनानङ्गीकारेण चतुष्पर्व्या चतुर्थादितपःसमन्वितः पौषधः, अतिथिसंविभागस्तु तत्पारणक एवेति नियमे सिद्धे प्रतिपन्नवमीभ्यामतिरिक्तासु तिथिष्वतिथिसंविभागो न जिनाज्ञेति संपन्ने कथं पूर्णिमायामवास्यायां वाऽतिथिसंविभागः कार्यते ? , पौषधमधिकृत्य यथा प्रतिपद्द्वितीयाद्या-
स्तित्थयस्तथाऽतिथिसंविभागमधिकृत्य पूर्णिमामावास्ये अपि, तसाद्यथा श्रीआवश्यकचूष्यार्दौ पौषधिकानां पारणके नियमेनातिथिसंविभागोऽन्यत्र त्वनियमेन तथा पौषधोऽप्यष्टम्यादिषु नियमेन शेषतिथिष्वनियमेनेति गाथार्थः ॥९०॥ अथ पुनरपि न्यूनमुत्सन्नमाह—
जं भोअणपडिसेहो पोसहिआणं तमूणसुसुत्तं । सुत्तिजुअपोसहाणं जिणभणिआणं तु पडिसेहो ॥९१॥

यत्पौषधिकानां भोजनप्रतिषेधस्तेदूनमुत्सन्नं भवति, अथोनत्वं व्यक्तीकरोति—‘सुत्ति’चि यतो भुक्तियुक्तानां—भोजनसंयुक्तानां पौषधानां जिनभाषितानां तुरप्यर्थे जिनोक्तानामपि निषेधः, स न्यूनमुत्सन्नमिति गाथार्थः ॥९१॥ पौषधिकानां भोजने युक्तिमाह—

आउदसीइ आगमुत्ते अ पुणिणमाइदिणे । कवलपोसइषयणे तवनिममो चउदसीइ दिणे ॥९२॥

‘वाउदसीइइण्णिमासिणीसु पडिपुण्णं पोसइं सम्मं अनुपालेमाणा विहरती’ति प्रवचनोक्ते पुणिमादिने उपलब्धवादमाभा-
स्यायां कवलपौषवचनं भवितुं, चतुर्दशीदिने च तपोनियमअतुर्यलक्षणं तपोमणिवत्, अर्थात्पुणिमायाममावास्यां च मोक्षनमेव
संपन्नम्, अन्यथा पादिके चतुर्मासिकवत् पटुतए एवोक्तमभविष्यत्, तत्र नोक्तम्, अतः पौषचिह्ननां मोक्षनं सिद्धमपि प्रतिषेधयतो
चिनदचस्य न्यूनमुत्थप्रमिति गाधार्यः ॥९२॥ अथ ग्रन्थसम्मतिमाह—

माधयपडिकमणार्हपुणिणस्पसुरेसु भोअण भणिअ । पौसइआण पोसइविधिपगरणमाइसुवि दिट्ठं ॥९३॥

आवकमतिक्रमणाविचूणिप्रमुखेषु पौषचिह्ननां मोक्षन मणितं, तथा पौषचविधिप्रकरणादिषु च इष्ट, पूर्वदिं मणित
मितिचन्दन चरितार्थत्वेऽपि यदत्र पृथक् पृथमिति मणितं तत्पौषचविधिप्रकरणे विधिप्रपायां च धुणाधरन्यायेन यथार्थं पठित
मित्यनादरस्वरुणार्थं बोध्यं, यथा मणितं तथा वाह “तत्प अह देसओ पौसइओ सो मणपप्यस्त गुत्तममकुत्तं पाराविषा
अवस्मिअ करसा इरिआसमिओ गतुं चरे इरिआवहिअं पडिक्कमइ आगमणमालोअण करेइ, चिद्वंदभं, तओ संढासे य पमज्जेवा
पाउळ्मणे निवीअइ, मायण पमज्जइ, अहोपिए मोअणे परिवेसिए पंचमंगलमुच्चरेइ, तओ वयणं पमज्जिआ असुरसुरं मच्चवच्च
अदुयमविलिअं अप्परिसाटि मणवपणकअयगुवो इवइ साइइ उवउचो ज्ञायाए मायाए वा योवा फसुअज्जेअ सुइसुदिं कउ
नवकारसरोअ उहाणं, दरे वरेइ, वदअ दाउं सवरण कउ पुणेओअि पोसइसात्ताए गतुअ सन्धायंतो चिह्णइ”ति आहप्रतिक्रमण
सूत्रचरणी, तथा “पाउदसीइइपुण्यम”सिणीए वरं मासस्त अइमि पक्खस्त उरिइहा—अमावसा पुणिमा इति चन्द्रमा पूर्वमा

मम्य तस्येयं पूर्णिमा, पडिपुणं पोसहंति आहारपोमहादि, पोमहिओ पारणे अवस्सं साहूण भिक्खवं दाऊण पारंति, तेनोच्यंते
समणे निगंगंथे फासुएसणिजं असणं४ पडिलाभेमाणे विहरती”ति श्रीस्वत्रकुदङ्गचूर्णो, अत्राहारपौषधिकस्य पारणं भणितं, तच्च
पूर्णमाऽमावास्यायोर्दिने संभवति, यतोऽत्रैव पङ्क्तिदशकोपरि—“अयमाउसो निगंगंथे पावयणे अट्टे सेसे अणट्टे जम्हा एवं प्रतिपद्यते तम्हा
उस्सिहफालिहा जाव पवेसा, जम्हा एवं तम्हा चाउद्दमड्ढमीसु० तम्हा पारणए समणे निगंगंथे, तेणं एआरुवेण विहारेणं विहरमाणे
चहूणि वासाणि प्राप्नुवंतीति चतुर्दश्यष्टम्योस्तप उक्तं, पारणकं तदुत्तरदिवस एव स्यात्, म च दिनः पौषधसंयुक्तः पूर्णिमाऽमा-
वास्या वा स्यादिति स्वयमेव पर्यालोच्यं । तथा “जे भिक्खू असणादी दिज्जा गिही अहव अण्णतित्थीणं । सो आणाअणवत्थं मिच्छ-
त्तचिराहणं पावे ॥१॥ जुत्तमदाणमसीले कडसामइओ उ होइ समण इव । तस्समजुत्तमदाण चोअग ! सुण कारणं तत्थ ॥२॥ कामी
सवरंगणओ धूलपइण्णा सि होइ दट्ठवा । छेअणभेअणकरणे उदिट्ठकडंपि सो भुंजे ॥३॥ इति श्रीनिशीथभाष्ये, जं च उदिट्ठकडं
कडसामइओवि भुंजइ, ‘एवं सो सबविरओ भवति, एतेणं काणेण तस्स न कप्पइ दाउंति श्रीनिशीथभाष्यचूर्णो उदे०
१५, तथा ‘तं मत्तिओ करिज्जा तवो उ जो वणिणओ समणधम्मो । देसावगासिएणं जुत्तो सामाइएणं वा ॥१॥ इयं गाथा श्रीआवइय-
कचूर्णो पौषधाधिकारेऽस्तीति बोध्यम्, अथ यथा दृष्टं तथा चाह—जो पुण आहारपोसही देसओ सो पुण्णे पच्चक्खाणे तीरिए अ
खमासमणदुगेण सुहपुत्तिं पडिलेहिअ खमासमणेण वंदिअ भणइ-इच्छाकारेण संदिसह भत्तं पारावेह भत्तं पारावेह पोरसि पुरिमइदं चउविहार
एकासणं निवीअमायंबिलं नाच्यं, जा कावि वेला ताए पारावेमि, तओ सकत्थाएणवि चेइए वंदिअ सज्झायं सोलस वीसं वा सिलोणे
काऊ जहासंभवमतिथिसंविभागं दाउं सुहहत्यपाए पडिलेहिअ नमुकारपुवमत्तदुट्ठो भुंजइ, भणिअं च—“रागदोसविरहिआ वणलेवाइ-

उपमाए सुखंति । कुरदितु नमुकारं विहीये गुह्या वणुण्णाया ॥१॥” इत्यादि जिनवल्लभमकुठपोपधविचित्रकरणे, अत्रोपधान-
 नादिनौपयविचार्य न पुनः पीपधग्रउरतामपीति क्वथिद्याचालो भूते, तन्मुखव्रणपाषनहेतवे तथोग्यविचित्रपैव यथा-“तजो अइ
 पारणइयओ दो पेषइत्ताण पुण्णे त्वमाममवगुणेण पुवं सुइपोचि षट्ठिलेहिअ वदिअ मवइ मगवन् ! मातपाणी पारावेइ, उवहाण-
 साही मयइ-नमुकारमहिअ षडविहारं, इअसे मवइ-पोरसि पुरिमइवं वा विविहाहारं एकसुखं निवीअ अचिलं वा आ क्खि वेला दीए
 मत्तपाणं पागवेमि”ति इत्यादिसत्तरपेयपानोयपुतायां विचित्रपापाभिति, अत्रोपधानवाही पोपविको मिअ एवोक्कं, अतस्त्वोपध
 विचित्रकरणे यङ्गोअन त्त्वामान्नेनैव पोप्यभिनिगाथाय ॥९३॥ अथ पुनरपि तथाइ

माययपडिमाचम्मो बुन्निउण्णो दूममाणुमावाओ । इअ सुउअणदुल्लवण अणेतमवकारण नेअं ॥९४॥
 दुण्यमानुसावत-पधमक्कालमाइत्तणान् भावकप्रतिमावमो “दसुणवपसामाअपोसइपडिमाअवमसखिचे । आरंमपेसउरिइवइए
 समणभूण अ॥१॥”ति गार्थोक्तंछादप्रतिमावमणो गमुयिअ इति दर्जनदुर्वचनमनन्तमवकारवम्-अनन्तमवधममभेसुरितिगाथार्थ-
 ॥९४॥ अथरेतुमाइ-

जण्ण दूममसमण सावयपडिमाण पाखुणो ओगणो । उस्सुगणेण वरित्ते पंचासयविस्तिवयणति ॥९५॥
 यद-यस्मान् वमिरयल्लुहारे दुप्पमाममे उत्तरेण-मुखपण्णया भावकप्रतिमापाठकारित्रे योग्यः पञ्चाशकोपाय, श्रीहरिमत्र
 धरिक्तपञ्चाशकद्वगौ ममितः, तथाहि-“जुवो पुण एम कम्मो ओहेण संपरं वित्तेसेअ । अम्मा अमुहो कालो दुरजुक्खरो संजमो एत्थ
 ॥१॥ अस्या वृत्ति ‘जुमो’गारा, यद्यपि क्रमान्तरणापि प्रव्रज्या स्यात् तथापि युक्तं-संगतं-पुनरितिनिष्ठेयवार्थं एवः-अनन्त

गीत. प्रतिमानुष्ठानादिक्रमः प्रव्रज्याप्रतिपत्तौ परिपाटिः, कथमित्याह “आधेन’ मामान्येन, न तु सर्वथैव, तदिनापि बहूनां
 प्रव्रज्याश्रमणान्, कालापेक्षया विशेषमाह—माम्प्रतं—वर्तमानकाले विशेषेण—विशेषतो युक्त एव क्रमः, कुत एतदेवमित्याह—यतः का-
 रणादश्रमः—अश्रुभानुभावः कालो दृग्गमालक्षणो वर्तते, ततश्च दुरनुचरो—दुःखासेव्यः संयमः—संयतत्वमत्र—अश्रुभकालेऽतः प्रव्रजितु-
 क्रामेन प्रतिमाम्प्राप्तौ विधेय इति भाव इति गाथार्थः॥ तन्त्रान्तरप्रसिद्ध्या प्रतिमापूर्वकत्वं प्रव्रज्यायाः समर्थयन्नाह—तंतंतरेषु विद्मो
 आश्रममेवोपसिद्धौ चेत् । ता इह जडअवं खलु भवविरहं इच्छमाणोहि॥ ? ॥ ति, अस्या वृत्तिः—तन्त्रान्तरेष्वपि—दर्शनान्तरेष्वपि, आस्तां
 जैनप्रवचने अनन्तरोक्तः आश्रमभेदो—भूमिकाविशेषो ‘ब्रह्मचारी गृहस्थश्च, वानप्रस्थो यतिस्तथे’त्यादिनोक्तस्वरूपः इति पाठान्तरं
 ननु इतः—अश्रुभकालदुरनुचरसंयमलक्षणाद्वेतुद्वयाद् अथवा इतो—जैनप्रवचनात्तन्त्रान्तरेणैव—सिद्ध एव, न तु साध्यो,
 यस्मादयं तत्—तस्मादित्युक्तन्यायेनेह प्रतिमापूर्वं वा प्रव्रज्यायां यतितव्यं—यत्नो विधेयः, भवविरहं—संसारवियोगमिच्छद्भिः—वाञ्छ-
 द्विनिर्गसिलयान्नप्रवरपारगतागमावलम्बिभिरिति गाथार्थः॥ ९५॥ अत्र दुष्पमाकाले विशेषतः प्रतिमापूर्वकमेव चारित्रप्रतिपत्तिरुक्ता,
 तेन यः कश्चित् “माहूणं गोअओ बुच्छिन्नो दूममाणुभावाओ । अज्जाणं पणवीसं साधयधम्मो अबुच्छिन्नो॥ १॥”ति गाथायां आ-
 वक्रधर्मश्चात्र प्रतिमारूपो ज्ञेय इति काल्पनिकमर्थमुद्भाव्य मुग्धान् व्युद्गाहयति सोऽपि प्रतिक्षिप्तो बोध्यः, एवंविधस्यार्थस्य क्वाप्या-
 गमेऽनुपलम्भादिति गाथार्थः ॥ ९५॥ अथ पुनरपि न्यूनमुत्सृज्यमाह—

समणाणं समणीहिं गामाणुगगामविहरणं न सुहं । इअ उवएसी पयचणमेराओ दूरओ गेए ॥ ९५॥
 श्रमणीभिः साध्वीभिः सह श्रमणानां—निर्ग्रन्थानां ग्रामानुग्रामविहरणं—ग्रामानुग्रामविहारकरणं न शुभमित्यमुना प्रकारेणोपदेशवचनं

प्रवचनमयादातो दुरतो दूर श्रयमितिगाथाय ॥९६॥ अय साध्वीभिः सह साधुविहार सम्मतिप्रवर्धनाय गाथामाह—

त्राणायारप्पमुदे निसीहमासाइछेमगये या । साइण साहुणीहिं सम विहारो जिणाणाए ॥९७॥

स्यानाचारप्रमुत्ने—स्यानाङ्गान्नाचारप्रमुत्त निशीयमाप्यादिच्छेदग्रन्थे वा साधूनां साध्वीभिः समं विहारो जिनेनानुज्ञातः, यथाऽनुज्ञा-
तस्तथा चाह—“पंचहिं ठापेहिं समये निर्गमे निर्गमे गेष्ममाये वा अवलंबमाये वा पाइकमति, तज्जा—निर्गमिं च नं अण्णपरे
पमुज्जाइए पक्खिज्जाइए वा ओघाएज्जा तत्थ निम्माये निर्गमिं गिष्ममाये वा अवलंबमाये वा पाइकमति १, निर्गमे निर्गमिं दुग्ग
सि वा निसमंसि वा पक्खसठमणिं वा पक्खमणिं वा गेष्ममाये वा अवलंबमाये वा पाइकमति २, निम्माये निर्गमिं सेतंसि वा
पक्खसि वा पक्खसि वा उदगंसि वा उक्कसमाणी वा उक्कसमाणी वा गेष्म ० अव ० पाति ० ३, निर्गमे निर्गमिं आरुममाये वा
ओरुममाये वा पाइकमति ४, तिरपइए दिवइए अक्खसविट्ठं आए मवपाणपडिआविक्खसिहं निर्गमे निर्गमिं गेष्ममाये वा
अवलंबमाये वा नातिकमति ५, भीस्यानाङ्गे (४३७) एतद्दुइधिर्यथा—‘पंचहिं’मित्यादि सुगमं, नवरं ‘निष्ममाये’पि बाह्यादा
यत्ने गृहणन् अवलम्बान पतन्ती बाह्यादौ गृहीत्वा धारयन्, अथवा ‘सहगमिं तु गारण करेण अवलंबवत् तु देसंभि’चि, नातिक्रामति
स्वाचारमात्रां वा गीतार्थस्वचिरो निर्धन्यमाधेन, यथा कथंचित् पशुजातीयो—एगगादिः पक्खिजातीयो प्रवृद्धि—‘ओहाएज्जा’चि
उपहृत्यात् तत्रेति उपहननं गृह्णाति, नातिक्रामति, क्खरगिक्खत्वात्, निष्करणत्वे तु दोषा, यदाह—मिक्खए उज्जाहो विराज्जा क्खस-
मावसंभयो ! पडिगममभ्यां दोसा इच्छाद्ये अ नायथा ॥५१॥ इत्येकं १, तथा दु’सेन गम्यते इति दुग्गः, स च त्रिधा—दुग्गदुग्गः आप-
ददुग्गो म्लेच्छादिमनुष्यदुग्गः, सत्र दुग्गो, उक्तं च—“तिविह च होए दुग्गा क्खत्ते १ सावय २ मज्जुस्स ३ दुग्गं च”पि, तथा विषये

वा-गर्त्तपापायाद्याकुले पर्वते वा प्रस्वलिते वा गत्या प्रपतन्तीं वा सुवि, अथवा “भूमीए असंपत्तं पत्तं वा हृत्थजाणुगादीहि ।
 पक्खलणं गायवं पडणं भूमीइ गत्तेहि ॥१॥”ति गृह्णन्नातिक्रामति द्वितीयं, तथा पक्कः पनको वा सजलो यत्र निमज्ज्यते स सेक-
 स्तत्र वा, पक्कः पनको वा-आगन्तुकप्रतनुद्रवरूपः कइम एव ओल्यां वा अपकसन्तीं-पक्कपनकयोः परिल्हसन्तीं अपोसमानां वा
 -सेके उदके वा नीयमानां गृह्णन्नातिक्रामति, गाथा चेह-“पंको खलु चिक्खल्लो आगंतुं पवणुओ दवो पणओ । सुब्बिअ सजलो
 सेओ सीडजइ जत्थ दुबिहेवि ॥१॥”ति, ‘पंकपणएसु नियमा ओकसणं बुज्झणं सिसा सेए । निमिअंमि निमज्जण्या मजले सेए सिसा
 दोवि ॥१॥”ति तृतीयं तथा नावं ‘आरुहमाणे’ति आरोहयन् ‘ओरुहमाणे’ति अवरोहयन्नुत्तारयन्नित्यर्थो, नातिक्रामतीति चतु-
 र्थं, तथा क्षिप्तं-नष्टं रागभयापमानैश्चितं यस्याः सा क्षिप्तचित्ता तां वा, उक्तं च-“रागेण वा भएण वा अहवा अवमाणिआ महं-
 तेण । एतेहिं खित्तचित्त”ति, तथा इमं-मन्मानादप्यवचित्तं यस्याः सा इप्तचित्ता तां वा, उक्तं च-इति एस असम्माणा खित्तो
 सम्माणओ भवे दित्तो । अग्गीव इंधणेणं दिप्पइ चित्तं इमेहि तु ॥१॥ लाभमणवि मत्तो अहवा जेऊण दुज्जयं सत्तु”ति, यक्षेण-
 देवेणाविद्या-अधिष्ठिता यक्षाविद्या तां वा, अत्रोक्तं-“पुब्बभववेरिएणं अहवा गणेण रागिआ संती । एतेहिं जक्खइइ”ति, उन्मादम्-
 उन्मत्ततां प्राप्ता उन्मादप्राप्ता तां वा, अत्राप्युक्तं-“उम्माओ खलु दुविहो जक्खवाएसे अ मोहणिज्जे अ । जक्खवाएसो बुत्तो मोहेण
 इमं तु बुच्छामि ॥१॥ रुवंगं ददूहणं उम्माओ अहव पित्तमुच्छाइ”ति, उपसर्गस्य-उपद्रवं प्राप्ता उपसर्गप्राप्ता तां वा, इहाप्युक्तं-“तिविहं अ
 उवस्सग्गे दिब्बे माणुस्सए तिरिक्खे अ । दिब्बे अ पुब्बभाणिए माणुस्से आभिओगे अ ॥१॥ विज्जाए मंतेण य चुण्णेण व जोइआ अणप्पन-
 म”ति, सहाधिकरणेन साधिकरणा-युद्धार्थमुपस्थिता तां वा, मह प्रायश्चित्तेन सप्रायश्चित्ता तां वा, भावना चेह-अहिगरणंमि कयंमि

उ स्वामेउमुवद्विआ य प्रचिउत्तं । तत्पदमयामप्य द्वाद्विउत्ता व बहमाणा ॥१॥” तथा भक्तपाने आत्मस प्रत्यास्थ्यात् यया सा भक्तपानप्र-
 त्यास्थ्यात् प्रत्यात्म्यात् भक्तपाना वा तां, इह गाथा-अर्धु वा हेउ वा समणीण विरदिए कर्हिउत्तस्स । मुञ्जाए वडिआए कप्पइ गइअ परिण्णा
 प्प ॥१॥ नि५ । तथा अर्थ-क्षर्यमुत्त्राअनत स्वकीयपरिणोव्रादेअरि यया सार्धजाता पतिचौरादिना संयमावात्स्यमानेत्यर्थः तां वा, इह
 गाथा-अद्भुत्ति जीए कअं संजाय प्प अहुजायाद्दा त पुण संजमभावाचालिन्त्वंतं समवतर्भ ॥१॥ ति यअममिति भीस्यानाअसु-
 खी, तथा आभारात्ते यथा-से भिक्खु वा भिक्खुसुणी वा प्रायरिअउवन्माएहि सदिं गामाणुगामं० भायरिअउवन्मायस्स इत्येण इत्ये
 जानअमासायमाणा ततो सजयामेव प्रायरिअउवन्माय सदिं जाव दूविजेअ वा” इत्यादि भीजाचाराअक्षेत्रे द्वितीययुतस्कन्धे
 ईयाअप्यने वृतीयोरेअके, एतद्दूइएयेकदेवो यथा साम्प्रतमाचार्यादिना सह गच्छत” साधोर्विचिमाह ‘से’ इत्यादि, स भिक्खुराचार्या
 विमि” सह गच्छत्वावन्मात्रायां भूमौ स्थितो गच्छत्वा इत्वादिससार्धो न भवतीति आभा० इत्थौ, अत्र यद्यपि भिक्खुभीअब्द-
 स्रोक्तोऽपि न व्याख्यातस्त्वथाऽप्यादौ व्याख्यातोऽत्रापि बोध्याः, प्रतिघट्टे व्याख्याने वैयर्थ्यापत्तेः, अथ व्यक्त्वा विहासनिबिस्तु
 निन्दीयादिभ्यो यथाऽवगम्य स्यात्तथा चाह-अत्रे भिक्खु सुगमिषिआए वा परगणविआए वा निमाभीए सदिं गामाणुगामे दूइअ
 माये पुरजो गच्छन्नाये पिट्ठजो रीयमाये ओइयमणत्तंक्खे चित्तासोगसागरं संपनिट्ठे क्खयलपत्तइत्यसुरे अरज्जावोवगाए विहारं करेइ
 जाव करित्तं वा साहजति” इति भीनिधीयस्रेत्रे उरं० ८, एतद्वाच्य यथा-विमावीणं गणधरपरुपया स्मितमन्मया वसपी ।
 सेजायरवीआरे गच्छस्स य आबणा दाय ॥१॥ पिअवम्मे दइयम्मे संभिणे, वत्ततो अ तेअसी । संगहुअग्गइसलो सुपत्थविदू
 गणाविपती ॥२॥ आरोइणपरिणादो चित्तमसो इदिआइपठिपुण्णो । अह ओओ तेजो तेव हेति अचोत्तप्यता देहे ॥३॥ सिअस्स तु

पडिलेहा कायबा होति आणुपुर्वीए। कि वच्चति अ गणधरो? जो वहती सो तणं चरति॥४॥ संजतिगमणे गुरुगा आणादी सउणि-
 पेसिपेक्षण्या। तुच्छेणवि लोभण्याआसिआण्णादी भवे दोमा॥५॥ तुच्छेणवि लोहिजइ भरुअच्छाहरणि निअडिमइडेणं। गंतनिमंत-
 णवहणे चेतितरूढाण अक्खिणवणा ॥६॥ एमादिकारणेहि ण कप्पई संजईण पडिलेहा। गंतवं गणहरेणं विहिणा जो वणिणतो पुबिं
 ॥७॥ गुत्ता गुत्तदुवारा कुलपुत्ते सत्तमंतगंभीरे। भीतपरीमहदविते अजासिजातरो भणितो ॥८॥ घडकुट्टा सकवाडा सागारिअ
 भगिणिमातपेत्ता। निप्पच्चवायजोगा विच्छिन्नपुरोहडा वसधी॥९॥ णासन्ननातिदूरे विहिणा परिणतवताण पडिवेसे। मज्झत्थइविकारा-
 णं अक्कुज्जहलभाविआणं च॥१०॥ भोई मयहरमाई बहुसयणो वित्तको कुलीणो य। परिणवया अमीरू अणभिग्गाहिओ अकोहल्लो ॥११॥
 वीआरे चउगुरुगा अंतोऽविअ तत्तिवज्जिअच्चेव। ततिएवि जत्थ पुरिसा उविति वेसिस्थिआओ अ ॥१२॥ जत्तो दुस्सीला खलु वेसि-
 स्थिणपुंसहट्ठतेरिच्छ। सा तु दिसा पडिकुट्टा पढमा वितिआ चउत्थीआ॥१३॥ चारुभडवोडमिढा सालगतत्तणा य जे अ दुस्सीला। उ-
 न्नामित्थीवेसिअ अपुमेसु अ पंति तु तदट्ठी॥१४॥ हेट्ठउवासणहेउं णंगागमणंमि गहणउड्डाहो। वाणरमक्कडहंसा उगलगसुणगाति
 तेरिच्छा॥१५॥ जइ अंतो वाघातो बहिं तासिं ततिअया अणुण्णाया। सेसा णाणुण्णाया अजाण विआरभूमीओ॥१६॥ पडिलेहिअं च खित्तं
 संजइवग्गस्स आणणा होइ। णिक्कारण मग्गतो कारण पुरतो व समगं वा॥१७॥ णिप्पच्चवायसंबंधिभाविते गणधरप्पवितिततिओ। असति
 भए पुण सत्थेण सद्धिं कयकरणसहितो वा॥१८॥ उभयट्ठाहनिविट्ठं मा पेह्छे समणि तेण पुरतो ता। तं तु ण जुज्जति अविणयविरुद्धभमयं
 च जयणाए॥१९॥ इति श्रीनिशीथभाष्येऽष्टस्रोद्देशके, एतच्चूर्णियथा-‘जे भिक्खू सगणेच्चिआए वे’त्यादि, इआणि खेत्तसंकमणेज्जि
 दारं, ‘निगंधीण’ दारगाहा, एरिसो संजतीगणधरो भवति, ‘पिअधम्मं णामेने णो दढधम्मं एवं चउभंगो, ततिअंभंगिल्लो गणधरो,

संविगो दूरे माघ अ, दूरे भिगो, माघे साह संसारमडविमो, मा कजोवि पमाण्ण सत्तिअहामिचि सत्तोवउवो अज्जति, वरु-
पारं तस्स मीरु 'उभवेअस्सि'चि 'मारोह' गाहा उस्सेहो आरोहो मण्णति, वित्तारो परिमारो मण्णति, एए जस्स दोउवि तुल्ला
उवचिअमनो-बलीअसरीरो, इदिअपडिपुण्णो जो विगडिदिओ, न वरुसुविगसादीत्यर्थः, 'अहो'ति एस ओओ मण्णति, ऐओ जो
सरीरे अओतप्पसा 'अपौपि तज्जायाय्' मल्लनीय इत्यर्थः, वरुबाईपिहि जो संगहफारो, ओसहमेसल्लेहि उवग्गाहपरो, क्रियापरो कुसलो,
सुसत्ते आवंतो विट् मण्णति, णस्सो सभाभिस्ती मण्णति, गणधरप्ररूपणेति दारं गय। इवाचिं सेचपेहवेतिदारं 'खिपस्स उ'
गाहा, सेतपडिलइणकमो जो सो केव माणुपुडी संखतीयं सेच संजतेहि पडिलेहिअर्थ, जो संजतीहि, तत्त्ववि गणधरेण, चोअग
आह-किं ववति गणधरो !, उच्यत, जो ववति सो तर्गं वरति, एवं जो गणयोगं मुंजति, ततो आयरिअस्स वतगुरुं आणाय्जा
य दोसा, जहा मगुभी वीरुमउषस्स गम्मा मवति एवं ताओवि दुट्टगम्माउ मवंति, सबस्स अमित्तसंविता मवति, मंसपेसि-
अह विमयरबीहि पेच्छति, तुच्छं-खत्तं तेणवि लोमिजंति आसिआवण-इरण एवमादिदोसा मवति 'सुच्छेअवि' गाहा, मरुज-
ज्जे रुववतीओ सजतीओ इदं आर्गतुगवणियओ निअडिअसइअणं पडिअण्णो, विसंमिया, ममयक्खले पवप्पिचि विप्पवेति,
वइण्णाये मगल्लय्यं ताह निवचेमि, संजईओ पडुवेह, पडुविआ, वदने वेदकंदयट्ठा आरुहा, पयडिअं वदणं अकस्सिववंति, एवं
इरणदोसा मवंति, 'यदमादि' गाहा, पुवति ओइनिज्जुस्तीण दारं, इयावि वसडिसिआयेरेचि दो दासा 'गुणा गुणदुवारा' गाहा,
वतीपरिअसिआ गुणा, जस्स क्काह अरिअ सो गुणदुवारा, 'वणकुहा' गाहा, पक्किडिगादि वणकुइहा, सह क्काहेण सुक्काहा, सेआ-
परमाउभगिणीण मे वरेति संजडिवमहीए पेरेतेण डिआ दइनेयमादि पण्णयाणा वत्तिअ, महन्तपुरोइहा य 'वासव' गाहा, विइवा-उरं

प्रणहंता-परियवया मज्झत्थत्ता ण कटप्पसीला गीआदिविकाररहिआओ संजईणं भोअणादिकिरिआसु अकोउआ धम्मेण माहु-
 साहुणीहिं माविआ, एरिसा पडिवेसवासिणीओ, वसहिच्चिगयं, इआणिं सिआयेरत्ति दारं, 'कुलपुत्ते'ति तिणि दारा पडिआसिद्धा,
 सो अ इमो 'भोग' गाहा, सत्तमंतो महंतमवि पओअणं अज्झवसति, उप्पणो पुण पओअणे अमीरू अणभिगगहिअमिच्छत्तो सेसं
 कंठं, दारं, इआणिं विआरेत्ति, अणावायमसंलोगादी चउण्हं भंगणं तेसिं कयमो पसत्थो ? तेसिं किं विआरभूमी अंतो पसत्था
 ब्राह्मिं पमत्था ? भणति- 'वीआरे' गाहा, उस्सगेणं संजईणं अंतो विआरभूमी, जइ बाहिं विआरभूमिं गच्छति तो आयरिअस्स चउ-
 गुरु, अंतो नतिअभंगे अणुणायं, तत्थवि त्थीआवायं अंतो, विससभंगेसु चउगुरुं, ततिएवि जइ पुरिसा आवायंति वेसिस्थिआओ
 अ तहावि चउगुरुं, 'जत्तो उ' गाहा, परदाराभिगामी दुस्सीला, हेडोवासण हेउं जत्थ लोहकरा थायंति, जत्थ य वानराइ तिरिआ
 वद्धा चिद्धंति, जत्थ य इमे उवेन्दि, 'चारभडा' गाहा, पंचालचड्डाइ घोडा सालातुरगपरिअट्टगा उब्भामगवेसिस्थिग अपुमेसु अ
 तदट्ठिणो अणो आगच्छंति, 'हेट्ट'ति अस्य व्याख्या- 'हेट्ट उ' गाहा, गुज्झप्पदेसोवासणहेउं ते जइ उदिष्णमोहा संजतिं गेण्हंति
 तो उट्ठोही, 'तेरिच्छ'ति अस्य व्याख्या- वाणरपच्छदं, एए किल इत्थिअं अभिलसंति । 'जइ अंतो' गाहा, बाहिआवि अ इत्थिआ-
 वातो तइयभंगो तो अणुण्णाओ । दारं । इआणिं गच्छस्स आणणंतिदारं, 'पडिलेह' गाहा, जया खेत्तातो खेत्तं संजतीओ संचारेअंति
 तदा निब्भए निरावाहे साहु पुरओ थिआ ताओ अ मग्गओ थिआ आगच्छंति, भयादिकरणे पुण साहु पुरओ मग्गतो पक्खा-
 पक्खिअं वा समंतओ वा ठिआ गच्छंति, 'निप्पच्च' गाहा, संजईणं संबधिणो जे संजया तेहिं महितो गणधरो अप्पवितिओ
 अप्पततिओ वा निप्पच्चवाए पेति, मप्पच्चवाए मन्थेण मद्धि पेति, जो वा संजओ महस्सजोही ईमच्छे वा कयकरणो

तत्र सहितो पति, 'उमयद्वा' गाहा एग आयरिआ भवति-पुरओवि अ सज्जतीसो गच्छु, किं कारणमाह-काइअसभनिविटं संज्ज
 मा बहो पेत्तेहिन्ति, सा बा वध्व, तम्हा पुरओ गच्छंनु, तं न जुज्जति, कम्हा, तासिं अविणओ भवति लोणविट्ठं च, तम्हा उमयं
 वयणाए करेला का अयणा, जल्य एगो काइअ मण्य वा वोसिरिति तत्थ सबे निस्सिरिति तत्थ सबे चिह्मति, ताओवि चिट्ठिए दइइ
 ममओ चेव चिट्ठति ताओवि पि ओ मरीरधित करेति, एव दोसा न भवति। भीनिशीयण्णवष्टमोदेषाको अत्र सामान्येन सा
 वीभिः सह साधुविहारविचिरुक्क ॥ अय मागे वक्कापगमे गमनविधिमाह-दुहतो वाधाओ पुण चउत्थभंगंमि होति पातवो। एमेवय
 परपक्ख पुव अवरोमि अ पढमि॥१॥ दुहतो वाचायं ता पुरतो समणा तु मगगतो समणी। सुइहि मणावेत्ती कज्जे वजं च दावेति
 ॥३॥ समणाजं जो उ गमो अट्ठहि सुवेदिं वज्जितो एसो । सो चेव निरवसेतो घोसल्यो होइ समणीयं ॥३॥ इति भीनिशीय-
 'माज्ये उ० ११ । प्रतस्सूविषयया 'दुहतो वा' गाहा, पुवव कट्ठं पक्खे गिरित्थिअण्णतित्थिणीते, तेसु एवं चेव चउमगो, दोसा य
 वचवा, एगतर उमयपक्ख वा विचे कत्यामावे संउपपदग्मणीवइत्थपिहाणादि जयणा कायवा, सावयमयादिसु अ संज्जओ
 मज्जे छोडु ठावादी वेदव, दुहतोवि अपेलाव पये इमो गमपविही- 'दुहतो वा' गाहा, अमगतो साह गच्छति पिट्ठतो समणीतो,
 अदि संज्जतीतो किंचि वचवा सो सुइगेहि मणावेति, ज किंचि देअं अपि सुइगेहि-चेय दसवेत्ती, समए पुण पिट्ठतो अगगतो यामवो
 वा संज्जय-गच्छंति, न दोसो, नितिअचउत्थेसु भगेसु सवययेण संज्जय कत्या दमवा, समणाण गाहा; चउरो संज्जतिसुवा चउरो
 गिरित्थमवित्थिणो सुवा, एए अट्ठ, सज्जतामवि संज्जयसु चउरो सुवा गिरित्थमवित्थिणसु चउरो, एसेव विववासो दोसा य वचवा मिच्छी-
 पचण्णविकायजोदेषाके १, इति मागगमने स्तेनादिना वक्कापगमने गमनविधिः। आदिअग्गाह वइत्थकल्पादिर्यथा 'से मामसि इा

जात्र रायहाणिसि वा मपरिक्रुखेंवसि अबाहिगिअंसि कप्पइ निगंथीणं हेमंतगिम्हेसु दो मामा वत्थए” चि श्रीबृहत्कल्पसूत्रम्, एत-
 द्वाण्यं यथा-एसेव कमो निअमा निगंथीणंपि होति णायवो । जं इत्थं णाणत्तं तमहं वोच्छं समासेणं-॥१॥ निगंथीणं गणहर परूत्रणा
 खित्तमग्गणा चेव । वमही विहार गच्छस्स आणणा वारए चेव ॥२॥ भत्तट्टाए अ विही पडणीए भिक्खणिग्गमे चेव । निगं
 थाणं मासो कम्हा तासिं दुवे मासा १ ॥३॥ पिअधम्मे दहधम्मे संविग्गे वज्ज उअतेअंसी । संगहुवग्गहकुसलो सुत्तत्थविऊ गणाधिपती
 ॥४॥ आरो० ॥५॥ खित्तस्स० ॥६॥ संजति० ॥७॥ तुच्छेण० ॥८॥ एएहि० ॥९॥ जत्थाधिवती स्रो समणाणं सो अ जाणह वि-
 सेसं । एआरिसंमि खित्ते अजाणं होइ पडिलेहा ॥१०॥ गुत्ता गुत्त० ॥११॥ घणकु० ॥१२॥ नासन्न० ॥१३॥ मोइमहत्तरगादी बहुसयणो
 पिछओ कुलीणो अ परिणयवओ अभीरू अणभिग्गहिओ अकुतूहल्ली ॥१४॥ कुलपुत्त सत्तमंतो भीअपरिस भइओ परिणओ अ । धम्मट्ठी-
 ओ (भहो) अजासेजायरो भणिओ ॥१५॥ अणावायमसंलोगा आवाया चेव होइ संलोगा । आवायमसंलोगा आवाया चेव संलोगा ॥१६॥
 वीआरे० ॥१७॥ जत्तो दु० ॥१८॥ चारम० ॥१९॥ हेडा उवा० ॥२०॥ जइ अं० ॥२१॥ पडिले० ॥२२॥ णिप्पच्च० ॥२३॥ उभय० ॥२४॥
 इति श्रीबृहत्कल्प भाष्यम्, एतच्चूर्णिर्यथा-‘एसेव’ गाहा कंठा, निगंथीणं दारगाथाद्वयं, तत्थ पढमं दारं निगंथीणं केरिसो गणहरो
 ठवेअवो १, तस्स परूवणा-‘पिअधम्म’ गाहा, पिअधम्ममे नामेगे णो दहधम्ममे चउभंगो, ततिअभंगे ठविज्जति, ण य सेसो, संविग्गो दवे मिओ,
 भावे जो पुवरत्तावरत्तं० सिलोगो, वज्ज-पावं तस्स भीरू ओअतेअस्सित्ति, ‘आरोह’ गाथा, आरोहो णाम नातिदीहो नातिमंडलो, परि-
 णाहो णाम नातिस्थूलो नातितणुओ, अद्वा आरोहो उच्चत्तं परिणाहो बाहूणं विक्खंभो, समचउरंसंठाणमित्यर्थः, चितमांसो नाम
 णो पंसुलिआदीणि दीसंति, अणोत्तप्पता-देहेति ओत्तप्पता निम्नेजन्यान्परिभूतत्वं अणोत्तप्पता तेजोयुक्तत्वादपरिभूतत्वं, “देहीति

वदता पाणी, मय वहीति याचत । प्रहर्षाद्गगननी, भाग्यव्यययोरेषि ॥१॥” संग्रहो वत्पादीहि उवमाहो गाणादीहि, गणह-
 परुच्यपि गर्तं भ्राषिं स्विमगगना, पडिलेइया इत्यर्थ, ‘स्विमस्स य’ गाहा तं पुण खेपं पडिलेइअहं, किं संजतीओ गन्म्वि उवाहु
 संजया गच्छति ।, उच्यत, ‘संजतीगमये’ गाहा कंठा, अहा सुउपीवंदे वीरुगुगो लीणो, अयताओवि केणइ पुरिसेण सबाओजवि
 अभिभूयंते, अं वा रुचति त करिजति, मे अया ना अंनपेसिआति वा सुआपका, पेह्लिअजति ना पडिणीणय, अविअ मडिलाओ
 सुच्छाओ आहारादिलोभेण ‘सुज्जेणवि’ गाहा कंठा, ‘एतेहि’ गाहा कंठा, आह-ता म्मे वचति ।, उच्यत, गणयरो, ओ वरति मो
 तर्णं वहति, इत्यस्स चारी इत्थी केव समत्थो वहेउ पगसराए, एवं तस्स गणयरो केव समत्थो, अहया अयहा इत्यस्स
 अण्णे केव मडिसादियो आयेति, एवमिहावि गणहरो दूक्खवओ होखा तो अण्णो तन्मुण एव पडिलेइओ जाति त पुण केरिसं
 खेण ! ‘जत्थायि’ गायाइय कंठं, ‘वसही’ति तत्त्व वसही केरिसा ।, गुणा-यतिपरिखिचा कुट्टपरिखिचा ना, गुच्छदुवारा सक्-
 गाहा, ‘वणइहा’ गाहा कंठा, सिआपरो कूलपुचो सचमतो ओ न केणवि सोमिजति, गमीरो अचवलो, उबारपासवपाय-
 नाए अंतो न किंचिवि मरंति ‘ओमात्मण’पि परिसो अत्ताण वमहि ओमासिजति, ठिब्बाए मण्णति-अइ चित्तं मए
 पूजासुण्णाओ वा अहा भारुस्सिअवाओ, अइ पडिअजति तो ठविजति, अइ अ अत्ताओ अकइवगच्छति अण्णपरिवादीए,
 ‘गासण्ण’माहा कंठा, ‘मोइअ’गायाइय सिन्वायरो एरिसो, अण्णपरिवादीए ‘विआरे’पि सण्णाम्मी, उस्समेयं पुरोइहे विज्ज
 माणे असतिए हिण्णति ‘वीआरइ’ गाहा, पुरोइहे निजमाणे अअ पडिअवि, ‘अण्णवात’गाहा चउसुवि ४, अंतो विअपि वडणीओ
 अण्णंते पुरोइहे ततिअधंइस आवात असंलेगं वजेचा जति परमे विटिण चउत्थे वा बोमरति, जो एस ततिआ अपुब्बाया,

एतानि कुलयाणं इति आणं जाऽऽधाता असंलोगा मा तति ए पुबद्धं तत्थ विधवा, आह—किं पुण पढमं बीअं चउत्थं थडिलं अतो पाडासिद्धं,
 उच्यते—‘जत्तो’ गाहा, एतोवि अप्पसारिअंतिकाउं पढमबीआणि ओमाणी वच्चति, दुस्सीला वेसिन्थिणपुंसचि ‘चारमड’ पुबद्धं
 एते दुस्सीला, उब्भामइगमहिलाणं वेसिन्थीणं नपुंसगाण य अद्दाए पढमवितिएसु थंडिलेसु एति घोडा चट्टा सोवगा परिअट्टा-
 गा हेट्टचि हेट्टाणहाविता तेसिं हेट्टाउवासरणं पुबद्धं तेसिं अप्पसारिअंतिकाउं पढमे थंडिलेसु गच्छंति, तेरिच्छंति वाणरपच्छद्धं, एते-
 वि उवसगंति, एवं अंतो गयं, ‘जइ अंतो वाघाओ’ गाथा कंठा, खेत्तमगगावसधीविआराणि गयाणि । इआणि संजतीगच्छस्स आण-
 णत्तिदारं । ‘पडिलेहिअं च’ गाथात्रयं कंठं, संबोधेत्ति आमन्ने भाविते, जतिणीगच्छस्स आणणात्ति गतं, इआणि वारए चेवत्तिदारं
 इति श्रीबृहत्कल्पचूर्चो ॥ अथ बृहत्कल्पवृत्तिलिख्यते सूत्रं ‘से गमंसि वा’ इत्यादि सूत्रं प्राग्वद्, अथ भाव्यविस्तरः ‘एसेव’ व्याख्या
 एष एव—निर्ग्रन्थसूत्रोक्त एव यः ‘सिक्खावय’ इत्यादिकः क्रमो नियमो निर्ग्रन्थीनामपि ज्ञातव्यो भवति, यत्पुनरत्र विहारद्वारे नानात्वं
 तदहं वक्ष्ये समासेन । प्रतिज्ञातमेव निर्वहति—निर्गन्धीणं भत्तडा० व्याख्या—निर्ग्रन्थीनां यो गणधरो—गच्छवर्त्तापकस्तस्य प्र-
 रूपणा कर्त्तव्या, ततः क्षेत्रस्य संयतिप्रायोग्यस्य मार्गणा—प्रत्युपेक्षणा वक्तव्या, ततस्तासां योग्या नमतिर्विचारममिश्र, ततो
 गच्छन्त्य—संयतिवर्गस्यानयना, ततो वारको—घटवत्स्वरूपं, तदनन्तरं भक्तार्थता—समुद्देशनं तस्य विधिः—व्यवस्था, ततः प्रत्यनी-
 ककृतोपद्रवतो निवारणं, ततो भिक्षायां निर्गमः, ततो निर्ग्रन्थानां कस्मादेको मासस्तासां च कस्मात् द्वौ मासौ ?, एतानि द्वारा-
 णि वक्तव्यानीति द्वारागाथाद्वयममुदायार्थः, अथावयवार्थं प्रतिद्वारमाह—तद्यथा ‘पिअधम्मो’ व्याख्या—प्रियः—इष्टो धर्मः श्रुतचारि-
 त्ररूपो यस्य स प्रियधर्मा, यस्तु तस्मिन्नेव धर्मे दृढो—द्रव्यक्षेत्राद्यापदुद्वेदपि निश्चलः स दृढधर्मा, राजदन्तादित्वाद्दृढशब्दस्य

पूर्वनिपात, संनिधौ द्विधा-द्रव्यतो मानतश्च, द्रव्यतो मृगाः सर्वत्र प्रत्यमानसत्वाद्, भावतो यः संभारमयोद्दिष्टः पूर्वेरात्रा-
 पराप्रकाले संग्रहे-किं वा मया कृतं ? किं वा कर्तव्यश्रेयं ? किं वा कर्तव्यमपि तप-कर्मोदिकमदं न करोमीत्यादि, 'वञ्ज'पि
 अक्षरप्रसूपावयव-भाष सूचनात्प्रमितिः कृत्वा तस्मीह-अवयवीकः, ओजस्तेजमोमयमपि वस्यमाणलक्षणं वद्विद्यते यस्य स ओज-
 स्वी तेजस्वी वेति, संग्रहो द्रव्यतो वस्त्रादिमिमांसित-सूत्रार्थम्याम्, उपग्रहो द्रव्यत आपोपादिभिः भावतो ज्ञानादिभिः, एतयोः संय-
 तीषिययोः संग्रहोपग्रहयोः कुञ्जला, सूत्रार्थविद्-गीतार्थः, एष एतं विधौ गगाविधौ-आदि कृष्णो गणधर-स्वापनीयः ४॥ अयोजस्ते-
 जसी व्याचष्टे-'आरोह' व्याख्या, आरोहो नाम-द्वितीयेषु नातिदेश्य नातिद्विष्य नातिदुर्बलता, अबवा आरो-
 ह-द्वितीरोन्मुख्य-परिणाहो-पादबोधिष्कम्भः, एतौ द्वावपि तुत्यौ न हीनाधिकप्रमाणा 'विजयमसौ'पि माधवप्रधानत्वाभिर्देश्यस्व पित
 मासत्वं नाम वपुषि पांशुसिक्ख नाज्वलोक्ष्यन्त, तथा इन्द्रियाणि च प्रतिपूर्णाणि, न बहु भोगाप्रवयवविकल्पोति माव, अमे
 तद्वारोहादिक्रमोव उच्यते सद्यस्माति स ओजस्वी, तेज पुनर्देह-द्वितीरे अनपत्रप्यता-अलक्षणीयता, वीतिपुक्तत्वेनापरिभूतत्वं,
 वद्विद्यते यस्य स तेजस्वीति, गते गणधरप्ररूपपादात्म, अथ क्षेत्रमार्गबाह्यरसाह-'खितस्त्र उ०' व्याख्या-यत्रस्य संयतीप्रायोग्य
 स्यात्तु पूर्व्यो 'पुनर्मगतमार्गमर्तण' इत्यादिना पूर्वोक्तप्रकारेण प्रत्युपेक्षणा गणधरेण कर्तव्या, आह-किं-केन हेतुना गणधरः स्वय
 मेव प्रत्युपेक्षणाय भवति !, उच्यते, यो बलीवर्धारी भवति स एव तृणमारं वहति, एव यो निर्धन्यीगणस्याधिपस्वमनुभवति स
 एव सर्वमपि तन्निन्नामसुदहति, आह-संयत्य किमर्थं न गच्छन्तीत्युच्यते-'सुखं' व्याख्या, यदि संयत्यः क्षेत्र प्रत्युपेक्षितं
 गच्छन्ति तत्रापायस्य चतुर्गुण-आज्ञादयम दोषः, यथा अकुनिका पक्षिणी श्वेनस्य गम्या भवति 'वेत्ति'पि यथा वा मांसपेक्षिण्य

आसंप्रदािका वा गर्वस्याप्यमिलवर्णीया तथा एता अपि, अत एव 'पेष्ठण्य'त्ति विपर्यायिना प्रेर्यन्ते, तथा तुच्छास्ततो येन तेना-
 त्याहारादिना लोभेन प्रलोभ्य आसिआवर्णं-अपहरणं तामां क्रियते, एवमादयो दोषा भवन्ति । इदमेव भावयति-'तुच्छेण०'
 व्याख्या-तुच्छेनाहारवस्त्रादिना स्त्री लोभ्यते, अत्र भृगुकच्छप्राप्तेन निकृतिश्राद्धेनोदाहरणं, कथमित्याह-'णंत'त्ति वस्त्राणि तेनिम-
 न्त्रणां कृत्वा वहति प्रवहणे चैत्यवन्दनार्थमारूढानां नेनाक्षेपणम्-अपहरणं कृतमिति, जह मरुअच्छे आगंतुगवाणिअओ तच्चणी-
 अमइहो संजईओ रूववईओ दइहण कवडसइदत्तणं पडिवण्णो,ताओ तस्स विसंमिआओ,गमणकाले पवत्तिणि विण्णवेइ-वहणठाणे
 मंगलटा परिलाहणं करेमि, तो संजईओ पट्टवेह, अम्हेत्ति अणुग्गहिआ होजामो, तओ पट्टविए गया, कवडसइदहेण भणंति-
 पढमं चेइआइ वंदह, तो पडिलाहणं करेमिति, ताओ जाणंति-अहो विवेगो,तओ चेइअवंदणत्थमारूढाणं पर्याडिअं वहणं जाव आ-
 मिआविआओ। एएहि० व्याख्या-एतैः कारणैः संयतीनां क्षेत्रप्रत्युपेक्षा कर्तुं न कल्पते,केन पुनः प्रत्युपेक्षणायां गन्तव्यमित्याह-
 गन्तव्यं मणधरेण विधिना, कः पुनर्विधिरित्याह-यः पूर्वमत्रैव मासकल्पप्रकृते स्थविरकल्पिकविहारद्वारे वर्णितः, आह-कीदृशं
 क्षेत्रं प्रत्युपेक्षणीयम्?, उच्यते, 'जत्थाधि०' 'जत्थाधि० व्याख्या-यत्र ग्रामादावधिपतिभोगिकादिषु यः शूरः, चारमटादिभिरनभिभ-
 वनीय इत्यर्थः, स च श्रमणानां-माधूनां विशेषं जानाति यथेदृशममीषां दर्शने त्रतमीदृशश्च समाचारः, एतादृशे क्षेत्रे साध्वीयोग्ये
 श्रमणानां प्रत्युपेक्षणा भवति, तथा यत्र दुःशीलजनः तस्करश्चापदभयं वा यत्र नास्तीदृशे निष्प्रत्यपाये क्षेत्रे आर्थिकाणां प्रायोग्य-
 प्रत्युपेक्षणा कर्तव्या भवति। अथ धसतिद्वारमाह-'गुत्ता गुत्त' व्याख्या-गुप्ता वृत्त्या कुडथेन वा परिक्षिप्ता, गुप्तदारा-कपाटद्वयो-
 पेत्तद्वारा, यस्यां च शय्यातरकुलपुत्रकः कथंभूतः? न केनापि क्षोभ्यते, महदपि च प्रयोजनं कर्तुमध्यवस्यति, गम्भीरो

नाम संयतीनां पुराणाधारण इष्टाऽपि विपरिणाम न याति, तथा भीता-ध्वकिता पपद् यस्य स भीतपपद्, आश्रकसारतया यस्य
अश्रुदिमात्रमपि इष्टा परिवार मर्षोऽपि मयेन कम्पायमानस्तिष्ठति, न च कश्चिदन्याय प्रवृत्तिं करोति, मर्षियम्-अस्तब्धता तदि-
एत यम्य स माहविक्रः स्ववियो यत् कृतपुत्रको भवति तत् 'ओमासम्'न्ति संयतीनाह्वयाधयस्यावभाषण कर्तव्यम्, अवभाषिते
न यद्ययमुपाधयमनुजानीते ततो भव्यत-'चिन्तन'चि यथा स्वर्कायाया दृष्टिः स्तुषाया वा चिन्तां करोति तथा यद्येतामामपि
प्रत्यनीकतापुपमगर्थय चिन्तां कृतमुत्सहस ततोऽत्र स्थापयामः, स ग्राह-याह करोमि चिन्तां, परं कथ पुनस्तद्व्ययीया ?,
तता-मिज्ञातव्य यथा किलाधिणी स्वहस्मान परहस्तेन वा द्रयमाने रहस्यत तथैता यथात्ममनुप- यगमानुपैर्वा उपद्रयमाणा
गन्धमि तत् प्रता गन्धिता भवन्तीति, यद्येवं प्रतिपद्य भोषाद्यस्य दानं करोति तत् स्थापनीया, अथप्रतिपद्यमान स्थापयन्ति
तत्तद्व्ययाने गुरुका, अन्याचायाभिप्रायेणामुमवर्धमाह-'वणङ्गु'० व्याख्या-यनङ्गुया-पक्षटिक्कादिमयमिचिका मकपाला-कपालो
प्रतद्वारा मागार्गिकमरुक्षानां माठभगिनीना गृहाणि पयन्ते-पाशतो-यस्या मा मागार्गिकमाठभगिनीगृहयन्ता, गायायामनुक्तो
'पि गृहयन्ता इष्टय, निष्प्रत्ययाया-दूर्जनप्रवञ्चाप्रित्त्वपायरहिता विस्तीय पुरोदह-गृहयभाङ्गागो यस्या मा विस्तीर्णपुरोदहा,
एवविधा धमति मेयर्त्तनो योग्या । 'नाममा०' न्यास्या-विषयाश्च ता परिजननयमभ-व्यनिगलियस्तातो तथा मध्यत्वाना-
कन्त्यादिभाषविद्वज्जनानामधिकाराणा-गीतादिविचारहितानां अकृतदलानां-सयस्यो भोजनादिप्रिया कथ कर्त्तन्तीति कौतुक्य
जितानां भावितानां-याधुमाध्वीमामाधारीयामितानां संवधि यन्प्रतिवधम-प्रत्यामन्न तत्र नामन्न नातिदूर संयतीप्रतिश्रयो ग्राह्यः,
अथान्याचायपरिपाद्या भ्रम्यान्तम्वरूपमाह- भोद्व० 'कृतदल'० व्याख्या-यो मोगिक-महन्नरादि वदुन्नवन'-वदुपाधिकस्तथा

प्रेरकः—पिप्लुश्रीना मयगृह प्रविशता निवारकः कुलीनः परिणतवयाश्च प्रतीतः. अभीरुः—उत्पन्ने महत्यपि कार्यं न विभेति—कथ-
 मन्तकृत्तव्यमिति, अनाभिगृहीतः—आभिग्रहितमिथ्यात्वरहितः—अकुतहलः—संयतीनां भोजनादिदर्शने कौतुकवर्जितः, यस्तु कुलपुत्रकः
 मययवान्—न केनाप्यभिभवनीयः भीतपर्यन्तं प्राग्वत् भद्रकः शासने बहुमानान् परिणतो वयमा मत्या वा धर्माधी—धर्मश्रद्धालुवि-
 नीतो—विनयवान्, एष आर्थिकाणां शय्यातरो भणितस्तर्थाकरैरिति, गतं वसतिद्वार। अथ विचारद्वारमाह—‘अणावाय०’ व्याख्या—
 अनापाता असंलोका? अनापाता संलोकार आपाता असंलोका? चेति चतस्रो विचारभूमयः, एतासु संयतीनां
 विधिमाह ‘विचारे’ व्याख्या, यदि पुरोहृदं विद्यमानं संयत्यो ग्रामाद्बहिर्विचारभूमौ गच्छन्ति ततश्चतुर्ध्वपि स्थण्डिलेषु प्रत्येकं
 चतुर्गुरुकाः, अन्तरंगपि च—ग्रामाभ्यन्तरे पुरोहडादौ आपातासंलोकलक्षणं तृतीयं स्थण्डिलं वर्जयित्वा शेषेषु त्रिष्वपि
 स्थण्डिलेषु गच्छन्तीनां त एव चत्वारंग गुरुकाः, यत्र कुलजानां स्त्रीणामापातो भवति तत्र गन्तव्यं, किं पुनः कारणं
 प्रथमादीनि स्थण्डिलानि तामां नानुजायन्ते?, उच्यते, ‘जतो दु०’ व्याख्या—‘जतो’ति यस्यां दिशि दुःशीलाः—
 परदारभिरामिनः पुरुषाः तथा वेश्याः स्त्रियो नपुंसकाश्च हेतुचि अधोनापिताः तिर्यश्च चत्वारो वानरादयः आपतन्ति मा तु
 —मा पुनः दिग् प्रथमा द्वितीया चतुर्थी च प्रतिकुशा—निषिद्धा, प्रथमादीनि स्थण्डिलानीत्यर्थः, अर्थेनामेव निर्युक्तिगाथां व्याचष्टे
 —‘चारुभडा०’ व्याख्या—चारुभटाः—गजपुरुषाः घोटाः—चट्टाः मिण्टा—गजपरिवर्तकाः मोलाः—तुरगचिन्तानियुक्ता एवमादयो
 ये तरुणाः सन्तो दुःशीलाः प्रथमद्वितीययोः स्थण्डिलयोरनापातत्वादेकान्तमिति कृत्वा उद्धमः स्त्रीषु वा वेश्यासु वा अमंमुञ्चति
 नपुंसकस्तेषु पूर्वप्राप्तेषु तदर्थ—तेषामुद्ग्रामकस्त्रीप्रभृतीनां प्रतिषेधनार्थमायान्तीति चतुर्थे स्थण्डिले संचलितत्वाद् एते दुःशीलादयः

संयतीर्गो यस्यपुः, संयतीर्गण्य सन वा रमेरान् इत्यतस्तदपि निर्विच्छत, 'देहउ०' व्याख्या-अथस्यादुपासनम्-अथोलोचकर्म
तदेतथे अपोनापितेषु पूर्वप्राप्तेष्वनेकेषां मनुष्याणांमघोलोचकर्मकारापक्षणाभागमने सति यदुरीर्णमोहास्ते संयतीं गृह्णन्ति ततो
प्रदये उद्गाहो भवति, तथा वानरमपूरंसां छगलां मृनच्छदयस्तिर्यञ्चस्तत्रायतां संयतींमृगसर्गयेयुः, यत एव तव किमित्याह-
'अद अलो०' व्याख्या-यद्यन्तः-आमाम्यन्तरे व्यापात-पुरोदगादेरमावस्तवो वहिस्तासां वृतीया विचारभूमिरापातासंलोककृपा-
नुवाचा, तत्रापि स्त्रीनामेवापतो प्राप्नो, न पुरुषाणां, क्षेत्रे विचारभूमयोऽनापातासंलोक्यया आर्यिक्रवां नानुवाताः। गतं विचार-
द्वार । अब संयतीगन्धस्यानयनमिति द्वारमाह-'परिते०' व्याख्या-एवं च सति विचारभूम्यादिविधिना प्रत्युपेक्षित च संयती-
प्रायोग्यं क्षेत्रं तत संयतीर्गस्यानयन तत्र क्षेत्रे भवति, कथमित्याह-निष्कारणे निर्भवे निरावाये वा सति साधनं पुरतः स्थिता
गच्छन्ति, कारणे तु समरु वा माधूनां पार्श्वतः पुरतो वा साधूनामद्वतः स्थिता संयत्यो गच्छन्ति । 'निष्पन्न०' व्याख्या-निष्प्र-
त्ययाय संयतीनां संबन्धिनः-स्वावातीयाः भानिताथ-सम्यक्परिजतचिन्तनना निर्विक्रम संयतास्ते सद् गणपर आत्मदि-
तीय आत्मवृत्तीयो वा संयतीर्विबुधितं क्षेत्रं नयन्ति अब स्तेनादीनां भयं वर्धते तव सार्धेन सार्धं नयति, यो वा संयतः कृतकरणः
-दुश्चाकृष्टान्मासस्तेन भद्रितः संयतीस्तत्र नयति, स च गणपरः स्वयं पुरतः स्थितो गच्छति, संयत्यस्तु मार्गतः स्थिताः, अ-
न्येन मतान्तस्तुपन्थस्य रूपमाह-'उभय०' व्याख्या-एके सूरयो भुवते-उभय-आयिकीसंज्ञे तत्पर्यमादिष्वध्यायपरमिन् वा कवि-
त्प्रयोचने निषिष्टम्-उपविष्टं मन्त संयतं व्रतनी च मा प्रेरयतु इत्यनेन इतुना संयत्यः पुरतो गच्छन्ति, अत्राचार्य आह-तत्र यदुक्तं
तत्तु न युज्यत, कुत इत्याह-पुरतो गच्छन्तीनां तासामविनयः साधुषु संजायते, लोकविरुद्धं वैधं स्फुटं मनति-अहो महिलात्र-

धानमर्माणा दशन, यत एवमतो मार्गेतः स्थिता एव ता गच्छन्ति, उभय च-कायिकीसंज्ञारूपं यतनया कुर्यात्, कापुनर्यतनेति
 चेदुच्यते, गर्भकः कायिकसंज्ञां व्युत्सृजति तत्र सर्वेऽपि तिष्ठन्ति, तथा स्थितांश्च तान् दृष्ट्वा संयत्योऽपि नाग्रतः समागच्छेयुः, ता अपि
 प्रष्टुता एव गरीगचिन्तां कुर्वन्तीति गतं गच्छस्थानयनमिति द्वारं । इति बृहत्कल्पभाष्येऽवृत्तिप्रथमखण्डे प्रथमोद्देशकप्रान्ते ।
 एवं व्यञ्जहारवृत्तावपि बोध्यं । तथा-पहगमणवसहिआहारसुअणथंछिहिविहिपरिट्टवणं । नायरुनेव जाणइ अज्जावट्टावणं चेव ॥ १ ॥
 इति श्रीउपदेशमालायां, अत्रार्थिकवर्त्तनं वर्त्तापनं न जानात्यनेन प्रकारेणार्थिकया प्रवर्त्तनीयं, ग्रामादौ स्थितौ गमने च सम्य-
 गाचारपरिज्ञानशून्यः प्रवर्त्तमानः पार्श्वस्थो- भण्यते इत्यर्थः, यस्तु जानाति स तु प्रागुक्तविधिना ग्रामादौ विहरन् साध्वीभिः सहापि
 जिनाज्ञाराधको बोध्यः । न पुनः स्वनिश्चिताः साध्यव्य एकाकिन्यो भ्रमन्ति, स्वयं च तद्विरहितो ग्रामादौ यात्यायाति चेत्यादि ।
 आगमोक्तविधिना गरीरचिन्तानिमित्तमपि बहिर्गमनं साध्वीनामनुचितं, कथं स्वेच्छया तासां ग्रामानुग्रामविहारकरणमुचितमिति
 सूक्ष्मयिया पर्यालोच्यं ॥ नन्वेवं विहारकरणविधिरपि साध्वीनामेवागमे भणितस्त्वाभामेवानार्यलोकेभ्यः शीलखण्डनादिभयसंभवात्,
 कृपाक्षिकवेषधारिणीनां तु सम्यक्त्वस्याभावेन शीलगुणलेशस्याप्यभावान्न तासां शीलखण्डनादिभयमिति स्वेच्छयाऽपि ग्रामानु-
 ग्रामपरिभ्रमणेऽपि न कश्चिदोषः, तथा च सिद्धान्तसम्मतिप्रदर्शने किं प्रयोजनमिति चेत्, सत्यं, नहि वयं कृपाक्षिकवेषधरास्तद्दे-
 यधारिणीभिः सह परिभ्रमन्ति चेति धिया सिद्धान्तसम्मतिं दर्शयामः, किंतु तद्वचसा मुग्धजनानां शङ्कापातकं यत्तत्पराकरणमेव
 प्रयोजनमिति गार्थार्थः ॥ ९७ ॥ अथ पुनरपि न्यूनमुत्सवमाह-

अहुणा मासविहारं बुच्छिन्नं भणइ छिन्नसन्नो आ । जिणदत्तो जिणदत्तोवगुसपरमत्थममुणंनो ॥ ९८ ॥

अधुना-सम्प्रति काले मासविहारे-मासकल्पन विहरणे व्युच्छिन्न भवति जिनदत्तो नाम स्वरतरमताकर्षकः, कीदृशः ?-छिन्न-संज्ञाकः-छिन्ना संज्ञा-सुदृष्टित्वा यस्य स तथा, किं पूर्वम् ?-अज्ञानम्, का-जितेन-दीर्घकृता दत्तो य उपदेक्षस्तस्य परमार्थे-रहस्यमिति गार्थः ॥९८॥ अर्थेन कृत इत्याह-

जन्मोऽतु मासकल्प अन्तो सुप्तमि नत्पि अ विहारो । इअ सिद्धंतमि कुड विट्ठं विट्ठि-पद्दणेहि ॥९९॥ -

यद्-यस्मात्कारणान् मासकल्पं कृत्वा अन्य मन्त्रे विहारो नास्तीति सिद्धान्ते दृष्टिप्रधानै-सुसाधुमिर्येष्ट । यथा एवं तथाचाह-परिवर्धो लघुअचण न अणुवयापो न देमविष्ण्वाण । बाणारहणमेए दोसा अविहारएकस्समि ॥ १ ॥ अस्या अर्थः-प्रतिब-ध-द्रव्यातयादिवस्तुष्वभिपन्नं उद्युत्व च-कथमेत खगुरं परित्यन्यान्त्यगुरेषु न्यासका अनुपकृतम्-विचित्रदेव्यस्तितजनानामुपदेष्ट दानामात्रेण 'दसविध्याव'मि न-नैव देवेषु-विविधमण्डलेषु संचरतां यद्विज्ञानं-विचित्रलोफलोकोचज्ञानं 'याणाराहण'पि नाद्या रायत्ता, आद्या वैद- 'मोएव मासकल्पं अण्णो सुवंमि नत्ति उ निहारो'पि, एते दोषा अविहारपक्षे ॥ कदाचित्संयमवाचाकारिदु भिन्नान्तान्यादिस्मारणव्याहृत्यतो मासकल्पाभवेन तु वसतिपाटकसावर्षेतेनान्ततः न्ययनश्रुमिपरावर्षेतेनापि वायमवश्यं विधेय एव, यदुक्त- "कालाद्दोसजो पुण ण भज्जो एस कीरए निअमा । मावेण उ कायजो संचारगवणयाईहि ॥१॥ सस्तरकम्मस्सयादिमिदि त्वर्थः । इति पञ्चाद्याककृतौ ॥ तथा मासात्पूर्वमवस्थाने वसतिरप्युपहता भवति, यदागमः-यच्च विष्टे उवषाए पं०, त०-उत्तममोवषाए १ उष्णायणोवषाए २ यमजोवषाए ३ परिकम्मोवषाए ४ परिहरणोवषाए ५ । इति भीत्स्यानाङ्गे, एतद्वृत्तयेकदेव्यो पथा-तथा परिहरणा आसेवा तयोपपत्त्यादेरकल्पता, तत्रोपवर्धयथा एकाकिना दिण्ठकसाधुना यदासेवितवृत्तम्-तदुपपन्नं भवतीति समयव्ययस्या "उ

गण अप्यादिप्रज्ञा जइवि चिरेण न उवहंमे'ति वचनाद्, अस्य चायमर्थः—एकाकी गच्छअष्टो यदि जागसि-दुग्धादिषु
 च न प्रतिबद्ध्यते तदा यद्यसौ गच्छे चिरेणागच्छति तथाप्युपधिर्नोपहन्यते, वमतिरपि मासचतुर्मासयोरुपरि कालातिक्रान्तेति,
 तथा सामद्वयं चतुर्मासद्वयं चात्रर्जयित्वा पुनस्तत्रैव वसतामुपस्थानेति च तदोपाभिधानाद्, उक्तं च—“उवासासुमईता काला-
 तीता उ मा भवे सेजा । सा चेव उवट्टाणा द्रुगुणा द्रुगुणं अवज्जिता ॥१॥” इति श्रौस्थ्यानाङ्गधृत्तौ, तथा “संवच्छरं वावि परे
 पमाणं, वीजं च वासं न तर्हि वसिजा । सुत्तस्स भग्गेण चरिज्ज भिक्खू, सुत्तस्म अत्थो जह आणवेह ॥१॥” इति श्रीदश० (५१००) ।
 तद्भूतयेकदेशो यथा—संवत्सरं वापि, अत्र संवत्परशब्देन वर्षासु चातुर्मासिको ज्येष्ठावग्रह उच्यते तमपि, अपिशब्दात् मासमपि, परं
 प्रमाणं—वर्षाक्रियुतद्वयोरुत्कृष्टमेकत्र निवासकालमानम्, तद्वितीयं च वर्षं चशब्दस्य व्यवहित उपन्यासो द्वितीयं वर्षं च वर्षासु,
 चशब्दान्मासं च क्रतुबद्धे, न तत्र क्षेत्रे वसेत्, यत्रैको वर्षाकल्पो मासकल्पश्च कृतः, अपि तु मङ्गदोषाद्वितीयं तृतीयं च परिहृत्य
 वर्षादिकालं, ततस्तत्र वसेदित्यर्थः, सर्वथा, किं बहुना ?—सर्वत्रैव सूत्रस्य मार्गेण चरेद्भिक्षुः—आगमादेशेन वच्चेतेति भावः, तत्रापि
 नौघत एव च गथाश्रुतग्राही स्याद्, अपि तु सूत्रस्यार्थः—पूर्वापरविरोधितश्चयुक्तिघटितः पारमार्थिकोत्सर्गापवादगर्भो यथाऽऽज्ञाप-
 यति—नियुक्ते तथा वच्चेत, नान्यथा, यथेहापवादतो नित्यवासोऽपि वसतावेव प्रतिमासादि माधूनां संस्तरकगोचरादिपरिवर्त्तेन,
 नान्यथा, शुद्धापवादायोगादित्येवं वन्दनप्रतिक्रमणादिष्वपि तदर्थप्रत्युपेक्षेणानुष्ठानेन वच्चेत, न तु तथाविधलोकहेर्या तं परि-
 त्यजेत्, तदाशातनाप्रसङ्गादिति श्रीदशवै० श्रुतौ ॥ इत्यनेकग्रन्थसिद्धेऽपि मासकल्पव्युच्छेदवचनं महापापमिति गाथार्थः ॥९९॥

अथ यद्वचनं तस्य आन्तिजनकं तदाह—

अ मासकल्पमविहाक्य यय पंचमस्तथुए अस्ति । त तणेय कमेण मवकप्पा निअमओ नऽहुणा ॥२००॥

यत् 'मासकल्पविहारव'दितिवचनं पञ्चमस्तुके-पञ्चमस्तुकावस्ति-नियते त्वेन क्रमेणैकस्मिन् कस्मिन्मासकल्पं विद्यान्यत्र मभीषविति ग्रायेऽपि मासकल्पमित्यादिक्रमेण नव कस्या नियमतो-नियवेनापुना न मन्तीति भागार्थः, अत एवास्या नादीनां दोर्लभ्ये मासकल्पयज्ञो मणितः, यदुक्त-अह ठकलिणादीक्षाए पठितेति तो इमे दोसा-मवपापं न लभंति, अत्रमते ज्ञे विराहस्य पसेति एसुयं वा पेसेति, त वा मिहस अत्रमभावा मामकल्पं मञ्जति"ति श्रीश्रावडयकपारिष्ठापनिकानियुक्तिः प्रान्ते इवाविति गार्थः ॥२००॥ अब इतुमाह—

कालपरिहागिदोमा स्थिताभावेण ऊणया अइवा । अहिण पाडगबसहीसथारगबयार्इहि ॥२०१॥

"कालस्य य परिहाणी संवमसुग्गाइ तस्य स्थिताई । ययपाइ वडिअई न हु जयप्पा मंअए अंग ॥१॥" इत्यागामवचनात्कालपरिहागिदोपाव क्षेत्रामावेन कनवा स्यात्, अयं माव -दुग्गमकले नगराणि ग्रामाश्च अत्रमनोपमा मविष्यतीति ग्रायो मासकल्पयोग्यानि क्षेत्राण्येत्यानि, ततोऽपि बहुमासकयोग्यान्त्येस्यानीतिकृत्वा माऽचिक्कयत्मानेन कृतादिषु अतिबन्धमात्रं साधयोऽमृगमिति मासकल्पोऽप्येकैकादिदिनेभ्यः एव कल्प्य इत्याचरणा कृता, न पुनर्बुध्येद्विद्या यावज्जीवमेकैकावसातव्यमिति कापि एत्थं श्रुतं वा, तथात्वं चान्यत्र स्थितानां जनानां साधुदर्शनाद्यभावेन कथं परमप्राप्तिः स्यात्?, अयाचरणयोनतायां हेतुमाह- 'अप्ये'त्यादि अप्येत्यपणादपेदेऽचिक्कयत्माने पटके च सति संस्कारकल्पत्ययत्तिमिरेकत्र क्षेत्रेऽवसातव्यम्, अयं माव-कदाचि-तथाविषमन्तान्याडियन्नावेऽध्यमो विहारादौ पात्कपरवर्धनेन निष्ठति, नत्सामाज्यमावे च वसतिपरावर्धनेनैव संस्कारकल्पत्यवेनापि

म्यातन्वमिति प्रागुक्तपञ्चाशकश्रुत्याधनुमारेण मा आचरणा ऊनताविपयिणी बोध्या, अन्यथैवं विप्रल्पासंभवात्, नहि व्युच्छिन्ने
मामकल्पे पाटकादिपराश्रुतिभणनं सप्रयोजनं स्याद्, यद्यपि कृपाक्षिकस्य देशान्तरपरिभ्रमणमग्निवत्तत्तद्देशनिवासिनां जनानामहि-
तायैवेतिकृत्वा नित्यधाम एव श्रेय इति तदर्थं शास्त्रसम्मतिग्रन्थमनुचितमेव, तथाऽपि मासकल्पाविहारवदिति वाक्यमुद्धोषयन्
तीर्थान्तर्वर्तिनां कनिचिन्मृगधानां प्रमादरुचिकानां च साधूनां शङ्काहेतुर्भवतीति तन्निरामार्थं मार्षकमेवेतिगाथार्थः ॥ २०१ ॥

अथ तात्पर्यमाह—

एनं करणाणुण्णा नत्थवि जो भण्ड मासवुच्छेअ । सो ग्वित्तमुच्छकहममंइओ पंङ्गिअमण्णो ॥२०२॥
एवं—प्रागुक्तप्रकारेण मामकल्पादिकरणानुज्ञा जिनाज्ञा, तत्रापि यो मासकल्पव्युच्छेदं भणति स क्षेत्रमूर्च्छा—नित्यवासलाम्पटयं
तल्लक्षणो यः कर्दमः—कचवरः तत्र तत्संबन्धी वा मण्डूकः सन् पण्डितं मन्यः—स्वगृह एवात्मानं पण्डितं मन्यते इति गाथार्थः ॥२०२॥
अथोनमत्त्वमपुसंहरन्नाह—

गिह्णिणो पाणागारा पंचासयमाइयुत्तअविलुत्ता । इच्चाइ अणेगविहं उस्सुत्तं तम्मए ऊणं ॥२०३॥
गृहिणां पानाकाराः 'पाणस्स लेवेण वा अलेवेण वा अच्चेण वा बहलेण वा ससित्थेण वा असित्थेण वे'ति पानस्य षडाकाराः न
संभवन्तीति निजमतिविकल्पनया पञ्चाशकाद्युक्ता अपि लुप्ता—णिगन्तर्गम्यः लोपिता—नाङ्गीकृताः, तत्र पंचाशकादिर्यथा—“इह पुण
अद्धारुवं णवकारादी पइदिणुवओगिचि । आहारगोअरं जइगिणीण भणिओ इमं चेव ॥१॥ गहणे आगारे सामाइए चेव विहिसमाउत्तं ।
भेए भोगे सयपालणाए अणुबंधभावे अ ॥२॥सि” पंचा० सूत्रे (१८७-८) तद्वृत्तौ च० गृहिसाधुसाधारणप्रत्याख्यानं तदाकारा-

दयम ममिताः, परं न मेव, तथाऽऽत्मानमन्यद्, असंमन्यपि पारिष्ठापनिकाकारो गृहिणामस्तत्तिपाठाबासवशान्नपिठ", तथाह—ननु परिष्ठापनिश्चदय आकाराः साधूनामेव घटन्ते, ततो गृहिणामयुक्तेमेतद्, नैव, यतो यथा गुर्वादयः पारिष्ठापनिकस्यानधिकारिणो यथा वा भगवतीयोगवाहिनो गृहस्वसंयुष्टाद्यनधिकारियोऽपि पारिष्ठापनिकाद्याकारोद्योगेन प्रत्यास्यान्ति, अस्मिन्नुक्तप्रश्नश्चाप्यय-
मितिन्यायाद्, एव गृहस्था अपीति न दोषः, इत्यादि प्रथमपञ्चाशत्कहस्ताभित्यादि अनेकविधमूनमुत्सृज्य सन्मते—स्वरतरमते भव-
तीति गाथार्थः ॥३॥ अयोमयस्वभावं यदयथास्यानमुत्सृज्य तदाह—

अहं जहजहदृष्टाणं उभयसदाव हविः तद् नुष्ट । अभियद्दुर्विभंमि साधनि पञ्चोत्सवणासि ओसवणा ॥२०४॥

अय—अनन्तरमधिकन्यूनोत्सृज्यरूपस्यानन्तरमुभयस्वभावमयथास्यानं यथा भवेद्यथा वस्तु इति पूर्वोक्तं । अयं किं तदित्याह—
अभिवर्धिते—अभिवर्धितसंबन्धरे भावणादिमामहदौ कदाचिच्छब्दयेऽपि—भावणमासेऽप्यपभावणा—अवगतं भावणमागमादिभ्यो य-
स्या मा, काप्यागमं साधत्स्वरिक्रमणदिपञ्चकृत्यविशिष्ट भावण्येऽपि पयुष्यापर्वं भवतीति भवणाभावात् पर्युषणाया अय-
पास्यानमुत्सृज्य भवति, ततोमयस्वभावं, मात्रपदो हि पयुषणायाः स्थानं भवति तस्यो च न्यूनमुत्सृज्यम् अस्यानभूतं च भावणे
तदारोप्यमधिकमिस्तुमयस्वभावाद्युत्सृज्यमिति गाथार्थः ॥२०४॥ अयं यथाऽऽगमोक्तं तथा चाह—

जण्ण सर्वासराण मासे सेसेहि सत्तीए भ । पञ्चोत्सवणा सवणामिअमि मासमि भद्वण ॥२०५॥

यद्—यस्मात् णमित्यलङ्कारे सर्ववर्तिरात्रे मासेऽतिक्रान्ते सप्तत्या च दिनेः श्रुपे भवन्नामृते—सिद्धान्तोक्तत्वेन भवणयोरसुतमिष
यस्तस्मिन् मात्रपदे मासे पर्युषणा भवति, यदागम—“मस्रमे भयष महावीरे वासानं सवीसराए मासे वरंते मचरि राईदिएह

भासति यानामाप्तं पञ्जामवर्ति"ति श्रीसमवायाद्गते, एवं चागममर्यादया पर्युपणव्यतिकरः श्रावणवृद्धौ भाद्रपदे भाद्रपदवृद्धौ च द्वितीयभाद्रपद एव पर्युपणा सि ति, अन्यथा 'मत्तरि राईदिएहिं सेसे' ह्रिन्ति प्रवचनबाधा स्यात्, नन्वेवं 'सवीमइराए मासे वइक्कंते' ति प्रवचनबाधाऽपि किं रूक्थं नावतीर्णित्वेन्मैत्रं. तत्र प्रवचनबाधागन्धस्याप्यभावाद्, यतोऽभिवृद्धितो मासोऽर्वागपरत्र वा दिनगणनापेक्षो नोपन्यस्यते, कालचूलकत्वाद्, अन्यथा कार्तिकसितचतुर्दश्यां चतुर्मासिकप्रतिक्रान्त्या "पंचहं मासाहं दसहं पक्खवाणं पंचासुत्तरसयराईदिआणं" इत्यादि चातुर्मासिकक्षामणकालपाकः, तथा 'तेरसहं मासाणं छवीसहं पक्खवाणं तिणिणमयनउइराइदिआणं' मित्यादि सांवत्सरिकक्षामणकालापक्कवक्तव्यो भवेत्, तच्च तवाप्यनिष्ठमिति भाद्रपद एव पर्युपणा आगमसिद्धेतिगाथार्थः ॥२०५॥ अथोक्तमेव दृढयति—

जह चाउमासिआइं कत्तिअमासाइमामनिअयाइं । नह भइवए मासे पज्जोसवणावि जिणसमग् ॥ २०६ ॥

यथा चातुर्मासकानि कार्तिकमासादिमासाः—कार्तिकफाल्गुनाषाढमासास्तैः सह नियतानि—नियमितानि, कार्तिकचतुर्मासकं कार्तिकसितचतुर्दश्यामेव, फाल्गुनचतुर्मासकं फाल्गुनमाम एव आषाढचतुर्मासकं त्वाषाढमास एवेति नियतमासप्रतिबद्धानि तथा पर्युपणापि जिनसमये—जिनसिद्धान्ते भाद्रपद एव मासे नियता चतुर्मासिकवत्पर्युपणाऽपि मासनियतेत्यर्थ इति गाथार्थः ॥२०॥ अथ मासनियते पर्युपणापर्वणि जिनदत्तः कीदृग् संपन्न इत्याह—

मासाइअंमि बुइहे पढमोऽवयवो पमाणमिअ वयणे । जंपतो जिणदत्तो अजहट्ठाणेण उस्सुत्ती ॥२०७॥

मासादौ वृद्धे आदिशब्दान्तिथिरिति माससिध्योर्वृद्धौ सत्यां प्रथमोऽवयवः प्रमाणम्, आषाढादिमासवृद्धौ प्रथमो मासः तिथिवृद्धौ

च प्रथमा तिथिः प्रमाणमिति वचनं 'अपत्ति' 'पि प्रवाणा जिनदश' प्रयथास्थाननोत्स्वर्गीतिगाधार्य ॥१०७॥ अथ मासादिशुद्धौ सम्बन्धप्रमाणम्—

बुद्धये पदमोऽवयवो नपुंसको मिश्रयनामकज्जेसु । जण्ण तद्वज्जकारो उअरो सम्बुत्तमे सुमओ ॥२०८॥

बुद्धे—मामादौ बुद्धे मति तर्काय प्रथमोऽवयवः, सूर्योदयत्रयसम्बन्धिनी तिथिविद्वत्सुब्यते, तत्रापद्योदयावच्छिन्ना तिथिः प्रथमा मोऽवयवो द्वितीयोदयावच्छिन्ना च द्वितीयोऽवयवो भण्यते, यदा वैकस्यां संक्रान्तौ मासत्रयस्योदयः स्यात्तदा मासशुद्धिरुच्यते, तत्र प्रथममासोदयावच्छिन्ना सक्क्रान्तिरेव प्रथमोऽवयवो भण्यते, परस्तु द्वितीय-इति, एवं च सति तिथिमासयोराद्ययोरवयवो प्रथममतिष्य्यादिसंज्ञा स्यात्, तत्र प्रथमा तिथिर्मसो वा निजकृत्नामन्वयेषु—जाषाणादिमासेषु प्रतिपदावितिथिषु चेदं कर्त्तव्यादिरूपेण व्यवस्वनामाह्वितवृत्त्यपु नपुंसक इव नपुंसको बोध्यः, यथा हि नपुंसकः स्वापन्योत्पत्तिमधिकृत्यासमर्थस्तथा तत्रमामाह्वित-कृत्येष्वेव प्रथमा तिथिः प्रथमो मासो वा न ममयः, न पुनः सर्वेष्वपि क्षेत्रेषु, नहि नपुंसक्येऽपि स्वापत्यं प्रत्युद्देतुरपि भोजनादि कृत्यं प्रत्यप्यद्देतुरवेति, नपुंसकत्वे हेतुमाह 'जण्ण'णमित्यलङ्कारे यद्—यस्मादितरो द्वितीयोऽङ्को द्वितीयतिथ्यादिसंज्ञितवस्तवक्यं करो—विवक्षितकार्यकरवसमयः सर्वोऽयमः—पूर्वावयवापेक्षया प्रधानः सुमव—सर्वधनसम्मतः, अनादिपरम्परासिद्धोऽग्रे वस्तुमान इत्यर्थः, अयं मासः—यथा किञ्च विवक्षिता तिथिमतुश्ची, सा च प्रवचने पाधिकर्षणत्वेनाभिमतः, तस्माच्च कृत्यं बहुवचनं पाधिक-प्रतिक्रमण वेत्यादि, तत्कृत्यकरो द्वितीय एवाद्या, न पुनः प्रथमोऽपि, तस्य तत्कृत्यमधिकृत्य नपुंसकवदसामर्थ्याद्, एवं विधि-नो मामो मात्रपदः, सोऽपि सम्प्रति षतुर्भाविच्छिन्नस्य धीसंघस्य पशुपजापार्श्वत्वेन प्रवचने प्रतीतः, तस्यापि कृत्यं मर्षमाशुर्बेवन्दनाः

लानिना ०५४ मत्तपो ३ लोच ४ मोवत्सरिकप्रतिक्रमण ५ लक्षणानि ६ पञ्च कृत्यानि नियतानि, तान्यधिकृत्य प्रथमो माद्रपदो नपुंसक-
वटसमर्थः, नपुंसकत्वं च ज्योतिर्विदां प्रतीतमेव, यदुक्तं—“यात्राविवाहमण्डनमन्यान्यपि शोभनानि कर्माणि । परिहर्तव्यानि बुधैः,
मन्त्राणि नपुंसके मासि ॥१॥” इति, तस्मात्सर्वोत्तमो द्वितीय एव माद्रपदोऽधिकर्तव्यः, एवमष्टम्यादयस्तिथयः कार्तिकादयश्च मा-
सा अपि योजनीया इति गार्थः ॥२०८॥ अथ परोक्तपुहास्यनचनमुद्धान्य दूषयितुं गाथायुग्ममाह—
गणगणऽहिण मासे पुण्यापुण्यायवचमचुछुहं । तद् लब्धलाहु लोए न होइ किं जेण सो कीवो ? ॥२०९॥

एतेन—प्रागुक्तप्रकारेणाधिके मासे पुण्यं—दानादिलक्षणमपुण्यं—हिंसादिलक्षणं पापम् आदिशब्दात् तज्जन्यं कार्यस्वर्गादिलक्षण-
मपत्यं—गर्भधरणप्रसन्नादिलक्षणं मृत्युः—पञ्चत्वं क्षुधा उपलक्षणाचतुषादिपरिश्रहः, पुण्यं चापुण्यं चादिर्यस्य पूजादेस्तत्पुण्यापुण्यादि तच्चा-
पत्यं च मृत्युश्च क्षुधा चेति समाहारद्वन्द्वः, तथा लभ्यलाभो लोके किं न भवति ? येन सोऽभिवर्द्धितो मासः क्लीवो भण्यते, उप-
लक्षणात्किं स मामः काकेन भक्षित इत्येवमुपहास्यवचनं नमस्यालङ्कृतं—यस्माभरणादिभिः सर्वाङ्गविभूषितमपि पुरुषं प्रतीव बोध्यं,
यथाहि कश्चिद्भूताचो विवस्त्रीभूय परिभ्रमन् विभूषितमपि पुरुषमुपहसति तथाऽयमपीति, भूतार्तत्वे हेतुमाह—‘जं चाउ’ति यद्-
यस्मात् चातुर्मासिकप्रमुखे—चातुर्मासिकमांस्सारिककृत्येषु निजगलपाशमपि न जानातीत्यक्षरार्थः भावार्थमन्वयम्—अत्र कश्चिच्छात्र-
गिकोऽतिवाचालतया ब्रूते—ननु भो अधिकां मासः किं काकेन भक्षितः किं वा तस्मिन् मासे साधुदानजिनपूजादिकृत्यजन्यं पुण्यं
न भवति उत हिंसाद्याश्रवसेवातः पातकं न भवति उत गर्भाधानग्रमवादि न भवत्यत्रा क्रणाद्यसंभवः किं वा तन्मासे बुभुक्षा

न तदगतिं कस्मश्चित्प्राप्य यच्छम्य तस्य त्वासो न भवतीत्याहुः परममुन् यथावेद्योऽस्मिन्मवसत्तु तदुपलब्धत्वं प्रत्युपहसन्निवागन्तव्यं ,
कथमन्यथा पञ्चमिमांसेष्वनुमांसकं त्रयोदशमांसं संवत्सरमभिनिर्दिशतेषु भुवाणोऽपीत्यमत्रोऽमविष्यत् , ननु सर्वे
प्राप्योगम “कृत्यं मासाणं ऋष्यं पक्ष्माणं” इत्यादि तथा “वारस्यं मासाणं” इत्यादि पाठ एवोपलभ्यते, न पुनस्तद्व्याने कापि
“पंचमासाणं दस्यं पक्ष्माणं” इत्यादि, तथा “तेरस्यं मासाणं छबीस्यं पक्ष्माणं” इत्यादिपाठ इति, तस्मादागमबलेनैव प
ञ्चमिमांसेष्वनुमांसं त्रयोदशमांसं संवत्सर एव स्मिन्निश्चित इति चेत्तत्र, पञ्चमासं दस्यं तदुपलभ्यते इति, नहि आप्यागमे
‘महयमुद्रपंचमीय पञ्चोसव’ति पाठवत् “अभिनिर्दिशतेषु सावणसुद्रपंचमीय पञ्चोसविभक्ति”ति पाठ उपलभ्यते इति, किं
काकेनाधिक्ये मासो मश्चित इति नैवमिह कथनमेव बोध्यं, तस्माद्यथा चतुर्मासाद्यप्यथाऽविक्रमे मासो न प्रमाणं तथा अविरतव
कन्यविहारादौ ‘अप्ताहे मासे रूपया’ इत्यादिसुपचार तथा लोकेऽपि शुद्धवर्णान्तरमात्रेषु नियतमासादिप्रतिबद्धाद्यवतृतीया
दीयोन्सवादिषु पञ्चस्वप्यधिक्ये मासो न प्रमाणतया व्यवहरीयते, तस्मात्तात्पर्यमाह—यत्कृत्यं प्रतिमासं नामब्राह्मं नियतकृत्यं यत्
तस्मिन्मेव मासे विधेय, नान्यत्रेति, विषयता त्रियवस्तुनाधिक्यमासोऽप्युपेक्षणीय , अन्यत्र तु गण्यतेऽपि, तथा दि-विबधितं
हि पश्चिमप्रतिक्रमन तद्वत्तदृश्यां नियतं, सा च यद्यभिनिर्दिता तथा प्रथमा परित्वज्य द्वितीयाऽपि कर्तव्या, दिनगणनायां त्वस्या
अन्यानां वा इदौ संभवन्तोऽपि पौष्ट्यदिना पञ्चदशैव गण्यन्त, एवं लीलायां चतुरेत्राणि दिना पञ्चदशैवेति बोध्यं, तद्वदत्रापि
विबधितं कस्य सावत्सरिप्रतिक्रमणादि, तथा मासमधिकृत्य माह्वये नियतं, स च यद्यभिनिर्दिष्टस्तदा प्रथमं माह्वय परित्वज्य
द्वितीयोऽधिकृत्य , दिनगणनायां त्वस्यान्यम्य वा मासम्य इदौ संभवन्तोऽप्यस्तीतिदिना पञ्चाशद्वय गम्यन्ते, यथा परस्या-

व्यभिक्ता पञ्चमास्यापि चतुर्मासीतयात, यदुक्त साधुदानादिपुण्यकृत्यं तच्च न मामनियतं, किंतु दिनमात्रप्रतिबद्धं, तच्च यं कश्चन
 दिनमवाप्यापि कर्त्तव्यमेव, तत्रापि क्षणविशेषनियतत्वेन, रात्रिकर्त्तव्यसिक्त्रक्रमणयोरपि निरालम्बनं जिनोक्तवेलामतिक्रम्य परा-
 वर्त्य वा करणेऽनाज्ञैव, पाक्षिकर्त्तव्यसिक्त्रकृत्याद्यपेक्षया तु प्रथमोऽपि मासः प्रमाणमेव, मासकुक्षिनिपतितत्वात्पाक्षिकर्त्तव्यसिक्त्र-
 कृत्यादेः, पातकं तु प्रतिप्राणिनं प्रतिसमं तथाविधाध्यवसायादिसामग्र्यनुरूपमुत्पद्यते, तत्र समयादिरूपस्य कालस्या-
 पेक्षा दूरे, समयस्याप्यपेक्षा नास्ति, अन्यथा मनुष्यक्षेत्राद्बहिर्वर्तिनां तिर्यग्देवाद्विजन्तूनां तदभावापत्तेः, तत्र समयादिरूपस्य कालस्या-
 भावादित्यादि स्वयमेव पर्यालोच्य बालचेष्टितं परिहर्त्तव्यमिति गाथायुगमार्थः ॥९॥२१०॥ अथ परामिप्रायेणाशङ्क्य दूषयितुमाह—
 गणु बीगृवि पमाणं भववए तरस कज्जमवि दुगुणं । अपमाणे उवहासो इहंपि किं कायमुहवडिओ ? ॥२११॥
 ननु द्वितीये भाद्रपदे प्रमाणे तस्य भाद्रपदस्य कार्यं मांत्सरिकप्रतिक्रमणादि तदपि द्विगुणं स्यात्, द्वयोरपि भाद्रपदयोः
 सांवत्सरिकादि कृत्यं युक्तं भवेदित्यर्थः, अग्रमाणे उपहासस्त्वदुद्भाविताः किमधिको मासः काकेन भक्षित इत्यादिलक्षण इहापि-
 द्वितीयमामस्याग्रमाणे वक्तव्ये किं काकमुखपतित इत्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयं-स्वरतरेण भाद्रपदे ब्रुद्धे प्रथम एव मासः प्रमाणत-
 याऽभ्युपगतः, तत्र स्वरतर एव प्रण्टव्यः—ननु सो श्रावणिक! द्वितीयो भाद्रपदः प्रमाणमुत्ताग्रमाणं वेति विकल्पद्वयी, अत्र प्रमाण-
 मिति चेत् तर्हि प्रथमभाद्रपद इव द्वितीयेऽपि भाद्रपदे पर्युषणाकृत्यं कर्त्तव्यं भवेद्, अग्रमाणे च काकभक्षणाद्युपहासस्त्वदु-
 द्भाविनोऽपि किं काकेन भक्षित इत्युपहासस्यैवोपहासो भवद्वलपाशकल्प इति गाथार्थः ॥२११॥ अथाभिवर्द्धिते मासादौ यस्य

ग्रामाण्यं तदाह—

जरविउदय लहिउ समण्यइ जा तिही अ जो मासो । सो खलु उदयो तन्नामकियकजेसु पवरतसो ॥२१२॥
य रण्युदय-मूर्योदय लब्धा-प्राप्य या तिथि -अतिफदाविलक्षणा यां मूर्यसंक्रांति प्राप्य यो वा मास भावभादि समा-
प्यते सन्नामाद्धितकार्येषु-विधिमासमित्युक्तकार्येषु प्रवरतम -अतिप्रधानः, सदुदयसंयुक्ता विधिमासो ना प्रमाणसपाऽभ्युपगन्त्वभ्य
प्रतिगायार्थः ॥२१२॥ अयोक्तृकारेण विधिपातेऽपि गतिर्दक्षितैवेत्य इ-

तेन तिदिपदणे पुन पुन न य उत्तरा य पवरतिही । किं सवधामाये लभम छभिअए किंभी ॥२१३॥
येन कारणेन तिथ्याद ममासिद्वचकोदय प्रधानस्तेन कारणेन विधिपतने-विधियये पुन पूर्वा विधिर्युक्ता, न च प्रवरतिथि-
रण्युत्तरा-अश्वेतना, चतुर्दशीपात त्रयोदशी प्राप्ता, न पुन पूर्वमादिरित्यर्थः, अत एव इदप्रवादागत भीउमास्वातिप्राचक्ष्वचने
यथा “ अये पूर्वा तिथि कार्या, इदौ कार्या तयोचरा । भीमद्वीरस्य निर्वाध, काय लोकातुसारत ॥१॥ इति, यतस्त्रयोदश्यां
द्वयोरपि तिथ्यो ममासत्वेन चतुर्दश्या अपि समासिद्वचक स मूर्योदय संपन्न एव, अयोचरा न ब्राह्मेत्यत्रोचरादेन हेतुमाह-“किं
सवधै”त्यादि, संचन्यामावेऽपि किंचित्किं लभ्य लभ्यतः, अपि तु न लभ्यते इत्यर्थः, चतुर्दश्या संपन्वस्तु त्रयोदश्यामेव वर्धते,
न पुनः पञ्चदश्यामपि, तत्र चतुर्दशीसंवधगन्धस्याप्यभावाद्, अत एव विधिप्रपायामपि “अया एकस्त्रिआए पवतिही पवद्
तथा प्रवतिही चैव घचरा, न उचरा, तन्मोगगन्धस्मवि अमासाउ”पि, एतच्च पुणाचरन्यायन सम्यगा पवितम्, अन्यथा चतुर्मासक-
चतुर्दशीपाते पूर्वमेव ग्राह्यत्वादि कथमवस्थत् !, लोकेऽपि भो देवदत्त! यद्भवत्तल्लभ्य त्वं वहीति वक्तुमपि न शक्यते, तथास्वे च
सगव्यवस्थात्रिपुन प्रमज्यतेति, अत एव “जइ समि विषे चउइसी तो एकस्त्रिअ चाउम्मासिअ चा, अइ न ठो देवसिअ

चं त्याटि जिनवच्छभेन पौषधविधिप्रकरणे भणितं, किं च विधिप्रपाया चतुर्मासचतुर्दश्याः पाते पूर्णिमोक्ता, सांप्रतीनैस्तु चतुर्दशीमात्रस्थाने पूर्णिमामावाप्त्यो गृह्यन्ते इति तच्चित्रं, तस्मादुत्तरत्र दिने क्षीणतिथेः संवन्धाभावात् न तत्तिथिलभ्यं लभ्यते इति गार्थाः ॥२१३॥ अथ पराशरस्य कुत्सितत्वमुद्भाव्य तिरस्करोति—

बुद्धीय पुन पढमा पुण्णा हाणीइ मूलओ गलिआ । इअ वयणं दुव्वयणं सोअवं नेव निउणेहिं ॥२१४॥
बुद्धौ पुनः ग्रथमा तिथिः पूर्णा हानौ च मूलतोऽपि गलिता इति वचनं दुर्वचनं—मृषाभाषणं न निपुणैः श्रोतव्यं, किन्तु अपकर्णयितव्यमिति गार्थाः ॥२१४॥ अथाश्रोतव्ये हेतुमाह—

जम्हा तीणस्वयवो पहाणुदयंसंजुओ अ बीअदिणे । हीणा पुण पुव्वदिणे पुण्णा पण्णेहिं दिट्ठत्ति ॥२१५॥
यस्मात्कारणात् 'तीण'चि तस्या एव तिथेः प्रधानोदयसंयुक्तोऽवयवो द्वितीये दिने वर्तते, हीना पुनः पूर्वदिने पूर्णा वर्तते, नहि हीनत्वं नाम तिथेर्नाशः, किंतु यदा घटिकाद्वयमिता त्रयोदशी चतुर्दशी च चतुष्पञ्चाशदादिघटिकामिता स्यात्तदा तस्यास्तिथेर्हीनत्वं प्रतिपद्यते, तथा षष्टिघटिकामितस्य रव्यादेर्वागस्य पूर्वैरभावाद्, एवंविधा च पूर्णा ग्राह्यैः—पण्डितैः ज्योतिःशास्त्रनिपुणैर्दृष्टेति गार्थाः ॥२१५॥ अथ तिथेर्हानौ स्वर्गस्यार्द्धजर्गतीयमाह—

अट्ठमिपडणे सत्तमि चउदसिपडणे अ पुणिणमापमुहा । इअ अट्ठजरइकुवकुरि कीडइ जिणदत्तनिलयंमि ॥२१६॥

अष्टमीपतने सप्तमी चतुर्दशीपाते च पूर्णिमाप्रमुखाः—पूर्णिमामावास्य इति अर्द्धजरतिकुवकुरी जिनदत्तनिलयंमि—जिनदत्तगृहे श्रीडतीति, अयं भावः—यदाऽष्टम्यादितिथिः पतति तदाऽष्टम्यादिसंवन्धि कृत्यं मप्तम्यामष्टमीतिथिया क्रियते, चतुर्दशीपाते चतुर्दश्यां

मूलसोऽपि गतायां आराध्यत्वेन पदरूपायां पूर्णिमायां चतुर्दशीकृत्यं क्रियत, अत्र च चतुर्मासकर्म्यवितरिक्ता पूर्णिमा अमावास्या च धात्रकाषामेव 'चाउरसदृशद्विदृष्टपुष्पमासिणीसु पठिपुष्पं पोसहं सम्मं अणुपालेमाणा विहरंती'ति प्रवचनवचनात् पौषव्रतमात्र-मङ्गीकृत्याराध्यत्वेनाभिमतता, न पुन' कापि माघनामपीयमसुद्धविधिनाऽऽप्येति, तथा च पाक्षिकृत्यमधिकृत्य यथा त्रयोदशी तथा पूर्णिमाद्यपीति कथं पाक्षिकृत्योपयोगिनी, वीणा च चतुर्दशी त्रयोदस्यां सर्वात्मना स्थितेति त्रयोदस्यां द्वयोरपि विद्यमानत्वाच्चतुर्दशीकृत्यं त्रयोदश्यामेव युक्तमिति, अत्र च पदभ्यो युक्तयः सन्ति, किञ्चिद्विस्तरार्थिना तु मत्कृपतस्वत्तरङ्गिणीतो बो-ध्या इति गाथा च ॥२१६॥ अथ ममातिष्ठत्वच्छेदयस्य प्राधान्यसमर्थनाय दधान्तमाह—

आमूढा सदगारो मजरिपञ्चतओ महतोऽखि । न पहाणो कितले फल पहाण मणुअजुग ॥२१७॥

आमूढात्—मूढादारम्य मञ्जरीपर्यन्तो महानपि सहस्ररो न प्रबान, क्तिन्ते मनुजयोग्य फलमेवोपगम्यं, फलमेव प्रधानम्, आमूलफलपयन्नस्यान्वष्टम्य वृक्षस्य प्रधानोऽवयव' फल तदतिरिक्तस्याप्राधान्यात्, फलार्थमेव श्रेयसावयवत्वपि प्रयत्नकरणात्, अत एव फलित एव महस्ररे इत्यादिना यत्नकरत्वं, नान्यथा, फलोपेक्षकरणां तु वयादिबृहत्संख्य एव सहस्ररोऽपीति गाथार्थः ॥२१७॥ अथ दधान्तदार्शनिकयोऽवनाय गाथामाह—

फलसरिम्भो म्भो उवआ जमिम समप्पह सिद्धी अ मासो अ । भजरिपञ्चतसमो सेसो फलसाङ्गो समए ॥२१८॥

फलसदृश' म उदय'—द्यौर्दयो यस्मिन्नुदय विधिः समाप्यते—यद्बुदयसुफलम्य विधिः समाप्तिं याति, यः पुनरर्थे, मासो वा-नी संक्रान्तिं प्राप्य मास' समाप्तिं याति सैव सक्रान्ति' फलसदृशी, तथाविधद्यौर्दयसमन्विता विधिर्मामो वा विषयिणनिपत

कार्यहेतुरित्यर्थः, शेषः पुनस्तिथ्यादेरवयवः मञ्जरीपर्यन्तमहकारसमः फलमाधकौ, विवक्षितफलरूपस्याभिमततिथ्यादेर्हेतुमात्र एवेत्यर्थः, ममये—स्वममये परममये च, एतावता तिथिवृद्धौ द्वितीया तिथिः मासवृद्धौ च द्वितीयो मासो विवक्षिततिथ्यादेर्वृक्षकल्पस्य फलसदृशो मनुष्यकल्पानामभिमतः, शेषस्तु आस्तां विशिष्टचेतना मनुजाः, प्रशस्तवर्नस्पतयोऽपि सहकारादयः सूर्यसंक्रान्तिप्रथमं मासं परित्यज्य द्वितीयमास एव पुष्पफलादिकं ग्रयच्छन्ति, यदागमः—“जइ फुछा कणिआरया चूअग अहिमासयंमि घुडंमि । तुह न खमं फुछेउं जइ प्रचंता करंति डमराइ ॥१॥”ति श्रीआव० नि०(१२५५) यस्तु वृद्धौ प्रथमं मासं प्रमाणयति स च प्रशस्तवनस्पतिष्वपि नान्तर्भावनीयः, यतो वनस्पतिग्य उद्बुत्यावाप्तमनुजभवो मोक्षमपि याति, अयं तु नियमादनन्तसंसार्येवेति गाथार्थः ॥२१८॥ अथ लोकव्यवहारागमाह—

॥२१८॥ अथ लोकव्यवहाराह—

२१८॥ अथ लोकव्यवहाराग्रमाह—
दिनो वि दायगो कोऽवि । तत्थवि पुराणरीडं लोअव्वहारओ नेया ॥२१९॥

जम्हा लब्धा अहिअं न देइ दित्तावि दायगा कोडाव । तत्याव पुराणतः । तत्रापि यस्मात्कारणाहीप्तोऽपि-दीप्तिमानपि दायको लभ्यादधिकं न कोऽपि ददाति, अर्थान्न दापयत्यपि कोऽपि कारणिकः, तत्रापि लोकोक्त्यवहारतः पुराणरीतिज्ञेया-पूर्वं यया रीत्या देयलभ्यादिव्यवहार आसीच्चैव रीत्याऽधुनाऽपि न्यायप्रप्तौ व्यवहारो भवेत्,

अथ निधिचिष्ये पूर्वरीतिमाह—

नान्यथैतिगाथाः ॥२१९॥ अथ ताथावषय पूर्वरातनाह
पुष्पं रविउदयजुआ एगा घडिआवि लभभलाहगरी । अण्णावि ताववेक्खजुत्ता किं पिहिअ पेड्डाण ? ॥२२०॥
पूर्वम्—अनादिकालतोऽद्य यावद् रज्जुदययुता एकापि घटिका लभ्यलाभकारी आसीद्, ग्राह्यदायिकाऽभूदित्यर्थः, तत्र
न्यं तावत्पाक्षिककृत्यं चतुर्थादि, पाक्षिकत्वेन चाभिमतं चतुर्दशी, सा चैकघटिकाभिताऽपि समाप्तिमूचकमर्योदययुता पाक्षि-

कृत्वा पदायिष्ठाऽऽसीद्, एतच्च परम्याप्यभिमतम्, अधुनापि तावदपेक्षायुक्ता—यथा पूर्वमेकाऽपि घटिका सूर्योदययुता पाक्षिक-
कृत्यादिदत्तगमीनपेदानीमपि—द्वितीयदिने तादृशी तु विधिरस्स्येव अवस्तावत्या एवापेक्षा युक्ता, किं पिरितमञ्जुषाकल्पया
प्रार्थनया तिथ्या स्यात् ? न किमपीत्यथ इति गार्थाय ॥२२०॥ अथ पूर्वरीतिलोपे यत् स्यात्तदाह—

नन्दमाह्वयलाहकस्वी अदस्तमसि मुखिमपि मज्जसं । निणक्तो मो तेषुष निगगह दारुण लङ्कइ ॥२२१॥

नम्याधिकलासाकर्षी अन्तामपि मुद्रितो मञ्जूषो गृह्णन् सन् स्तनवन्—चौरवध् दारुणं निग्रहं समते, अयं भाव—अथा
तिलदिनं यावच्चतुर्दशी मा च लम्याधिकलङ्घादिनी भवत्विति गृहालकदाश्रया नियतकृत्यमधिकृत्या किञ्चित्करत्वेनादशा—नाश्र
मा आन्तामात्रलङ्घनकृत्स्नं मुद्रितमञ्जूषाकल्पया एवा तिथिस्तां च गृह्णन् चौरवध्कल्पं झल्लिकारोपणकल्पमनन्तसंसारपरिभ्रमणं
नमन् इति गार्थाय ॥२२१॥ अध प्रकृतं योजयति—

तन्मा तिहिष मामो पुषो पुब्बुत्तजुत्तिखिसओत्ति । सुणिऊण बीअमासो गेओ निअणामकज्जकरो ॥२२२॥

यम्यात्पूर्वोक्तं तम्यापिथिवदमिषदितायां तिथौ या एवा नियन्तद् पूर्वो मामोऽपि पूर्वोक्तयुक्तिविषय इति ज्ञात्वा द्वितीय-
मामो—भाद्रपदान्तिपक्षो निजनामकायकर एषुषणा भाद्रपद क्वांश्चिच्छतुर्मासकं कार्तिके इत्यादिनिश्चयानाद्विधानि यानि कार्याणि
तथा करो द्वय इति गार्थाय ॥२२२॥ अथ पुनरप्ययथाभ्यानमुन्मत्तमाह—

उरिआण पडिक्कमण पच्छा मामाइअमि अज्जपय । भासंनो उम्मत्तो न मुणह समयाइपरमस्स ॥२२३॥

मामायिक—भ्रातृद्वयां नामायिकद्वियापामीर्यापिधियायां प्रतिक्रमण पश्चात्, मामायिकोच्चागुनन्तरमित्यर्थः, एतच्चायथापहं—

अथ समाधिपरमार्थमाह—

चित्तविमोहिनिमित्तं भणिआ इरिआ महानिस्सीहंमि । न य कत्थवि सामइअं असुद्धचित्तेण कायव्वं ॥ २२४ ॥

चित्तविमोहिनिमित्तमीया—ईयापथिकाप्रतिक्रमणं श्रीमहानिशीथे भणिता, तथाहि—“से भयवं ! जहुत्तविणओवहाणेण पंच-
मंगलमहासुअक्खंधमहिजित्ताणं पुद्धानुपुब्बीए पच्छानुपुब्बीए सर्वजणमत्तविदुपयक्खवरविमुद्धं थिरपरिचिअं काळुण
महता पञ्चधेण सुत्तं अत्थं च विण्णाय तओ णं किमहीएजा !, गोअमा ! इरिआवहिअं, से भयवं ! केण अट्टेण एवं वुच्चति जहा णं
पचमंगलमहासुअक्खंधमहिजित्ताणं पुणो इरियावहिअं अहीए !, गोअमा ! जे एम आया गमणागमणाइपरिणामपरिणए अणेगजी-
वपाणभूअसत्ताणं अणोचउत्तपमत्ते संघट्टणअवदावणकिलामणं काळुण अणालोइअअपडिक्कंते चेव असेमक्कमक्खयट्ठयाए किञ्ची
चिइदंणसुज्झाणाइएसु अभिरमेजा तथा से एगगगचित्ता समाही भवेजा न वा, जओणं गमणागमणाइअणेगअणवाचारपरपरिणामा-
सत्तचित्ताए केइ पाणी तमेव भावंतमग्गिइअ अट्ठुहट्ठज्जवसिए किञ्चि कालं खणं विरत्तेजा, ताहे तं तस्स फलेण विसंवएजा,
जया उण कहिञ्चि अण्णामोहमायादोसेण सहसा एगिदिआणं संघट्टणं परिआवणं वा कयं हवेज्जा तथा य पच्छा हा हा हा दुदु
कयमहेहिंति घणरागदोसमोहमिच्छत्तण्णाणंधेहिं अट्ठिपरलोपचवाएहि क्कममनिग्गिणेहिंति पग्गमसंदेगमावण्णे सुपरिप्फुडं
आलोइत्ताणं निदित्ताणं गरहित्ताणं पायच्छित्तमणुचरित्ताणं निस्सहे अणाउलचित्ते असुहक्कमक्खयट्ठा किञ्चि आयहिअं चिइवंद-
णाः अणुट्ठेजा, तथा तयट्ठे चेव उवउत्ते से हवेज्जा, जया तस्म णं परमेगगचित्तसमाही हवेज्जा तथा चेव सबजगजीवपाणभू-

अमन्त्राण त्रिद्विंशत्युपवी इवन्जा, ता गाअमा ! अपठिकंसाए हरिआधोदियाए न कप्पे खेव काठे किञ्चि विवदंअसज्जाणा-
इयं दलासायममिच्छुगार्थं, एएण्ठेण गोअमा ! एवं बुद्ध-अहा नं गोअमा ! समुत्तत्त्वोमय पचमंगल विरपरिचिचं क्खअण तज्जो
इगिआगद्विअं मन्नीए, से मयव ! कयराए विदीए तमिरिआधदिसमरीए, गोअमा ! जहा मं पचमंगलमहासुक्खंभवति (१९-२०)
भीमहानिशीपत्ततीपाएपयने, उपलसुणावु "ईयापयप्रतिक्रममकृत्वा नान्यत्किमपि कुर्याच्चदुस्तथापचे" रिति भीहरिमत्री
यदगावैकास्तिकवृत्तिरपि, न च कापि मामायिकमस्तुदधिचेन कर्त्तव्यम्, अयं मात्रः-यावदीयाप्रतिक्रान्तिप्रतिबद्धं इहैवैत्य
वन्तनादि धर्मानुष्ठानं भीमहानिशीषोक्तप्रयोजनया ईयाप्रतिक्रान्त्या विपण्युद्धिं विधायैव कर्त्तव्यं, सामायिकं पुनरस्तुद्धेनैव विचेन
क्वचल्यमित्येवं क्षप्यागमेऽनुपलम्भान, तथा परम्पराया अप्यमावावुत्किञ्चनमत्सामावाप्य क्वं सामायिकं पमावीर्येति गायार्थ-

॥२२४॥ अथ पर भङ्गत-

आहारयम्मयणुण्णिणप्पमुहसु करेमिअनइवाह । काऊण य सामइअं पच्छा हरिअस्ति पयइवय ॥२२५॥

आह पर-ननु सो आबइयकवृणिप्रमूखेपु-भीआवइयकवृणिपिपिआइयकवृणिपियोअद्यात्तइमिनवपदप्रकरणइविआवक-
दिनकृत्यइतिथाद्विधिप्रमूखेपु 'करेमि मते' इत्यादि यावत् सामाअं क्खअण पच्छा हरिआवदियाए पठिक्कमइति प्रकटवच-
स्पष्टवचनमागम चियत पदेति, तत्र भी आवइयकवृणिपिवा "सामाअं नाम मावज्जोगपरिवज्जवं निमज्जजोगपरिवसेवण च, तं
मावण्ण कथं कायवी, मो दुविहो-इहदि पवो अण्णिद्वि पवो अ, जो सो अण्णिद्वि पवो सो वेइअवरे साहुसमीवे धरे वा पोस-
इमानाण वा उरस्य वा भीममइ अन्धइ वा निहानारो मुग्गव करेइ मां, कउठपेसु निअमा कायव, तज्जहा-वेइअवरे साहुमूले

पोसहमालाए धरे वा आवम्मयं करंतोत्ति, तत्थ जइ साहुसगासे करंति तत्थ का विही ? जइ पारपरमयं नत्थि, जइवि केणइ ममं
 विवाओ नत्थि, जइ कस्सवी ण धरोति, मा तेण अछविअच्छिअं कइडिअति, जइ धारणं दहण ण गेण्हति मा नासिज्जहिंति,
 पढमं जइ अ वावारं ण वावारेति ताहे धरे चेव सामातिंत काऊण उवाहणाओ मोत्तुण सच्चिदव्वविरोहिओ वच्चति, पंचसमिओ
 तिगुत्तो इरिआए उवउत्तो जहा साहु, मामाए सावजं परिहरंतो, एसणाए कहुं लेदुं वा पडिलेहितु एवं आटाणनिक्खेवणे, खेल्-
 सिंघाणे ण विगिंचति, विगिंचतो वा पडिलेहिअ पमज्जिअ थंडिले, जत्थ चिड्ढति तत्थ गुत्तिनिरोहं करोति, एताए विहीए गंता
 तिचिहेण णमिऊण माहुणो पच्छा साहुमक्खिअं सामादंतं करोति 'करेमि भंते ! सामाइयं सावजं जोगं पच्चक्खामि दुविहं तिचिहेण
 जाव साहु पज्जुवासामि' चिकाऊण, जइ चेइआइं अत्थि तो पढमं वंदति, साहुणं सगामातो रयहरणं निसिजं वा मग्गति, अह धरे
 तो से उग्गहिअं रयहरणं अत्थि, तस्स असति पोत्तस्स अंतेण, पच्छा इरिनाविहिआए पडिक्कमइ, पच्छा आलोइत्ता वंदति, आयरि-
 आदी जहा रायणिआएत्ति, पुणोवि गुरुं वंदित्ता पडिलेहित्ता निविट्ठो पुच्छति पढति वा, एवं चेइएचि, असति साहुचेइआणं गोमह-
 मालाए सगिहे वा. एवं मामाइअं आवस्सयं वा करोति, तत्थ नवरि गमणं तत्थि, भणति-जावनिअमं समाणेमि, जो इइडिपत्तो
 सो किर एंतो मव्विइडीए एति तो जणस्स अइडा होति, आदिता य साहुणो मप्पुरिगपरिग्गहेण, कतमामाइएण य पाएहिं
 आगंतव्वं, तेण ण करोति, आगतो साहुसगासे करोति, जइ सो सावओ ण कोइ उठेति, अह अहाभइउत्ति पूआ कया होहिंति
 भणत्तिन्ति ताहे पुव्वरइअं आमणं कीरति. आयरिआ णं उट्ठित्ता अच्छंति, तत्थ उट्ठंतमणुट्ठंते दोसा भाणिअव्वा, पच्छा सो इइडि
 पत्तो मामातिंत काऊण पडिक्कंतो वंदित्ता पुच्छति, सो किर नामातिंत करंतो मउडं ण अचणेति, कुंडलाणि णाममुहं पुप्फंतं त्रोलपावाग-

गमादि यान्तिर्यत, अण्य मर्गमि-भउडपि अहस्यति, एसा निदी सामाद्यस्सपि" एव श्रीआवश्यकहृयादिष्वपि षोड्यमितिग्रायार्थं
॥२०५॥ अथ सिद्धान्तमाह---

इअ चे पुणकम्मा पइमा हरिणा पिगाप्पमत्ति सुह । हरिआजुगपि जुग्गे सुवकवाए पमायं किं ? ॥२०६॥,
अथ "जइ वेइआइ अण्यि तो पइम वदतिपि" पदवाज्येन सेर्यापयिक्का चेत्यवन्दनलक्षणेन क्रिग्रान्तरेण व्यवहिता पभादीर्या
परिधेय न सामायिकहृतुवन-सामायिकसंबधना, किंतु यावदन्तस्य तावदनुक्तत्वेन गन्तव्यक्रियानिवृत्तौ चोक्तत्वेन गन्तव्य
क्रियाभ्याप्तियदिष्य व्यापृष्ययामियायिक्का, न पुन श्रीमशानिशीयोक्तप्रयोजनवर्त्तौ, ननु श्रीआवश्यकहृयादौ 'जइ वेइआइ
अण्यि तो पइम वदती' यात्रिवाक्य नास्ति तत्र किं वक्तव्यमितिषेत्तत्वं, सुखश्रिक्काप्रतिलेखनादिविधिरनुक्तोऽपि यथा परम्परा
प्रागतो गृह्यते, तथा वृत्तापुच्छन्तु चैरयवन्दनादिविधिं सुतरं प्राप्नो, वाधक्काभावात्, किंच-यदि सामायिके प्रत्यादपीर्यापयिक्का-
प्रतिग्रान्ति श्रीमशानिशीयोक्तप्रयोजनपरमरिप्यषडि धीहरिमद्रसरिय दम्यवैकालिकहृवौ इर्याप्यप्रतिक्रमणमकृत्वा सामायिक-
व्यक्तिरिक्तं नान्यतिक्रमपि कुर्यादिति विधिप्यामणिष्यद्, अन्यथा भीआवश्यकहृयुक्तइत्तमा सह दिरोचो कुनिर्वाण एव स्यात्,
तथा "श्रुत्ववमन्यमसि पुच्छलिनाऽनुशीणमीर्याप्यप्रतिक्रमणत" किल धर्मकृत्यम्। सामायिकादि विदधीत सत प्रवर्तं, तत्पूर्वमत्र च
परागनिमाजन वि ॥१॥ अतिश्रीमशानाचारुणो भीदवन्त्रमरिममीपस्यापिमि भीरमयोग्यदरिमिरुक्त नामविष्यद्, यत श्रीडेवे
न्द्रधरिरुत्तन 'काज्ज प सामहं हरिअ पडिअमिअ गमममालोण" इत्यादिभाषकदिनकृत्वेन सह विशेष स्यात्, तथा चरिता
नुराद प्रथममीर्याप्यप्रधानकण प्रतिक्रान्तापि, यदुक्त--"जो एतमि मावगो मविस्समति तण उवयारेण अतीहामि, एगपासे अज्जति

पलीणो, तत्तथ ढड्डरमात्रओ, सो सरीरचिन्त काऊण साहूण पडिस्सयं वच्चति, ताहं ढड्डरेण तिच्चि निसिहीयाओ कयाओ, एवं सो इरिआ-
 दि ढड्डरेण सरेण करेति, सो पुण मेहावी तं उवधारेति, सो तेणेव कमेण अतिगओ, सव्वेसिं साहूणं वड्ढणं कयं, सो सावओ न वंदिओ, ताहं
 आयरिएहिं भणिअं—नवगमइहो सित्ति, पच्छा पुच्छति॥ इति श्रीआव० चूणो श्रीआर्यरक्षितकथानके, तथा “चउवीसत्थएणं भंते!
 जीवे कि जणइ?, चउवीसत्थएणं दंसणविसोहिं जणइ?” इति श्री उच्च० २९, एतद्धीकायां—सामायिकं च प्रतिपत्तुकांमेन तत्प्र-
 णेतारः स्तोतव्याः, ते च तत्त्वतस्तीथकृत एवेति तत्सूत्रमाह—चतुर्विंशतिस्तवेनैतदवसर्पिणीप्रभवतीर्थकृदुत्कीर्त्तनात्मकेन दर्शनेन
 —मम्यस्त्वं तस्य विशुद्धिः—तदुपधातिकर्माणमेन निर्मलीभवनं दर्शनविशुद्धिस्तां जनयति९ उच्च० बृ०, अत्र सामायिकं च प्रतिप-
 तुकांमेनेत्यादिग्रन्थसंगतिघटकवचसा तीर्थकृदुत्कीर्त्तनपूर्वकमेव सामायिकं भणितं, तच्चेर्यापूर्वकमेव सामायिकं कर्तव्यतः स्यात्, नान्य-
 थेति सूक्ष्माधिया पर्यालोच्यं, किंच—नवपदग्रकणादिकृत्तारः स्वयमादावेवेर्या प्रतिक्रामयन्तः कथं निजकृतिषु सामायिके पश्चा-
 दीर्येति वदेयुः?, नहि स्वपदे कुठारं शठोऽपि कुरुते, तस्मात् पश्चादीर्येति न महानिशीथोक्तप्रयोजनवती, किंतु भिन्नार्थेत्याद्यनेक-
 युक्तिविस्तरार्थिना मत्कृतामीर्यापथषदत्रिंशिकां विलोकयिष्यन्तीति धिया मात्र ता युक्तयः प्रदर्श्यन्ते, किंतु किंचित् स्थू रधीगम्यं
 यथा ‘इति चेत्’ पूर्वोक्तं चेत्तर्हि सामायिकमपि शुद्धचेतसा कर्त्तव्यं, शुद्धिविधात्री तु प्रथमा ईर्याप्रतिक्रान्तिश्रुवाङ्कुरा, द्वितीया
 पश्चादीर्येत्यादिलक्षणा विकल्पिता—भिन्नार्थाप्येककार्यतया विकल्पितेति वास्तवारोपरूपमीर्यापथिकायुगं तव मते योग्यं, परं श्रुवाङ्क-
 त्यागे—प्रथमेर्याप्रतिक्रान्तिपरित्यागे किं ग्रमाणं?, न किमपीत्यर्थः, एतावता चित्तशुद्धिहेतुं प्रथमेर्या परित्याज्य द्वितीयां च निष्प्र-
 योजनार्ये प्रतिक्रामयन्ति ते महाऽज्ञानिनो विपरीतोन्मूत्रमाषिण इति गार्थः ॥२२६॥ अथ स्थूलयुक्त्यैव तात्पर्यमाह—

नमदा पशमा पत्रिभक्त्या कल्पदुमोचमा इरिआ । सा पुंण पच्छादरिआ गमणनिविस्तीअ पठिकमण ॥२२७॥

यस्मात्पूर्वोक्तं तस्मात् प्रथमा ईयाप्रतिक्रान्तिं पौपघायद्वेषानुष्ठानसाधारणपीठिकाकस्या कल्पदुमोपमा क्रियाणां साधिका, या पुनः प्रधादीया “पच्छा इरिआवदिआए पठिकमणं”पि पदमाश्रयस्या तत्रेयाया अर्थो गमन तस्या प्रतिक्रमणं—निश्चिरीर्या-प्रतिक्रान्तिं मार्गादौ गमनागमनक्रियानिवृत्तिक्रयोऽर्थः संपन्नः, तत्राप्यधिकारवशात् क्वचिच्चिद्विहत्वीर्याप्रसिक्कान्तिपुर्विकेव मागगतव्यक्रियानिवृत्ति क्वचिच्च गमनागमनाविपरिणतिरहितस कृतसमाधिकस्य गन्तव्यक्रियानिवृत्तिमाश्रमेव, अत्रापि मुक्ति-रीर्यापथपदत्रिशिक्कान्तो द्वयेतिमाश्रयः ॥२२७॥ अत्रापेक्षया न्यूनाधिकस्त्वभावमप्ययवास्थानं यत्तदाह—

अइवि सुपासे तिपणा मव पासे ङ्गममदिअमवि कमसो । तइवि सुपासा पासे ठवणा अजइापयपि मवो ॥२२८॥
यद्यपि सुपासे तिपणा मव पासे ङ्गममदिअमवि कमसो, यत् सुपासे पञ्चैव फळा भवन्ति, पार्थे—पार्थनाये नव फळा, अधिकमुत्तमं, यत् श्रीपाथनायस्य मत्तैव फळा भवन्ति, यतः—“एकदण्डानि सप्त स्युर्यदि पञ्चत्रावि पठिते । तदोपमीयते पार्थमुग्धिं सप्तफलः कथमी ॥१॥ इति वाग्भट्टालङ्कारे, तथापि भीसुपार्थसत्त्वज्ञात् फळादयमुपादाय श्रीपार्थनावशिष्टसि योजयतोऽयवास्थानमपि स्यात्, एतच्चि नदत्तैव दिगम्बरेण प्रतिमानं नष्टत्वद्वयमिव मतमेदकरणाय प्रकृप्तिम्, अत एव स्वर्णगिरौ पिचत्मगव्या श्रीपार्थनावप्रतिमाया जीलायां नवीनफळादयनिपोजनं विहित समग्रत्वपि इत्यतः, संज्ञये गत्वा विलोकनीयमिति गाभार्थः ॥ २२८ ॥ अथ क्रिया विषयोत्सृज्य निगमनमाह—

एव अजइहाण उस्सुत्त वंसिअं समासेण । एअं सुत्ते किरिआविसय तिचिद्वि निविट्ठ ॥२२९॥

॥ १५॥—अमुना प्रहाराणायथास्थान क्रियाविषयं तृतीयमुत्सृज्य दर्शितम्, एतस्मिन् दर्शिते क्रियाविषयं त्रिविधमवि-अधिकन्यून-
नायथास्थानलक्षणं त्रिप्रकारमप्युत्सृज्य निर्दिष्टं—यथोद्देशं प्रदर्शितमिति गाथार्थः ॥ २२९॥ अथ मौलं द्वितीयविकल्पमाह—

अह पुण उचएसविसयमुत्सुत्तं चीअमेव दुविगप्पं । उम्मग्गदेसणा मग्गनासणा तंपि दंसेमि ॥ २३० ॥

अथेति क्रियाविषयकोत्सृज्यानन्तरं पुनरुपदेशविषयमुत्सृज्यं द्वितीयमपि द्विविकल्पं—विकल्पद्वयभाग्, तत्रोन्मार्गदेशनात् मार्ग-
नाशनाच्च, चकारो गम्यः, उन्मार्गदेशनामार्गनाशनाभ्यां द्विविकल्पमित्यर्थः, यद्भवति तदपि दर्शयामीति गाथार्थः ॥ २३० ॥

अथोक्तमेव व्यक्तीकरोति—

अहिअं उचएसंतो पढमे भंगे अ ऊणमवि वीए । किरिआओऽणंतगुणं पावयरं वयणविसयं तं ॥ २३१ ॥

अधिकं—पदकल्याणकादि प्रागुक्तमुपदिशन्—प्ररूपयन् प्रथमे भङ्गे—उन्मार्गदेशनालक्षणे, वर्त्तते इति गम्यं, ऊनमपि—स्त्रीजिन-
पूजानियेधादिकमपि प्ररूपयन् द्वितीयभङ्गे इत्येतच्चोत्सृज्यं क्रियातः—क्रियाविषयोत्सृज्यादनन्तगुणम्, अनन्तपापहेतुत्वाद्, सर्वेष्वपि
दोषेषु भाषादोषो हि व्यापकः. यदाहुः—“एकत्रासत्यजं पापं, पापं निःशेषमेकतः । द्रयोस्तुलाविधृतयोरप्यधमेचातिरिच्यते ॥ १॥”

इति योगः ० वृ०, अत एव पापतरम्—अतिपापरूपं वचनविषयं तत्, सम्यक्त्वप्राप्ताबुत्कृष्टकालान्तरप्राप्तिहेतुत्वाद्, यदागमः—
“कालमणंतं च सुए अद्वापरिअट्ठओ अ देहणो । आसायणबहुलाणं उक्कोसं अंतरं होइ ॥ १॥ इति० श्रीआव०, अत्राश्नातनाबहु-
लस्तावदुन्मार्गप्ररूपको मार्गनाशकश्च ब्राह्मः, तस्यैव तीर्थोच्छेदपातकलितत्वेनाशातनाबहुलत्वादिति गाथार्थः ॥ २३१ ॥ अथ

प्रकारान्तरेणाप्युन्मार्गप्ररूपणाद्याह—

अथवा धीरा जिणवरपुत्रादिसदृश अस्तिर्थापि । तित्थंतिअ भासंतो उम्मगगपस्सवगो पावो ॥२३२॥

‘अथवे’ति प्रकाशान्तरयोषकः स्त्रीणां जिनवरपुत्राप्रतिपेक्षमतीर्यमपि तीर्थमिति मापमाणं उन्मार्गप्ररूपकः पापात्मा श्रावण्य इति गाथार्यं ॥२३२॥ अय तीर्थस्वरूपसुद्धाख्य सहोपको मार्गनाशकः स्यादित्याह—

तित्थं पुण अच्चिउमं धीजिणपूमापस्सवग भरहे । तपि न तित्थति वय भासंतो मगगनासयरो ॥२३३॥

तीर्थं पुन मगतप्रवृत्तिमदुःखसहं यावदच्छिन्नं वधेते, तत्र मरतक्षेत्रे क्षीजिनपूत्राप्ररूपकेषु, ततीर्थमप्यतीर्थमिति वचनं मापमाणो मार्गनाशकः, यद्यप्युन्मार्गमापका वीदाइयो लौकिकमिष्याद्यधोऽपि भवन्ति तथापि ते नोत्थप्रमापिणः, किं तु उपचारादिसाध्य वत्सनासविरक्तन्यामिष्वद्विहसिष्यात्वमात्रः, उत्थप्रमापिणो हि सिष्यात्वमुपचारादेरप्यसाध्यतालपुट्यविषकल्पमभिमिवेष्टुर्यं, तत्रच पदमात्राप्रभदाने वदतिरिक्तास्तित्तमपि नैनप्रवचनं भरघटां भवति, यदागमः—“पपमकुत्तरं च इकपि को न रोणइ सुपनिहिदं । सेतं रोमयोविहु मिच्छारिद्वी जमात्तिव ॥२१॥”चि, एतच्च नियमदन्तसंसारहेतुरव, यदुक्तं—“उत्सुतभासमाणं बोहीनासो अमंतसं सारो”चि, दुर्लभसोचित्व चासीयामावदादीनामनर्थवादात् स्फुटमेव, यदागमः—“एवहि छपेहि सीवा दुक्खइपोहिचाय कम्म पकरेति, तं —अरइतारं अवणं इदमाये १ अरइतपण्णतस्स घम्मस्स अ०२ मापरितवज्जायाणं अ०३ चाठइण्णास्स संघस्स अ०४ विविक्तवर्गं भयेराण देवानां अव०५” इति भीग्घ्यानाङ्गे, अवर्णवादित्वं चोत्थप्रिणां तीर्थमप्यतीर्थतया मापमाणां स्फुटमेव, अतीर्थरूपस्यापि निजमविचिकित्सितस्य मार्गस्य प्ररूपक भीअममादिजिन एवेत्थहीककल इदानीत् महापातकमिति बोध्य, न चेवे तीर्थकदादीनां कय-मवर्णवादीतिर्येकदृश, भीवीरेण दृष्टप्रगम यावदच्छिन्न तीर्थं जगपितयपूज्यं तीर्थंकनामपि नमस्करणीयमिति श्रीवीर्यवर्धितमप्य

स्मरिवचो न उक्तव्यमिति गाथार्थः ॥२३४॥ अथ गाथायुग्मनोपसंहारमाह—

जम्हा उ संकलितोऽभिनिवेशी दोहः तित्थपचिच्छले । लोओ उ भणइ तित्थ तित्थ सल्ल तित्थअणुच्छलो ॥२३५॥
तेण तन्मवसिद्धी लब्भइ परतित्थिएसु न वियज्यते । इअ सुणिअ नुतु मवा भइपया तित्थमसिबया ॥२३६॥

यस्मादभिनिवेशी—कृपाधिकः संक्षिप्तः—निक्षिप्तपरिणामवान् तीर्थप्रतिच्छलः—तीर्थादितप्रवृत्तिमान् प्राणुक्तयुत्था भवसि, लोको-
स्तु—शौचादिस्तु स्वतुरवधारणे तीर्थमिव—चैनमार्गमेव तीर्थं—चैनमार्गं भवति तीर्षानुच्छलो—वचसा सम्यग्भाषमाणस्तीर्षानुच्छलप्रवृ-
त्तिमान् भवति, तेन कारणेन तद्ववसिद्धिः, अपेर्गम्यत्वात् तद्ववसिद्धिरपि—चरमद्वरीर्येपि लभ्यतऽन्यतीर्थिकेषु, यतोऽन्यतीर्थिकस्य
उत्कर्षतो दत्त सिद्ध्यन्त्येकस्मिन् ममय, यदुक्तः—“सिद्धिं मिद्विजमसलिंग षडदसद्वादिजसय च”पि, न चाव्यक्ते—कृपाधिकवर्गे
चरमद्वरीरी स्यात्, अयं मात्र—अन्यतीर्थिको हि चैनमार्गप्रदानमागं तद्ववसिद्धिकोऽपि स्यात्, किं तु तवाविषययोग्यतावशात्
कथं विदेक्यादिमवमिद्विकोऽपि मवेत्, तस्य चैनमार्गं चैनमार्गलया वृषाणस्य तवाविषयबोधोपायमावात्, उत्सन्नमार्गपतितस्तु सु-
न्मार्गमाधितोऽपि न चरमद्वरीरी स्यात्, तच्छ्रुद्धानेन गृहस्तु नियमादन्वत्तसंसार्येव, तस्य तीर्थमतीर्थत्वेनातीर्थं च तीर्थत्वेन भाष-
माणस्य तथाविषयबोधोपसङ्गादादिति मात्र । ‘इअ सुणिअ’पि इति—अमुना प्रकारेण ज्ञात्वा ‘तीर्थमकिञ्चन’ तीर्थं तीर्थत्वेन
धत्तव्यं, तदपि त्रैलोक्योत्तमं सर्वगुणनिधानमित्यादिमतया वचो वेयां त तथाभूता मव्याः ‘मद्रपदानि’ मद्रलब्धानानि भवन्तु,
प्राकृतत्वात् पुंस्त्वनिर्देशः, अयं मात्र—प्रास्तां मव्य कपेन तदात्तपनं, वचोपात्रेणापि तीर्थस्वरूपं सम्यग् निरूपयन् त्रैलोक्यपर-
उत्पलद्वीप्यानं भवनीतिगाथाय ॥२३४--२३६॥ अथ तृतीयविभामोपसंहारमाह—

एवं कुवक्त्वकोसिअमहस्सकिरणमि उदयमावणे । अक्खुत्तपणावरहिओ कहिओ तइओ खरयरोडवि ॥२३७॥
 एवं—प्रागुक्तप्रकारेण कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणो उदयं प्राप्ते चक्खुत्ति—चक्षुः स्वकीयलोचनं, तस्य यः प्रभावो—महिमा नी-
 लादिवस्तुग्रहणशक्तिस्तेन रहितो—विकलस्तृतीयः खरतरोऽपि कथितः, अयं भावः—उदिते हि सहस्रकिरणे यथा कौशिको निज-
 चक्षुःप्रभावरहितो भवति, अयं जगत्सम्भावो यत्तामसकुलस्य सूर्यकिरणा अतिशयामतया भासन्ते, यदाह श्रीसिद्धसेनदिवाकरः—
 “मद्धर्मजीवर्पनानघकौशलस्य, यष्टोक्कवान्धव ! तवाद्भुतं खगकुलेष्विह तामसेषु, सूर्याश्वो मधुकरी-
 चरणावदाताः ॥१॥” इति, तथा कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणसंज्ञितेऽस्मिन् प्रकरणे कुपक्षाणां पुरस्तादुद्भाविते कुपाक्षिकविशेषः खरतरो
 निजचक्षुः—कुश्रद्धानरूपा कुदृष्टिस्तत्प्रभावरहितो भवति, तस्य मतिविकल्पिताः कुयुक्तयो न स्फुरन्ति, अथवा कुदृष्टिरेव सुदृष्टी-
 भवतीत्येवंविधः खरतरः कथित इतिगाथार्थः ॥ २३७ ॥ अथायं खरतरः कस्मिन् संवत्सरे कस्मिंश्च गुरौ विद्यमाने सत्यस्मिन्
 प्रकरणे भणित इति प्रदर्शनाय गाथामाह—
 नवहत्थकायरायंकिअसममहिमंमि चित्तसिअपक्खे । गुरुदेवयपुण्णुदए सिरिहीरविजयसुगुरुचारे ॥२३८॥
 प्रथमविश्रामोक्ता बोध्या ॥ २३८ ॥ अथैतत्प्रकरणकर्तृनामगर्भितामाशिरभिधायिकां गाथामाह—
 इअ सासणउदयगिरिं जिणभासिअधम्मसायराणुगं । पाविअ पभासयंतो सहस्सकिरणो जयउ एसो ॥२३९॥
 व्याख्याज्वापि प्राग्वत् ॥ २३९ ॥ इअ कुवक्त्वकोसिअसहस्सकिरणंमि पवयणपरिक्खवाचरनामंमि खरय-
 रमयनिराकरणनामा चउत्थो विस्सामो मम्मत्तो ॥

इति श्रीमत्पागणनभोनभेमणिश्रीश्रीरविजयसूरीश्वरशिष्योपा
ध्यायश्रीचर्मसागरविरचिते श्वोपसृष्टपञ्चकौशिकसङ्ग्रहकिरणे
श्रीश्रीरविजयसूरिदत्तप्रयणनपरीक्षानाम्नि प्रकरणे चरतर
मतनिराकरणनामा शतुर्थो विभ्रामो व्याख्यान इति ।

अथ पञ्चमो विश्रामः ॥

अथ क्रमग्राप्तमानचलिकमतं निरूपयितुमाह—

अहं अंचलिभं कुमयं लोअपसिद्धंयि किंचि दंसेभि । तेरुत्तरवारसण विक्खमओ अहमकम्ममुदया ॥१॥
'अथे'न्यौष्टिकनिरूपणानन्तरम् 'आंचलिकम्' अञ्चलं—पल्लवो धर्मानुष्ठानादौ श्रावकाणां प्ररूपयन्तीत्याञ्चलिकास्तेषामिदमाञ्चलिकं
'कुमतं' कुलिततश्चद्वानरूपं लोकप्रसिद्धमपि—सर्वलोकमम्ममतमपि, यद्यपि सर्वेऽपि कुपाक्षिकाः प्रवचने प्रतीता एव तथापि तेष्वप्या-
ञ्चलिकः प्रकृतो वक्ष्यमाणश्च लुम्पा क इति द्वितयमावालगोपाङ्गनानामपि प्रतीतमिति ज्ञापनार्थमिदं विशेषणं, यत एवं तत एव
किंचिद्दर्शयामि, न पुनः स्वस्तरवद्विस्तरणेति पूर्वोद्धिम्, अथोत्तरार्द्धेनोत्पत्तिकालमाह—'तेरुत्तरे'त्यादि, त्रयोदशोत्तरद्वादशशतं
वर्षे विक्रमतोऽथमकम्मोदयाद्—अशुभकर्मोदयाज्जातमित्यध्याहार्यमिति गार्थः ॥१॥ अथ यतः पुरुषादुत्पन्नं तमाह—

पुण्णिमिओ नरसिंहो नामेणं एगनयणदुव्वयणो । केणवि अवराहेणं तेहि वि वाहिं कओ आसी ॥२॥

पौर्णिमीयिकः—पूर्णिमापक्षसंबन्धी नाम्ना नरसिंहः 'एकनयनदुर्वचनः' एकं नयनं—लोचनं यस्य स एकनयनो दुष्टं व-
चनं यस्य मर ततो विज्ञेयणममासः, काणाक्षोऽपि जिनदत्तवन्मुखरीत्यर्थः, अत एव केनाप्यपराधेन 'तेहि वि'न्ति तैरपि—पौर्णिमीय-
कैरपि बाह्मिकृत आसीदिति गार्थः ॥२॥

सो पुण कमेण छउणयगामे पत्तो अ तत्थ नम्मदया । लोअणरहिआ नाढी निसड्ढी वि महिड्ढिआ बुड्ढा ॥३॥

म पुनरसिद्धः क्रमण कियता कसून पयटन् कञ्जरग्रामासथ छउणयग्रामे प्राप्तः, तत्र च तन्मद्विक्का-पौर्णिमीयकमवरत्ता लोचन
गहिना नागनाम्नी भाद्वी महद्विक्का वृद्धा च वयसा कुदुम्नमान्या चासीदिति गाथार्थः ॥३॥

तीण वदणवाणावसरे सुद्धपत्तिआवि गो पत्ता । देहं चलेण वदणमिअ भगिअं तेण पावेण ॥४॥
तथा वन्दनदानवमर 'मुत्तपत्रिका' मुखवलिक्कापि नो प्राप्ता, तदानीं तेन पापेन नरसिंहेन देवचालेन वन्दनकमिति मज्जित
मिति गाथाय ॥ ४ ॥ अथ तन्मवसाभिष्यदाभ्या नाम्ना स्वरूपमाह—

मा पुण पुवं पुविणमगुम्हण केणावि दूमिआ आसी । नरसिंहस्सवि भइणी दोहिवि पयट्टीकयं कुमप ॥५॥
मा नादी निज दुम्भ बहुमान्या केनचिद् पौर्णिमगुरुत्ता-पौर्णिमीयक्कावार्येण 'दूमिअ' चि दूमिआ दोह्यां प्रापित्वाऽऽसीद्, अयं
माव-क्षत्रिवाचाय तत्र प्राप्तः, तेन च तत्रत्यभावादिसमुदायो धर्मनिवाहभोदन्तेन पृष्टः, तेन च नासीप्रसादेनोक्त, तदानी-
माचार्योऽपि कीदृशी नादीः, दधगुरुप्रसादेनेति कथं नोप्यते ! इत्युक्तवान्, पृष्ट्वा च वन्दनकदानावसरे नादी नासीत्, कुदुम्बेन
चोक्तं-पावभाद्री नायाति तावग्रतीक्षणीयम्, आचार्यश्च तन्मानम्लानो कृते तामन्तरेणैव वन्दनकं दापितवान्, तदुदन्त च स्वरूपं
वाक्यं मा नाक्यपि मावर्षाऽभूत्, तद्वृत्तान्तं च निश्चय्य नरसिंहस्वव्रागण, मा च तस्य भगिनी, वन्दनकदानावसरे देवयोगात्
तस्या एव मुखवलिक्का न प्रभृता, नरसिंहेन घोष-हे नादि ! नास्स्यागम मुखवलिक्का आद्यानामिति प्ररूपयया तत्र मानम्लानि-
कराचार्यानिरुक्तभादममुदायस्य मुखवलिक्काभ्याघनेन भवामरं प्रमाणपदवी नेष्यामी, देवचालेन द्वादशावर्षवन्दनक, द्रष्टं च तथा
महद्विक्कायान्, ततो दग्धिक्कनादिपृक्काधनरमिहाभ्या कारणानुरूप कार्यमिति न्यायाद्वाचलिकमतोत्पत्तिरिति द्वाभ्यां कुमतं प्रक

टीकृतमिति गार्थाः ॥५॥ अथ नाढ्या किं कृतमित्याह—

तीणं सूरिपयंपिअ दवाविअं अट्टसहसदविणेणं । तस्स उज्जरक्खिएणं नामेणं चिइनिवासीहिं ॥६॥

तया नाढ्या अष्टमहसद्रविणदानेन चैत्यनिवासिभिः—नदीपदीयचैत्यवासिभिरिभिरार्यरक्षितेन नाम्ना—आर्यरक्षितभूरिति नाम्ना

सूरिपदं दापितमिति गार्थाः ॥६॥ अथ नरसिंहेन किं कृतमित्याह—

निअमयबुद्धिनिमित्तं पावयगिरिकालिआभिहा देवी । आराहिआ य मिच्छादिट्ठी इगवीसुवासेहिं ॥७॥

निजमतवृद्धिनिमित्तं पावकगिरी या कालिकाभिधा—कालिकानाम्नी मिथ्यादृष्टिर्हिमाप्रिया देवी मा एकविंशत्योपवामैरारा

घिता—स्वायत्तीकृतेति गार्थाः ॥८॥ अथ तदनन्तरं नरसिंहः किं कृतवानित्याह—

पच्चक्खवा चक्खे सरि अम्हति मुसं बइंसु सो पावो । पावजणाणं पुरओ बुग्गहवयणं पयासंतो ॥८॥

अस्माकं चक्रेध्वरी प्रत्यक्षेति मृषा अवादीत् न नरसिंहः पापो—नवीनमताकर्षणामिनिवेशमिथ्यात्वपापलितः पापजनानां

पुरतः—तदुचितपर्पदि व्युद्ग्रहवचनं प्रकाशयन् मुग्धजनान्, विप्रतारयन्नित्यर्थः ॥८॥ अथ मुग्धजनानां विप्रतारणमुत्सह्यवचनं—

रेव स्यादिति तान्याह—

उस्सुत्तं पुण पयडं पढमं मुहपोइआइ पडिसेहो । जुत्ती जइलिंगं तं णो जुत्तं सावयाण भवे ॥९॥

उत्सृज्य पुनः प्रकटं तन्मतोत्पत्तिकालादारभ्याद्य यावत्सर्वजनप्रतीतं प्रथमं लुम्पाकानां प्रतिमाप्रतिषेधवत्, मुखयोतिका—मुख-

चस्त्रिका तस्याः प्रतिषेध इति पूर्वोद्धेन प्रथमोत्सृज्यमाविष्कृतं, अथ उत्तरार्धेन तदुद्भावितं युक्तिमाह—‘जुत्ति’ति युक्तिस्तत्र

मुलवस्त्रिका यतीनां लिङ्गं तच्च भावकाणां नो युक्तम्-उचिष्व भवदिति तद्वचनमिति गार्थः ॥१॥ अवातिप्रसङ्गन दूययितुमाह-
पोत्तिअमितेण जइ लिङ्ग किं नाम नेह सामण्ये । समणो इवस्ति समयं भणिओमि जओ लिङ्गिदेहि ॥१०॥

पोत्तिङ्का-मुलवस्त्रिका तन्मात्रेण यदि लिङ्ग यतीनां-साधूनां लिङ्गं वा, नामेति कोमलामन्त्रणे, किम् ?-इह-जगति प्रवचने
या मामायिकं न स्यात्, तत्र तु सुतरां स्यादित्यर्थः, तत्र हेतुमाह-‘समणे’ स्यादि, यतः कारणात् समय-सिद्धान्ते जिनेन्द्र-भ्रमण
इषति-भावकः भ्रमण इव सामायिके मणितोऽपि, अयं भाव-‘मुलवस्त्रिका’मात्रेण यदि भावकः भ्रमणलिङ्गीस्याच्चहि तीर्थकर-
मामायिके भ्रमण इव भ्रमणे मणितः, तच्च तस्मै न युक्तम्, अतः सामायिकमपि परिहरणीयं स्यात् यतिसमतामचनहेतुत्वा-
दिति गार्थः ॥१०॥ अथ भावकसामायिकं वञ्चिद्वाद्यप्रमाणं, तच्च साधुमिर्नाङ्गीकृतमतो न यतिसमतेति निराकर्तुमाह-

मुणिजणअगीकरणा लिङ्गं जइ सुद्धसद्वृणमाई । अबभतरमवि पज्झां अरिहनमुक्कारमाईणि ॥११॥

अथ यथा भावकाणां सामायिकमवस्थकालीनं न साधुसमतत्त्वकं तथा मुलवस्त्रिकादिग्रहणमपि यावत्सामायिकादिक्रियोप-
योगि म्वन्वक्कलीनमेवेति कथं साधुसमतान्नचक्रमिति सत्यामपि प्रतिबन्धां युक्त्यन्तरमाह-‘मुणिवि’ मुनिजनान्नेकरणाद्यदि लिङ्ग-
मयात् मुखपोत्तिका, सर्वोति गर्भ्यं, शुद्धभदातापाम्पन्तरमपि पुनर्वासिमईभमस्वरादीनि यतिमिर्यावञ्जीवमङ्गीकृतानि तथैव आ-
पक्करीति तथाभिप्रायेण साधुसन्ता भावकाणां नोचिष्वेति भावकैस्तान्यपि परिहरिष्यन्ति मवयुरिति गार्थः ॥११॥ अथ आ-
वकाणां सामायिकमभ्युपगच्छता स्तुतिहेतुयुद्धं मुलवस्त्रिकाऽभ्युपगन्तव्येत्यत्र युक्तिमाह-

सामाहअमि उ कए समणो इव सावओ इव जमहा । हअवययणा मुणिलिङ्ग कइवि न विरुद्धमिह ममण ॥१२॥

"सामाहङ्गमि उ कए ममणो इव मानओ इव जज्ज जम्हा । एएण कारणेणं बहुसो ममाम्हाअं कुञ्जा ॥१॥" इति सिद्धान्तवचनं तत्रा-
 ध्यार्धवचनादिह-प्रवचने 'ममए'ति कालविशेषावसरे सामायिकादिक्रियाकरणकाले कथञ्चिन्मुनिलिङ्गं-साधुलिङ्गानुकारि चिह्नं
 श्रावकाणामपि न विरुद्धम्, अन्यथा श्रमण इवेत्यादिवचनासंभवाद्, अत्रेवशब्दो ह्युपमावाची, सा च भूयोभिः समानधर्मेरेव
 स्याद्, यतः 'तद्विज्जत्वे सति तद्वत्तथूयोऽसाधारणधर्मवच्चं सादृश्य'मिति मादृश्यलक्षणं, न च तत्राध्यवसायिरूपं ग्राह्यं, बाह्यचि-
 ह्नमन्तरेण तथाव्यवहागभावात्, तत्र मादृश्यं भिन्नत्वं चैवं-साधूनां क्रियोपयोगि रजोहरणमुखवस्त्रिकादि तथा श्रावकाणां चवलक-
 मुखवस्त्रिकादि, एवं नाम्येऽपि साधूनां सूत्राणि कनिषद्याद्वयोपेतं पट्टकस्यूतदशिकाकलितं रजोहरणं श्रावकाणां तु दण्डमात्रनिवृद्धशि-
 कान्मकं नाम्नाऽपि चवलकरूपं रजोहरणं, मुखवस्त्रिकाऽपि साधूनां मुखप्रमाणा, श्रावकाणां तु पोडशाङ्गुलप्रमाणा, तथा परिहि-
 तचोलपट्टकः साधुः कच्छोटिकासंयुक्तपरिहितवस्त्रः श्रावकः, सवेणीकमस्तकः श्रावको लुञ्चितकेशमस्तकस्तु साधुः, म च याव-
 जीवाभिग्रही श्रावकस्तु परिमितकालाभिग्रही चेत्यादि त्रैसदृश्यमपि बोध्यं, अत एव श्रमणवच्छ्रावकः सामायिके भणितः, तथा
 च कथञ्चित्सादृश्यं न मुखवस्त्रिकादिचिह्नमन्तरेण स्यादिति सिद्धान्तयुक्तैव मुखवस्त्रिकादौ धर्मसाधनोपकरणे सिद्धे तत्र्यतिषेध-
 वचनं तीर्थासम्मतं महामिथ्यात्वमोहनीयवन्धहेतुरितिगाथार्थः ॥१२॥ अथ व्यवहारनैयाभिप्रायेण सामायिकरत्नरूपमाह--

धम्मोवगरणरहिओ कयसाम्हाओऽवि अकयसाम्हाओ । ववहारनए साह जंह लिंगायारपरिचत्तो ॥१३॥

धर्मोपरकरणानि-रजोहरणमुखवस्त्रिकादीनि तै रहितः कृतसामायिकोऽप्यकृतसामायिको व्यवहारनये भवति, रजोहरणाद्युप-
 करणगूढ्यः मन "करेमि भन्ते ! सामाहङ्गं" इत्यादिपाठोच्चारणे सामायिकपरिणामवानपि व्यवहारनये सामायिकवान् न भ्याद्,

यथा लिङ्गधारपरित्यक्त साधुव्यवहारनय माधुन भवति, तत्र लिङ्ग रजोहरणादि आचारस्तु प्रतिसेखनप्रतिक्रमणादिनियतक्रिया रूपस्ताभ्यां परित्यक्त-अन्य- अन्तर्द्वेष्ट्या कृतमहाप्रतोषारोऽपि गृहलिङ्गी-गृहोचितव्यापाररहितोऽपि साध्यनुष्ठानरहितो न माधुग्यपदेष्टमाक स्याद्, एवमनन्यगत्या व्यवहाराः मामाधिकव्यञ्जकं रजोहरणादिलिङ्गमेव तत्र मध्वित्वादि-प्रसूतिषु चिह्नेषु सत्सु कपञ्चित्साध्यनुकृतिमात्रमेव मन्यत, न पुन सर्वेति युक्त्या स्फुटं यथा स्यादपि सिद्धा मुत्सवसिक्का भावकादीनामपि मामायिष्वदिन्द्रियामाधनोपयोगिनीतिगार्थः॥३॥ अद्यतमानुपायियुक्तिस्त्रिदामपि मुत्सवसिक्कां मृगधवनप्रत्यायनार्थं नामग्राहे-
णापि सिद्धान्तसिद्धां दर्शयितुमाह-

उद्यगरणे पुण तुल्यं नणिञ्ज समणेहि मावयानंमपि । अनुजोगाशु आवस्सयकिरिमासाहणमि फुट ॥१४॥
अनुयोगादिषु-अनुयोगहारपञ्चाशद्व्याख्ययकक्रियासाधने-उभयसंध्यप्रतिक्रमणादिक्रियाकरणे स्फुटं यथा स्या-
त्तथा श्रावकप्रामप्यूपकरण-रजोहरणादिक्रियामपि-उभयसंध्यप्रतिक्रमणादिक्रियाकरणे स्फुटं यथा स्या-
त्तथा नमणो वा नमणी वा सावजो वा सावित्रा वा तस्मिन् तस्मै तद्वत्त्ववसिप तद्वत्त्ववमात्रे तदप्यिअकरणे अण्यत्तप
कृत्यइ मप अङ्गोभाष उभयकाल आषस्सयं करिति"ति श्रीअनुयोगस्तूत्रम्, एतद्वत्त्ववमात्रे यथा-तदप्यित्करण 'करणानि-त
त्साधकतमानि तद्वत्त्ववमात्रमुत्सवसिक्कादीनि तस्मिन्-आनयक यथोचितव्यापारनियोगेनापितानि नियुक्तानि येन, तर्धवा सम्यग् य
यास्थानन्यस्तोपकरण इत्ययं इति श्रीअनुयोगहारवृत्तिः, तथा "तस्मादेव आणि सरीरओहरणमुदगंगतगादिआपि दद्यापि त्रानि
किरिआकरणमप्यो अप्यिआजिप्ति" अनुयोगावृत्तौ, तथा यदुक्तम्-"उपायकरञ्जाह्वादावनुक्तत्वाच्चावकाणामावश्यकमयुक्तमिति

[illegible]

॥ १५ ॥

॥ १॥ पञ्चम्या हरणे पञ्चम्या संवरदारे मुगानन्तकप्रमुखैः—मुखवस्त्रिकाजपमालिकाप्रमुखैः—
या शानो—भारताया पूजाऽनेपणास्तुः नाथोभयतीति भणितमिति शौच्यं, यथा भणितं तथा चाह—“नवि व्रंढणमाणपूअणाए भि-
रस गेरेनारिण”ति श्रीप्रश्नव्याकरणात् प्रथमसंवरदारे, एतद्वृत्त्येकदेशो यथा—‘नवी’त्यादि भैक्ष—भिक्षासम्बन्धो गवेपयितव्यम्—
‘नोभनायं नापि रन्नेन—भ्यानेन यथा “भो एगो जम्म गुणा विअरति अवारिआ दस दिसासुं। इअरा कहासु सुव्वसि पच्चक्खं
एत दिओसि॥१॥”’अ, नापि माननया आमनदानादिग्रन्थिपत्त्या नापि पूजनया—तीर्थनिर्माल्यदानमस्तकगन्धक्षेपमुखवस्त्रिकानम-
नानादिहादानव्यजया” इत्यत्र यदि श्रावकाणां मुखवस्त्रिकाया अनुपयोगो भवेत्तर्हि तद्दानेन तदावर्जनार्थं पूजाऽपि न भवेदिति
प्रसङ्गः यथाशौचमिति गार्थः ॥१५॥ अथ मुग्गवस्त्रिकाप्रतिपेथनानन्तरं स्तानिकेन किं प्रतिपिद्वमित्याह—

उभयगणे पणिसिद्धं पणिसिद्धं सावयगण पणिकमणं । विवरीअं पणिसिद्धं केडवि बहुकालअंतरिअं ॥१६॥

उपकरण—अतिक्रमणादिक्रियासाधकतम मुखवसिष्ठासखोरणादौ प्रतिषिद्धे—भादानां नोचितमित्युपदृशदानादिना त्याजित
‘कारणोभावे कार्यस्याप्यभाव’ इति न्यायान् तत्कार्यम्—आवश्यकक्रियारूपं प्रतिक्रमणं तदपि श्रवणं निषिद्धं, मुखवसिष्ठा-
भावे अतिक्रमणार्थं भवान्, क्वचिद् दृष्टास्तु प्रतिषेधं विपरीत मबन्ति—अथ तेन प्रतिक्रमणं श्रवणं प्रतिषिद्धं, पश्चात्कार्ये निषिद्धे
कागमन्यानुपयोगा मुखवसिष्ठादि निषिद्धं तदपि पशुफलान्तरित, यदा पौष्णिमीयैर्बहिष्कृतस्वदानीं प्रतिक्रमणं निषिद्धं, कियता
कागमन तदाविषमामप्रीयोगाद् सं० १२१३ धर्मे छुल्लयग्रामे नाटीसंनिध्यान् मुखवसिष्ठादि प्रतिषिद्धमिति गायार्थः ॥१६॥ अथ
पुनरप्युत्थग्रमुद्गावयितुमेतत्प्रतिफलसंप्रतिफलयोर्विरोधं दृश्यन् प्रथमं पशुपथास्वरूपमाह—

पञ्चोत्सवणापुत्रं षडपि विने सयर्षा वयणाओ । ज आयरणाहरणं पञ्चोत्सवणापुत्राय ॥१५॥

अतपदीवचनात्-महन्द्रमिहहरिकृतश्रुतश्रुतपदीनाम्-स्वनिष्कृतसामाचारिग्रन्थात् पूर्वम्-आञ्जलिस्मृतग्रन्थिकाले पर्युषणा चतु-
र्थोदिनजन्मुपगताऽभूत्, पौर्णिमीयक्रमसाभिगत्याञ्जलिक्रमसकृदेकम् चतुर्थीपर्युषणा न त्यक्तेत्यर्थः, यद्-यस्मात्करणादाचरणो
दाहरणे चतुर्थ्या पर्युषणा दक्षिता, आचरणादारे अश्रुतचरणाप्रमाणकृत्वाय भीक्षालिक्षायाप्रवर्तिता चतुर्थ्येवोदाहरणतया दृ-
ष्टिता, तथाहि-“अं श्रीमं सोदिकर् संवेगपरापयेण दत्तं । इक्षेवहि आइष्मं तेनं उ जीएन भवंहारे ॥१॥ इति व्यवहारे उ० १४,
इति कल्पनिशीथक्यबहारग्रन्थत्रयामिद्रायत् प्रायतं निश्चिद्वत्पुरुषा एव केचिदश्रुतत्वेनात्र मन्तव्या , तथापरितं तु प्रमाणमेव,
यथा कालकार्यं पर्युषणाऽऽचरिता, तथाहि “शुभ्याप्यवायेहि चतुर्थी करणे पवपिआ, सा येव अजुमया सबसाहुनं”ति निश्चिन्ने
उ० १०, पर्युपणाकल्पे वेत्यादि यात्रडाचरणाद्वारग्रान्ते इत्येवैरूपमन्यदप्यश्रुतचरितं प्रमाणमेव २१ इत्यश्रुतचरणाविधिः १०२”

इति शतपथ्याम्, अत्र यदि तेषां चतुर्थी अग्रमाणमभिव्यक्तहिं आचरणाद्वारचनया एवासंभवः, प्रयोजनाभावात्, सभवे वाऽ-
 शठाचरिता चतुर्थीति निर्दर्शनासंभवात्, तस्मात् माहेन्द्रध्वरिणा सं० १२९४ वर्षे शतपदी पूर्वशतपदीतोऽंशेन विस्तग्वती रचिता
 तदानीं चतुर्थ्येव पर्युषणात्वेनाभिमत इत्यं इति गार्थः ॥१७॥ अथाञ्चलिकमते कतिदिनैः पर्युषणेत्याह—

एगुणचवणदिणेहिं पज्जोस्सचणावि तम्मए तेणं । अभिचङ्ख्हिएवि सावणभइवए सावणाइंमि ॥१८॥
 एकोनपञ्चाशत्या दिनैः पर्युषणा तन्मते तेन कारणेन येन कारणेन चतुर्थ्या पर्युषणा, अयं भावः—आञ्चलिकस्तावत् पूर्णिमाप-
 क्षाभिर्गतेः, पूर्णिमापक्षस्तु पूर्णिमायामेव पाक्षिकं चतुर्मासिकं च, चतुर्थ्या च पर्युषणोत्क्रवाऽयमपि तथैव कृतवान्, तथा च
 पूर्णिमातश्चतुर्थ्या दिन गणनया एकोनपञ्चाशद्वेन दिना भवन्ति, श्रावणभाद्रपदेऽभिचङ्ख्हितेऽपि 'श्रावणादौ' श्रावणप्रथमभाद्रपदयोः
 पर्युषणाऽऽसीद्, अयं भावः—यथा चन्द्रसंवत्सरे तथा श्रावणभाद्रपदयोर्वृद्धावपि, पर दिनगणनया श्रावणे प्रथमभाद्रपदे चैकोन-
 पञ्चाशता दिनैर्भवेत्यत एव एके श्रावणभाद्रपदाधिरुमासयोः पर्युषणामेकोनपञ्चाशता दिनैः कुर्वते अषरेत्वेकोनाशीत्याऽपीति शतप-
 थ्यामेवाचरणवैचित्र्यद्वारे भणितं, न चैतदाञ्चलिकव्यतिरिक्तानामेवेति शङ्कनीयं, यथासंभवं क्वचिदंतस्यापि कस्मिंश्चित्पक्षेऽन्तःपाति-
 त्वाद्, अन्यथा एके चैत्यवासं कुर्वन्त्येकं च वसतिनिगासं १ एके पठमं होइ मंगलं अपरे तु हवइ २ चैत्यवन्दनायामेके नमः सिद्धेभ्य
 इत्येकपदमपरे त्वेकमपि न भणन्ति ३ एके नमस्काराद्युपधानविधिं मन्यन्ते अपरे तु न ४ इत्यादि यावदेके सामायिके श्रावणकाणां
 प्रथममीर्यापथप्रतिक्रमणमपरे तु सामायिकग्रहणानन्तर १८ एके पर्वतिथिः प्रतिक्रमणवेलायां अपरे तु सूर्योदये २६ इत्यादावेक-
 स्मिन् पक्षेऽस्याप्यन्नर्भावाद्, अन्यथा तृतीयपक्षाभ्युपगमे चैत्यवमत्यतिरिक्तास्त्रादिप्रसङ्गेनानिव्याकुलता स्यात्, तस्मात्कच्चिद्

द्रयो' पधयोरुक्तारपधुऽवयवमन्तभाववदकानपञ्चाद्विनिपपुणाम्युपगमऽप्यन्तभावोऽस्याधमातम्य , एकोनाशीतिपञ्च तु स्वनिक
व्यतिगिक्तोऽपि कश्चित्सूयिमापाक्षिक्काऽभ्युपगन्ताऽवगन्तव्य , चातुर्दशीयकानां तु दिनगणनया खरतरव्यतिरिक्तानामशीतिदिना
संमचन्ति, खरतरस्य तु पञ्चाश्रदिदि, नन्वेके पञ्चाश्रता विनैरपरे त्वद्वीत्येत्यादिविकल्प कथं नोद्गावित इति वेदुष्यते, पौर्णमीयक
निर्गतत्वेन पौर्णमीयक एव महासा दृक्पञ्चमवर्तमिस्तेन तद्विकल्प ण्वोद्गावित इति संभाव्यते, यथाऽनेक भेदा नोक्तास्तद्वयमपीति
गाथाय ॥१८॥ अथ चैत्रादिमासपदौ विग्रहमाह—

चित्ताश्रमि युद्धे पञ्जोसवणादि वीसा इवाश्रमि वीसा इवाश्रमि वीसा इवाश्रमि वीसा इवाश्रमि वीसा इवाश्रमि ॥१९॥

चैत्रादौ इदं—चैत्रवैश्वान्तज्येष्ठापादेषु, इदेषु विंशतिदिनैरपि पर्ययणा स्तनिकेनैवाम्युपगता, तत्र आन्त्या सिद्धान्तमपि वदति,
यथा—“अमिषइदिजमि वीसा इश्रमि मवीमइ मासे”ति इत्यादि आगम भजति, आगमस्तु तन्मतेऽष्टिभग्नगम्यरात्यागेन न
न संभवतीत्यग्रे दर्शयिष्यत इति गाथाय ॥१९॥ अथ संग्रतिप्रवृत्ति दूषयितुमाह—

ॐ पुण पञ्चमिदिवसे पञ्जोसवणादि संपई तसि । न अश्रुदजरदणायं सपत्त पाषकुमयमि ॥२०॥

यत्पुन' मम्यति तेषां—पञ्चमिकानां पञ्चमीदिवसेऽपि पर्ययणा तर्धुज्वरीयन्पार्य संप्राप्तं पाषकुमत—स्वनिकमने इतिगाथाय
॥२०॥ अथाद्वजरती व्यक्तीकराति—

जण्णं बुण्णीवपणं पमाणयंतपि मयवईकार । संपट पमाणयना पल्लविआ पञ्चमीवयणा ॥२१॥

यद्—यम्मान भमित्वल्लहार 'वृणिवचनं' पर्ययणाकारूपनिष्ठीयादिवृणिवचने प्रमाणयन्तमपि अतपदीकारं संप्रति प्रमाणयंत

पल्लविकाः पञ्चमीध्वना इत्यद्वैजरी, अयं भावः—शतपदीकारेण चूर्णि. मिद्वान्ततयाऽभ्युपगता, चूर्णौ च युगग्रधानश्रीकालका-
 चार्यप्रवर्तिता चतुर्थी तीर्थमम्मताऽद्य यावदच्छिन्ना अवर्त्तते, एवं मत्पि पर्युषणा सिद्धान्तोक्ताऽस्माकं सम्मतेति महत्यसंगति,
 द्वयोर्मध्येऽन्यतस्यावश्यं त्यागापन्या, चतुर्थीत्यागे शतपदीकाराऽपि त्यजनीय एव म्यात्, न च तदानीं शतपदीकारश्चतुर्थी ग्रमाण-
 तथा ब्रवाणोऽपि पञ्चमीमेव स्वयं कृतवानिति शङ्कनीयं, चतुर्दशीपाक्षिकपरिहागभिधित्मया चतुर्दश्यां पाक्षिकं न कालकाचार्य-
 प्रवर्त्तितं, किंतु कियता कालेन चतुर्थीपर्युषणानुरोधेनान्यैराचार्यैराचार्यैर्मिति समर्थितवान्, तथाहि—किंच—अधु ।ऽऽचार्यैरपि
 पाक्षिकमागमाभिप्रायेण पञ्चदश्यामेवाभ्युपगतं, यथा स्थानकवृत्तिः—“एवं च काणेन कालगायरिणहि चउत्थीए पञ्जोमवणं
 पवत्तिअं, ममत्थसंधेण य अणुमच्चिअं, तवसेण य पक्खिआणिवि चउद्दमीए आयरिआणि, अण्ह आगमुत्ताणि पुण्णिमाए”
 इति, अथ यदैव कालकाचार्यैः पञ्चमीतश्चतुर्थ्यां पर्युषणा कृता तदैव पञ्चदशीतश्चतुर्दश्यां पाक्षिकमपीतिचेत्तद्, यतः पर्युषणाकल्पे
 “अजकालगेहिं कारणिआ चउत्थी पवत्तिआ, सा चेव खाइं गया सवसाहुणं”ति, अनेन पर्युषणाविषयैव चर्चेति, न पुनः क्वापि
 पाक्षिकस्येति, अपिच—स्थानकवृत्तिकृताऽपि ‘तवसेण य पक्खिआणिवि चउद्दसीए आयरिआणि’ इत्येवमुक्तं, न पुनरुक्तं कालका-
 चार्येण पाक्षिकमपि चतुर्दश्यामानीतमिति १२ इति शतपद्यां द्वादशाधिकशततमद्वारे, अत्र श्रीकालकाचार्यचरिताऽन्याचार्याचरि-
 तयोः परस्परं भेददर्शनेन कश्चिद्विशेषो वक्तव्यः, स च सूक्ष्मधिया पर्यालोच्यमानः श्रीकालकाचार्याचरितायाश्चतुर्थ्याः प्रामाण्य-
 मन्तरेण न संभवति, अन्यथा स्तनिकमते चतुर्दशीपाक्षिकचतुर्थीपर्युषणयोर्द्वयोरपि पूर्वाचार्याचरितत्वेन परिहार्यत्वे विशेषाभावाद्
 अथ यदैवेत्यादिशिष्यनोदनाद्युद्भावनस्याकिञ्चित्करत्त्वमेवापद्यते, किंच—पूर्वाचार्यैरपि चतुर्थ्यनुरोधेन पाक्षिकं परावर्त्तितं, न

पुन श्रीकृतकपायाचरिताया अपि चतुर्थ्या उक्तत्वेन विहितं, तस्या अतिबलवत्त्वाद्, अत एव पूर्वमापसोऽप्यापि पूर्वियायां
 पाश्चिक् चतुर्मासिकं च कुर्वाणोऽपि पयुषणां तु चतुर्थ्यामिव विदधाति, तन्मतेऽनाविस्मिदमपि चतुर्स्यां पाश्चिक् पूर्वियायेना-
 वरितं, स चावायश्चतुर्थीमवर्षकधीकालकाचार्यप्यतिरिक्त एवेति कृत्वा नास्माक सम्मतमिति विष्कम्भ, अत एव अतपदीकार-
 णापि कापि चतुर्थीपयुषणा न इयिता, न वा केचित्पञ्चम्यां पयुषणां कुवेति केचिच्चतुर्थ्यामेवति आचरणवैविध्ये दक्षित, प्रत्युत
 यौपचर्गस्त्वितिद्वार पर्युषणायाश्चतुर्थपस उत्तरपारणक प्रतिपद्योक्तं, तथाहि-“रण्या मतेउरिआ मपिआ-तुर्मे भमावसाए उ-
 ववात्तं काउं पडिवयाण सवत्तविदीहि माहू उत्तरपातणए पडिलामेण पारड, पत्तोसवणाए अहमंतिकाउ पडिवयाए उत्तरपारणय
 मध्व” इतिनिशीथदशमोदेशकोक्तेः, तथा-अहुमसुद्धवत्तर्धसंवत्तरचाउमासपञ्चमेसु। न करेइ सायनइलो न य विहरइ मासकप्ये
 ण ॥१॥” इत्युपदेशमालावचनाच्च पयुषणादिनत्रयन्यापि पूर्वत्वं सुप्रतीतमेव, इतो दिनत्रयेऽपि यौपचमविक्रदमेवेति इतिपौपचवि-
 चारः देद॥ इति ज्ञातपर्या, अत्राष्टमतपम उत्तरपारणक प्रतिपद्योक्तं, न पुन कापि अतपवामपि द्वितीयायासुत्तरपारणकं, नवा केचि
 त्प्रतिपदि काचित्तु द्वितीयायासपीति वैचित्र्यमपि दधितं, नन चतुर्थीपयुषणामविकृत्य अतपदीकारकाले विप्रतिपचिर्नासीदिति
 योरपम्, अन्यथा प्रवचनविस्तृतमन्यत् बहुविधं प्रलपन्नपि तदपि प्राक्तपिप्यत्, तत्र कापि नोक्तं, तत्रिययकचर्वागन्वोऽपि नोक्तपि
 तः। किंच-अतपपुद्गारेऽपि “अंतसावि अ स कप्पट पत्तोसविणए, नो से कप्पट उवायमाविचए”पि भोपयुषणाकल्से
 पञ्चादरिनातिक्रम माध्वाविपिदोऽव एव भीकत्तकाचार्येण पर चतुर्थ्या एव कृत, न पुन पञ्चामिति ज्ञातपपुद्गारेऽवद्वारे, अथ
 पयुषणामधिकृत्य मसु”पार्वस्त्वर्थ-स्मृतिकमत पूर्ण पयुषणा चतुर्थ्यामिव, भावनामात्रपदद्वयो च दिनगणनया पञ्चोत्तरपञ्चाशदिनेरेव,

चेंत्रादिबृद्धौ च त्रिशत्या दिनैः, सर्वत्रापि चतुर्मासकं त्वापाहर्षणिमायामेव, संप्रति तु “अभिवड्ढिअंमि वीसा” इत्यादिवचन-
वलेन श्रावणभाद्रपदबृद्धौ चतुर्मासकं श्रावणेऽपि, परमेतन्मर्षजनविरुद्धं, यत्स्त्रीण्यपि चतुर्मासकानि कार्तिकफाल्गुनाषाढमासनिय-
तानि, यत् जैनटिप्पनकानुसारेण श्रावणभाद्रपदबृद्धौ अपि आषाढबृद्धिरेव गणयते इति तत्र युक्तं, जैनटिप्पनकस्य व्युच्छिन्नत्वात् सं-
प्रति शैवटिप्पनकेनैव व्यवहारप्रवृत्तिः, तदनङ्गीकारे दीक्षाप्रतिष्ठादिमुहूर्तपरिज्ञानं दूरे, मासबृद्धिरपि कथं ज्ञायते ?, तस्माच्छ्रावण-
भाद्रपदबृद्धिर्नापाहतया व्यवहर्त्तव्या, किंतु श्रावणादितयैवेति, किञ्च-शतपद्यामपि श्रावणेऽपि चतुर्मासकमिति विचारो नोद्भाविताः,
नेन ज्ञायते शतपद्यामनुक्तस्यापि प्रवृत्तिगधुनिकैव कियत्कालानन्तरं प्रवृत्तेति गाथार्थः ॥२१॥ अथ कृतागमशरणस्य स्तनिक-
स्यागमः शरणमेव न भवतीति दर्शयितुमाह—

तित्था चुअस्म आगमसरणं साहाउ पत्तसरणुव्व । जं सुत्तत्थुभयंपिय तित्थायत्तं जिणिंदुत्तं ॥२२॥

तीर्थात्—श्रीवीरप्रवर्त्तितच्छिन्नतीर्थाञ्च्युतस्य—अष्टस्य नरसिंहस्यागमशरणं शाखातश्च्युतस्य पत्रशरणवन्न भवति, अयं भावः—
‘स्वाधिरुढशाखाभङ्गाच्चहि पत्रमालम्बायाल’मितिन्यायात् स्वाधिरुढशाखातः पततः पुरुषस्य तच्छाखापत्रावलम्बनं त्राणाय न भवति,
तथा तीर्थाञ्ज्जष्टस्य कृपाक्षिकमात्रस्याप्यागमस्त्राणं न भवति, तत्र हेतुमाह—‘जं सुत्ते’त्यादि यद्—यस्मात्कारणात् सूत्रार्थोभयमप्याग-
मस्तीर्थार्थयत्तं—तीर्थवशं “प्रवचनं—द्वादशाङ्गी तस्याधारः तीर्थमपि प्रवचनं भण्यते” इत्यागमवचनाद्, यद्वा ‘प्रवचनं वेत्यधीते
वा इति प्रावचनिकः—कालापेक्षया बह्वगम’ इत्याद्यागमवचनाच्च द्वादशाह्न्यादि यावच्छ्रुतं तावत्प्रवचनं भण्यते, तच्च तीर्थे
एव स्यात्, न पुनस्तीर्थबाह्ये कृपाक्षिकादिममुदाधे, एतच्च जिनेन्द्रोक्तं—तीर्थकरणे भाषितमिति गाथार्थः ॥ २२ ॥ अथ तीर्था-

यत्नमेव ममर्षयति—

इह भागमो अ ति विहो अस्ताणतरपरपरापुवो । यो गणहरसीसता तइओ तित्थप्पबिस्ततो ॥२३॥

इह—अवचने आगमविविध -आत्मानन्तरपरपरापूर्व, आत्मा चानन्तरं च परम्परा केतिद्वयदा' पूव यस्य स तथा, आत्माग मोञ्जन्तरागम परंपरागमभेतिभाव', यदागम —“अहं आगमे सिविहे प०, त०—अथागमे अर्णतरागमे परंपरागमे” इति श्रीअनुरयोगदारे, तत्रायौ द्वौ गणधरश्चिव्यान्तौ, सुधर्मत्रयमूव्याम्यन्तावित्यर्थ, तवीयस्तु तीर्थप्रवृत्त्यन्तो—यावचीर्षानुयायीसि गाथाय' ॥ २३ ॥ अयं संप्रत्यागम' कीदृगित्याह—

सपड नइओ आगम तित्थदुमत्तरिस्मादकुसुमसमो । फलस्सरिमो सुहजोगो मोकब्बो महुरो रसासाओ ॥२४॥

सप्रति—यत्तमानकाले वृतीय आगम -परम्परागमलक्षणो वर्तते, न पुनरात्मागमानन्तरागमलक्षणौ, तयोर्ब्युत्थितत्वात्, स च तीर्थदुमत्तरिदाग्बाहुसुममम -तीयलक्षणो यो द्रुम'—कल्पवृक्षादिलक्षण तत्र हरिलक्षणा आत्मा तत्र कुसुममम'—पुष्पसमान', फल मवजो यस्तस्माच्छुभयोग'—मन प्रभृतीनां शुभमन्यापार', मनसो 'शुभमन्यापारे प्रवर्तनें शुभमेव निगृह्णाति, यदागम —“पहावत निगि ष्वामि, सुअरस्सीमसाहिअ । न मे गच्छइ उम्मगग, मग्ग च पटिवज्जइ ॥” चि श्रीउत्तरा० (८७०) मधुर' फला (रसा) स्वादो मोषः, मधुरफला (रसा) म्वा'कब्बो मोष इत्यर्थ, तत्र यथा शुभमन्तरेण न आत्मासंभव', आत्मासन्तराण च न कुसुमोत्पत्तिः, तदभावाच्च न फल, फलामावात्कुनो मधुररमास्वाद् ? , तथा तीयमन्तराण न हरिः, यत पञ्चबस्तुके—“परम्परागत' हरिः स्वश्रिष्य प्रति स- म्यगुरेआदिविधिना सिद्धान्वमध्याप्य पुस्तकपत्रलिखित हरिमन्त्र द्वाती”त्युक्तमस्ति, हरिमन्तराण च परम्परागमलक्षणस्वतीय

आगमोऽपि न संभवति, तमन्तरेण न शुभयोगस्तदभावात्कुतो मोक्षः ? इति गाथार्थः ॥ २४ ॥ अथ तीर्थं कथमासीदित्याह—
 नित्यं तु कालगङ्गा अच्छिन्नं जाव दुष्पसहसरी । पञ्जोसवणचउत्थीठिअंनि का तत्थ संकावि ? ॥ २६ ॥
 तीर्थं तु श्रीकालकाचार्याहुष्यसभस्वरि यावत् पर्युषणाचतुर्थीश्रितमिति का तत्र शङ्कापि ? यदि श्रीव्रीरस्थापितं तीर्थं चतुर्थी-
 मेवाश्रितं विद्यमानं तर्हि तीर्थाद्बहिर्भवनहेतुः पञ्चमीशङ्कापि न युक्ता, किं तेन सुवर्णेन येन कर्णो द्रुटयेते इति लोकाभा-
 वकात् किं पञ्चम्याः प्रयोजनं ? तीर्थाद्बहिर्भूयते इति गाथार्थः ॥ २२ ॥ अथ कुपाक्षिकस्तीर्थनिरपेक्ष एव स्यादतस्तद-

मिश्रायमाविष्कृत्य दूषयन्नाह—

संपद् नित्थमजुत्तं कुणइ अजुत्तंपि जो उ तद्दूसी । इअ आगमपरमत्थो मत्थयसूलं खु किंमूलो ? ॥ २४ ॥

संप्रति तीर्थमयुक्तं करोति, चकारात्यरूपयति च, यस्तु तद्दूषितोऽर्थादवर्णवादी स युक्तमपि—अपिरेवार्थे युक्तमेव करोति, एवं
 परामिप्राये मत्थुच्यते ‘इअ’त्ति इत्यमुना प्रकारेण प्रागुक्तयुक्त्या आगमपरमार्थः—सिद्धान्तरहस्यं मस्नकशूलं—श्रोतृजनस्य मस्त-
 कशूलमिव. किं मूलं यस्य स तथा, कस्माद्गुरोः सकाशादवाप्त एवमाशयनिमित्तोपदेष्टः ? कोऽपि गुरुर्नासीत्, किंतु निजमति-
 विकल्पोत्थः, स च ज्ञानादीनां नाशहेतुरेव, यदागमः—विसोहअंते अणुकाहयंते, जे आयमावेण विआगरेजा । अट्ठाणिए हुंति
 बहूगुणाणं, जो णाणसंक्रए मुसं बएज ॥ १ ॥”त्ति श्रीसूत्रकृदिति (५५९*) गाथार्थः ॥ २६ ॥ अथानन्यगत्याऽपि तीर्थमेव

यथार्थप्रवृत्तिमिति दर्शयति—

आगमविरुद्धचारी आगमवंतंपि तित्थमवि हुज्जा । ता को अण्णो आगमचारीति अ भण्णई लोण ? ॥ २७ ॥

आगमरूपि आगम-सिद्धान्ता विद्यत यस्य तदागमवद् ण्वविधमपि तीर्थकरनमस्करणीयत्वाचीर्थक्यादपि वस्तुवद् यदी-
तिगम्यं यदागमविरुद्धचारि-आगमविरुद्धप्रयुणान्चतुर्व्यादि तेन चरितुं शीलमस्येति तत्रथा, आगमविरुद्धचारि स्यात् तर्हि
अन्य-तीर्थाद् व्यतिरिक्तं कोऽपि सागमचारी भण्यते लोके-मनुष्यलोकं त्रैलोक्ये वा?, न कोऽपीत्यर्थः, त्रैलोक्यपूज्यमपि तीर्थं
यदि प्रवचनविरुद्धं भाषेत प्रवर्तेत वा तर्हि तीर्थमप्यतीर्थं भवन्, तथा च तीर्थोच्छेदः प्रतीत्यर्थः कृपासिद्धिः अपि न भवेयुः, सत्येव
तीर्थे कृपासिद्धिः संप्रव, तीर्थाच्छुद्र तीथाप्रवृत्तौ याज्यतीर्थसिद्धिः भवन्ति, न पुनजमान्यादयः कृपासिद्धिः अपि, नहि वसिष्ठा-
ममात्रं वसिष्ठपश्चिन्नायन्यपययमाद् क्वापि वणिग् समपति, यस्मिन् मत्पत्र यस्तत पृथग्सूय तद्विरुद्धाचारान् स्यात् स तद्वाक्यो
मण्यते, एवं च मति चतुर्व्याधित तीर्थे विद्यमाने मन्त्रिस्तदपश्रम्याधितस्तीर्थेषाम इत्यनन्यगत्यैव तीर्थं सम्यगितिगाथार्यः
॥२७॥ अथ तीर्थप्रयनीको न यगत्या कीदृग् व्यादियाद्-

नत्प्र पट्टिवदन्मभूत्वा तित्थपरारणमहिअपट्टिवकञ्चो । मोयि जइ हुग्ल वदन्चो सुखुत्थो बुद्धिमक्खसुखवडिओ ॥२८॥

तीर्थप्रतिपद्यत-वीथप्रतिहृलक्रियामकन्तीर्थकरादीनामपि प्रतिपद्यो-द्रोषा चकर एवार्थे प्रतिपद्य एव, सोऽपि यदि द्रव्यो-मि-
पुणो मथेनहि मूत्वा-जहो दृग्भिन्नमवपति-दृग्भिन्नं यथा ध्वयो मवति तन्मूत्वे प्रथममयमेव पतितः, एतावता मूलस्य अगति
दृग्भिन्नोऽवगन्तव्यः, तथा चानन्यगत्याऽयमत्र मूलचक्रवर्त्तितिगाथार्यः ॥२८॥ अथ तीर्थनिमित्तवादिन पातक गाथाद्वयनाद्-

नित्थपट्टिवदन्चो न तावमिसेण पावहेउसि । किंतु अरदन्पमुहा मुसं वयत्तत्थवत्तीण ॥२९॥

नत्तोऽपिअ पट्टममय मित्पूचोअ पट्टच्छई पावो । तत्तुलमच्छुषिष्ठा पट्टममय णममवजणिआ ॥३०॥ “युग्म”

तीर्थप्रतिष्ठापनं तीर्थानभिमतप्ररूपणमात्रपातकहेतुः, किंतु ? अहंप्र-
मुखा-अर्द्धगणभगदयः भर्गेऽप्यद्य यावत् सूरयोऽर्थापन्या मृषावदा-मृषाभाषिण इति वदति कृपाक्षिक इति गर्भ्यं, तत्रार्थापि चिस्त्वेवं-
यद्यपि तीर्थरुगदयो मृषा मापन्तं न नि न माआट् वृते तथाऽप्यन्निन्नं दुष्प्रमभं यावत् त्रैलोक्यस्यापि तीर्थं पूज्यमिति श्रीवीरेण सौधर्मा-
दिभिश्च भाषितं, तच्च नेषामरुचिविषयोऽर्थापन्या तीर्थरुगवचम्येवेयमलचिः, कथं तीर्थकृता वीरेणैतादृशं तीर्थं पूज्यतयोक्तमित्या-
दिष्ट्या, मा च तीर्थरुगादीनां मृषाभाषित्वसूचिका बोध्या, तच्च महापातकं, ततोऽपि च प्रतिममयं अयं पापस्तीर्थोच्छेदं प्रतीच्छति,
ततस्तदुलभन्मयमदिच्छा-तदभिलाषः प्रतिममयमनन्तभवजनिका-प्रतिसमय अनन्तकालपरिभ्रमणहेतुबीजभूतं कर्म कृपाक्षिको
वदनाति, न चंदनुपपत्तिकं, शतवर्षजीविनोऽप्यायुगसन्ध्येयमयात्मक भवति, तादृशोऽप्युन्मत्तभाषी नियमादाशातनाबहुलोऽनन्तान-
न्तगुणा अप्युन्मत्तिथवमपिणीः प्ररिभ्रमति चातुर्गतिसंभारे, ताश्च विभज्यमानाः प्रतिममयमनन्ता अप्यायान्ति, तत्रापि यस्तन्म-
तामक्तः क्रियायान् स विंगेपतस्तथा बोध्य इति गाथायुगमार्थः ॥२९॥ ॥३०॥ अथ लौकिकमिथ्यादृगपेक्षया कीदृग् स्यादित्याह--

तेनेवाभिनिवेशी अगंनगुणसंक्लिष्टपरिणामो । लोहअमिच्छ ओ अफासणिज्जो अ सव्वेमि ॥३१॥
येन कारणेन प्रागुक्तं तेनैव कारणेनाभिनिवेशी-कृपाक्षिको लौकिकमिथ्यात्वाद्-हरिहगदिश्रद्धावतः सकाशादनन्तगुणसंक्लिष्ट-
परिणामो-मिथ्यान्ववन्धमधिकृत्य महादुष्टपरिणामः, प्रतिममयं तीर्थहान्यन्वेपणाद्भावतस्तीर्थोच्छेदपातकार्जनात्, सर्वेषामास्तामार्ह-
तानामन्यतीर्थिकानां चोऽप्यर्थे लौकिकमिथ्यादृशास्यस्पृश्यः, यतो लौकिकमिथ्यात्वं वत्सनागविषकल्पं, तच्च मन्त्राशुपचारेण
सुखमाध्यम्, अभिनिवेशमिथ्यात्वं तु तालपुटविषकल्पमुपायशतैरप्यमाध्यम्, अतस्तत्स्पर्शान् कदाचिह्नौकिकमिथ्यात्वं परित्यज्य

लोकोचरभिध्यास्वधामिनो मयस्य पुनचन्मान्तरऽपि बृहभषोधि स्यात् अत मर्वेषामप्यसृश्य इतिगाथार्थः ॥३१॥ अथ सुगव-
जनग्रामकं कृपाशिक्षकचन यथा—

ओ पुण पुत्थ पुत्थ अहन्ता पुत्थेण नित्थमुद्धरिअं । इषाई बुद्धतो पावेसुडचणारिओ जेओ ॥३२॥

य पुन' कथित्कृपाशिक्षको तुम्पाकादितीय पुम्नकं मन्यते, यत' पुस्तकपरपरैव सम्यग्मार्गवाप्ति' स्यात्, किं तीर्थेन प्रयोजन
मिरयमिप्रापणानित्यथ', अथवा पुस्तकन तीर्थमुद्भूत, व्युत्पिष्ठमपि तीर्थं पुस्तक-सिद्धान्तपुस्तकमवाप्य प्रादुर्भवसस्माभिरित्यादि
ब्रह्मणः पापेवपि-यावन्त पापामानस्तेष्वपि अनायो-नीचो ज्ञेयो, यतस्तथा वक्ता महातृतादी, स च सर्वपापेभ्योऽप्यवमो
भवति, यदूनं—“एषत्रामत्यत्र पापं पापं निरनेयमेकत । इयोस्तुलाविधृतयोरावमेवातिरिच्यते ॥१॥” इत्यादि रोगशास्त्रादौ,
तीर्थं च व्युत्पिष्टं तीर्थकर्मन्तरेषाम्नां पुस्तकादि कथलिनाऽपि प्रादुर्कर्तुमशक्य, तीर्थक्यवस्थापनेन च तीर्थक्यापिस्वप्रमज्जादिति
गाथार्थः ॥३३॥ अथानुनन्त्रमव स्पष्टयति—

उह मयण मावम्भगं भणिदं ताह णेव कत्थाई पुत्थ । अ त पुरिसागसं पुरिसोऽवि परपगयसो ॥३३॥

यथा भवण-धर्मश्रुतिमोक्षाद् मणित, यदागम “चचारि परमं गणि, बुद्धाणि अ बहुणो । माणुसण सुदं सदा, संबसस्मि अ
वीरिअं ॥१॥” इति, श्रीउल्ल० ५। तथा कुत्रचित्-काव्यागमे पुस्तकं नैव-नोक्तमेव, तत्र ब्रेतुमाह—“अं तं न्ति यष्ट-यस्मात् तत्पुस्तकं
पुरुषापण-पुरुषपगतं च, आस्थां वाचनं, लिखितमपि पुरुषमन्तरेण न स्यात्, तथा च लिखन श्लेषन वाचन चेति त्रितयमपि पुरु-
षापणं, नहि पुरुषमनिगध पुम्नकं किञ्चित्पि स्वानुरूप पुम्नकं जनयति, नत्रा श्लेषयति वाचयति चेति, कथं पुस्तकपरम्परा धर्मे

प्रवृत्तिहेतुः, तस्मात्पुस्तकं पुरुषायत्तं, पुरुषोऽपि परंपरायत्तः, स्वोत्पत्तौ लिप्यादिशिक्षायां च प्राचीनजनकगुर्वाद्यपेक्षाया अवश्यं
भावात्, पुरुषपरम्परा त्वनेन कृपाशिक्षेण नाभ्युपगता, अतः पुस्तकाद्यकिञ्चित्करमेव संपन्नम्, अत्र च काश्चन युक्तयः पर्युषणा-
दशशान्तके दर्शितास्ततोऽवलोक्या इतिगाथार्थः ॥३३॥ अथ पुस्तकमात्रेण तीर्थप्रवृत्तिर्न भवतीति दृष्टान्तयति—

किं गुरुनिरविक्रवोविअ बत्थुअमत्थाओ निम्मविज्जावि । जिणपासायप्पमुहं ता कह् तित्थंपि पुत्थयओ ? ॥३४॥

किं गुरुनिरपेक्षोऽपि-गुरोरपेक्षारहितोऽपि, चशब्दात्तथाविधजातिस्मरणादिविज्ञानराहित्यं बोध्यं, वास्तुकशास्त्राद्-वास्तुक-
ग्रन्थमात्राजिनप्रासादप्रमुखं-जिनमवनराजमन्दिरादिकं निर्माणयेद्, अपि तु न निर्माणयेत्, ता-तर्हि पुस्तकात्तीर्थमपि कथं ग्रव-
तेयेत् ? तत्र पुस्तकमपि कस्यचिक्केवलसूत्रसंबन्धि तत्रापि कस्यचिन् किञ्चिदित्यत्रापि युक्तयो बह्व्योऽपि स्वधियाऽवगन्तव्याः,
किञ्चिच्च पर्युषणादशान्तकादवसेयमितिगाथार्थः ॥३४॥ अथ किं कर्तव्यमित्याह--

तम्हा नित्थे संते धम्मो तित्थंमि न उणमणत्थ । तित्थं पुण चाउत्थिअमिह् सिद्धं कालगज्जाओ ॥३५॥

यस्मात्पुस्तकं तीर्थप्रवृत्तिमधिकृत्याकिञ्चित्कर तरमात्तीर्थे विद्यमाने धर्मः-श्रुतचारित्ररूपस्तीर्थे, एवो गम्यः, तीर्थे एव, न तु
णमित्यलङ्कारे यद्वा न पुनरन्यत्र, तीर्थादन्यत्र धर्मो न भवत्येवेत्यर्थः, तीर्थं पुनरिह-भरतक्षेत्रे कालकाचार्यात्-कालकक्षुरेरारम्य
चातुर्थिकं सिद्धं, एवकारोऽत्राप्यध्याहार्यः, भाद्रपदसितचतुर्थीपर्युषणाश्रितमेव सर्वजनप्रतीतं निष्ठीथचूण्यर्गिदिभ्योऽवमातव्यमिति
गाथार्थः ॥३५॥ अथ चतुर्थीप्रवर्तनादन्यत्किं जातमित्याह--

तवमओ चउमासं पक्खिसदिवसंमि मम्मयं नित्थे । एवं कालविसेसे पड्डिकमणं पंचहा निअयं ॥ ३६ ॥

यद्गद्यत - षतुर्धीप्रवृत्तिनद्याष्टतुर्मासं पाक्षिकदिनसे तीर्थे मम्मव, यदुक्तं - "कालगङ्गादिं कारणिआ षउत्थी पवसिआ, तवसेण य षउम्मासिआणि षउत्थीए आयरिआमि'सि" धर्मोपदशमालावृत्त्यादौ, यष्टु क्वचित् ठाणादुत्थादौ 'तवसेण य पक्खिआमि षउत्थीए आयरिआणि'सि लिखितं दृश्यत तद्राक्षारक्तन केनचित्पाठः परावर्त्तितो बोध्यः, अत्र च युक्तिः पौर्णमीयकम्मतनिराकरणं द्वितीयविभागे दर्शिता, एवं प्रागुक्तयुक्त्या कालविशेष प्रतिक्रमण पञ्चधा - पञ्चप्रकारं नियत - निर्यञ्जितमिति गाधार्यः ॥३६॥

अथ कालनियतानि पञ्च प्रतिक्रमणान्याह -

देसिअराअपवस्विअ षउमासिअ वच्छरणि पचविद् । पट्टिकमण पुण पावा निअत्तणं नामनिष्फत्ती ॥३७॥

देयसिक्कं च गत्रिकं च पाक्षिकं च चातुमासिकं च मांसत्मारिकं चेति ममाहार, इत्यनुना प्रकरण पञ्चविध - पञ्चप्रकारं दिवमादिक्कलननियतम्, अस्य प्रतिक्रमणस्य नामनिष्पत्तिः पाषाणिवचनं प्रतिक्रमणमिति गाधार्यः ॥३६॥ अथ नाममात्रे पञ्चविधं प्रतिक्रमणं यदुक्तं तत्प्रयोजनमाह -

आइदुग अणुकरणं कुवच्छस्सिआणपि होइ तित्थेण । अंमिमत्तिग तु तित्थ्या बाहिरभावस्स मइ चिण्ह ॥३८॥

आदिष्टिक-रात्रिकद्वैतसिक्कं प्रतिक्रमणे कृपाक्षिप्पणां तीर्थेन महानुक्षणम्, अपिरेवार्थेऽनुकरणभेद, यथा नदो राजादीनामनुक्षणवेष्टाप-
गयणो भवति तथाऽयमपि प्रतिक्रमणादिक्रियया तीर्थानुक्षणकारी स्यात्, न त्वनुक्षणमात्रेण तीर्थान्तर्वर्षी स्यात्, नटस्यापि राजादि-
म्यपदद्वयापनः, अन्तिमत्रिकं तु - पाक्षिकचतुर्मासिकमावत्मारिकरुद्धनं प्रतिक्रमणत्रय तीर्थाद्वहिर्मावस्य महाविष्टम्, एतेष्विष्टेस्तीर्थो-
द्भिः प्रायो बालैरपि ज्ञायत इत्यर्थः, तत्कृषमितिषेच्छृणु, त्रैयसिक्कं गत्रिकं चेति प्रतिक्रमणद्वयं यथा तीर्थे दिवमरात्र्योः पर्यन्ते करोति

तथा कृपाक्षिकविशेषा अपि, पर यद्यपि तत्प्रतिक्रमणं नाच्छिन्नतीर्थपरम्परगतं, किन्तु निजमतिकल्पितं, तथापि नामकालयोः साम्यात् तीर्थानुकरणं, पाक्षिकप्रतिक्रमणं चानादिसिद्धं तीर्थेन चतुर्दश्यामेव विधीयते, चतुर्मासप्रतिक्रमणं तु श्रीकालकाचार्यादा-
रस्य संप्रति चतुर्दश्यामेव, कृपाक्षिकैस्तु नाममात्रेणापि पाक्षिकचातुर्मासिकप्रतिक्रमणं पञ्चदश्यामेव, तच्च चिह्नं तीर्थाद्विहिर्माससूचकं
कृपाक्षिकाणां स्फुटमेव, यद्यपि कृपाक्षिकविशेषः खरतरश्चतुर्दश्यामेव पाक्षिकं प्रतिक्रमति तथापि चतुर्दशीपाते पञ्चदश्यङ्गीकारेण
तत्तुल्य एव, एवं पर्युषणाचतुर्थ्यङ्गीकारेऽपि चतुर्थीपाते पञ्चम्यङ्गीकारेण मासवृद्धौ च श्रावणाङ्गीकारेण च विशेषकृपाक्षिकैभ्यो न
भिन्न एवेति बोध्यमितिगार्थः ॥३८॥ अथ प्रस्तुतस्याञ्चलिकस्य यैथिहूनेस्तीर्थाद्विहिर्मासोऽवगम्यते तेष्वपि विशेषमाह—
जेहंचलिओ निरथे पाय खमणुव नित्थबाहिरिओ । पयडो तेसुवि चिण्हेसु तिण्णि पुत्तिप्पमुहयाई ॥३९॥
यैथिहूराञ्चलिकस्तीर्थाद्विहिः क्षणकवत्-पिच्छिकादिचिह्नः दिगम्बर इव प्रकटो भवति तेष्वपि चिह्नेषु 'पुत्तिप्रमुखकानि' मुख-
वस्त्रिकाप्रतिक्रमणपर्युषणाचतुर्थीनिषेधरूपाणि त्रीणि चिह्नानि आत्रालगोपाङ्गनानामपि प्रतीतानीति गम्यमितिगार्थः ॥३९॥

अथ प्रतीतचिह्नेष्वपि प्राधान्यमाह—

तेसु भणिणसु भणिअं पायं सयलंपि सेसचिण्हगयं । तत्थवि पोत्तिअचाओ निअअणुगयसावयाईणं ॥४०॥
तेषु-त्रिषु भणितेषु शेषचिह्नगणं मकलमपि प्रायो भणितं बोध्यं, तत्रापि-तेष्वपि निजानुगतश्रावकादीनां मुखवस्त्रिकात्यागो

महाचिह्नं तीर्थाद्विहिर्मेवने इतिगार्थः ॥४०॥ अथ मुखवस्त्रिकात्यागो महच्चिह्नं ततः किमित्याह—

तेण मुहवत्तिठावणपगरणमिह वद्धमाणआयरिओ । पुण्णिमपक्खटिओविअ काम्मी अण्णेसि का वत्ता ? ॥४१॥

यत्न करण्ये । तीर्थाद्बहिर्भवन् सन्निकृत्य महर्षिह तेन स्मरणेनह मुसवस्त्रिकास्यापनग्रकरणं पूर्णिमापधस्त्रितोऽपि च श्रीवर्द्ध-
मानाचार्य प्रकाशयति, तथाहि—“मोदतिमिरोदमरं नमिर्तं वीरं सुआणुमारण । माहमि अ मुहयसि सद्बाणमपुहृष्टाय ॥१॥ इह केय-
ममयतर्त्तं अमृष्यता मावयाज मुहपति । यदिसर्हति अर्धणं उभगरणमिषमिषाऊर्ण ॥२॥ एवं च चीवराप्तिवि मुञ्जति न सायगाण परि-
हेडा जम्मा ताणिवि प्रज्जिमज्जिणाण उवगरणभूआइ ॥३॥ ज च जइवि फुसंतो पाए मुहणंतएण पण्डित । पावइ किं पुण सरदो तं
पिअ निअकण्णणाभिषं ! ॥४॥” इत्यादि कुलकं अय, न केव श्रीवर्द्धमानमूररथ प्रवृत्ति, किन्वन्येपामपीत्युत्तरार्द्धमाह—‘अण्णेसिमि’
त्यादि, अन्यथा तीर्थस्थितानां वरिप्रवणणां का वार्त्ता?, तीर्थवायो राकारत्तोऽपि निजसमुदायाद्बहिर्भूतस्तनिकप्रतिबोधाय मुत्त-
वस्त्रिकाभ्यवस्थापक प्रकृत्य कृतवान् तर्हि तीर्थवर्त्तिन मूरय कुवन्ति तत्र किमाभ्ययमिति माव, तथाहि—अथम भावकाणां भाविकाणां
च प्रतिक्रमणविचारो लिम्प्यत—यथा “सुं किं त लोउत्तरिअं भावावसमय?, २ उण्ण ममयो वा ममणी वा सावओ वा माविआ वा
तविसे तम्मणे सहुस तदज्जवसिण तदट्ठोवउचे तदपिअपरण अण्णत्थ कत्थइ मण अकुवेमाण उममोक्कालं
आवसमय करति” सि(२७) श्रीअनुयोगद्वारसूत्रे, एतवृत्ति—यदिह भमणादयन्मच्चित्तादिविधेयणविशिष्टा उमयकालं प्रतिक्रम-
णावावश्यक कुवन्ति तल्लोकोपरिकं भावावश्यकमिति संट्ठ, तथा ‘ममयेण मावणण य अवस्सकायवय इवइ उम्मा । अंतो अदोनि स-
स्ता वम्मा जावसमय नाम ॥१॥ इति श्रीअनुयो० सूत्र (३०) अत्र प्रवे वृत्तौ च माधूनां श्रायकाणां च स एवमव पश्चिवावश्यकान्तर्गतं
प्रतिक्रमणं प्रकृत्यमेवोक्तं, तथा “साविगा एगा मिअदिद्धि अस्म दिण्णा, आवसमय वेक्कालिअं करेति, पक्कस्साइ अ” चि श्रीआण्णदय
कचूणौ योगसंग्रहाधिस्मर, तथा “अमइ माहुचइआण पोमइमालाप मणिंइ वा एअं मामाइअं वा करेति” । श्रीआवदयकचूणौ प्रत्या-

ग्यानाध्ययने, अत्राप्यावश्यकचूणां स्थानद्वयेऽपि षड्विधावश्यकरूपं प्रतिक्रमणं सुव्यक्तमुक्तं श्रावकाणां, षड्विधावश्यकक्रमस्तु श्री-
 आवश्यकचूणधुक्त एव ज्ञेयः, ननु स माध्वदेशेनोक्तोऽस्ति ततः श्रावकाणां कथं लभ्यते इति चेदुच्यते, साधूनां श्रावकाणां च षड्वि-
 धावश्यकक्रमस्य पूर्वोक्तश्रीसिद्धान्ताक्षरैः सदृशस्यैव लभ्यमानत्वाद्, उपलक्षणव्याख्या वणाद्, अन्यथा श्रमण्या अपि तन्क्रममाभावः
 प्रसज्येत, यथा च—“पंचमहवपुत्तो अणलम माणपरिवज्जिअ मई अ। संविग्गनिज्जरुही किइकम्मकरो हवइ साहू।१॥”(नि१२०)
 इति श्रीआचश्यकोक्तचन्दनविधिः माध्वदेशेन निर्दिष्टोऽपि श्रमणीश्रावकश्राविकात्रयस्यापि प्रतिपद्यते तथा षड्विधावश्यकक्रमोऽ-
 प्यवश्यं प्रतिपत्तव्यः, केवलं तु श्रावकं प्रतीत्य कुत्रापि समग्रस्य षड्विधावश्यकविधेरन्यत्रानुपलम्भाद्, किं च—श्रावकाणां षड्विधाव-
 श्यकविधिप्रियं त्रिभागं स्वमतया संभाव्य काप्यागमे पूर्वागमज्ञप्रणीतप्रकरणेषु पूर्वाचार्यपरम्परायां चादृश्यमानानुवादं यः कल्पयति
 स सतां न प्रमाणं, स्वच्छन्दप्रवृत्तत्वेन श्रीमर्वज्ञातामङ्गकारित्वादिति १॥ इति सुखवस्त्रिकादेर्यत्कार्यं प्रतिक्रमणादि तदर्थितं, तच्च कारण-
 मन्तरेण न भवतीति तत्कारणं सुखवस्त्रिकादीति, दर्शयति श्रावकाणां रजोहरणमुखवस्त्रिकादीनि तस्मिन्—आवश्यकं यथोचितव्यापार-
 इत्यादि प्रागुक्तं, तत्र तदपिपत्रकरणेति—तदपिपत्रकरणः’ करणानि—रजोहरणमुखवस्त्रिकादीनि तस्मिन्—आवश्यकं यथोचितव्यापार-
 नियोगेनापितानि करणानि येन स तथाविधो, द्रव्यतः स्वस्थानन्यस्तोपकरण इत्यर्थः इति श्रीअनुयोगद्वारवृत्तौ श्रीवीरनिर्वा-
 णात्महसवर्षसंज्ञाः श्रीहरिभद्रस्मरिभिः कृतायां, तथा “तस्माहणे जाणि मरीरओहरणमुहणंतगाइआणि दवाणि ताणि किरिआ-
 करणत्तणओ अप्पिआणि” इति श्रीअनु० चूर्णौ, तथा “तदपिपत्रकरणः’ करणानि—तत्माधकतमानि देहरजोहरणमुखवस्त्रिकादीनि तस्मि-
 न्—आवश्यकं यथोचितव्यापारनियोगेनापितानि—नियुक्तानि येन स तथा, अमुनि च तच्चित्तादि विशेषणानि लिङ्गविपरिणामतः

धर्मणीभाविकयोरपि याज्यानि इति श्री अनुगोः प्रसौ मलभारिभीहमबन्द्रधरिभुतायास्, अत्र पूर्णो इति द्वयं यपि च तदपि च
 कथं इति विशेषणस्य श्रमणथावच्छादिसमिधनं मदममेव व्याख्यानं कृत्वा श्रिमिरपि ग्रन्थकृद्भिः, तत्र कथं श्रमणस्य रजोहरणमुत्स-
 वविश्वविद्वत्पण्यं प्रदर्शित, तथा-अथगामा नृमज्जाजाय, आवता मासेव उ। सीमा चचारि गुचीओ, निमिषो अ पवेसणा॥१॥
 गगनिगुलमण चेव पणवीसं विआदिआ। श्रवम्भएहि परिसुद, किङ्कमम जहि कीरु ॥२॥ किङ्कममपि कुम्भतो न दोर किङ्क
 म्मनिअगमागी। पणवीमामअयरं माह ठाण विराहो ॥३॥ इति श्रीओआवदयकनिर्गुप्तो (१२१५-६-७) इओणय जाए वेलाए
 यरुमं धंस्ति ताह तिप्फिदिऊरं नददु, जहावार्यं मामण्ये जाणिनिवत्समण अ, मामण्ये रयहरणं गुरपविआ चोलपट्टो अ, जोगिनिक्ख
 मणे अजलि सीस काज्ज नीइ' इति श्रीआयठयकचूर्णो, एव धीअनुयोगाररु पदविषाययकक्रिया सुत्तवस्त्रिस्सरजोहरणादिभ्या-
 पारपुर्विका प्रोक्ता, नन्दनकनियुक्ताविह यथाजातावउयकं रजोहरणमुत्सवविक्काजविनाभृतं दक्षितं, तच्च माधुनां भादानां च ओष
 चतुर्विधत्वावयवत् प्राय समानमेव युज्यत, भादानव केवलानाधित्य नन्दनकविष' कापि सिद्धान्तेऽनुपलभ्यमात्, नचैव भाव
 कृष्णां चोलपट्टोऽपि प्रमन्यतेतिवाक्य, यतो यथाजातावउयकं मामान्यनोक्तमपि एषां वायसं प्रदायात् किञ्चिदिदमेवैव इय, अन्यथा
 धर्मण्या अपि सुत्तवस्त्रिस्त्रचोलपट्टा प्रमन्येतेत्यलमिति प्रमज्जेन। तथा 'मो अ किर मामाअं करितो मउठ अनयेति, कुंडल नाममुदं
 पुष्पतपोल पावारमाई यमिरति" श्रीआवदयकस्य प्रसौ तच्छूर्णो च "उत्तरिअं नाम पाउरणं" भीमिन्नीचचूर्णं उदेसे १४, अत्र
 भीत्राचम्यचूर्णो इतो बोधरीयमोचनेन मामायिक्यइणविधि भावकाणां साक्षात्कथितोऽवायस्या सुत्तवस्त्रिस्त्रग्रहणं वापयति, तथा
 'तण्ण से इह कोल्लिण ममणोवामए अण्णया कयाई पुहावरण्णफलममयमि मेअव अमोरावणिआ मेअेव पुहविमिलावट्टण तमेव उवा-

गच्छइ, नाममुद्गं च उत्तरिज्जगं च पुढविसिलावट्टए ठवेइ२ समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिअं धम्मपक्खत्ति उवसंपज्जित्ताणं विहरति” ओउपास्सकदशाङ्गबष्ठाध्ययने, अत्रैव देवपरीक्षानन्तरं “तेणं कालेणं मामी समोमढे, तएणं से कुंडकोलिए इमीसे कहाए लद्धेइ हट्ठे जहा कामदेवो तहा निगच्छइ जाव पज्जुवासइ” उपास० ६ अध्ययने, कामदेवश्च गृहीतपौषध एवात्रैव द्वितीयाध्ययने एवं निर्गतो यथा— “तएणं से कामदेवे इमीसे कहाए लद्धेइ समाणे एवं खलु समणे जाव विहरइ, तं मेअं खलु ममं भमणं भगवं महावीरं वंदित्ता नमंसित्ता तओ पडिनिअत्तस्स पोमहं पारित्तएत्तिकट्ठु एवं संपेहेइ” इत्यादि, इह कुण्डकोलिकेन मुक्तोत्तरीयेन मुखवस्त्रिकादिना गृहीतपौषधेन धर्मनुष्ठानं कृतम्, अन्यथा कामदेवोपमानेन तत्पारणाभिप्रायो न घटते, तथाहि अबट्ठि (वहदट्टु) कुसुमसेहर मुखयदबाहिगारमज्झमि । ठवणायरिअं ठविउं पोसहमालाइ पुण सीहो ॥१॥ उम्मुक्कभूसणो सो इरिआइपुरस्सरं च मुहपत्ति । पडिलेहंतो पच्छा चउव्विहं पोमहं कुणइ ॥२॥ इति व्यवहारचूलिकादौ सिंहश्रावकस्य स्थापनाचार्यस्याग्रे मुखवस्त्रिकैव पौषधग्रहणविधिः प्रकटमेव भणितः, तथा श्रीआवड्यकनिर्युक्तौ वन्दनकाध्ययने “अक्खे वराडए वा कट्ठे पुत्थे अ चित्तकम्मे अ । सब्भावमसब्भावं ठवणाकायं विआणिज्जा ॥१॥” (१५२९) इत्यनया गाथया गुरोरभावे स्थापनाचार्याग्रे वन्दनादिकर्त्ता मुख्यवृत्त्या साधुरेवोक्तः, यथा “पंचमहव्यजुत्तो अणलम माणपरिवज्जिमईओ । संविग्गनिज्जरट्ठी किडकम्मकरो हवइ साहू ॥१॥” परं माधुवच्छावकेणापि वन्दनकं दीयते, न च तस्य रजोहरणं कापि सिद्धान्ते भणितं, मुखवस्त्रिका त्वनेकेषु स्थानेषु भणिता, अश्वलेन पुनर्वन्दनकं कापि न दृश्यते, यश्च कृष्णवासुदेवदृष्टान्तस्तैर्भण्यते तत्रापि यथा मुखवस्त्रिकया वन्दनकं न भणितं तथाऽश्वलेनापि नोक्तं, यत्तु ‘असइ पुत्तस्स अंतेणं’ति आवड्यकचूर्णरक्षराणि दृष्ट्वा पुत्तशब्देन भ्रान्ताः मन्तस्तेऽश्वलेन वन्दनकं वदन्ति तत्रापि ते मुग्धाः

प्रस्ताय न विदन्ति, यत तत्र मामाधिक्यवद्विगरणे मामाधिक्यग्रहणानन्तरं "अहं घरं तो से उवगदिअ रयहरण अत्थि, वस्स असम्पोचस्स अंतपं"ति अधराणि सन्ति, तेषामयमर्थ -अथ गृहे सामायिकं करोति तदा तस्यौपग्रहिकं रजोहरणमस्ति, तेन ध्रुवं प्रमाजयति, तस्यौपग्रहिस्-रजोहरणस्य असद्विधि असत्त्वेऽभावे तस्य वस्त्रम्यान्तन-अश्वलेन सस्तारक्यदिभुवं प्रमार्जयति, एतैरर्थैरं स्थाप्यायसंस्तारक्यदिभूमिग्रमाजनमेवोक्तं, न चन्दनादि, किञ्च-पुष्पशब्दनं मुखवस्त्रिकापि मण्यत, यत आवश्यकनिर्युक्तावुक्त- "वा सवाणावरिआ निष्ठागमं ठंति कज्ज अयणाए । इत्यर्थं गुल्लिमभा पुषावरिआ व मासति ॥१॥" (नि० १४२७) किञ्च वन्दनकमाद्येऽपि श्रावकस्य द्रुत्ववस्त्रिकायामेव चन्दनादिविविचिक्तः, तथाहि- "न य विच्छिण्य वामगजाणु निस्सिअप्प तत्थ मुहपप्पि । रयहरणमज्ज मागमि ठावण पुत्तपायजुग ॥१॥ एव सुमावओऽविहु दुवालभावचवदणं दिस्सो । मुहपुत्तिमज्जमागंमि ठावए पुत्तपायजुगं ॥२॥" इति । अथ सुनिष्कल भादानां मुखवस्त्रिकानिपधवत्स्थापनाचार्यस्थापनमपि प्रतिपिदमत- प्रमद्वत्तस्तदप्याश्वद्वन्य निराकरण (क्रियते), यथा ननु किं भावकस्यापि क्वाप्यागमे स्थापनाचार्यस्थापनमन्वि ? अस्तीति धूम-गुरुविरहमि अ ठवणा गुरुवएमोवदसणत्थ च । जिणविरहमि य जिणधिससेवणामतण महल ॥१॥ रणुब्ब परुत्तस्सवि उद सत्ता मतएवयाण धा । तद्व येव परुत्तस्सवि गुट्ठणो सत्ता विणयहज्ज ॥२॥ इत्यादि (३४६५) विशेषावद्यक्ताविज्जनप्रामाण्याद्, अथ यत्तिमामायिकप्रस्तावे मदन्तब्रह्म व्याख्या नयता 'गुरुविरहमी'त्यादि भाष्यकृता साधुमाश्रित्योक्तं न भाषकमिति चेत्तर्हि प्रष्टव्योऽत्र भवान- किं श्रावक- सामायिकमुत्तरं मदन्तब्रह्म मणति न वा ? यदि भवति तर्हि साधुवत्साधारुगोरभावे सोऽपि स्वापनाचार्यं स्थापयति, उभयत्रापि न्यायस्य समानत्वाद्, प्रितीयस्तु पक्षो न घटत एव, मदन्तब्रह्मवज्जमामायिकस्याहर्तव्योत्तरणीयत्वादिति, किञ्च-यदि मच्छसिदान्तसद्भाव

विज्ञेन ममग्रसामाचार्यमसाचरणचतुरेणापि माधुना गुरोरभावे स्थापनाचार्यस्य पुरत एवं यथोदितकृत्यं क्रियते यथा “भरुअच्छंमि
 अ विजए नडपिडए वामनाग नागहरे । ठवणा आयरिस्सा मामायरी पडंजणया ॥१॥ (आव० नि० १४१३) तर्हि तथाविधविश-
 दमयमारविचाचतुरचेतस्केन सद्वाऽन्योऽन्यकार्यकदम्बकप्रवणमनस्केनोपायकेन सुतरामेताद्विधेयमित्यागमप्रमाणमुपदर्श्य युक्ति-
 मपि दर्शयामः, तथाहि—यदि स्थापनाचार्यमन्तरेणापि वन्दनाद्यनुष्ठानं विधीयते तदा यद्वन्दनकनिर्गुक्तौ “आयाम्प्रमाणमित्तो चउ-
 दिसि होइ उगगहो गुरुणो” (१२३३ वृत्तौ) इत्याद्यधैरवग्रहणप्रमाणमुक्तं तत्कथं घटामिर्यत्ति?, नहि गुर्वभावे गुरुगतावग्रहप्रमाणं
 घटमानकं स्यात्, ग्रामाभावे तत्सीम्नो व्यवस्थावत्, तथा तत्रैव यदपरमुक्तं ‘चउस्मिरं तिगुत्तं च दुपवेसं एगनिइखमणं”
 (१२१४) इत्यादि, तदपि न युक्तं भवेत्, यतश्चतुःशीर्षत्वं वन्दनकदातृतत्प्रतीच्छक्रयोः सद्भावे सति संभवति, तच्च स्तनिका-
 मिप्रायेण कथं युज्यते?, साक्षाद्गुर्वभावे स्थापनाचार्यस्यानभ्युपगमात्, द्विप्रवेशैकनिष्क्रमणविचागणा तु गुरोरभावेऽवधिभूतस्था-
 पनाचार्यस्थापनाग्निरगमप्रवेशाभावेन दूरापास्तैव, अथैतदोपपरिजिहीर्षुः परः प्रेरयति—ननु वयमपि हृदयमध्ये गुरुं स्थापयामस्त-
 तश्च सर्वं सुस्थं, हंहो तदपि खरविषाणे लावण्यवर्णनमिव केवलप्रयासहेतुरेव, हृदयमध्यवर्तित्वाद्गुरोर्वन्दनकदात्रा सहैव संचरणात्
 न कथंचिदपि तदातुर्निर्गमप्रवेशौ म्यातां, तदसन्धे च न पञ्चविंशत्यावश्यकसंपूर्तिः, तदसंपूर्तौ च वन्दनकाशुद्धिः, एवमपाकृतः
 सन् भूयोऽपि मुखरतया परो ब्रवीति—ननु न केवलं वयं हृदयमध्ये एव गुरुं व्यवस्थापयामः, किं तर्हि निकटतरवर्त्तिकटकुड्या-
 दावपि स्थापयित्वा तद्विधापयामः, हन्तैवं ब्रुवता भवताऽपि शून्यहृदयतया ‘अक्खे वगडए वा कडे पुन्थे अ चित्तकम्मे अ । म-
 न्भावमसम्भवं ठवणायरिअं विआणाहि ॥१॥ इत्यागमवचनात् स्वमुखेनैव स्थापनाचार्यस्थापनाऽम्मदभीष्टाऽमन्यत, तस्मान्च्छा-

पदेभापि बन्दनादिक चिकीपुजा गुरोरभावे साधुष्वत् स्वाप्य एव स्थानाचार्यः, इत्येव सिद्धान्तप्रमाणेन युक्तिबलेन च स्यापितेऽपि
 स्वायनाचार्ये निजानस्यकुविच्छसंस्कृत्यतत्तुयुक्तिद्वारं सुगञ्जनप्रतरावरः पर प्रजल्पति यथा देवान्तरस्थितं गुरु वयमपि व्यव
 स्वाय्येवानुष्ठान कुर्मो, नान्यथा, ततश्च नावध्यमावादिदूषवानुपन्नः, मैव बोधः, एवं हि गुर्वनुष्ठानकर्त्रोरन्तरा गजाश्वरपदातिकोटी
 संतंस्ककटकादिसंचरणादिना वदिवावश्यके कायोत्सर्गादिष्वनेके उच्छ्वदनकादयो दोषाः प्रसज्येयुरित्यल कदाग्रहकदर्थितये
 तमा सममतिप्रसङ्गेनेति स्थापनाचार्यस्यापनेत्यादि अनेकयुक्तिभि पूर्वाचार्यैषुखनसिकादिष्ववस्थापनं कृतमिति गाथार्यं ॥४१॥
 अय सुसवस्त्रिकाविचारे कथिते सर्वमपि तन्मतसंबन्धयुक्तमेवेति दत्तयति—

सच्छ्वदमहविगल्पिअमयमूलुच्छदग जिणिगुत्त । इषकपि जुत्तिजुत्त नाहिमय किं बहृदिपि ? ॥४२॥

स्वच्छन्दस्य—गुरुभारान्तश्चविरहितस्य वा मति—बुद्धिः यदा भावनिर्देशात्स्वच्छन्दत्वेन या मतिस्त्वया विकस्यते यन्मत—कृपा
 धिकमागास्तस्य यन्मूलं—प्रथममुत्सर्ग क्षणकाक्षानां नाम्यत्रत ? पौर्णिमीयकाक्षानां पूर्णिमापाक्षिकः^३ और्दिक्काणां स्त्रीजनपूजानियेषः^३
 स्तानिकाक्षानां सुसवस्त्रिकाक्षानियेषः^४ सादराकाक्षानां फलादिपूजानियेषः^५ आगमिकाक्षानां शुतववतास्तुतिनियेषः^६ तुम्पाकाक्षानां प्रतिमानियेषः
 ७ कटुकाक्षानां संप्रति साधुदर्शनाभावः^८ वन्ध्यानामागमिकवच्छ्रुतदेवतानियेषः^९ पात्रस्य निद्रादिकरणे साधूनां जिनोपद्वयनियेषः^{१०}
 इत्यादि, तस्योच्छेदकं नादृष्टप्ररूपणाधिपपराकरणाभूतकल्पं जिनोन्द्रोत्तमकमपि युक्तिप्रयुक्त—विचापमाणं युक्तिक्षम नामिमत—न
 सम्मत्, यद्यप्येतदागमे भषितं परमयत् किमपि सिद्धान्तवचन दर्शयन्तिवत्यादिवचोमि प्राक्त प्रदक्षितवचने रुचिर्न मवेत्, द्वातचर्म
 कषाक्षौकपुपटीकृतजिनपूजोपेयककुम्पाकवत् किं बहुमिगपि वचनै ? स्यात् तादृष्टपुरुषस्य सिद्धान्तवचनद्वैतरपि, किमपि न

स्यादित्यर्थ इतिगाथार्थः, ॥४२॥ अथ सिद्धान्तैकवचनारुचिकस्य बहुभिरपि किमपि न स्यादित्यत्र दृष्टान्तमाह—

इक्कंमि पर्इवंमि अ दीवंते नेव पासई किंची । लोअणसत्तिविमुत्तो पर्इवकोडीहिं किं तस्स? ॥४३॥

चोऽप्यर्थे, एकस्मिन्नपि प्रदीपे दीप्यमाने किञ्चिन्न पश्यति, तत्र हेतुमाह—यतः सः ‘लोचनशक्तिविमुक्तः’ लोचनयोः—अक्ष्णो-
र्यां शक्तिः—वस्तुरूपविषयकज्ञानजनकशक्तितया विमुक्तो—विशेषेण मुक्तः—सर्वथा दृक्तेजोरहितस्तस्य पुरुषस्य प्रदीपकोटिभिरपि
किं, न किमपीत्यर्थः, इतिगाथार्थः ॥४३॥ अथ दाष्टान्तिकमाह—

एवमणुअोगवयणं पुत्तिरयहरणपयासयं पयइं । इक्कंमि दीवकण्णं उम्मीलिअनयणसंणीणं ॥४४॥

एवमनुयोगवचनं—‘से किं तं लोउत्तरिअं भावावस्मयं?’ इत्यादि प्रागुक्तं श्रीअनुयोगद्वारसूत्रवाक्यं, कीदृशं?—मुखवस्त्रिकारजो-
हरणप्रकाशकं—श्रावकधर्मोऽपि रजोहरणमुखवस्त्रिकाद्युपकरणं प्रतिक्रमणक्रियोपयोगि भणितं, कथं?—‘प्रकटं’ स्पष्टं, न पुनरव्यक्तम्,
एतद्वचनमेकमपि ‘दीपकल्पं’ प्रदीपकल्पं—प्रदीपतुल्यं, केषाम्?—उन्मीलिते—उद्घाटिते नयने—लोचने येषां ते उन्मीलितनयनास्ते
च ते संज्ञिनश्चेति समासः, उद्घाटितलोचनोऽपि यद्यसंज्ञी स्यात्तदा न किञ्चिदभीष्टार्थसिद्धिः, संज्ञयपि यदि निमीलितलोचनो
लोचनरहितो वा स्यात्तथाप्यकिञ्चित्कर इति द्वयोरपि विशेषणयोः प्रयोजनमिति गाथार्थः ॥४४॥ अथ स्तनिकस्य त्रिशत्या
दिनैः पर्युषणाकरणे प्रयोजनमाह—

जं पुण वीसदिणेहिं पज्जोसवणाऽभिवड्ढिहणवरिसे । तं तित्थवज्जवज्जो सयंति पच्चायणट्ठाण ॥४५॥

यत्पुनः अभिवर्धिते वर्षे त्रिशत्या दिनैः पर्युषणा तत्स्वयमहं तीर्थबाह्यमाह इति प्रत्यायनार्थं बोध्यं, तीर्थबाह्यो राकारक्तस्त-

चिद्विग्रहसिपक्षा अपि पञ्चाश्रता दिनैरेव पर्युषणां कुर्वन्ति, अयं तु तेभ्योऽपि धैल्यधर्म्ययसक विमृश्या दिनैरेव पर्युषणाकल्पयेन सर्वं
 कृपाधिकेभ्यः स्वात्मानं दास्य द्रापयतीति भाव इति गार्थः ॥४५॥ अथ विमृश्या दिनैर्यज्जपितं तदाह—

अथ तं साभिगगहिअ पंचगहाणोइ जाव पचासा । अमिबइदिण उ बीसा निअमाभावेण मुणिववण ॥४६॥
 यइ-यस्मात्तत् स्वाभिग्रहिकं पञ्चकक्षान्या तावत् कियते यावत्पञ्चाशदिना भवन्ति अभिवर्द्धिते तु-अभिवर्द्धितेषु तु विमृशति हिना
 र्गामिग्रहिकं भवति, तत्र नियमामावेन मुनिवचनं स्यात्, पृच्छतां गृहस्थानां पुग्स्तापिद्यामो न वेति संदिग्धमेव साधवो वदन्ती-
 ति, स्वयं नियमोऽपि गृहस्थमाधिष्ठनिधयाभावात्स्वामिग्रहिकं भण्यते इति गार्थः ॥४६॥ कथमभिवर्द्धिते विमृशति दिनेभ्योऽन्यथा
 पञ्चाशदिनेभ्यश्च गृहिमात्रमेव भवतीति द्वायति—

तत्तोवि पर नियम मासतो नाहिगरणवोसमुणी । इअ मासगाइअत्थो बुण्णीण चण्णिओ पयइते ॥४७॥
 तत-द्रागुक्तान् स्वामिगृहीतश्चात् परं नियमं-गृहस्थानां पृच्छतां पुरो वयमत्र भविता स्म इति नियमं भाषमाणो नावि
 करणदोषमुनिः स्यात्-पधिकरणत्रोपमाणं साधुन भवेद् इति-अमुना प्रकारेण माध्यगायार्थो भणितः, क ?-पूर्वो-निशीपस्वूर्णो
 प्रकट-स्यष्ट, तथाहि-“इत्थं उ अणमिमादिअं वीमइराइ मवीसइमासो । तेण परममिमादिअं गिरिषाय कचिअ जावा ॥१॥ असिषा-
 ष्कारेणोहि अहवा वासे न सुदुत्त आरइ । अमिबइदिअंमि वीया इअरमि सवीसइमासो ॥२॥ इति श्रीनिशीयमाख्ये उदे० १० । एत
 छवृत्तिर्यथा “इत्थं उ” ग्राह्य इत्यपि-भासादपुंस्त्वमाए, मावपचइलपचमीए पञ्चानचिपि अप्यणा अणमिमाहीअं, अहवा उइ गिरि-

न्या पुच्छति-अजो! तुवमे इत्थ वरिमाकालं ठिआ अह न टिआ ?, एवं पुच्छिहं 'अणमिगहिअं'ति संदिग्धं वक्तव्यम्, इहान्यत्र वा नाद्यापि निश्चयो भवतीत्यर्थः, एवं संदिग्धं कियत्कालं वक्तव्यम् ?, उच्यते-'वीमइरायं'ति जइ अभिवड्ढिअ वरिसे तो वीमतिरातं जाव अणमिगहिअं, अह चंदवरिसे तो मवीमतिरातं मासं जाव अणमिगहिअं भवति, तेणं-तत्कालात्परतः अप्पणो आमिसुख्येन गृहीतमिह व्यवस्थिता इति, गिहीण य पुच्छंताण कहेति-ठिआ मो वरिमाकालंति, किं पुण कारणं वीसतिराते स-वीमतिगए मासे वा गए अप्पणो अभिगगहिअं गिहिणायं करंति आरतो न करंति ?, उच्यते, 'असिवा' गाहा, कडाचि असिवं भवे, आदिग्गहणातो रायदुट्ठादी, वासं वा न सुइडु आरद्धं वासिउं, एवमाडहं कारणेहि जइ अच्छंति तो अहिगरणादिदोसा, अह न अच्छंति तो गिहत्था मणंति-एते मवण्णुपुत्तगा न किंचि जाणंति, लोगो घरादीणि छादेति, हलादिक्कम्माणि वा संठवेति, अभिगगहिअ गिहिणाए अ आरओ कए जम्हा एवमाइआ अहिगरणादिदोसा तम्हा अभिवड्ढिअंमि वरिसे वीसतिराते गते गिहिणातं करंति, तिसु चंदवरिसेसु मवीसतिराते मासे गते गिहिणातं करंती 'ति निशीथच् ० १०३०, अयमभिप्रायः-आवणे-इथएमतपथैत्यपरिपाटिसांवत्सरिकप्रतिक्रमणादिकृत्यविशिष्टं पर्युषणापर्वं न कर्त्तव्यमिति गार्थः ॥ ४७ ॥ अथाष्टमतपःप्रभृति-कृत्यविशिष्टा, पर्युषणा कडा कर्त्तव्येत्याह—

जं पुण पज्जोसवणा पधं सब्बेसिं सम्मयं समए । तं भइवए मासे चउथिदिणे नन्नहा मेरा ॥ ४८ ॥
 यत्पुनः सर्वेषामाबालगोपाङ्गनानामपि समये-प्रवचने पर्युषणापर्वं सम्मतं-प्रतीतं तद्भाद्रपदं मासे चतुर्थीदिनेऽर्थाच्छीकालका-चार्यादारभ्य दुष्प्रमहं यावत्संप्रतिकाले भवतीति, अन्यथा मेरा-मर्यादा न स्यात्, किंच-काप्यागमे श्रावणमासविशिष्टं पर्युषणा-

पेत्युक्तं नाम्नीति गार्थार्थं ॥४८॥ अयं सप्रति पञ्चकृद्भान्या कथं न क्रियते इत्याह—

सपठ पचगदाणीपमुदविष्टी सद्ययगणजो णिन्नो । माभिगगहगिहिणाय उभयपि भ भवषइ भव ॥४९॥

सप्रति—पचमानकल्ल पञ्चकृदभिप्रमुन्वविधिं सुषवचनत—तीषाश्राव् व्युच्छिन्नं, अत एव कचिदियं गाथापि—“वीसिहिं दि पेहिं कप्पो पंचगदाणीदं कल्पटवणा य । नवमयतनउय्दि शुच्छिन्नं संघआभाए ॥१॥”पि, तस्मात्स्वामिप्रहृष्टगृहिज्ञावसुभयमपि—स्वामिगृहीतं शुद्धिप्राप्तं येति द्वितयमपि भाद्रपठ—भाद्रपठश्चतुर्थ्यर्थां भद्र—मङ्गल तीर्थाभ्युपगतत्वादिति गार्थार्थं ॥४९॥ अयं स्तनि कथ्य ग्रथिन्यसूचक यथाच्छन्दस्त्वमाह—

किं न्यागममऽणुस्त तित्याणुस्यपि तस्य अहच्छदो । नअ सुवृरमेव नेचस्ति मई महाराव ॥५०॥

स्तनिकमत धीदग्निमद्रव्यैर्यमृतीनां पूजाकार्याणामनङ्गीकारात् इधिप्रकरणचरित्राद्यनङ्गीकारात् लुम्पाकवत् सिद्धान्तोऽपि केच नक्षत्र रूप एव, तत्र—“सुत्तं गणदग्गच्छं तह्व पचेअपुदग्गच्छं चर । सुव्रकैवल्लिणा खञ्जं अमिअइसपुविणा खञ्जं ॥१॥”ति गाथा न सिद्धान्तोक्त, किन्तु दृढतर्तग्रहिर्षीगता, संग्रहिणी च पूर्वोच्चायचित प्रकल्पमिति माता म वच्चेति न्यायमापन्न मन् तदीयामय नं गार्थां पृत्तुर्वाणोऽपि न लज्जते, तथा केवल्यप्रवादी मिथ्यादृष्टिरेव भवति, यवागम—“अपरिच्छिन्नसुअग्निहृत्सस् फलमग्निभ्रसुमचारिस्म । मन्नुअमणवि कय अण्णागतं चट्ट पढ ॥१॥ अह दग्गअमिपि पहे तस्स चित्तेसे पइस्सज्यागतो । प दिओ किलिस्साइ चंअ तद् लिगायारसुअग्निवे ॥२॥ (४१५-६) अत्रिउपदेगमालायाम्, अत्र दिग्मात्रमार्गदर्शको यथा पथिके चैत्रयति तथा कवल्यप्रवादी धर्मभोतारं संसारं पाठयतीति वृणावृक्तम्, अत्र युक्तिस्तु पर्युपणावठाशतकटीकातो ज्ञेया, एव

मत्स्यपि 'किंचे'ति दूषणाभ्युच्चये, आगमेऽनुक्तं—स्तनिकाभिमतभागमे क्वापि नोक्तं तीर्थानुमतं—तीर्थस्य सम्मतं तत्र यथाच्छन्दः—स्वे-
 च्छाचारी यत् एवं तदेव सुन्दरमेवं च नेति मतिः, मा च मतिर्महापापं, केवलिनमपि वाचामगोचरगतिकम्, अयं भावः—तीर्थाभिमतं
 तदभिमतसिद्धान्तानुक्तं चेति ज्ञात्वाऽपि सिद्धान्तोक्तकारित्वमात्मनो मन्यमानः किञ्चित्स्वीकरोति किञ्चित्च नेति यथाच्छन्दत्वं
 ग्राथिल्यसूचकं, तथाहि—चैत्यवन्दनकायोत्सर्गेऽष्टोच्छ्रवाममानं ललितविस्तरावृत्तौ श्रीहरिभद्रसूरिभिरेवोक्तं, न पुनः क्वापि तदभि-
 मतसिद्धान्ते? आद्धानामालोचनायां प्रायश्चित्तदानविधिः प्रकरणेष्वेवोक्तः २ आद्धानामीर्यापथिकादिह्यत्रपठनं साधुमदृशं न सि-
 द्धान्तोक्तं ३ आद्धानां वन्दनके द्वादशावर्तविधिर्न सिद्धान्तोक्तः 'किङ्कम्मकरो हवइ साहु'त्ति वचनात् ४ पौषग्रहणविधिः पारण-
 ऋविधिश्च नागमोक्तः ५ तथा पौषधोच्चारण्डकविधिग्रन्थिकसामायिकविधिश्च न सिद्धान्तोक्तः ५ नामायिकण्डकोऽपि चूण्याद्युक्तो-
 ऽपि 'दुविहं ति विहेण'मित्येवास्ति, न पुनर्मण्णमित्यादि व्यक्तिः ६ साधुसाध्वीनां मुखपोतिकाप्रतिलेखनविधिभिन्नः क्वाप्युक्तो ना-
 स्ति ७ योगविधिराचार्यपदवाचकपदप्रतिष्ठाविधिः सूरिमन्त्रसाधनविधिश्चेति न सिद्धान्तोक्तः ८ आद्वादिमक्ष पर्युषणाकल्पकपर्पण-
 लौकिकटिप्पनकोपरिदीक्षादानपर्युषणादिग्रहणं चेत्यादिकं तीर्थाभिमतमेव क्रियते, न पुनः सिद्धान्तोक्तं ९, तथा प्रतिक्रमणसूत्रं?
 पुष्करवर्गदी २ सिद्धान्तं बुद्धानं ३ तृतीयादिसामायिक ४ पर्वान्यदिनपौषधः ५ सिद्धान्तवृत्ति ६ तीर्थकरादिचरित्र ७ श्रीहरिभद्रसूरिप्रमु-
 खरचितप्रकरण ८ श्रीहरिभद्रसूरिप्रमुखगीतार्थ ९ यतिप्रतिष्ठा १० आरात्रिक ११ कुसुमाञ्जलि १२ जिनाग्रप्रदीप १३ चतुर्विंशतिजिनपट्टक-
 १४ नवग्रहसंयुक्तजिनप्रतिमा १५ पञ्चकल्याणीप्रतिमा १६ क्षामण्डण्डकादीनां तीर्थाभिमतानामपि सिद्धान्तानुक्तत्वेन हेतुना परित्या-
 गवचनानि स्वपरिमितानि लिखितुमशक्यानि स्वधिया बोध्यानीति गार्थार्थः ॥५०॥ अथोक्तप्रकारेण स्तनिकस्योपलक्षणादन्वेषामपि
 तीर्थमन्तरं नान्यत्किमपि शरणमिति केन प्रकारेण तीर्थान्तर्वर्त्ती स्यात् केन च तीर्थब्राह्म इति विभणिषुः प्रथमप्रकारमाह—

त त जेण जेण स्वेण तित्थसम्मय समग । त तेण सस्वेण रीअतो तित्थमज्जत्थो ॥५१॥

ममय-इनप्रयत्ने यशस्तु येन येन रूपेण तीर्थसम्मत-तीर्थेनाङ्गीकृत, यथा मातृपदमितचतुर्थीपुपणा पञ्चत्वेनाभ्युपगता तीर्थेन, तदस्तु तन स्वरूपेण गणयन्-रुषिविपयीकृञ् भवदित्यर्थं न तीर्थमप्यस्यो भवति-तीर्थान्तवर्षी स्यादिति गाथायः ॥५२॥ अथ सामान्येन तीर्थान्तवर्षित्वमभिधाय तीर्थनाम्नस्य प्रकृत स्तनिकमधिकृत्य विग्रहणम्-

तित्थाओ द्विवरीअं भणिअमय त भणिअविचरीअ । एवपि अम्मपिम्म निक्कारणफल्लउत्तयसी ॥५२॥

तीयाङ्गिरीत स्तनिरुमतम्-आबलिकमत 'तपि'ति तीर्थमपि स्तनिकमताद्विपरीतस्वरूपं, अण्वप्ररूपणाम्या मन्योज्ञ्य प्रतिपद्यतवत्यर्थं, यद्यप्यप्रतिध्वनामणेन द्वितीयप्रतिपद्यता मिद्वयति तथापि बुधचन्द्रयोरैक्याधिक्या अपि प्रति पद्यताया संमद्यान् तद्विरामाथ उभयप्रतिपद्यता दक्षिता, स्तनिको हि तीर्थख्यापामिच्छमेव तीर्थं द्रुपयति, तीर्थं तु स्तनिकदि-समुदायस्तीयप्रतिपद्यभूता इष्ट एव संमाराद्विद्वत्तरित्युपदिशति, यथागम - "न जिणवयणुसिम्भ वयण भासंति ज उ मण्णति । मदिद्वीणं सारंमणपि संमाराद्विद्वत् ॥१॥"ति श्रीविशेषावदयकभाष्ये । एवमपि परस्परं प्रतिपद्यतायामपि मत्स्यां यदि धर्मत्रेस-परस्परं धर्मप्रीति-म्यानहि निष्कारणकार्योत्पत्तिः तन्त्यादिक्कारणमन्तराणापि पत्न्यादिकषणकार्योत्पत्तिः प्रसक्तति गाथायः ॥५२॥ अथ स्तनिकस्य गाथाग्रयण हितमुपदिश्यन् ग्रथमगायामाह-

तम्महा तित्थ चउ तित्थाहिअमभिनिबेस महपाथ । चउउणमण्णउत्थित्थासयण पर सेअं ॥५३॥

यस्मान् तीर्थप्रतिकूलता धर्मविरोधिनी तस्मात्तथाविधकर्मपरिणत्या यदि तीथाया कर्तुमशक्या तथाऽप्ययमुपदेशो-यचीर्यं स्वत्वा तीर्थाहित-तीर्थस्य पीडाकारि गेगकल्पमभिनिबन्धु महापाप त्यक्त्वा अन्यतीर्थिकाश्रयणं-आकपादिदुर्जनवलम्बनं परं-केवलम्

नृपुं वा श्रेयो-मङ्गलं, कृपाक्षिकमार्गाश्रयणापेक्षयाऽन्यतीर्थिकमार्गाश्रयणं सुन्दरमेवेति गाथार्थः ॥५३॥ अथ तत्र दृष्टान्तमाह—
जह नाम कोड दुहगो चिच्चाऽमियभायणं तु महुंरपि । विसमवि चइउं चउरो भक्खवंतो मिच्छकंदाइ ॥५४॥

यथा नामेति कोमलामन्त्रणे दुर्भगोऽमृतभाजनं-पीयूषपात्रं तु त्यक्त्वा मधुरमपि विषं त्यक्त्वा म्लेच्छकन्दादि-लशुनादि भक्षयन् चतुरो भवति, यद्यपि लशुनादिभक्षणं कुलीनानां निन्द्यं दुर्गन्धदुःस्वाद्यं भक्षितुमनुचितं, विषं तु क्विचिन्नालिकेरकपूर्णरादिसंयोगजन्यं सुस्वाद्यं सुगन्धि सुवर्णं च भवति, तथापि तथाविधमपि विषं त्यक्त्वा, अपिरेवार्थे व्यवहितः संवध्यते, त्यक्त्वैव तुच्छभक्षणीयमपि तथाविधं लशुनं भक्षयन् न जीवितव्यान्मुच्यते, तथा 'जीवन्नरो भद्रशतानि पश्यती'ति न्यायात् पुनरपि स सुभोजनं लभते, तथाऽन्यतीर्थिकः कश्चित् तथाविधोऽपि इह परत्र वा बोधि लभते, अभिनिवेशी तु नियमाहुर्लभबोध्येव, यदागमः—“पंचहिं ठाणेहि जीवा दुल्लहवोहिअत्ताए कम्मं पकरेति, तं०-अरुंताणं अवण्णं वयमाणे? अरुंताणत्तस्म धम्मस्स अव०२ आयरिअउवज्झायाणं अ०३ चाउवण्णस्स संघस्स अ०४ त्रिविक्कतव्वं भवेराणं देवाणं अ०५” इति श्रीस्थानाङ्गे, अत्र त्वेकस्याप्यवर्णवादेन दुल्लभ-बोधिता भणिता, उत्सन्नभाषी तु युगपत्सर्वेषामप्यवर्णवादीति प्रागुक्तमिति गाथार्थः ॥५४॥ अथोत्सन्नमार्गाश्रयणापेक्षया श्रेयोऽन्य-तीर्थिकतीर्थाश्रयणमित्यत्रापि दृष्टान्तमाह—

तेणेव जिणवरेणं जइलिंगधरो अकज्जकज्जकरो । तम्हा चइउं लिंगं सुसावगो सुंदरो भणिओ ॥५५॥

येन कारणेन प्रागुक्तं तेनैव कारणेन यदि यतिलिङ्गधरो अकार्यकार्यकरः-अब्रह्मसेवाद्यासक्तः, तस्मात्कारणाद्यतिलिङ्गं त्यक्त्वा सुश्रावकः शोभन इति जिनवरेण भणितः, अयं भावः शोभनः, यतः-“नय पवयणुडाहकरे कंठगयपाणसेसेऽवि”ति प्रवचनवचः, तथा यदि मिथ्यात्वं तूभयोरप्यावश्यकं तर्हि तस्मिन् भाषणं हि तीर्थस्य महाश्रान्तना, तत्परित्यागेनैव तच्छोभनमिति गाथार्थः ॥५५॥

अथह द्वापप्रसिद्धोत्पन्नमापनाय गतिमाह—

पुणिमपचत्विअपञ्चाहरिआपमुहाह जाह इअराह । ताहपिअ तिअ(तियचउ)बिस्सामुत्ताह इहपि नेआह ॥५३॥
पूर्णिमापायिक पधागीया थायकाणां सामायिके इत्यादीनि यान्युत्पन्नाणि तानि तृतीयचतुर्थविश्रामोक्तानीहापि प्रेयानीति
गाथार्य ॥५६॥ अथ चतुयविश्रामोपसंहारमाह—

एव कुवक्खकोस्तिअ० कहिओ इह पचमो पणिओ ॥५७॥ नवइत्थकायराय० ॥५८॥ इअस्सासणउदयगिरि० ॥५९॥
पर्व—प्रागुक्तप्रकारेण कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणे उदय प्राप्ते चक्रवर्ति—बहुं स्वकीयलोचने तस्य यं प्रभावो—अहिमा नीला
दियस्तुप्रहणव्रक्तिस्तेन रहितो—विकल् पञ्चम स्तनिकः—आञ्जलिः कथित , अयं भाव—उदिते हि सहस्रकिरणे यथा कौशिके
निजचक्षुः प्रभावगहितो भवति, अय अगत्यभावः यतामनकुलस्य सूर्यकिरणा अतिश्यामतया भासन्ते, यदाह भीसिद्धसेनदिवाकर
—“मद्वर्मबीज०” तथा कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणे रूपघाणां पुरस्तादुद्भाविते कृपाक्षिकविशेषे पल्लविकोऽपि निजचक्षुः—कुश्रदानरूपा
कुश्रष्टिन्वत्प्रभावगहितो भवति—तस्य स्वमतिविकल्पिताः कृत्युक्तयो न स्फुरन्ति, यदा कुश्रष्टिरेव मुदष्टिर्मवतीत्येवं स्तनिको भगित
इति गाथार्थ ॥५७॥ अथार्य स्तनिकः कस्मिन् संबन्धे कस्मिन् गुरौ विद्यमाने सत्यस्मिन् प्रकरणे भणित इति प्रदर्शनार्थं गाथामाह—
न्याभ्या प्रथमविश्रामोक्ता पोण्या ॥५८॥ अयंतत्प्रकरकर्म्मनामगमितामाश्रिगमिषायिका गाथामाह—अत्रापि म्यास्या ग्राम्यत्वं ॥५९॥
इअ कुवक्खकोस्तिअमहस्सकिरणमि० अथल्लिअमयनिराकरणनामा एवमो विस्सामो सम्मत्तो ॥

इति कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणे प्रथमनपरीक्षापरनामि स्तनिकनिराकरण पञ्चमो विश्राम समाप्तः ॥